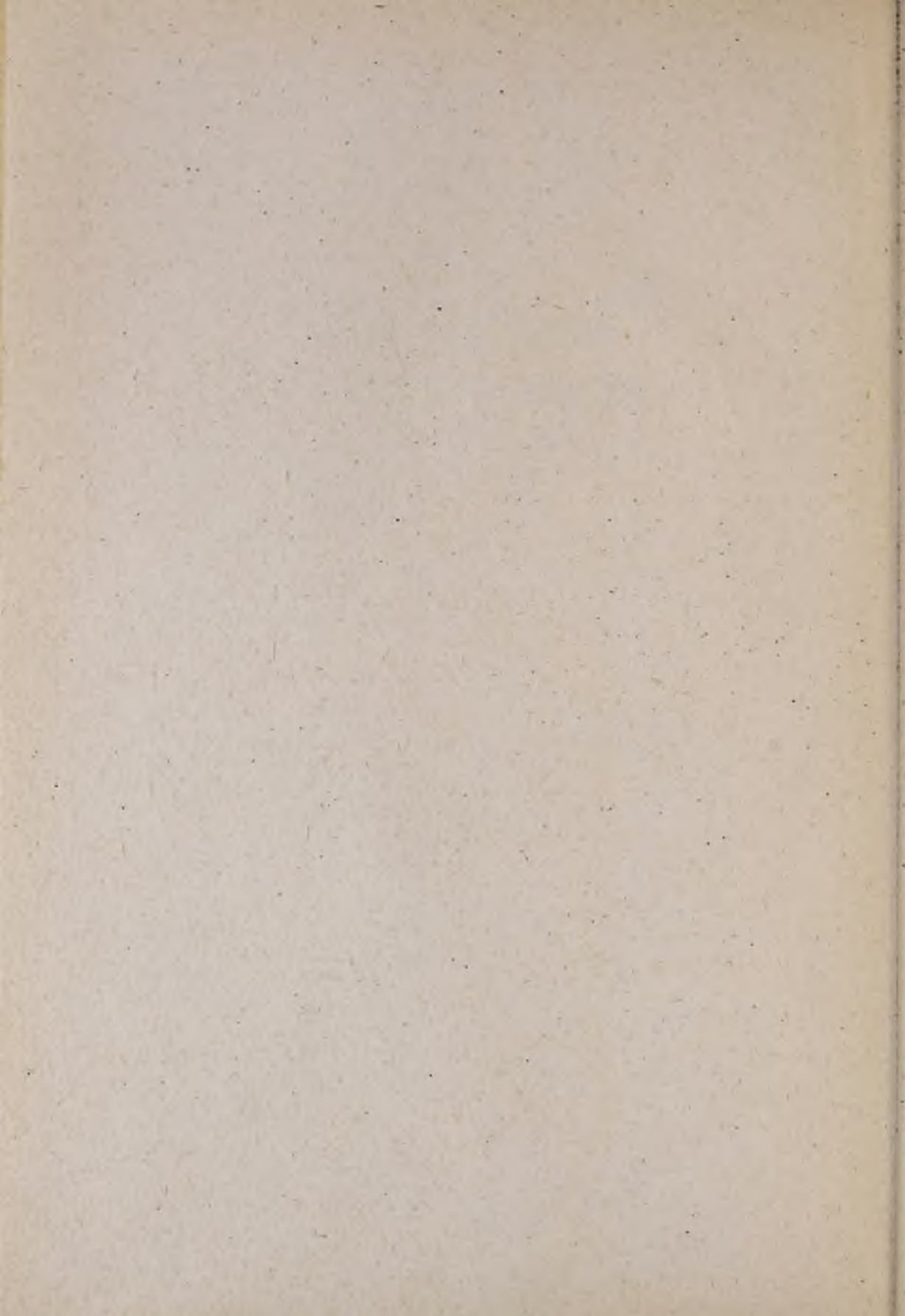

ՀԱՅԵՐԵՆ ՉԵՌԱԳՐԵՐԻ

Հ Ի Ը Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն Ն Ե Ր

(1481—1500 թթ.)

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Հ. Յ. Քոսեան, Յուդայի Կարնայ գիւղերու, 8, ՀԱ, 1963, սյուն. 210—212

Նստե Հ. Ոսկեան, Տարօն-Տարուրերանի վանքերը, էջ 184—135

Գրիշ՝ Մովսէս
վայր՝ Արծկի.

703ր

Աւարտեցաւ սուրբ տառս, որ կուշի Յալսմաւորք... ձեռամբ յոգնամեղ գրչացս՝ Յակոբի և Մովսիսի. ի խնդրոյ կուսակրօն և սրբասնեալ կրանաւորին Մկրտչի, որ եւս գրել զսա ի հալալ արդեանց իւրոց յիշատակ բարի. և բարեխօս հոգւոյ իւրոյ և ծնաւդաց իւրոց... Եւ ստաշաւ զանաոփի մեծութիւնս և զանկողնուտեի գանձս... ի վայելումն հարազատ եղբարց իւրոց, պաշտօնէից եւ սպասաւորաց սուրբ Կարապետին, ի յիշատակութիւն բարի հոգւոյ, և ծնողաց իւրոց Աստուածատուին և Խաթուն-Մկրիքին, և ծնողափոխան բազմեղախտ քեռոյն իւր՝ տէր Կիրակոսին, և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց: Եւ զի ետ զսա ընծայ և նրէր և անջինջ յիշատակ ի վանս Գլակայ ի դուռն սուրբ Կարապետին, վասն որոյ յերես անկեալ աղաչեմ զժառանկողք սուրբ կտակիս, զհամակամ կրօնաւորքդ յիշել յերկնաբացիկ յազաւթս ձեր... զտէր Մկրտիչն և զիւրքն ամենայն: Այլ և յիշել ի տէր զՍարապետ և զՅովանէս արեղայքն, որք ըստ կարեաց իւրեանց աւժանդակ եղեն տէր Մկրտչին սակաւ իրօք, և աշխատեցան ընդ գրոցս:

Եւ մեր տեսեալ ղեռափափաք սէր սոցա հետ սուրբ գրոցս և ձեռն արկեալ զրեցաք զսա ողորմութեամբ սուրբ Կարապետին, ի լաւ և յենտիր աւրինակէ, որ կուշի Ծերենց, ի քաղաքն Արծկի, ընդ հովանեաւ սուրբ Սքանչելապործին և պատերազմի սուրբ Նշանին և այլ սրբութեանցս, ի թուականութեան Հայոց Զ. եւ ի ԻԹ. (1480) ամին, որում էր տանուտէր ձուկն: Որ և ի սուլյն ամի եղե մեծ պատերազմն ի յՈւրհայ քաղաք: Վասն զի Պաղանուն զարաւարն Մսրա սուլտանին եկեալ բաղում զօրօք ի վիլ յայլ Սուրհայ, և աւերեալ գերկիրն քաղաքովն և նստեալ ի վերայ բերդին ըլոյց բովանդակ և ի յառ երբ: Իսկ Աղուր փատշահն, որդի Հասան փաղաշահն, որ նստէր ի շահաստանն Թաւրէզ, որ կալեալ էր ղթախթն յեւ Տօր իւրոյ ղեռ ևս Գ. (3) տարի: Եւ զի սա ողայ գոլով հասակաւ և անհմուտ պատերազմի, և զի անմարթ ևս է թաղաւորաց ընդ իշխանս կուել, վասն որոյ առաքեաց զքաջ դօրաւարն իւր զՂոշ Բայանդուռն բաղում զօրօք և պատերազմեցաւ ընդ Պաղին աւրիւօք, ճակատ առ ճակատ, և յաղթեալ նմա կոտորեաց ըղջօրսն նոր [և վախստական արար, եւ բռնեալ կրու-

* Մսրա սուլթանի բարաւարք Հ. Քոսեանի մոտ կուլում է Պաղ, ուղղում ենք ըստ Հ. Ոսկեանի և Գ. Ալիշանի (անս «Այրարատ», էջ 328):

րեաց զպաշն Պաղին, և արար շապաղ իւրեան հեծելին, և յուղարկեաց արմազան Հոռոմոց սօլթանին: Եւ այս եղև ի խնամոցն աստուծոյ և ի ղօրութենէ սուրբ Կարապետին, ձեռնտութեամբ բազմահաւաք սրբոց աշխարհիս Հայոց:

Իսկ աւարտեցաւ գիրքս ի կրկնեալ ամին, որ աճեաց թվական 21. (1481), որոյ էր տանուէր խոյն: Որ և ի սոյն ամի հայրապետն սուրբ ուխտիս Գլակայ տէր Մկրտիչ, իւր համաշունչ և միախոհ եղբարքն, ձեռնարկեցին ի սալել զկումբէթ սուրբ Կարապետին, զսուրբ Ստեփանոսին և ղՅարութենին, աւժանդակութեամբ երջանիկ դիտապետին՝ Ստեփանոս Եպիսկոպոսին, որ մականունամբ Շղոմց ասի, զոր տէր աստուած խաղաղութեամբ ի կատարումն ածցէ ամէն:

Արդ, աղաչեմ ղժառանկորդք սուրբ կտակիս յիշել ... ստացող սուրբ գրոցս զմեծ տէր Մկրտիչն, ... զգծող առաջին հատորի սորա զտէր Յակոբն և ղծնօղսն իւր զՅովսէֆէս քահանայ ... այլ եւ միով աստուած ողորմիւ և զիս՝ զանարժան Մովսէսս յիշել՝ ղգծող վերջին հատորիս, և ղծնօղսն իմ՝ ղԴանիէլ քահանայ և զՀայիաթունն, և ղհօրեղբարսն իմ՝ ղԿիրակոս կրօնաւորն, որ աշխատեցաւ ի կոկիւ թղթին, և ղՄեհրունի և ղՍիմէոն, և բոլորով սրտիւ ղթողութիւն մեղաց խնդրելոցս ի սմա...

2

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Ց

Երրորդէմ 1614 (հմմ. ՀԱ, 1960, էջ 191—192)

Գրիչ՝ Ստեփանոս Եպիսկոպոս
վայր՝ Խարբերք, Արդլմսենի վանք

ա

598 ...Գրեցաւ Էղանակաւոր սառս ի թուականիս 21. (1481) ի վանքս սուրբ Կարապետոյ և Ապտրլմսենիին քաջ նահատակի և այլ բաղմահաւար սրբոց մարտիրոսաց որ աստ կան. սոցա կարողութեամբ աւարտեցաւ Շարակնոցս ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի և տեառն Յոնանիսի. եւ աթոռակալութիւն սուրբ էջմիածնին էր Աւետիք վարդապետին Հասնէլ-Փացտյ, և առաջնորդութիւն գերահռչակ ուխտիս քաջ բարունապետին Գրիգորի, որ փայլէ քան զարեգակն ի մէջ երկրի, և պարնութիւն Դավիթի թախտին էր Նաղուպ-բակին՝ որդի Հասան պարնին, թոռն Ալիբակին. արար իշխանութիւն մինչև ի ծովն Հրեղիպին:

Արդ, գրեցաւ ձեռումբ բազմամեղ և փրժուն գրչի Ստեփանոս Եպիսկոպոսի ի վայելումն անձին իմոյ և յիշատակ հոգւոյ իմոյ և ծնողաց իմոց:

599 Եւ յիշեցէք զտէր Բաւարգէս հարեղբայրորդի Գրիգոր վարդապետին, որ բազում սէր և ընդելութիւն արար ի հետ մեր և կաշխատէր ի սպասաւորութիւն միաբանիցս... ընդ նմին յիշեցէք զհոգեւոր եղբարքս մեր զտէր Աւետիք վարդապետն երաժշտականի, որ ուսուց ղձայնաւորն ընդունելի. և զտէր Յովսէփ քաջ փիլիսոփայն, որ բազում աշխատեցաւ ի յետ մեզ յուսուցանելն ղժառարխաղ շարակունքս, և զտէր Վդաղեսն, որ զմեզ որդորէր ի ժամու տեղիս, և զտէր Աւետիքն, որ ընկեր մեզ ի հետ դասի, և աշխատեցաւ շատ ատեն մի:

Դարձեալ յիշեցէք զտէր Յակոբ աւաքերէց ի Չմա գիւղաքաղաքի, որ արար մեղ շատ լաւութիւն՝ հայրութիւն և ծնողութիւն, զի գնաց աշխատութեամբ ի յերկիրն Բաղայ՝ աղաթատեղն Մեսրոպայ՝ ի գիւղն, որ կոչի Թըրխէ, զի անդ կայր արինակ քաջ քարտուղարին Գրիգորի, որ մականունն խոլ կոչի, զի էր ձեռացագիրն իւր, գրեալ էր հոգեբարձու և երեք թէ կամա, թէ յակամա, զի դրժար կու տաին զհանց արինակն, և յորժամ բերաւ՝ գրեցաք ուրախութեամբ: Աստուած լուսաւորէ զիւր ծնաւոյց հոգին, ամէն: Եւ յիշեցէք զտէր արինակին՝ Մատթէոս երէցն... Թ. (9) շաբաթ գրեցաւ:

Եւ յիշեցէք զՄեխիսեք քահանայն և զվարպետ Սամուէլն, որ աշխատել են ի հետ մեղ, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

Բ

294 Իսկ գրութիւն եղև սմին
Ձեռամբ փծուն արհեստ գրչին՝
Ստեփանոս եպիսկոպոսին,
Որ գաւառան Արարադին,
Ի պարնութիւն Աղուպ-բակին,
Որդի գոլով Հասան-բակին,
Թոռն Աւթմանի մեծ արքային.
Նրստաւ ի թոխտն ի Ջահանշին:

Ի վականին Հայոց ՋԼ. (1481) գրեցաւ ի յերկիրս Խարբերքայ. ի վանքս սուրբ Կարապետոյ և Ապտմսեհոյ:

3

Ա Ի Ե Ս Ա Կ Ա Ր Ա Ն

երևան 2333

333ա Առաջի աստուծոյ և յաջողութեամբ սուրբ Խաչիս ի հայրապետութեան տեառն Ստեփանոսի, և ի ղանութեանն Աղուպ-բէկին. ի Թուականիս Հայոց ՋԼ. (1481), ես՝ Լալա Միւրանշէս, աստուծոյ կարողութեամբն և ուրբ Խաչիս գնացի ի փաթշահի դուռն. և յիսնէ շատ խարճ արարի և զթամղէն, որ ստանն էր ի յետ կտրեցի և տեղացս էրի, Աղքամարայ տանուտէրացս՝ մեծի և փոքու, և Ոստանայ թամղաչոց կամաւորութեամբն. և ի յԱղքամարայ մալն դրի, և գծիթահացնէրու հարճն սուրբ Խաչին և այլ եկեղեցեացն ձիթագին տուի ին լք զամղին փոխան], և սխֆ արարինքս սուրբ Խաչին:

333բ Որ և փրկիչն տիեզերաց՝ Քրիստոս աստուած մեր, փրկեսցէ զԼալա Միւրաւ յիշն և զիւր ղեռաբոյս ծաղիկ որդին <իւր> զՄիւրաբէկն յառնանայն փորձութենէ հոգոյ և մարմնոյ, ի ձեռաց անարինաց և ի մարգարէմ գաղտնաց, և պահեսցէ խաղաղական ի կենօք յերկար ամօք և բաւում ժամանակօք, մինչև ի խորին ծերութիւն, ամէն. եւ յետ աստեանցս ելանելոյ սրբոցն Սարգսի և այլ զինով որ լացն խորանակից և ուսականից առնէ. հանդերձ ծնողաւք և նախնաւքն, ամէն:

Այլ և արհնեսցէ տէր աստուած մեր զԱղքամարայ տանուտէրն, որ

կամակից և յորդորիչք եղեն այս բարի բանիս: Տէր աստուած տացէ վարձս վաստակոց նոցա ղերկնից արքայութիւնն և զանբաւ բարութիւնն, ամէն:

Եւ եթէ ի յետ այլ ժամանակաց աս և լիս էնի ի դիւան կամ ի յԱլթամար և կամ ի յայլ անարինաց հակառակի այս բարի բանիս, նա զանէծքն զաւծին և զկայենին ժառանգեսցէ և զմասն զՅուդային և զայլ խաշահանացն առցէ՝ ինքն և կամակիցքն իւր, հանդերձ ծնողօքն և աղգականօքն, և ի հետ Արիոսի պատժի և պատուհասի, ամէն:

4

Ճ Ա Ռ Հ Ն Տ Ի Ր

Նոր Զուղա 544, ՄՏՄ և ՍՍԱ

Գրիշ՝ Ագարիս
վայր՝ Վաւ

Արդ, գրեցաւ սուրբ գիրքս ի թուականիս Հայոց ԶԼ. (1481), ի կաթողիկոսութեան տեառն Սարգսի և յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս Գէորգայ տէր Յովանէս եպիսկոպոսի Դունդուզի, ի թագաւորութեան սուլթան Աղուպին, և յիշխանութեան աշխարհիս մեծ և հրոխտ պարոնին Էմալրէկին, որ տէր Կարապետս հազինադար է. վասն այսորիկ ի սորին յաւուրքս շինեց զկոմբէթս սուրբ տաճարիս, զոր և անարկնքն որպէս կրճտէին զատամունս իւրեանց ի սա ոչ մերձեալս, զոր տէր աստուած զսուրնդ երկայն աւուրս պահեսցէ, ամէն:

5

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Եւ. Լալայեան. Յուդակ Վասպուրականի 200, սյուն. 487—489, Մոկոսի
Արրաճամենց թաղի ս. Յարութեան եկ. 6

Գրիշ՝ Խաչատուր
վայր՝ Կտուց կղզի

...Արդ, այսմ աստուածեղէն և երկնապարզ և գանձիս և լուսափայլ մարգարտիս ցանկացաւդ եղեալ սրբասէր և բարեմիտ կրանաւորն Վարդան աբեղայն... [որ] ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց ի վայելումն անձին և յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և ծնաւղաց իւրոց՝ հարն Յովանէսին, և մարն Եղիսաբէթին, և հարեղբարն Թումա աբեղային, և քոռոյն Աստուածատուր կրանաւորին, որ զեկեղեցին շինեաց, և քերցն Սիւրմարգին և Լեզրգին և Մրոջանին, և զաւակացն Սիւրմին և Առաքելին և Խաչատուրն և Շախաբին, և հարեղբարն Խեապետին, և քեր նորին Մարքային, և զաւակին Զանաբէթին, և հոգևոր քեր Եղիսին, և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց, ամէն:

...Ընդ նոսին և զբազմամեղ գրիչս զԽաչատուր, և զծնաւղսն իմ՝ զհայրն իմ զՅովանէս և զմայրն իմ զԱլ-Մելիք, և զհարազատ հոգւոյ իմոյ զՍտեփաննոս կրանաւորն, որ զթուղթս լաւ կոկեաց, զոր և տացէ տէր աստուած զըվարձս փոխարինին յարքայութեան երկնից, ամէն:

...Եւ վասն սղալանաց եւ արհեստից եւ խոշորութեան գրիս անմեղա-
գիր լինել ազալեմ, զի տեղս անհանգիստ էր, շոգ, ղանաքն կու մածէր ի
չէր ճապղեր: Գրեցաւ զարութեամբ եւ յաջողութեամբ սուրբ հոգոյն սուրբ
Աւետարանս ի աստուածաբնակ, ի հրեշտակաճեմ եւ ի ներքսագոյն իղզիս,
որ կոչի Կտուց, ընդ հովանեաւ լուսազարգ սուրբ Կարապետիս, եւ լուսա-
տորչաշէն սուրբ Խաչիս, եւ սուրբ Ստեփաննոսիս, եւ սուրբ Աստուածածնիս,
եւ այլ սրբոցս որք աստ կան հաւաքեալ, ձեռամբ փծուն եւ անարհեստ արշի
Խաչատուր, ի խնդրոյ սրբասէր եւ մաքրամիտ աբեղային Վարդանայ, որ
ղեկեղեցոյ գլուխն ս[ու]լաղեաց* եւ դարան ՚ի Շատուան երար ռխֆ եկեղե-
ցոյն, թվականիս մերում ԶԼ. (1481), գոր տէր աստուած վայելել տացէ:
Եւ ընթերցաւ զսուրբ Աւետարանիս լաւ եւ սուրբ պահեցէք եւ մոմն ի
մէջն մի բռնէք. եւ Քրիստոս աստուած զձեզ խաղաղական կենօք սլահեսցէ:
յայսմ կեն[ց]աղս եւ յետ աստեացս ելանելոյ գասակից եւ պսակակից
արասցէ ամենայն ընտրելոց սրբոց: ԶՎարդան աբեղայն, եւ զվերոյգրեալ-
բքս ի սմա, եւ զլսաւղ բանիս, եւ որ զաստուած-ողորմին ասէ՝ զողորմու-
թիւն ի յաստուծոյ առցէ, ամէն...

6

ՄԱՂԻԿ ԿՈՉԵՑԵԱԼ ԲԺՇԿԱՐԱՆ ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԲԺՇԿԻ՝ ՈՐԴԻՈՅ
ԱՀԱՐՈՆ ԲԺՇԿԱՊԵՏԻ

«Բիւզանդիոն» Բրաթերթ, Կ. Պոլիս, 1906 թ.,
հունիս 5—18 (№ 2963)

Ստացող՝ Ճառահայաշի պարոն Ռամատան
վայր՝ Կոստանդնուպոլիս

...Տեսայ ես անսլիտան ծառայ աստուծոյ ի թուականութեան ԶԼ.
(1481), աւրիլ ամսոյն Զ. (6)-ն ի տաւնի աւետման սրբուհոյ Աստուա-
ծածնի, ի մայրաքաղաքս ի Կոստանդնուպոլիս, եւ գտաք շատ Աղրապա-
տինք, որ գրած էր հայոց լեզվով զայս յառաջաբանութիւն, եւ մեք գրեցաք,
զի ով որ ի յայս յարուեստըս հետեի՝ նայ իւր շինած ղեղերն սրակասու-
թիւն չի գտվի:

Եւ զիս՝ յանարժան ծառայս ճառահայաշի համ պօստանճիւպաշի յի-
շեցէք ի տէր, եւ աստուած յիշէ զձեզ ի վերին Երուսաղէմ:
Կատարեցաւ Բժշկարանս կամօք պարոն Ռամատան ճառահայաշիին**:

* Գուցն եղև է «սալանաց», որ ավելի տրամաբանական է:

** Հիշատակարանի հրատարակիչ եւ բժշկարանի մասին կարեւոր տվյալներ հաղորդող
Կ. Գարիկյանը կարծում է, թէ ԶԼ. (1481) թվականը չպետք է համարվի ճառահայաշի Ռամատանի
հիշատակարանի թվականը: Ըստ նրա այս Ռամատանը ձեռագիրն ստացած կամ ընդօրինակած
պետք է լինի 1521 թվականին:

7

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նոր Զուղա 526, ՄՏՄ

Հիշատակագիր՝ Յովաննես արքեպիսկոպոս
վայր՝ Ջագավանք

332p

...Փափագաւղ եղեն աստուածային սուրբ Աւետարանիս աստուածա-
սէրն Յովաննէս և ամուսին իւր Դավաւտ-Խաթունն, և ստացան զսայ ի հո-
ւալ յ[Ե]նչից և ի յարդար վաստակոց՝ յիշատակ հոգւոյ իւրեանց, և ծնո-
ղացն՝ հաւրն և մարն, և զաւակացն՝ Մկրտչին, և այլ ամենայն արեանա-
ռու մերձաւորաց, ամէն՝ Արգ, ևս՝ Դավաւտ ստացայ զԱւետարանս հալալ
յարդեանց իմոց և ամլի Ջագավանից, յիշատակ ինձ և ծնաւդաց իմոց, ի
դուռն հրաշափառ կաթուղիկէին Գէորգայ, և զետաղարձ սուրբ Նշանիս, և
լուսատու սուրբ Սարգսիս, և այլ բաղմահաւաք սրբոցս, որ աստ կան հո-
ւաքեալ, ի թվականիս Հայոց ԶԼ. (1481), ի հայրապետութեան տեառն
տէր Յովաննէս կաթողիկոսի, ի յաթոռ սուրբ էջմիածնի վաղարշապատու...

Այլ ևս Դավաւտս, որ ստացայ զսուրբ Աւետարանս զայս յիշատակ ինձ
և ծնաւդաց իմ՝ հաւրն Սարգսին և մարն Դիլշատին, և զաւակացն՝ Վան-
րամչին, և զստեբացն Թուխտորին և Թամսկանն, և այլին իմոյ յետոյ՝
Մկրտչին, և զաւակի նորին, և զստեբն Բէկիխաթունին, և այլ ամենայն
արեան մերձաւորաց. այլ և եղբարցն իմ՝ Ամիրգուլին, Վարձիգուլին, և
զաւակաց նորին՝ Սարգսին և Արամաս դպրին, և քեռոյն իմ Սամուէլ մահ-
դասին՝ բարեհոգի և հաւատարիմ քրիստոնէին, ամէն:

Այլ ևս Դավաւտս՝ հաւատարիմ կինս՝ դարձեալ յետոյ ամլի Աւետա-
րանս զայս Ջագա եկեղեցուն, ի գուռն սրբոյ Դաւթի քաջ նահատակին,
յիշատակ հոգոց մեր, ննջեցելոց մերոց...: Եւ միով բանիւ աստուած-ողոր-
մի ասացէք յիշատակարանի գրողի Յովաննէս անուամբ միայն արեղայի,
և ոչ ունիմ գործս բարի, և ով ոք ասէ ողորմի, նայ աստուած իւրն ողորմի
ի յաւուրն ատենի...

8

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Իրան, Փերիա գաւառ, Նամակերտ գիւղ
ՄՏՄ և ՄՏԱԳրիչ՝ Ստեփանոս
վայր՝ Հայրիվանք

ա

206p

Քրիստոս աստուած ողորմի ստացողի Աւետարանիս տէր Մեսրոբին
և ծնողացն՝ Ներսէս քահանային, և աղգացն Վարդանին, և Կիւակոսին,
Իկտիշին, Մեսրոբին, և Դոհարին, Մելիքսեթին, Միսխաթունին, Ալամին
և Խաթունչին...

Դրեցաւ սա ի սուրբ ուխտս Հայրիվանս, ձեռամբ յոգնամեղ և ան-
արուեստ գրչի Ստեփանոսի, ի թվին Հայոց ԹՃԼ. (1481)...

Բ

...Ձոր և տեսնալ դստրայն անճառ փրկագործութեան խորհուրդ սրբասէր և մաքուր քահանային Մեսրոբ, և նորաբողոքող որդին իւր Մելիքսէր քահանայն, և զծաղկեալ պաւստոսի իւր զՆերսէս և զԿարապետ, և զհայրն իմ զՆերսէս քահանայն, և զմայրն իմ զԼիւթիշ, և զամուսինն իմ զԳոհար, և զհարսն իմ Մինախարուն, և զքուերքն իմ զԵսայֆն, և զՀալիմն, և զԱլամն, և զԽարոյն յըլն, զԹովսիկն, և զփեսայն իւր զԱնտոն, և զնախնիքն իմ զՎարդան քահանայն, զԿիրակոս քահանայն, և զհանգուցեալ պաւստոսի իմ զՎրբանէսն, զԷդրուտակէսն, զԳրիգորէսն, և զդուստրն իմ զԳուլտան, և զՇնոփեօրն, որ այսմ աւուր հանդեաւ ի Քրիստոս...

9

Ա Ի Շ Ա Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6699

Գրիշ՝ Պափարայ
վայր՝ Հերմոնի վանք

Ա

...Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ Սարգիս դիպապետի, որ նրաւ է ի յաթոռն սուրբ Լուսաւորչին ի Վաղարշայաւառ քաղաքի՝ ի սուրբ Էջմիածնի, նմանեալ սրբոյն Գրիգորի, համբերելով չարչարանաց կենդանի վկայ Քրիստոսի:

294բ

Ի թվականիս Հայոց ՋԼ. (1481) // եղև դրաւ սուրա ի վանս Հերմոնի ի յերկիրս Վայիձոր յորջորջեալ. առաջնորդ սուրբ ուխտիս Սարգիս քաշ և արի վարդապետի և յայ միարանիցս, որ անդ կան ժողովեալ. յիշեցէք յաղօթս և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

Արդ, ցանկացաղ եղեալ սուրբ Աւետարանիս տէր Մաթէոս քահանայն սրբամիտ և ճշնազգեաց, որ բազում առաքինութեամբ վարի ի վերայ աշխարհի վասն յուսոյ արքայութեան և սիրոյն Քրիստոսի. ըստացաւ զսայ յիշատակ իւրն, և ծընօղաց իւրոց Շահիկին և Բաղուատին, և իւր կենակրցին Եղիսաբեթին, և դստերն Վառվառին՝ ի Քրիստոս հանգուցելոցն, որ տարածամ փոխեցան ի յաշխարհէ աստուած-ողորմի նոց[ա], ամէն: Ի վայելումն անձին իւրոյ և իւր որդոյն տէր Թովմին՝ նորայբողոք քահանայի և աստուածային շնորհաւթ իլի, զոր աստուած վայելել տացէ, ամեն, և կենակցին Թովմա քահանային՝ Թան-Մելիքին՝ նմանեալ սրբոյն Շուշանա և Գայիանէ, և որդոյ սոցա՝ Ազարիայի. զոր աստուած բնդ երկայն աւուրս արասցէ զսա:

Այլ, յիշեցէք զՍարգիս աղէն, և զիւ[ր] որդիքն, և զՎարդանէսն ի Քրիստոս փոխեցեալ՝ զտէր Մաթէոսի եղբայրքն, և զհարսներն՝ զՇահմելիքն և զՈւտայանէն:

295ա

Կրկին անգամ աղաչեմ զհանգիպողք յիշեսցիք յաղաթս ձեր յատէր Վազարն զնորայկրնունք քահանայն, և զՍարգիսն, և զԱմիրխասն, և զմայր սոցա զԴուրիայն, և [ւ] զԽունար-Խաթուն տատն, զոր լսել տացէ զերանաւետ ձայնն, ամէն:

որոյ յերես անկեալ աղաչեմ զձեզ աստուած-ողորմի ասել ինձ, և ծնողաց իմոց՝ հօրն Ատովին և մաւրն Խոնպանին*, և ամենայն երախտաւորաց իմոց, ամէն:

12

Ա Ղ Օ Թ Ա Գ Ի Ր Ք

Երևան 8621

Գրիշ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Սայլաւ անապատ

...Արդ, գրեցաւ սա ի վանսն որ իոյլի Սայլաւ անապատ** ընդ հովա-
նեաւ սուրբ Աստուածածնիւս և սուրբ Կարապետիս և սուրբ Գրիգոր Լու-
սաւորչիս, || ի թվականիս Հայոց ՋԼ. (1481), ձեռամբ մեղսամած և
140 անարհեստ գրչի Մկրտիչ արեղայի, որ զանունս ունիմ և ոչ գործս, այլ
յոյժ վիրաւորեալ եմ ի սատանայէ:

Արդ, ո՛վ դասք քահանայից և երամք իուսակիրան վեհից, յորժամ
հանդիպիք սուրբ և աստուածախօս մատենիս կարդալով կամ արինա-
140 ր կելով յիշեցէք ի սրբանուէր || յաղոթս ձեր զստացող սորա***:

13

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Հ. Ոսկեան, Վասպուրականի-Վանի
վանքերը, 1940 թ., էջ 264

վայր՝ Սայլաւ անապատ

Գրեցաւ «ի վանս որ իոյլի Սայլաւ անապատ, ընդ հովանեաւ սուրբ
Աստուածածնի և սուրբ Կարապետի և սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի, ի թվա-
կանիս Հայոց ՋԼ. (1481)»:

14

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Գ. Սրուանձտեանց «Թորոս Աղբար» Բ., էջ 444—445
Տիգրանակերտ, ս. Կիրակոս եկեղեցի

Գրիշ՝ Արիստակէս
վայր՝ Խոյալու վանք

Գրեալ ի թվ. Հայոց ՋԼ. (1481), յաստուածունակ և ի հռչակաւոր
վանքս Խոյալու, ի դուրս սուրբ Գէորգայ, յառաջնորդութեան Գրիգոր րա-
բունապետի, որ զտիւ և զգիշեր ի խորս աստուածային տառից դեգերելով
վանս մեր՝ առնելով և ուսուցանելով զամենեսեան... [ձեռամբ] անա-
րուեստ գրչի Արիստակէս պիտակ անուն արեղայի...

* Անվան «ա» տառը շնչված է, կարելի է կարդալ նաև «սոնդնին»:

** Վանի Սայնապատի ս. Գրիգոր վանքն է. կոչվել է նաև Սալն անապատ:

*** Ստացողի անվան և ստացման հանգամանքների գրանցման համար տեղ է թողնված,
որի վրա, 1514 թվականին, Մարտիրոս անունով հետագա ստացողը գրել է իր հիշատակարանը
(նրան է նաև 144թ—145թ էջերի հիշատակարանը):

15

ՄԱՇՏՈՅ ԶԵՌՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

Երևան 9671

Գրիշ՝ Առաքել
վայր՝ Առաք վանք

ա

12ա Զատացաւոյ գրոցս զտէր Յովնանէս եպիսկոպոսն, և զիւրսն, և զմե-
ղաւք մեռեալ ոգիս՝ զԱռաքել, գրիչս յիշեցէք ի Քրիստոս:

բ

85ա ...Արդ, գրեցաւ եկեղեցարհնէքս, աւաղանարհնել, դուռն դնելոյ,
պղծել տաճարին, հանդերձի և սպասք արհնելոյ ի թվ. 21. (1481), ձե-
ռամբ մեղսամակարդ և անարժան Առաքել արեղի, ի Առաք վանք, ի դուռն
սուրբ Առաքելոցն, ի վայելումն տէր Յովնանէս եպիսկոպոսին: Աղաչեմ
զձեզ, որք հանդիպիք կամ կարդալով՝ կամ արիւնակելով, յիշեալիք ի
սուրբ յաղաթս ձեր, և աստուած ձեզ ողորմեսցի. ամէն:

գ

151բ ...Գրեցաւ ձեռնագրութիւնս սպասաւորաց եկեղեցոյ ի թվ. 21. (1481),
ձեռամբ մեղսամակարդ և անարժան ոգոյ՝ յետնոյս ի կարգէ կրանաւո-
րաց՝ նըլաստ անձին Առաքելի, ի Առաք վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աս-
տուածածնին և սուրբ Կարապետին և սուրբ Առաքելոցն և Յովնանէս վար-
դապետի, ի վայելումն տէր Յովնանէս եպիսկոպոսին: Գրեցի ես՝ Առաքել
սուտանուն արեղայս, յիշատակ տէր Յովնանէս եպիսկոպոսին, ինձ և ծնաւ-
ղաց իմոց: Աղաչեմ զձեզ որք հանդիպիք կամ կարդալով ///

16

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Զմամա, Անտոնեան հաւաքածոյ 153

Գրիշ՝ Առաքել
վայր՝ Առաք վանք

311բ ...Արդ, գրեցաւ Շարակնոցս ի լաւ և յընտիր արիւնակէ, թվ. 21.
(1481), ի սուրբ անապատս, որ կոչի Առաք վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ
Աստուածածնին, և սուրբ // Կարապետին, և սուրբ Առաքելոցս, յուր
Յովնանէս ընտանապետին, յառաջնորդութիւն տէր Յովնանէս եպիսկոպո-
սին, ձեռամբ անարհեստ գրչի Առաքել արեղի...

17

Ճ Ա Շ Ո Յ

«Լոյս», 1906, էջ 144,

Քաղաքի ս. Թորոս

Գրիշ՝ Յովաննէս Նաղաշ
վայր՝ Կեսարիոյ գաւառ, ի վանս
Գրիգորի Նիսացոյ

...Արդ, զրեցաւ Տարեգիրքս ի թուականիս... ԶԼ. (1481), ձեռամբ տէր Յովաննէս Նաղաշին և աշակերտին իւրոյ Ստեփաննոս մեղաւթ թաղձեալ ոգւոյն, ի գաւառս Կեսարիոյ, ի սրբոր ուխտս՝ որ է աթոռ սրբոյն Գրիգորի Նիսացոյ, ընդ հովանեաւ սուրբ Գրիգորի Նիսացոյն, և սուրբ Թէոդորոսի զինաւորին, և սուրբ Յակոբայ Մծբնայ հայրապետին, և սուրբ Ստեփաննոսի Նախավկային և Մեղկերիոսի զինաւորին, և այլ բազում սուրբ նշխարացս և մասանցս, որ աստ կան հաւաքեալ, ի հայրապետութեան տէր Ստեփաննոսի, և յեպիսկոպոսութեան այսմ նահանգի տէր Կիրակոսի [և] տէր Անդրէասի:

Արդ, ի յայսմ... Ժամանակիս փափաք եղեալ ամենայն արհնութեան արժանաւոր պարոն ելլալի էմին-պէկն, և իւր մայրն Հռիփսիմէն այսմ հոգիաբարձի և լուսազարդ և ծաղկաւէտ բուրաստանիս, և ետուն զրել զսա ի հալալ արդեանցն իւրեանց՝ յիշատակ անշնչելի յամեհամս ժամանակաց հաւրն իւրոյ պարոն Թո[րո]ս յսին, և մայր իւրոյ խաթուն Հռիփսիմէ, և նշ-բար իւրոյ Հոստալիէսին և Մաթէոսին, և փոքր եղբարն էտիլ-պէկին, որ յայսմ ամի վախճանեցաւ ի Քրիստոս և սուր մեծ եթող իւր ծնաւդացն և իւր ընտանեացն, և քրեւրն Ճաւհարին, և կողակցացն իւրոց Պաղտատին և Սաւեիային և Վարդեմատին, և զաւակաց իւրոց երկնցնոյն, և Խուսն-դին, և Կոստալիէսին, և Շեւուր-Պարոնին, և Մաթէոսին և այլոց, որ ի Քրիստոս են հանգուցեալ՝ Խովանդին, աստուած ողորմի իւր հոգւոյն, ամէն:

18

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ՔԵՐԱԿԱՆԻՆ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԻ ԵՐՋՆԿԱՑԻՈՅ

Հ. Քյուրդյանի հավաքածու 17

Գրիշ՝ Խուրլուպէկ

Թվին ԶԼ. (1481) Դեկտ. Ժէ. (17) օրն:

Պարոն Թօլաֆ պարծանք աղգիս,
Որ դուն յունիս անուն բարի,
Խելօք խիկար հեղահոգի,
Մէշ յաշխարհի ես գովելի:
Պարոն Զախնոյն է քո որդի՝
Քեզ յիշատակ լինի բարի,
Որ ժառանգէ ըզհայրենի.
Զաւակ նորա յոյժ բաղմասցի

Որպէս յաւազ յեզր ի ծովի,
Կամ որպէս յաստղք, որ ոչ թուի,
Նոյնպէս լիցի վաւակ նորին,
Որ ամենայն աղգաց զովի.
Ես խորլուպկս եմ անարժան...

19

Մ Ա Ն Ր Ո Ի Ս Մ Ո Ի Ն Ք

Երևան 6107

Հետ. ստացող՝ Գրիգոր

234ա Արդ, աղաչեմ զմանկունքդ սուրբ եկեղեցոյ, որք հանդիպիք զարմա-
նալի տետրակիս յիշեցէք ի Քրիստոս զանարժան կրանաւորս Գրիգոր, որ
ստացայ զսուրբ գիրքս յիշատակ հոգոյ իմոյ, և մարմնաւոր ծնաւդայ
իմոյ Ներսէսին և Թանկխաթունին, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց,
և եղբօրն իմոյ Աբրահամին, և ամենայն երախտաւորաց իմոց՝ հոգևորաց
և մարմնաւորաց, ամէն: Եւ լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք և
աստուած ձեզ ողորմեսցի, ամէն: Թվ. ՋԼ. (1481):

234բ Այլ և զմեծ պապն իմ զտէր Գաւիթ և զԹումայ քահանայն, որ տղա
հասակաւ փոխեցաւ ի Քրիստոս, և զմայրն իւր զԱւագ յիշեցէք ի Քրիստոս:
Դարձեալ աղաչեմ յիշել ի տէր աստուած զհեղահոգի, զգեղեցկատիպ
և զհրեշտակայնման զԱւետիս արեղայն՝ զՄովսէսին, որ երբր զտետրս ի
Կաֆայէն՝ ի վերին աշխարհս Հայոց. մասն բարեաց եղիցի նմայ ի տեառ-
նէ աստուծոյ, ամէն:

20

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ի

Երևան 1548

Ի թի[ւն] Հայոց ՋԼ. (1481) մայիս ի Դ. (4) մեռն սուլտան Մուհամ-
մատն:

ՈՂՐ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔԻՆ ԵԶՐՆԿՈՒ, ՈՐ ՇԱՐԺ ԵԼԱԻ ԵՒ
ԿՈՐԾԱՆԵՅԱԻ

Տ. Պալեան, Հայ աշուղներ, Ա, 1911, էջ 108—110

Հեղինակ՝ Մըսկիմ Երէց Անուշապկցի

Յինն հարիւր Հայոց թըվական,
Երեսուն և մէկ թիւն ի լըման (1482)
Զարմանալի բան մի եղաւ
Մայրաքաղաքն ի յնգրենկան:
Յանկարծակի մահու դիպան
Պատուհասի հանդիպեցան,
Սողոմացոց նրման ելան,
Ներքև հողին զընտանեցան:
Յորժամ քաղաքն ի թունտ ելաւ
Եւ մանր ու մեծ ի դող ելաւ,
Թէ վայլէ մեզ հազար ըերառ
Մեր չը կեցանք ի պատուիրան:
Տէրըն յառաջ արար զայս բան,
Միթէ՞ ըզմեզքըն մոռանան,
Եւս առաւել պողոնկեցան,
Պողոնկութեամբ նոքա կորեան:
Յիշոցքն արար ըզ զնգրենկան,
Որ յաստուծոյ աչացն ելան,
Քահանայիւքըն միաբան
Ներքև հողին զընտանեցան:
Կին մի կանչեց, թէ սուրբ Նըշան
Ըմ դու պահէ զիմ մէկ տըղան,
Աստուած լըսեց նորա ձայնին,
Որ փըրկեցան մայրն ու տըղան:
Ի տասն ու հինկ օրն ի լըման,
Ապա գըտան զայն մէկ տըղան,
Հալով կ'երթար դէպ ի շուկան
Թ'իմ հայրն ու մայրն ինչպէս եղան:
Զայն գեղեցիկ սարկաւագերն,
Որ չէ տեսեր աչք մարդկան
Բեթլէէմի մանկանց նըման
Ներքև գետնին զընտանեցան.
Զայն գեղեցիկ աղջըկունքն և կին

Վայրի եղունքն էին նրման
 Ներքե հողին թարշամեցան:
 Ո՞վ է տեսեր այնպէս խեղճ բան,
 Որ ճանաչեց հայրն ըզտըղան,
 Նոր պըսակած հարսն ու փեսան
 Ի մէկ մէկէ բաժանեցան:
 Հազար աւաղ ըզ զեզընկան
 Մէջ աշխարհիս է Հայաստան,
 Վաճառականաց էր օթեան:
 Հազար աւաղ ղան ճոխ մանկտիքն,
 Որ միաբան կոտորեցան:
 Ամէնն մընաց հողաբերան,
 Ներքե հողին ղընտանեցան:
 Աստուծոյ խնամքն վերացան,
 Տես թ'ինչ արար ըզ զեզընկան,
 Որ ոչ ի ծերուն խընայեց
 'Ի ոչ ի մանուկն 'ւ ոչ երեխան:
 Քահանայիցըն ոչ խրդճաց,
 Ոչ ժողովուրդն էր միաբան
 Զեկեղեցիքն կործանեց
 Եղուկ է մեզ հազար բերան:
 Բոլոր քաղաքն աւերեցաւ,
 Ի յանդընդոց երկիր շարժաւ,
 Երկու տարալայ հինգ հազարաւ,
 Ներքե հողոյն զընտանեցաւ,
 Մըսկին երէց Անուշապէցի
 Մեղօք իլի և անարժան
 Այդ հերիք է զինչ գործեցիր
 Դարձից և լեր դու փօշիման:
 Ես աղաչեմ զձեզ միաբան,
 Որ չը կըտրէք զՏէր մեղան,
 Մեղքըն քակեց ըզ զեզընկան,
 Այս աշխարհիս է մեծ նըշան:

22

ԱՆԳԻՏԱՅ ԱՆՊԷՏ ԱՄԻՐԴՈՎԼԱԹԻ ԱՄԱՍԻԱՅԻՈՅ

«Անգիտաց անպէտ», էջ 1—3, 25, 623—624

Երևան 457*

Հեղինակ՝ Ամիրդովլաթ Ամասիացի

ա.

Շնորհիւ տեսաւ և ողորմութեամբն արարչին և անմահին աստուծոյ,
 որ պարգևող է ամենայն բարեաց և բաշխաւոր է ամենայն շնորհաց, և
 տուող է զաւրուօրին և բնութիւն և աւգտութիւն ամենայն ասեղծուածոց՝

* Ամիրդովլաթի այս հիշատակարանը հրատարակված է մի քանի անգամ. տե՛ս և հմմտ. ՀԱ, 1892 թ., էջ 83—85, Բրիտ. թնգ. օր. 3712, 48 134, էջ 315—317, ՍՅԶ, հտ. Բ. 5, էջ 37—39 ևն:

անասնոց, գազանաց, և բուսոց, և տնկոց, և զուսումն և զիմաստութիւն ի մարդն տպաւորեաց, և պատուական արար ի մէջ ամենայն ստեղծուածոց և զամենայն շնորհ և զհմտութիւն յինքն եղիւր, և սգալութիւն երեստ տէր աստուած մարդկան, որ զամենայն հանճարեղութիւն ի գործ արկանէ. թէ աստուածաշտութիւն է, թէ իմաստութիւն է, և թէ աստեղաբաշխութիւն է, և թէ երկրաշափութիւն է, և թէ թուականութիւն է, և թէ բժշկութիւն է, և թէ երաժշտական* արհեստն է, և թէ քերականութեան արհեստն է: Զայս ամենայն իմաստութիւնս ի մարդկային բնութիւն տպաւորեաց աստուած** և հասու արար*** ամենայն ստեղծուածոց, որ թէ խոտ է, որ թէ բոյս է, որ թէ տունկ է, որ թէ ծառ է, որ թէ անասուն է, որ թէ քարինք են որ ի գետնէն կու ելանեն, և որ անասնոց զաւուրածքն է, և որ մանանայ է՝ ի յերկնիցն կու իջանէ. և որ ոք այլ կան որ ի ծովէն կու ելանեն և կամ ի գետնէն կու ելանեն: Զայս ամենայն իրացս զբնութիւնն, և զգորութիւնն, և զչարն, և զչարին խափանումն, զամէնն տէր աստուած մարդկան իմացուցեր է****, փառք նորա պարգևատու աստուածութեանն յաւիտեանս, ամէն:

Արհեստք զարարիչն աստուած, թէ կամի զբանս կատարէ.

Գրենք զդեղերուն անուանքն, սկսաք յայբուբենէ,

Որ է բժշկաց արուեստ և բառեր, ի աւգտութենէ:

Աւարտի սա հինգ լեզուաւ ի Հայոց թրվականն Շինէ. (1478)*****.

Ի ժամանակս թաղաւորութեանն իսմայելացւոց ազգին սարակինոսաց, ի յազդէն Հագարու, որ նուազեալ էր թագաւորութիւնն Յունաց ի մայրաքաղաքն Կոստանդինուպոլիս, որ անխաղթ և անսասան կենան այն քրիստոնեայք, որ անգ են բնակեալ. ի թագաւորութեանն սուլթան Մուհամմատ խանին, և կաթողիկոսութիւն յէջմիածնայ տէր***** Սարգսի, և հայրաւելիտութեան ի մայրաքաղաքն Կոստանդնուպոլիս տէր Նիկաւայոսին***** և ի թվականութեանս Հայոց վերոյգրեալ Շինէ. կարմիր գրին*****, առ ոտն սրբոյն Նիկոլայոս սբանչելադործ և արագահաս հայրապետին:

Թարգմանեցաւ այս դիրքս մէկ մէկ դեղերուն զարութիւնն ի բազում պրենաց ալլազդաց, ձեռամբ մեղաւոր, անպիտան և անիմաստ բժշկին՝ Ամասիացի Ամիրտաւլաքին*****, առ ի յիշատակ իւր և ամենայն քրիստոնէից. և որ կարդան կամ արինակեն՝ յիշեն հայր մեղաշիւ մի, և Զրիստոս յիշէ զինքեանս***** ի միւսանդամ գալուստն, ամէն:

* Տպ. «Երաշտականութեան»:

** Մ 457 «տպաւորեալ է» վիւ «տպաւորեաց աստուած»:

*** Մ 457 «եղեալ» վիւ «արար»:

**** Տպ. «յիմացուցել է»:

***** Այսինքն՝ Ծ—500 + Ի—20 + Ն—400 + Է—?, որ է՝ 927 թ. Հայոց, կամ 1478 թ.՝ ըստ մեր թվարկութեան:

***** Տպ. «ի հայրապետութեան Տեառն Սարգսի սրբոյ էջմիածնի վիւ «կաթողիկոսութեան էջմիածնայ տէր Սարգսի»:

***** Տպ. «Եւ յկախկոպոսութեան տեառն Նիկոլայոսի, մայրաքաղաքին Կոստանդինուպոլիս»:

***** «Շինէ» (1478) թվականը գրված է կարմիր թանաքով:

***** Տպ. «Ամիրտաւլաքին Ամասիացւոյ»:

***** Մ 457 «դինք»:

Եւ զայս գիրքս շինեցաք և ստուգարանեցաք* շատ բառերով և պատմութեներով** զի որք կարդան՝ հեշտութեամբ իմանան, և անդէտն ոչ աւգտի ի սմանէ։ Եւ անուանեցաք զայս գրոցս անուն՝ Անգիտաց անպէտ. և պարտական եմ զիտնականացն և ծառայ ամենայն փիլիսոփայիցն։

Յղիւր հետևող իմաստութեան հետ
 Եթէ շուսանիս՝ բժիշկ ես անդէտ,
 Լինիս դու գիտուն, արա բանիս պէտ
 Գրոցս անունն է Անգէտի անպէտ։

Ասէ իմաստունն Սողոմոն, թէ գիտութիւնն լոյս է, և անգիտութիւնն խաւար է, աստուած լոյս է, և սատանայ՝ խաւար է. և ով որ զուտումն ունի՝ զլոյսն ունի, և այս բժշկութեան արհեստս ի գիտնականութենէն մաս մըն է և հանապազ զմարդոյն կենդանութիւնն առողջ կուզէ։ Եւ որ չէ առողջ մարմնով ոչ կարէ ծառայել աստուծոյ հոգւով։ Եւ ի յայս բանիցս առին առաջին բժշկապետքն մեր՝ մեծն Մխիթար բժիշկն, և Ահաբոն բժիշկն, և որդին նորա Ստեփանոս բժիշկն, և տոհմն նոցա Ճոշիւն բժիշկն, և Սարգիս բժիշկն, և Յակոբ բժիշկն, և Դեղիւն բժիշկն, և Սիմաոն բժիշկն, և Վահրամ բժիշկն, որ շատ գրեանք շինեց ին վասն գեղերուն զարութեանն և օգտութեանն և կարճառատ էին արել. և թէ բնութեամբ կու գիտէաք, նա զէութիւնն չի գիտէաք, և թէ զարութիւնն գիտնայեաք՝ զբնութիւն չէաք գիտնալ. և կար որ զանուանքն գիտէաք՝ և զինքն չի գիտէաք, և կար որ զանունն գիտէաք՝ և ոչ զինքն և ոչ || զիւր փոխանն։ Եւ ի վերայ այսր հանապազ մեզ ի պակասութիւն կար վասն դեղերուն, և այս պատճառաւ՝ այլազգեաց կարաւտ էաք։

3ա

Եւ յետոյ գնացաք, ի շուրջ եկաք բազում քաղաքանի, և զծովն անցաք, և շուրջ եկի զաշխարհն Մակեդոնացոց, և եկայ բնակեցայ ի մայրաքաղաքն Կոստանդինուպոլիս. և հաւաքեցաք բազում գրեանք ի յայլազգեաց, և աշխատեցաք և ուսաք զբառերն և զանուանքն ազգի ազգի, և զփոխանն, և զառնելուն չափն, հինգ լեզուաւ, կամաւն աստուծոյ։

Դիտացիր, որ զամէն լեզու մէկ մէկ նշանագիր արարաք, որ է այս նշանօքն՝ յարապկերէն -յ, պարսկերէն -պ, թուրքերէն -թ, հայերէն -հ, հոռմերէն -հռ, ասորիւն -աս, լաթիւն -լ, ֆռանկն -ֆ։ Զայս անոր համար գրափակ արարաք*** վասն խրթութեան համար, որ չի շատաբանի։ Եւ այլ անուանք բժշկապետացն այս են՝ Բա—Բազարատն, Դա—Դեղիանոսն, Սիւ—Սինէայ որդին, Դա—Դիոսկրիտոսն, Իպլ—Իպն ի Պայտարն, Պա—Պատէհին։ Վասն այնորիկ կարճառոտ լինի այս, և այս բժշկապետաց անուանքն, որ պիտի յիշուի ի դեղերուն զօրութեանցն ի մէջն է կամաւն աստուծոյ, ամէն։

...Եւ այլ ասենք թէ է՞ր եղաւ այս գիրքս աշխարհաբառ։ Եւ այս երեք պատճառի։ Ա. այն է՝ որ ամենայն մարդ չկարէ քերական կարդալ, և կամ

* Տպ. «ստուգեցաք»։

** Տպ. «պատմութիւններով»։

*** Տպ. «արաք»։

արտաքին գրեանք, որ զայս խրթին բաներն յիմանայ. այնոր համար եղաւ աշխարհաբառ: Եւ Բ. պատճառ այն է աշխարհաբառ լինալուն, որ այլ բառեր խառնեցաք, որ մեք ի տաճկաց՝ բառն գտաք, և պիտուան էր այս բառերս մեղի, վասն տաճկաց ստածումն առնելուն համար: Եւ Գ. պատճառ այն է, որ կայ ի այս գիրքս յ-էն, ալ-էն, ճռ-էն, ք-էն, անոր համար՝ որ այս գիրքս ի այլ լեզուէ փոխել է. անոր համար շատ բառեր կայ ի այս գիրքս, և է աշխարհաբառ:

Եւ թէ աստուած աշողէ, գրոցս ի վերջքն յիշեմ մէկ աղէկ բառգիրք մըն, որ զինչ որ դժար բառ կայ՝ հայ լեզուաւ պատմէ, զի որ կարդացողն զիւրութեամբ հասկնայ, և ուանողն զիւրութեամբ ուսանի, և իսկի ծածուկ իրք շմնայ, և յայտնի...

Բ

Փառք քեզ տէր և արարիչ, մեղ ողորմեայ.

Որ տուող ես մարդկային միտք և սգայ.

Քու ստեղծութեան են ի յաշխարհս զինչ որ կայ.

Ամենայն շունչ կենդանու քեզ փառք կու գայ:

Գոհանամք ի քէն Քրիստոս, անմահ արքայ,

Որ տուիր ինձ ժամանակ մինչև ի սմայ

Չորս տարի զտիւ և զգիշեր աշխատեցայ.

Ի բազում արիւնակաց աւարտի սայ,

Գրեցի, կատարեցի զինչ բան որ կայ,

Ի բառից բժշկութեան զինչ որ գտայ,

Աւարտեմ զսայ հինգ լեզուաւ, զինչ որ ուսայ,

Ի հայոց, և ի յունաց, և յարապկայ,

Ի պարսից, և ի թուրքաց, քիչ լաղինայ,

Ի հայոցն եմ արարել սկիզբն դորայ,

Ի վերայ այրութեանից զինչ դեղ որ կայ,

Եւ զֆէն այլ կու յիշեմ ի վերջքն դորայ:

Ես բժիշկ Ամիրումվլաք, հայրս Եղիայ,

Որ ծնեալ եմ ի քաղաքն Ամասիայ:

Ես հիմայ եմ բնակել ի Բիւզանդիայ,

Որ իսկի դորա նման քաղաք չկայ,

Որ աթոռն է Բուրք ազգին հիմալ որ կայ,

Որ ասեն տաճիկ լեզուաւ՝ Կոստանդեայ:

Գծողին և շինողին ով որ կարդայ,

Ողորմի Քրիստոս որ ասէ, թէ հայր մեղայ,

Որ ի բանս այլ սլակաս իրք չի մնայ:

Փառք քեզ, տէր, Հայոց թուականն ԼՄՆԱՅ. (1482)*:

* Ամիրումվլաքը «տաճկաց» ասելով հասկանում է «արաբացոց»:

** Այսինքն՝ 1—30+Մ—200+Ն—400+Ա—1+Յ—300, որ է 931 թ. Հայոց, կամ 1482 թ. ըստ մեր թվարկության:

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7770

Գրիչ՝ Աբրահամ
վայր՝ Վայոց-ձոր, Բոլորբերդոյ
անապատ

ա

- 251բ ...Արդ, գրեցաւ այս ձոյլ ոսկի,
Որ փոխանորդ է Յիսուսի
Ձեռամբ իմոյս՝ անարժանի,
Որ Աբրահամ անունս կոչի.
Ստունգանող սլատուիրանի
Եւ անցաւոր տեառն արիւնի,
Սուտանուն քահանայի
Եւ հեք, փանաք, չիք արեղի:
Յարեթականս տաւմարի
Եւ հայկազեան թվականի
Իննհարիւր և երեսունի,
Նայ և մի ամ այժմ աւելի (1482).
Յերկիրս այս Վայիձորի,
Որ եղեգեաց գաւառ կոչի,
Բոլորբերդոյ յանապ[ատ]ի,
Ի յահագին բարձր սարի,
Ի դրան սուրբ մարտ Աստուածածնի
Եւ այլ սրբոցս, որ այս տեղի:
Քանդի ձեռամբ իմ էրեցի,
252ա Նա և ծաղկօք || զարդարեցի
Եւ աւարտեալ ևս կաղմեցի՝
Ոչ իմ կարեաւք, այլ Յիսուսի.
Ի վայելումն բարեաւք բարի
Յակոբ ընտրեալ քահանայի
Եւ զաւակացն իւր ցանկալի՝
Տիաւք տղայք, ոյք են մանկտի՝
Չափէասի, Մաթէասի,
Մարտիրոսի, Ստեփանոսի:
Ի դառնութեան ժամանակի,
Որք եմք նեղեալ ի ձեռս տաճկի,
Ի խանութեան Շաղուալ-բեակի,
Որ է այժմ ի Թաւրէժ թախտի:
Համբաւ եղև ի յայսմ ամի,
Թէ հաճ նոցա հրով կայրի:

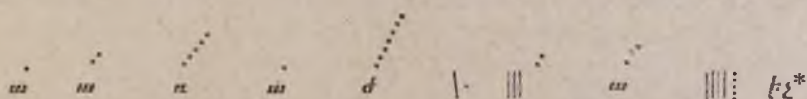
Եւ էր հայրապետ Հայոց զարմի
 Տէր հոգեւոր՝ Սարգիս կոչի,
 Հեզ և խոնարհ ըստ Մովսէսի,
 Համանման տէր Գրիգորի:
 Եւ երջանիկ և տէր ահրի
 Եպիսկոպոս յայսմ գաւառի
 Տեառն Յոնանէս՝ սուրբ և բարի
 Եւ Ստեփաննոս եպիսկոպոսի,
 Եւ ըրարունեաց ցանկալի՝
 Մեծն Սարգիս յոյժ գովելի,
 Եւ ի սորին աշակերտի՝
 Աւագտիւրի և Յակոբի
 Եւ Եսայի նորաբուսի,
 Որք են շնորհօք հոգոյն իւրի:

Արդ, աղաչեմ զձեզ, ո՛վ սուրբ ընդերձողք և հանդիպողք և գաղա-
 փարողք սուրբ Աւետարանիս, յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զմիա-
 բանք սուրբ ուխտիս՝ ղհոգեւոր հայրն իմ և զուսուցիչն և զառաջնորդ սուրբ
 352բ տեղեացս զԱւագաէր վարդապետն, // զտէր Ստեփաննոս սուրբ արեղայս
 և դասավար, զտէր Զաքարիա հերպետ և մարմնաւոր եղբայր իմ, զտէր
 Դաւիթ աւաք եղբայրն իմ՝ յոյժ շնորհալի, և աւաքէրէց Դեղէից զտէր Նա-
 ճապետ աշակերտս մեր կուսակրան, որ զԹուսիս կոկեաց, զտէր Կուս-
 տանդն, զտէր Ալեքսանդր փակալալն սուրբ եկեղեցոյս, զաւր Աթանէսն,
 զԱղաչան դպիրն և ղՈհան:

Արդ, դարձեալ յերեսս անկեալ աղաչեմ զձեզ յիշել ի տէր Յիսուս
 Քրիստոս զստացաւդ սորա զտէր Յակոբ քահանայն, և զկենակիցն իւր
 զԹանկսուղն, և զորդիքն իւր. զի ստացաւ զսա ի հալալ ընչից իւրոյ ան-
 ջինջ յիշատակ իւր և ծնաւդացն... Եւ ետ գրել իմոյս տկարի ի վայելումն
 անձին իւրո, և որդոցն, և եղբարցն իւրոց: Յիշեցէք զտէր Յակոբն, ղհայրն
 նորա զԽաւսակն, ղմայրն նորա ղԹամիկն և ղեղբարքն՝ ղՄարգարէն,
 ղՓիլիպն, ղՄարկոսն, ղՋանիարն, ղԿոստանդիանոսն, և ղՋորքն նորա՝
 ղՀայսցն և ղՆուշն, և ղհարեղբայրն նորա՝ ղՅովսէփն, և ղորդիքն նորա
 ղՍիմէոնն, ղՍսկին, ղԴաւիթն, ղՊատարմն, և ղմայրն սոցա ղԹուսիկն,
 ամէն:

253ա Եւ զիս՝ ղանարժան գրիչս, և ղծնօղսն իմ ղՏէրտէրն և ղԳոնցայն, և
 ղեղբարքն իմ ղՄարգարէն և ղԱկոբ ւխայնակեացն: Եւ եթէ միարան աս-
 տուած-ողորմի ասէք՝ միոյն հազարապատիկ առցէք զողորմութիւն ի
 Քրիստոսն աստուծոյ մերոյ, ամէն և եղիցի:

Եւ սղալանաց և խոշորութեան գրոյս անմեղադիր լերուք, զի կար մեր
 այս էր:

* Սածկագրով գրված է ՍԱՐԳՈՒՄԱՆ ԳՐԻՉՈՒՄ:

Բ

116բ Ջօակոբ քահանայն՝ ղստացաւդ սուրբ Աւետարանիս, և զծնաւդսն, և զեղբայրսն, և զազգականն նորա, և զԱրխաւջ տանուտէրն, և զիս՝ զանարժան Աբգահամ գրիչ՝ ծնաւդաւք և վարդապետաւք, յիշեցէք յողորմութիւն

աստուծոյ, նոյն և ձեզ ողորմեսցի, ա

ճ

ա

ճ*

Գ

192ա Ջանարժան Աբգահամ յիշեալ Սուրբ վիրապի տանին աւարտեցաւ, յաւուրս շաբաթ, քաղոց Գ. (3), մարտ ԻԳ. (23), թվ. ՋԼԱ. (1482):

24

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Վեներաբլ 884

Գրիչ՝ Վրբանէս
վայր՝ Աբարատեան երկիր, Առջառեակ
անապատ

...Ձեռամբ Վրբանէս կրանաւորի, յօրինակէ Գրիգորի Խով կոչեց-
եալ, յանապատն Առջառեակ, առ ոտս սուրբ Սարգսի և Յակովբոսի, ի հայ-
րապետութեան տեառն Սարգսի էջմիածնի, և մերոյ հպիսկոպոսի տէր
Մանուէլի, ի ղանութեան Յաղուպ-բէկին, ի թագաւորութեան Վրաց Կոս-
տանդին, ի յերկիրս Աբարատեան, ի խնգրոյ տէր Սարգիս կրօնաւորի Հա-
յոց-թառոյ:

25

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ИВАН, С.—25, նաև ՀԱ, 1892, էջ 84—85

Գրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ Արծկէ

289բ ...Որոյ ցանկացող եղեալ սուրբ Աւետարանիս աստուածասէր և յա-
տուական՝ ամենայն արհնութեանց արժանաւոր Արուան** աղայն և որդի
նորա [Արղաւշայն, և ստացան զաստուածաբան սուրբ Աւետարանս յի-
շատակ հոգւոց իւրեանց և խաթուն մաւրն Հեղինին: Որ և դուք՝ սուրբ
մանկունք եկեղեցւոյ, լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք Արուան աղա-
յին և իւր կենակցին՝ Հեղինին, և որդին իւր Արղաւշայի յ***:

Եւ ես՝ անպիտանս յամենայնի մեղուցեալ գրիչս Յովանէս տեսի զե-
ռափափագ սէր և զջան, զոր ունէր հետ սուրբ Աւետարանիս (Արուան
աղայն), ձեռնարկեալ գրեցի զսա ի քաղաքս Արծկէ, ընդ հովանեաւ ամե-
նամաքուր սուրբ Աստուածածնի տաճարիս և սուրբ Ստեփանոսի նախա-

* Կարդա՛ ռամէնս:

** Սկզբից գրված է եղել «Արղուան»

*** Փակագծերի մեջ առնված հատվածը գրված է այլ ձեռագրով:

վկայիս, ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի՝ ընդհանիւր Հայոց կաթողիկոսի, իսկ յաշխարհակալութեան Աղուայ-բէկին, ի թվականիս մերում Ջ. և ԼԱ. (1482) ամիսն:

Դարձեալ... յիշեցէք ի Քրիստոս և լի բերանով աստուած ողորմի ասացէք պարոն Արուսեին, և կենակցին իւրոյ Հեղինին, և ծաղկեալ որդւոյն իւրոյ Արղուշին. և իւր զաւակին Գրիգորիսին, այլ և ծնաւդաց Արուսեալային՝ պարոն Յախոյին և մօրն՝ Մարեբին...

26

Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն

Երևան 1869

Գրիշ՝ Յոնանէս
վայր՝ Կառուց կղզի

667ա ... Զոր և տեսեալ դայս ամենայն վայելչութիւնս հրաշից Յոնանէս քահանայն, որ անուամբ միայն է և ոչ գործով, և բորբոքեցաւ ի սէրն աստուածային՝ ցանկացաւ այսմ աստուածին գրոցս, որ կոչի Տօնական, զոր ունի յինքեան զպատմութիւն և զգովասանութիւն տաւնից տնաւորականացն Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, զյարութիւն փրկչին մերոյ, այլ և զյիշատակ սուրբ և փառաւորեալ Աստուածածնին, և զարեամբ նահատակեալ սուրբ մարտիրոսացն, այլ և զպատուէր քարոզութեանն յաւուրս պահոց, զոր զրեցին սուրբ վարդապետք, զի հանապազ ընթեռնուն սուրբ քահանայք՝ մանկունք եկեղեցոյ՝ ի լսելիս արհնեալ ժողովրդեանն, զի լսելով զայս ամենայն խրատք պատուիրանացս և հաստատեսցին ի հաւատս ուղղափառս, զոր ունին, և յիշեցեն առաջի Քրիստոսի յաղաթսն

667բ իւրեանց // զՅոնանէս քահանայն, և զԺնօղսն իւր՝ զհայրն զՄուրատն և մայրն զՄարգարիտն, և զհօրեղբայրքն իւր զԱստուածատուր քահանայն և զԷւատն և զԴրիգորն, և զքուերքն իւր՝ զՈսկին և զՋոնաթան, զԽաբիբն և զՇնօհուրն և զայլ ամենայն արեան մերձաւորքն՝ զկենդանին և զհանգուցեալքն...

Եւ արդ, ես ամենամեղ և անարժան ծառա ծառաիցն աստուծոյ Յոնանէս անարհեստ գրիչ, որպէս ծառա հրաման առեալ ի տեառնէ և յանձն առի տկար անձամբ... և բազում աշխատանաւք հասուցի զսա յաւարտումն յաստուածընկալ սուրբ ուխտս, որ վերակոչի Կառուց, ընդ հովանեաւ սուրբ Խաչիս, և սուրբ նշխարաց ճառագայթի ճրագ ճշմարտութեան սուրբ Կարապետիս, և սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Ստեփանոսիս, ի թուականիս Հայոց ՋԼԱ. (1482), ի հայրապետութեանն տեառն տէր Ստեփանոս կաթողիկոսի, և բռնակալութեան աշխարհիս Աղուբէկին: Վասն որոյ բարեխաւսութեամբ սուրբ և փառաւորեալ աստուածածնին Մարիամոս և աղաչանաւք ընդրելոց սրբոց քոց, Քրիստոս աստուած՝ քահանայապետն երկնաւոր, զպատուական կրօնաւորքն՝ զտէր Գրիգոր եպիսկոպոսն, և զՍարգիս եպիսկոպոսն, և զԽաչատուր վարպետն իմ, և զՅակոբ կրօնաւորն, և զՀայրապետ եպիսկոպոսն, և զՆեքսէս կրօնաւորն, և զփոքր Խաչատուր կրօնաւորն՝ զհայրապետ վանացս, և զՍտեփանոս րարունա-

պետն՝ զնորոգող սուրբ եկեղեցոյս սուրբ Կարապետի, և զՄինաս ծաղկող սուրբ գրոցս, որ դարդարեալ պայծառացոյց, և զԿարապետ եկեղեցական 668ա կրօնաւորն, և զայլ միեղէն եղբարքն առհասարակ՝ // զմեծ և զփոքրն՝ դասակից և մասնակից արասցէ ընդ սրբոց հայրապետացն և ճգնաւորացն և մարտիրոսացն, և սրբոց արդարոցն և նմանեաց նոցին, և զուրախարար ձայնն արձակելով առ սոսա, եթէ՝ Եկայք ծառայք բարիք և հաւատարիմք. մտէք յուրախութիւն տեառն ձերոյ:

...Այլ և յիշեցէք զվարպետն իմ զԳրիգոր, որ զսակաւ գիրս ուսոյր մեզ. և աստուած յիշէ զյիշողքդ, ամէն: Այլ և որ զսուրբ գիրքս լաւ պահէ և խնամ ածէ՝ ջնջեսցէ աստուած զձեռագիր յանցանաց իւրոց և գրէ ի դպրութիւն կենացն, ամէն:

Քրիստոս աստուած ողորմի Նիգարին, որ զգրոց թէրձան մանեց՝:

27

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նոր Զուլա 479, ՄՏՄ և ՍՏԱ

Գրիշ՝ Խաչատուր
վայր՝ Կտուց կղզի

ա

286ա— ...Յիշեցէք զխաբունջանն, և զծնաւզսն իւր զխաւջայ Բաղշայիշն և 288բ զԱգիգիաթունն, և զաւակսն իւր զԿարապետն, զԽրդրշէն և զՄաղսումն... և զծնաւդքն իմ զՅովանէս և զԱսրլմէլիք, ...և զՍտեփաննոս հարազատ հոգոյ իմոյ սրբասէր աբեղայն:

Խաչատուր աբեղայս գրեցի զսուրբ Աւետարանս ի ներքսագոյն յանապատիս ի յաստուածաբնակ կղզիս որ կոչի Կտուց, ընդ հովանեաւ սուրբ և սքանչելագործ և դիւահալած սուրբ Կարապետիս, և սուրբ Աստուածածնիս, և Գրիգորիս... Ի թվ. Հայոց ԶԼԱ. (1482)... Յիշեցէք զխաբունջանն, և զքոյրն իւր զՄարմէլէֆն, և զհարեղբայրն իւր զԿարապետն, և զնորին զաւակն զԽօջա Գրիգորն, զՄիքիջանն և զԽօջաջանն և զԲէկիջանն**...

բ

141ա ԶԽաչատուր գծող սուրբ Աւետարանիս և զաշակերտն իմ Ստեփաննոս յիշեցէք:

գ

222բ ...Ես Կանայֆ (՝) ապաշխարողս ըստացայ աստուածաշունչ և սուրբ Աւետարանս ի հալալ ընչից իմոց, յիշատակ հոգւոյ իմոյ և ծնողաց իմոց՝ հաւր իմ Յեարիկ (՝) և մաւրն իմ Յուստիանա, և եղբարսն իմ՝ Պետրոս արհեսպիսկոպոս, և Պաղոս աբեղային, և Վարդանիւն, և Շանվելիւն, և Յունանիւն, Ողարիւն (՝), Մաթէոսիւն և ամենայն արեան մերձաւորաց՝ կենդանեաց և ննջեցեւոցն յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

* Վերջին նախադասութիւնը գրված է էջի ներքին լուսանցքում, մանր գրերով:

** Ա. հիշատակարանն ունի միայն Մ. Տեր-Մովսիսյանը:

Զմեղուցեալ տառապողս և զանհամեմատս ի դունդս մեղաւորաց զխաչատուր դծաւ զաղաչեմ յիշել ի տէր և զՍտեփաննոս արեղայն, որ զթուխ[տ]ս կոկեաց...

...Արդ, կատարեցաւ աստուածայնաւ և տիեզերաքարոզ Աւետարանս ի խնդրոյ... խօջա էղիլշին, որ ստացաւ զսուրբ Աւետարանս ի հալալ և յարդար վաստակոց իւրոց ի վայելումն մանկանց եկեղեցւոյ, և յիշատակ հոգւոյ իւրոյ և բարի ծնաւալացն, և աստուած ողորմի ասացէք*:

28

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Տիրալր. Յուցակ Օրսֆորդի Բողիկեան գրատան,
Ms. Marsh 438 (I—III), Երևան, Մատենադարան
«Անհատական արխիվներ», թղթ. 122, էջ 2006

Գրիշ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Խարբերդոյ Երկիր,
Խուլայոյ վանք՝

աւ

590ա ...Գրեցաւ սուրբ գիրքս ի թուարեութեանս Հայոց ԶԼԱ. (1482), ի հայրապետութեան տեառն տէր Սարգիս կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, յերկիրս Խարբերդոյ, ի վանքս Խուլայո, ընդ հովանեաւ սրբոյ Գէորգեա զարաւարիս և ամենասուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Սարգսի՝ արագահաս աւգնականի, ի յառաջնորդութեան ուխտիս Գրիգորի՝ քաջ հռետորի և երջանիկ դիտասկտի, ձեռամբ յոգնամեղ անարհեստ գրչի Մկրտիչ բանի սպասաւորի, ի խնդրոյ աստուածասէր և հաւատարիմ յարոն խաւճա Յակոբին, [զոր բաղում իսկապա՛նօք ետ գրել զսուրբ գիրքս յիշատակ իւր, և ծնաւալացն իւրոյ՝ հօրն խօճայ Կոտեհիպէկին և մորն Տիւնարին, և Աղւորին, և եղբարցն Ավրանին, և Մաւսեխին, և Կառապետին, և Կօնանին, այլ և կենակցին իւրոյ Մարիանէ, և որդւոցն Յովաննէս սարկաւադին, և Սեանտարին, և Տովվաթին, և որդոց նորին՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն: Վասն որոյ աղաչեմ զամենեանս, որք հանդիպիք սուրբ գրոցս տեսութեամբ և կարգալով և կամ օրինակելով յիշեսջիք ի Քրիստոս զխօճայ Յակոբն, և զծնաւղքն, և զեղբարքն, և զամուսինն, և զորդիքն, և զդստերքն իւր]*. և դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, ամէն: Այլ ևս յիշեսջիք ի Քրիստոս զՄկրտիչ գրիչս, և զծնաւղսն իմ, և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ, որ բազում աշխատութեամբ գրեցի զսուրբ գիրքս և ի հանկ հանի: Եւ դուք՝ յիշողքդ և մեք՝ յիշեալքս թողութիւն գտցուք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, ամէն:

Գրեցաւ վանքն Խուլայո և եղաւ ի Յաղման:

Բ

232բ [Յիշեցէք]... և թղթիս կոկողին՝ տէր Կառապետին, և Աստուածատուր սարկաւադին, և թանքի եկողին՝ Նէֆամատ դըպրին, և կարգացողաց, և լսողաց, և ամէն ասողաց***, ամէն:

* Գ. հիշատակարանն ունի միայն Ս. Տեր-Ավետիսյանը:

** Փակագծերի մեջ առնված հատվածը գրված է այլ ձեռագրով:

*** Զեռագրում՝ «լսողաց»:

29

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ե. Լալայան, Յուդակ Վասպուրականի 201, սյուն. 491—492, Վանի
Յայնկոյսների եկ. 46

Գրիշ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Հիզան

...[Գրեցաւ] ի մեծ թուիս Հայոց ԶԼԱ. (1482), ի կաթողիկոսութեան հայկազեան սեռի տէր՝ և ի մերոյ կաթողիկոսութեան Աղթամարայ տէր Ստեփաննոսին, զոր տէր աստուածն Իսրայէլի պահեսցէ անսասան զաթոռն հայրապետական մերոյ ազին:

Եւ արդ գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի քաղաքիս՝ որ կոչի Հիզան. ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, և սուրբ Յարութեան, և սուրբ Սարգսի զարաւարին և որդոյ նորա Մարտիրոսին, և սուրբ Գէորգա, որ է սակաւ մի հեռի:

Այլ և գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ Մկրտիչ քահանայի սուռ և ախմար գրչի և անարժանի: Եւ իմ անընդունակ գոլով յարուեստ գրչութեան և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ, այլ ըստ կարի մերում, զոր պարգևեաց մեզ մարդասէր հոգին սուրբ՝ բազում աշխատասիրեալ իմ ի սմա: Արդ, ազաչեմ դձեղ, ո՛վ սրբասէր մանկունք Սիոնի, յիշեցէք ի Քրիստոս և զիս՝ անարժան գրիչս զՄկրտիչ քահանայ, և ղծնաւղսն իմ զՍուլտանշէն և զԹրուանդէն, և զամենայն արեան մերձաւորսն, և զայնոսիկ, որ ի վերայ մեր աշխատանք և երախտիք ունին. յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած-ողորմի ասացէք, ամէն:

Դարձեալ [աղաչեմ] զամենեանդ՝ յիշեցէք ի Քրիստոս զստացաւդ սուրբ Աւետարանիս զՅովնան, որ եռափափագ ստացաւ զսա յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և ծնաւդաց իւրոց՝ Վարդանին և Թագաւիսին, և եղբարցն՝ Խաչատրուն, Բուծիկին, և քուրոցն՝ Թամարին:

30

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երուսաղէմ 2471

Գրիշ՝ Առաքել
վայր՝ Աւագ վանք

588

...Արդ, գրեցաւ Առաքաբանս և Տանացոյցս և տետրս ի լաւ և յընտիր արինակէ, թվ. ԶԼԱ. (1482), ի սուրբ անապատս որ կոչի Աւագ վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Կարապետին, և սուրբ Առաքելոցս, առ ոտս Յովնանէս ընդունապետին, յառաջնորդութիւն տէր Յովնանէն եպիսկոպոսի, ձեռամբ անարհեստ գրչի Առաքել արեղի...

* Անունը չի գրված:

31

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Վեներիկ 58

Վայր՝ Թֆնա վանք

Գրեցաւ ի վանքն Թֆնա, ընդ հովանեաւ սուրբ Յովհաննոս Կարապետին, և սուրբ Ստեփանոսի նախաժողովին՝ ի հոյակապ և հռչակաւոր, բարձրաշէն և գեղեցկաշէն սուրբ տաճարին, ի թվ. Հայոց ի ՋԼԱ. (1482). ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի, [ձեռամբ] սուտանուն կրօնաւորի ||| և յիշեցէք զվարդապետքն իմ զԴաւիթ* եպիսկոպոսն, և զԱւետիք եպիսկոպոսն, և զեղբայրքն իմ զԴաւիթ արեղայն, և զԱբրահամ մենակեցն...

32

ԳԻՐԲ ՀԱՐՅՄԱՆՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՅ

երեսն 4515 (Ղ. Փիրզալեմեան, Նշխարք պատմութեան Հայոց, Բ)

Հետ. ստացող և կազմող՝ Մատթէոս Սեբաստացի

219 Ո՛վ սուրբ րաբունապետք և աշակերտեալ նոցին բանից, յորժամ վայելէք յիմաստութենէ զրոցս յիշեցէք յաղօթս ձեր զՄատթէոս Սեբաստացի՝ միայն բանի սպասաւորս, որ ցանկացող էի ի վաղուց և գտայ մօտ կրօնաւոր մի խաչատուր անուն՝ տեղեաւ Չրմըշկաձագցի՝ բարի հոգի ... և գնեցի ի նմանէ հալալ արդեամբք իմով և վերստին կազմեցի ձեռք իմովք ի վայելումն անձին, և յետ իմոյ յիշատակ հոգւոյ իմոյ կացցէ ի ձեռս սուրբ վարդապետաց, զի կարգայք և ողորմութիւն յաստուծոյ խնդրէք ինձ, և ծնողաց իմոց Մատթէոսին և Հաւսարին, և ամենայն նախնեաց իմոց:

Արդ, կաղմեցաւ սա ի թվ. ՋԼԱ. (1482):

33

Ճ Ա Շ Ո Յ

երեսն 7438

Նուիրատու՝ Մեծպարոն Վայր՝ Ղբիմ

180 ր Արդ, ոմն աստուածասէր և բարեպաշտ, երկիւղած և իմաստուն Աթապէյ անուն ըստացաւ զայս սուրբ Տարեգիրքս ի արդար վաստակոց իւրոց, և կամէր տալ զսայ ի վանս սուրբ Աստուածածնին Ինտիրնէ Քեմնակ կոչեցեալ, և ոչ ժամանեաց, զի մինչ յայսմ խորհրդոյ էր՝ յիշեցաւ առ Քրիստոս, որոյ աստուած ողորմեացի նմայ, ամէն: Եւ Մեծապարոնն՝ յեղբայրն Աթապէյկին, կամաւն աստուծոյ երես զսուրբ Ճաշոցս Ինտիրնէ վանացն, յիշատակ իւր եղբարն պարոն Աթապէյկին, և որդոյ նորին Պարոնընտին, և հարն մերոյ նամապետին, և մարն մերոյ Նղնիկին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց մերոց՝ կենդանեաց և ննչեցելոց...

* Մերենագրված է՝ «զՏաւիլ» ("):

Արդ, ես՝ Մեծպարոնս կուտամ զայս սուրբ գիրքս ի սուրբ Աստուածածնին վանքն Քէմնակ կոչեցելոյ, և զտէր Տիրատուր՝ Կուլամին հարպետըն, և զիս Յոնանէս արեղա, որ զգիրս գրեցի, և զՏուկալն, և զՍիմէոնն, և զՄղտէսին Վոթիլ և հայեցող և տեսուչ կառնեմ, որ տեսնուն, որ մարդ չի հանէ և ոչ այլ տեղ տանի, և թէ ահ լինի և կամ փախուստ, բերին ի տեղս՝ ի սուրբ Յովաննէս Կուլամին վանքն պահեն՝ մինչև խաղաղութիւն լինայ՝ դարձեալ տանին ի վանքն, կարդան և ողորմի ասեն մեզ և մեր եղբարն պարոն Աթայալէկին: Եւ հետ այս սուրբ Ճաշոցիս և Աւետարանիս կու տամ մին կով՝ մ վանիցն, որ աստուած-անեղ ասեն իմ եղբորն:

Արդ, գրեցաւ վերջին յիշատակութիւնս ի թվին ԶԼԱ. (1482) և աւգոստոս Ժ. (10), սուրբ Աստուածածնին բարեկենդանին, շաբաթ օրն:

34.

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8157

317ա Մայիսին ի ԻԶ. (26) հանց ձուն երեկ, որ ոչխարին ու տաւրին խոտ կու տային: Տանուտէրն եկաւորն էր, թվ. ԶԼԱ. (1482) իննևտասաներրակի ամի էր. կէտ սուզականն ի ԿԴ. (64) տարի էր*:

35

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 6333 (Յովհ. Բարդաժեան. Յուցակ Վասպուրականի), էջ 173, լծվ 1001

Գրեցաւ եղանակաւոր տառս ձեռամբ իմաստուն և պատուական քահանայի, քաջ քարտուղարի Մովսէսի... ի վայելումն ընտիր, սրբասնունդ քահանայի տէր Թումայ կրանաւորի, զոր ստացաւ ի հալալ արդեանց իւրոց, ի վայելումն անձին և յիշատակ բարի իւրն, և ծնաւդացն՝ հաւրն Մովսէսին և մաւրն Շուֆրանին, և եղբարցն Բախտիարին և Իգնատիոսին, և քուերն Ուստիանին, և հարսնեւոց խալիփաշին /// և եղբորորդոցն Խաւջայջանին, Աղաջանին, Պապաջանին, Միքիջանին, Ախիջանին, և եղբարդատեւոցն՝ Խաթունջանին և Շուֆրանին, և հարեղբարն Աստուածատուրին և որդոյն Յովաննէսին...

Գրեցաւ ի թվին ԶԼԱ. (1482) ամին. որք հանդիպիք աստուած ողորմի ասացէք և աստուած ձեզ ողորմի, ամէն:

* Ձեռագիրն ընդօրինակված է սույն հիշատակագրութիւնից տարիներ առաջ: Պահպանվել է ընդարձակ անթվական հիշատակարան, որի մեջ պատմական հետաքրքրութիւն են ներկայացնում միայն կարմիր թանաքով գրված հետևյալ տողերը. «Յանկացաւ եղև արհնութեանց արժան[աւորն պարոն Արևն, և եղ ի յիշ[ատ]ակ իւր և եղբարն իւրոյ Վաշին, և ծնողաց իւրոց՝ Մովսեսին և Ջուարին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն, և ինձ Կարայալեա գծողիս» (էջ 317ա):

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Ա. Սիրմէեան, Յուլիական Հալէպի Ա., 81, էջ 163

Գրիչ՝ Յակոբ

Գրեցաւ սուրբ գիրքս ի թվին Հայոց ՋԼԱ. (1482), ձեռամբ Յակոբ մեղսամած քահանայի, ի խնդրոյ սրբաւնեալ և առաքելաշնորհ եպիսկոպոսին տէր Յովաննիսի, ի վայելումն անձին իւրոյ և յիշատակ հոգւոյ իւրոյ: Վասն որոյ աղաչեմ զամենեւեան, որք պատահիք սմա տեսութեամբ և կամ օրինակելով յիշեսցիք ի մաքրաւիայլ յաղօթս ձեր զտէր Յովաննէս եպիսկոպոսն և զմեղաւոր գրիչս զՅակոբ ծերունիս, և դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ*:

* Տեղեկութիւն ունենք նաև այն մասին, որ Վենետիկում պահվում է 1482 թ. ընդօրինակված մի Աղօթագիրք, որի գրիչն է նիկողայոս եպիսկոպոս Աղթերմանցին:

Գրիշ՝ Մելիսեթ
վայր՝ Գուգարաց գաւառ,
Ուխտիք դղեակ

413ա ...Աւարտեցաւ քրիստոսահիմն և առաքելախաւ, մարգարէաշէն հոգիաբուն տառիս ի յամի հայ տումարիս Զ. և ԼԲ. (1483) թականիս, մարտ ամսոյ ի Զ. (6):

Ձեռամբ փցուն Մելիսեթիս՝
Բազմասղալ կարգաւորիս,
Այլ սուտ անոմնս, որ է առ իս,
Ծոյլ և վալ տ յթար և պղերգիս,
Բիւր քանքարո պարտականիս,
Բազում մեղաւք լցեալ հոգիս,
Աղտեղութեամբ ներկեալ կերպիս.
Յոգնավրդով և տատանեալ աստուորիս,
Իբր ի ծովու ծփեալ ալիս,
Խաբէութեամբ կամ ի ձևիս,
Զի բազմամեղ եմ այս գերիս
Եւ նախատինք մարդկան ազգիս,
Քանգի ամալթ եմ այս կարգիս,
Գարշ և խտրանք այս սուրբ ձևիս,
Եմ հայհոյանք ստեղծողին զիս,
Եւ անարգ անուանս որ յիս,
Զի ոչ իմա զպատիւ կարգիս
Ոչ զերախտա տեառն որ առ յիս:
Արդ, որք արժան էք այս շնորհիս
Եւ սրբութեամբ կայք ի ձևիս
Պահելով զմեծ շնորք տէրունիս
Սպասաւորեալ սուրբ խորանիս,
Որ քահանայք էք անուանիս
Եւ էք պարծանք այս գաւառիս՝
Դուք մի նախք ի ձև գրիս,
Որ է սղալ և խոշոր ի քարտիզիս,
Այլ ուշ դրէք դուք նամակիս՝
Հոգէպատում Ասմաւորիս:

413բ Զձեզ աղաչեմ զամենեսեան սիրովն աստուծոյ, զընթերձողքդ և զլսող բանից սորին || և անկանիմ առ ոտս ձեր, որ սրտի մտաւք ասէք՝ տէր՝ աստուած թողցէ զյանցանս բազմամեղ գրչիս, և դուք գտչիք զթողութիւն յանցանաց ձերոց ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերո, որ է արհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սուրբ գիրս ի գաւառս Գուգարաց, ի դղեակս Ուխտիք կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետիս, և նախաւկա սուրբ Ստեփաննոսիս, և սուրբ Յակոբիս, և այլ բազմահաւաք սրբոցս, ի զանութեան Աղուպակի՝ որդո Հասան-պակի, և ի պարոնութեան վրաց Ղուղոբէի, և ի կաթողիկոսութեան տեառն Սարգսի, և յեպիսկոպոսութիւն տէր Յուկանէ՝ հեզահոգի և մաքրամիտ, ճգնաւոր եպիսկոպոսի:

Արդ, ստացաւ սուրբ գիրքս հեզահոգի տէրն Ամինեաղիմ ի հալալ վաստակոց իւրոց, յիշատակ իւր, և ծնողացն իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց՝ Աստուածատուր իրիցուն, Հոփսիմաիւն, Մելիքիւն, Մարգարիւն, Խաչատրիւն, Էմիւնիւն, Յովանիսիւն, Սարգիս իրիցուն, Նիւնֆարիւն, Դուրիւրիւն, և այլոց նոցին: Եւ մեղաւոր Մելիքիւնիս՝ անպիտան գրչիս, և Ստեփաննոս Եզեպատո իրիցուն, զ՛նա եղև պատճառ գրելո սուրբ գրոցս...

38

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ն. Քարամեանց, Յուդակ Բերլինի 9, էջ 7

Գրիչ՝ Մելիքիւն
վայր՝ Գուգար

...Յամի ինն հարիւր և ԼԲ. (1483) թուականութեանս Հայոց գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ անարժան և անարհեստ գրչի Մելիքիւն սուտանուն երիցուն, որ անուամբս եմ կոչեցեալ և գործովս ոչ, ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետիս, ի գաւառս Գուգարաց՝ Ուխտիք կոչեցեալ, ի դառն և անբարի ժամանակի... յորում յամի եղև շարժ և Եզեպատ բաղաքն Ի. (20) գեղով ընկղմեցաւ մարդով և անասնաւք, մինչև ԼԲ. (30. 000) մարդ ի գիր ելաւ:

39

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Ներքին Ազգութիւն, ՄՅՄ

Գրիչ՝ Գրիգոր Եպիսկոպոս
վայր՝ Բջնի

Գրեցաւ եղանակաւոր տառս ի թուաբերութեան հայկազեան տաւմարիս Զ. և ԼԲ. (1483), ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի և յաթոռակալութեան Գրիգորի քաջ թաբունապետի և զանութեան Աղուբեկիւն, ի մեծափառ և ի սուրբ յաթոռս Բջնո սուրբ Աստուածածնի, ձեռամբ յոգնամեղ Գրիգորի՝ եպիսկոպոսին Բջնոյ նահանգին:

40

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նոր Զուղա 486, ՄՏՄ

Գրիշ՝ Գրիգոր
վայր՝ Բասեն

320ա ...Յամի իննհարիւր և լԲ.-երորդի թուականութեանս Հայոց (1483) գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ անարժան և անարհեստ գրչի Գրիգոր սուտանուն իրիցի, որ անուամբ և գործովս ոչ, ընդ հովանեաւ սուրբ Գրիգորի ||| Աւետարանս փրկիչ Աւետարան ||| գաւառ Բասեն ||| յիշես- չիք ի սուրբ յաղափս ձեր զբազմամեղս Գրիգոր սուտ իրիցունկս, և զհայրն իմ տէր Առաքել, և զմայրն իմ Խանում, պապն տէր Դաւիթ և Սա- նակ, և զամենայն արեան մերձաւորս իմ:

Դարձեալ աղաչեմ զձեզ, զի անմեղադիր լինիք խոշորութեան և սղա- լանաց գրիս, զի կար մեր այս էր և ժամանակս շար:

41

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

2. Քյուրդյանի հավաքածու

Գրիշ՝ Յովնանէս
վայր՝ Արծկի

ա

...Յիշեա ողորմութեամբ քո զհոգի ութայ Բերամին, և զծնողաց չորին՝ զպարոն Ջանգիշային և զՄամայխաթունին, և զգաւակաց նորին՝ զԱղայշանին, զԱմիրմիին, զՄիրիշանին, զՍուլթանշայն, Թուխշային. Խոտաբաղին, և զմայր սոցին Մուսավար Ջանգիշայն (՝) խաթունն՝ զփո- խեցեալքն ի Քրիստոս, և զեղբարքն զԹուխշայն և զՍուլթանշայն, և զԱղմուրն, և ըղզստերքն Իմիշայ Խաթուն, Մանմէլիքն, Բէկիշանին և զՇա- ճին, և զմայրն զԽոնդրեկին, և զամենայն արեան մերձաւորսն, և զծաղ- կեալ թոռն երեսփոխան ութայ Բերամին՝ զԽոշայշանն, զոր տէր աստուած ընդ երկայն ասուրս առնէ, ամէն: Արդ, որք հանդիպիք սուրբ Աւետարանիս կարդալով կամ աւրինակելով յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զերես- փոխան ութայ Բերամն, որ ստացաւ զսա ի խալալ արդեանց իւրոց յի- շատակ իւրն, և ծնաւդացն, և ամենայն արեան մերձաւորացն:

Արդ գրեցաւ սա ձեռամբ Յովնանէս քահանայի և որգույն նորին Յա- կոբ սուտանուն քահանայի, ի քաղաքս Արծկէ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տաճարիս, ի թվականութեան Հայոց ՋԼԲ. (1483) թուին, ի հայրապետութեան տեառն տէր Սարգսին և ի ղանութեան Աղայա-բէկին: Եւ արդ՝ որք հանդիպիք սմա յիշեցէք յաղօթս ձեր զերեսփոխան ութայ Բերամն, որ ստացաւ զսուրբ Աւետարանս ի հալալ արդեանց իւրոց, և ետ զսա ի դուռն սուրբ Աստուածածնի տաճարիս, և մին լաւ ծածկոց սուրբ

սեղանին, և մին արծաթի սկիհ, զոր տէր աստուած զարդարէ զնա հոգևով ևւ մարմնով, ամէն:

Բ

Ո՛վ եղբայր, յիշեցէք ի սուրբ յաղաթս ձեր զոռթայ Բէրամն, զփոխեցեալն ի Քրիստոս, և զփեսայն իւր զԴաւիթիար աղէն, զորգին իւր զԱմիրն, և զդուստրն իւր զՋանիփաշէն, աստուած ընդերկայն աւուրս արասցէ, և ինքն աւրհնեալ եղիցի, ամէն*:

42

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Վեհերիկ 1210

Գրիշ՝ Յովհաննէս Մանգասարեանց
վայր՝ Արեւշ

Գրիշ՝ Յովհաննէս երէց Մանգասարեանց, ի քաղաքն Արեւշ, ի դուռն սուրբ Գէորգայ զօրավարին, ի վայելումն տէր Ալէքսիանոսին Վրացոռնից, որդւոյ Գրիգորի քահանայի, և կողակից Խոնդար-Խաթունի, հայր Անդրէաս Երէցի, Մանանի, Կոստանդին քահանայի, Գրիգորի:

43

Ա Ի Ծ Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6879

Գրիշ՝ Յովհաննէս
վայր՝ Կառուց կղզի

ա

Արդ, այսմ աստուածեղէն և երկնապարգև գանձիս և լուսափայլ մարգարտիս ցանկացող եղա Յովհաննէս սուտանուն քահանայ... [և] ստացայ ի վայելումն անձին և յիշատակ հոգոյ իմոյ, և ծնաւդաց իմոց՝ հարն Մուրադին և մարն Մարգարտիւն**, և քրեւաց իմոց Ջումա//րի և Ոսկուն, և հարեղբարցն՝ Աստուածատուր քահանային, և կողակցի նորին Խաթիբին, և Էւադին, և Գրիգորուն:

Արդ, որք աւստիք յայս աստուածաշունչ Աւետարանէս կարդալով կամ արինաւելով՝ լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք վերոյ գրելոցդ, զոր գրեսցէ տէր աստուած զանուանքս մեր՝ զանարժան քահանայիս Յովհաննիսի և զնախնեաց իմոց, և զԽայրիք խաթունին և զնախնեաց նորին՝ ի դպրութիւն կենացն, ամէն...

Եւ դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զԳրիգոր եպիսկոպոսն, և զՍարգիս 363բ եպիսկոպոսն, // և զմեծ Խաչատուր կրօնաւորն՝ զվարպետն իմ, և զԳրի-

* Գրված է ուրիշ գրչի կողմից, հետագայում:

** Ձեռագրի 11ա էջում նկարված են ստացողի ծնողները: Նկարից ներքև կա հետևյալ մակագրությունը. «Մարգարտուն և Մուրատն՝ ծնաւդն տէր Յովհաննէս գրողի սուրբ Աւետարանիս, զոր ետ ի դուռն սուրբ Աստուածածնին Կորնելու վանից»:

գոր վարպետն իմ, և զՅակոբ կրօնաւորն, և զՍտեփանոս կրօնաւորն, և զհաշատուր խէրպետն, և զՆերսէս կրօնաւորն, և զԿարապետ եկեղեցպանն, և զՄիքայիլ ծաղկաւորն, և զայլ քահանայսն, և զմիտան ուխտիս՝ զմեծ և զփոքր, առհասարակ. և աստուած յիշողացդ ողորմեսցի, ամէն...:

364ա Եւ արդ, գրեցաւ սա ի թիւականիս Հայոց // ՋԼԲ. (1483), ի յաստուածաբնակ սուրբ ուխտս, որ կոչի Կառուց, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Խաչիս, և սուրբ Կարապետիս, և սուրբ Ստեփանոսիս, և այլ ամենայն սրբոցս, որ աստ կան հաւաքեալ, ձեռամբ մեղսաների Յովնանիս, յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց, և Խաբիբիս...

Եւ արդ, գրեցաւ սա ի դպրն և ի նեղ ժամանակիս, զի վասն ծովացեալ մեղաց իմոց Նքզընկա քաղաք տապալեցաւ, և ԺՀՌ. (18. 000) ոգի ի ներքե հողու մնաց, և այլ ոչ մնաց մի կենդանի: Եւ տաճկունք քակեցին զՍքանչելագործն:

364բ Բայց յայս ուրախ եմք, զի կրակ ան||գաւ յերկնից և էրեց զՔաբայն՝ ԺԲ. (12) մընիւրա ի հետ և վեց հազար ոգի:

Բ

364բ Ես՝ Յովնանէս քահանայս ետու զԱւետարանս ի դուռ Կոընգեց սուրբ Աստուածածին, յիշատակ հոգոյ իմոյ, ||| զՄիքայիլ քահանայքըն, որ պատճառ և առիթ եղեն այսմ աստուածախաւս բուրաստանիս, և ետուն բերել սայ ի գուռ սուրբ Աստուածածնին, աստուած-ողորմի նոցա, ամէն:

Դարձեալ յիշեցէք յերկնայեացիկ յաղօթս ձեր զնսկին և զիր որդին զԳրիգորէ, որ Բ. (2) գարի՝ հաց ետուր և նորոգեց զեկեղեցին. աստուած-ողորմի նոցա, ամէն:

365բ Դարձեալ յիշեցէք ի ժամ սոսկալի պատարագին զՂուլիշան և զկողակիցն իւր զԱրուս-Խաթուն, որ են անո<րէ>թեան |||** լի սրտիւ և բու-<ե>որախաւս բերանով աստուած-ողորմի ասացէք նոցա, ամէն***:

ՀՀ

Տ Օ Ն Ա Յ Ո Յ Յ

Տեղն անյայտ****

Գրիշ՝ Ալեգսանդոս
վայր՝ Յօղացաւա վանք

Արդ, գրեցաւ Տաւնացոյցս և Կիսատետրս ի թվականիս Հայոց մեծաց ՋԼԲ. (1483), ի վանքս Յօղացաւա, ընթ հովանեաւ կեանսաբեր սուրբ Նշանիս և Քրիստոսի սուրբ բեռիս և այլ բազմահաւաք սրբոցս, որ աստ կան:

* Ձեռագրում հապաված է այսպես՝ «գրի»:

** Մի բառ չի ընթերցվում:

*** Ա. Հիշատակարանը ստացող Յովնանի անունից գրել է ձեռագրի գրիչը, իսկ Բ. Հիշատակարանը գրված է ստացողի կողմից՝ անվարժ ձեռագրով:

**** Հիշատակարանը վերցրել ենք Մատենադարանում պահվող մի լուսանկարից, որի վրա որևէ նշում չկա, թե որտեղ է պահվում բնագիրը:

Արդ, գրեցաւ առաջնորդութեան սուրբ ուխտիս Գրիգոր հպիսկուպոսին, ձեռամբ [բ] յոգնամեղ և պիտականուն Ալեգսանդոս անուամբ [բ] միայն և գործով յունայն արեղայի...

45

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 5785

Գրիչ և լրացնող՝ Կարապետ Բաղիշեցի
վայր՝ Բաղեշ, Դոմաց վանք

152ա

Ձանպիտան ծառայա ղ Կարապետ Բաղիշեցիս յիշեալ ի բարին, ո՛վ պատուական երգիչ, ի թվ. ՋԼԲ. (1483), ապրիլ ԺԱ. (15)*:

46

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Երեան 5434

Հեղինակ նոր գանձերի՝ Կարապետ Բաղիշեցի

ա

51բ—52ա Տէր Կարապետ Բաղիշեցի
Յոյժ անպիտան և եղկելի
Ջտաղս ի մտացս իմ ասացի,
Դառնն սրտիւ աստ գրեցի,
Եւ դու եղբայր իմ սիրելի,
Յորժամ երգես ի յատենի՝
Յիշեալ ըղմեզ միշտ ի բարի,
Սըրտիւ ասայ մեզ ողորմի,
Եւ տէր աստուածն ամենայնի

* ԺՁ. դարում ոմն Մակար նորոգել է (սոսլայել և զեղծածն գրելք) Գանձարանը, իր հիշատակարանում (էջ 426ա-բ) նա կարևոր տվյալներ է հաղորդում նաև ձեռագրի գրչության մասին, ձեռքի տակ համահորեն ունենալով այժմ բացակայող գլխավոր հիշատակարանը, Ստեփանն քերական Մակարի հիշատակարանի մեղ հետաքրքրող հատվածը. «...Որ ետ կարողութիւն տկար ոգւոյ և ղեղեմալ մատանցս անարժան Մակարի, որ հանի ի յավարտ դժանձատեորս ի յոսլայելու և զեղծածն գրելու, ի թվականին Հայոց ՌԱ. (1552) մարտի Ժ. (10), ի դրունս սուրբ Կարապետին, և սուրբ Աթանասին է հայրապետին, և սըրոյ Ստեփանոսի Նախավելային, և սըրոյ Գրիգորի մերոյ Լուսաւորչին, և սուրբ Յարութեան, և այլ սուրբ միանձանցն, եւ էս անարժան Մակար Հենեցիս ղտկարութիւն անձին մոռացեալ սկսայ և աւարտ հանի: Եւ արդ զիտելի է. [զի] գրեալ էր Գանձատեորս յեղր Բաղիշ քաղաքի, ի վանքս Դոմաց կոչեցեալ, առ հրան սըրոյ Աստուածածնին և սուրբ Գէորգա զարավարին, ձեռամբն Կարապետ արեղայի՝ քարտուղարի իմաստնո. եւ ի յառաջնորդութիւն վանիցըն առաքելաշնորհ արքեպիսկոպոսին՝ տէր Բումային, զոր տէր աստուած ողորմեսցի իւր միւսանգամ գալուստն տէր Կարապետին և տէր Թումայ արքեպիսկոպոսին, ամէն:

Դարձեալ աղաչեմ ||| զսակաւ աշխատոցս, որ աշխատեցաւ ի յոսլայելն, ի սակաւ զիրն և ի իշապէլն՝ զՄակար անուն յիշեցիք, և իմ բաղում յանցանացն թողութիւն խնդրեցէք: Այլ և

Եւ քեզ տացէ մասըն բարի,
Զի յոյժ առատն է պարգևի,
Եւ խընդրողացըն տայ ձըրի*:

Բ

64ա Ի Կարապետ Բաղիշեցոյ, Կաֆայ
Կամիս ասել՝ ասայ դու զիս
Արի և քաջ, ձայն թէ ունիս,
Բամեալ բանիւ ի յատենիս,
Առաջի մեծ սիւնհոգոսիս.
Պընդեալ ըզքո մեջքդ և զգատիս
Եւ ապայ տուր դու ձեռք ի յիս,
Տեղըս ցուրտ է չի մըսիս
Ի տեսողացըդ պատ||կառիս:

47

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

ИВАН, А—24

Վայր՝ Բաղէշ

...Արդ գրեցաւ Շարակնոցս ի թվիս Հայոց ԶԼՔ. (1483), ի Բաղէշ քաղաքի, առ դրան**, ձեռամբ Յովսէփ քահանայի, որ փոխեալ է առ աստուած, ի խընդրոյ պատուական կրանաւորին Կարապետին, որ ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց իւրոց յիշատակ իւր, և ծնաւդաց իւրոց՝ հաւրն Շանիշին և մաւրն Հայոցին, և հարաշատ եղբարցն իւրոց Սարգսին և Կիրակոսին, Մարգարուն և Բազին, և ամենայն արեան մերձաւորացն, ամէն....

48

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

հրեան 7919

Գրիշ՝ Մարգարայ

Վայր՝ Աղբակու երկիր, Երզնգանի գիւղ

256ա Փառք և պատիւ այժմ, յաւիտեան՝
Համազոյ երրորդութեան,
Ծրեք անձնեա սուրբ տէրութեան,

սղալանաց և խոշորութեան և խամ և կարկատուն ոսլային, որ անհմուտ էի արուեստիս՝ անմեղադիր լերուք. և յորժմա ընթիւնութիւն զյիշատակարանս կամ եղանակէք, զսակաւ. գիւն որ ես գրեցի՝ զպակասն լցէք, և զաւելորդն քերեցէք, զսղալն ուղղեցէք, և զսնարժան Մովսէս յիշեցէք, և մեղաց թողութիւն խնդրեցէք ինձ և ծնողաց իմոց՝ հաւրն իմոյ Մողստաթին և մաւրն իմ Մանուկին» (էջ 426ա): Մակարը հաղորդում է նաև, որ «Մարտի Ը. (8) պոչով աստղ մի՝ ելաւ ի յարեհեման կողմն, երեկունն զայր և շրջէր ի վերայ արեմտեան կողմոյն» (էջ 426բ):

* Սույն չափածո հիշատակարանը Կարապետ Բաղիշեցին գրել է Գանձարան ժողովածուի մեջ զետեղած իր «Աստուած իմ Յիսուս Քրիստոս» կենդանի և կենդանարար... սկսվածք ունեցող տաղի կապակցութեամբ:

** Վանքի անունը լրացնելու համար մեկուկես տող գատարկ է թողնված:

Միասնական աստուածութեան,
 Հայր անսկիզբն և անվախճան,
 Պատճառ որդոյ սուրբ ծնընդեան
 Եւ սուրբ Հոգոյն անճառ բղխման,
 Փառաւորեալ միշտ յաւիտեան,
 Եւ կատարող արարչական
 Որով բոլոր էակք ստեղծան:
 Յորժամ հրամանքն տիրական
 Մտաբղխեաց զաշխարհս համայն
 Ծրկիր հիմամբք հաստատեցան
 Եւ ամրացեալ անշարժացան.
 Բարի շարժմամբ բաժանեց
 Ի պտղաբերք և յանդաստան,
 Ի բուսականըն, յաճական
 Եւ ի յաճումն նիւթական:
 256բ Աննիւթ բնութիւն աստուածա||կան
 Ճարտարապետն ազգի մարդկան
 Էարկ զհիմունսն տարրական,
 Կառոյց կամարք անզուգական
 Տասն մասամբք բաժանեցան
 Կըմբէթաձև, բոլորանման
 Դասք զաւրութեան անհունական
 Յամէն խորան անդ կանգնեցան.
 Իսկ ի վերինն մեծ խորան
 Աթոռ կարգեաց շորեքկուսեան,
 Բայց կորովի մարդոյ նման,
 Կերպ առեւծոյ՝ խրոխտածայն,
 Եւ զլաձև արդիւնական,
 Եւ արծրի վեր սլացական,
 Ութիւք թեօք վեր ամբարձան
 Եւ ընդ աչօք գեղեցկացան,
 Ուտիւք քառաւք հարմարեցան
 Ծայրագունին հանգստարան՝
 Սեռն լուսով երեք գիմնան
 Բազմեալ յաթոռ հրակերպեան,
 Ի ձեռն առեալ արարչական.
 Զդադան ամանդս աշխարհական,
 Իսկ ի ներքին փոքր խորանն
 Երկոտասան խորան անդ կան:
 Եւ ի նոսա շատ աստեղացն,
 Որ կենդանեաց են կերպարան,
 Եւ կաճառեալ դասք աստեղացն,
 Որ կարգեցան ինեան կայեան,
 Իսկ մոլորեալքն լուսընկալն
 Եւթն գարու սահմանեցան

Եւ զխաւարս մեր լուծական
 Զգալի աշաց մեր մարմնական,
 257ա Պայծառ լուսովն || արեգական
 Տուրնջենացան սեռս ամենայն,
 Եւ զլուսին մըշողական
 Վասն թոռոյ ժամանական.
 Եւ սիրեցեալ ամենեքեան
 Եւ ցնծացեալ ուրախանան՝
 Աւրհնեն զաստուած միշտ, յաւիտեան:
 Այլ և ի յայս միտս արարչին
 Զդրախտն տնկեաց բարձր ի լերինն,
 Զծառն կենաց ի մէջ դրախտին
 Եւ պատուիրեաց շուտել նոցին.
 Յորժամ կերան՝ մահու հասին
 Եւ ի դրախտէն արտաքսելին.
 Բազումք այլ ծառք, որ ի դրախտին
 Անմահ կենաց պտուղ նոցին
 Անապական ոչ ըստառին,
 Այլ միշտ անշարժ կան ի նոսին.
 Ոչ նուազին՝ և ոչ ծերանան,
 Ոչ գոսացեալ աշականին,
 Զի մինչ կթին՝ այլ բազմասցին,
 Միոյն հազար ի տեղն անգին,
 Որպէս մտաց բանքն և սրտին,
 Ականջաց լուրն և խօսք լեզուին,
 Թէ և բղիւն՝ թէպէտ խօսին,
 Թէ և լսէ՝ ոչ խափանին:
 Զայս և պատմէ երանելին
 Պօղոս՝ ընտրեալ մեծ խորհրդին,
 Ոչ տեսեալ ակն, ոչ լուեալ ունին,
 Ոչ է անկեալ ի սիրտ խորին,
 Զոր պատրաստեաց աստուած նորին,
 Որ հաւատաւ այսմ շնորհին.
 Եւ այս յայնժամն կատարին,
 Յորժամ մահուամբ ի հող լուծ[ին],
 257բ Եւ յարութեամբ կեն||դանասցին,
 Յանմահութիւն զգեցեալ խառնին,
 Յանմահ պտղոյն ճաշակեսցին,
 Յորժամ անմահ բնութիւնն լինին:
 Եթէ և այլք բարբանջեսցին
 Բաջաղելով վասն նորին.
 Ապականեալ զսա կարծին
 Եւ ոչ անմահ խոստովանին,
 Անիծեալ նզովեսցին,
 Որպէս զհերձուածն Արիոսին:

Այլ և աղբեր՝ մի անդրատին
 Առատահոս ի մէջ դրախտին
 Առողջանէ զվայրս նորին
 Եւ բաժանէ ի շորս մասին.
 Մինն յարեկս հիւսիսի,
 Որ և անուն Փիսուն կոչի,
 Դիմեալ երթա յաշխարհ հեռի.
 Այն որ Հնդկ անուն կոչի,
 Անցեալ ընդ ծագ տիեզերաց
 Խառնի ընդ ծովն հարաւի,
 Անդ ուր ոսկին է պատուելի,
 Մըլեալ պայծառ յեզր գետին,
 Զոր ի մըջմանցրն ժողովին
 Եւ մեծամեծ ամբար կուտին,
 Զոր թագաւորք հազիւ որսան
 Բաղում զօրօք, յամէն ամի:
 Անդ և սուտակն է գովելի
 Եւ դահանակն, որ է անդին,
 Զոր և պատմէ սուրբն Մովսէս
 Պայծառացեալն ի հանդիսի.
 Սա նշանակ Մաթէոսի՝
 Պատմող զհրաման տեառն Յիսուսի,
 Զորօրինակ գետն յանջրդի
 Զծառաւս բազմաց լցեալ սրտի,
 Եւ ի յաթոռն հայրենի
 Պատկեր մարդոյ է պանծալի,
 Եւ զօրութիւն ի մեր հոգի
 Իմաստութեան մասն բարի.
 Եւ բազմաբար արտաճառի
 Խոհմտութիւն նաղելի,
 258ա Որ հաւատով խոստովանի
 Եւ հաւատա զհայր և զորդի
 Եւ դաւանի զսուրբ հոգին՝
 Աստուած մի տէր՝ զերիս անձինս:
 Որ և գովեմք զանճառելին,
 Երկրպագեմք ամենայնին
 Զաւրճեալն պատուած յամենայնի,
 Զոր պարգէն հոգոյն բարի
 Աւետարանիս ստացողի՝
 Մկրտիչ քահանայի
 Եւ բար[ի] հօր՝ Յովանիսի.
 Եւ մօրն՝ Խաքուն-Մէլէքի,
 Եւ կողակցին Գուլիմսի,
 Ի որդոյ նոցին՝ Կաբապետի,
 Ով ոք զսա օրինակի

Զաստուած-ողորմի ասէ ձրի,
 Երկրորդն ի կողմն արեւմտի
 Գետն, որ Գեհնն անուն կոչի,
 Ելն ի լուսին լեռնէն լինի,
 Երթայ ի կողմն հարաւի՝
 Անդ ուր Կանանց աշխարհ ասի,
 Ուստի դշխոյն Սաղովմոնի
 Եկն ի ծագաց երկրէ հեռի՝
 Յիմաստութիւնն գովելի
 Դարձեալ ի դրունս Եգիպտոսի,
 Եւ անդ նեղոս անուն ձայնի,
 Երթայ ի կողմն արեւմտի՝
 Յեթովպացոցն գաւառի,
 Ի ստորոտ լերինն Սինայի,
 Մերձ ի յեզր Կարմիր ծովի
 Յեաւթն վըտակս բաժանի,
 Զորսն ի Կարմիր ծովն լցւի,
 Երեքն . երիս լիճ ժողովի՝
 ԶՄիւռիդոս, զՍերբանիտէ
 Եւ զԱրալիք արեւմտի,
 Եւ այլն երթայ յԱղէքսանգրի՝
 Յեգիպտական ծովն խառնի:
 Սա օրինակ է Մարկոսի,
 Գետաւրէն բղխեալ բանի,
 Զովացուցող պասքեալ սրտի,
 Եւ կերակրիչ զսովեալ հոգի,
 Եւ գերեզմանն ի նոյն տեղի,
 Եւ ի յահել աթոռ մեծի.
 Սա կերպարան է առեւծի,
 Եւ մեկնութեամբ պարզաբառի
 258ր Յասուն (") ի մարդն նշանի.
 Յորժամ չարի մասն շարժի,
 Նա զօրանայ և ոչ յաղթի.
 Տեառն աստուծոյ աթոռ կարգի
 Եւ սուրբ հոգւոյն տուն և տեղի:
 Երրորդ գետոյն կոչէ Տիգրիս.
 Ելնի Հաշտէն Հայոց երկրիս,
 Գեաւդն, որ ձայնի Ուրալիս,
 Ուր սուրբ տաճարն է Տիրամօրն՝
 Աստուածածնին հոգոց տեղիս.
 Երթա ընդ մէջ Կորդաց երկրիս,
 Անցանելով ընդ Ասորիս,
 Խառնի յԵփրատ մեծ խորհրդիս
 Եւ պար առեալ ընդ Բաբելոն՝
 Խառնի ի ծովն ի մի տեղիս:

Ղուկաս գրող է սուրբ տառիս,
 Առակախօս բազում բանիս,
 Սա աւրինակ է այս գետիս
 Զբանն կենաց սուրբ հրամանիս,
 Եւ ի յաթոռս շորեք սեռնիս,
 Պատկեր եզին կերպարանիս,
 Եւ ցանկական տրամաբանիս,
 Եւ հեզաբար ողջախոհիս,
 Որպէս առակ քո սուրբ բանիս,
 Զենման եղեն պարարակիս,
 Ի սուրբ սեղան քառանգիւնիս,
 Զի ազատես զնշեցեալսն,
 Որ ակն ունին զբեզ ի բարիս,
 Եւ յուսացեալ են ի սրտիս
 Աւրհնեն զաստուած անլուրիս:
 Նա և շորրորդ գետն է ահեղ,
 Եւ փրատ անուն և բազմաքեղ,
 Որ երկի նորա այնտեղ,
 Որ բղխեսցէ աղբեր համեղ.
 Այլ ի Կարնոյ քաղքէ զօրեղ
 Եւ ի Տարօն դաշտապարեղ
 Հընչեալ երթայ ձայնիւ ուժեղ
 Ընդ խորածորս դժւար ու նեղ,
 Պատեալ ղերկիր բազմաբարեղ,
 Անցեալ ընդ բերդ Կլայո բակեղ,
 Երթայ ընդ երկիր հեռապարզեղ
 Եւ Միջագետ առնէ գետեղ,
 259ա ԶԱսորեստան // զազգն զարմեղ,
 Եւ ի Տիգրիս իպոնի ազդեղ,
 Ընդ Բաբելոն անցեալ մեղմեղ,
 Դիմեալ ի ծով Պարսիս պարրեղ:
 Յոհան գրեաց զայս բանս ուղիղ
 Որոտալով ընդ երկնից աստեղ,
 Որպէս արծիւ արագաթռնող,
 Հասեալ յերկնից կամարն ամպեղ,
 Զօրաց երկնից ազգեաց հնչեաց
 Ի սկզբանէ ճառեաց անեղ,
 Հօր էակից և անզննեղ,
 Թէ ոչ չափեալ, ոչ քննեալ,
 Եւ ոչ անկեալ ի միտ պատմեղ,
 Որպէս գրեաց սուրբն ի նոյն տեղ:
 Զաստուած ոչ ոք ետես ուղիղ,
 Բայց միածինն անանջատեղ,
 Ի ծոց ծնողէն անհատ, անեղ,
 Սուրբ միածինն պայծառ լուսեղ:

Արդ, յանուանեալ գետոցն քան
 Քառավտակ կենդանական
 Ելեալ ի մի վայր անձնական
 Եւ ուռճացեալ ի շորս բաժան,
 Մտեալ ի ծոց երկրի սպառման
 Բղխեն յաշխարհս բազմածորան
 Եւ ժողովեալ ի շորս սահման
 Կենդանութիւն տան մարմնական
 Ի պտղաբերք և յանդաստան,
 Նա և ի ծովն պարզեան.
 Անդ կենդանիք կան բազմաղան,
 Նոցա յոլով արբումն տան,
 Որ ղովանան կենդանական.
 Թէսլէտ ի ծովն են մեծ սահման,
 Սակայն գետոյն կարօտանան
 Եւ անձրեի են յափազման:
 Որպէս երակք գլխոց մարդկան
 Սփռեալ յանդամն հնարական,
 Որ հաստատին և դօրանան,
 259բ Ոմանք ղլոյսըն || տան ական,
 Ոմանք ղձայն լսեն ունկան,
 Ոմանք ղհոտն հոգմական,
 Ոմանք ղբարբառն խօսական,
 Ոմանք ի ձեռս արուեստական,
 Ոմանք ղընթացս արիական,
 Այլք ղաճումն կենդանական,
 Որ ի յանդամբն մարմնական,
 Եւ որք լսեն ուղիղ զայս բան,
 Փառք և պատիւ աստուծոյ տան:
 Այլ թէ գովեն ղՊաղեստին
 Վասն սիրոյ սուրբ տաճարին
 Եւ լուսընկալ գերեզմանին,
 Եւ ծնընդեանըն Քրիստոսին,
 Եւ Գողգոթայն, որ խաչեցին,
 Եւ յամբարձման տեառն ի յերկին,
 Եւ Տիրամօր գերեզմանին,
 Եւ սուրբ գումարքն հանդիսին,
 Որ հաւաքեալ կան յայն տեղի:
 Այլ մեր աշխարհս է գովելի,
 Եւ պատուական, և սլանծալի,
 Զի ա՛յս շորս գետս, որ յԱգենի՝
 Մեղ հրաւիրակք են յաշխարհի,
 Զհալածեալ բնութիւնս յայտնի
 Եւ ղտարագրեալսն ի կենցաղի,
 Տալ մխիթար յուսով սրտի՝

Եկայք ծառայք իմ պատուելի,
 Որ տառապեալ էք ի յերկրի.
 Ձեզ պատրաստեալ եմ զայն տեղի,
 Որ շէ տեսեալ ազգ հողածնի.
 Փետն՝ կոշաւդ Սեմա աղգին,
 Գեհոն՝ յաղատ Քանան երկրին,
 Տիգրիս և Եփրատ բազմաղիմի
 Յարեթական Հայկես զարմի,
 Եւ այլ բազում աղղատոհմի,
 Որ են աղինք մերումս լեզւի.
 Միծաղելով երթան յերկրի
 260ա Զուրախութիւն // հնչեն ազգի
 Մեծ հարսանիք է հանդիսի,
 Որգոյն երկնից թագաւորի.
 Փեսայն ելեալ յառաքաստի
 Դիսլէ հարսինդ սըրճասիրի՝
 Եկայք որդիք իմ սիրելի
 Ի հարսանիսս երկնախմբի
 Վասն սիրոյ սուրբ փեսային
 Ձեզ հրաւիրալ առաքեցին,
 Մի ծուլանայք ի սլատնառի
 Վասն լծոյ հինգ սգարանի
 Կամ հեշտասէր կին ածաւղի,
 Կամ ստացող աղարակի,
 Կամ հիմարաց կուսից հընգի,
 Ունայնացեալք յիւղոյն շնորհի,
 Եւ անպատրաստ գտան յերկրի
 Վասն շիջմանն լապտերի:

Եւ արդ, զայս ամենայն տեսեալ և իմացեալ ոմն պատուական և
 գովելի քահանայ և կրօնաւոր Մկրտիչ անուն ցանկացաւ այս աստուա-
 ծախօս սուրբ Աւետարանիս և փափագանօք ստացաւ զսա ի յարդար
 վաստակոց իւրոց՝ յիշատակ հոգոյ իւրոյ և ծնողաց իւրոց՝ հօրն Յովա-
 նիսին, մօրն Խաթուն-Մէլէֆին, և կողակցին Գուլի-Մսրոյն, և որդոյն
 Կարապետին, և քեռուն Դաւիթ քահանային, և քրւերն Մըսըր-Մէլէֆին,
 և վարպետին Յովանէս քահանային, և այլ ամենայն ազգականացն,
 ամէն:

Քրիստոս աստուած, քո սուրբ զաւստեանդ, և շարչարմանդ, խաչե-
 լութեամբդ, և թաղմամբդ, և յարութեամբդ, համբարձմանդ, և հոգոյ
 զաւստեանդ, և փլմանդ յառաքեալսն՝ ողորմեա ամենայն հաւատացե-
 260բ լոցս ի քեզ, // ևս առաւել ստացողի սուրբ գրոցս Մկրտիչ քահանային,
 և ծնողաց նորին Յովանիսին և Խաթուն-Մէլէֆին, և քրւերն Մըսըր-Մէ-
 լէֆին, և կողակցին Գուլի-Մսրոյն, և որդոյն Կարապետին, և Դաւիթ քա-
 հանային, և այլոցն ամենայնի, և զերանական ձայնն տուր լսել, որ ասէ.
 Եկայք բարի և հաւատարիմ ծառայք իմ, մտէք ի հանգիստն յաւիտենա-

կան և ժառանգեցէք յարքայութիւն իմ՝ զանտրտում ուրախութիւնն, ամէն:

Արդ, գրեց[աւ] սուրբ Աւետարանս ի յերկիրս Աղխբակու, ի գեաւղս որ կոչի Երընգաւնի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տաճարիս, ի թուականիս Հայոց ՋԼԲ. (1483) ամի, ձեռամբ մեղաւոր և անիմաստ Մարգարայ գրչի:

Արդ, մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, որք հանդիպիք սուրբ Աւետարանիս կարգալով, կամ օրինակելով, կամ տեսանելով՝ լի սրտիւ և բոլորախօս բերանով աստուած-ողորմի ասացէք Մկրտիչ քահանային, Յովանէսիւն, և Խաթուն-Մէլէֆին, և այլոցն, որ վերոյ գրեցաք, մանաւանդ ինձ՝ ամենամեղ գրչիս, և իմ ծնօղացն Մկրտիչ քահանային և Շեօհուրին, կարդացողացն և լսողացն, յիշողացդ և յիշեցելոցս, և ինքն, որ առատն է ի տուրս բարեաց Քրիստոս ողորմեսցի |||*

49

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 5937

Գրիչ՝ Մարգարայ
վայր՝ Աղբակայ երկիր.
Էրընկաւնի գիւղ

234ա ...Շնորհաւք ամենազաւր և ամենակալին աստուծո ես՝ տկարս և անարհեստս ի զրչաց, առաջինս մեղաւորաց և վերջինս ի կրօնաւորաց, որ ի բաց հեռացայ՝ ամենամեղ Մարգարայ սկսայ և ողորմութեամբ նորին կատարեցի զսուրբ գիրքս, որ կոչի Մաշտոց, յիշատակ սրբասէր և աստուածահաճոյ վարուք Մարտիրոս քահանային**...

234բ Արդ, գրեցաւ սա ի յերկիրս Աղխբակայ, ի յանեղաշէն և յաստուացապահ գեւղս Էրընկաւնի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տաճարիս, ի յառաջնորդութիւն սուրբ աթոռոյն Բարդուղիմէոսի առաքելոյ՝ Մանկլօեւնց տէր Յովանէս արքեպիսկոպոսի, ի թուականիս մեր ՋԼԲ. (1483): Ի յայսմ ամի նշան դրին քրիստոնէիցս, և զժամ զարնուլն խափանեցին, և այլ բազում շարիս արարին: Ամէն վասն մեր մեղացն, որ ծուլացեալ եմք յաղօթից և անուամբ միայն եմք քրիստոնեայ և ոչ գործով...

235ա Դարձեալ, յերեսս անկեալ կրկին անգամ ազաչեմ զձեր սրբութիւնդ, ո՛վ սուրբ հարք և եղբարք, հանդիպողք սուրբ գրոյս կարդալով կամ օրինակելով՝ յիշման արժանի առնէք զստացող սորա՝ զվերոգրեալսն զՄարտիրոս քահանայն, և զԺնօղսն՝ զՍտեփաննոսն և զԱգիգն, և զկողակիցըն զՆդիսէն, և զորդին զԹումէն, և զՄեսրոբն, և զամենայն մերձաւորսն, ամէն:

Մանաւանդ զիս՝ զանյիշելի Մարգարայ գրչիս, և զիմ ծնօղսն զՄրկրտիչ քահանայ, ևս առաւել զհոգեւոր հայրն իմ զըռայիս Ֆառուխն, որ

* Նույն էջի ներքին լուսանցքի վրա գրիւք գրել է. «Տէր Մկրտիչ, անմեղադիր կալ խոշորութեան գրիս, զի ճաշ (") ոլոր կայր ի ներս»:

** Ստացողի և նրա ազգականների անունները այստեղ և ստորև լրացված են այլ ձեռագրով, գրչի կողմից դատարկ թողնված տողերի վրա:

բազում երախտիք ունի ի վերայ իմ, և ընդ նմին զպատուական տէր Յոհանէսն, և զհոգևոր եղբարքն իմ զփոքր տէր Յոհանէսն, զԱւապշէն, զԱկոբշէն, զՍուլտանշէն, և զմեծահաւատ և զհոգիացեալ հոգևոր մայրն իմ զՍաղղաթն, որ աներկմիտ և անտրտովն յը մեզ կու սպասաւորէ...

50

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Վենետիկ 327

Գրիշ՝ Առաքել
վայր՝ Աւաք վանք

Արդ, գրեցաւ Շարակնոցս ի լաօ և յընտիր արինակէ թվ. ՋԼԲ. (1483), ի սուրբ անապատս որ կոչի Աւաք վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, և սուրբ Կարապետին, և սուրբ Առաքելոցս, առ ոտս Յովնանէս ըրբունապետին և Ստեփանոս վարդապետին և գրոց աշակերտացն, ի յառաջնորդութեան Յովնանէս եպիսկոպոսին... ձեռամբ անարհեստ գրչի Առաքել արեղի*:

51

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 7954

Գրիշ՝ Մեղիտէ
վայր՝ Կաֆա

216ա ...Գրեցաւ Մաշդոցս ի մայրաքաղաքս ի Կաֆաս, ի վանքս առ ոտս սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին, ի հայրապետութեան տեառն տէր Սարգսի և եպիսկոպոսութեան տէր Յոհանէս Բանճարկեցի, և առաջնորդի վանացս տէր Թորոս եպիսկոպոսի, թվին Հայոց ՋԼԲ. (1483), դէկտ[եմբերի] յ Ի. (20), ձեռամբ Մեղիտէ սուտանուն արեղի:

Արդ, ցանկացող եղեալ սուրբ գրոցս Խաչեռ ոսկերիչն, և ետ զսա գրել յիշատակ իւր, և հարն Մարկոսին, և մարն Գեմար-Տիկնա, և եղբարցն երկու՝ Ուլապէյին, և քեհրցն Ոստիանէ և Մաղկանց, և իւր որդոցն Նիկողոսին և պարոն Գորգին, և իւր պապու՝ Յոհանէսին, և մամուն Մամուլին: Եւ կուտա զսա ի սուրբ Սիմոն եկեղեցին, որ իւրեանց տապանատեղ է, յիշատակ անջինջ:

216բ Եւ է աղատ, որ ոչ ոք չունի իշխանութիւն հանելոյ ի սուրբ եկեղեցոյս. և որ ոք ձեռնամուխ լինի սուրբ գրոցս ի յազգականացն՝ մասն զՅուդային առցէ և զխաչահանացն և զանէծքն աստուծոյ:

Արդ, երես անկեալ աղաչեմ զամենեան, որք հանգիպիք սուրբ գրոցս կարգաւով կամ արինակելով՝ յիշեսցիք ի Քրիստոս զԽաչեռնսն, և զծնաւդսն իւր, և զանարժան զՄեղիտէ, և գուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերո, ամէն:

* Նույնպիսի Շարակնոցներ Առաքել արեղան ընդօրինակել է նաև 1485 (Չմմառ) և 1483 (Երուսաղեմ) թվականներին: 1485-ին ընդօրինակվածի հիշատակարանը տարբերվում է սրանից միայն Արրահամ անվան հիշատակությամբ Անաթ վանքի վարդապետների՝ Յովհաննեսի և Ստեփանոսի շարքում:

52

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՂՈՒԿԱՍՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ, ԻԳՆԱՏԻՈՍԻ
ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

Մ. Աղավնունի, «Միաբանք և այցելութիւն» հայ երուսաղէմի», էջ 95

Նորոգող՝ Գրիգոր Արեւիշեցի
վայր՝ Երուսաղէմ

Յիմար Գրիգորս Արեւիշեցի,
Կոխան ամէն վարդապետի
Իննհարիւր թուականի,
Ի քսանինն աւելորդի (1480)*
Ի սուրբ Երուսաղէմս եկի,
Երեք տարի ի տեղս կացի,
ՁԱւետարանս Քրիստոսի
Ջգլուխն որ Ղուկաս անուանի,
Որ է մեկնեալ Իգնատիոսի
Աստուածաբան հռետորի.
Բաներ ունի յոյժ պիտանի,
Քաղցրահամ քան զխորիսիս մեղուի,
Ըստ իմ տկարութեանս կարի
Բանիկ-բանիկ դաս ասացի
Ազնականութեամբն Յիսուսի.
Ի սուրբ Գէորգ սկիզբն առի
Ի նոր կիրակէն վճարեցի.
Կապն էր հնացեալ, նոր կաղմեցի.
Հոգեւոր եղբայրն մեր բարի՝
Քաջ վարդապետն Նաայի,
Որ է ամէն շնորհաւքն իլի,
Հմուտ ամենայն արհեստի,
Ի կապելն այս սուրբ կտակի
Խրատատոռ եղն մեզի.
Որք հանդիպիք այսմ տառի
Ընթերցմամբ կամ արինակի,
Միշտ յիշեցէք զմեզ յաղաթի...

53

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն
Նոր Զուղա 313, ՄՏՄ

Գրիչ՝ Խաչատուր

90բ ...Գրեցաւ փոքրիկ Գանձարանս ձեռամբ Խաչատուր անարժան քահա-
նայի ի ծերութեան ժամանակիս, որ էի ԿԸ. (68) ամաց, աչքս վատատե-

* Այս և նախորդ տողը ձեռագրում եղել է այսպես՝ «Զ. թուականի, ի ԻԹ. աւելորդի»:

սեալ էր, ապա զփափագս ունէի, յընտիր և ի լաւ արինակէ, դոր էր ստուդ բաներ սուրբ վարդապետն Գրիգոր Սեբեցցն:

Ով մեղ-յիշէ՝ աստուած դինքն յիշէ, ամէն. գրեցաւ ՋԼԲ. (1483) թվականին:

54

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Սմբատեանց, «Նկարագիր Շամախոյ», էջ 243

Գրիշ՝ Խունկ

Արդ, ձս անարժան և անպիտան անուամբ Խունկ կոչեցեալ, բայց ի վարս և ի հոտոս և ի համս դառն և անարգ ի գործս քահանայութեան ...գրեցի սուրբ Աւետարանս... Արդ ստացաւ սուրբ Աւետարանս Սարգիս ի հալալ ընչից իւրոց՝ յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց՝ հարն էլպին և մարն Պաղտատին, և եղբարն յԱյտինին, և քվերն Յաթայ-Խաթունին, Թամթայ-Խաթունին, և որդոցն Ճանճանին, Ամիրճանին, Միրճանին, և կողակցին իւրոյ Զարմանիթխթին, և դստերն Խոնդաբին, Խոստրովիթխթին, և հարսին Թամամին, Մարճանին, Հոփսիմին, Թոռանց և ամենայն արեան մերձատրացն, ամէն: Ի կաթողիկոսութեան տէր Սարգսին, ի ղանութեան Աղուպէկին, ի թվիս Հայոց ՋԼԲ. (1483)...

55

ԱՌ ՈՐՍ ԶԱՌՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱԶԻԱՆՋԱՅԻՈՅ

Երեան 113

Գրիշ՝ Յուսիկ

159բ ...Արդ, գրեցաւ գիրս մեծին Աստուածաբանին Գրիգորի ի յամի ՋԼԲ. (1483) թվականին, ձեռամբ անարժան և անպիտան Յուսիկ անուամբ մեղաւք իլի, ի խնդրոյ տէր Գրիգորի՝ յոյժ սրբասէր, հեղահոգի, ի վայելումն անձին իւրոյ. տէր աստուած տացէ վայելել յերկար ամօք և սրբութեամբ:

Արդ, որք օգտիք ի սմանէ գրելով ի քարտի կամ ուսմամբ իմաստի նախաշաւիղ հետեւողաց առաքելագումար խմբիցն երջանկի զանրստեղծութիւն գնալով ձեզ ուղի՝ յիշել մաղթեմ անմոռաց սրտիւ զկարօտս աղօթից սրբազանիցդ դասի, զի թերևս օժանդակութեամբ աղօթից ձեր ըղձի ցաղեացի կաթիլ մի ցաղոյ յամենեւրանեան տեառնէ ի կրկնամեոս իմ ոգի. որոց խնդրողացդ և փափագողացս, առհասարակ, ողորմութեան ցաղն տեղացի հանդերձ մերովքն ննջեցելովք և ձերովքն ամենի, յորոյ միով բերանով փառաւորի ամենատուր բրորորդութիւնն, յաւիտեանս, ամէն:

56

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 1868

Գրիշ՝ Յովանէս

ա

78բ Բարեխաւսութեամբ սրբոց քոց Քրիստոս աստուած ողորմեա ստացողի սուրբ գրոցս Կիրակոսին և Մարտիրոսին, և ծնողաց նոցա՝ Յովանէսին և Աւագ-Տիկնէն, և մեղապարտ գրչիս Յովանէս ճպասաւորի բանին աստուծոյ, և մեր ծնողացն՝ Շառլոսին և Խաթունըին, և կարդացողաց և լսողացդ:

բ

137բ Տէր աստուած, աղաչանալք սրբոց ողորմեա ստացողաց գրոցս Կիրակոսին և Մարտիրոսին, և ծնողաց նոցա, և զաւակացն՝ Դաւթին և Ստեփանոսին և Թումին, և Մարգարայ քահանային, որ զԹուխտս կոկեց:

գ

294բ Ողորմի ստացողի գրոցս Կիրակոսին և Մարտիրոսին, և զաւակաց նոցա Դաւթին և Ստեփաննոսին և Թումային, և Ստեփանոս հայխակոպոսի, ամէն:

դ

407ա Ողորմի, Քրիստոս, ստացողաց գրոցս Կիրակոսին և եղբարն Մարտիրոսին, և զաւակացն, և հարսներուն՝ Խալիմ-Խաթունին և Աղբբրացիին, և զաւակաց նոցա, ամէն*:

ե

335ա Յայսմ աւուր նաւաւ ջալալ է**:

* Նման մանր հիշատակագրութիւններ կան բոլոր վկայաբանութիւնների վերջում: Ցավոք, նրանցից ոչ մեկը թվական չունի:

** Մատենադարանի հին ցուցակում, մեզ անհայտ տվյալների հիման վրա, ձեռագրի ընդօրինակման թվականը նշանակված է 1483—90: Համոզված ենք, որ ցուցակագրողը ձեռքի տակ ունեցել է որևէ տվյալ գրչության մերձավոր թվականը որոշելիս, ուստի հիշատակարանները պայմանականորեն դնում ենք 1483-ի թվաշարքում: Ձեռագրի հնագրական տվյալները ևս վկայում են, որ իրոք այն ընդօրինակված է Ժն. դարում:

57

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7593

Գրիշ՝ Ստեփանոս

ա

273բ Փառք... որ ետ կարողութիւն [տ]կարիս հասանել ի յաւարտ գծիս։ Աւերտե[ց]աւ քրիստոսահիմն և հոգիարուղիս Գանձարանս [ի] թուս-
բերութեանս հայկազեան տաւմարիս ՋԼԳ. (1484), [ի] հայրապետութեան
տեառն Սարգսի ի յաթոռ սուրբ էջմ[իա]ծիւնն, որ ի Վաղարշապատ, եւ ի
յառաջնորդութեան] ուխտիս զմեծ դիտապետ զտէր Յոհաննէս արհե-
[պիսկոպոսի և] զեղբայր նորին զտէր Ստեփանոս եպիսկոպոս։ Եւ ի յաշ-
խ[ար]հակալութեանն կորովի և յաղթող մանկանն [եա]ղուրէկիւն, որդոյ
մեծին Հասան-բէկիւն, որ բաղում [բա]ղաք և տեղիք էառ և աւեր արար,
և գնաց ի Վր[աց]տուն, և զաւ[ր]քն սրփռեալ տարածեցան յերկիր /// և
մտեալ ի մեծ քաղաքն Տրփիսիս, և սուր ի [վերայ եգ]եալ կոտորեցին առ-
հասարակ գծերս և զտ[ղայս, ա]ռհասարակ՝ զքահանայքն և [սա]րկաւա-
գ[ունքն] ի յեկեղեցո միջին ղենուին։ Եւ զորս փախըստա[կան ի] մացառո
մայրոյ որոնէին և գտեալս [զենէին որ]պէս զանասուն, և զբաղումս դե-
րեցուցին /// աւերեցին և բազում նոճիրս գործեցին /// փախըստական
արարին ///

բ

194ա Զանպիտան մեղաւք իլի Ստեփանոս գրիշս յիշեալ։

58

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 939

Հետ. ստացող՝ Ներսես Քանափեղի

219բ Այլ և զվերջին ստացող գրիս
Ձնեքս[էս] էրէց Քանափեղիս,
Որ ստացայ զգանձս բարիս,
Յայս նեղութեան ժամանակիս՝
Ի մեծ թվին հայ տումարիս
Իննհարիւր* յերեսուն՝ և երիս (1484)։

* Բնագրում գրված է «2» (իննհարիւր)։

Յոյժ զօրացան ազգն նետողիս
 Եւ ռեսացան դէմ Հայոց ազգիս,
 Ժողովեցին զմեր զանգականիս
 Եւ շատ աւեր ածին այս երկրիս:

59

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7553

Գրիշ՝ Մկրտիչ
 վայր՝ Մոզնի

ա

243ա Փառք... որ ետ կարողութիւն մեղսասէր և տկար ոգոյ սղալոտ, փծուն
 և անարհեստ գրչի՝ սուտանուն և անարժան Մկրտիչ երիցոյի:

Ես անպիտանս յամենայնի
 Մեղաւք լըցեալ 'ւ ողորմելի
 Ունիմ տեղիք բանբասելի,
 Որ դժանձատետրս յուշ գրեցի:
 Ես էլ գիտեմ, որ սուտ էի,
 Շատաշրջիք յամէն տեղի,
 Որք հանդիպիք յայսմ գանձի
 Ինձ ասացէք աստուած-ողորմի,
 Եւ դուք արժան լինիք տեսոյն Քրիստոսի:

243բ Արդ, աղաչեմ զամենեան, որք հանդիպիք սմայ՝ յիշեցէք... ղբա-
 րեմիտ, զհոգէսէր, զհիւրընկալ և զաղբատասէր, ղողորմած // զՍանիլն,
 և զհենակիցն իւր զԲայրամն՝ փոխեցեալն ի Քրիստոս, վասն զի ոչ մնա-
 լով զաւակ մարմնաւոր ի վերայ երկրի՝ ստացաւ զայս գանձս, որ ճշմա-
 րիտ գանձ է աստուածային...

...Հաւատարիմ կինն այս Զանվիլն.. ստացաւ զսայ ի հալալ ընչից
 իւրոց յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց՝ հաւրն Յովնանիսին և մաւրն Թուխ-
 քարին, և զաւակացն Վիրապտուրին և Շահապտուրին, և կենակցին Բայ-
 րամին. և տէր Յովնանիսին, որ եղբայր էր Բայրամին՝ հարադատ և լաւ,
 ընտիր կրանաւոր, փիլիսոփայ, գրագիր, ծաղկող, կազմող և լաւ աքեղայ:
 Եւ Զանվիլն սոցա յիշատակ ստացաւ զսա իւրն, և քերցն Շնահորին,
 Սարգսին, որ էր երախտաւոր փեսայ իւր, և զաւակացն Մարտիրոսին, և
 Մանանի, և մեծի և փոքու, և միւս քերն Զմրուրին, և որդոյն Յովնանի-
 սին, և Շահապտուն փեսային, և ինձ՝ մեղաւոր գրչիս Մկրտիչ երիցիս, ոյ՝
 անուամբս միայն եմ և ոչ գործովս:

Արդ, գրեցաւ սայ ի թվականիս Հայոց ԶՃԼԳ. (1484), ի հայրապետու-
 թեան տէր Սարգսի ի սուրբ էջմիածնի, և ի ղանութեան Աղաբէկին, ի գե-
 ղըս որ կոչի Մոզնի, ընդ հովանեաւ սուրբ Գէորգեայ զաւրավարի, առ ոտս
 Կէորգ կրօնաւոր[ի] աբեղիցս՝ Ատովիս և Սարգիս և Մաթէոս երիցիս, և
 ինձ՝ մեղաւոր գծողիս Մկրտիչ երիցիս: Արդ, ո՛վ եղբայրք, խոշորութեան

և սղալանացն անմեղադիր լերուք, զի կար մեր այս էր: Եւ որ հանդիպիք սմայ ուսմամբ, կամ արիւնակելով, կամ տեսանելով՝ յիշեցէք ի Քրիստոս ԶանՖիլն և զամենայն արեան մերձաւորսն իւր, և աստուած զձեզ յիշէ ի միւսանգամ գալուստն իւր, ամէն:

P

Աւախ, զի ի բազում մեղաց իմոց միտքս մոլորեցօ: Եւ այս թուղտս կիսատ է:

60

Մ Ա Ն Ր Ո Ւ Ս Մ Ո Ւ Ն Ք

Վրեճնա 403. Յ. Տաշկան, Յուդակ, էջ 855

Գրիշ՝ Աբրահամ

վայր՝ Բոլորածոր անապատ

- 181ա — Փառք... որ ետ կարողութիւն անարհեստ գրչի անարժան Աբրահամի
182ա սոսկ անուամբ արեղա կոչեցեալ և ոչ գործով, զի գրեցի զտետրակս և ոսկով զարդարեցի և կապեցի, ի վայելումն անձին իմոյ, և հոգեւոր հօրս և ուսուցչի և հօրեղբարս իմ Աւագտէր* վարդապետի, և եղբարց իմոց տէր Զաքարիան, Յակոբին, և աւաք եղբարն իմ տէր Դաւիթ աւագիրիցոս և փիլիսոփայի, և Մարգարին, և զօսկաց նոցին: Եւ յիշատակ մեզ և ծնողաց մերոց:

Գրեցաւ ի յանապատս Բոլորածորոյ, ի թվ. ԶԼԳ. (1484)...

61

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

2. Աճառեան. Յուդակ Թարիդի 15, էջ 16, Թարիդ, Բերդաթաղ

Գրիշ՝ Գրիգոր

վայր՝ Վերի Նոր[ավանք]

աւ

- 275ա ...Արդ, եղև զրաւ գրչութեան այսմ աստուածաշունչ սուրբ Աւետարանիս ի թվականութեան հայկազան տումարի ԶԼԳ. (1484), ի դառն և ի դժնեա, յանրարի և ի վշտուշատ ժամանակի, յորում նեղ[իմք] յանաւրինաց [և] անիր[աւ] պահանջող[աց], ի երկնահանգ[էտ] և [մեծ]ահուշակ[սուրբ] ուխտիս Վերի Նոր[ավանք] // * ի հայրա[պետութեան Յովնանի]սի, ի յաթ[ոռն սուրբ էջմի]ածնի Վաղ[արշա]պատ դրո[ւ] Այ[րաւ]րա[յեան նահանգի, ձեռամբ ամենամեղ, փժոռն և անարհեստ գրչի Գրիգոր անարժան և ծոյլ արեղայի, որ զանունս միայն ունիմ կրանաւորի: ի խնդրոյ և յարդեանց երիցս երանեալ երջանիկ և սրբասէր արեղայի Յովանէս վերած[այն]ելոյ...

* Ապագրւլւած է ոչ սրպես անձնանուն, այլ որպես «աւագ Տէր»:

** Վեց տող անընթեռնելի շնչված է:

P

217ա Զերիցս երանեալ և զարժանապատիւ գարբասէր զՅովանէս սրբա-
կրան արեղայ՝ ստացաւ սուրբ Աւետարանիս, հանդերձ ծնաւաւոր և ամե-
նայն արեան մերձատրաւք, և զիմ զանարժանութիւնս՝ Գրիգորի գծողի
սորա յիշեցէք ի Քրիստոս*:

62

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս Ա Ր Ա Ն

Նախավկայ 5/2, ՍՏԱ

Գրիշ՝ Բարդուղիմէոս
վայր՝ Մաղարդու վանք

Արդ, գրեցաւ Սաղմոսարանս ձեռամբ յոգնամեղ սուտանուն Բարդու-
ղիմէոս [կր]օնաւորի, ի տեղս որ կոչի Մաղար[դու] վանք, ընդ հովանեաւ
սուրբ Ստեփա[նոս] Նախավկայի, առ ոտս երջանիկ ||| ոյս, և զվարպետն
իմ զտէր Գրիգոր Բերկրեցի, և զուսուցիչն իմ զտէր Պետրոս մահապախն.
Թուին 217. (1484)**:

63

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նրեան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պտմ. հայոց), էջ 330, վան՝ Հայկավանք

Գրիշ՝ Հերապետ
վայր՝ Աղթամար

Եւ արդ, ես ունայնս և թափուրս յամենայն հոգևոր բարեմասնու-
թեանց... սուտանուն արեղայս Հերապետ՝ տեսի զփափագ Գումարին և
զսէրն զոր ունէր առ հոգևորսն, և իմով իսկ տկար անձամբս յանձն առի և
ամենակարող զօրութեամբն աստուծոյ կատարեցի զսուրբ Աւետարանս
զայս յաստուածախնամ կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ սուրբ Խաչիս,
և սուրբ Սարգսի, և սուրբ Գէորգայ, ի հայրապետութեան տեառն Սաեփան-
նոսի, ի թուականութեան հայկազեանս տումարի 217. (1484), ի դառն և ի
նեղ ժամանակ[ի], որ երկիր ամենայն երերեալ և տատանեալ կայ ի ձե-

* Հ. Աճառյանը հայտնում է, որ «հիշատակարանն ետք կա և թերթի մի փշրանքները.
որմե կը հետեցվի թե ավետարանը երկրորդ անգամ նորոգված է, թե առուծախ մը կա վկա-
յութւններով հանդերձ, բայց կարդալ դանոնք այլևս ուշ է»:

Սարգիս Հայկունին իր 1894 թ. հրատարակված «Բագրեանդ դաւառն աշխատության մեջ
նա մի հատված է մեջ բերել ձեռագրի հիշատակարանից (էջ 382—383), ինչպես նաև մի-երկու
տեղ առուծախի այդ արձանագրությունից, որ Հ. Աճառյանի ժամանակ արդեն (1905/6 թթ.)
հնարավոր չի եղել վերծանել: Ահա այդ տողերը. «Ի արքայիսկպոսէն Ռ. (1000) դկն.
տարաւ, ՃՄ (150) լիտր ցորեն, խանջալ՝ ՃՄ (150) դկն. դկնի ապրիլումէ գոտիկ առաւ. Առա-
քել եպիսկոպոսէն...»:

** Ս. Յէր-Ավետիսյանը հաղորդում է, որ ձեռագիրը շատ վատ դրության մեջ է եղել.
«Համարյա բոլոր թերթերը,—գրում է նա,—կամ կտրած են կամ պատռված, կամ պոկված.
կարկատած»:

ուայ անօրէն ազգին նետողաց, և ի յահէ աստուածահրաման պատուհասիս՝ մահտարածամէս, որ ի վերայ աշխարհիս է տարածեալ վասն ծովացեալ մեղաց մերոց...

64

Մ Ա Շ Տ Ո Ց

Երևան 4966

Գրիշ՝ Մինաս
վայր՝ Կտուց կղզի

328բ ...Արդ, Ազբէկ և կողակիցն իւր Հաթուն-Մէլէֆն իմացեալ զայսպիսի պատուէր և զերանաւետ ձայն՝ ստացան և հտուն գրել զարհնութիւնս քահանապետութեան ամենայն կարգօրութեանց եկեղեցոյ և զլրաւնս քրիստոնէութեան, զոր սահմանեցին սուրբ հարքն յիւրաքանչիւր ժամանակս, զոր ժողովեալց սուրբ վարդապետն Մաշթոց, և եթող դսնձ անկողոպտելի եկեղեցոյ և լուսաւորիչ հաւատացելոց քրիստոնէից:

Արդ, աղաչեմ զձեզ զամենեւեան՝ զքահանայքդ և զպաշտօնայս եկեղեցոյ՝ յիշեալիք յաղաթս ձեր զԱզբէկ, և զկողակիցն իւր զՀաթուն-Մէլէֆն, և զաւակն իւրեանց զԱւագն՝ զԿոսեցեալն ի Քրիստոս, և զձնաւ[ւ]ղս իւրեանց, և զամենայն արեան մերձօրոս իւրեանց՝ զկենդանի/ին և զհանգուցեալ յիշեցէք ի Քրիստոս և ի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք և աստուած ձեզ յողորմի, ամէն:

Եւ արդ, ես նուաստանուն կրանաւորս, որ միայն անուամբ եմ կրանօր, այլ գործով ծոյլ և անսլիտան, և յերես անդ[ե]ալ աղաչեմ դսնէնիսան եղբնդ (իմա՝ ուղիղ) սրտիւք աստուած-ողորմի ասացէք Ազբէկին, և Հաթուն-Մէլէֆին, և զօակաց նոցին, որ հանգին ի զոգն Աբրահամին, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սուրբ Մաշթոցս յանապատս, որ կողի Կտուց, ընդ հովանօ սուրբ և դահալած սուրբ Կարապետին և սուրբ Աստուածածնին, ի թվական Հայոց 217. (1484)...

329բ ...Արդ, աղաչեմ զձեզ սուրբ մանգունք եկեղեցու, որք խան[դ]իսիք սմա կարդալով կամ օրինակելով կամ տեսանելով՝ ուղիղ սրտիւք և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք անարժան գծաւղիս Մինասիս, և ծնաւդաց իմոց՝ հաւրն Հաէրապետին և մաւրն Արուսիւն, և եղբաւրն իմ Աբրահամին, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց, ամէն...

65

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Աթոռ 63, ռէճմիածին, 1951 թ. հունիս-օգոստոս,
էջ 87—88. Նաև Ե. Լալայան, Ցուցակ Վասպուրականի 202, սյուն. 493—498

Գրիշ՝ Ագաթիս
վայր՝ Վան

■

392ա — ...[Ա]րդ, յանգ ելեալ կատարեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ անար-
397ա ժան և սուտանուն երիցու Ագաթիայի, որ զանունս ունիմ և զգործս ոչ, ի

քաղաքս Վան կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տաճարիս, ի թուարեորութեանս Հայոց ԶԼԳ. (1484), ի դառն և ի վշտաշատ ժամանակիս,

Որ չգիտեմք թէ ինչ տի լինի Հայոց ազգիս
 Ի թիւնաւոր աւձից միջիս շիւարեալ կանք ողորմելի,
 Սպառեալ կանք մեղաւք հանապազ ի հոգս աշխարհի,
 Աղաւթք և աղաչանք շունենք առ աստուած, որ մեզ ողորմի,
 Զսէր աշխարհիս ունինք՝ աստուծոյ եղեալ թշնամի:
 Հազար բերան լալ պիտի, թէ զի՞նչ տանք մեք պատասխանի,
 Յորժամ արարիչն գայ և քննաւ լինի ամենի:
 Եկա՛յք արգարոցն ասէ, զմեղսասէրքն դատապարտէ,
 Աւա՛ղ ու հազա՛ր աւա՛ղ, ճշմարիտ որ այս տի լինի:
 Դարձեալ աղաչեմք զձեզ՝ զմանկութդ սուրբ Սիոնի,
 Յորժամ հանդիպիք տառիս յիշեցէք զստացաւոյ յաղաւթի,
 Զմեռեալ տառապեալ գերի, զհողացեալքն ի գերեզմանի,
 Քրիստոս ողորմի ասցէք, որ հանգչին ի յաւթեկանի:
 Եւ ձեզ ողորմի Քրիստոս ի յահեղ աւուրն մեծի,
 Ի յաջակողմեան դասուն ձեզ պսակ փառաց պատրաստի,
 Զեկայքն լսել տա ձեզ՝ ժառանգել զդրախտն Ադնի,
 ամէն, եղիցի, եղիցի:

...Այսմ աստուածեղէն և երկնապարգև գանձիս և լուսափայլ մարգարտիս ցանկացող եղնն սրբասէր և բարեմիտ տանուտէրքն խոջայ Քաւրիմշէն, խոջայ Խորշէն և խաւջայ Առամն... ստացան ի վայելումն անձանց իւրեանց, և յիշատակ հոգոց իւրեանց, և ծնաւդաց իւրեանց՝ հարն Քաւմին և մարն Շարմէլէֆին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն, ամէն...

Դարձեալ յերես անգեալ աղաչեմ զձեզ յիշեցէք ի սուրբ և ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր զբարեմիտ և զհեզահոգի տանուտէրն զխաւջայ Քաւրիմշէն, որ փափաքելի սիրով ստացաւ զսուրբ Աւետարանս ի հալալ վաստակոց իւրոց, յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և ծնաւդաց իւրոց Քաւմին և Շարմէլէֆին, և կենակցին իւրոյ Դուլստանին, և զաւակաց իւրոց Սաֆարշին, Ամիրզատին և Դուլամփաշին՝ փոխեցելոցն ի Քրիստոս, և զգեռարոյս ծաղիկն իւր զԽաւջէն, որոյ տէր աստուած ընդ երկայն աւուրս առնէ զնա, ամէն:

Արդ, աղաչեմ զձեզ, յիշեցէք ի սուրբ յաղաւթս ձեր զխաւջա Խորշէն և զկողակիցքն իւր զԱղուքն, և զմիւս կողակիցն զԱնլի-Փաշէն, և զնորին զաւակսն զխաւջ[այ] Սմբատն, և զխաւջայ Միրաֆն, և զմիւս կողակիցն զԲէլի-Խաթունն, և զգեռարոյս ծաղիկն իւր զՍալքաւն-Ղուլին, որոյ տէր աստուած ընդ երկայն աւուրս արասցէ զնոսա մինչ ի խորին ծերութիւնն, ամէն: Եւ ողորմեսցի Քրիստոս աստուած մեր Աղուք-Խաթունին և Անլի-Փաշին, Էղդանին և Մուռուր-Սալքաւնին՝ փոխեցելոցն ի Քրիստոս...

Դարձեալ յիշեցէք ի սուրբ յաղաւթս ձեր զխաւջայ Առամն, և զնորին կենակիցն զԴուլամ-Փաշէն, և զաւակսն իւր զԴուլլաք-Ղուլին և զՇահնիաքն, և զմիւս Դուլլաք-Ղուլին՝ զփոխեցեալն ի Քրիստոս, և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք և աստուած ձեզ ողորմեսցի, ամէն:

Դարձեալ յիշեցէք... ղխաւջայ Խղրշէն, և զեղբայրն իւր զՄիրիջանն, և զնորին կողակիցն զԹաքար-Խաթունն, և զնորին գաւակսն զԱնիջանն, տէր աստուած փրկեցցէ զնա յամենայն շարէ, ամէն, [և զՓարի-Խաթունն՝ զփոխեցեալն ի Քրիստոս]*:

Դարձեալ, յիշեցէք... ղխաւջ[այ] Խղրշէն և զորդին իւր ղխաւջայ Սըմբատն, և զնորին կենակիցն զԴուլստանն, և զորդին զԿարապետն, և զքուերքն իւր զՔնքուշն և զԹուրան-Մէլեֆն, զԹարթիվշէն և զԽալաֆ-Խաթունն, և զմեծ պասն զՇաֆարն և զԱտամն, և զքեռիքն՝ ղխաւջա Բախշա-յիշն, և զնորին որդին զՍիւամունն, և զմիւս քեռին զՄաղթումն, զՔանդարն, և զնորին որդին զԱտամն, և զհաւրաքոյրն զՓաշէն, և զմաւրաքոյրն զԽաթունշէն, և ուղիղ սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք:

Արդ, յերես անդեալ աղաչեմ զձեզ յիշման արժանի արարէք զմեղուցեալ գոռոյ զԱզարիայ, և զծնաւդսն իմ և զուսուցիչ զԿարապետ քահանայն, որ նահատակեցաւ ի յԱրենշ քաղաքի, և զմայրն իմ զՍաղղաթ, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորքն մեր՝ ղկենդանիք և զհանգուցեալքն ի Քրիստոս...

Բ

Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս ղխոջայ Քարիմշէն, որ զարդարեաց զժամատունն Պետրոսի առաքելոյն և ղթարմէն կապեց...

Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս ղխոջայ Քարիմշէն, որ ղշուրջառն է տրւեր և զբուրվառն յՌուսաց է բերէր և ղրեր ի դուռն Պետրոսի առաքելոյն...

Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս ղխոջա Քարիմշէն, որ ղերկաթայգիւր Աւետարան և ղՄաշթոցն է բերէր և ղրեր ի դուռ[ն] սուրբ առաքելոյն Պետրոսի և Պողոսի:

Ո՛վ եղբարք և մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, որք հանդիպիք սմա կարդալով կամ օրինակելով յիշեցէք և լի բերանով և բոլոր սրտիւ աստուած-ողորմի աս[ացէք] քահանայն (՝) և ղխոջայ Քարիմշէն և զեղբայր Խղրշէն, որ ետուն զսոսկալի սուրբ Աւետարանն ի դուռն սուրբ Պետրոսի առաքելոյն անշինջ յիշատակ հոգոյ իւրեանց. եթէ որ [յ]անդգնաբար հեռուցնէ կամ ծախէ կամ դրաւէ՝ անէծք Կայինի առցէ**:

66

Տ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 5313

Վայր՝ Վան

...Յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զԱսլան-Մէլիֆեմն Ասպաճաճ-շէն և զքաջ նահատակն զՍֆանդարն, որ ի ձեռաց անօրինաց մարտիրոսացաւ...***

* Փակագծի մեջ բերվածն ավելացված է հետո:

** Բ. հիշատակարանը՝ խոջա Քարիմշի մատուցած նվերների մասին՝ գրված է այլ ձեռագրով:

*** Ղ. Փիրղալմյանը հայտնում է, որ նահատակության տարեթիվը գրված չէ, բայց եղած պետք է լինի 1466—1484 թթ. միջոցին:

576ա Յիշեցէք ի սուրբ յաղօթն ձեր զՎանայ տանուտէրքն զխոջայ Արապ-
շէն, և զխոջայ Խորշէն, և զխոջայ Մուրադշէն, և զոչս Խումարշէն, և զտա-
նուտէրքս՝ զմեծ և զփոքր, որ ի Սուլիման-բէկի աւուրքս բազում բարութիւ-
նըս ուրարին. զի շւանն խափանեցին, և զգահիանգդէն վերուցին ու-
զմլբանէն տասնէն մէկ առնուն, ու զքահանայքն յանօրինաց հարկապա-
հանջութենէն ազատեցին*...

67

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4097

Ստացող՝ Թադէոս մահդասի
վայր՝ Արարուց (եկեղեցի)

634բ ...Արդ, աղաչեմ զձեզ, ո՞վ մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, յորժամ տե-
սանիցէք զաստուածայնաւ սուրբ Աւետարանս տեսանելով կամ արինա-
կելով՝ յիշեսշիք ի յերկնայթռիչ յաղաթս ձեր զԹադէոս մահդասի, որ
ըստացա զսուրբ Աւետարանս ի հալալ վաստակոց իմոց, յիշատակ ինձ, և
ծնաւոյաց իմոց՝ հարն իմոյ Զրէքընին և մարն իմոյ Բաղտատին**...

635ա Գնեցի զսուրբ Ան||տարանս և նորոգեցի և դրի ի դռնն սուրբ Գրի-
գոր Լուսաւորչիս Արարուց, և տվի ընծայ սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչիս՝
զսուրբ Աւետարանս, զսուրբ սկիհն և զգանձտետրն՝ իմ հոգոյս բաժին: Ոչ
ոք իշխէ իմոց կամ աւտարաց ծախել, կամ գրաւել, կամ հանել ի վա-
նուցս: Ով որ հանէ ի դրանէ սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչիս զիմ հոգոյ բա-
ժինս կամ ծախէ՝ զմասն Յուդայի առցէ [և] զխաչահանուացն: Ով որ լաւ
պահէ կամ լավ խնամս տանի՝ զվարձն յաստուծոյ առնու ի սուրբ Գրիգոր
Լուսաւորչէս, ամէն:

Դարձեալ, կրկին աղաչեմ յիշել յաղաթս ձեր զսուրբ Գրիգորի վանուց
միարանս՝ զտէր Գէորգն, զտէր Դավիթն, զտէր Վարդանէսն, զտէր Գրի-
գորն, զտէր Պապոս, զտէր Ստեփաննոսն, զտէր Մաթէոսն, և զԹադէոս
մահդասի, և զսարգաւաքէրն՝ զՄիքիջան, և զՄինասն, և զՋանիկն, և
զՀայրապետն, և զայլ ամենայն զմեծն և զփոքրն:

Կազմեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականիս Հայոց 2217. (1484),
և Քրիստոսի փառք յաւիտեանս, ամէն: Ով որ զմեր յիշատակութիւնս ջնջէ
կամ կտրէ, նայ անիծած լինի յաստուծոյ և յամենայն սրբոց նորա: Շատ
անմիտ զայդ կառնեն, դուք մի՛ առնէք, զձերն գրեցէք և զմերն անջինջ
պահեցէք:

* Վերոհիշյալ վկայաբանութիւնը գրված է 1484 թ., ըստ այդմ սույն հիշատակարանը պայ-
մանականորեն տեղագրում ենք 1484-ի թվաշարքում:

** Հիշատակում է իր բազմաթիվ ռարեան մերձաւորներին: Ուշագրաւ են՝ Մովսէս (ար.), Մզկիկիշ (իգ.), Նատար (ար.), Գոհարշատ (իգ.) անունները:

Կրկին աղաչեմ յիշել յաղաթս զվարդպետն իմ՝ զտէր Գրիգորն, և զմիւս ուսուցիչն իմ զԴավիթ Սառանգէնց յիշեցէք և աստուած-ողորմի ասացէք, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն: Սովորութիւն է աստուծոյ այլում բերանով այլում ողորմիլ, դուք աստուած-ողորմի ասացէք, և աստուած ձեզ ողորմի, ամէն:

68

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 9233

Գրիշ՝ Յակոբ
վայր՝ Աղթամար

1բ ...Հեզահոգի տանուտէրն խոջա Սաղաղէն... ետ գծագրել զսա յիշատակ հոգոյ իւրոյ և եղբարն՝ խոջա Թումաբէկին, որ յայսմ ամի փոխեցաւ ի Քրիստոս երիտասարդ և տղա հասակաւ ի ղարիբութիւն, և եթող սուր անմխիթար, այլ և ծնաւդացն Յովանիսին և Ղանիմին. և կո//ղակցացն Մէլէֆ-Խաթունին և Ասլի-Փաշին, և տղայոցն և զաւակացն և ամենայն արեան մերձաւորացն իւրեանց՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն, առհասարակ:

Եւ արդ ես՝ յետինս ի գրչաց և անարժանս ի կարգաւորաց սուտանուն կրանաւորս Յակոբ... կատարեցի զսա մեղսամած մատամբ իմով յաստուածարնակ կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ ամէնայաղթ սուրբ Խաչիս և սուրբ Նըշանիս, ի հայրապետութեան տեսոն Ստեփաննոս կաթողիկոսի, ի թուականիս Հայոց ՋԼԳ. (1484)...

2ա Արդ, որք ճաշակիք յաստուածին բուրաստանէս և յամէնալի սեղանոյս, || որք սլատահիք սմա տեսութեամբ և կամ ընթերցմամբ... յիշեցէք ի Քրիստոս զառաջ յիշեցեալ զստացողն սուրբ Աւետարանիս ըզխոջա Սաղաղէն, և զեղբայրն զխոջա Թումաբէկին, և զծնաւդըն իւրեանց՝ զՂըձելենց Յովանէսն, և զՂանիմ-Մէլէֆ, և զՍաղաղի կողակիցն զՄէլէֆ-Խաթուն, և զորդիքն զՄակարոց, և զՄիւսաբ, զՊարսամ, և զԽոջամիր, և զդստերքն զԻլիւնաւտ և զԱնլիման, և զԹումաբէկի կողակիցն՝ զԱսլիփաշէն, և զտղայք նոցին՝ զՍալտանշայ, զՍաֆարշայ և զՍֆանդար, և զդուստրն զԱսլիգաղէն, և զքոյրն զՋանփաշայ, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորքն՝ զկենդանիքն և ըզհանգուցեալքն, և զգնած ծառէն՝ զԳուշդանէն...*

3բ ...Ընդ նոսին և զիս՝ զանպիտան և զանարժան և զմեզաւոր ծառայս աստուծոյ զՅակոբ աղաչեմ յիշել ի տէր, և զիմ անարժանութիւնս, նաև զծնաւդըն իմ զՅովսէփի և զՓաշայ, և զեղբայրն իմ զՍալիխաս, որ յայսմ ամի փոխեցաւ ի Քրիստոս, և զեղբորորդին իմ զՍտեփաննոս, և զվարպետն

* Բաց ենք թողնում երկուսուկես էջ բռնող մի ընդարձակ մաս, ուր գրիչը 5 անգամ, համանման տարտամ արտահայտութիւններով, խնդրում է հիշել ձեռագրի վերահիշյալ ստացողներին՝ Սաղաղին, Թումաբէկին և մյուսներին:

իմ զտէր Յովաննէս կրօնաւորն, որ զաւրինակն շնորհեաց, և զամենայն երախտաւորք և զամենայն ազգականքն իմ... և ծաղկողին՝ տէր Կարապետ վարպետին, որ մեծաւ աշխատանաւք նկարեաց զսայ, այլ և վայելողին՝ տէր Յակոբին, և տէր Հայրապետին, և տէր Սամբառնին, և որք զկնի նոցա լինին...

4ա Ես խոջա Սադաղայ և Թումարէկ* ստացաք զսուրբ Աւետարանս ի հալալ և յարդար վաստակոց մերոց և սուրբ զսա ընծայ ու նուէր Պարսպի սուրբ նշանին, ի ձեռն տէր Յակոբ քահանային և երբ զկնի նոցա լինին, զի յամենայն ամի զիշատակարանս ընթեռնուն և մի ձանձրանան թէպէտ յաճախ է** և անյարմար, աստուած զիրեանց հոգին լուսաւորէ. որ կամենան և կարդան աննախանձ, և խորշորութեանն և սխալանացն ամենազիր լերուք, զի կար մեր այս էր...***

69

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 1767****

Գրիշ՝ Թումայ
վայր՝ Աղթամար

313ա ...նւ արդ ես՝ ...անյիշելիս ի գրչաց սուտանուն քահանայ Թումայ՝ եղկելի ոգի, տեսի զսէր և զփափագ սորա (Սարգսի) առ հոգևորսն և... դժադրեցի զսա մեղսամած մատենամբս իմով, մեծաւ աշխատութեամբ յաստուածաբնակ կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ հրոշակաւոր և երկ/

313բ նանման դումբեթայարկ սուրբ Խաչիս և սուրբ Յարութեանս, ի հայրապետութիւն տեսուն Ստեփանոսի, և ի թուականութեան հայկազեան տօմարիս ԶԼԳ. (1484)...

Արդ, ես՝ Սարգիս և կենակիցն իմ Եղիաքեղ լուսազարդ և ուրախարար բանից ցանկացող եղէ և ստացայ զնիւթ սորա ի հալալ արդեանց իմոց և նուիրեցի ի դուռն սուրբ երեշխաւոր Աստուածածնին՝ Օկոբու վանիցն, որպէսզի ուրախասցին սուլաւ հանապազ մանկունք սուրբ եկեղեցոյ համեղարան գանձիւքն և քաղցրեղանակ մեղեդեաւքն և տաղիւքն, որ ///

* Այս հատվածը գրված է ստացողների անունից, բայց նույն գրչի կողմից, որպես հիշատակարանի շարունակություն:

** Ակնարկում է՝ ստացողների մասին հիշատակարանում եղած միանման հատվածները առատությունը, որ արված է, հավանաբար, ստացողների պահանջով:

*** Ձեռագրից պահպանվել է միայն հիշատակարանը. այն անդամահատված է ևղել ձեռագրից ղեկու 1888 թվականին, երբ Ղ. Փիրղալեմյանը լուսանցքների վրա գրել է տեղեկություն իր կողմից օգտագործված լինելու մասին: Նա հայտնում է նաև, որ այն ձեռագիրը, որից հանված է հիշատակարանը, գտնվել է Բաղնշի սուրբ Սարգսի եկեղեցում:

**** Այս Գանձարանը, մինչև առաջին համաշխարհային պատերազմը պահվել է Վարազի վանքում: Ձեռագիրը տեսել և նկարագրել են Ղ. Փիրղալեմյանը (տե՛ս № 4515, էջ 227), Հ. Բարաղալյանը (№ 6333, էջ 452) և Ե. Լալայանը (Ցուցակ Վասպուրականի, սյուն. 536):

70

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 1585

Վայր՝ Աղթամար

213բ Փառք անեղ էին, անսկիզբն արարչին
 Ամենից գոյացուցչին, յանէից հաստչին,
 Հաւրն անպատճառին,
 Որդւոյն պատճ (") իւրում բանին,
 Զի է միակ ի յերեսին՝
 Երբեակ ի մին անքննային,
 Ի պատկերէս մեր տիրային
 Տէր ճանաչի անհասն յերկին,
 Մարմին և բան և հոգիս մին
 Երիս և մի ի բոլորին,
 Որ արժանի արար սմին
 Հանել ի յանկ զտառս կռժաին,
 Զի յոյժ կարիք էաք սմին,
 Ի կղզիս, որ Ախթալ մալր կոչին,
 Ընդ հովանեաւ սրբոյ հաչին
 'Ի ամէնաւրհնեալ Աստուածածնին,
 Թուով հասեալ յիննհարիւրին՝
 Երեսուներեք սարբար նորին (1484),
 Ի վայելումն իմում անձին
 Եւ յիշատակ իմ ծնողին:

71

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Հայդենի համալսարան, Ֆ. Մակլեր,
 Ցուցակ 17, էջ 38

Գրիչ՝ Մեկխսէք
 Վայր՝ Բաղէշ

533ա ...Եւ ես՝ փծուն գրիչս Մեկխսէք քահանա՝ ծանրաբեռն մեղաւք, տգէտ
 գիտութեամբ և անիմաստ մտաւք, անհմուտ գրոց գիտութեան և անվարժ
 արուեստիւք, յանդգնութեամբ ձեռնարկելով ի մեծ գործս յաւս ոչ ըստ
 իմում կարողութեանս, այլ ապաւինելով յամենակարող զաւրութիւն պար-
 զեատուին, որ տա առատապէս և ոչ նախատէ, բազում և մեծ աշխատա-
 նաւք հասուցի զսա յաւարտումն յաստուածապահ քաղաքս Բաղէշ, ընդ
 հովանեաւ հինկ խորանացս՝ սրբուհոյ Աստուածածնին, և սուրբ Սարգսի
 զաւրավարին, Պետրոսի և Պօղոսի, և սուրբ հաչին: Ի թուականիս Հայոց

ի Ջ. և ԼԳ. (1484) ամին, և հայրապետութիւն տէր Սարգսին և ի ղանու-
թիւն* Աղուբէկին:

...Քրիստոս աստուած դասակից և պսակակից արասցէ սրբոց Հռիփ-
սիմեանցն և Գայիանանցն զհոգի ստացողաց գրոցս պարոն Սէթին, և
Մուրադին, և Դիլշատին, և Մելիքնին, և Ղազարին, և Մկրտչին, Մարք-
սաքունին, և Մուսիսին, և Թուրվանդին և Սարգսին մշակին**, և աստու-
ած-ողորմի Սարգիս քահանային, փծուն գրչիս, ամէն:

Դարձեալ կրկին աղաչեմ զամենեանս, որք հանդիպիք այսմ աս-
տուածաշունչ տալոյս կարդալով կամ արինակելով, յիշեսցիք յաղաթս
ձեր զգծող սորին զՄելիքսէք, և զծնաւդսն իւր զՅովնանէս քահանան և զԱ-
ղիգն, և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք, և ինքն տէրն ամենայնի
մեզ և ձեզ ողորմեսցի, ևս առաւել ստացողի գրոցս Սարգիս քահանայ
գծողիս, ամէն:

Որ քահանայ և կամ ժողովուրդ, որ զայս ծախէ և կամ գրաւէ՝ զպա-
տինն զՈւղայի առցէ և զխաչայհանուածացն, ամէն, եղիցի, եղիցի:

72

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ատրպատականի Մուժամբար գլուղ, ՄՏՄ

Գրիչ՝ Գրիգոր

Արդ, եղև զրաւ գրչութեանս այսմ աստուածաշունչ սուրբ Աւետարանի
ի թվ. Հայոց ՋԼԳ. (1484), ի դառն և ի դժնդակ ժամանակի, յորում կամք
նեղեալ յանօրինաց, ձեռամբ Գրիգոր անարժան արեղայի Յովնանէս վե-
րաձայնելոյ***:

73

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Գ. Սրուանձտեանց, յԹորոս Աղբարա, Բ, էջ 302
(Կամախ, Թաղէոս առաքելոյ վանք)

Գրիչ՝ Առաքել
վայր՝ Աւագ վանք

...Գրեալ յԱւագ վանք... ի թվ. ՋԼԳ. (1484), աւուրս երջանիկ ըրառու-
նապետին Յովնանէս վարդապետի, եղեալ յիշատակ ի սուրբ անապատիս,
յիշեսցիք զառաջնորդն սուրբ ուխտիս զՊաւղոս հայրապետն... և զԱռաքել
գրչակս...

* Տպված է ժողովանութիւնս:

** Դատարկ տեղ է թողնված:

*** Մաղկոզն ու կազմողն է Մարգար երեցը, ապա Իրրիանոս արեղան:

74

Ճ Ա Շ Ո Յ

Տ. Պալեան, Յուդակ Ս. Կարասյետի վանուց, էջ 14, նաև
«Մարտիկ» 1891, ք. 32, ՀԱ, 1959, 421—424

Գրիշ՝ Յովանէս
վայր՝ Կեսարիա, Գրիգոր
Նիսացոյ վանք

ա

379ա Յայս հրաշափառ մեծի տաւնիս,
Քեզ երանի, որ հանդիպիս
լուսափթիթ բուրաստանիս
Հոգիարուղիս սրբոյ տառիս:
Երբ լի սրտաց ծունր կրկնիս,
Սիրով հոգոյդ յաստուած հպիս,
Յայնժամ յիշեա դու զեղկելիս՝
ԸզՅովանէս գծող տառիս՝
Զմեղաւք թաղեալս ի մէջ տղմիս՝
Զդեգերեալ տիւաք լալիս,
Որ զձե ունիմ կրանաւորիս,
Գործոց բարեաց [թափուր] հոգիս.
Եւ արդ յիշէք զմեզ ի բարին,
Յիշեալ լիջիք յայնմ ատենին:

բ

395ա ...Արդ, ցանկացաւ եղեալ այսմ լուսազարդ բուրաստանիս հոգևոր և
աստուածասէր մղտեսի խօճայ Մանուկն, և ետ գրել և ոսկով զարդարիլ
զաստուածատունի լուսափթիթ սուրբ տառս՝ որ կոչի Տարեգիրք, և եդ զսա
յիշատակ անջնջելի ի դուռն սուրբ Աստուածածինն ի մայրաքաղաքիս, որ
Կեսարիա անուանեալ կոչեն Կապադովկեցոց: Ի հայրապետութեան տէր
Սաեփանոսի, որ յայսմ ամի փոխեցաւ ի Քրիստոս, և յեպիսկոպոսութեան
այսմ նահանգիս տէր Անդրիասի և տէր Կիրակոսի, ի թվականութեան Հա-
յոց 219. (1484):

Արդ, գրեցաւ սա և ծաղկեցաւ և ոսկով զարդարեցաւ ձեռամբ մեղա-
ւոր և անարժան և փցուն և տխմար գրչի Յովանէս յանցաւորի, ի հոչակա-
ւոր անապատս սուրբ Գրիգորի Նիսացոյն, ընդ հովանեաւ սրբոյն Յակո-
բայ Մծբնայ հայրապետին և սրբոյն Ստեփանոսի Ուլնեցոյն: Եւ եղաւ
յիշատակ ի սուրբ Աստուածածինն մղդիսի Մանուկին, և իւր կողակցին
Խրայփաշային, և ծնողացն իւր մղդեսի Մելիքին, և մղդեսի Ասլիմելի-
քին, և եղբայրն Երանշին և Խասպակ սարկաւագին, և իւր որդոցն Ամիրին
և Գրիգորին, և երկու Ղարապշին, և իւր հոգևոր որդոյն Թորոսին, և փեսա-
նուն Ղարակաւօրին, և Աստուածառուրին, և Խորշին, և զստերացն Քիմիա-

յին, Խաթուննուխին և Խաթիաշային*, և ամենայն արեան մերձաւորացն իւր՝ կենդանեաց և ննչեցելոցն, ամէն:

Յիշեսցիք ի Քրիստոս զուսուցիչքն իմ զՍամաւել և զՊետրոս կուսակրան արեղայքն, որ բազում աշխատութեամբ սնուցին և ուսուցին զմեզ, հատուցէ նոցա աստուած իւրեանց աշխատանացն փոխարէն զերկնից արքայութիւնն և զանտրտում ուրախութիւնն, ամէն:

Դարձեալ, յիշեսցիք ի Քրիստոս զեղբար դուստրն իմ զԳումարն և զդուստրն իւր զՄալխաքունն, որ բազում աշխատութեամբ սպասաւորեցին մեզ և աւգնական եղեն ի խազել թղթիս, և յայլ ամենայն սպասաւորութեան: Եւ զաշակերտն իմ զԱստուածատուր սարկաւազն, և զԹորոս սարկաւազն, որ զգրոցս թուղթն կոկեցին և աւգնական եղեն գրոցս, յիշեալ լիցին ի Քրիստոսէ յաստուծոյ մերոյ, ամէն**:

Քահանայք և տանուտէրք և ժողովուրդք, ունկն դիք մղդեսի Մանուկին և վկայ կացիք այս բանիս, շունի ոք իշխանութիւն, ոչ յիմ ազգականաց և ոչ ոք յաւտարաց այս գրոցս, որ յԱստուածածնիս դրանէն հանէ զայս գիրքս, ոչ ծախելով և ոչ գրաւ դնելով և ոչ այլ բանիւ: Եթէ յանդգնի ոք և հանել ջանայ՝ ելցէ ինքն զարմաւքն ի Քրիստոսէ արքաութենէն, և մասն և բաժինն զվայէնի, զՅուդայի և զխաչահանուացն ընկալցին: Եւ ոք խնամով պահին և դաստարակաւ բռնեն և մոմ չկաթեցնեն՝ արհնեն յաստուծոյ և յամենայն սրբոց, ամէն:

Ձեռս երթայ դառնայ ի հող,
Գիրս մնայ յիշատակող,
Ով զմեզ յիշէ սրտի բոլոր՝
Տէրն ողորմի յատեանն ահաւոր:

75

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6333 (Հ. Բարադամեան, Յուցակ վասպուրականի), 470

Գրիչ՝ Մելիսեթեկ

...Արդ, գրեցաւ աստուածաշունչ տառս, որ կոչի սայ Գանձարան ...ի թուականիս Հայոց 219. (1484), ձեռամբ անարհեստ գրչի Մելիսեթեկի, ի խնդրոյ իմաստուն և հանճարեղ քահանային Աստուածատրոյ, յիշատակ... հարն Խոսրովին և մարն, և կենակցին իւրոյ Գովփաշին, և զաւակացն իւրեանց Կարապետին, որ տարածամ մահուամբ փոխեցաւ առ Քրիստոս և թողին սուգ անմխիթար ծնողաց իւրեանց...

Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զստացող սուրբ տառիս զՄկրտիչն, և զկենակիցն զՍառէն, և զծնաւդքն իւրեանց...

Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զՄելիսեթ սուտանուն քահանայն, և զծնողսն իմ զՍտեփանոս և զԳոհար, և զզաւական իմ՝ զհանգուցեալն և զկենդանիսն, և աստուած-ողորմի ասացէք:

* «Մաղիկ»-ում՝ Խանփաշային:

** Շարունակութիւնը տպագրված է միայն «Հանդէս ամսօրեայ»-ում:

76

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),
էջ 329, Ամասիա՝ ս. Նիկողայոս եկեղեցի

Գրիշ՝ Անդրէաս
վայր՝ Ամասիա

Փառք... որ եա կարողութիւն ինձ՝ մեղաւոր և անարժան... գրշի Ան-
դրէաս մեղապարտ իրիցու, որ գրեցի զԳանձատետրս թախծեալ ոգով և
մեղսամած մատամբ, ի թուականութեանս Հայոց ՋԼԳ. (1484), ի մայրա-
քաղաքս յԱմասիայ, առ դրան սուրբ Նիկողայոսի արագահաս և սքանչե-
լագործի, ի կաթողիկոսութեան տեառն Սարգսի և յեպիսկոպոսութեան
տէր Յովնանէսի:

77

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 10142

Ստացո՞ղ՝ Աստուածատուր

...Ստացանք զայ[ս ի] հալալ արդ[եանց] մերոց ի թ[վա]կան[ի]ս
Հայոց Ջ. և ԼԳ.: Անիմաստ և մեղսամա[կար]դ անու[ան]եալ վարդա-
պե[տ]: Ե[ս Ա.]ստուածատուրս ահաւ ///*

* Ձեռագիրը քարացած է. բարեբախտաբար վերջին էջում մնացել է այս հիշատակագրու-
թյունը՝ խիստ քայքայված վիճակում:

Գրիշ՝ Սարգիս կաթողիկոս
վայր՝ Հոռոմոսի վանք

557բ Ես՝ Սարգիս կաթողիկոս և Գրիգոր վարդապետ տեսաք զՏարեգիր-
քըս, որ Աստուածատուր եպիսկոպոսն գրել է տվել և յիշատակ դրել ի Հո-
ռոմոսի վանքս և անիծաւք փակել, որ ի սուրբ Յովանիսի դուռս կենա-
ւ Մեք այլ կրկին հաստատեցաք զՏարեգիրքս ի Հոռոմոսի վանքս, ի դուռս
սուրբ Յովանիսիս, ի յառաջնորդութիւն վանիցս Գրիգոր եպիսկոպոսի.
ի Թագաւորութիւն Թաւրիգոյ Թախթի Յաղուպ փաթշահի, ի թվ. ՋԼԴ.
(1485), և եթէ յառաջնորդաց և կամ յայլոց զինչ և իցէ՝ թէ ի կարգաւո-
րաց և թէ յաշխարհականաց, թէ յըռամկաց և թէ յազատաց՝ կամեացին
եթէ այս գիրքս ի վանացս հանցեն կամ ծախելով, կամ գրաւելով՝ դա-
նէծքն, որ տէր Աստուածատուր եպիսկոպոսն գրել է՝ կրկին և երեքին առ-
ցէ. ապա հաստատուն պահողքն արհնին յաստուծոյ և յամենայն սրբոց
նորա և ի մէնշ, ամէն, եղիցի, եղիցի:

Գրիշ՝ Խաչատուր
վայր՝ Սաւանիկն

236ա ...Եւ արդ, ես՝ յետինս և անարժանս կարգաւորաց Խաչատուր մե-
ղուցեալ գրիշս տեսի զսէր և զփափագ Բէկիխաթուն ապաշխարողի, զոր
վաղուց հետէ ունէր զփափագ սուրբ Աւետարանիս: Եւ իմ անընդունակ
գոլով յարուեստ գրչութեան և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ, այլ
ըստ կարի մերում, զոր պարգևեաց մեզ մարդասէր հոգին, յանձն առի և
բազում աշխատութեամբ և տառապանաւք գծագրեցի զսայ մեղսամած
մատամբ իմով և երկնահանգէտ և ի գերահռչակ ուխտս որ կոչի Սաւանիկն.
ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և հրաշափառ կաթաւղիկէիս, ի
յառաջնորդութեանն տէր. Բարսեղ եպիսկոպոսի և այլ միաբանիցս. ի
թուականութեանն Հայոց ՋԼԴ. (1485), ի դառն և ի չար ժամանակիս,
որով նեղիմք ի բռնութենէ անարիւնաց:

Եւ արդ, երեսն անգեալ աղաչեմ... յիշեցէք յաղաթս ձեր զիս՝ զԽա-
չատուր անարժան արեղայս, որ զանունս միայն ունիմ, և զբազմերախտ

հարեղբայրն իմ՝ զտէր Վարդան կուսակրան արեղայն, և զուսուցիչն իմ զտէր Արիստակէսն, որ բազում աշխատութեամբ ծաղկաղարդեաց զսուրբ Աւետարանս, և զհամշիրակի եղբայրն իմ Մկրտիչ կուսակրան արեղայն, նաև զծնաւդսն իմ՝ զհայրն իմ զՅովաննէս և զմայրն իմ զՀագրէվարդն, որ բազում աշխատանաւք ծառայեցին մեզ: Այլ և աղաչեմ կրկին մաղթանաւք յիշեսցիք ի Քրիստոս և զբոյրսն իմ զնիկար-Խաթունին, Աննա-Խաթունին, Նոյիմզարին՝ զհանգուցեալսն ի Քրիստոս...

80

Ա Ի Ծ Ա Տ Ա Ր Ա Ն

Վրաստանի արվեստների պետ. թանգարան,
Ք[արթլի] № 1045

Գրիչ՝ Վարդան
վայր՝ Զորիվանք

ա

Փառք... վասն որոյ ցանկացող եղեալք աստուածաշունչ սուրբ Աւետարանիս, բնութեամբ հեզ և հոգեւէր կինն զԽոնդս և Արգարիէն և Մէլլիի-Խաթունս և Խէրանշէն յուսալով ի բան մարգարէին, որ ասէ Նուանի, որ ունիցի զաւակ ի Սիովն և ընդանիս վերինն Երուսաղէմ, և ի բան տեառն, որ ասէ Գանձեցէք ձեզ գանձ յերկինս ուր ոչ գող մերձեցայ և ոչ ցեց ուտիչ ապականէ: Ըստ յայսմ յուսո և պայմանի պատուական և հաւատարիմ կինս այս Խոնդս ստացող եղեալ Աւետար[ան]ին բաներացս և ետ գրել զսայ ի հալալ ընչից յիշատակ իւրն, և ծնաւդացն իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորն. ով վայելէ զԱւետարանս աստուած ողորմի ասէ Խոնդին և ծնողաց նորին, զի անգին գանձ է Աւետարանս հոգոց կեցուցիչ, մեղաց քաւիչ և ազատեցուցիչ. ի սուրբ հանդերցիւր պատատեցէք և ի սուրբ տեղ պահեցէք:

Արդ, եղև զրաւ գրչութեան աստուածախաւս սուրբ Աւետարանիս ի Թվականութեան հակադեան տաւմարիս ԶԼԴ. (1485) Թվի, ի դանութեան Յաղուպ-բէկին, որդոյ Հասան-բէկին, որ եկն և էառ զԹաւրէզոյ թագոս և խաւար էած եկեղեցեաց, զի գանկակն ի վեր առին, զոր տէր աստուած ազատեցէ զմեզ ի սոցանէ, ամէն:

Ի հայրապետութեան Հայոց տեառն Սարգսի՝ ի յաթոռ սուրբ Էջմիածնին, ի վասն որ կոչի Զորիվանս, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Վարդանանց նահատակիս, որ աստ կան հանգուցեալ:

Ձեռամբ մեղսասէր և փցուն գրչի Վարդան վարդապետի, որ անունս միայն ունիմ վարդապետի և ոչ զգործս, վայ և եղուկ ինձ Ռ. (1000) բերան, թէ ինչ կայ յԱւետարանս ու ես յամենոցէ մահրում եմ և որք վայելեն՝ յամենայն ամի երկու անգամ յիշատակարանս կարդան, մէկ ի զատկի ճրագուցին և մէկ յայտնութեանն կարդան ի յատենի, և որք լսեն աստուած-ողորմի ասեն որք երախտիք ունին ի սուրբ Աւետարանս կամ տուրք տալով կամ ուտացէնելով. և թողութիւն մեղաց հայցեցէք. աղաչեմք, ո՛վ սուրբ ընթերցողք և լսողք, ստացողաց սորայ, ևս առաւել

յծագրողիս՝ նուստ Վարդան վարդապետիս, և ծնողաց իմոց, և հարն իմոյ հանգուցեալ ի Քրիստոս Զանոյ, և մարն իմոյ Քարամ-խաթունին. և եղբայրն իմ սրբասնեալ քահանայն Մխիթարին, և հարազատացն իմոց՝ Ղալամշին և Զահանշին և Ընտակիսին, և ամենայն արեան մերձաւորաց՝ կենդանեաց, մեռելոց: Այլ և յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զըստացաւոյ սուրբ Աւետարանիս զհաւատարիմ և զերկիւղած և աստուածասէր կիսն զԽոնդն, որ տղայ հասակաւ փափագեցաւ սուրբ Աւետարանիս, որ որդի չունէր յիշատակ. ըստացաւ զԱւետարանս ի հալալ ընչից յիշատակ իւրն, և ծնաւդացն, և ամենայն արեան մերձաւորացն, և երեխատւորացն իւրն հոգոյն՝ Խոնդին և Ագարիին, և ծնողացն իւր Մէլիհ-խաթունին և Խէրանշին, և եղբայրն Հայրսպետին, և տալին Խոնդշին, և միւս տալին Միւնա-խաթունին, և Պաշարաքին, և Քեղիսպաքին, և Յովանիսին, և դստերացն իմոց Խույնագին և Թամամին, և եղբարորդին իմ ՂՎԹանէս սարկաւադն՝ վայելող սուրբ Աւետարանիս: Այլ և յիշեսցիք զպատրոնն իմ զՄարտիրոսն, և զՈւսէվն, և զՀարազատին, զՋափանշէն: Այլ և յաղաթս ձեր յիշեսցէք զՆարեկիզն, զԸնտակէսն և զԱմիրանշէն, զորն յիշեցաք, զորն ոչ կարացաք յիշել, ամէնեցուն աստուած-ողորմի ասացէք, ևս առաւել Խոնդին, որ աշխատեցաւ և զգինն երեստ Աւետարանիս, և կարդացողաց, և լսողաց, և ժամատեղ եկողաց, և աստուած-ողորմի ասողաց, ամենեցուն աստուած-ողորմեսցի իւր միւսանգամ գալըստեան, ամէն և եղեցի, եղիցի:

Բ

Զսակաւ ծրաւոյ լուսալգարդ մատենին զՎարդան վարդապետս և զծնաւոյն իմ յիշման արժանի առնել, ո՛վ սուրբ ընթերցաւոք, զի յոյժ կարաւոս եմ ձեր սուրբ արտուստուալից աղաթիցդ, զի ներումն արասցէ Քրիստոս աստուած բազում սղալանաց իմոց ըստ ձերոց հայցման և դուք յիշեալ ի վարձս ընկալչիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մեկո, ամէն:

Գ

Զմեղաւոր ծրողս զՎարդան վարդապետս յիշեա, ո՛վ սուրբ ընթերցող:

81

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս Ա Ր Ա Ն

Քաւրի՛ք, ՄՏՄ

Գրիչ՝ Բարդուղիմէոս
վայր՝ Մաղարդավանք

ա

134ա Տաճար տեսայ մին լի լուսով,
կազմած, զուգած ութ անկիւնով,
վաթսուն ու չորս ոսկի դռնով,
Հարիւր ու յիսուն պատուհանով,
Կուսանք ի նա կային լալով,
Գողք և պոռնիկք պարեն հոգով,

Որ ոք առ նա դիմէ յուսով,
 Զնա ըմպէ ոսկի թասով:
 Ի տէրութեան հայկազանի,
 Տէր Սարգիս պատրիարզի
 Իննհարիւր թուականի,
 Երեսուն չորս թիւ աւելի (1485),
 Ծաղկեցաւ Սաղմոսարանս
 Ի հռչակաւոր վանքս Ստեփաննոսի
 Զեռամբ ախմար նկարողի,
 Որ Աթանաս անուն կոչի:

Տէս ո'նց գովեցի զքեզ, վարպե՛տ, լա՛ւ ծաղկէ զՍաղմոսարանս:

...Արդ, դրեցաւ Սաղմոսարանս ձեռամբ յոգնամեղ սուտանուն Բարդղիմէոսի, որ սակաւ աւուրս հող լինելոց եմ, ի տեղիս որ կոչի աստուածաբնակ Մաղարքէվանք, առ ոտս երջանիկ և առաջնորդ սուրբ ուխտիս զտէր Վարդան արհեսպիսկուպոսի, և զվարպետն իմ զտէր Յակովբ փիլիսոփայն և դուստրիչն իմ զտէր Պետրոս մահդասին:

Արդ, ես Մելիքէսէք արեղայս գնեցի զՍաղմոսարանս յիշատակ ինձ և իմոց, հաւրն իմոյ Բաղդիսարին, և մաւրն Թամամբստէ (*), և հաւրեղբար տէր Ստեփանոսին, և հաւրեղբարորդէցն տէր Ստեփանոսին, և զտէր Պաւղոս կուսակրան պատուական կազմողին, և տէր Թաղեոսին և ղեղբայրն իմ զՊապիշանն, և ղկողակիցն իւր զԼուվիաշէն, և չորդիքն իւր զՍյրբունշանն, զԱմուշանն, զՄալխասարն, զԲաղդիսարն, և զմիւս եղբայրն իմ զՓիլիպն, և ղկողակիցն իւր զՍաւղանն, և ղփեսէն իւր զԱնկիշէն, և ղկողակիցն իւր զՏիկիմէրն, և ղեղբայրն իւր զՄուրատշէն, զԲաղդարշէն, զՍտեփանոսն, և զքորն իւր զՄէլիֆ-Խաթունն, և ղքմերքն իմ զՆուրիշանն, և զորդիքն իւր զՆերսէսն և զՄանգուրէկն, և զմիւս քորն իմ Զմուրքն, և զորդիքն իւր, ամէն: Եւ զհանգուցեալ քորն իմ Իիկիմէրն, և հաւրեղբայրն իմ ղԼիպարիկն, և զհանգուցեալ որդին իւր զՄկրտիչն, և ղմնացեալ որդիքն իւր ղՈվանէսն, զՄուրատն, և ղքոր սոցա ղՋանստի, և ղմիւս հաւրեղբայրն իմ ղԲարսեղն, և ղորդին իւր ղԽաւջա Թաղրիդուլի, և ղքորն իւր ղԽէրաքն, և ղհանգուցեալ քորն իւր ղԱղուրքն: Եւ ղմիւս հաւրեղբայրն իմ ղՆուանշախն, և ղորդիքն իւր ղՆուրշախն, և ղՊարոնշէն, և ղհանգուցեալ եղբարքն իւր ղՆուրամիւրն և ղՋանամիւրն, որ կարաւտ սրտիւ առ Քրիստոս է գնացել, և քոր սոցա ղՊալչիշակն, և ղմիւս հաւրեղբայրն իմ ղԹայիպշէն, և ղորդին իւր ղՍայիպշէն, ղՋանփաշէն, և ղքոր սոցա ղՆազմէլիֆն, ղԴունամէլիֆն, ղԹուխծամն:

82

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5879

Գրիշ՝ Մինաս
 Վայր՝ Արեւշ

278բ

Փառք... որ ետ կարողութիւն տկար անձին իմոյ Մինաս սուտանուն քահանայի հասանել յաւարտ սուրբ Գանձարանիս յուրախութիւն մանկանց սուրբ եկեղեցոյ և ի տանայաւըմբութիւն սրբոց վկայիցն. ի թվ.

ՋԼԴ. (1485), քաղաքն յԱրեւել, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, յիշատակ Յովանիսին, և ծնողացն Շեռհորին, և Թողանին, և զաւակացն Մուսիսին, և քուրոշն Թաղայ-Մելեֆին, և Խոռամսիմին, և Մարեմին, և Եղիսայեթին, աստուած ողորմի ասացէք Յովանիսին և ամենայն արեան մերձաւորացն, ամէն:

83

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երեան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),
էջ 334—335, վան

Գրիշ՝ Յովհաննէս
վայր՝ Աղբամար

...Բայց գրեցաւ սա ի թուականիս Հայոց ՋԼԴ. (1485), յաստուածապահ կղզիս Աղբամար, ընդ հովանեաւ մեծափառ և զմբեթայարկ և երկնանման սուրբ Խաչի տաճարիս և այլ սրբութեանց, որ աստ կան հաւաքեալ՝ բարեխօս վասն ամենայն աշխարհի, ի հայրապետութեան տեառն Ստեփաննոսի, ձեռամբ անիմաստ և փծուն գրչի Յովհանիսի անալիստի և սուտ աբեղայի, ի վայելումն Ստեփաննոս կրօնաւորի:

84

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Բարխուդարեանց, Արցախ, էջ 148

Գրիշ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Սալմաճալատ

Հաւատարիմ տանուտէրն Յակովբ և հայր իւր պարոն Գրիգորն, որ ստացաւ զսա ի հալալ վաստակոց իւրոց...

Եւ արդ, ես յետինս ի գրչաց և անարժանս ի կարգաւորաց... Մկրտիչ արեղայ...

Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի յաստուածաբնակ և հրեշտակաճեմ սուրբ ուխտս, որ Սալմաճալատ կոչիւր, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Կարապետիս... ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի կաթողիկոսի և ի թուականիս Հայոց ՋԼԴ. (1485), ձեռամբ Մկրտիչ հաբեղայի...

85

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Ջմառի վանք, Անտոնեան հաւաքածոյ 154

Գրիշ՝ Առաքել
վայր՝ Աւաք վանք

392ր ...Արդ, գրեցաւ Շարակնոցս ի լաւ և յընտիր արիւնակէ թվ. ՋԼԴ. (1485), ի սուրբ անապատս որ կոչի Աւաք վանք... առ ոտս Յովհաննէս

բարունապետին, և Ստեփաննոս վարդապետին, և Աբրահամ վարդապետին, և գրոց աշակերտացն, և այլ կրանաւորացն, ի յառաջնորդութիւն տէր Յովնանէս եպիսկոպոսին և սպասաւորաց՝ նորին, ձեռամբ անարհեստ գրչի՝ Առաքել սուտանուն արեղի...

86

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Վիեննա 318, 3. Տաշեան, Յուլի, էջ 760

Գրիշ՝ Սարգիս
վայր՝ Կիրողի վանք

ա

215բ- ...Արդ, գրեցաւ Գանձարանս ի լաւ եւ յընտիր արինակէ ձեռամբ
216բ բազմամեղ եւ անիմաստ Սարգիս սուտանուն կրօնաւորի, ի թուականութիւն Հայոց ԶԼԴ. (1485), ի մայիս ամսոյ ի յինն, ի գաւառիս Թիւրիկոյ, ի յանապատս որ Կիրողի վանք կոչի, ի դուռն սուրբ Աստուածածնի, և կենսակիր սուրբ Նշանին, և սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչին, և սուրբ Յակոբի, և սուրբ Յովնանէս աւետարանչի, և այլ սրբոցս որք աստ են հաւաքեալ, ի յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս Կարապետ վարդապետին՝ վերագիտաւղի այսմ նահանգի...

Արդ, աղաչեմ զձեզ, ո՛վ սուրբ ընթերցողք, յիշեցէք յաղաթս ձեր ղմեղաւարտ գրիչս եւ զծնողս իմ զՂազարն եւ ղԽատրիմելէմ, և զեղբայրսն իմ զՅովնանէս երէցն և զԱստուածատուր երէց... Այլ և յիշեցէք զԿարապետ վարդապետն, որ զարինակն շնորհեաց:

բ

215ա Ո՛վ եղբայրքորդ հրաշալի,
Մի՛ մեղադրէք ինձ՝ ախմարի,
Սղալանաց՝ և անարհեստ գրիչի,
Զի չեմ հրմուտ այսմ արհեստի:

87

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Վենետիկ 135 (1519), Բ. Սարգիսեան, Յուլի, հտ. Ա, էջ 598

Ստացող՝ Գրիգոր
վայր՝ Սեբաստիա

322ա ...Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թուականիս Հայոց ԶԼԴ. (1485) ի հայրապետութեան տէր Սարգսի յաթոնն սուրբ Լուսաւորչի, ի յերկիրս Սեբաստիոյ, ի յանապատիս՝ որ հանդէպ Սեբաստիոյ է, ձեռամբ Փիլիպպոս եպիսկոպոսի, ի դրան սուրբ Աստուածածնիս և այլ բազմահաւաք [սրբոցս], որ աստ են:

Այլ և յիշեցէք ի բարին զհայրապետ վանիցս ղտէր Խաչատուր արեղայ, և զեղբայր իւր զՍողոմոն արեղայն, և զմիւս Խաչատուրն: Քրիստոս աստուած իւրեանց վարձահատոյց լինի, բազում աշխատութեամբ սպա-

սաւորեցին ի գրելն սուրբ Աւետարանիս: Ընդ նոսին յիշեսչիք և զստացաւդ սուրբ Աւետարանիս՝ զԳրիգոր նկարող, և զգեռաբոյս որդին զԱստուածատուր դպիր, և զեղբայրն իւր զԱռաքել ընթերցող, որ ստացաւ զսուրբ Աւետարանս ի հալալ ընչից իւրոց և եղ ի դուռն սրբոյն Մինասայ՝ յիշտակ ծնողաց իւրոց և մաւր Աստուածատուրին՝ Խուանդ իրիցկնոջն, որ փոխեցաւ առ Քրիստոս յանցեալ ամս, տարի մի է և է. (?) աւր, որ յուսով առ Քրիստոս փոխեցաւ: Արդ աղաչեմ զդասս լուսեռամ քահանայիցդ, ի ժամ սուրբ պատարագին, որ կարկառէք զսուրբ Աւետարանս ի վերայ ձեռաց ձերոց, յիշեսչիք ի սուրբ աղաթս ձեր զմայր Աստուածատուրին՝ զԽուանդ իրիցկինն, և լի և առատ սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք: Կրկին աղերսանաւք խնդրեմք ի ձէնջ յիշել աղաթս զԳրիգոր անարժան հոգս, և զծնաւդսն իմ՝ զհայրն իմ զՇնոֆոր պարոն և զմայրն իմ Վարդտիկին, և զհարեղբայրն իմ զՊաւղոս կրանաւոր, և Յովնաննէս կրանաւոր, և զեղբայրն իմ զԱնդրէաս քահանայ, և զկենակիցն իմ զԽուանդ՝ զհանգուցեալ առ Քրիստոս, և լի և առատ սրտիւ աստուած ողորմի ասացէք: Եւ որ առատն է ի տուրս բարեաց ձեզ՝ յիշողացդ և մեզ՝ յիշեցելոցս ողորմեսցի, առ հասարակ, ամէն:

Ի թուին 216. (1486) եղաւ սուրբ Աւետարանս ի դրան տաճարի սրբոյն Մինասայ ի քաղաքս Թողաթ...

88

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Քրիտ. Թանգ. ՕԲ 2681 Կոնիքեր, Յուլի 15, էջ 25*

Գրիչ՝ Աւետիք Հաղբատեցի
վայր՝ Երուսաղէմ

ա

Փառք համագո... Յերեսս անկեալ առ ոտս սրբազանից քահանայից ընթերցողաց, այլ և համարէն ամենայն հանդիպողացդ և լսողաց մեղաւոր հոգս և բազմամեղ գրիչս Աւետիք սուտանուն աբեղայս Հաղբատեցի. և արտասուալից աչօք խնդրեմ յամենեցունց՝ յիշել սրտի մտաւք զանարժանս, զծնաւդսն իմ և զամենայն ազգն իմ, և զերախտաւոր քոյրն իմ ըզմուղդեսի Դովլաթն, և զամենայն մերձաւորս, և զուսուցիչն իմ, և զվարպետն իմ, որ գիրս ծանոյց մեզ: Եւ որք յիշէք զմեզ զվերոյգրեալքս ի բարին՝ Քրիստոս աստուած զձեզ յիշէ յիւր անճառելի բարիքն, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սայ ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ ի դուռն սուրբ Յակովբայ, ի հայրապետութեան տէր Մկրտիչի արհիեպիսկոպոսի, և րաբունապետացս արի և քաջ և ի ծայր հասեալ ամենայն առաքինութեամբ զարդարեալ տեսականան Գրիգոր վարդապետի և Խաչատուր վարդապետի** և զբազմերախտ հայրն մեր զԱռաքեալ ճգնաւորն, որ ի մարմնի գոլով զանմարմնոցն բերէ յինքեան ըզնմանութիւն, որ և զթուխտս կո-

* Զ. Կոնիքերի ցուցակում հիշատակարանը բերված է շատ համառոտ: Բերում ենք ամերիկահայ բանասեր Զ. Քյուրդյանի հմուտ ընդօրինակութեամբ:

** Մի տող ազատ է թողնված:

կեաց և զկապն ուսոյց մեղ, և հայրաբար գթով խնամէ դմեղ. որո ըղբո-
խարէնն երախտեաց աստուած հասուցանէ ի միւս անգամ գալըստեանն
իւրոյ, ամէն: Եղեւ զրնա սորա ի թուականիս Հայոց ԶԼԴ. (1485), յամ-
սեանն ապրիլի ԺԸ. (18), ի փառս Քրիստոսի յուսոյ մերոյ:

Բայց յերեսս անդեալ աղաչեմ, ո՛վ սրբազան հայրք և եղբարք, զի
սղալանաց եւ խոշորութեան անմեղադիր լերուք, զի կար մեր այս էր,
և որ դմեզ յիշէ և աստուած ողորմի ասէ մեզ՝ յիշելոցս և ձեզ՝ յիշողացդ
առհասարակ ողորմեսցի Քրիստոս աստուածն մեր, որ առատն է ի տուրս
բարեաց, մեզ եւ ձեզ ողորմեսցի, և նմա փառք:

Այլ և ստացաւ սուրբ Աւետարանս զայս բարի և հաւատարիմ մարդն
աստուծոյ պարոն Վարդան ի յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց Ոսկէվանիս
և Խամուշին, և իւր կողակցին Սառաին, և իւր եղբարն Յակոբին, և իւր
որդուն Լազարին, Տաւրէշին*, և Սկանտարին, և դստերաց Մարիամին և
Մարգարտին, և այլ արեան մերձաւորացն: Եւ ստացաւ ի հալալ արդանոց
իւրոց յիշատակ իւր և իւր ննջեցելոց. և ով որ հանդիպի սուրբ աւետա-
րանիս նա լի սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք Ոսկէվանին, և Վարդա-
նին, և Յակոբին, և Տաւրէշին, և Սկանդարին, Սառային, և դստերացն՝
Մարիամին և Մարգարտին...

89

Ա Ի Ե Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6862

Հետ. ստացող՝ Մուրադայ

141բ ...Զվերջին ստացող սուրբ և աստուածաշունչ Աւետարանիս յՄու-
րադայ աղէն և զկենակիցն իւր զԹամար տատն, որ ըստացան զանա-
ռիկ մեծութիւնս ի հալալ արդեանց իւրեանց յիշատակ իւրեանցն, և
ծնողացն իւրեանց, և ի վայելումն ծաղկեալ զաւակաց իւրեանց՝ տէր
Առաքեալ քահանային, Մաթէոսին, Դովիկին, Վարդանին, Շէրանին, և
որդոց իւրեանց Յակոբին և այլոցն** յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեռ
և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն: Թվիս ԶԼԴ. (1485):

ա ա ո բ. ն. ժ | ||| :

142ա Արդ, դարձեալ, կրկին անգամ աղաչեմ զպատահողդ սուրբ Աւետա-
րանիս, յիշեցէք զՄուրադային, զԹամարն, և զԱռաքեալ քահանայն, և
զիւր եղբարսն, և զկենակից սոցա, և զմիւս եղբայր տէր Առաքելին զՓի-
ղատն, որ կիսարեա փոխեցաւ առ Քրիստոս և զայլ ամենայն ննջե-
ցեալսն, և աստուածն, որ առատն է ի տուրս բարեաց ձեզ՝ յիշողացդ և
մեզ՝ յիշեցելոցս ողորմեսցի, ամէն:

* Գրված է «Տարվէշին», իսկ տակը՝ «Տաւրէշին», քանի որ այս վերջին ձևով է գրված նաև
Հետագայում, ուղղում ենք՝ «Տաւրէշին»:

** Մյուս որդիների անունները լրացնելու համար տեղ է բաց թողնված:

*** Ծածկագրի առաջին երեք տառերը կարելի է կարդալ «Արք», վերջին երեքը՝ «համ»,
միջին երկու տառերը (բ. ն.), չենք կարողանում վերծանել: Թվում է թե ծածկագիրը պետք
է կարդալ՝ «Արքահամ»:

90

ՏՕՆԱՅՈՅՑ ԵՒ ԱՂԹԱՐՔ

Երևան 8628

Գրիշ՝ Մովսէս

233ա ...Գրեցաւ Տանացոյցն և Կիսլրիանոսս ձեռամբ Մովսէս աբեղին, ի թվկ. Հայոց ՋԼԴ. (1485), ի վաշիտամն սրբակրան Ստեփանն[ա] աբեղին և յիշատակ հոգ[ոյ] իւրոյ, նայև յիշատակ քուրոջն իւրոյ Գովստ[ա]րաթին, որ յայսմ ամի փոխեցաւ ի Քրիստոս, և որք հանդիպիք սմայ աւրինակելով կամ կարդալով յիշեցէք ի սուրբ յաղաթն ձեր զվերոյգրեալսն ի սմա. և որք յիշէք յիշեալ եղիցիք ի Քրիստոս Յիսուս ի տէր մեր, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս, ամէն:

[Ջ]աշխատողս ի սմայ՝ զծաղցաւդս [և զ]կազմողս աղաչեմ յիշել ի տէր՝ զԿիրակոս եպիսկոպոս*:

91

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Վրեան 920, Հ. Ոսկեան, Յուցակ, էջ 507

Գրիշ՝ Մկրտիչ

214բ Քրիստոս Աստուած... ողորմեա Մինին, և ծնաւդացն Սալչուին և Աղովմուսեղին, և Մկրտիչ գծողիս, և ծնաւդացն՝ Կիրակոսին և Սանդուխին, և զաւակացն Խաչապետին և Մարտիրոսին և Մեսրոպին և Թուրանդին, և կենակցին Գուրխարին, և կարդացողաց և լսողաց, ամէն. թվ. ՋՃԼԴ. (1485):

92

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան, Մատենադարանի Կաթողիկոսական գիվան, թղթ. 240, վավ. 138 (հմմ. Հ. Թօփեան, Յուցակ Խ. Դաղեանի, Բ, էջ 52)

Գրիշ՝ Սիմէոն
վայր՝ Երուսաղէմ

Արդ գրեցաւ քառաբուխ Աւետարանս ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ, ընդ հովանեալ սուրբ Յակոբայ որգոյն Ջերեթայ, որ է աթոռ սուրբ հայրապետին տեառնեղբարն Յակոբայ՝ առաջին պատրիարզին, զի այս է աթոռ նորա: Եղև կատարած սորս ձեռամբ մեղսամած և անարժան գրչի Սիմէ[ոնի], ի յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս տէր Մկրտիչ արհիեպիսկոպոսին Իլովեցոյն, համշիրակ եղբարն իւրոյ Խաչատուր վարդապետին՝ սնուցողին զիս...

Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թուականութեանս հայկազեան տոմարիս ՋԼԴ. (1485):

* Վերջին պարբերութիւնը գրված է մանր գրերով:

Գրիշ՝ Յովանէս
Վայր՝ Արենշ

Ա

250ա

Փառք... որ ետ կարողութիւն սխալամիտ և մատնադէտ և մեղսամած գրչի Յովանէս անարժան քահանայի յանկ հանել զաստուածախաւս կտակարանս աւժընդակութեամբ սուրբ Աստուածածնին՝ ամէնարհնեալ և գերագով կուսին Մարիամու Զնա կալեալ բարեխօս առ միածինն և աստուածն իմ Յիսուս Քրիստոս, աւարտեցաւ սուրբ տառս, որ այժմ Մաշթոց կոչի բոլոր, յամի ԶԼԵ. (1486) թուի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տաճարիս, ի ՍԱՐԵՆՇ քաղաքիս, ի հայրապետութեան տեառն տէր Սարգիսի, և ի թագաւորութեան Յաղուպ զանին, և յեպիսկոպոսութեան երկրիս տէր Յովանիսի և տէր Կարապետի և Դրիգոր վարդապետի: Մաղկեցուցէ զնոսա տէր աստուած ի վերայ ծաղկեալ գաւազանաց և յեւազղենացս ելանելոյ սուրբ վարդապետացն զասակից և սյակակից արասցէ, ամէն: Որ եղև լրումն և կատարումն աստուածապատում սուրբ Մաշթոցիս ձեռամբ սուտանուն Յովանիսի աշխարհի իրիցոս:

250բ

Եւ արդ, ո՛վ պատուական քահանայք և աստուածասէր ժողովուրդք, յիշեցէք ի Քրիստոս զստացօղ սուրբ զրոցս զուսթա Սարուղալին, և զԺնօղսն // զԱստուածատուր, և զեղբայրն իւր զՏիրատուրն և զՄեծատուրն, և զմեծ պապն զՍարուն, և զկողակիցն իւր զԽէրմէլիքն:

Եւ դարձեալ աստուած-ողորմի ասացէք Սարուղալին, և ծնաւադն՝ հարն Աստուածատուրն և մօրն Ուսթիանին, և եղբօրն Սարուղալին, և որդին Խալիֆին, ամէն:

Եւ դարձեալ կրկին յիշեցէք ի Քրիստոս զՍարուղօղն, և զքունբքն իւր զՍուլքան-Խաթունն, և զՍայիպ-Սօլքանն, և զՂամար-Խաթունն, և զԹաքար-Խաթունն, և զՔիշի-Խաթունն, որ յոխեցեալ են առ Քրիստոս, և զպարոն Դորքն, և զմայրն իւր զՈւսթիանէն, և զԺնաւղսն նորին զՅովանէսն, ամէն:

Եւ դարձեալ աստուած-ողորմի ասէք պարոն Դորքուն և ծնաւադսն նորին, ամէն: Եւ դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զպարոն Դորքն, և զամուսինն իւր զՓաշա-Խաթունն, և զԺաղկեալ որդիքն իւր զԳաւաղալալին, Շահ-Մեծատուրն, և զդաստերքն իւր Պզտի-Խաթունն և զՄուլիքն, և զնացելոցն առ աստուած՝ Մուլի-բեկուն և զԽալիֆէն, և զամուսինն իւր զԹաքար-Խաթունն, և զդուստրն իւր զՇախ-Փարիսանն և զՏօւրիսանն:

P

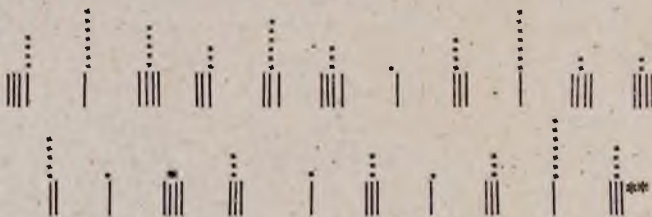
251ա Այլ և աղաչեմ զձեզ, ո՛վ եղբայրք, որ սիրով կարդայք և կարդալ տայք, նա զվարձս ի Քրիստոսէ առնու[ք] և զգրոց շնորհս: Քանզի սա է լուսերանդ և վարդափթիթ և ծաղկաւէտ բուրաստան. սա է փարթամութիւն և անառիկ մեծութիւն. սա է պայծառութիւն սուրբ եկեղեցոյ. սա է հաց կենաց և ջուր անմահութեան. սա է գաւազան կաղաց և ճրագ կուրաց. սա է մեծութիւն աղքատաց և հանգիստ տառապելոց. սա է կերակրիչ քաղցելոց և լցուցիչ կարատելոց. սա է բժիշկ հոգոց և խրախուծիւն մարմնոց:

Վասն որոյ աղաչեմ զձեզ լի բերանով աստուած-ողորմի ասցէս նալբանդ պարոն Գորգուն, և իւր ծնաւդացն, և հօրեղբարորդուն Ստեփանոս քահանային, և եղբօրն Աղլմուսեխին և Խամաշին և Գուշինարին, ամէն:

251բ Եւ արդ ես՝ յետինս ի քահանայից և անիմաստս ի գիրս դրչութեան Յովնանէս սուտանուն քահանայ զիմ անարժան երեսս ի գնտին դնելով աղաչեմ զձեզ, ո՛վ սուրբ քահանայք և ժողովորդք, աստուած-ողորմի ասե՛կ ինձ անարժանիս, ի՛մ և իմ ծնաւդացն՝ հօրն իմոյ Աստուածատուն և մարն իմոյ Գուլիսախին, և երախտաւոր ուսուցչին իմոյ տէր Յովնան-նիսին, և ծնաւդացն նորին Մաջգասարին:

Գ

10բ Տէր աստուած Յիսուս Քրիստոս ողորմեա ստացալի սուրբ զրոցս նալբանդ Սարուղաշին և իւր ծնաւդացն, և ինձ անարժանիս Յովնանէս գրչի և իմ ծնաւդացն, և ձեզ կարդացաւդացդ և լրսաւդացդ, առհասարակ. ամէն, եղիցի, եղիցի[ի յ]՝:

88ա Ինն հարուր թվին, երեսուն և հինգ ամին (1486)
 Եղաւ խիստ ողորմն բան Թաւրէզ՝ խուճա Միքաիլին:
 Մեծի հինգշաբթի աւուրն նա գնաց ի ժամատեղին:
 Վարդապետն քարոզէր՝ նա ապանջ դնէր քարոզին:
 Դարձաւ, խոստովանեցաւ ու ասաց զուր անցանք նորին,
 88բ ի իննեորդ ժամին, որ կեր[աւ] զհաց սլատուիրանին.

* Այսպիսի հիշատակադրութիւններ կան նաև ձեռագրի 36ա, 140բ, 173բ, 184բ և 234բ էջերում:

** Մածկազրով գրված է՝ «Տեր Յովանէսս ծառ[ա]յ ա[ստուծո]յ ամեն»:

Վարդապետն նստաւ յաթոռ նմանակ մեծին Յիսուսին,
 նայ լուաց զձեռն, զոտն՝ զինչ Յիսուս իւր աշակերտին:
 Մեծի ուրբաթի աւուրն նայ գնաց ի մէջ փողոցին,
 Դուռն երաց դուքանին, շէյ դիտել թէ շար կու խորհին:
 Եկին դուռն դուքանին, թէ իման բեր մեր մեծութիւն,
 նայ պատասխան դայն արար՝ հաւատամ զ[Յ]իսուս կենդանին:
 Իկն պեղ[ծ]ն էառ զսուրն ու էհատ զգլուխ խուճին
 Այլ նմանակ Հերովդի, որ էհատ զգլուխ Մկրտչին:
 Զայն հնչեցաւ քաղաքին, թէ Միւրաքն ռսպանեցին,
 Հայցգուն բառանշուն եզաւ նմանակ զինչ նիննուէ քաղաքին:
 89ա Խապարն ինկ[ար]ին տարան, թէ զազէ քրիստոնէին,
 նայ դուռն փատշահին գնաց ու ասաց զուրանց նորին:
 Եղբայրն իւր Սաւաւ անուն պատեբազմեցաւ հետ նոցին,
 Այլ նմանակ զինչ բերեմ եր հազնուն զրեհն ի կուրին:
 Փատշահն հրաման արար պարունացն, որ դուռն կային,
 Գնացէք, բռնեցէք այն պեղծն, կապեցէք ձեռն յետեւին:
 Բերին դուռն փատշահին, նայ էհարց զարուն Միւրաքն,
 նոքա պատասխան շտուին, պապանձեաց չլուն բերանին:
 նայ զծարեցաւ սրտին, էառ քար էզարկ բերանին,
 Հրաման դահիճին արար, եկին զգլուխն հատին:
 89բ Բարի անուն է Միւրաք, որ ամէն աշխարհ զովէին,
 Հայցգուն հոգեոր էր նայ, շէր բերել մայրն հողածին:
 Եկին մարմին բարձին ու տարան իւր դարպասին,
 Իւրնն այն պարուն որդիքն՝ պար առեալ սեւաւ սուր արին:
 Մեծի աւաք շաբաթին, որ զատիկ էր Հայոց աղգին,
 Պատուով թաղեցին զնա վարդապետն ու իրիցանին:
 Եղին ի գերեզմանին զնշ[խ]ար խուճայ Միւրաքն,
 Հայցգուն անոշ հոտ բուրաց, ուղաբեր կանայքն որ բերին:
 Մէկ տուն Դուռնին ասեմ, որ երբ խապար Միւրաքն,
 Աստուած իւր մուրատն տայ, զինչ խորհուրդ ունի իւր սրտին:
 Ես սուտանուն արեղայ Թաքէնս գովքս ասի խուճին,
 Ամէնքն Հայր մեր ասէք, յիշեցէք զ[Յ]իսուս կենդանին:

95

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Նրեան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),
 էջ 343, Մշոյ ս. Կարապետ

Գրիշ՝ Մովսէս

Կատարեցաւ աւագն Միւրաք ի թուականիս մերում 216. (1486) ամի,
 ի սոյն ամի, որ ես՝ Մովսէս գրիշս, զգրեիս օրինակն սկսայ և ստուգիւ

* Սոյն 89ր էջի լուսանցքի երկարությամբ գրված է երկու եղծված տող, որից հնարա-
 վոր է կարդալ այսբանը. «Մեք ամէն ||| զաստուած երկար կեանք տայ մեր փատշահին, նա
 զմեզ ան ||| երկու ժոխն (") առին»: Հավանաբար այս բանաստեղծության մի տողն է, որ
 պետք է զրվեր 89ա էջից հետո՝ «հրաման դահիճին արար, եկին զգլուխն հատին» տողի շարու-
 նակությամբ:

քննեցի զպատմութիւն սորա և գրեցի առ ի լինելոյ մեղ մասն ողորմութեան ի նահատակութենէ սորա*:

96

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Մ. Աթոռ 1, «Էջմիածին», 1950 թ.,
մայիս-հունիս, էջ 81—92

Գրիշ՝ Յովսէփ
վայր՝ Ագուլեաց վանք՝

301ա— Փառք... որ ետ կարողութիւն տկար ոգոյ և մեղսաւոր և ախմար
302բ անձին Յովսէփի լոկ անւամբ աբեղայի հասանել յաւարտ այսմ Գան-
ձարանի յամի ԶԼԾ. (1486) թրվականի մերումս տումարի: Որ գրեցաւ
ի վանքս Ագուլեաց, ընդ հովանեաւ ամէնաւրհնեալ սուրբ Աստուածած-
նիս և սուրբ Թումայ. առաքելոյս, առ ոտս երջանիկ և փառաւոր հաւրս
և հայրապետիս մերոյ տէր Ագաթիին, աստուած ընդ երկայն աւուրս ուս-
հէ, ամէն, այլ և զմիաբանքս վանաց՝ զտէր Բարսեղ հայրայգլուխ եղ-
բայրն իմ և դասավար վանացս, զտէր Հայրապետն՝ ամենայն բանի հոգ-
սատար, զտէր Շմատեն՝ հայրպետ վանացս, զտէր Անանիայ՝ քաջ գրա-
գիր և կազմող, զտէր Յովանէս և զիւր աշակերտն Փիլիպոս՝ սաղմոսեր-
գողքն. զտէր Թադէոս Դեխայն, որ անուշահամ գինով զմեզ ճաշակեաց,
զտէր Յակոբն՝ երախտաւոր վանացս, զտէր Դանիէլ փակակալն: Քրիստոս
աստուած զսոսայ ի խորին ծերութիւն հասուցէ, որ շատ ազնականու-
թեամբ սպասաւորեցին մեղ և կերակրեցին ամենայն բարութեամբ: Եւ
զայլ աշխատաւորք վանացս՝ զտնտես Պապն, զմուքերի Աբրահամն և
զայլսն, աստուած նոցա աշխատանացն վարձս հատուցանէ, ամէն:

Զստացող Գանձարանիս զՏիրաւանց, որ ստացաւ զսա յիշատակ իւր,
և ծնաւդաց իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորացն. զհայ[ր]ն իւր
Վարդան, և զմայրն իւր Ղադամ, և զեղբայրն իւր Վարդան, և զքուրն
իւր Ըսթէ, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն՝ զՍախաթան, և զՍէվլի,

* Խոջա Միրաքի սպանութիւնը մեծ տպավորութիւն է թողել ժամանակակիցների վրա: Դեպքն արձանագրել են մի շարք հիշատակագիրներ, գրվել է նրա վարքը՝ երկու տարրեր հեղինակների կողմից (տե՛ս «Նոր վկայք հայոց», էջ 322—328). ընդարձակորեն խոսել են նրա մասին նաև օտարերկրյա ճանապարհորդները (տե՛ս «Ուղեգրութիւններ», հտ. Ա, ԺԴ—ԺՂ դար, Երևան, 1932, էջ 213—214):

Գրիգոր վարդապետ Զորթան Արճիշեցու գրած վարքը դեռ չի հրատարակված: Նրա մեջ պատմվում է, որ «էր սա (Միրաքն) որդի արծաթագործի ուրումն և ճարտար ակնաճանայի. ի սորա քսան ամին, ի դանութեան քաջ Բահադուռ Խաչնդարին, ի յաղմանէ շարին հայր սորա տաճկացեալ էր...»: Ստիպում են որ Միրաքը նուրպես հավատափոխ լինի, սակայն ապարդիւն, «եւ յետ այսր ամենայնի,—գրում է Գրիգոր Արճիշեցին,—հօրն տաճկութեան և իւր յաղթութեան սուրբն Միրաք յոյժ մեծացաւ ընչիւք և անուամբ և բարի գործով, առաւել քան զնախնիս իւր, մինչ զի համբաւ բարութեան նորա սփռեալ եղև ընդ ամենայն երկիր: Սա

զՈխաբան, զՓիրաբան, զԱղաբան, զԱմիրբան, զՍաֆար, զԴմախաւալ, զԱխեբաւ, Քանաւափուշ, Ամնադին, զԱյնալ, Ասուգան, Փէրիխան, Թուրուանդալ...

Եւ զիս՝ զբազմամեղ և զանարհեստ գրիչս զՅովսէփ յիշեւ աղաչեմ, որ շատ և բազում աշխատեցայ ի գրելն սորայ: Բայց սխալանաց և խոշորութեան սորա անմեղադիր լերուք, վասն զի կար մեր այս է: Այլ և զգալիբքս զՈւլուբաբէն, զՄկրտիչն, որ զթուղթն կոկեցին յիշեւ աղաչեմ: Զտէր Ներսէս կոյսակրան արեղայն, որ շատ աշխատեցաւ, ընդ նմին և զհաւնդլալին, որ զստակն ապասպարեց յիշեւ աղաչեմ:

վասն աստուածատուր առատ իմաստութեան յամենայն ժամանակս իւր պատուեալ եղև ի Թագաւորացն, որ նստէին յետ միմեանց ի քաղաքն Բարեղ. նախ Իսքանդարէն և յետ նորա ի սօլթան Ջհանշայ զանէն, որ էր եղբայր Իսքանդարին: Այս Ջհանշէս յոյժ խաղաղարար Թագաւոր եղև, քրիստոնէից բարեկամ: Ի սորա ժամանակս յորժամ զնաց ի Բաղտատ ի վերայ որդւոյն Փիր-Պոտախ խանին... Եւ յետ այս Ջհանշայ զանիս նստաւ զան ի Թարեղ Ուզուն-Հասանն, և ի սմանէ եղև պատուեալ սուրբն Միրաք, որպէս ի նախասացեալ Թագաւորացն: Եւ յետ այս Հասան փաթշահիս էաւ զղանութիւն կ'ըտլսն որդի նորա Նադուպն. այր ժանտ և անօրէն, անդութ և անողորմ՝ հալածիչ քրիստոնէից: Սա խափանեաց ի քրիստոնէից թամբւլ ձի հեծնուլ, զհնչումն ժամուց և զանգակաց, զգննմունս և սպիտակ զօտի՝ առանց կապուտի և այլ բազում շարիս արար: Ի սորա ժամանակին քաղոցի հինգ և մարտի քսանչորս, որ էր օր աւագ ուրբաթին հանդիպեցաւ սուրբն Միրաք առն միոյ պարսկի...» և այլն (Ձեռագիր № 6273, էջ 337—343):

Ամենայն հավանականությամբ այս նույն խոշա Միրաքն է, որ 1469 թվականին ղեկավարել է Ուզուն-Հասանի կողմից վենետիկ, ապա և Հռոմ ու ննապոլ առաքւած դեսպանութիւնը:

Դեսպանության կողմից վենետիկ հասցւած Ուզուն-Հասանի պարսկերէն նամակի (թվագրւած է 1469 թ. օգոստոսի 2-ով) իտալերէն թարգմանության մեջ նա կոչւում է Mirat de nazione Armeno, որ Ղ. Ալիշանի շատ հավանական և ընդունելի սրբագրությամբ պետք է եղաւ լինի Միրաք: Նամակի մեջ Ուզուն-Հասանն առաջարկում էր դաշնակցել միմյանց ընդդէմ օսմանցիներին:

Միրաքը վենետիկ հասաւ 1470 թ. մարտի 7-ին, 4 ամիս մնաց անտեղ, ապա վերադարձաւ Սուլթանիա, հետը բերելով վենետիկի հասարակապետության բարեկամական նամակը Ուզուն-Հասանին: (Այս դեսպանության մասին մանրամասնութիւններ տե՛ս Ղ. Ալիշանի «Հայ-վենետ» աշխատության 182—189 էջերում):

Խոշա Միրաքի մասին հիշատակութիւն է սլահապանւած նաև նախկինում Թաւրիզի սուրբ Աստվածածնի եկեղեցում պահվող մի Ավետարանի կաղմողի 1448 թվականին շարաւրված հիշատակարանում: Այդ հիշատակարանը վրիպած լինելով մեր ուշադրութիւնից «ԺՆ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ» ժողովածուի առաջին մասի հրատարակության ժամանակ, տալիս ենք ստորև.

«Ձառաչին և յետին կազմողս սուրբ Աւետարանիս սուտանուն Յուսէփ արեղախս Կազմեցի սուրբ Աւետարանս ի վախիւումն խոճա Միքաղին. իւր հարն և եղբարն և իւր կողակցին և զաւակացն, և տէր Յովնէսին և իւր հոգոյն, և յամենայն ժողովողեանս քաղաքիս՝ խոճանցն և խաթունացն և տղոցն, մեծի և վոքու առ հասարակ, ամէն:

Ո՛վ դաս քահանայից, որք հանդիպիք ի սմա կարդալով կամ արկնակելով յիշեցէք ի մաքրաւալլ աղօթս ձեր զժողովուրդն, զերէցն՝ զմեղապարտ կազմողս, և միով բերանով աստուածայն ողորմի ասացէք... ի թվ. Հայոց ՊՂԷ. (1448) կազմեցօ» (Հ. Աճառեան, Յուսէփ հայերէն ձեռագրաց Թարգմ., Վիեննա, 1910, էջ 70):

* Այս հիշատակարանը ունի նաև Մ. Տեր-Մովսիսյանը: Ձեռագիրը նրա ժամանակ եղել է Բուշիքի ս. Գեորգ եկեղեցում:

Ա Խ Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7776

Գրիշ՝ Ալեքսանդր
վայր՝ Արքայի վանք

ա

...Ես՝ տէր Ալեքսանդր եպիսկոպոսս գրեցի զսուրբ Աւետարանս յիշատակ ինձ, և իմ ծնողացն, հաւրն իմո Յովսէփ քահանային, և մաւրն իմոյ Ագիգ-Մէլիփին, և եղբարցն իմոց Մարտիրոսին և Մաթէոսին, և թիւրն իմ՝ Ուստիանա ապաշխարողին, որ փ/|ոխեցաւ ի Քրիստոս, և զկենդանիսն՝ Եղիսաբեթն և զՎառվառն, զՀռոմմոսին, և զհարսներն Անահաթուն, զՄարիանն, և զաւակ նոցա զԿառապետն՝ հանգուցեալն ի Քրիստոս, զԳեոբարուն զԴանիէլն, և զդուստրն Ոսկանց, Դաիանց, և զԽուտաբաիշ, և զՄաղափա: Եւ զհարեղբայրն մեր՝ զՄանուկն, և զկողակիցն իւր Խոնդ-Խաթուն, զՄանուկն, զՄուսէսն, որդից իւրեանց, այլ ազգականաց՝ զկենդանիսն՝ և զհանգուցեալսն յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր, և աստուած-ողորմի ասացէք նոցա...

Քրիստոս աստուած, զտէր Ալեքսանդր, և զեղբայրն իւր զՏիրաւաբարեղէն, իւրեանց ծնաւդաւքն ի արքաութիւն ժողովեա և ասա՝ Մառայբարի և հաւալ տա յրիմ, մուտ ուրախութիւն տեառն քո:

Դարձեալ երես անկեալ աղաչեմ զդասս /| սրբազան քահանայիցդ. և որժամ կարդաք կամ օրինակէք իշեցէք ի սուրբ և յերկնաթոյշ աղաւթս ձեր զվերոասացեալսն և զուր յիշեալ լիջիք առաջի աստուծոյ, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի վանքս Արքայի և ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, ի թաղաւորութեանս Եաղուր պեկին, ի կաթողիկոսութիւնն տէր Շմաւոնին, ի թվականիս Հայոց ԶԼԵ. (1486), ի փառս Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս, ամէն:

Եւ զսպասաւորն մեր Խերիկ ապաշխարողն իշեցէք ի Քրիստոս, ամէն: Զկաղմող սուրբ Աւետարանիս՝ գմեղօք մեռեալ ոգի Դաւիթս յիշեմէլին, յիշողքն յիշեալ լիցի[ն] տեառնէ յաստուծոյ, ամէն:

Բ

Ո՞վ հանդիպողք, որ հանդիպէք յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր զպարոն Սառիբն, որ զԱւետարանս արժաթի երեստ. յէտի յիշողքն՝ զԱթայ-Մէլիփն, յիշողքն յիշեալ լիցի[ն] տեառնէ յաստուծոյ, ամէն:

Գ

Աստուած ողորմի Վախախին, որ երեստ արժաթն, պատուեցաւ սուրբ Աւետարաննս*:

* Բ և Գ հիշատակագրութիւնները գրված են ձեռագրի ընդօրինակութիւնից ոչ շատ հետո, հավանորեն ժն դարի վերջերին:

98

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Վեներա 1523

Վայր՝ Թանատեաց վանք

Գրեալ ի վանս Թանատեաց, ընդ հովանեաւ սրբոյն Ստեփանոսի և սրբոյն Կարապետի: Ստացող տէր Յակոբ քահանայ, որդի Գալուստ քահանայի և Կոզալադի:

99

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6273 (Ղ. Փիրղալմեան, Նշարք պատմութեան հայոց), էջ 336, Եղոկիոյ ս. Երբորդութիւն եկեղեցի

Նուիրատուք՝ Իգնատիոս և Ստեփաննոս

Շնորհօքն աստուծոյ և սուրբ Ստեփաննոսին և Նղեգեց տանուտե-րացն մեք՝ Իգնատիոս ու Ստեփաննոս համեղբարս, տուաք զմեր հօր՝ տէր Մատթէոսի ձեռագրած Գանձատետրս ի ձեռն տէր Եղիշայ արհիեպիսկոպոսին, որ դնէ ի սուրբ ուխտն ի Նուրավանս, անջինջ յիշատակ մեղ և ծնողաց մերոց և առաջին նախնեացն, և նա խոստացաւ ի ձեռն խա-րաղն ճգնաւոր միաբանացն, որ ժողովին ի սուրբ ուխտն և զմեզ ի ժամ աղօթիցն յիշեն և աստուած-ողորմի ասեն և պատարագեն. եթէ ոք մե-րոց կամ յօտարաց հանել ջանայ ի դրանէ աւագ սուրբ Նշանին՝ անէծս կրեսցէ:

Եւ յորժամ ընծայեցաք էր թիւ Հայոց 216. (1486):

100

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5187

Գրիշ՝ Նիկողայոս

վայր՝ Արծկէի Սփանչեւագործ վանք

ա

282բ ...[Գրեցաւ] ի թուայբերութեան հայկազան տաւմարիս 216. (1486) ամին, յանառիկ և ի տիրախնամ Արծկէ վանս Սքանչեւագործ զարայ-վարիս, և հայրապետութեան տեառն Ստեփաննոսի, ի դառն և ի վշտալից ժամանակիս, յորում ի խիստ և ի նեղութեան և ի շար ծառայութեան կամք ազգին նետողաց, զի յոյժ կեղեն զազգս քրիստոնէից: Զոր տեսեալ զայս սուրբ գանձս աստուածայիս և զլուսափայլ և զպատուական մար-283ա գար||իտս, և ցանկացաւ այս հոգեկեցոյց սուրբ Աւետարանիս աստուա-ծասէր և հաւատարիմ տանուտէրն զՂաւրիպէն և զորդին իւր զՓալիկ, որ տարածամ մահամբ մարտիրոսեցաւ առ Քրիստոս մեծ տաւի՝ աւար զատկի, յօր կիրակի...

Այսպէս և զՓալիկ, և զծնօղն իւր զՂարիպշէն, և զմայրն իւր Շնա-
 283բ խորն* /| ի յողովութենէ մեղացն իւր վարկեալ և ի ճղճէ մտացն հարեալ
 և ի սպառնալեաց անշէջ գեհննոյն տողորեալ՝ զաստուածախաւս կտակս
 զայս արար ճարակ փրկութեան հոգոյն իւրոյ՝ ի յան[ն]երելի գեհննոյ
 և պաշար երկնածիգ ճանապարհին...

Յիշեցէք ի Քրիստոս զՂարիպշէն, և զկեն[|]ակիցն իւր Շնախորն, և
 որդոց իւրեանց՝ Փալկէն, որ մարտիրոսացաւ առ Քրիստոս, և միաւս դե-
 րաբոյս որդոյն Միսիքարին, և քեր խումարին, և հանկուցելոցն առ Քրիս-
 տոս զԱղուպշէն, և զՍաղաղէն, և զՄլխամն, և զԴարման, և զՈվանէս, և
 զքոյրն Նուրիսաբան, և Շախիաշէն, և զԴուչիշաբ, և միաւս Շախիաշէն:

Ես՝ Նիկիաղոյոս եպիսկոպոսս, տեսի զսէր և զփափաք հաւատարիմ
 տանուտրոշն Ղարիպշին... և զծագրեցի մեղսամած մատամբս աստուա-
 ծախօս սուրբ Աւետարան ի լաւ և յընդիւր արինակէ...

285բ ...Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զՈսաւանայ քահանաքս՝ զպատ-
 ուական փիլիսոփան տէր Ատամ, և զորդին իւր Ստեփանոս, զԹադէոս
 քահանայ, զԿարապետ քահանայ, զտէր Մէլքէսէք աւաթէրէց, զտէր
 Մե[խ]սյոսփ, զտէր Ատամ Վարդապետեց, զտէր Աւետիս, զտէր Առաքել,
 զտէր Գրիգոր, զտէր Մկրտիչ, զտէր Յովանէս, զտէր Ներսէս, զտէր Աս-
 տուածատուր, զտէր Ղազար: Այլ և աղաջեմք զսպասաւորք սուրբ Նախայ-
 վրկայ սուրբ Ստեփանոսիդ, որ լաւ խնամ տանիք ի վերայ սուրբ Աւե-
 տարանիս և հանապազ ընդնեռնութեամբ և աստուած-ողորմի առնն աշխատա-
 ւորաց, ամէն:

Եւ արդ, ես՝ Ղարիպշէս, և կենակից իմ Շնախորն ստացաք զսուրբ
 Աւետարանս ի հալալ վաստակոց մերոց՝ յիշատակ հոգոց մեր[ո]ց. եւ
 տոյլաք զսա ի սուրբ Ստեփանոս Նախավկայն Ոստան քաղաքի, որով
 զուարճացին սովաւ մանկունք սուրբ եկեղեցոյն. և մի ոք իշխեսցէ հե-
 ռացուցանել զսա ի դրանէ սուրբ Ստեփանոսին, ոչ ծախելով և ոչ գրա-
 ւելով, ոչ ի մերոց և ոչ յաւատարաց:

Բ

218բ Ես՝ Նիկողոս ծոյլ՝ ւանարժան,
 Որ ի մեղաց մէջ կու ծփամ,
 Աստուած ողորմին ասցէք անխափան,
 Վասն իմ մեղացն թողութեան:
 Յիշողաց մեղքն շնչի,
 Հնդ նահապետացն դասեսցի,
 Հնդ արդարոցն պսակի,
 Եւ ի Քրիստոսէ փառաւորի, ամէն:

Գ

136բ Զմեռեալ հոգով Նիկողայիոս գրիշս, և զխղճամահ Աղուպշէն, և
 զմայրն իմ Թուրվանդայ յիշէ ի Քրիստոս աստուած, յիշողացտ ողորմի:

* Փալիկի, Ղարիպշի, Շնախորի և մի հոգևորականի (անունը չի գրված) պատկերները
 նկարված են ձեռագրի 9-րդ և 10-րդ քաղաքի պատկերներով:

101

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5201

Գրիշ՝ Ստեփանոս
վայր՝ Արճեշ

300ա Ուստի և տեսեալ զսորա անճառ փրկագործութեան խորհուրդ սրբա-
սէր և ընդրեալ, աստուածասէր և բարեպաշտ հոգեւոր մարն Զարման-
դուխտին, որ ստացալ զսուրբ Աւետարանս յիշատակ իւր*...

301ա Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի քաղաքս Արճեշ, ի դուռն Միրանա-
ւոր սուրբ Աստուածածնին, ի հայրապետութեան տեան տէր Սարգսի, և
ի թրին Հայոց ՋԼԵ. (1486), ձեռամբ անարժան և սուտանուն գրչի Ստե-
փանոսի: Եւ իմ անընդունակ գոլով յարուեստ գրչութեան և բաղում մե-
301բ ղաց ցնորիւք պաշարեալ, այլ ըստ || կարի մերում, զոր պարզեալ մեզ
մարդասէր հոգին՝ բաղում աշխատանաւք և ցաւագին և տրտում անձամբ
գրեցի անարժան ձեռաւք իմովք, ի ստոյգ և յընդիր աւրինակէ:

102

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Իրան, Փերիա գավառ, Աղիշան գյուղ, ՄՏՄ

Գրիշ՝ Բարսեղ
վայր՝ Ասպիւնակ գիւղ

...Աւարտեցաւ ...ի թվին ՋԼԵ. (1486), ի գաւառի Քաջբերունոյ, որ
կոչի Արճեշ, ի գեաւղս Ասպիւնակ, ընդ հովանեաւ սուրբ Ստեփանոսի
նախավկային և սուրբ Երից մանկանց վկայիցն: Այլ և արդ, գրեցաւ սուրբ
Աւետարանս ձեռամբ Բարսեղ մեղսամակարդ գրչի, ի խնդրոյ Յովնանէս
քահանայի... որոյ ցանկացող եղեալ... տանուտէր 'Դովլաթխար' ստացաւ
ի վայելումն որդւոյն իւրում՝ սրբասէր քահանայի տէր Յովնանէսի, և
յիշատակ մեծ պապին պարոն Մէրհանին, և կողակցին իւրոյ Թուրվան-
դայ-խաթունին, և զաւակացն նորին Դովլաթբարին և Շահրիբարին և
Սաղդաթբարին, Դովլաթբարի ամենօրհնեալ և ծաղկեալ զաւակացն՝ տէր
Յովնանէսին, և Խաթունին, և Դովլաթին, և դստերն Խաթունիկային և
Շահրիբարին, և զիւր օրհնեալ զաւակսն զՄուրադն և զԵղաճըրախշն, և
դստերն զՄէրիշէն և զԴովլամփաշէն, և զկողակիցն զՄաղքուշէն, և զմիւս
եղբայրն զՍաղդաթբարն, և զկողակիցն նարին-խաթունն...

Արդ, ես գրիշս Բարսեղ քահանայ, յիշեցէք զիս, և զծնողսն իմ՝
Մկրտչին և Մելիք-խաթունին, և կողակցին Մովսէս-խաթունին, և զեռա-
բոյս զաւակին իմ Վրթանէս, և դստերն իմ Մէլէֆսին և Դովլամփաշին, և զու-
սուցիչն իմ տէր Ազարէն...

* Բաց է թողնված սյունակի կեսից ավելին, որն հետո լրացրել է հետագա ստացող Մու-
րադը. նա հիշում է իր ծնողներին՝ Յովհաննէսին և Բեկիշանին և թագմաթիվ այլ հարազատներին:

103

Գ Ա Ն Ջ Ա Ր Ա Ն

Նոր Զուլա 537, ՄՏՄ և ՄՏԱ

Գրիշ՝ Մխիթար
վայր՝ Սրղգայ

386բ ...Գրեցաւ սա ձեռամբ անիմաստ և անպիտան Մխիթար քահանայիս՝ թըմրեալս ծուլութեամբ ի տիղմս մեղաց... Եւ գրեցաւ սա ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Փրկչին ի գեաւղն Սրղգայ: Զոր տեսեալ զսորա փարթամ վայելչութիւնս բարեպաշտ և աստուածասէր կրանաւորն տէր Յովհաննէս, և ստացաւ զսուրբ Գանձարանս ի հալալ արդեանց իւրոց, յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և ծնաւդաց իւրոց՝ հօրն Յովհաննիսին և մօրն Շնորհաւորին, և պապուն Մխիթարայ, և միւս պապուն Մկրտիչ քահանային, և որդոյ նորա Թադէոս քահանային...

Արդ, գրեցաւ Գանձարանս ի թվականիս Հայոց ի ՋԼԵ. (1486), յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս Վարագայ տէր Յովհաննէս արհեստագոյսիս՝ սրբազան և հեզահոգի, որ զդասս կրօնաւորաց սիրով կու յարմարէ, և աշխատաւորացս և վաստակաւորացս վերակացու լինի...

104

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ե. Լալայեան, Ցուցակ Վասպուրականի 205, սյուն 503—504,
Մովսէս Ամենափրկչի վանք 17

Գրիշ՝ Յովհաննէս
վայր՝ Հիզան

...Ուստի և տեսեալ զսորայս անճառ փրկագործութեան խորհուրդ՝ ոմն ի լուսածնեալ զարմից սրբոյ Սիոնի տէր Յովհաննէս եպիսկոպոս, զոր ի վաղուց հետէ ցանկայր այսմ աստուածախաւս սուրբ Աւետարանիս, և ետ գրել զսա յիշատակ իւրոյ, և ծնողաց իւրոց... եղբօր՝ Թումին և Տիրատուն, և քերն՝ Մընին, և եղբօրնորդոյն՝ Բարսեղ քահանային, յորոյ անուն է Աւետարանս, և մօրն Խոցին, և ևղբորն Սիրու[ն]ին, և սմինայն արեան մերձաւորացն սոցա և զերախտաւորսն, որք յիշատակ ունի[ն]...

Եւ արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականիս Հայոց ի ՋԼԵ. (1486), ի քաղաքիս որ կոչի Հիզան, ձեռամբ անարժան փծուն գրչիս Յովհաննէս սուտանուն քահանայի, ի հայրապետութեան հակազեան սեռի [Եջ]միածնի տեառն Սարգսի, և մերոյ կաթողիկոսի Աղթամարայ Ստեփաննոսի: Տեր աստուած, պ[ահհա] անսասան զաթու հայրապետութեան և զթագաւորութեան մերոյ ազգին:

Այլ և գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, և սուրբ Սարգսի զաւրավարին և որդոյն նորա Մարտիրոսին, և սուրբ Յարութեան, և սուրբ Գէորգեայ, որ է հեռի, ձեռամբ Յովհաննէս սուտանուն քահանայի և ախմար գրչի...

105

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5361

Գրիշ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Հիզան

280ա ...Ոմն աստուածասէր և բարէմիտ, անուն կոչեցեալ Անտոն քահա-
նայ... ետ գրել զսա յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և ծնողացն՝ Խոսրովին և
Ագրգիւն, և ջոջմամուն՝ Սանդուխտին, և հօր ծնաւդացն, ի մեծ թուի՝
Հայոց ԶԼԵ. (1486), ի կաթողիկոսութեանն հա[յ]կաղեան սեռի տեառն՝
և ի մերոյ կաթողիկոսութեան Աղթամարայ տէր Ստեփաննոսի, զոր տէր
աստուածն Խորայէլի պահեսցէ անսասան զթոռ հայրապետական և
զթագաւորական մերոյ ազին:

280բ Եւ արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի քա[յ]ղաքիս, որ կոչի Հիզան,
ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, և սուրբ Յարութեանն, և սուրբ
Սարգսի զարարվարի և որդւոյ նորա Մարտիրոսին, և սուրբ Գէորգեայ,
որ է սակաւ մի հեռի...

Արդ, աղաչեմ զձեզ, ո՛վ սրբասէր մանկունք Սիոնի, յիշեցէք ի Քրիս-
տոս և զիս՝ զանարժան գրիշս՝ զՄկրտիչ քահանայ, և զծնաւդսն իմ զՍուլ-
տանշէն և զԹուրվանդէն, և զամենայն արեան մերձաւորսն, և զվարպետն
իմ զՅովանէս քահանայն, և զայնոսիկ, որ ի վերայ մեր աշխատանք և
կրօնապետիք ունին...

106

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Աթոռ 65, «էջմիածին», 1944 թ. I, էջ 36—37, 1951 թ., IX—X, էջ 81—82

Գրիշ՝ Մովսէս
վայր՝ Բաբերք, Անլոց անապատ

379բ— ...Յիշեալիք զստացող և զգծագրող սուրբ Աւետարանիս զբազմա-
382ա ժեղս** և զանարժան զՄովսէս արեղայս, և զհայրն իմ զՍտեփաննոս, և
զմայրն իմ զԵղիսաբէրքն, և զամենայն արեան մերձաւորսն մեր, նաև
ուսուցիչն իմ՝ զտէր Կիրակոս եպիսկոպոսն, և զամենայն երախտաւորսն
մեր...

Բայց գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թուականիս Հայոց ԶԼԵ. (1486),
ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի, ձեռամբ մեղսալմած և անիմաստ
գրչի Մովսէս արեղայի, ի գաւառս որ այժմ ասի Բաբերք, ի յանապատն
որ կոչի Անլոց, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին և Յովհաննոս Կա-
րապետին, ի յառաջնորդութեան վանացս տէր Մեղեաւոն արեղայի, որ

* Անունը լրացնելու համար տեղ է բաց թողնված:

** Մեկուկես տող դատարկ է թողնված:

ծերացեալ անձամբ սպասաւորէր մեղ ի գրել սուրբ Աւետարանիս, աստուած զիր հոգին և զիր բարի ծնաւդացն հոգին անմահական հացովն կերակրէ: Յիշեսցի՛ք և զՋոնաթ տնտեսն, որ բազում աշխատութեամբ սպասաւորէր վանացս, աստուած զիր հոգին լուսաւորէ:

Այլ և յերես անկեալ աղաչեմ զհանդիպողսդ խոշորութեան և սխալանաց անլ մեղադիր լինել ///

107

Հ Մ Ա Տ Ի Լ

Երևան, հմայիլ 108

Իրիշ՝ Գրիգոր
վայր՝ Աւագ վանք

Փառք... գրեցաւ սուրբ Կիպրիանոսս, որ է մատեան, ձեռամբ Գրիգորի անարժանի, ի [թուա]կանիս մեր հայկազան Ջ. և ԼԵ. Թիւ յաւելեան (1486), ի յանապատս պատուական, որ Աւագ վանք իոշի անուամբ, ի դրունս երկնանման սուրբ տաճարացս, որ յանուն սուրբ Աստուածածնին, և /// հայրասկտին և սուրբ առաքելոցն կառուցեալ կան: Որ և սոցին բարեխաւսութեամբն աղաչեմ զաստուածն բան, հօր և հոգովն միաբան, զի սրբոց անուանքն, որ աստ գրեցան, և նոցին [բա]նքն աղաւթական, և Քրիստոսի /// լիցի միշտ պահապան, յորոց անուն զիրքս գրեցան, որքան յաշխարհս է նա կենդան, և յետ մահու ի հոգ տապան և աներեկ արն յապագան՝ արքայութեանն առնէ արժան, ամէն:

108

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՄՏՄ, Մ. Բարխուդադեանց, Արցախ, էջ 296—297

Գրիշ՝ Աթանաս
վայր՝ Աւծոսյոյ վանք

Եւ արդ ես՝ անարժան գրիշ Աթանաս՝ զծոյլս ի բարեաց, որ անարժան ձեռաւքս գրեցի զսուրբ Աւետարանս, ի թուականիս Հայոց ԶԼԵ. (1486), ի սուրբ ուխտս Աւծոսյոյ, ի դունս սուրբ Աստուածածնի, յիշատակ Գասպարին, և ծնողաց իւրոց, և որդւոցն Պաղտասարին, Գրիգորին, Մելիքունին, Հրապետին, Պաղին, և դստերացն՝ Մարիանին, Մարգարտին, Զիլֆիխանին, և ամենայն արեան մերձաւորացն:

Դարձեալ յիշեցէք Գասպարն՝ կենակիցն Պաղին, միւս որդին տէր Սիմէոնն՝ վայելող սուրբ Աւետարանիս, և կենակիցն Սանդուխտն, որ ի Քրիստոս է հանգուցեալ, միւս կենակիցն՝ Թաման, և որդիքն Շահնազարն, յէր Յովհաննէսն, Պաղտան, դուստրն Մարիտն, հարսներն Նալլախան, Գուլաղարն, Խանումն...

Գրիշ՝ Յովանէս Եզրնկեցի
վայր՝ Կեսարիա, Գրիգոր
Նիսացոյ անապատ

ա

300ր ...Գրեցաւ և ծաղկեցաւ և ոսկեով զարդարեցաւ աստուածարուխ սուրբ Աւետարանս Քրիստոսի ձեռամբ բազմամեղ և փցուն, անիմաստ և յանցաւոր գրչի Յովանիսի Եզրնկեցոյ, ի թվականիս Հայոց ի յինն հարիւր լծ. (1486), ի գաւառս Կեսարիայ Կապադովկացոյ, ի հռչակաւոր անապատիս սրբոյն Գրիգորի Նիսացոյն, ընդ հովանեաւ սրբոյն Գրիգորի և սրբոյն Յակովբայ Մծրնայ հայրապետին, և սրբոյն Ստեփաննոսի Ուլնեցոյն, և սրբոյն Մեղիկոսի զինաւորին // և այլ բազմազ[ա]-ւաք սրբութեանցս, ի յեպիսկոպոսութեան այսմ նահանգիս աւեր Կիւսկոսի սրբասնեալ արքեպիսկոպոսի և տէր Անդրէասի:

301ա Ի յայսմ դառն և համբարի ժամանակիս ցանկացող եղեալ աստուածային սուրբ Աւետարանիս ի բարի յարմատոց ծնեալն և աստուածային արհեստեամբ սնեալն պարոն Խտրշան, և ստացաւ զսուրբ Աւետարանս յիշատակ իւր, և կողակցին իւրոյ Խաթուն-Փաշային, և մեծ ուսուցուն իւր Փանիկին, և Սառային, և որդւոցն իւր Նմինին, և կողակցին իւր Պաւլաւտին, և որդւոյն իւր Ամիր-Սարգսին, և դստերն Մթիլային, և քրեւոցն Խունտի-Փաշային և Խաս-Աննային, և հարեղբարցն Նիկալին և Ամիրին, Պուլէ և մղտէսի Մելիքին, և դստերն Մարթային, և մաւրն հարն Աստուածատրին, և իւր կողակցին Խուքանին, և Խտրշին, աներոջն մղտեսի Մանուկին, և Խրայ-Փաշային, // և Խտրշին Կեսարիայն՝ Ուլուպակին: Եւ եղիւ յիշատակ անջնելի ի դուռն սուրբ Աստուածածնին, որ կարգան հանապազ և յիշեն և աստուած ողորմի ասեն: Քահանայք և սարկաւագունք, խնամով պահեցէք և դաստառակաւ բռնեցէք, զի և դուք առնուցուք վարձս ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ:

301բ Դարձեալ լսեցէք քահանայք և ժողովուրդք, որ շունի ոք իշխանութիւն ոչ յիմոց, և ոչ յաւտարաց հանել զսուրբ Աւետարանս ի դրանէ սուրբ Աստուածածնիս, և թէ ոք հանել ջանայ՝ ինքն իւրայովքն ելցէ յարքայութենէն և մասն և բաժին զՅուդայի և զԻսրայէլացոցն ընկալցի: Եւ խնամքով պահաւորն արհեսին յաստուծոյ և յամենայն սրբոց նորա. ամմէն:

302ա Յիշեսցիք ի Քրիստոս զուսուցիչքն իմ զՍամուէլ և զՊետրոս կուսակրան արեղայքն, որ բաղում աշխատութեամբ սնուցին և ուսուցին զմեզ. հատուցէ նոցա տէր աստուած զերկնից ար/քայութիւնն և զանտրտուս ուրախութիւնն, ամմէն:

302բ Դարձեալ, յիշեսցիք ի Քրիստոս զեղբար դուստրն իմ զԳոնհարն, որ ի մագաղաթին շինելն շատ աշխատեցաւ, ողորմի աստուած իւր հոգւոյն, ամմէն:

Բ

Պարուպետիցդ սուրբ հարց մեր և եղբարց հողս և մոխիրս Յովանէս յանցաւորս՝ գրող սորա և ծաղկող, պաղատիմ յիշել զմեզ մերայնովքն ի բարին Քրիստոս և աստուած զձեզ յիշեսցէ, ամէն:

Գ

Ջդատապարտ ծառայից ծառայս զՅովանէս յանցաւոր, եղկելի, տարտամ և փցուն գրիչս յիշեցէք ի Քրիստոս:

110

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8933

Հետ. ստացող՝ Աբրահամ

367ա

Արդ, աշաշմ զձեզ, ո՛վ ընթերցողք և լսողք, սերտ սրտիւ աստուած ողորմի ասացէք Աբրահամուն և իւր տղայոց, որ յետոյ զյիշատակարանս գրել ետ: Լի բերանով աստուած ողորմի ասացէք Դաւիթ քահանային և ծնողացն և եղբարցն, ամէն, և որ աստուած-ողորմին ասէ՝ աստուած իւր ողորմէ, ամէն:

Թվ. ՋԼԵ. (1486):

Ջվերջին ստացաւդ սուրբ Աւետարանիս զԱբրահամ յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած ողորմի ասացէք: Յետոյ զԱւետարանն գողացան և տարան Աւետարանն իւրն: Եւ ինքն գնեաց ի ԿԴ. (64) Թանկայ. աւ մոլնք(°) ոչ մերոց և ոչ յաւտարաց դաւի առնէ մասն զՈւղային ճաշակէ:

111

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԱՏԹԷՈՍԻ ՆԵՐՍԻՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

Երուսաղէմ 283

Ն. Պողարեան, Յուգակ, Գ., էջ 110—112

Գրիչ՝ Ստեփաննոս

Ա

566բ

...* Վասն որոյ վստահացեալ ի սա և փափաք եղեալ սմա, դոր ես տառապեալս գրեցի տկար անձամբս և անարհեստ դրչիւս, և զոր գրել տուի ԹԵՐՈՍ քահանային և զնորա դրեալն սրբագրեցի և զլսագրեցի բսա իմում կարողութեան**:

Երջանիկ բարունապետին իմոյ և սրբազան հաւրս բարերարի, որ Ամլորդուն անուամբն վերակոչի Գ. Զ. Յ. Դ. Զ. Մ***, և նորին տրուիլ

* Բաց ենք թողնում շատ ընդարձակ մի հատված, որտեղ գրիչը խոսում է ընդօրինակվող գրքի արժանիքների և իր «մեղքերի» մասին:

** Ձեռագրում շորս տող քերված է:

*** Փոխարինագիր ծածկագրով կարդացվում է «Յովանէս» անունը:

աշակերտիս Ս. Ի. Ս. Ո. Ն. Ա. Փ. Ե. Տ. Ս.*, այլև հոգևոր և մարմնաւոր ծնաւդացն մերոց, և ամենայն երախտաւորացն մերոց, որ ըստ հոգոյ և ըստ մարմնոյ, և ամենայն սրբաղան եղբարցս և հոգևոր որդեկացս, որ կան ի սուրբ անապատս ի Սևուզ վանքս, ընդ հովանեաւ սուրբ տիրամար Աստուածածնին, սուրբ Առաքելոցն և սուրբ Կարապետին, այլև միաբանից սուրբ ուխտին, որ կան ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետին և սուրբ Սարգսի ղաւարավարին, ի մեծամեծաց մինչև ցփոքունս...

Գրեցաւ ի թվիս ԶԼԵ. (1486), ի փառս Քրիստոսի աստուծոյն մերոյ:

Բ

4ա Ո՛վ ընթերցող այսմ տառի,
Յորժամ կարդաս կամ բան աւզտիս,
Յայնժամ յիշեա զեղկելիս՝
ԶՍտեփաննոս մեղաւք գերիս:
Այլ և իւրնամ տսր դու դրիս,
Մաքուր պահէ, թող դու աւրհնիս,
Ճենճոտ ձեռաւք մի աստ հպիս,
Թէ կատարեալ սէր դու ունիս:
Մի հանց բանար բան զչափն ի վեր,
Որ մաղթելով խնդրեմ, ո՛վ տէր.
Յերակ խնամ տար իմ ընկեր,
Առ մեզ արա դու եղբար սէր:
Զիմ աղաչանքս դու լսէ,
Որ պաղատիմ՝ ի միտ սլահէ,
Զմեզ ի յաղաւթըս քո յիշէ,
Եւ դու աւրհնիս ի Քրիստոսէ:

Գ

21ա Տէր բարերար Յիսուս Քրիստոս, զԹճոցսիկ սարկաւագիկս սլահեա խաղաղութեամբ, և տուր շնորհս սմա, զի առողջ կենօք ժամանեացէ ի յաւարտ և ի կատարումն գրոցս: Եւ զիս զանարժան ծառաս քո զՍտեփաննոս պիտակաբար սպասաւոր բանի՝ ընկալ որպէս զանառակ որդին, և տուր ինձ լումաս ի քո առատ պարգեացդ, և հան մասն և բաժին ընդ սիրելեաց քոց, և ամենայն երախտաւորաց մերոց զփափազս լցոյ, ամէն:

դ

470բ Ո՛վ պատուական և ցանկալի եղբայրք, որք հանդիպիք այս հոգեբուղիս բուրաստանիս և լուսազարդ սուրբ կտակիս, աւգտիք ինչ ի սմանէ և մխիթարիք՝ յիշեցէք սրտի մտաւք զանարժան դրիչս՝ զՍտեփաննոս պիտականուն բանի սպասաւորս և զամենայն երախտաւորսն մեր, մանաւանդ զսրբազան և զերջանիկ ըրբունապետն մեր զՅովաննէս: Եւ աստուած զձեզ յիշէ ի բարին, ամէն:

* Աչից ձախ կարդացվում է՝ «Ստեփաննոսիս»:

112

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Վենետիկ 122 (323), Բ. Սարգիսեան, Յուլյան, հտ. Ա, 537

Հետ. ստացող՝ Հռովսիմէ

■

185բ Ես Հռովսիմէս, որ գնեցի սուրբ Աւետարանս ի Մարտիրոս իրվէն՝
 Ե. (5) ֆլորի, առ յիշատակ, և է իմ հաւրն խզէլաղլան Պետրոսին և ամե-
 նայն արեան մերձաւորաց. զրի յիշատակ ի դուռն սուրբ Սարգիսին, որ
 յիշէ զմեզ իւր սուրբ աղաթքն՝ աստուած յիշէ զինքն իւր արքայութիւնն:

Բ

Յիշատակ է սուրբ Աւետարանս Հռովսիմէ մաւրըն, և հօրն իւրոյ
 Պետրոսի, և Մովսէսին և Մատթէոսին, ի թուին Հայոց ՋՃԼ. ու Ե.
 (1486)*:

113

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեան 3864

Մաղկող՝ Շմաւոն

■

246բ

Վայ ինձ մեղաւորիս,
 Որ չէնք կատարող ի հրամանիս,
 Որ գիտէ և իմանայ՝
 Ոչ պահէ զհրամանս որ իս,
 Քրիստոս աստուած ողորմեա քու աղքատիս,
 Որ լրբեցսք ի սուտ ծաղկիս,
 Զէինք արժան զայս գործելոյ,
 Զշմարիտ՝ և սուրբ Աւետարանիս;
 Դու աւգնական լեր զարիպիս,
 Հոգիս փթեալ ի մէջ մարմնիս,
 Քրիստոս աստուած ողորմեա արեղայիս
 Շմաւոն անարժանիս:
 Քրիստոս աստուած ողորմեսցես
 Թոխցես զանցանս նաթել տատիս,
 Իւր ծնաւդաքն քո սուրբ արքայութեանդ արժանաւոր կոչես:

Բ

247ա

Քրիստոս աստուած, քո սուրբ արքայութեան արժանի արայ զնաթել
 տատի հոգին, որ բազում ծառայեաց զմեզ ի ծերութեան իւրոյ՝ խոնարհ
 սրտիւ և հեզ հոգով:

* Թերևս լինելու էր «իրիցէն»:

** Այս հիշատակագրութիւնը գրված է այլ ձեռագրով, Յովհաննու աւետարանի վերջում:

Թվան. ՋԼԵ. (1486):

Աստուած թողու զնաքել տատին մեղքն, Քրիստոս զիւր դատաստանն քաղցր առնէ*:

114

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Տիրայր, Յուդակ Օքսֆորդի Բողոքան գրատան, Ms. Arm. E 40

Մատենադարան, «Անհատական արխիվներ», թղթ. 122, էջ 1729—30

91ա

Յորժամ աւարտեցաւ սուրբ յԱւետարանս թուական ՋԼԵ. (1486) էր: Զըստացաւ սորա զՆաճապետ քահանայս յիշեցէք եղբայրք, և զիս զեղկելիս, և հայրն իմ և մայրն իմ, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

* Թվականով այս տողերը զրված են 320ա էջի սկզբին: Սրանց տառերը երկաթագիր են, զրված կարմիր թանաքով: Տառերի համեմատությունը ծաղկող Շմավոնի զրած երկաթագիր տառերի հետ կասկած չեն թողնում այն մասին, որ շրանք ևս կատարված են նույն Շմավոնի կողմից:

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Ք. Գուշակեան, Ցուցակ Սեբաստիոյ ս. Նշանի 143, էջ 86
 Երևան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),
 էջ 344—345

Գրիշ՝ Մխիթար
 վայր՝ Սեբաստիոյ Կովտուն գիւղ

1279 ...Արդ, գրեցաւ սա ի թաւականիս Հայոց ի 212. '1487), ի բազում տեղիս՝ ի յերկիրս Սեբաստիոյ, ի գեաւղս որ կոչի Կովտուն, ի դուռն սուրբ Աստուածածնիս, և ի վանս սուրբ Նշանին, և ի քաղաքն Սեբաստիա. ի դուռն սուրբ Լուսաւորչին, ի գառն և ի նեղ ժամանակիս, որ հասեալ է ի վերայ աշխարհիս վասն ծովացեալ մեղաց իմոց: Վասն զի Հոռմաց տէրն՝ և Շամայ սուլտանն իաղի դարձան՝ յիրար և Գ. (3) անգամ Հոռմաց պարոնն ի վերայ Շամայ գնաց^{***}, և Գ. (3) անգամ ալ կոտորուած եղև: Եւ մեք խիստ նեղացաք, թէ մեր քաղաքիս և երկրիս պալատութիւն^{***} գայր ի յանօրինացն: Այլ գոհանամ զաստուծոյ մարդասիրութիւնն որ ի Գ. (3) անգամ կոխն ի յԲ. (2) կողմանէն ԻՌ. (20,000) հոգի ի սուր մաշեցաւ ի յանաւրինացն, և քրիստոնէից պալատութիւն ոչ եղև: Ասլա ի յիմ մեղացս շատ պալատութիւն եղև երկրիս Սեբաստիոյ, զի շատ մի կարգաւորք և տանուտէրք և այլ ուրիշ մարդիք յառ աստուած փոխեցան, և Քրիստոսի փառք յաւիտեանս, ամէն:

Եւ արդ, ի յայս նեղութեան ժամանակիս, այր հոգելի բազում շարշարանս կրեւով և բոլորովին զմահ յանձն առնելով, վասն սիրոյն Քրիստոսի՝ և յուսոյ արքայութեան երկնից, և այնու փարթամացեալ գտաւ տալով զանցաւորս և վաճառելով զանանցն և ղյաւիտենական բարիսն: Որ և ցանկացող եղև տօնասէրս և տօնախմբողս, աստուածային օրհնութեանց արժանաւորն և արժանիս այս՝ մղտեսի Շնոֆուր պարոնն, և կողակիցն իւր Դեսպլինան, ամենայն մերձաւորքն իւր, որ ետուն զգիրքս զայս իւրեանց հոգեւոր զաւակ և անշինջ յիշատակ, զմաւաւ ածելով զառաքինեաց զջանս և յիշելով զբանն թէ՛ Երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիոֆն և ընտանեակ յնրուաղէմ, ցանկացաւ եղև պատմութեան սրբոցս և ետ գրել ի հալւլ վաստակոց իւրոց, քանզի պարտեղպան է և խիստ աշխատող և լաւ բարի քրիստոնեայ է, ժամասէր, հոգեսէր և ազբատասէր, և ամենայն բարութեամբ լի և առատ այս մաղտեսի Շնոֆուր պարոնս ի կողակիցն իւր Դեսպլինան...

* Փիրղ. «պարոնն»:
 ** Փիրղ. «դանացանն»:
 *** Փիրղ. «գնաց ի Շամայ»:
 **** Փիրղ. «նեղութիւնն»:

Ընդ նմին և զիս՝ զանարժան զՄխիթար մեղաւոր և զծոյլ գրիչս, և զծնողին իմ՝ զԹամուրն և զՄուշալն, և զեղբարսն իմ, և զամենայն արեւան մերձաւորս: Այլ և զուսուցիչն իմ սուրբ և առաքինի՝ և ոսկիաբան՝ զՄատթէոս վարդապետն, և զծնաւդսն իւր, այլ և զիւր՝ արեւալքն հարադատք և ժրջան՝ զտէր Ղազար և զտէր Շմաւոն, և զծնողս նոցա, և զՄկրտիչ հայրապետն, և զեղբորորդին իւր զփոքր Հայրապետն, զտէր Գրիգորն և զՄկրտիչ քահանայն, որ դաւրինակն շնորհեցին, և զծնաւդսն նոցա, և զամենայն աշխատաւորս, որ ի հետ մեր աշխատել են և բարի խրատ են տրել: Եւ որ յիշէ՝ զվարձս ի յաստուծոյ աոցէ, և Քրիստոսի փառք յաւիտեանս, ամէն:

116

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ղ. Ալիշան, «Հայկարան», ՄՏՄ

Գրիչ

վայր՝ Սիւնիք, Արեւիս գիւղ

Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի գաւառիս Սիւնեաց, ի գեաւղս որ կոչի Արեւիս, առ ոտս սուրբ Գրիգորիս, առաջնորդութեամբ Յովնաթան* վարդապետի, ձեռամբ ոգնամեղ գրչի. [յիշեցէք] զեղբայրն իմ գէւլատ, զամուսին իւր զԱննա, որ շատ աշխատութեամբ ծառայեաց և անոյշ կերակրով ճաշակեաց զմեզ: Ի դառն և յանբարի ժամանակի, խանութեամբ սաղմուկ-պէկի, որ և գնաց աւերեց զերկիրն Տրփխեց, զեկեղեցի, զխաչ, զամենայն կործանեաց, շատ գերացոյց քրիստոնէից:

117

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Նրեան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),

էջ 348, Լոնդոնի Թանգարան, Ղ. Ալիշան, «Սիսական», էջ 130

Գրիչ՝ Դաւիթ

վայր՝ Սրբկղումբ

...Արդ, գրեցաւ եղանակաւոր տառս ձեռամբ Դաւիթ քահանայի, ի դիւղս որ կոչի Սրբկղումբ, ընդ հովանեաւ սուրբ Գէորգի և սուրբ Նշանացրս, առ ոտս քրտնաջան, արի և քաջ Աւագտէր վարդապետի՝ հօրեղբօրս մերոյ, և իմ եղբարցս՝ տէր Չափարիա արեւոյսին և տէր Արեւանամ նկարողին: Ի թուականութեան Հայոց 212. (1487), ի յրնտիր օրինակէ, ի հայրապետութեան տէր Սարգսի՝ յաթոռն սուրբ Էջմիածնի, և ի զանութեան Յաղմուկ-պէկի, որդւոյ Հասան-բակին**, ի դառն և ի նեղ ժամանակի, զոր նեղեալ եմք յանօրինաց և յանիրաւ պահանջողաց...

* Մ. Տեր-Մովսիսյանի ընդօրինակութեան մեջ՝ «Յորնաթան» է. ուղղելի է «Յովնաթան» կամ «Յորդանան»:

** Հիշատակարանը տեղ է գտել նաև Ղ. Փիրղալեմյանի «Նշխարք պատմ. հայոց» աշխատության Բ հատորում (Նրեան 4515, էջ 228—229), Այստեղ «Յաղմուկ-պէկի» և «Հասան-բակր» փոխարեն գրված է՝ «Յաղմուկ շահին և որդւոյ Հասան շահին»:

118

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),
էջ 316—347, վանի ու. հաշի վանք

Գրիշ՝ Ներսէս
վայր՝ Նորշէն

Արդ, գրեցաւ այս հոգելի մատեանս, որ կոչի Գանձարան, ի գեղս
որ կոչի Նորշէն, ընդ հովանեաւ սուրբ Սարգսի զօրավարիս, ի հայրապետ-
ութիւն տեառն Ստեփաննոս կաթողիկոսի Աղքամարայ, և ի Բազաւո-
րութիւն այլազգեաց Աղուպ սուլտանին, որ յարեւելից մինչև ի մուսս արե-
վու հաւաքեալ ունի, այլ և ի դառն նեղութիւն և ի հարկապահանջութիւն
մատնեալ զազգս քրիստոնէից, զոր բազումք մահ խնդրեն անձանց ի-
րեանց ի բազմանալոյ անօրէնութեան, զոր և յուսամք յաստուած, որ
ազատէ զքրիստոնեայք ի ձեռաց անօրինացն, ամէն: Ի թուարբրութեան
հայկազեան արեթական տումարիս 212. (1487) թլիս: Զոր և ցանկացող
եղև այսմ հոգելի տառիս արհեսկոպոսն Յոնաննէս՝ յիշատակ հոգւոյ
իւրոյ, և ծնողաց իւրոց՝ հօրն Աստուածատուն և մօրն Ենախտր խաթւ-
նին... Յայսմ ամի գնաց Սուլէյման պարոն ի վերայ Մոկաց, և Մոկադ
պարոն փախեալ, և էառ զերկիրն ամենայն և հնազանդեցոյց... [Յի-
շեցէք] և զիս զանպիտան գծողս զՆերսէս դպիրս՝ զանարժանս...

119

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 5647

Հետ. ստացող՝ Կիրակոս Բաղիշեցի
վայր՝ Կապուտկոդ

ա

126բ

Ես Կիրակոս երէցս Բաղիշեցի և եղբայրն իմ Յակոբ հոռու զսուրբ
Աւետարանս ի դուռն սուրբ Յակոբին՝ հայրապետին Մծբնայ, որ է ի Կա-
պուտկոդն, ձեռամբ իմ հօրքերորդուն՝ Մէլէսէք հայսկոպոսին և իմ
հօրեղբարորդուն Կիրակոս քահանային Բէլայ, որ մականունն Ընկուզ-
կանց ասեն: Ի թվականիս Հայոց 212. (1487), յաւուրքն, որ զԲաղէշ
ղազայ կանէր քուրդ:

Ես Հաւօշէնց Կիրակոս հոռու զսուրբ Աւետարանս, և ոք մի իշխեսցէ
զսայ ծախել կամ գողանալ կամ գրաւել. և թէ ոք յանդգնի՝ գողանայ
կամ ծախէ կամ գրաւէ՝ զպատիժն զՅուդային առնու, զԿայենին և զխա-
շահանաւցն ի Քրիստոսէ աստուծոյ, ամէն: Այլ կացցէ անշինջ յիշատակ
ինձ՝ Կիրակոս Հաւօշ իրիցուս, և եղբարցն իմ Յակոբին, և փոխեցելոցն
ի Քրիստոս, և քերն իմ Մանդաւուն, և ծնողացն իմ Զանիբեկին և Նի-
գարին, և հօրեղբարն իմ Առամ կրօնաւորին, և ծնողացն Գուշիբեկին և

Խէրիֆին, Կիրակոսին և Էվառ-Մէլէֆին, Վարդանին և Մէլֆէսէք իրիցուն և Խաթուն-Մէլէֆին, և ամենայն արեան մերձաւորացն իմ՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն, և որք հանդիպիք սուրբ Աւետարանիս, լի բերանով աստուած ողորմի ասացէք, ամէն:

Եւ ետու զսուրբ Աւետարանս ոսկի խաչով և արծաթ ոստենբով և կոճակով և նշխուն տրփով և Ը. (8) շորով. որ լաւ պահէք աստուած ձեզ վարձք տայ, ամէն:

Բ

50բ

Եւ Կիրակոս էրէցս և եղբայրն Յակոբ Բաղիշեցի, որ մականունն Հաւ-ջօշեմց ասեն, ետու զսուրբ և զսքանչեւագործ Աւետարանս ի դուռն Կապուտկողան* սուրբ Յակոբին, ձեռամբ Մէլֆէսէք եպիսկոպոսին և Սարգիս Կենեմց կրօնաւորին...**

120

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),
էջ 343, Սերաստիոյ ս. Նշան

Ա

Գրիշ՝ Փիլիպպոս
վայր՝ Սեբաստիոյ ս. Նշան վանք

...Եւ արդ, մեծ ըրաւնապետն և զքաջ հռետորն՝ զՄատթէոս վարդապետն, որ յայսմ ժամանակիս փայլէր ի մէջ վարդապետաց որպէս արեգակն, փափագեցաւ բանին, որ ասէ թէ՝ Երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիոն և ընդանեակ Երուսաղէմ, և ետ գրել զսուրբ գիրքս յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց...

Այլ և գրեցաւ սա ձեռամբ Փիլիպպոսի բազմամեղ և ախմար գրչի, ընտիր և ի ստոյգ օրինակէ, ի մեծափառ ուխտս որ կոչի սուրբ Նշան, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, սուրբ Կարապետիս, և Պետրոս հայրապետի սուրբ գերեզմանիս և այլ բազմահաւաք սրբոցս, որ աստ կան հաւաքեալ. յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս և երկրիս Սեբաստիոյ՝ Մատթէոս վարդապետի և Յովնանէս եպիսկոպոսի...

Արդ, գրեցաւ ի թուականիս Հայոց 212. (1487), ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, որ Քրիստոսի հրամանքն յայս ժամանակիս կատարեցաւ, որ ասէ. Յարիցէ ազդ յազգի վերայ. Պիղծն այն Բուտախ-բէկն դաստուր ունէր խոնդքարէն և էառ բազում հեծել, եկաւ ի վերայ Անթափու և ջարդեցաւ, և շատ աւար էած Սեբաստիոյ երկրիս. և բազումք սրախողխող մեռան և շատ տեղ աւերեցաւ. աստուած յայլ շարէ պահէ, ամէն:

* Գրված է ոկապուտկողանս:

** Շարունակութեան մեջ, ինչպես ա հիշատակարանում, խնդրում է հիշել իր մերձավորներին:

[Յիշեցէք զմիաբանքս Սեբաստիոյ ս. Նշանի] զՂազար եպիսկոպոսն,
զՇմաւօն վարդապետն, զՂազար վարդապետն, զԱստուածատուր վար-
դապետն և զՅոնանենէս վարդապետն:

Ք

Ստացող՝ Մատթէոս վարդապետ

...Ես Մատթէոս մեղօք լցեալ,
Սեբաստիոյ վարդապետ լեալ,
Դատարկ անուան արժանացեալ,
Գործոց բարեաց թափուր մնացեալ:

121

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ք. Կիլիկիոյ, Յուդայի Անկիւրիոյ 191, սյուն. 917—918

Գրիչ՝ Զաֆարէ
վայր՝ Երեզի վանք

504ա — Հոռո միւն արինակի երջանիկ և հոգէսէր տանուտէրն Ճաւլար, որ
506ա ստացաւ զսայ յիշատակ իւր, և ծնաւդացն, և նորաբուս եղբարն տէր
Մխիթարին, որ և փոխեցաւ առ Քրիստոս, ամէն, և դեռալուս որդւոյն
Մարգարէ սարկաւագին, և միւս որդւոյն, և դստերացն, և հարսին:

Արդ, գրեցաւ ի թուիս Հայոց ՋԼԶ. (1487), յուլիս Լ. (30), ձեռամբ
անարժան Զաֆարէ արեղայիս:

Արդ, ես Ճաւլարս որդի զայս ամենայն մտաւ ածի և յիշեցի զայն
որ ասէ, թէ Երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիոն և ընտանեակ յերուզղէմ,
և ետու գրել զկենսոնակ սուրբ Աւետարանս, յիշատակ ինձ, և ծնողաց
իմոց, և հարազատ եղբարն իմ տէր Մխիթարին, որ փոխեցաւ ի Քրիստոս,
ամէն, և որդոցն իմ Մարգարին:

Արդ, գրեց[աւ] սուրբ Աւետարանս ի վանքս Երեզի, ի դուռս սուրբ
Աստուածածնին, և սուրբ Կարապետին և այլ սրբոցն, ամէն:

Այլ և յիշեսցիք զսրբասնեալ կրան[աւ]որք սուրբ ուխտիս զԵրեզի
վանացս՝ զառաջնորդն զտէր Սարգիսն, զտէր Առաքելն, և զմալազն զտէր
Մէլիքիսէթըն, զի իւրեանք աշխատին ի բանս վանացն, և զիս յորդորին
ի գրել զսուրբ Աւետարանս: Յուսամ յաստուած, զի անփորձ պահեսցէ
զնոսա յամենայն չարէ և ի միւսանգամ զալստեան իւրոյ ընդ սուրբ ճրգ-
նաւորացն և ընդ սուրբ կրանաւորացն զերկնից արքայութիւնն ժառանգել
տացէ, ամէն:

Այլ և յիշեցէք զնիկաղոս սարկաւագն, որ ի խարիպութիւնս զմեզ
յորդորեցէր և աստուած զինքն յորդորէ չիւր արքայութիւնն, ամէն: Եւ
զտէր Յովնանէս, որ զթուղթս կոկեց, աստուած թողու զիւր մեղքն և զիւր
ծնաւդածն, ամէն:

122

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),
էջ 346, Վանի ս. հաշի վանք

Գրիշ՝ Բարսեղ
վայր՝ Կառույ

...Արդ, գրեցաւ սուրբ Մաշտոցս յանապատս, որ կոչի Կառուց, ընդ հովանեաւ սուրբ և դիւահալած սուրբ Կարապետին և սուրբ Աստուածածնին, ի թուականիս Հայոց 212. (1487), ձեռամբ Բարսեղ կրօնաւորիս...

123

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 955

ա

Գրիշ՝ Ազարիայ
վայր՝ Սղգայոյ վանք

246ա ...Արդ, գրեցաւ սուրբ գիրքս, զոր արարեալ է սուրբ հօրն Մաշթոց վարդապետի ... ի թուականիս Հայոց 212. (1487) ամին: Եւ ի մարգեղութենէն Քրիստոսի մինչև ի մեզ ՌԴՃՂԲ. (1487) ամին:

Եւ գրեցաւ սա ի՛ վանքս Սղգայոյ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տաճարիս, եւ ի հերպետութեան սորին Առաքել կրանաւորի, ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի, եւ մերոյ առաջնորդի սուրբ ուխտիս Վարդայ տեր Յովանէս արհեստակոպոսի, որ մականունն Գունդուս կոչի, և ի հերպետութեանն Աղուբենց Ատոմ կրանաւորի. ի թագաւորութեանն Աղուբ-բէկի, ի պարոնութեանն Սուլեմանին:

Արդ, ի յայսմ ամի ցանկացող եղև այս պատուական և լուսափայլ մարգարտիս բարեմիտ և պատուական տանուտէրն խաւջայ Զանգիշէն և ստացաւ զսա ի յարդար վաստակոց իւրոց՝ յիշատակ բարի հոգւոյ իւրոյ, և ծնաւդաց իւրոց Յոնանիսին և Ամբար-խաթունին, և եղբարցն Ստեփանոս քահանային և խաւջայ Մովսեսին՝ փոխեցելոյն ի Քրիստոս, և որդոց իւրոց Աղուպշին, Սաֆարշին և Մուրադին, որք տարածամ մահուամբ փոխեցան ի Քրիստոս, եւ զդեռաբոյս ծաղկունքն խաւջայ Գորգին, խաւջայ Միքայիլին 246բ և Սրմբատին, և զըս // տեղացն՝ Դովլաթին, Շահումին և Գուլգունին...

Արդ, յերես անգեալ աղաչեմ զձեզ հարք և եղբարր յիշեցէք ի սուրբ յաղաւթս ձեր զմեղապարտ գծողս զԱզարիայ սուտանուն քահանայ, որ զանունս ունիմ և զգործս ոչ, և զծնաւդսն իմ, և զուսուցիչ զՎարապետ քահանայ, որ նահատակեցաւ ի ձեռաց անօրինաց յԱրեւել քաղաքի, և զմայրն իմ զՍաղդաթ, և զորդիքս իմ զՖարդուգաթն, զԱմիրզատն և զԲարունակն, որ զթուղթս կոկեաց. մանաւանդ յիշեցէք ի սուրբ յաղօթս ձեր զխաւջայ Զանգիշէն և զծնողսն իւր, որ ստացաւ զսուրբ գիրքս և ետ ի դուռն սուրբ

247ա առաքելոցս Պետրոսի և Պաղոսի. և մի ոք իշխեսցէ հեյ|ռացուցանել զսոս ի դրանէ սուրբ առաքելոցս գողանալով կամ ծախելով կամ գրաւելով, և ով ոք յանդգնի և առնէ՝ պատուհասի ի սուրբ առաքելոցս...

Բ

Նկարող՝ Կիրակոս

Ջնկարող խորանիս՝ զբազմամեղ Կիրակոսս, և զծնողսն իմ աղաչեմ յիշել ի տէր:

124

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան, պատահիկ 1825

Գրեցաւ Մաշտոցս ի թվականիս Հայոց ԶԼԶ. (1487). ես արդ մեղուցեալ անարժան ծառ[այս]|| ով կարգայք կամ արինակ[էք խն]դրեցէք մեղաց թողութ[իւն և աստուած] զձեզ յիշէ իւր արքայութե[անն]:

125

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3709

Գրիշ՝ Մխիթար
վայր՝ Վարազ

259ա ...Դարձեալ աղաչեմք զձեզ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զաստուածասէր տանուտէրն զԹովման, և զկենակիցն իւր ըզԹելիփաշէն, և զժաղկեալ զաւակսն իւրեանց՝ զԱշէն, զՊապիկն և զՋանիբէ[կ]ն... և զեղբայրն իւր զԿարապետն, և զկենակիցն զՍաւլթան, և ըզհայրն իւրեանց զխոջա Թաթարն, և զկենակիցն իւր զՍարկիփաշէն, և զգոտերքն իւր զԳալիմասըն և զՇահումն և զԳալիփաշէն՝ զհանգուցեալն ի Քրիստոս, || և զԱնդրիասըն և զկենակիցն իւր, զՋանիբէկն, և զկենակիցն իւր՝ զԹաթարմամէն՝ լի սրտիւ և միամիտ մտաւք աստուած ողորմի ասացէք ի ժամ սոսկալի սուրբ պատարագին, և աստուած զձեզ ողորմեսցի, ամէն:

259բ Եւ արդ, ես՝ յետինս ի կարգաւորաց և անարժանս ի բարի գործոց և անպիտանս ի մանկունս սուրբ եկեղեցւոյ և անիմաստ ի գիրս գրչութեան՝ Մխիթար սուտանուն քահանայիս, վա՛յ և եղուկ է ինձ, որ ոչ եմ արժանի կարգիս և անուանս: Շնորհիւ տեառն սկսայ և ողորմութեամբ նորին կատարեցի զսուրբ Աւետարանս ի թուականիս Հայոց ԶԼԶ. (1487) ամին, ի յառաջնորդութիւն սուրբ ուխտիս Վարազայ տէր Յովաննես արհեպիսկոպոսիս, զոր տէր աստուած հաստատուն և անփորձ պահեսցէ զնա յաթոռն իւր, ամէն:

...Աստուած ողորմի ասացէք ...և ինձ՝ անարժան գրչիս Մխիթար սուտանուն քահանայիս, և իմ ծնաւդացն՝ Յուճան քահանային, կենդանեացն և մեռելոցն՝ առհասարակ ողորմեսցի Քրիստոս աստուած, ամէն...

126

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նրեան 6273 (Ղ. Փիրղալեման, Նշխարք պատմութեան հայոց), էջ 345—346.

Արժէ՛ ս. Սքանչելագործ

Ա

Գրիչ՝ Ռբսաակէս

վայր՝ Բաղէշ, Ամրդօլու վանք

...Եւ ես՝ անպիտանս յամենայնի մեղուցեալ գրիչս Ռբսաակէս արե-
ղայս՝ տեսի զսէր և զփափագ ուսթայ Եւաղիէն, զոր ունէր հետ սուրբ
Աւետարանիս, եւ ձեռնարկեալ գրեցի զսուրբ Աւետարանս ի գառն և ի նեղ
ժամանակիս, յեզր քաղաքիս Բաղիշոյ, ի գուռն Ամիրդօլոյ սուրբ Յովանի-
սիս, և սուրբ Սիոնիս, ի կաթողիկոսութեան տեառն Սարգսի, և ի յաշխար-
հակալութեան Եւաղույ-բալիէն, որդւոյ Ուզուն-Հասանիւն, որ նստի յարքա-
յանիստ և ի ջահաստան քաղաքն Քաւրէզ, ի թուականիս Հայոց 212.
(1487) ամի:

Բ

Ծաղկող՝ Կարապետ

էին որպէս եմք, լինիմք որպէս են, էաք որպէս գուք, լինիք որպէս եմք.
գնացին նոքա, գնամք և մեք, գայք և գուք, գան, որ յետ ձեզ:

127

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Յ. ձանիկեան, Հնութիւնք Ակնայ, էջ 84

Գրիչ՝ Մարգարայ

վայր՝ Աղբակայ երկիր,

Էրզնկանի գիւղ

Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ Մարգարայ մեղաւորի, ի
թուականութեանս Հայոց 212. (1487), ի յերկիր Աղբակայ, ի գեալ լղս,
որ կոչի Էրզնկանի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տաճարիս, ի յա-
ռաջնորդութեան սուրբ աթոռոյն առաքելոյն Բարգողիմէոսի տէր Յովնան-
նէս արքեպիսկոպոսի և Ղազար քաջ և արի փիլիսոփայի, ...որ ասէք զաս-
տուած ողորմին ինձ՝ մեղապարտ Մարգարայ գծողիս, և իմ ծնողացն, մա-
նաւանդ և իմ վարպետացն Զափարիա վարդապետին, և Քաղէոս ճգնաւո-
րին, և Սուրբաս մախտասի քաջ կրօնաւորին, և Վարդան կազմողին, և
այլոցն ամենայնի...

128

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 1101, ՄՏՄ

Գրիչ՝ Հազարապետ

վայր՝ Երզնկայ, Խախ գիւղ

Գրեալ ի գաւառս Եկեղեաց, ի մայրաքաղաքս Եզրնկայ, ի գիւղն որ
կոչի Խախ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Սարգսին, և

սուրբ Կարապետին, ձեռամբ Հազարապետի անարժանի, ի թուիս Հայոց ՋԼԶ. (1487): [Ստացող պարոն Աազ տանուտէր, կինն Սառայ և որգիքն Խաչատուր, Ճարակ, որք հտուն ի դուռն Դաւիթ եկեղեցոյ Էրզրումայ]:

129

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 357

Վայր՝ Աազ վանք

ա

299բ ...Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի սուրբ անապատս, որ կոչի Աազ վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Կարապետիս և սուրբ Առաքելոցս Քրիստոսի: Ի թվ. ՋԼԶ. (1487), առ ոտս երջանիկ րաբունապետին Յովաննէսի, ի յառաջնորդութիւն տէր Յովաննէս եպիսկոպոսի, և այլք կրանաւորացն, որք աստ կան:

Արդ, աղաչեմ զամենեանս, որք հանդիպիք սմա տեսանելով կամ արինակելով յիշեսցիք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր զանարժան սուտանուն արեղայս, որ անարժան ձեռաւք իմովք գրեցի զսուրբ Աւետարանս, և զծնաւդքն իմ, և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ, և որք յիշէք՝ յիշեալ լիջիք առաջի ահեղ ատենին Քրիստոսի: Եւ խոշորութեան և սղալանաց սորա անմեղադիր լերուք, աղաչեմ, աղաչեմ:

Բ

91բ Քրիստոս աստուած քո միւսանգամ գալըստեանդ յիշեայ զստայող սուրբ Աւետարանիս զէլմելիքն եւ զկողակիցն իւր զնաղարաճի Ամինատիքն, ... վասն որոյ ետ գնել զսայ ի հալալ ընչից իւրոյ և ետ ի գիւղն որ կոչի Հանդերձիք, ի դուռն սուրբ Սիոնի և այլ սրբոց, որ աստ կան հանգուցեալ: Աղաչեմ զձեզ՝ քահանայք և սարկաւագ և ըռայիս և ամենայն ժողովուրդք՝ մեծ և փոքր, լաւ պահեցէք ի կաթիլքէ, ի յաղոյ և ի գողէ: Դարձեալ աղաչեմ զձեզ՝ մի ոք իշխեսցէ գրաւ դնել կամ ծախել կամ գողանալ, կամ ով յանդգնի՝ զխաչանուացն առցէ և զմասն Ուրայի. և ամենայն սրբոց անիծեալ լինի, ով որ խնամ շտանի: Յոյժրժամ զմասն ի վեր կալնուք, ողորմի ասացէք և աստուած ձեզ ողորմի, ամէն, ամէն և եղիցի:

130

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Երևան 6273 (Ղ. Փիրղալմեան, նշխարք պատմութեան հայոց), էջ 348,

Վանի Գաբենից վանք

Գրիչ՝ Առաքել

...Եւ արդ, ես՝ անպտուղս ի բարեաց ...սուտանուն քահանայ Առաքել գրիչ, տեսի զսէրն տանուտիրոջն Յովաննէս քահանային... և ամենակարող զօրութեամբն աստուծոյ կատարեցաք զսուրբ գիրքս ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, յորում է թուական Հայոց ՋԼԶ. (1487)...

131

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Ա. Սիրմիկան. Յուդակ Հալկի Ա, 9, էջ 27

Ստացող՝ Զաֆարալ

519 ...Ըստացաւդ սորա Զաֆարայ արեղայ, յիշատակ ինձ, և ծընաւդաց իմոց՝ հաւրն իմոյ էրկիլ, և եղբայրն իմ Նատիր, որ հանգուցեալ են ի Քրիստոս, և մայրն իմ Կուլփաշայ, և այլ եղբարս իմ՝ Թաիփշայ, Ստեփանոս, և եղբար որդիք նորա Հայրապետ, Անանիայ դպիր, Վարդան, Մարտիրոս, Թադէոս, Ագաւիայ, Պետրոս, Անտոն և յամենայն արեան մերձաւորացս, ամէն, եղիցի:

Զսակաւ գծող սորա Վրդանես սուտանուն արեղա յիշողք յիշեալ լինին ի Քրիստոս: Թվիս. ԶԼԶ. (1487):

132

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3334

Գրիչ՝ Զաֆարա

ա

135բ Զմեղուցեալ և զանարհեստ գրիչս Զաֆարա*, անուամբ քահանայ կոչի[մ] և ոչ գործով, վա՛յ ինձ հարիւրապատիկ և հազարապատիկ, սեւերես եմ աստուծոյ իմ կարգէս և ի պատուիրանացն աստուծոյ, և զծնաւոյն իմ էրկիլ, և եղբայրն իմ Նատիր, որ կիսահասակ հանգեալ ի Քրիստոս, և այլ եղբարքս՝ Թաիփշայ, Ստեփանոս, և եղբաւորդիք նոցա** Հայրապետ, Մարտիրոս, փոքրիկ դպիր Անանիայ, և ամենայն արեան մերձաւորացս, ամէն:

Արդ, աղաչեմ յիշել ի տէր և աստուած զձեզ յիշէ յիւր միւսանգամ գալըստեանն, ամէն:

Բ

240ա

...Արդ, աղաչեմ յիշել զտառաւորիպս գծագրաւդ սորա Զաֆարայ անուամբ արեղայ և գործով դատարկ ամենայն բարեգործոց. յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց՝ հայրն իմ էրկիլ, և եղբայրն իմ Նատիր, որ կիսաւրեա հանգուցեալ են ի Քրիստոս և կրսեւ եղբարքս իմ Թաիփշա, Ստեփանոս, և որդիք նոցա՝ Հայրապետ, Անանիայ դպիր, և Մարտիրոս, և մայրն իմ Կուլփաշայ, և թողութիւն հայցեցէք ծովացեալ և բազում մեղաց իմոց, և անմեղադիր լերուք, զի ձեռս քամի կայր, ի խիստ կարաւտութենէ գրեցի:

* Նախորդ հիշատակարանի հեղինակ՝ էրկիլի արդի և Նատիրի եղբայր Զաբարայ գրիչն է, ըստ այդմ էլ տեղադրում ենք նրան առընթեր 1487-ի թվաշարքում:

** իմա՝ «եղբաւորդիք իմ» կամ «որդիք նոցա»:

133

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Բ. Գուշակեան, Յուդակ Սեբաստիոյ ս. Նշանի. 34, էջ 34

Ստացող՝ Շահամիր

730

...Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ Սարգիս վարդապետի, ի թվականիս Հայոց 212. (1487), ի յիշատակ բարի պարոն Շահամերին հոգոյն. և ծնաւդաց իւրոց՝ հաւրն Բախթիարին և մաւրն Քուրանին, և կնոջն Թովսթանայ, դստերն Դշխովին, քուրոջն Մարթային:

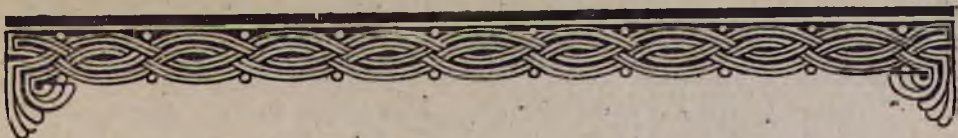
Արդ, ես Շահամիրս գնեցի զվարդապիթիթ և զանուշահոտ, ծաղկաւէտ սուրբ Աւետարանս ի վայելումն հոգւոյ իմոյ, և ծնողաց իմոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց. և եղի յիշատակ ի դուռն սուրբ Հրեշտակապետին: Աստուած զիւրեանց յիշատակն անշնչելի պահեսցէ, ամէն:

— 104 —

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Ղ. Ալիշան, «Հայկարան», ՄՏՄ

Ստացող խոճայ Մուրատ, որդի խոճայ Սարգսի և Այմէլիքի, յիշատակ էտ ի դուռն սուրբ Սարգսի, Կաղմող Կիրակոս եպիսկոպոս:

ՀԱՒԱՔՈՒՄՆ ԲԱՆԻՑ ՆԱԽՆԵԱՑ

Երևան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայ: դ), էջ 353—356,

Մշույ ս. Կարապետ,

Վենետիկ 304 (643) Բ. Սարգիսեան, Յուդակ. հտ. Բ, 1159—1161*

ա

151բ Ի ԶԼէ. (1488) Թուականին եղև արհաւիրք ի բազում տեղիս, և կոտորեցաւ աղզն տաճկաց, զի յաշխարհն շաղաթային բազում պատերազմունք և արեան հեղումն եղև, և Մարա սուլտանն և Հոռոմոց խոնդրարն զմիմեանս ջարդեցին և կոտորեցին: Եւ մեծ սօֆի Արտաւէլ քաղաքին ժողովեաց թղթով իւրով զամենայն սօֆիսն իւր՝ յամենայն երկրէ, զի էր սահմանք և սովորութիւն նոցա, որ յամենայն ամի փութային ի կոչն նորա յամենայն աշխարհէ կարմրագտակ սօֆիքն, և զինուորէին նմա յրեանց թռչակօք՝ և փոխանակ առնելոյ ի նմանէ՝ ինքեանք տային նմա բազում ոսկի և արծաթ, և յամենայն պատերազմունս ընդ որ երթայր՝ յօժարութեամբ կոռէին և մեռանէին առաջի նորա: Որ և ես հիացեալ և զարմանամ ընդ այնպիսի կորստական անմիտ միամտութիւնն, զի մոլորեցուցիչ արուամուլն զայն՝ մեծ մարգարէ կարդային թիւրեալքն ի ճշմարտութենէն, և սքանչելեօք համբաւէին զանուհ: Նորայ՝ եթէ ցամաք ոտիւք (անցանէ) ի վերայ զետոց, և թաղսեայ կացնաւ իւրով կտրէ զքար և զերկառ և զամենայն ինչ. եւ այլ բազում սուտ համբաւօք բարձրացուցանէին զկործանեալն ի շարիս: Որ և ժողովեաց յայսմ ամի արս իբրև խՈ. (40,000), և գնացեալ խաբեութեամբ եմուտ ի Շամախի, և զամենեւեան, որ ի ձեռն էած ի քրիստոնէից և ի տաճկաց՝ զարս և զկանաչս սրով կոտորեաց, և զքաղաքն ամենայն հրով այրեաց՝ կումաշօքն և որ ինչ էր ի նմա: Եւ զմանր տղայքն ժողովեալ առ ինքն և զիզեալ ի վերա միմեանց հինգ և վեց, և ինքն հարեալ ի վերուստ նիզակաւ՝ անցուցանէր մինչև ի ներքին տղայն. և վերացուցեալ նիզակաւն կանգնէր, և տղայքն աղիողորմ թալկանային ոտիւք և ձեռօք ի ծայրս նի-

* Այս հիշատակարանի Բ. մասի մի ընդօրինակութիւն գտնվում է Մատենադարանի № 2748 ձեռագրում (էջ 226ա) և հավանաբար սրանից կատարված մի այլ ընդօրինակութիւն՝ Հուլկ. ՍՍՍ կուլտուրայի միջնատրութիւն զրականութիւն և արվեստի թանգարանում (Ֆոնդ Գ. Ախվերդյանի, վավ. № 6):

Ստորև տալիս ենք դրանց սկզբի մասը, որն այլ խմբագրութիւն է պատկանում. Եփեսի ի վերջին ժամանակս ի զօրանալ նեոին Կարապետին և շար կամարարացն նորին, նոր իմն մոլորութիւն և անասելի գործ գործեցին կարդացողքն նոցին և զիւալից շէխերն: Ի թվականիս մեր Հայոց ԶԼէ. (1488) եղև աստուածասաստ բարկութիւն ի վերայ Ադաբուք անուն զեղջին, որ ի նահանգին Կոտեռոյ, մերձ ի վանքն Ապարանից: Զի շար սօֆիք ընակեալ էին ի զիւղն Աղարուք և կօշէին շէխնոց և սոֆննոց, և բազում նեղութիւնս անցուցանէին ընդ արեգայսն և կտրիին հանապազ զչորս վանացըն և ոչ տային թոյլ հանգչել նոցա: Շարունակութիւնը, անշնան զըշագրական տարբերու-

զակացն. և նա ծափս հարկանէր ուրախութեամբ և ասէր՝ Այս է ճշմարիտ զազայն: Եւ զանասունսն զամենայն՝ զձի և զջորի, զուղտ և զոչխար սրով կոտորեաց, և այնպէս ոչ խնայեաց ի մարդ և յանասուն: Զոր գոթ արկեալ տէրն Շամախու ի Թաւրէզ, առ փատշահ փեսայն իւր Աղաւպ, և ծանոյց նմա: Եւ նա յուղարկեաց զիշխանն մեծ Սալէմաճ բազում զօրօք, որ զնացեալ ջանիւ մեծաւ մարտեան, և յաղթեալ կոտորեցին առհասարակ զամենեւեան, և ինքեանց ևս շատք մեռան:

Բ

Դարձեալ ի սոյն ամի եղև աստուածասաստ բարկութիւն ի սօֆիսն Կոտեռոյ երկրին*: Է մօտ ի վանքն Ապարաճից գեօղ մի սոֆէնոց Ատաբաւֆ** անուն, և բազում նեղութիւնս անցուցանէին ընդ արեղայսն, և կրտրէին հանապազ զջորս վանացն, և ոչ տային թոյլ հանգչել նոցա: Եւ յաւուրըս բուն բարեկենդանին մի ոմն ի նոցանէ հարսանիս առնէր որդւոյ իւրոյ, և ամենեքեան ժողովեցան անդ և արարին նմանութեամբ կատակ բազում: Եւ ապա բերեալ կողով մի եղին ի միջի՝ իբր սուրբ սեղան, աղիւս մի ի վերայ՝ որպէս զԱւետարան, և բերեալ սեաւ ջրով շնոր և կացուցին շուրջանակի, և եղին անուանս նոցա զվարդապետացն և զեպիսկոպոսացն, զոր ճանաչէին: Իսկ երկու ալևորք խրատ ետուն նոցա և ասեն՝ Մի առնէր զայդպիսի կատակդ, այդ մեծ գունահ է ձեզ, որ զպեղծ շնորդ ի սրբակաց ծառայքն աստուծոյ կու նմանեցուցանէք: Եւ նոքա ևս առաւել մոլեալ ի շարէն, և բերեալ զոմն կերպարանէին սուտ մեռեալ, դի յետոյ յարուցանիցեն, և ո՛չ յարեաւ, այլ զառհաւատաշեայն ընկալաւ զյաւիտենից մահուն: Եւ ապա բերեալ գինի, բրդեալ հաց, տային շանցն՝ յօրինակ հաղորդի: Եւ նոյն ժամայն եղև աստուածասաստ բարկութիւն ի վերայ նոցա, զի եղև ողորդումն և ճայթումն ահագին, և ահեղ որոտմանէն ամենեքեան սատակեցան, որ ի տանն էին՝ բաց յերկուց ծերոցն: Եւ եկեալ իշխանն Դեռչնոյ՝ ետես զահագին գործն և զարհուրեցաւ. և սուր քարշեալ կամէր զմնացեալսն ինքն կոտորել, զոր ոչ ետուն մոլնայքն թոյլ, վասն որոյ հանեալ զմնացեալսն ի գեղչէն և փոխանակ նոցա կացոյց քրիստոնեայս, և արար հայանոց...

136

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 4859

Գրիչ՝ Յոնանէս
վայր՝ Այրիվանֆ

649ա

...Արդ, այսմ հոգեւոր և աստուածային և մեծափառ զանձուցս ցանկացողք եղեալ երիցս երանեալք՝ երկու հարազատ կրօնաւորք՝ Տէրութե և Յովանէս, և բարէմիտ և աստուածասէր Զաքարէն, և որդին իւր Մարգար քա-

թյուններով, նույն է, միայն վերջում ունի լրացուցիչ հետեւյալ նախադասութիւնը. «Ի փառս Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ: Եւ այսպէս սքանչելեօքս հաստատեցան հաւատացեալքն առաւելապէս ի հաւատս ճշմարիտ, և անօրէնքն երկմտեցին յընդունայն հաւատոց իւրոց»:

* Այսմ Մամոտանք կոչեցեալ (ծանոթ. Ղ. Փիրղալեմյանի):

** Փիրղ՝. «Աղաբուկ»:

649p հանայ. եղեալք ի յանդաստանս եկեղեցւոյ և տեսեալ զդրութիւնս սպասուցն և կարգացն և զզանազանութիւն ամենայն կահիցն, զոր եղեալ ի փառս աստուծոյ, և ի յազուտ մեր, և ի լուսաւորութիւն հոգւոց մերոց, և ցանկացեալք տրփմամբ հոգւոյն այսմ բազմաշխատ մատենիս և հոռուն գրել զսա ի յարդար վաստակոց իւրեանց...

Ջոր և ես՝ տառապեալ յոգի տէր Յոնանէս եպիսկոպոս ըսկսայ և կարողութեամբն աստուծոյ գծագրեցի մի ըստ միոջէ զմարգարտաշար քանս ի սփոփանս մտաց բանասիրաց և տաւնասիրաց անձանց, մանաւանդ ի սէր սիրելեացն աստուծոյ և ի պայծառութիւն սուրբ եկեղեցոյ՝ զլուսատուս Հայոց և զմխիթարիչս մտաց...

...Ըստ այսմ յուսոյ և պայմանի ցանկացան և այս բարեսէր և բարեմիտ արքս, երկու հարազատ կրանաւորքս Տէրաւէր և Յովանէս, և զկէս գրոցս ետուն գրել, վասն զի ոչ ժամանեաց սրբասնեալ աբեղայն Յովանէս ի կատարումն գրոցս, այլ փոխեցօ մահամբ յաշխարհէս ի յանանց կեանս, նոյնպէս և եղբայրն Տէրաւէր փոխեցաւ առ Քրիստոս, և ոչ կարացին զբոլորն գրել տալ: Վասն որոյ տեսեալ զսայ աստուածասէր և բարեմիտ այրն Զաֆաւէն և որդին իւր Մարգար քահանայն, և մայրն իւր Խեր-Խաթուն, և ամուսինն իւր Խումար-Խաթուն և զկէս գրոցս այլ նոքա ետուն գրել ի հալալ վաստակոց իւրեանց:

Արդ, եղև զրուս գրութեան սորա՝ այս մեծահանդէս ծաղկազարդ և հոգեկից տառի, ի շրջագայութեան հայկազեան տաւմարի ՋԼԷ. (1488), 650ա ի դառն || և ի շար ժամանակի, որով նեղիմք ի բռնութենէ անաւրինաց, յանիրօ պահանջողաց: Ի հայրապետութեան տեսառն Սարգսի՝ ի յառաքելական աթոռն՝ ի սուրբ էջմիածինն, և յաշխարհակալութեան Յաղուպ-Բէկին, որ ի սորա ժամանակս եղև թասպութիւն, զի զատին թաթար էր և հայածէին զբրիստոնեայնս ի Թաւրէզ քաղաքի, զի տաճիկ ոմն անուն Մեհդի սպան զմեծ խնոյանն Հայոց ըզխաւճայ Միրաֆն, վասն ի Քրիստոս հօտոցն, որ և յիշատակն արհնութեամբ եղիցի, ամէն: Ի սուրբ և ի գերահռչակ ուխտս որ կոչի Այրիվանս, որ և հիմնարկեալ է ի սուրբ Լուսաւորչէն Գրիգորի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և արեամբ ներկեալ Քրիստոսի սուրբ Գեղարդեանս, և սուրբ աշոյս Յովաննու, և խոտակերաց սուրբ նշանիս, և տապանակի սուրբ Յակոբին և այլ բազմահաւաք սրբութեանցս, յառաջնորդութեամբ տեղոյս իմոյ անարժանութեանս՝ Յոնանէս եպիսկոպոսի, և հարազատիս իմոյ՝ գեղեցկատիւ պանկանս տէր Ստեփանոս եպիսկոպոսի, և ձեռնասնունդ հոգևոր որդ[ոց]ս՝ մերոց միաբանիցս՝ Յեսայոյ, և տէր Մաղափիայի, և Կարապետի, Խաչատրոյ, և Ստեփանոսի, Մելիսեբի, Նթանասի, Հերապետի և Ազարիայի:

Արդ, յերեսս անկեալ աղաչեմ, որք հանդիպիք սմա տեսութեամբ, յաւրինակելով, կարգալով և կամ լսելով՝ յիշեսցիք ջերմեռանդ սրտիւք և քաղցրազուրկ մտաւք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր գստաշողք սուրբ գրոցս զԾէրտէր քահանայ, և զՅովանէս քահանայ, և զՄաղքաւմշայ, նաև գրարեմիտ և զմեծազգի այրն Զաֆաւայ, և զկենակիցն իւր զԽեր-Խաթունն, և զպատեւիկ և զփառաւոր և զճգնազգեաց քաջ րաբունապետն Ստեփանոս, և զՄարգար քահանայն, և զկենակիցն իւր զԽումար-Խաթունն, և զբոլորն իւր

զնդիսաբեղ, և զորդիքն իւր զՍիմէոն դպիրն, Ագիգբէկ, Գալուստ, և Զա-
 փաւայ, և Սաճակ, և զհարեղճաբայրսն զպարոն Զանազիզն, և զԱմիրազիզն,
 զՄուշեղ և զԴօիթ՝ զփոխեցեալքն առ Քրիստոս, և զորդիք նոցին՝ զպարոն
 Դիլտարն և զՄաթէոս քահանայն, զպարոն Շանշէն, և զՇեհրանշէն, և զԳրի-
 գորն, և զփեսայն իւր զԶանիկ-աղէն, և զդստերսն՝ զԹամբայ-հաթուն,
 զՍիրմիկ և զԴավլաթն:

550p

Արդ, ստացաւ զքս աստուածային բուրաստանիս՝ զհասարակն՝ Տէր-
 տէր և Ովանէս կրօնաւորք, վասն այն պատճառին, որ զբոլորն գրել տան,
 որ ի վանքս իւրեանցն յիշատակ լինի: Երբ որ Ովանէս աբ[եզ] լէն վախճա-
 նեցաւ՝ Տէրտէրն չկարաց թամամել, մեք՝ Այրիվանուց եպիսկոպոս և միա-
 բանք աղաչեցաք զՏէրտէրն, թէ դու զքո բաժինն այլ այն գեղին տուր,
 վասն այն պատճառին, որ այն Բարձապի գեղն սուրբ Գեղարգեանս սեփ-
 հական ժողովուրդ է և գիրք չունին, զջուրն ծարաւուն պիտի արբուցանել:
 և Տէրտէրն այլ կամաւորեցաւ, և միաբան շնորհեցաք զկէսն էլ հետ այն
 կիսուն, որ Մարգար երէցն և իւր հայրն Զափաւէն գրել տուին և ծաղկով
 զարդարեցին և կազմեցին, և իւրեանցն անշինջ յիշատակ լինի: Յայսմ հե-
 տէ Խարձապոյ եկեղեցոյն է Այսմաւուրքս, որ հանապազ կարդան ի մէջ
 ժողովուրդեանն, և ղյիշատակութիւն ստացողաց սուրբ գրոցս կատարեն
 անխափան:

Արդ, վայելողք սուրբ գրոցս և կարդացողք և լսողք՝ յիշեցէք ի մաք-
 րափայլ յաղաթս ձեր զՏէրտէր քահանայ, և զՅովանէս քահանայ, և
 զհայր իւրեանց զԱստուածատուր, և զմայրն զՍալթանն, և զբոլորն իւրե-
 անց զԹանկաւորն, և զՄաղթումշէն, և զքրեւր դուստրն հաթունջանն, և
 զայլ ամենայն արեանառու մերձաւորսն, ասելով ի խորոց սրտէ, թէ Տէր
 աստուած, ողորմեա նոցա և գրեա զնոսա ի գիրն կենաց, ամէն:

Այլ և կրկին անգամ աղաչեմ յիշել յաղաթս ձեր զիս՝ զբազմամեղ
 գրիչս ըզտէր Յոճանէս եպիսկոպոս, և զեղբայրն իմ զտէր Ստեփաննոս
 եպիսկոպոս այսմ նահանգիս՝ Կոտայից երկրիս, որ աշխատեցայ բազում և
 հոգաբարձութեամբ գրեցի ըստ կարեաց մերոց, զի ժամանակս դառն էր.
 որ այլազգեաց շատ նեղութիւն քաշեցաք, որ յայսմ ամի իս. (40) ազա-
 տորգի կալան, թէ տաճկացէք. այլ ողորմածն աստուած ձեռնտու և ազ-
 նական եղև նոցա, յորոց մի էր եղբայրն իմ պարոն Հայկազն, և պարոն
 Աւագն, որ է. (?) ամիս կալուլական կացին, և բազում տուգանք տվին,
 և ի հօտտոցս Քրիստոսի ոչ դարձան: Եւ Արարիչն աստուած վարձս բա-
 րեաց պարդեհսցէ նոցա յիւր միսանգամ գալըստեանն, ամէն:

51ա

Այլ և զհոգեւոր ծնաւորն մեր՝ զքաջ քարտուղար վարպետն զտէր Մա-
 թէոս, որ զաւրինակն շնորհեաց, տէր աստուած զհոգի նորա ընդ սուրբ
 քահանայից դասակից առնէ, ամէն:

Այլ և զսիրասնունդ հոգեւոր եղբարքս մեր՝ զտէր Ստեփաննոս եպիս-
 կոպոս պայազատ և զտէր Մաթէոս եպիսկոպոս, որք աւգտակարք եղեն
 կամակեցութեամբ, և զծաղկող և զկազմով զարդարող գրոցս զտէր Ալեք-
 սաննոսն, զՍիմեոն և զՍիմէոն սրբասնեալ կրանաւորքն, այլ և զմարմ-
 նաւոր ծնաւորսն մեր յիշման արժանի առնէք, աղաչեմ, միով տէր-ողոր-
 մեհայիւ...

Գրիշ՝ Յովանէս
վայր՝ Վարազ

416բ

...Ձոր տեսեալ զայսպիսի գանձս աստուածային և պայծառ լուսով սրբասէր և բարեմիտ տանուտէրն Մանթումշէն, և ցանկացեալ այսմ աստուածային փարթամ գանձուցս և ջերմեռանդ սիրով հոգոյն սրբոյ և մեծ փափագմամբ ստացաւ զսա ի յարդար վաստակոց իւրոց և ի քրտնաջան աշխատանաց՝ ի վայելումն մանկանց և կեղեցոյ և յետ աստի կենացս ելանելոյ յիշատակ բարի հոգոյ իւրոյ, և ծնաւոյց իւրոց Յովանէսի և Զրմուր-Խաթունի, նաև եղբօր իւրում խոջայ Սադաղի, և կողակցին Քննուր-Խաթունի, և զորդիքն իւրեանց՝ զխոջայ Ղարիպշէն, և զկողակիցն իւր զԴովլաթ-Փաշէն, և զաւակաց նորա Գրիգորի և Բեկիսիմանի, և զմիւս որդին զխոջայ Ատումն, և զմայրն իւր զՄուղալ-Խաթուն, և զհանգուցեալ զաւակացս նորա զԱղաջան. զԽանումն, զՍալթանգաղէն, և զմիւս եղբայրն զխոջայ Թումէն, և զկողակիցն իւր զԽոնձէն, և զորդիքն իւր՝ զԻսրայէլ և զՄիքայէլ և Մինաս, այլ [և] զխոջայ Մաղթումշէն, և զկողակիցն իւր // զՇախբաշէն, և զաւակս իւր զԽուդաբաշխն, և զԵզդանբաշխն, և զՄուրադբաշխն, և զԴովլամբաշէն, և զայրն իւր զխոջայ Եզդանբաղշն, և զորդիքն իւր զՋանիարն, զՄիքաէն, զՊարսամն, այլ և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց և երախտաւորաց՝ կենդանեաց և հանգուցելոցն ի Քրիստոսս։ Եւ ետ զսա ընծայ և նուէր սրբոյ Պետրոսի և Պաւլոսի առաքելոցն, որպէսզի վայելեսցեն զսա մանկունք սուրբ եկեղեցոյն և ուրախացին սովաւ հանապազ ընթերցմամբ և յիշեսցեն անմոռաց յիշմամբ յերկնայգնաց յազակթս իւրեանց զյառաջ յիշեցեալ ըստացող գրոցս զխոջայ Մաղթումն, և զծնաւոյսն իւր, և զեղբարքն, և զազգն ամենայն, առհասարակ։ Մանաւանդ յիշել և լի բերանով և ուղիղ սրտիւ աստուած-ողորմի ասել, ևս առաւել ի ժամ սուրբ և սոսկալի պատարագին զենլոյն Քրիստոսի։

417ա

Արդ, գրեցաւ սա ի թվականի Հայոց ԶԼԷ. (1488) ամին, ի սուրբ և ի փառաւորեալ յերկնայնման հաստակառոյց և քրիստոսահիմն, առաքելաշնորհ և արքայաշէն, աստուածաբնակ և շնորհապարդեալ եւթնաստեղեան տաճարացս, ի յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս տէր Յովանէս արհեսպիսկոպոսի՝ իմաստուն և հանճարեղ արհի, պանծալի և հոգիւնկալ վերագիտողի Վասպուրական երկրի։ Քրիստոս աստուած արեգակնանման պայծառացուցանէ զհոգի և զմարմին սորա և զասեսցէ ի դասս սուրբ հայրապետացն, ամէն։ Ի դառն և վշտաբեր ժամանակիս, յորում կամք ի նեղութիւն և ի տառապանս ի ձեռն ալլասեռից աղղաց, զի դամենեան չարչարեն և նեղեն, տուժեն և տուգանեն, կեղեն և կեղեքեն, և այլ աղգի-ազգի վշտաւր տանջեն։ Եւ այս ամենայն եկն ի վերայ մեր վասն մեղաց մերոց, և ոչ դառնամք և ոչ ապաշխարեմք զանշափ չարիս մեր, այլ արքստաւրէ առաւելումք ի մեղս, և արհամարհեմք և անարգեմք զամենայն խրատ և զբանս սուրբ դրոց, որ է ի շահ և յաւգուտ հոգոց մերոց։

Այլ և առ մեզ է տեսնալ զբանս առաքելոյն, որ ասէ, թէ Ի ժամանակս յետինս, որ եմք մեք, յարիցեն մարդք արհամարհողք, ժպիրհք, յանդուգն, լանսուրքք, աննուերք, ուսումնատեսքք, արծաթասէրք, անձնասէրք քան աստուածասէրք, ծոյլք, դատարկակեացք, շարածճիք, որպէս առ մեզ և ի մէնջ է ուսանել: Զի փոխանակ բարոյ չարք եղաք. ամբարտաւանք, ամբարհաւաճք, վէսք, սնափառք, ստախաւսք, նենգսուորք. 417բ բամբասողք, շոգմոգք, հայհոյիչք, մարդահաճոյք, կեղծաւորք, ալիքատաւորք, նախանձոտք, երախտամոռացք, եղբայրատեսացք, մանաւանդ թէ և աստուածատեսացք իսկ, և որ այլ ևս սոյնպիսիս, և յաճախողոյնս քան զսոյնս՝ հայրն չարեաց և ծնիչն անաւրէնութեան, այսինքն սատանայ սերմանեաց ի մէջ զուտ և սուրբ ցորենոյն, այսինքն ի սպասաւորքս սրբարար և աստուածընկալ սեղանոյն, և զմարմին և դարիւնն Քրիստոսի պատարագողացս, զի ոմանք զսահմանեալ աղաւթիցն անփոյթ արարեալ անխտիր ի տաւնս տէրունականս ի մարմին և յարիւնն Քրիստոսի մերձենան, և կէսք զուսման և զգիտութեան ոչինչ փոյթ առնէն, այլ լոկ միայն տգիտաբար զբահանայականն դործեն զգործ, և կէսք զհետ դիւոյ և ցքոյ շրջին և երեկանան ի նմա. և ոչ միայն այս՝ և եպիսկոպոսք ի վերայ եպիսկոպոսաց յառնին, և քահանայք ի վերայ քահանայից, և ուստաւարք ի վերայ ուխտաւորաց, և կրանաւորք ի վերայ կրանաւորաց, և զազատն ի բնէ՝ զեկեղեցի ասեմ, զոր Քրիստոս իւրով սուրբ արեամբն ազատեաց, մեք ի հարկ և ի ծառայութիւն արկաք անաւրինաց յաղաղփառաց և անձնահաճոյ կամաց: Եւ արդ. որո՞ւմ թողութեան արծանաւոր գտանիցիմք: Եւ արդ, բաւականսցի ասացնալս, զի ոչ եթէ նախատելով կամ չարախաւսելով զումեքէ գրեցի զայս, այլ ի խրատ և ի զղջումն բարեմիտ ընթերցողացն ասեմ և լսողայն:

Եւ արդ, զայս ամենայն տեսնալ և իմացնալ հաւատարիմ և աստուածասէր տանուտէրն խոջայ Մաղքումն, և յոյս և ապաւէն հոգոյ իւրոյ արարեալ զսուրբ գիրքս և եղեալ ի խնդիր ջերմեռանդ սրտիւ և մեծ յուսով:

Եւ արդ, ես՝ անպտուղս ի բարեաց և մեղաւորս յարգարոց, անկատարս ի կատարելոց և մեղանշականս յանմեղաց, անկեալս ի կարգաւորաց և անյիշելիս ի գրչաց, անարհեստս յարունստաւորաց և սղէտս, ի գիտնականաց, բազմամեղ և սուտանուն կրանաւոր Յովանէս գծողս, տեսի զսէր և զփափաղ սորա զոր ունէր առ հոգեւորսն, և իմով տկարութեամբս յանձն առ: Եւ ամենակարող զաւրութեամբն Քրիստոսի կատարեցի զսուրբ գիրքս զայս, բաղում և մեծ աշխատանօք հասուցի զսա յաւարտումն յաստուածաբնակ և երկոտասան սին լուսոյ կառուցեալ տնապատս Վարագ, ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանիս, որ է ի կենաց փայտէն, և եւթն աստեղեան տաճարացս և այլ սրբոցս, որ աստ կան հաւաքեալ, ի հայրապետութեան տեառն Սարգ[ս]ի կաթողիկոս ամենայն Հայոց, վասն որոյ բարեխաւսութեամբ սուրբ և աստուածընկալ սուրբ Նշանիս Վարագայ և սրբուհոյ Աստուածածնին Մարիամու, և աղաչանաւք ընտրելոց քոց սրբոց՝ Քրիստոս աստուած՝ զստացող գրոցս զխոջայ Մաղ[ք]ումն 418ա և զծնաւղսն իւր և զեղբայրսն և զազգն ամենայն, զոր յառաջն յիշեցաք,

խորանակից և դասակից արասցէ սրբոց վկայիցն և զուրախարար ձայնն արձակենցէ առ նոսա, եթէ Եկայք բարի և հաւատարիմ ծառայք, մտէք յուրախութիւն տեառն ձերոյ, ամէն:

Դարձեալ և մեղապարտ Յովանէս գծագրող սորա, զաղէտս տարա-
կուսանաց իմոց առաջի մատուցեալ աղաչեմ զսրբութիւնդ ձեր, ո՞վ սի-
րելի և հաւատարիմ ծառայք Քրիստոսի, հարք և եղբարք, սիրով հոգոյն,
աներկմիտ հաւատով, լիակատար սրտիւ, բոլորախաւս լեզուաւ առաջի
Քրիստոսի ի ժամ աղօթից ձերոց յիշեսցիք և զիմ անարժանութիւնս, վա-
սրն զի աղաւելեալ է հոգիս մեղաւք և քան զամենայն մեղաւորս աշխար-
հի անարգագոյն գոլով: Բայց յոյս ունիմ յողորմած բնութիւնն Քրիստոսի
աստուծոյ, զի աղաչանաւք մաւր իւրոյ և ամենայն սրբոց, այլ և ձեր
սուրբ աղաթիւք ողորմութիւն ցուցցէ առ ծառայս իւր, և ծովացեալ մե-
ղաց իմոց մաքրումն արասցէ և երկնից խորանաց մտիցն արժանացու-
ցէ ըստ իւրում ողորմութեանն: Նաև զծնաւդքն մեր զԱրդանշանն և զՈւս-
լուն-Մէլիք, և զեղբարքն իմ զԽալիֆայ՝ տարաժամ հանգուցեալն, և
զՄկրտիչն և զԱնտուրն, որ ննջեցին առ Քրիստոս, և զմիւս եղբայրն
իմ զԹովմէն, և զընդր իմ Մուրալն, և զայլ ամենայն ազգատոհմքն մեր՝
զկենդանիսն և զննջեցեալսն, այլ և զերախտաւորն իմ զհոգևոր հայրն
զԿարապետ քահանայն, որ բազում երախտիք ունի ի վերայ իմ, և զկո-
ղակիցն իւր զԴուլիգարն՝ զհոգևոր մայրն իմ, և զաւակս նորա զդե-
ռարոյս ծաղկունքն՝ զԼարոց սարկաւագ և զՅովանէս անթառամ ծաղիկն,
Քրիստոս աստուած անսասանելի կենաւք պահեսցէ ղսոսա մինչ ի խո-
րին ծերութիւնն, ամէն:

Արդ, աղաչեմ զամենեկեան և յերեսս անկեալ պաղատիմ սովոր յո
եղբարցդ, զի խոշորութեանն և սխալանաց զրիս անմեղադիր լինել, զի
կայր մեր այս էր:

Դարձեալ, յերեսս անկեալ աղաչեմ զձեզ յիշել ի բարին Քրիստոս
զերիցս երջանիկ և տիեզերալոյս վարդապետն զՄկրտիչ և զեղբայրն նո-
րա զԳրիգոր քաջ բարտեղարն՝ զուսուցիչն իմ, որ փայլեն իբրև զարե-
գակն ի մէջաւրէի ի յերկիրս Տարբերունի, որ այժմ կոչի Բերկրի: Քրիս-
տոս աստուած արեգակնաւման պայծառ ցուցանէ զհոգի և զմարմին սո-
ցա ի յաւորն դատաստանի և դասեսցէ ի դասս սուրբ վարդապետաց,
հանդերձ ծնաւդաւքն իւրեանց, ամէն: Եւ զԿարապետ սարկաւագն, որ
418բ աշխատեցաւ ի կոկել թղթիս, այլ և զայնոսիկ, որ բոլոր սրտիւ || մեզ
աստուած ողորմի ասեն՝ յիշելոցս ի սմա՝ ստացողաց և գրողաց և այլ
աշխատաւորացն, ամէն...

138

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Աթոռ 29, «էջմիածին» 1950 թ.

նոյնմբեր—դեկտեմբեր, էջ 84

Գրիչ՝ Վարդան

է՛յայր՝ Հաղբատ

253ա

...Ետ գրել զսուրբ աւետաբեր Աւետարանս հաւատարիմ և բարե-
պաշտն, աստուածասէր և երկիւղած կինն Խոնք-Խաթուն: Եւ ստացաւ

զսայ ի հալալ վաստակաց իւրոց յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց՝ հօրն Ջանգաղչին և մօրն Ագիգ-Մէլիփին, և հանգուցեալ եղբօրն Յովանէս քահանային, որ տղայ տիօք փոխեցաւ առ աստուած և սուր մեծ եթոյ ծնողաց իւրոց, և այլ եղբարցն՝ Մկրտչին և Մարտիրոս իրիցին, և եղբօր՝ Խարսեղին և Ղազարին, և հօրեղբօրն՝ Սիմէոնին, և որդոյն Ղուկասին, և ամենայն ազգականաց իւրոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց...

Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականիս Հայոց ՋԼԷ. (1488), ի գաւառս Լօռոյ, ի յերկնայհանգէտ և ի դերայհոշակ սուրբ ուխտս Հաղբատ, ընդ հովանեաւ սուրբ Կաթողիկէ յիս, և սուրբ Աստուածածնի, և սուրբ Առաքելոցս, ձեռամբ փծուն և անարհեստ գրչի Վարդան արեղայի, որ անուամբս միայն և գործովս ոչ, որք հանգիպիք յիշեցէք ի Քրիստոս զիս և զծնողն իմ:

Ես Խոնդ Խաթունս ստացայ զսա յիշատակ ինձ և կենակցին Դովլաթխարին, և ծնողաց իւրոց՝ հօրն Յարագիգին և մօրն Յեսան-Խաթունին, և եղբօրն Շամշին, և կնոջ նորին Շահիսլիմին, և զաւակացն Դաւթին և Յակոբին, և հանգուցեալ եղբարց՝ Յակոբին, Շահուլին, և քրերացն՝ Սառային և Գովփաշին և Յանապնուշին, և ծնողաց իմոց Ջանգաղչին և Ագիգմէլիփին, և եղբարցն իմոց Մկրտչին, կենակցին Խոսրովիթրղթին, և զաւակացն Մուրադաղչին և Մարտիրոս քահանային, և կենակցին Խաթունջանին, և զաւակացն նորայրողոջ Յովանիսին, և ամենայն արեան մերձաւորաց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց:

Արդ, աղաչեմ ամենեանեանդ, որք հանգիպիք սմայ կարդալով կամ լսելով ի լուսատու բանիցս կամ օրինակելով, յիշեցէք ի մաքրայփայլ յաղօթս ձեր զԽոնդ-Խաթունն, և զիւրսն ամենայն, և զվերագրեալս ի սմա: Ի յօժար կամաց և ի խորոց սրտէ միով տէր ողորմիայիս արժանի առնել և յիշել ի ժամ աղօթից, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

Դարձեալ ես՝ Խոնդ-Խաթունս տվի ի յօժար կամօք զյիշատակս իմ՝ զսուրբ Աւետարանս իմ եղբօրորդոյն՝ Մարտիրոս նորրեմայ քահանային, զոր տէր աստուած վայելել տացէ իւրեն և զաւակաց նորին:

Մի ոք իշխեսցէ զսայ հանել, կամ յիմոց, ի յօտարաց, եթէ ոք յանդգնի՝ պատժի:

Արդ, աղաչեմ յիշել ի տէր զբազմամեղ նկարողս և զկազմողս՝ հանդերձ բազմերախտ ծնողօք իմովք: Ինքն որ առատն է ի տուրս բարեաց՝ ձեզ յիշողացդ և մեզ յիշեցելոցս ողորմեսցի Քրիստոս աստուած և նմայ փառք յաւիտեանս, ամէն:

Հնդ նմին [յիշեցէք] զՎաղթանկն, որ կողին աշխատեցաւ:

եպիսկոպոսութեան տէր Դանիէլի, ի բերդս որ կոչի Ֆ[ռ]նաւս, ընդ հովանեաւ սուրբ Հրեշտակապետացս, և սուրբ Աստուածածնիս, և կենսաբեր սուրբ Նշանիս, որ է բարեխօս ամենայն աշխարհի...

Ո՛վ եղբարք, անմեղադիր լերուք սխալանացս, քանդի տարիս դառն էր և խառնակ: Յայսմ տարուջս երեկ խոնդքարի տղէն ի վերայ Մարայ սուլտանին, և զՍիս առաւ և զիր բերդորայքն զամէն, և շատ ազգի ազգի պատուհաս երեկ ի վերայ աշխարհիս վասն մեղաց մերոց, և աստուած յայլ պէթարէն ազատէ:

140

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Իրանի Փերիա գավառ, Նամակերտ գիւղ, ՄՏՄ, ՍՏԱ

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Զրվէժ

69ա ...Աստուած ողորմի Վարդան աղին և դստերն իւր Գովմէլիֆին: Ես՝ Գրիգոր եպիսկոպոս գրեցի զյիշատակարանս թվ. ՋԼԷ. (1488), ի գիւղս Զրվէժ, ի հայրապետութեանս տէր Սարգսի և ի զանութեանն Աղուպ փառշահին:

141

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նոր Զուղա 475, ՍՏԱ, ՄՏՄ

Գրիչ՝ Ստեփաննոս
վայր՝ Յղնայ

234բ — 236բ ...Եւ գրեցաւ ձեռամբ յոգնամեղ և փցուն գրչի Ստեփաննոսի սուտանուն արեղայի, որ միայն զձեն ունիմ և ոչ զվարս այսմ անպատում գանձիս: Նայ և աւարտ սորա կատարեցաւ ի թվին ՋԼԷ. (1488), յաշխարհակալութիւն Յաղոբ-բէկին, որգոյ Հասանին, ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի, և ի մերոյ վերադիտողութեանս արհի և մեծաշուք եպիսկոպոսի տէր Ագաբէի, ի Յղնայ դեղիս, ի դուռն սուրբ Յովհաննէսիս և սուրբ Սարգսիս, զոր տեւ աստուած անշարժ և անխախտ պահեսցէ յայսրմ հետէ մինչև յաւիտեանս:

Արդ, ցանկացող սուրբ և աստուածախաւս գանձարանիս զԱբել քահանայն, որ և բաղում աշխատութեամբ ետ գրել յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և ծնողաց իւրոց՝ զՄկրտիչ քահանայն, զմայրն զՔուրիկ, և զկողակիցն զՆորմելիֆ, և զԴոնիայ, և զԱհրիկ, և զորդիսն իւր զԵսայի քահանայն, և զորդին իւր զԱբրահամ քահանայն, և զԱհարոն քահանայն, և զՏրդատ, և զընթանուր (") զՄկրտիչ սարկաւագն, և զՅոբն, և զԿոստանդիանոս, և զդստերսն զառհասարակ ամէն, և զհարեղբար որդիսն՝ զՊաւղոս քահանայն, և եղբայրն զԳորգիկ՝ ձեռնաւոր գեղոյս, և զայլ տանուտէրսն՝ զՆոդաբաշխն և զՂամբարն, և զայլ առհասարակ ժողովրդեանն՝ մեծի և փոքու, արանց և կանսնց, ծերից և տղայոց, որք կան ի

սպասաւորութիւն սուրբ եկեղեցոյս Գէորգայ, ի գեղն որ կոչի Յոբէվանս, ի գաւառն Գողթեան, որ և ամենեքին աւգնական եղեն ի գնելն՝ յիշատակ իւրեանց և ննջեցելոցն, զոր աստուած բազում վարձս տայ, ամէն:

Եւ ով ոք որ յանդգնի ի յԱւետարանս այս գողանալով, ծախելով, գրավ գնելով, կամ այլ ինչ վնաս բերէ՝ մասն ու բաժին զՅուդայի և ուլատիժն Կայէնին առցէ:

Ո՛վ սուրբ ընթերցողք և լոյս ||| կամ արինակելով սուրբ աստուածախաւս կտակարանս, յիշեսցիք ի Քրիստոս զսուտ գրիչս զՍաւփաննոս, և զծնաւդսն իւր զէվալ և զՍուլթանբաղթ, և զծնաւդսն իւր, և զամենայն արեան մերձաւորսն:

142

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6358

ա

Գրիչ՝ Եղիս

վայր՝ Քաշաթաղաց գաւառ
Խոզանաւար գիւղ

217ա ...Եւ Եղիա սուտանուն և փծուն և բազմամեղ և մեղսամակար էրեցս գրեաց զսուրբ Աւետարանս փափագանաւք, որ երեստ զանցաւորն մամոնայս և էառ զանանց գանձս, որ ոչ ուտիչ ապականէ և ոչ գողկական հատանեն և գողանան, զի ուր գանձք ձեր՝ անդ և սիրտք ձեր եղիցին:

217բ Յիշատակ է սուրբ Աւետարանս Եղիայի՝ գրչի սորա, և իւր ամասնին՝ ի Քրիստոս փոխեցելոյն ի տղա || հասակաւ, և իւր դստերոյն՝ Շահգաւիւն, այլ ոչ ունէր զաւակ յերկրաւոր, այլ ստացաւ զսուրբ Աւետարանս՝ էառ զթուղթն սորայ ի հալալ արդեանց իւրոց ...ի յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և ծնողաց իւրոց՝ հաւրն իւրոյ Շապանիւն և մաւրն իւրոյ Նիկարիւն, և յամասնոյն իւրոյ Կիւլփաշիւն, և դստերոյն Շահգաւիւն, և յեղբարց իւրոց՝ Աղանանիւն, Ամիրմանեա||իւն, որ են ի Քրիստոս փոխեալ, եւ որ կային յերկրի՝ Դատիանիւն, Սաւալանիւն, և փոքրոյն՝ Սաւլթանիւն, որ է յանուն պապին, և մամին իւրոյ Սիրամարգիւն, և քրեւրաց իւրոց, և ամենայն յարեան յազգականաց՝ կենդանեաց և ննջեցելոց, և ամենայն զարմից, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականութեանս հայկաղան տումարի 21է. (1488), ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի, ի յաթոռակալութեան Սիւնեաց Որդանան վարդապետի, եւ յաշխարհականութեանն՝ Եղիայի՝ յարիւնարբու բռնաւորի, որ տիրեաց բազում յաշխարհի և գաւառի բռնութեամբ և իւրովի կամաւք || մինչև Խոզաւան տիրեալ:

218ա Եւ գրեցաւ ի գաւառիս Քաշաթաղաց, ի գէղս որ կոչի Խոզանաւար, ընդ հովանեաւ սուրբ Ստեփանոսի Նախավկայիս և այլ բազմահաւաք սրբոց, որ աստ կան հաւաքեալ:

* Իմա՝ յաշխարհականութեանն:

Արդ, երես յանկեալ աղաչեմ զամենեանս զսուրբ Հանդիպողոց, որք պատահիք տեսութեամբ, կարդալով կամ արինակելով, որ և հանապաղ ի ծոց յեկեղեցոյ պահէք և կարդայք ջերմեռանդ սրտիւք և քաղցրագութ կամաւք, յանմոռաց մտաւք և աստուածահաշտ աղաւթիւք զբազմամեղ զրիչս զեղիա սուտանուն էրէցս և անարժանս, որ գրեաց զսուրբ Աւետարանս վասն հոգոյն յիշեսցիք ի Քրիստոս, և յինքն ողորմածն և առատ[ն] ի շնորհս պարգեաց, առհասարակ, ողորմեսցի ձեզ յիշողացդ և մեզ յիշեցելոցս, յամէն:

Արդ, ով որ քանկանայ յիշատակարանս կտրելոյ՝ մասն Յուդայի և Կայենի առնու...

Բ

Ստացող՝ Անանիայ

219բ ...նւ Անանիայ բազմամեղ և մեղսամակաւ էրեցս գնեցի զսուրբ Աւետարանս ի հալալ յարդեանց իմոց Նդիայ իրիցոյն, յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց՝ հաւրն իմոյ Վարդանէս քահանայի և մաւրն իմոյ Շահսաւղանին, և ամսսնոյն իմոյ Թանկսուղին, և որդոյ իմոյ Ագաբիին, և յեղբարձն իմոց Յամիւղարին և Թումային և յամենայն յեղբարձն իմոց, և պապին իմոյ Մուրադին, և յամենայն ազգաց իմոց:

Արդ, աղաչեմ զամենեանս, որք հանդիպիք սուրբ Աւետարանիս կարդալով կամ յարինակելով յիշեսցիք զմեզ, և աստուած զձեզ յիշէ իւր յարեայութեանն, ամէն, եղիցի, եղիցի:

143

Ա Ի Ն Տ Ա Ր Ա Ն

Նոր Զուղա 29, ՍՏԱ, ՄՏՄ

Գրիչ՝ Մանել
վայր՝ Կուֆի

Ա

256ա ...Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ յոգնամեղ և տկար գրչի Մանելի, ի գեաւղս Կուֆի, ընդ հովանեաւ սուրբ Գրիգորի և սուրբ Նշանիս, ի թվականիս Հայոց Ջ. և ԼԷ. (1488), ի հայրապետութեան տէր Սարգիս կաթողիկոսի և ի ղանութեանն Յեաղուպ-բէկին:

...Յիշեսցիք ի սուրբ յաղաթս ձեր գիտ՝ զանպիտան գծողս զՄանելս, և ղծնաւղս իմ՝ զհայրն իմ զՊետրոս քահանայ և ղմայրն իմ զԱլամշատ ...և սղալանաց և խոշորութեան գրիս անմեղադիր լերուք, զի կարմեր այս էր, և աշաց լոյսս պակասեալ էր, և հոգս ու պատրանք աշխարհիս բազմացեալ էր...

Բ

257ա Զստացող սուրբ Աւետարանիս զՍանակ, որ ...ըստացաւ զսա ի հալալ ընչից իւրոց յիշատակ իւրն, և ծնաւղաց իւրոց՝ հօրն իւր Շահրիարին և մաւրն իւր Նազակին, և եղբարցն իւրոց Աբրահամին և Յովանիսին,

և քեւրացն իւր Ազգին և Մարիամ կոյսակրան ապաշխարողին, Մէհրի-
շատին, Դամաթին, Սիրիթուխտին, և ամենայն մերձաւորաց իւրոց,
ամէն...

144

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Ց

Երեան 1624

Գրիշ՝ Բարսեղ
վայր՝ Ասպիսնակ գիւղ

412բ ...Արդ, գրեցաւ սա ի թրւականիս Հայոց ՋԼԷ. (1488), ձեռամբ
անարհեստ և փրժուն գրչի Բարսեղ ծոյլ և անարժան քահանայի, ի յեր-
կիրս Քաջբերունայ, ի դեաւղըս Ասպիսնակ, ընդ հովանեաւ սուրբ Ատն-
փանոս Նախավկային և սուրբ Երից մանկանցն, ի հայրապետութեան
տէր Սարգիս կաթողիկոսի և յառաջնորդութեանն սուրբ ուխտիս Մեծովայ
Կառապետ արհեսկոպոսի, ի խնդրոյ պատուական և սրբասէր կրու-
նաւորի Կառապետի գրեցաք ըզՇարակնոցս:

413ա Արդ, աղաչեմ զամ[ի]ննեսեան, որք աւգտիք ի սմանէ յիշեցէք ի Քրիս-
տոս զստացող տառիս պատուական կրաւ[նաւ]որն զԿառապետն, որ
ստացաւ զսա ի խալալ վաստակոց իւրոց յիշատակ իւրն, և ծնաւդացն
Բարիոփին, և մօրն իմոյ Թանկ-Խաթունին, և մեծ պապուն իմ, որ գնացեալ
է ի Քրիստոս՝ Ամիրմուլփին, և կողակցին իւրոյ, և եղբօրն Տիրատուն, և
կողակցին Անին, և եղբօրն իւրեանց Կառապետին, և հօրեղբօրն Սու-
փիասին, և կողակց[ին] իւրոյ Վարդ-Խաթունին, և որդոյ իւրոյ Յովա-
նիսին, և կենակցին իւրոյ Ասան-Խաթունին, և որդոցն իւրոյ՝ Բարիոփին,
և կողակցին Թուրվանդին, և Սփանդարին, և կողակցին Մուլալ-Խաթու-
նին, և Սուփիասին, որ մականուն Չաթալ կոչի, ի վայելումն Վարդան
սրբասէր կրանաւորի, և քեւրցն Սալչուկին, և Աստուածատուր զպրին
և քեւր Գուլումին:

Արդ, աղաչեմ զամենեսեան յիշեցէք ի Քրիստոս զԿառապետ կրո-
նաւորն, և զեղբայրն Մկրտիչն, և զկենակիցն զՄարգարիտն, և զդուստր
զԽախաթուն:

...Արդ, աղաչեմ զձեզ յիշեցէք ի սուրբ յաղօթս ձեր զսուտանուն
գրիշ՝ զԲարսեղ անարժան քահանայս, և զծնաւդքն իմ զՄկրտիչն և
զմայրն իմ զԽաթուն-Մէլին, և զկողակիցն իմ զՄըրվաթն, և զդեռաբոյս
զաւակն իմ զՎրդանեսն, և զամենայն արեան մերձաւորքն իմ... Բայց
խոշորութեան գրիս անմեղադիր լերուք, զի կար իմ այս է:

Ո՛վ եղբայ[ր]ք, յիշեցէք ի սուրբ յաղօթս ձեր զհոգևոր հայրն մեր
413բ զտէր Բարսեղն՝ զսրբասէր կրօնաւորն, որ բազում աշխ[ատանք] և երախ-
տիք ունէ ի վերայ մեզ և աստուած փոխարէն հատուցէ յիւր միւսան-
գամ գալուստն, զիւր արքայութիւնն պարգեւէ իւրն և ծնողացն, ամէն...

ԳԻՐՔ ՀԱՐՑՄԱՆՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՅ ԵՒ
ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ՏՈՒՄԱՐԻ

Երևան 4454

Գրիչ՝ Ստեփանոս Ասպիսընկցի
վայր՝ Արծկէ

359բ ...Արդ, գրեցաւ աստուածային այս մատեան, որ կոչի Հարցմունք, ձեռամբ անարհեստ և փծուն գրչի Ստեփանոս արեղայի, ի վայելումն անձին իմոյ և յիշատակ ծնողաց իմոց՝ հօր իմոյ Մարտիրոսի և մօրն Եղիսաբեթի, և եղբօր իմոյ Յովնանիսի, և զաւակին իւրոյ Խուրաբաղչի, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց և փոխեցելոցն ի Քրիստոս, ամէն:

Արդ, հայցեմք ի ճաշակողացդ հոգևոր սեղանոյս և աղաչանս բաղ-մապխիս մանկանցդ եկեղեցւոյ, որք լուսաւորիք ի սմանէ ուսմամբ կամ օրինակելով, յիշեսցիք ի բարերարն աստուած զվերոյասացեալքս ի սմայ, և ներումն թողութեան խնդրեցէք յաստուծոյ կրկին ծնողաց մերոց:

360ա Այլ և զհոգևոր եղբարս մեր զՅովնանէս հերպետ և զմայրն իւր զՓաշամէլիքն, որ բազում սիրով և զթով ընկալան զմեզ՝ բարերարն Քրիստոս աստուած ողորմի իւրեանց հոգոյն և իւրեանց ննջեցելոցն, ամէն և եղիցի:

Արդ, զրաւ եղև այսմ մատենիս ի շրջագայութեան տօմարի հայկազան սեռից Զ. հարիւրից և Լէ-նից (1488), ի գաւառիս Բզնունեաց, որ է Արծկէ՝ հուպ քաղաքի, եւ ի սուրբ ուխտս Երեմիակոբ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Դանիէլ տաճարիս, և այլ սուրբ նշանացս, որ աստ կուէ հաւաքեալ, և սուրբ խարազանաղգեաց կրօնաւորացս, որ յոյժ երախտաւոր գտան մեզ, զոր հատուցէ նոցա փոխատուն աստուած: Արդ, աւարտեցաւ սայ յոյժ աշխատանօք և կարի նեղութեամբ ի փառս Քրիստոսի արհնելոյ յաւիտեանս, ամէն:

Դարձեալ, յիշեսցիք զՄեծովայ զսուրբ ուխտի մանկունսն: Նախ ու առաջին՝ արհնալիսկոպոսն զտէր Կարապետն՝ տեսուչ գաւառիս Արեւիշոյ. զՎարդան հերպետն, զՄկրտիչն, զԲարսեղն, զՅովնանէսն և զՅովնանէս գրոց աշակերտն, որ դաստէ մ՝ <մի> թուխտ շնորհաց, որ գրեցաւ Տօմարի մեկնիչս. աստուած ողորմի իւր բարի հոգոյն, ամէն: Այլ և զԿարապետն՝ փոքրն՝ Գրիգոր երիցու որդին, որ զօրինակն՝ զՀարցմունքն նայ ետուր ու գրեցաւ. աստուած յարութիւն կենացն պարգեւէ իւր հոգւոյն և իւր ծնողացն, ամէն. այլ և զՇէկ Կարապետն, զԽրժշցի Կարապետն՝ զմահաւորն, զՅակոբն և զմիւս Յակոբն, զՆերսէս հերպետն, զՀայրապետն, զԱւետիսն, զէրէց Մխիթարն՝ զբարի հեղահոգին: Այլ և զփոքր արեղայքն զՎարդանն, զԽաչատուրն, զՍտեփանոսն, զԳրիգորն, զՅովնանէսն՝ զԲաղիշեցին, եւ զՏայունց Ստեփանոսն, եւ զՄկրտիչն մեր՝ Ասպիսընկցին, որ է ինձ աղգական, եւ զՍտեփանոս գրչակս յիշեսցիք ի մաքրաւիայլ և յերկնաբացիկ յաղօթս ձեր, և որ առատն է ի տուրս բարեաց՝ ձեզ հայցողացդ և մեզ՝ խնդրողացս տացէ և շնորհեսցէ Քրիստոս աստուածն զիւր ամենառատ ողորմութիւնն, ամէն և եղիցի, եղիցի:

146

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Աթոռ 129, «էջմիածին», 1960 թ. Թ, էջ 63

ա

Գրիշ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Տփխիս

Փառք...: Ըստ յաճախման աստուածային բանին և ղհոգւոյն սրբոյ,
224ա որով լուսաւորէ ղհոգիս աստուածասիրաց անձանց || և տպաւորէ ի նոսա
զլոյս աստուածագիտութեան և մերձաւորս առնէ աստուածային երանու-
թեանն: Որ և ղհոգի սիրոյ իւրոյ արկեալ ի սիրտ աստուածասէր սրբաս-
նեալ հեզահոգի Ղազար քահանային, որ մեծաւ ջանիւ և փափագաւաւ
եստ գրել զսուրբ Աւետարանս ի վայելումն անձին իւրոյ, և ծնաւղաց իւրոց՝
հարն իւրոյ Սեանդարին և մարն իւրոյ Բէգի-Խաթունին, և կենակցին
իւրոյ Դուլումին, և եղբարց իւրոց Ջանդարին, Մարտիրոսին, Թադէոսին,
Ստեփանոսին, Ջաֆարին, Սպանդիարին, Խաչատուրին, և որդւոյ իւրոյ
Ղուկասին, և դստերաց իւրոց Թանգիկին, Նարինին, Ազիզին, և քրեւորաց
իւրոց Դեղա-Խաթունին և Մարթա-Խաթունին, և այլ ամենայն արեան
մերձաւորացն:

Արդ, գրեցաւ զսուրբ Աւետարանս ձեռամբ մեղապարտ և անարժան
գրիչ Մկրտիչ սուտանուն քահանայի, ի թվիս 21է. (1488), ի մայրաքա-
ղաքս Տփխիս, ընդ հովանեաւ կամակատար սուրբ Աստուածածնիս և
Գէորգայ զաւրավարիս, ի դառն և շփոթ ժամանակիս:

Արդ, աղաչեմ զամենեանեան, որք կարդայք և կամ արինակէք յի-
224բ շեսչիք նախ ասացեալ զստացող սորա զտէր Ղազարն || և ղիւսն ամե-
նայն, ընդ նմին և ղհոգեւոր եղբայրն և զքաջ վարդապետն զԱբրահամն՝
զնկարող և ղկազմող սորա, այլ և ղհոգեւոր եղբայրքն՝ զտէր Վարդանն՝
և զտէր Յովհաննէսն, և զտէր Յսայի աւագերէցն, և ղԲաբեղն:

Եւ որք յիշէք բարի յիշմամբ և աներկբայ հաւատով՝ յիշեալ լիշիբ
ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, որ է արհնեալ յաւիտեանս, ամէն:

բ

Նկարիչ՝ Աբրահամ

2բ Ջստացող սուրբ Աւետարանիս ղՂազար քահանայ, ղԱբրահամ նկա-
րիչ յիշեա, թվին 21է. (1489):

147

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ե. Լալայեան, Յուդակ Վասպ. 207, սյուն 507—510, վանի ս. Սահակ եկ., 68

Գրիչ՝ Սարգիս
վայր՝ Բերկրի, Առեղս գիւղ

...Մեք՝ Յոհաննէս քահանայս և Յովհաննէս, Աւետս և Մուսիկս,
Վարդանս և Սահակս, Աբրահամս և Դաւիթս և Յակոբս, Մարգարիտս և

Թագուհիս, և որդեակս իմ Ստեփաննոսս, և եղբայրքն իմ Թաւրոս և Սարգիս, ցանկացողք եղեալ մեր այսմ կենսակիր և աստուածական սեղանոյս, որ և գովի ի շինուած արարչին՝ ի վերա հիմանն Յիսուսի՝ կարկէհան ակամբ ընդ արծաթոյ ե ե[ւ]լիտական ոսկոյ, զի սա է ժառանգ լուսահաճանչ և հրաշալի ուրախութեան երկնաւորաց և երկրաւորաց...

Արդ, ես Յոհանէս երէցս փափագող եղեալ այսմ աստուածաին գանձուս և անպայման ուրախութեանս, և զրել ետու զսա ի դառն և ի վշտաբեր ժամանակիս, ի նեղ և ի դարանակալիս աւտ[ւ]ր, և ի թուին գերութեան հայկազեան ||| տոմարիս մեր[ու]մս ազատութեան և Թ. (9) հարիւրերորդի երեսներորդի եւթներորդի (1488) հայկազեան սեռիցս, ի հայրապետութեան տղա Ստեփաննոսի, ի տիեզերակալութեան Ղուքեւլա, և ի կողմակալութեան Արղու, և ի բռնակալութեան ազգին նետողայ:

Արդ, գրեցաւ ի դուռն նախավկայի և յառաջին սարկաւազի և այլ սրբոցս, որ կան շուրջ զմեք, ի գեղս Առեղս, յերկրի Տարբերանոյ, ու կոչի Ռեկրի: Զթխացեալ և մեղաք լցեալ զՍարգիս՝ գրողս սուրբ Աւետարանիս, աղաչեմ զձեզ, ո՛վ լուսերամից դասք և որդիք վերին Սլոնի. անմոռաց հայցեցէք ի հեզէն և ի մարդասիրէն, ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ զթողութիւն իմոց յանցանաց, և ի ձեռն մաքրափայլ աղաթից ձերոց ոչ կրեցից զանտի ամաւթն և զարտասուսն անվախճան, զի յոյժ քան զամենայն երկրածինք՝ առաւել գտա ստունկանող պատուիրանաց արարչին իմոյ Յիսուսի: Լեղաչեմ զձեզ, ո՛վ եղբարք, գթութեամբն աստուծոյ և տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ սխալանաց և խոշորութեան անմեղադիր լինիք: Կրկին յիշման բարոյ արժանի արարէք զՅովհաննէս սրբազրնեալ քահանա, և զծնողսն իւր, և զաւակսն իւր, զերիցակինն իւր, և զհաւանդարքն իւրեանց՝ ամուսնաւքն և զաւակաւքն պահեսցէ տէր աստուած ի խաղաղութեան: Եւ թէ ոք զյիշատակարանս կտրէ կամ անուն քերէ՝ չնընսցի և ինքն ի դպրութենէ կենացն յաւիտենից, ամէն:

148

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նյու-Յորք*

Գրիչ՝ Ղազար
վայր՝ Եկեղեաց գաւառ
Աւգստենդ վաճճ

559 Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թուարեւորութեանս Հայոց ԶԼԷ. (1488), ձեռամբ մեղաւոր և անպիտան ծառայիս աստուծոյ Ղազար երիցու, ի գաւառս Եկեղեաց, ի վանքս սուրբ Աւգստենդ... Զստացող սուրբ Աւետարանիս զԵղիան, և զծնաւդսն, և զորդին իւր զՄուրաւոն, և զեղբայրն զՄեծպառն: Աստուծ ողորմի Մար-խաթունին հոգւոյն արդար աւթմանէ իւր և տ յԱւետարանին գին՝ Եղիան զյիշատակ, ի Թաւրոս երեք ապսպրեց**:

* Հիշատակարանի ընդօրինակութիւնը շնորհակալությամբ ստացել ենք բանասեր Հ. Քյուրտ-յանից:

** Վերջին տողն աղավաղված է:

149

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նրևան 5339

184ա Յիշատակ է սուրբ Աւետարանս տէր Հերապետին, և որդուն նորա տէր Մարգարայոսին, և կողակցոն իւր <նորա> Մովսէսին, որ ստացաւ զայս սուրբ Աւետարանս ի հալալ ընչից իմոց. և ետու գին սուրբ Աւետարանիս ՃԺ. (110) զուռուշ և մէկ ձի, յառի զսա յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց ի թվիս Հայոց Զ. և Լէ. (1488)-ին: Աղաչեմ զձեզ և որք հանդիպի որոնելով և կամ կարդալով միով հայր մեղախւ անարժանս՝ տէր Հերապետս յիշեցէք: Գրեցաւ ձեռամբ Աբրահամ վարդապետին և առաջնորդ Աւետիսի Ստեփանոս վարդապետին:

150

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Յ. Բօփնեան, Յուդակ Խ. Դադեանի, Բ. էջ 50

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Բերկրի

Գրուած է ԶԼԷ. (1488) թուին, Տարբերունեաց երկրում, Բերկրի քաղաքում, ձեռամբ Կարապետ գրչի: Գրիզոր վարժապետ և քաջ քարտուղար խովի օրինակից:

151

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Թ. Գուշակեան, Յուդակ Սերաստիոյ ս. Նշանի, 33, էջ 34

Կազմող՝ Հերսուպետ
վայր՝ Մուշ

ա

Դարձեալ, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զխաւճայ Մելիֆոն և զխաւճայ Մուրադն, որ հրով այրեցին, որպէս զառաչին մարտիրոսքն, և զխաւճայ Յոնաննէսն և զՈվսէփն՝ զՄէլիֆոնէ որդիքն, և զԽանումն և զզուտոր իւր զՆանախաթունս, և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք նորա, ամէն...

Դարձեալ, աղաչեմ զձեզ զվերջին կազմող սորայ յիշեցէք ի Քրիստոս՝ զսուտանուն Հերապետն, ամէն...

բ

Դարձեալ, աղաչեմ զհանդիպողքդ սուրբ Աւետարանիս յիշատակել յաղաթս ձեր զխաւճայ Յոնաննէսն, և զԺողկեալ զաւակն իւր զՄելիֆոն, զորդի խոճա Յովսէփին, և աստուած ողորմի ասել սոցա, և մեղաց թողութիւն և արքայութիւն խնդրել...

Գրեցաւ գիրս ի թվին Հայոց ԶԼԷ. (1488), ի յարաց ամսոյ ԻԹ. (29), յաւուր շաբաթու:

Գ

Ջվերջին ստացող զարդարեալ սուրբ Աւետարանիս զխոճա Յովան-
նէսն, և զծնաւոյ իւր զՄուրադն և զՄայրամն, և զկողակիցն իւր զՍուլթան,
և զգեռաբուս տղաքն զհաշուկն, զՊապուկն, և զՍաւաւն, և զՀորմատն և
սրայ հաս աղջիկն զհանգատան, զկենդանիս և զհանգուցեալս ի Քրիստոս
աստուած:

Արդ, աղաչեմ զձեզ, ո՛վ եղբայրք, որ հանդիպիք այս սուրբ Աւետա-
րանիս կարգալով կամ արհեստիւնով, յիշեսցիք ի սուրբ աղաւթս ձեր զխո-
ճայ Յովաննէսն, որ գնեց զսայ ի հալալ և ի արդար ընչից իւրոց: Դարձեալ
աղաչեմ զձեզ, ո՛վ քահանայք, յիշեսցիք ի սուրբ աղաւթս ձեր զխոճայ
Յովաննէսն, որ ետ զարդարել սուրբ Աւետարանիս տուփն արծաթիւ, և
աստուած զձեզ յիշէ յիւր սուրբ արքայութեանն, ամէն:

152

Գ Ա Ն Ջ Ա Ր Ա Ն

Իրեան 6273 (Ղ. Փրզայիմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց), էջ 351,
Կարեն դպրոցի թանգարան

Գրիշ՝ Սարգիս
վայր՝ Արգրումի երկիր,
հանկայ վանք

Փառք... որ ետ կարողութիւն տկար անձին իմոյ Սարգսի հասանել յա-
ւարտ սորին յամի ՋԼԷ. (1488) թուականիս մերում: Որ և զրեցաւ սա ի
տիրախնամ յերկիրս Արգրումիս, ի վանքս որ կոչի հանկայ վանք, ընդ
հովանեալ սուրբ Յարութեանս, և սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Սար-
գիս զօրավարիս, և սուրբ Թադատրիս, և այլ սրբոց նշանացս, որ աստ
հաւաքեալ կան: Ի յառաջնորդութիւն վանացս տէր Ներսէս եպիսկոպո-
սին, ի հարպետութիւն Մկրտիչ արեղին, որ բազում աշխատանօք ջանայր
ի գործս վանացս, և այլ միաբան եղբարցս՝ տէր Սարգիս, և տէր Թորոսին,
և տէր Սիմէոնիս, և տէր Կարապետիս, և Լեոն սարկաւագիս, որ զթուղթս
նշանէր և կոկէր և խազէր...

153

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Ց

Երուսաղէմ 1624

Գրիշ՝ Առաքել
վայր՝ Աւաք վանք

408ա

...Արդ, զրեցաւ Շարակնոցս ի լաւ և յընտիր արհեստէ, թվ. ՋԼԷ.
(1488), ի սուրբ անապատս որ կոչի Աւագ վանք, ընդ հովանեալ սուրբ
Աստուածածնի, և սուրբ Կարապետին, և Առաքելոցս, առ ոտս Յովաննէս
րաբունապետին, յառաջնորդութիւն տէր Յովաննէս եպիսկոպոսի, ձեռամբ
անարհեստ գրչի Առաքել արեղայի...

154

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 277

Գրիշ՝ Յովանէս
վայր՝ Տիրիկ

303ր ...Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ Յովանէս քահանայի, ի քաղաքիս Տիրիկոյ, ի դուռս սուրբ Նշանիս, ի թվականին ՋԼԷ. (1488), ի դեկտեմբեր ամսոյ ի Ա. (1), ի խնդրոյ հոգեւոր և աստուածասէր Սիմէոնի, որ ստացաւ զօր ի հալալ և ի յարդար վաստակոց իւրոց և արար յիշատակ իւր, և ծնաւոց իւրոց՝ հաւրն Յոնանիսի և մարն Քարամիւն, և եղբարն Հաճաքիւն, և կողակցին Տոսախիւն, և ամենայն արեան մերձաւորացն և եղ ի գեղն որ կոչի Սիմառայ, ի դուռն սուրբ Քրիստափորին, յիշատակ ինձ և ծնաւոց իմոց: Զունի որ իշխանութիւն և հրաման, ոչ իւրքն և ոչ աւտարք, որ հանէ զսա ի դրանէ սուրբ տաճարին, այլ եթէ փորձանք հանդիպի՝ ահ կամ փախ, նա ի յամրոց տանէ և թաքուցանէ՝ նա զարհնութիւնն յաստուծոյ առցէ: Եթէ որ յանդգնի զմասն Յուդայի և զպատիժն Կայնի առցէ և զարեան իմոյ վրէժ տացէ:

374ա Արդ, գրեցաւ սա ի հայրապետութեան և վերադիտողութեան երկրիս Կառապետ վարդապետին, որ բազում աշխատութեամբ և ջանիւք առնել երեստ զսա: Աստուած հատուցանէ իւր զանճառ բարիսն և զանսպառ ուրախութիւնն, ամէն:

Այլ և յիշեսցիք զվերոասացեալս զՏոսախն, և զծնաւոսն իւր զ Յովանէս երէցն և զԹուրան, և զաւակն իւրեա[ն]ց՝ զՅոնանէսն՝ զփոխեցեալն առ Քրիստոս, ամէն*:

155

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նոր Զուղա 548, ՄՏԱ, ՄՏՄ

Գրիշ՝ Սարգիս
վայր՝ Տիրիկ, Կիրդի վանք

295ա Յամին ի տարբերութիւն Հաւոց թվիս. ՋԼԷ. (1488) ես՝ յոգնամեղ և տառապեալ գրիշս Սարգիս եպիսկոպոս, յանգ հանեալ աւարտեցի զսուրբ Աւետարանս ի գաւառիս Տիրիկոյ, ի վանս Կիրդի, ի դուռն սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Լուսաւորչին, և աստուածընկալ սուրբ Նշանին, և սուրբ Յակոբա, և սուրբ Յոհաննէս աւետարանչին:

Արդ, աղաչեմ զձեզ, ո՛վ եղբայրք, յորժամ ընթեռնուք յիշեսցիք զանպիտանս և զանարժանս... Այլ և յիշեսցիք զծրնաւոսն իմ զՂազարն և զՂաարիմէլիւն, և զեղբարսն իմ զՅոնանէս երէցն և զԱստուածատուր երէցն, և զայլ արեան մերձաւորսն իմ, ամէն: Այլ և յիշեսցիք զբազմե-

* Վերջին պարբերութիւնը գրված է այլ ձեռագրով:

րախտ հայրն մեր զԿարապետ վարդապետն և առաջնորդ սուրբ ուխտիս և աստուած զձեզ յիշէ ի բարին:

156

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Ձմառ 93, Մ. Քեչիչեան, Յուդակ, էջ 194

Նուաստ Յոնանէս կաթողիկոս նստայ ի յաթոռ կաթողիկոսութեան ի թվականիս Հայոց ՋԼԷ. (1488):

157

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Իրանի Փերիա զաւառ, Միլակերտ գյուղ, ՄՏՄ

ա

...Արդ, ի թուարբերութեանս Հայոց ՋԼԷ. (1488) գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, որ սպառեալ բարէգործութիւն ազգէս քրիստոնէից և կանք ի նեղութեան և ի հալածանս ի ձեռս ալլադ-գեաց վասն բազում մեղաց մերոց: Արդ, կարի հիանալի և զարմանալի է ի ձմեռան ժամանակն վարդ տեսանել, վասնզի ուրիշ և ցուրտ և յամենայն բուսոյ խափանումն, նոյնպէս և այժմ խափանեալ յամենայն առաքինութիւնք ի մարդկանէ... Քրիստոսադաւ կինն Թանսուխն և ամուսինն իւր Ստեփանոս... ստացաւ դսա... ողորմի ասացէք իւր, և իւր ծնաւդացն՝ հօրն Ղազանչի և մարն Նանին, և խօյանդին, Ստեփանոսին, և զաւակացրն նորա՝ զնացելոցն առ աստուած՝ Ամիր-Մէլիփին, Գորգի-Մէլիփին, Շան-Մէլիփին և Դիլանչուն... և զանարժան գրողի, և զծնողսն, և զեղբարսն...

բ

Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զաղիխորով մայրն Թանսուխն, և զմնացեալ զաւակն իւր զԴուլջահանն, և զսիրական փեսայն իւր զՎէգէնն, և զծաղկեալ զաւակս իւրեանց զՂմէլկէն, և զքոյրն Գուլիւնարն, և զՍահակն:

Եւ արդ, միաբան սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք Ստեփանոսին, և ծնողացն նորա Կիրակոսին և Դովլաթին, և քուերն Մարքային, և եղբօրն Շանպարոնին...

158

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս Ա Ր Ա Ն

Տիրայր, Յուդակ Օքսֆորդի Բողեան գրատան 34,

Նրեան Մատենադարան «Ահատական արխիվներ» թղթ. 122, ձեռ. 120, էջ 2045

Գրիչ՝ Աստուածատուր

ա

229բ— ...Տէր աստուած ողորմեայ ստացողի գրոցս սլարոն Յոնանիսին, և
30ա ծնաւդաց նորա և զաւակացն, եւ ինձ գծողի սորա Աստուածատուր անար-
ժանի, և ծնաւդացն իմոց, և եղբարցն, և համարէն ամենայն ննջեցելոցն,
ի թվ. ՋԼԷ. (1488) գրեցի:

F

154ա Ողորմած տէր ամենի,
Միշտ ողորմած յամենայնի,
Որ ես առատ ի տուրս բարի,
Քաղցր և բարի մարդկան ազգի,
Տուր յամենայն ժամանակի,
Վարձրս բարեաց ըստացողի,
Մեծափառ այս կտակի.
Դեռարուսիկ սարկաւագի՝
Սուրբ և ամբիժ ի գործ բանի,
Ժիր և ընտիր և միշտ բարի,
Ի գործ բանի տեառն Յիսուսի՝
Նաև մանկանն դեռարուսի՝
Պարոնիկ պատանեկի,
Որ վայելին զտառս գծի,
Յերկար ամաւք և անթերի,
Նաև ծնաւղաց իւր և զարմի
Եւ ամենայն ազգատոհմի,
Եւ գծողի, և կարգացողի
Տէր աստուած ողորմեսցի,
Ամէն, ամէն և եղիցի*:

159

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 4687

Կազմող՝ Թումա

592ա Արդ, ի Զ. և ԼԷ. (1488) թուին, ի հայրապետութիւն տեառն Ստե-
փաննոսի պատուական հայրապետին, ես՝ սուտանուն և եղկելի ոգի Թու-
մա քահանայ, որ զանուն ունիմ և գործք ոչ, ծառայ ծառայիցդ աստու-
ծոյ, նոր կազմեցի զսուրբ գիրքս բազում աշխատութեամբ, քանզի հնա-
ցեալ էր կապն: Եւ դուք մի բերան աստուած-ողորմի մեզ ասէք, և աս-
տուած ձեզ ողորմեսցի ի յիւր միւսանգամ գալըստեան Քրիստոսի, ամէն:

160

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7740

Արժաթապատող՝ Յովաննէս

1ա Արդ, ես Յովաննէս ծառայս աստուծոյ և Աննայ կենակիցս իմ տե-
սաք զայս սուրբ և պայծառ Աւետարանս, որ էր տվեալ աներն իմ Ամիր-
շայ աղան սրբոյն Սարգսի աթոռ եկեղեցոյն, և կոճակն պակաս էր. [ս]այ

* Ձեռագրում կան նաև չափածո այլ հիշատակագրութիւններ՝ 42^ր, 81^ր, 121^ր, 193^ր էջերում:

մենք տվաք շինել արծաթի զկոճակնիս ԺԳ. (13) մթխալ, և զարդարեցաք զսայ վասն յիշատակի հոգոց մերոց, ի թվին Հայոց ինն հարիւր և երեսուն և եաւթն տումարիս (1488): Եւ դուք վասն սիրոյն Քրիստոսի յիշեցէք զմեզ և ասացէք թէ աստուած ողորմի Ամիրշայ աղային, և մեզ Յովաննէսիս, և կողակցին մերոյ Աննայ-Խաթունին, և աստուած զձեզ արհնէ, ամէն:

Դարձեալ աղաչեմ, ո՞վ սուրբ քահանայք, զմեզ ի աղաւթից մի մոռանայք, զի յոյժ սիրով շինել տվի և զարդարեցի, զի զփոխարէնն ինքն Քրիստոս հատուցէ մեզ, և իւր սուրբ տեսուն արժանի արասցէ, ամէն:

161

Ա Ի Ե Ս Ա Ր Ա Ն

երևան 4948

Գրիշ՝ Ներսէս

239ա

...Սուտանունս և այլի[կար] գրիշս և սուտանուն Ներսէս արեղայս... յիշեցէք զիս, և զծնողսն իմ, և զստացող սուրբ Աւետարանիս զԱսիլ-Մէլիք տատն, և զմայրն իւր զՇուշանն, և զհայրն Խաչատուրն, և զդստերքըն զԻալաթն, և զԽոնդարն, զԹամամն, և զՇամամն, և զորդիքն իւր զՃանփաշայ, Խոտիտատն, Սուրամէլն, և զամենայն արեան մերձօրրքն յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած զձեզ յիշէ:

Արդ ես՝ Ասիլս զնեցի զԱւետարանս իմ հալալ վաստակոց և տուի իմ սրտի յաւժարութեամբ ի Սարգիս էրեցն. ոչում դաւի չլինի էստից ի հազար տարին, ով որ յետ ու առաջ ասի՝ մասն Յուդայէն առցէ և խաշահանուացն:

Արդ, ես Սարգիս էրեցս փափաքէի և գտա, հայցէի և առի, ծարաւ էի և զովացայ, և առի զանգին մարգ[ար]իտս յիշատակ ինձ և ծնողայ իմոց և ամենայն արեան մերձաւորաց, և կողակիցին իմոյ Շահանդուխա, և որդոցն իմ Յոնանէս, Անկիէլ, Ղուկաս և դստերն իմ Ոսկիհատ, Թանկազիգ, զոր և աստուած վայելել տացէ մինչ ի խորին ծերութիւն, ամէն. Քրիստոսի փառք յաւիտեան, ամէն:

Գրեցաւ ի թվականիս Հայոց ՋԼԷ. (1488):

Արդ աղաչեմ, ո՞վ սուրբ ընթերցողք, յորժամ ընթեռնուք զսուրբ Աւետարանս մի մեղադիր լինիք, զի կար մեր այս է, և գիրս առաջինն է. և յորժամ տեսնուք կարդալով և կամ արինակելով յիշեցէք սուրբ աղօթս ձեր և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն...*

162

Ա Ի Ե Ս Ա Ր Ա Ն

Վենետիկ 110 (1130), Բ. Սարգիսեան, Ցուցակ. հտ. Ա, 491—492

Գրիշ՝ Սարգիս

m

Եւ զՍարգիս գրաւղս յիշեսցիք ի տէր, ո՞վ սուրբ ընթերցաւորք սորա. միով տէր ողորմիւ և աստուած զյիշաւորք յիշէ յիւր արքայութիւն, ամէն:

* Շարունակութեան մեջ խնդրում է հիշել ստացող Սարգիս երեցի բազմաթիւ ազգականներին:

P

323բ Ո՛վ սիրելի եղբայր, որ ի մէկ տարի և յերեկ ամիս ապա գրեցի, որ յաշողմունք շեղաւ. վասն սղալանաց մի մեղայդոր, մեղա տեառն Ռ. բերան:

...Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականութեան Հայոց 211. (1488). ի պարոնութեան Աղուբեկին. ի հայրապետութեան տէր Յուսկանն: Եւ ես՝ Աստուածատուս՝ որդի Իսմայէլին, գնեցի իմ հալալ ըռզակովն զսուրբ Աւետ[արանս] յիշատակ ինձ, և կենակցին իմոյ Խասկանն, և մարն իմոյ Մարդին, Տիրատրին, Քրիստաւստրին, Իսրայէլին, Մարգարին, Խորոսին, Ստեփանոսին, Խէրպարոնին, Ասլիպարոնին, Իսրայէլին, Շնոնդարոնին: Ես Աստուածատուս՝ տուի յիշատակ սուրբ Աւետարանս ի Եփրիմոս քահանայն: Ով որ հակառակի սուրբ գրոցս կամ խլելով, կամ ալլ պատճառանալք հակառակի, յաստուծոյ զմասն Յուդայի առնու և զսատանայի. ոչ ում իշխանութիւն չկայ այս գրոցս:

Գ

Ոմն՝ տէր Պապ

Ձեռս երթայ գիրքս մնայ, ո՛վ եղբարք, և՛ զիս զանարժան տէր Պապ արեղայս յիշեայ ի տէր մին բերան, աստուած զքեզ յիշէ: Յիշեցէք և զհարսներն՝ զԵփրիմոս և Բայլուն, աստուած զքեզ յիշէ:

163

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեան 6333 (Յ. Բարաղամեան, Յուդակ Վասպուրականի), էջ 382

Գնող՝ Սարգիս

Ի թուիս Հայոց 211. (1488) ամին Սարգիս երէց գնեաց զսուրբ Աւետարանս յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց և ամենայն արեան մերձաւորացն...

164

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մայր Աթոռ 194 «Էջմիածին», 1963 թ., 2, էջ 59

Կազմող՝ Մարտիրոս

309ա Ջարազս ի շարիս, զունայնս ի բարիս, զՄարտիրոս արեղաս մեղօք իլիս՝ զվերջին կազմող սուրբ Աւետարանիս, ո՛վ սուրբ եղբայրք, յաղօթս ձեր յիշման արէք արժանիս. եւ գուք յիշեալ լիցիք ի Քրիստոսէ: Թվ. 211. (1488) յուլիսի ԻԱ (21) կազմեցաւ:

165

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6531

ա

Գրիչ՝ Գրիգոր
Վայր՝ Գողթան գաւառ, Բզտոյ վանք

262ա ...Արգ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ հոգնամեղ և անարհեստ
գրչի Գրիգոր արեղայի, ի գաւառիս Գողթան, յանապատիս Բուստոյ, ընդ
հովանեաւ ամենազաւր սուրբ Նշանիս, սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ
Սարգսիս:

Արդ, պատճառ եղեն աստուածազաւր, աստուածաշունչ, քառագետ
սուրբ Աւետարանիս բարի կրանաւորքս տէր Մե[սրոբ], տէր Մո[վսէս/||*]

Ի թվ. 212. (1489), իշխանութեամբ Գողթեան վիճակիս տէր Ազա-
րիայի եպիսկոպոսի:

262բ Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, յիշեցէք ի տէր աստուած զփառաւոր
կրանաւորքս զՄեսրոբ, զՄովսէս, զԴաւիթ, Նանայետ, զՅակոբ, զՍար-
գիս միայնակեաց. սիրոյ սուրբ Աւետարանիս, որպէս հրեշտակ աստու-
ծոյ և զառաքեալն Քրիստոսի ծառայեցին զանարժան գծողս, քաղցր և
անուշ կերակուրս և ըմբելիս մատուցանէին...

263ա Զստացող սուրբ [Աւ]ետարանիս, որ ետ գրել ի հալալ արդեանց և
ընչից [իւր]ոց՝ բարի կինն Ղարիպ-Խաթուն, յիշատակ իւր, և || ծնողաց
իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորացն, հաւրն իւրոյ Յաղուփշային,
Խուրու-Մէլիֆին:

Արդ, և կրկին ստացող սորա՝ նորարողըռչ, մասթուր ամենայն կա-
նանց, ճոխ հասակաւ, գեղեցիկ պայծառ գիմաւք, հաւատովն մեծ՝ նմա-
նեալ զստերացն Ահարոնի՝ Ազատ-Խաթուն, մաւրն յանդրանիկ Ղարիպ-
Խաթունին, Ազատն՝ նմանեալ իշխան ազատաց, որ շատ <որ շատ>
աշխատութեամբ եկեալ բարի ընչիւք՝ կերակրովք և ըմբելաւք ի սէր
սուրբ Աւետարանիս... Զերախտաւորն քահանայն զտէր Ովանէս, Շահ-
րիար, Յախտիար, Դամուր, Կուլիար, Մարթայ ///, Արֆայ, Պաղշայիս,
Ասայիշ, Ղուպիար, զեղբայրն իմ Ղուտայպաշխ, Ալախտատ, Խուտատատ:

Աղաչեմ, որք հանգիպիք կարդալով, յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաւթս
ձեր, ամէն, և աստուած զձեղ յիշէ, ամէն:

* Մեկուկէս տող մաշված է ու չի ընթերցվում, 125ա էջի վրա գտնվող հիշատակագրութեան
տվյալներով (ինչպէս նաև նույն հիշատակարանի շարունակութեամբ) լրացվում են այդ և նա-
խորդ երկու տողերի վնասված մասերը: Այդ հիշատակագրութեան մեջ կարգում ենք. «Զստացաւ
սուրբ Աւետարանիս արի և սրբասնեալ կրանաւորքս տէր Մեսրոբ, տէր Մովսէս, տէր Դաւիթ.
զՍարգիս միայնակեաց, յոր լի սրտէ յիշեցէք ի տէր Քրիստոս...»:

263բ Եւ զիս՝ զանարժան գրիչս Գրիգոր, զհայրն իմ զՊետրոս քահա-
նայ, զմայրն իմ Մենրիշաւ:

Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս հայրապետութեամբ Սարգիս կաթողի-
կոսի, խանութեամբ Յաղուայ-պէկի, զի առաջնորդ սուրբ ուխտիս սուրբ
Նշանիս տէր Մեսրոբ արեղայիս և Մովսիսի ստացողի՝ բարի կնոջս Ղա-
րիպ-Ղաթունի, ոսկեթել, ժիրանայծամ Ազատ-Խաթունի: Եւ ետուն սուրբ
Աւետարանս վախճմ և ընծայ սուրբ Նշանիս, սուրբ Աստուածածնիս
Բստոյ վանացս, յիշատակ իւրեանց և արեան մերձաւորաց իւրոց...

264ա Յիշեցէք ի տէր Քրիստոս զնորընծայ մանկունքս սրբասնեալ կրաւ-
նաւորքս՝ զՈվանէս, զՏիրատուր, // զՄտեփանոս, զփեսային իւր (Ղարիպ-
կաթունի) Սկանդար, Խաիրշայ, Շիրագ, յիշեցէք և աստուած դձեզ յիշէ,
ամէն:

Բ

Կազմող՝ Խաչատուր
վայր՝ Նալիշոյ անուպառ

264ա Կազմող սուրբ Աւետարանիս զԽաչատուր արեղայս յիշեցէք ի յա-
ղաւթս ձեր և աստուած դձեզ յիշէ միւս անգամ գալուստեանն իւրում, որ
յառաջին նորոգումն է սուրբ Աւետարանիս, ի յանապատիս Նալիշոյ սուրբ
Հստեփանոսիս և սուրբ Աստուածածնիս, և այլ սրբոցս, որ ա[ստ] հաւա-
քեալ կան ի բարեխաւսութիւն ամենայն հաւատացելոցս առ Քրիստոս,
ամէն:

166

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Աթոռ 15, «Էջմիածին» 1950 թ. VII—VIII, էջ 84—85

Գրիչ՝ Բարսեղ
վայր՝ Քաջբերունիք, Ասպիսնակ
գիւղ

813ա— ...Արդ, յանկ ելեալ աւարտեցաւ աստուածախաւս և աւետարեոր
816բ սուրբ Աւետարանս ի թուականիս Հայոց ՋԼԸ. (1489), ի գաւառիս Քաջ-
բերունոյ, որ կոչի Արմէշ, ի գեաւղս Ասպիսնակ, ընդ հովան[ե]ալ սուրբ
Ստեփանոսի Նախավկային և սուրբ Երից մանկանց վկայիցն:

Արդ, դրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ Բարսեղ մեղսամակարթ
գրչի, ի խնդրոյ Յովանէս քահանային, որ ստացաւ զսա ոչ յաւելորդեաց
և կամ ի փարթամութենէ, այլ ի բազում տվալստութեամբ յաղթահարեալ
ի սիրոյ սուրբ Աւետարանիս, ըստ գրեցելոյն, թէ Սէր կատարեալ ի բաց
մերժէ զերկիւղ...

Ձայս ամենայն լուաւ հաւատարիմ ծառայս աստուծոյ Շահրիարն,
և զՍաղաթիաւ, և ծանեաւ զի սնոտի և ունայն է աշխարհս և անցաւոր
է մեծութիւն սորա, մեծաւ փափաքմամբ, յոյժ սիրով և յաւժար կամաւ
ստացաւ չքնաղ և զանհամեմատ ի բնաւ՝ Քրիստոսի աւետեաց բնա-
կարանս...

Ընկալաւ զսա մեծաւ ըղձմամբ ամէնօրհնեալ և երջանիկ տանու-
տէրն Դովաթիարն ի վայելումն որդւոյն իւրոյ սրբասէր քահանայի տէր

Յովանիսին, և յիշատակ մեծ սլապին պարոն Մէրնանին, և կողակցին իւրոյ Թուրվատայ-հաթունին, և զաւակացն նորին՝ Դովլաթխարին, և Շանրխարին, և Սաղդաթխարին, և Գովլլ յաթեարին ամէնօրհնեալ և ծաղկեալ զաւակացն՝ տէր Յովանէսն, և զԽուբեարին, և Դուլխարին, և դստերն խուբնիկարին, և զՇանրխարն, և զիւր օրհնեալ զաւակացն՝ զՄուրատն և զՔաղաքաշին, և զըստերքն զՄէրնշէն և զԴուլամփաշէն, և զկողակցն զՄաղթումշէն, և զմիւս եղբայրն զՍաղթաթխարն, և զտղայքն, զէդկարն, և զՄէրնանն, և զԴուխտարն, և զկողակցն՝ զնարին-հաթունն...

Արդ, ես անպիտանս ի գիրս գրչութեան Բարսեղ սուտանուն քահանայ, աղաչեմ զձեզ, զի որք կարգաք կամ օրինակէք, լի բերանիւ աստուած-ողորմի ասէք ինձ՝ եղկելի գրչիս, և ծնողացն իմ Մկրտչին և Մէլիք-հաթունին, և կողակցին Մուրաթ-հաթունին, և զեռաբոյս զաւակին իմ Վրդանէս, և դստեր իմ Մէլէֆին և Դուլփաշին, և զուսուցիչն իմ զտէր Ազարիայն, և զամենայն երախտ յաւորն իմ և զամենայն ազդականս և զամենայն արեան մերձաւորքն՝ զկենդանին և զհանգուցեալն, աստուած-ողորմի ասացէք և աստուած ձեզ ողորմեացի յիւր արքայութիւն, ամէն:

167

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Գ. Սրուանձտեանց ռթորոս Աղբար, Բ, էջ 437,
Տիգրանակերտ, ս. Սարգիս Եկեղեցի

Գրիչ՝ Յոհաննէս
վայր՝ Քաջբերունեաց գաւառ,
Սոսկոն գիւղ

...Գրեալ ԶԼԸ. (1489), ի Քաջբերունի՝ յԱրնէշ, ի Սոսկոն գիւղ, ընդ հովանեաւ սուրբ Ստեփաննոսի, ձեռամբ Յոհ[աննէս] քահանայի... Յիշեցէք... զտանուտէրն Տոդան, զորդին Սիւրուն, Վարոց, դստերքն՝ Բաղդադ և Բէկխաթունն, կենակիցն Խաթուն-Մէլիքն, զուսուցիչն գրչիս տէր Յոհ[ան] Մանգասարն և Զուլալ-հաթունն, որ շատ մօրութիւն արար մեզ...

168

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երեան 5860

Գրիչ՝ Թումայ
վայր՝ Բազենից վանք՝

Փառք... որ ետ կարողութիւն տկար անձինս և մեղսամած մատանցս անարժան գրչի Թումայի հասանել ի զրաւ մատենիս: Արդ, գրեցաւ սա

* Շարունակութեան մեջ կրկնվում են նույն անունները և հայտնվում են ստացողների ազգականների նորանոր անուններ:

447բ ի վանքս Բագենից, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Սարգիսի և Յիսականց սուրբ Աւետարանիս. ի թուաբերութիւնս հակադեան տոհմի ՋԼԸ. (1489), ի խնդրոյ պատուական քահանայիս Ստեփաննոսի, յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և ծնաւդաց իւրոց կիւսկոյսի և Սուլտանի, և Եղբարցն Մուրադի և Աւետիսի, և հարեղբօրն Աստուածատրի, և կենակըցին Խոնձայի, քանդի տրտում են մարմնով, զի զաւակ ոչ ունին ի վերայ երկրի: Որ ձեռնատու եղև գրոցս՝ տացէ տէր աստուած զանտրտում ուրախութիւն, ամէն:

448ա Արդ, աղաչեմ զամենեան, որ հանդիպիք ի սմայ ինչ կերպիւ ի իցէ, զխոշորութեան դրիս և սխալանաց շմեղադրել, և յիշել զյոգնամեղ և զբարի // ատեաց անձս, որ սոսկ անուամբ արեղայ և [ան]արժան գործով՝ տէր Թումայ կոչեցնալ, յիշեսցիք ի պաղապանձ յաղօթս ձեր՝ զիս, և զծնօղսն ի մարմ[ն]ի զՅիւրաւուր և զԳումար, և զամենայն արեանառիւան իմ, և աստուած զձեզ յիշէ:

Դարձեալ, աղաչեմ կրկին մաղթանալք և աղաչանալք յիշեսցիք առաջի Քրիստոսի զՍտեփաննոս քահանայն, զկենակիցն իւր զԲէկիջ[ա]ն, և զաւակն զԽոնդաբաղը և զԴովլաթշէն և զՄէնուբան, հալիմ արայ արժանի աստուածային տեսուն:

Եւ ետ զսուրբ տառս ի յաստուածապահ զօղս Կրդի, ի դուռն սուրբ Դանիէլի, և ի ձեռն սրբասունգ քահանայից տէր Յովսէփի և տէր Մկրտչի, քանդի սովաւ հրճուին մանկունք եկեղեցոյ հանապազ:

448բ Եւ // որ սրտի մտաւք աստուած-ողորմի ասի՝ և ինքն դուրաւ ողորմութիւն գտանէ յարարչէն, ամէն: Ամանաթ, ամանաթ, վասն սիրւոյն Քրիստոսի և յուսոյ արքայութեանն՝ որ լաւ պահես, զի խի[ս]տ դառնութեամբ և պանդուխտ գրեցի*:

169

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Ջմառ 93, Մ. Քեչիշեան, Յուլի, էջ 194

Յոն. Թլկուրանցի կաթողիկոս

Նուաստ Յոնանէս կաթողիկոս Թլկուրանցի նստայ ի յաթոռ հայրապետութեան ի Թլկականիս Հայոց ՋԼԸ. (1489), յունվար ամսոյն ԻԶ. (26), օրն չորեքշաբթի**:

* Շարունակությամբ այլ ձեռագրով գրված է հետևյալ անթվական հիշատակագրութիւնը. «Դարձեալ, աստուած ողորմի զՈստեց Աստուածապետուն, որ տասնևութ աղուրէկի ետուր յէսոր գին, որ տուն էլ չի դիցաւ (էջ 449ա)»:

Մյուս անթվական հիշատակագրութիւնը, որ, հավանաբար, արված պետք է լինի 1491 թ. կամ դրանից միայն մի երկու տարի հետո, տեղագրված է 1491 թ. ընդօրինակված ձաղախի (նրանի 4822) հիշատակարանի ծանոթագրութիւն մեջ:

** Ձեռագրին ընդօրինակված է 1687 թ., գրին ընդօրինակել է նաև նախադադափար օրինակի մեջ եղած կաթողիկոսաց ցանկը:

170

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՍԱՅԵԱՅ

Երուսաղէմ 144

Ա. Սիրմէեան, Տուցակ, Ա, էջ 309

Հենթերցող՝ Կիրակոս Թուկուրանցի
վայր՝ Էջմիածին

464 Յինն հարիւր Հայոց թվին և լԸ. (28) աւել* (1489) Կիրակոս Թուկուրանցին ի Գրիգոր վարդապետէ ընթերցաւ զգիրքս յէջմիածին:

171

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ե. Լալայեան, Տուցակ Վասպուրականի 251, սյուն. 596

Լիմ անապատ 390

վայր՝ Աղթամա՝

Ջպատուական հայրապետն մեր զՍտեփաննոս կաթողիկոսն Աղթամարայ յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած-ողորմի ասացէք, որ զարինակն շնորհաց** , որ զգրուացանկն գրեցի, և զՅովանէս եպիսկոպոսն, որ Բ. (2) կարմիր ետ, որ ետու ծաղկելէ:

172

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 4728

Գրիչ՝ Ներսէս Եպիսկոպոս
վայր՝ Աղթամար

Ա

79p Աստուածածնի փոխման տաւնի Ը. (8)-օրեայ կատարման կիրակի առաւօտուն վերայփոխեցաւ յաշխարհէս տէրն Ստեփաննոս կաթողիկոսըն ամենայն Հայոց:

Եւ եղև սուք տրտմութիւն Հայոց ազգիս, և արեգակն և լուսին խաւարեցաւ, և վայ հազար բերան եղբօրս, եղուկ ու վայ Ներսէսիս, որ դառն ելանէ իմ հոգիս, խաւարեցաւ աշս յերեսիս, հազար եղուկ իմ անձինս:

Բ

84p ..Որ ողորմի Քրիստոս ամենայն հաւատացելոց, ևս առաւել տէր Ստեփաննոս կաթողիկոսին, որ դառն մահուամբ փոխեցաւ առ Քրիստոս և սուք եթող եղկելի եղբօրս, և Վարդանին, և ծնօղացն և ամենայն ազգականացն՝ լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք, և վայ զծողիս և մերոցն:

* Տպագրված է նաև Ալպոյաճյանի «Պատմ. Հայ-Կեսարիոյ» աշխատության մեջ (էջ 1846)՝ «Բրտեղ այս՝ «աւել» բառի փոխարեն գրված է ավելի ճիշտ թվացող «աւելորդին» ընթերցվածքը, ինչպես նաև «Թուկուրանցին»-ի փոխարեն «Թուկորանցին»:

** Աղթամարի Ստեփանոս կաթողիկոսը աթոռակալել է 1464—1489 թթ.: Անթվական այս հիշատակագրութիւնը տեղագրում ենք 1489-ի թվաշարքում՝ Ներսէս Եպիսկոպոսի հիշատակաւորանից առաջ, որ հաղորդվում է Ստեփանոսի մահվան լուրը:

Գ

119ա ...Որոյ աղաւթիւքն և բարեխաւսութեամբն սոցա ողորմեսցի Քրիստոս աստուած տէր Ստեփաննոս կաթողիկոսին, և ստացողի սուրբ տառիս դարբին Վարդանին, և ծնողաց նորին, և եղբարցն, և կենակցին, և ամենայն ազգականացն, և Կարապետին, Թովմին, և կենակցին, և մեղաւոր գծողիս, և մեր ծնողացն, և իմ վարպետին՝ Մինասենց Թովմին:

Պ

171ա ...Եւ առաւել և տեառն Ստեփաննոս կաթողիկոսին, մանաւանդ ըստացողի սուրբ գրոցս՝ ուսթա պարոն Վարդանին՝ լուսաւոր հոգուն, և իւր ծնողացն՝ հօրն Հեւսպետին և մօրն Շամամին, և կողակցին՝ Արսմաթին, եղբարց Դայուդին, քրւերն Շեռնուրին, շոշ մօրն Շեռնուրին, փեսին Թովմին, և դստերն Շամամին, և Արգարին, Մարգարին, և փեսայիւր Կարապետին, և իւր ծնողացն, և այլոց ամենայնի. լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք դարբին Վարդանին և ամենայն զարմից նորա, ամէն: Հնդ նոսին և ինձ եղկելոյս՝ Ներսէս եղկելոյս՝ փրծուն գրողիս, և մեր ծնողացն՝ Գուռչիբէկին և Էմնային, և հարազատ եղբօրն իմ տեառն տէր Ստեփաննոս կաթողիկոսին՝ Հայոց վերայդիտողին, Ջանիբէկին և Մարտիրոսին, և մեր քեռուն՝ տէր Դաւիթ կաթողիկոսին, և այլ ամենայն մերձաւորացն մերոց... ամէն:

Ե

184ա ...Քրիստոս աստուած ողորմեա ամենայն հաւատացեալ Քրիստոնէից և տեառն Ստեփաննոս կաթողիկոսին, ևս առաւել ստացողի գրոցս պարոն դարբին Վարդանին, և իւր ծնողացն՝ հօրն Հեւսպետին և մօրն Շամամին, կնոջն Արսմաթին, և եղբօրն Դայուդին, քրւերն Շեռնուրին, այլ և հօր մօրն Շեռնուրին, դստերն Շամամին, փեսին Թովմային և Արգարին, Մարգարին, և այլ ամենայն մերձաւորացն. լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք դարբին Վարդանին, ընդ նոսին և ինձ՝ ողորմելոյս, բազմավէր ոգոյս Ներսէս փծուն գծողիս, և իմ ծնողացն՝ Գուռչիբէկին և Էմնային, և պարոն Պսակուն, և մեր քեռուն՝ տէր Դաւիթ կաթողիկոսին, աստուած-ողորմի ասացէք և Քրիստոս աստուած ձեզ ողորմեսցէ յամենայն ժամ, ամէն:

Ղ

286բ Նոյն աստուածային մարդասիրութեամբդ բժշկեայ զամենայն աղօս և զհիւանդութիւն հոգոյ և մարմնոյ զստացողի գրոցըս ուսթա Վարդանին, այլ և Ստեփաննոս կաթողիկոսին, և ծնողաց նորին: Եւ զՎարդանի ծնողքըն՝ զՀեւսպետին, զՇամամին, և զԱրսմաթին, զԴայուդին, զՇեռնուրին, զԱրգարին, և ըզփեսա Թովմին, և զկողակցին զՇամամին, և զամենայն նախնեաց նոցին... Եւ դուք լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք ուսթա Վարդանին և իւր նախնեացն, ամէն: Հնդ նոսին և հարազատ պատուական ընդդեմ հայրապետին տեառն Ստեփաննոսին, որ և տէր աստուած զնա ընդ երկայն աւուրս պահեսցէ: Նաև զծնողքն զԳուռչիբէկ և

զէմնա-խաթուն, և զամենայն մերձաւորքն մեր, և զուսուցիչ մեր զՄի-
նասենց տէր Թումին դասեսցէ Քրիստոս աստուած ընդ հրշանիկ հայ-
րապետացն, ... և զմեղաւոր գծողս, ամէն:

է

288ա Եւ առաւել ստացողի սուրբ գրոցս պատական և բարի դարբին՝
Վարդանին և ծնողացն իւր, մանաւանդ տէր Ստեփաննոս կաթողիկոսին՝
պատական հայրապետին և ծնողաց նորին: Եւ Վարդանին, և հօրն Հէ-
րապետին, և Շամամին, և հղբարցն Դայուդին, Իսրփն, Շնոխին, Թու-
մին, և Ղսմաթին, Շամամին, Արգաւրին, Կաբապետին, և իւր ծնողին, և
այլ ամենայն ազգականաց, Վարդանին ողորմեսցէ Քրիստոս աստուած:
Եւ զուր լի բերանով և ուղիղ սրտով աստուած ողորմի ասացէք ուսթալ
Վարդանին և ամենայն ազգականաց նորա... ամէն: Ընդ նոսին և ինձ՝
մեղաւորիս, և մեր ծնողացն՝ Գուրգիբէկին և Էմնայ-խաթունին, և ամե-
նայն ազգականաց մեր, ամէն:

Յիշեցէք ի Քրիստոս զՅովանէսն, որ զթանաքի գղթորն ետ*:

173

ՄԱՏԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՅԻՈՑ

Երեսն 5177

Գրիշ՝ Յոնանէս
վայր՝ Աղթամար

177ա Փառք ամենասուրբ երրորդութեանն, որ ետ կարողութիւն ամենա-
մեղ և անիմաստ գրչիս Յոնանիսի՝ պիտականուն արեղայի՝ հասանել յա-
ւարտ գրոցս ի յԱղթամար քաղաքի, ընդ հովանեաւ սուրբ եւաչի տաճարիս
և սուրբ Փրկչին, յամի ԶԼԸ. (1489) թրւականի:

Որք պատահէք՝ զմեզ առ տէր յիշեցէք, և զուսուցիչսն մեր, և ծը-
նողքն մեր, և զհղբարցն մեր, և ողորմի յիշողացդ Քրիստոս յաւրհնու-
թեան պահուն, ամէն:

177բ Զսակաւ վաստակս իմոյս մատանց,
Ընկալ ի սէր քոյին կամաց,
Ո՞վ կարևոր իմ սիրեցած
Եւ բարեկամ մեր ի սրտաց:
Սակաւ է բանս այս ի բազմաց,
Բայց զօրաւոր ըստ գիտութեանց,
է զարթուցիչ սա ծոյլ մտաց
Իւ մխիթար է տրտմութեանց,
Յոյժ փարատիչ է սա լըշտաց
Եւ ըսփոփիչ ըսգաւորաց,
Առիթ պատճառ է թողութեանց,
Գործոց մեղաց և յանցանաց,

* Նման հիշատակագրութիւններ կան զրեթե բոլոր վարքերից հետո:

Սա յիշատակ մեզ անմոռաց,
Ի բարէսէր քոյին մտաց՝
Ինձ և իմոցըն ծընողաց՝
Մարմնաւորաց, հոգեւորաց,
Յոհաննէս՝ յետինս բանասիրաց,
Այլ և տըրուպ կարգաւորաց
Զիս յանձն առնեմ քոյին կամաց՝
Յաղոթս յիշել բարի մտաց:

174

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5537

Հետ. ստացող՝ Ատոմ Արտամեստի

296ա Եւ դարձեալ երես անկեալ աղաչեմ զձեզ, ո՛վ լոյսերամ դասք քա-
հանայից և գումարք ժողովրդոց, յիշեսցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր
ըզվերջին ստացող սուրբ Աւետարանիս զըռէս Ատոմ Արտամէս յիշիս,
որ մականուն Գաղտիկ ասեն, և զհայրն իմ զՍտեփանոս, և զմայրն իմ
զՄարեմ, և զայլ ամենայն նընջեցեալսն, որ ստալցա յլ զսուրբ Աւետա-
րանս ի հալալ արդեանց իմոց Ճ. և Կէ. (167) փափասի: Եւ ետու ուսֆ ի
դուռ Արտամեստու Տըրնկողայ սուրբ Ստեփաննոսին, և սուրբ Ամենափրկի-
չին, և սրբոյն Գէորգայ զօրավարին յիշատակ հոգոն իմոյ. յիշեցէք և
աստուած-ողորմի ասացէք: Ի թվականիս Հայոց ԶԼԸ. (1489) ամին, վա-
սըն որոյ լի սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք, ամէն:

Եւ դարձեալ, աստուած-ողորմի ասացէք աստուածասէր ե բարեմիտ
քրիստոնէին Մարտիրոսին, և որդոյն Վարդանին, որ Զալի-Մէլէֆի արտ
296բ ուսֆ արին ի դո/ւռն Կոընկեց սուրբ Աստուածածնին*. զինչ ի սուրբ Աւ-
տուածածին պատարագ լինի՝ Մարտիրոսին մասն և բաժին լինի, կողակ-
ցին Սառին, որդոյն Վարդանին, կողակցին Խանումին, և տարածամ հան-
գուցեալ որդոյն Յովանիսին, հօրն Խլղաթին, և մօրն Քնքուշին, և Շու-
շանին, և հօրեղբօրն Աստուածատրին, և մարտիրոս եղբօրն՝ Կառապե-
տին, աստուած լուսաւորէ զիւրեանց հոգին, ամէն: Ով որ ասէ դաստուած-
ողորմին՝ արժանանայ պայծառ լուսին:

Յիսուս միածին... Թող զմեղք Մարտիրոսին... որ Զալի-Մէլէֆի արտ
ուսֆ արար ի դուռ սուրբ Աստուածածնին, ով որ ալլալէ կամ հակառա-
կէ կամ դաւէ անէ՝ զպատիժն յաստուծոյ առցէ, ամէն:

* Ուշագրավ է, որ այդ նույն Զալի-Մէլէֆի արտը, 1551 թ. կրկին անգամ նվիրում են նույն
վանքին: Զեռագրի 297բ էջի վրա պահպանվել է այդ նվիրատվութեան արձանագրութիւնը.
«Դարձեալ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զՄումկանց Անտիս և զԹումէն և զՅովանէս,
որ ետուն զժոժէ արտն ուսֆ ի սուրբ Աստուածածնին, զինչ ի յԱստուածածնին, պատարագ մա-
տուցանի՝ մասն ու բաժին լինի իւրեանց հոգոյն և Խլղաթունին և իւրեանց զաւակաց:

Դարձեալ յիշեցէք յաղօթս ձեր զԱլիքան, և զԳուլամիւրն, և զժնօղոս իւր և զամենայն
արեան մերձաւորս իւր, որ տուին զՈւտաթի արտն ի դուռն Կոընկեց Աստուածածնին, զինչ ի

298ա Եւ դարձեալ լի սրտիւ և բոլոր հաւատով աստուած ողորմի ասացէք մեղսաթաթախ Դաւիթ իրիցցու, որ զիմ կայ ու չկէն դամէն՝ ոչխար, թէ մէկ է, թէ՛ հարիւր է, զտաւար՝ թէ մէկ է, թէ՛ Ծ. (50), թէ ջուլ է, թէ ջվալ է, թէ տուն է, թէ տեղ է, թէ դուռ է, թէ դուրս է, թէ խոփ է, թէ ձկն է, թէ բախ է, թէ փայտատ է, թէ զինչ և իցէ. Ռ. (1000)-էն մինչև ի մէկ. մէկէն մինչև ի հազար՝ ռիֆ եւ արեւի ի դուռն Կորնկեց սուրբ Աստուածածնին. Բ. դիւղ[իւ] ի վկայութեամբ մեծի և փոքրի՝ յԱւտամետու և Զվրտամայ: Ըվ որ հակառակէ յետ իմ անցման, կամ դաւէ անէ կամ տալապ ան՝ մալի մի շաք, թէ ազգ է, թէ աղբոր զարմ է, թէ հօրեղբոր զարմ է՝ դաւէ ու տալապ անէ՝ յեկեղեցոյ ֆարգանդէն հանէ և ցրւ՝ նա զանեծք օծին և զկայանին, զՅուդային և զնեոան առցէ, ամէն:

Եւ դարձեալ, աստուած զայն տանուտէրն արհնէ, որ վերայ Աստուածածնի կենայ ու հոգ[ի]տանի, որ անհաւատ ու անօրէն մարդ շատ կան, որ յաստուծոյ չեն երկրնչեր, վասնորոյ պատճառ անեն և այլևայլ շար սերմանեն՝ զկապած և զփակած ռիֆ, վասն որոյ զայս ես իմ ձեռքս եւ դրեմ ու զիմ մօհր ի վերայ եւ զարկեր*, որ այլևայլ չի անեն: Վասն որոյ թէ անօրէնութիւն լինի ու դարաշուծիւն դաւէ՝ նայ Բ. (2) գիւղ թէ քահանայ, թէ տանուտէր, թէ ըռամիկ, թէ ժողովուրդ, ամենեքեան որ չգան ի միատեղ ու միաբանին, ու զեկեղեցու ապրանք թողուն, որ անհաւատ մարդիք մարդ տանին, երեսպաշտութիւն անեն ու զիրեանք յետ գողնան. նոքայ այլ զայն անէծքն առնուն, որպէս որ դաւէ արօղ կառնու ամէն եղ^եեղ^եեցի, եղեցի:

Դարձեալ գիտաստիւր ժողովուրդք, գութ վկայ լինիք, որ զիմ գրեք՝ Սաղմոսարան, Շարակնոց, Տօնայցոյց, Աղօթամատոյց, Խրատգիրք մի, Տօմար ու Տաղգիրք մի ծախել եւ Բարկէն՝ իմ սարգաւակուն: Ինձ այլ դիրք չկայ, որ այլ մարդ դաւէ անէ:

175

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

երևան 428

Գրիչ՝ Ագաթիայ

278բ ...Իմաստուն և պատուական խաւջայ Սաղադէն... եռափափազ սրտիւ խնդիր եղև այս վարդափրթիթ բուրաստանիս՝ մարգարտաշար Գանձարանիս, եւ ընկալաւ զսա ի յիշատակութիւն հոգոյ իւրոյ, եւ բարեպաշտ ծընողաց իւրոց՝ հաւրն Յովանիսին և մարն Ղանին, և եղբարն խոջայ Թումարէկին: Եւ դարձեալ, յիշեցէք ի սուրբ յաղաւթս ձեր զխոջայ Սաղադէն, և զկենակիցն իւր գՄէլէֆ-Խաթունն, և զորդիքն իւր զխոջա Պաւ-

սուրբ Աստուածածնի պատարագ լինի՝ մասն ու բաժին լինի իրեանց հոգոյն:

Դարձեալ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զեղղանքաշխն և զտէր Յովանէս և զԹաւառն և դամենայն աղգատոհմն իրեանց, որ տուին Զալի-Մէլէկէ արտն ռիֆ ի սուրբ Աստուածածնին դուռն, զինչ ի յԱստուածածնի մէջ պատարագ լինի՝ մասն ու բաժին լինի իրեանց հոգոյն, ամէն: Ով որ յանողնի կամ յիրար տա՝ նա զանեծքն զկալնին և պատիմն Յուդայի առցէ, ամէն:

* Իրոք, 296ա էջի աջ լուսանցքի վերին և ներքին ծալրերի վրա Դաւիթ երեցը խփել է իր կնիքը՝ «Յի. Քի. ծոպ Դաւիթ էրէց» մակագրութեամբ:

սամն և զխոջա Ամիրն, և զաւակս իւրեանց զԱմիրզադէն և զԴուլայմիրն, զոր տէր աստուած ընդ երկայն օուրս առնէ, և զեղբայրս իւր զխոջա Թումաբէկն՝ զփոխեցեալն ի Քրիստոս, և զնորին կողակիցն զԱսըլփաշէն, և զնորին զաւակսն՝ զխոջա Սֆանդարն և*։ Զոր տէր աստուած ընդ
279ա երկայն աւուրս առնէ զնոսա բալլում ժամանակաւ, ամէն...

Արդ, յերես անկեալ աղաչեմ զձեզ՝ հարք և եղբարք, յիշման արժանի արարէք զանարժանս ի կարգս քահանայից և անիմաստս ի գիրս գրչութեան՝ [...զԱզարիայ. սուտանուն քահանայ և զուսուցիչն իմ և զծնաւդ՝ զԿարապետ քահանայ, որ նահատակեցաւ յԱրեւել քաղաքի]**։

Սկսայ զսուրբ գիրս և ըստ իմում կարի աւարտեցի յանուն յիշատակութեան խաւջայ Սադադին, ի թուականութեանս Հայոց մեծաց ՋԼԸ. (1489)։

176

ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՆԱՅՑ ՍԱՐԳՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

Ե. Լալայեան «Գողթան գաւառ» Ազգ. շնդ., 12,
1905 թ., էջ 168—169

Գրիչ՝ Ատոմ Բանանայ
վայր՝ Ռշտունիք, Շատուան գիւղ

Գրեցաւ սա յերկիրս Ընըշտունեաց, ի գեօղս որ կոչի Շատուան, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, և սրբոյն Ստեփաննոսի նախաւկային, և սուրբ Ոսկիանց քահանայիցն, և սուրբ Գէորգայ զարաւարին։ Յամի յորում էր թիւն հայկաղեան Ջ. և ԼԸ. (1489), յառաջնորդութեան տէր Զաքարիայի նորընծայ կաթողիկոսի։ Այլ և յաշխարհակալութեան Աղուրխանի***, ի դառն և ի վշտաբեր ժամանակի, յորում միահամուռ ամենեքեան ընթացան զհեռ ոչընչին և գտանեն ղոչինչ և հարձան ի մուարաւրէնսն Մահմետի, որ արձակ ճանապարհաւն տանի ի կորուստ, և բռնադատեն զամենեւեան զմանկունս եկեղեցւոյ դառնալ ի սնոտի և ի պատիր յոյսն իւրեանց։ Հալածեն, նեղեն և տառապեցուցանեն, զոմանց զինչսն յափշտակելով, զոմն տանջելով, զոմն հայհոյելով, և ոչ այսու վերջացան՝ այլ և բազում եկեղեցիս տապալեցին, և զխաչ և զաւետարան նախատեցին։ Եւ այս ամենայն եկն ի վերայ մեր. վասն մեղաց մերոց. և ոչ դառնամք և ոչ զղջանամք, զի միմեանց ատեմք փոխանակ սիրոյ և մատնեմք՝ փոխանակ բարւոյ։ Եւ տէր ամենակալ երկայնամիտ լինի ի վերայ շարեաց մերոց...****

* Տեղ է քաց թողնված Թումաբեկի մյուս որդիների անունները լրացնելու համար։

** Ուղղագրի փակագծերի մեջ առնված հատվածը գրված է էջի ներքևում, իմաստը պարզ դարձնելու համար տեղաշարժ կատարեցինք։

*** Տպված է «Աղութ-խանին»։

**** Այս հիշատակարանը, գրեթե տառ առ տառ նույնությամբ, մեջ է բերում Ե. Լալայանը նաև «Ազգագրական Հանդեսի» նույն համարի 157 էջում, այս անգամ որպես հիշատակարան մի Աւետարանի։ Կրկնությունից խուսափելու համար՝ չենք բերում։ Վերջին երեք տողը (սկսած «և ոչ դառնանք...» բառերից) վերցնում ենք Աւետարանի հիշատակարանից։

177

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5425

Գրիշ՝ Մելիքեթ
վայր՝ յերկիրս Ընդշունենաց,
ի գեալու Շատուան

152բ ...Եւ ես՝ յոգնամեղս և փոռնս ի գրչաց սոսկանուն քահանայս // Մելիքեթ... ըստ իմում կարի յանձն առեալ կատարեցի զսուրբ Աւետարանս զայս շնորհօք և ողորմութեամբն Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, ի թուականութեան հայկազեան տումարիս ԶԼԸ. (1489), յերկիրս Ընդշունենաց, ի գեալու Շատուան:

Արդ, աղաչեմ զամենեանս սիրովն Քրիստոսի՝ ընթերցողսդ և ղլսալոսդ աստուածախաւս կտակիս, յիշման արժանի արարէք զվերոյսացեալ <ստացեալ> ստացաւ սուրբ Աւետարանիս՝ զբարեսէր և և զաստուածասէր տանուտէրն զԱստուածատուրն, և ուղիղ մտաւք և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք Աստուածատուրն, և ծնողաց նորին հաւրն Յովաննիսին և մօրն Նիգարին, և զաւակաց նորին՝ Մկրտչին, և Կարապլ ետ յին, և Մարտիրոսին, Յովաննիսին, և Բ. (2) Փաշին, և հօրեղբարցն՝ Կիրակոսին, Մարտիրոսին, Սանակին, և Սիմէոնին, և զաւակաց Սիմէոնին ///

178

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան, Մատենադարան, կաթողիկոսական դիվան, Բղթ. 240, վավ. 138,
Սալմաստի, Հաֆթուան դյուղի եկեղեցի (նաև Յ. ԲօփՏեան, Յուցակ
Ե. Դարեանի, Բ, էջ 51)

Վայր՝ Աղբակու երկիր,
Էրեկանի գիւղ

...Աւարտեցի զսուրբ գիրքս ի յերկիրս Աղբակու, ի գեալու որ կոչի՝ Էրեկանի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տաճարիս, և աթոռակալին սուրբ առաքելոյն Բարդուղիմէոսի տէր Յովնանէս արքեպիսկոպոսի, և տէր Սաեփանոսի, և Ղազար կրօնաւորի՝ ամենագով և շնորհալի խորին փիլիսոփայի, և սուրբ ծերոյն Մարտիրոս արքեպիսկոպոսի, և տեղոյս իշխանին Սովէման պարնին, ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, որ քրիստոնեայք նեղին և տագնապին ի յանորինաց վասն սաստիկ հարկապահանջութեանն: Եւ այս ամենայն վասն մեր մեղացն գալ ի վերայ մեր, զի մեք թողաք զպատուիրանն աստուծոյ և նա բարկութեամբ խստացոյց զսիրտ բռնաւորաց ի վերայ մեր:

Եւ ի թուականութեանս Հայոց ԶԼԸ. (1489)...

179

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ն. Սարգսեան, Տեղագրութիւն, էջ 236

Գրիշ՝ Նահապետ
վայր՝ Տառօնի նորշէն գիւղ

Գրեցաւ սա ի Տառօն, որ այժմ Մուշ ասի, ի գիւղն որ նորշէն կոչի, հանդեպ սուրբ Առաքելոցն, ընդ հովանեաւ սրբոյն Սոփիայ պատուական և սքանչելագործ եկեղեցւոյս, որ է փարատիչ ամենայն ցաւոց, ևս առաւել այսահարացն, ձեռամբ Նահապետ երիցուս: Ի թվին ՋԼԸ. (1489):

180

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մոսկվա, Լենինի գրադարան, ձեռագր. բաժին Арм. 22

Գրիշ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Խիզան

...Ուստի և տեսեալ զսորայս անճառ փրկագործութեան խորհուրդս ոմանք՝ աստուածասէր և բարեմիտ Մ[իքի]ջան և Ջնան, զոր ի վաղուց հետէ ցանկային այսմ աստուածախօս սուրբ Աւետարանիս և ետուն զսադրել յիշատակ հոգւոց իւրեանց, և ծնողացն՝ Սանակուն և Մինային, և այրոջն Փոխանին, և որդւոցն Մարգիրոսին, Վարդանին, Յոհաննիսին, և Ննօֆարին, Գրիգորին, Մոջանին, և Մուրադին, Նուրդին, և Գոնարին, [Շանիրի]մանին, Պ[ո]ղո[սի]ն /// Կո[ս]տանդին /// եգերն գուռացն, ամէն:

Ի մեծ թուին Հայոց ՋԼԸ. (1489), ի կաթողիկոսութեան հայկաղան սեռի տեառն* և ի մերոյ կաթողիկոսութեան Աղթամարայ տէր Ստեփաննոսին, զոր տէր աստուածն Իսրայէլի պահեսցէ՝ անսասան զաթոռ հայրապետական և զթագաւորական մերոյ ազին:

Եւ արդ գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի քաղաքիս, որ կոչի Հիզան, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Յ[արութեան], և սուրբ [Սարգսի և] որդոյ [նորին] Մարտիրոսին, և սուրբ Գէորգեա, որ է սակաւ մի հեռի:

Այլ գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ Մկրտչի քահանայի սուտ և ախմար գրչի և անարժանի: Ի՞նչ իմ անընդունակ գոլով յարուեստ գրչութեան և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ, այլ ըստ կարի մերում, զոր պարգեւաց մեզ մարդասէր հոգին սուրբ բազում աշխատասիրեալ եմ ի սմա:

Արդ, աղաչեմ զձեզ, ո՞վ սրբասէր մանկունք Սիոնի, յիշեցէք ի Քրիստոս և զիս՝ զանարժան գրչիս, զժաղկօղ և զկապօղ սուրբ Աւետարանիս զՄկրտչի, և զվարպետն իմ զՅովանէս քահանայն, և զմիւս վարպետն զՓիլիպպոս քահանայն՝ զհօրեղբայրն իմ, և զծնողսն իմ զՍուլ-

* Անվան լրացման համար տեղ է բաց թողնված:

տանընէն և զթուրվանդէն, և զամենայն արեան մերձաւորսն, որ ի վերա
մեր աշխատանք և երախտիք ունին, յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած
ողորմի ասացէք ///

181

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Բրիտ. թնգ. օր. 6555, Յ. Կոնիքեր, Յուլի 66, էջ 165

Գրիշ՝ Մովսէս
Վայր՝ Բաբերթ, Բերթակ
անապատ

721ա

Աւարտեցաւ քրիստոսահիմն և աստուածաշէն քաջ նահատակաց հո-
գիարութիւ սուրբ տառս ի թուականութեանս Հայոց մեծաց յամիս ՋԼԸ.
(1489), ի խնդրոյ աստուածապատիւ և հեզահոգի Ներսէս քահանայի, որ
ի սոյն աւուրս խնդիր եղև այս... բուրաստանիս... յիշատակ իւր և ծնաւ-
ղաց իւրոց, և կողակցին իւրոյ Երանուհոյն, և զաւակի նորին Ստեփան-
նոս քահանային...

Յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր ղՆերսէս մալազն, որ բաղում
աշխատեցաւ ի կոկել թղթիս, և աւգնական եղև ի զրել գրոցս... բայց
գրեցաւ սա ձեռամբ մեղսամած և անիմաստ գրչի Մովսէս աբեղի, ի գա-
ւառս Խախտեաց, որ այժմ ասի Բաբերթ, ի յանապատս որ կոչի Բերթակ,
ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Լուսաւորչին, յառաջնոր-
դութեան վանացս տէր Լազար եպիսկոպոսին և Կիրակոս հարպետին,
յիշեսցիք և զՄելիք տնտեսն, և զդուտորն իւր զԵմիեն, որ բազում աշխա-
տութեամբ սպասաւորէր մեզ ի գրել գրոցս, աստուած զիւր հոգին անմա-
հական հացովն կերակրէ, ...և զորդին իւր զՍտեփաննոս քահանայն, և
զԱմինատին, և զամուսինն իւր զԱղուքն, և զորդին իւր զԱստուածատու-
րըն, և զիս զՄովսէս գծողս... Անմեղադիր լերուք խոշորութեան և սղու-
լանացս, որ ի սմա, զի կար մեր այսչափ էր:

Արդ, ես՝ Ներսէս քահանայս և Աստուածատուրս, որ ցանկացաւ
եղաք այսմ տառիս և եղաք ի քաղաքս որ կոչի Բաբերթ, ի դուռն սուրբ
Աստուածածնին, յիշատակ ինձ և ծնաւղաց մերոց, վկայութեամբ և կա-
մեցողութեամբ պարոն Ղազարոսին և խոճայ Մկրտչին, քահանայիցն և
տանուտրացն, զի մի ոք իշխեսցէ հանել զսա ի դրանէ սուրբ Աստուա-
ծածնին, ոչ ծախելով, ոչ գրաւելով, ոչ գողանալով, և ոչ յիմոց և ոչ
յաւտարաց...

182

ՄԵՆՆՈՒԹԻՒՆՔ ՆՈՒՐՔ ԳՐԵԱՆՅ

Երևան 55

Գրիշ՝ Գրիգոր Տարոնացի
Վայր՝ Եկեղեցաց գաւառ,
ս. Յակոբի վանք

ա

161ա

Արդ, ես՝ Գրիգոր Տարոնացի ի վանացն Գլակայ, ուր ամփոփեալ
կայ նշխարքն Յովաննու Մկրտչին: Եւ ցանկացան իմաստութեան, և առի

զհամբաւ Յովաննէս քաջ ռաբունապետին, որ է աշխարհաւ Համշէնցի, ի թագաւորական ազդէ, եթէ նստեալ կայ ի գաւառն Եկեղեաց, ի դրունս սուրբ Յակոբին, և ունի աշակերտք բազում, և ուսուցանէ հանգոյն նախկին վարդապետաց: Եւ ես յուղի անկեալ եկա և մօտի ի համալսարանս նորա, և նստա ի յունկղլութիւն աստուածային իմաստութեան, զոր արըստաւրէ պատմէր հոգովն սրբով և տպաւորէր ի միտս աշակերտացն, և յետ ամի միոյ ետ հրաման ծառայիս իւրոյ. և նստեալ գրեցի զԼուծ[մունքըս] աստուածիմաստ տառիս Դիոնեսիոսին, ի վայելումն իւր և ծնաւղաց իւրոց:

Ո՛վ դասք լուսեւրամ քահանայից և սպասաւորք բանի, որք հանդիպիք սմա արինակելով կամ կարգալով, յիշեսցիք ի մաքրափայլ[ւ] աղաթս ձեր ստացող սորին զՅովաննէս քաջ ռաբունին և զհայր աստուածային բանին և զյի զարդարեալն իմաստութեամբն՝ տեսականան և գործնականան, և զծնաւղսն իւր, ամէն: Ընդ նմին և զփծուն գրիչս, զծնաւղսն իմ, և աստուած յիշողացդ և յիշեցելոցս ողորմի, ամէն:

Արդ, գրեցօ Լուծ[մունքս] այս ի թվականիս Հայոց ՋԼԸ. (1489), ընդ հովանեաւ սուրբ Յակոբին և սուրբ Սիոնին, և յառաջնորդութիւն տէր Նեքսէսին, որ սիրող է դասատան և պահէ յօժարութեամբ, և աստուած սորա վարձահատոյց լիցի, ամէն:

Բ

303բ Ձմեղուցեալ գրիչս զԴրիգոս Տարաւնացի և զստացող այսմ տառին զՅովաննէս քաջ ռաբունին յիշեսցիք յաղաթս ձեր, ո՛վ բարեմիտ ընթերծաւղք:

183

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Յունուդի ս. Կարապետի վանք 5, ՀԱ, 1894 թ. էջ 51

Գրիչ՝ Սարգիս Անիծորացի
վայր՝ Կապուսի վանք

...Արդ, խնդիր եղև այսմ աստուածախաւս սուրբ Աւետարանիս հատարիմ տանուտէրն Մարտիրոս ի հալալ վաստակոց իւրոց, յիշատակ իւր հարազատ և հասրաթամեռ եղբարն՝ Շարիբէկին, որ տղայ հասակաւ փոխեցաւ ի Քրիստոս ||| տարոյ և եթող սուք անմխիթ[ար] ծնաւղացն և եղբարն, զի նորափեսայ էր. վասն որոյ լի բերանով աստուածողորմի [ասա]ցէք իւրն և ծնողացն նորա՝ հարն Տաւախին և մաւրն Լաւնալին, և քուերն Թուրվանդին, ամէն:

Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվին ՋԼԸ. (1489), ի սուրբ ուխտս Կապուսի, ձեռամբ Սարգիս արհի վարդապետի Անիծորացոյ, ի խնդրոյ աստուածասէր առն Մարտիրոսին, և եղբարն Շարիբէկին, և ծնողացն, և ամենայն աբեան մերձաւորաց: Եղև սա յիշատակ ի դուռն սուրբ Սարգսի, ի գիւղս Փողիկ, ի ձեռն տէր Մկրտիչ քահանային, որ խնամէ զսուրբ Աւետարանս և վարձս յաստուծոյ առցեն:

Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զվերոյգրեալսն, որ եղև մասնակից և կցորդ սուրբ Աւետարանիս հաւատարիմ տանուտէրն Ղազին, և ետ ի սուրբ Աւետարանս յիշատակ իւր հոգւոյն, և ծնաւդացն Ասլիպարեհին, և դստերն Գոհարին, աստուած-ողորմի ասացէք, ամէն:

184

Գ Ա Ն Ջ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7961

Գրիշ՝ Մարգարէ
վայր՝ Բալու, Նեխհրի գիւղ

185ա

...Արդ, գրեցաւ սուրբ Գանձարանս և [հոգ]ևոր բուրաստանս և եղաւ նակաւոր [տա]ռս ի Բալու գաւառիս, ի դուռն սուրբ [Աստուած]ածնիս, ի դեւղն որ Նեխհրի ասի ///* ի թվիս Հայոց ՋԼԸ. (1489), ձեռամբ անարժան և փանաք գրչի Մարգարէի, որ և եղէ փափաք գանձիս և տաղերուս և ղթերին, զինչ որ կայր տաղերուս, ժողովեցի և լրցի զմէջն, և այլ պակասութեան աղաչեմ զձեզի, որ անմեղադիր լինիք:

Արդ աղաչեմ զձեզ... աստուած ողորմի ասացէք ինձ Մարգարէ սուտանուն քահանայիս, և իմ ծնողացն, որ է ինձ երախտաւոր հայր՝ Գրիգոր քահանային՝ հանգուց [ելոյն ի Քրիստոս], և մաւրն Յուդիտին, և Նորիս [թունին], և կենակցին իմոյ Թանուխին, և եղբարն իմոյ Յովանիսին, և որդոցն իմ Մակարին և Մեսրոպին, Ղուկասին և Խաչատրին, Գրիգորին և Կարապետին, և ամենայն արեան մերձաւորաց՝ կենդանեաց և ննջեցելոցն, առհասարակ ամենեկ[ցուն], ամէն: Ընդ նմին և զհոգևոր եղբայր [ն իմ] զԿարապետ Լրէցն: Արդ, գրեցի զսա [յիշատ]ակ հոգոյ իմոյ և ի վայելումն որդոց ///:

185

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Վենետիկ 809, ՄՏՄ

Գրիշ՝ Կիրակոս
վայր՝ Չմշկածագ, Խարտիշարի վանք

Գրեցաւ օրինակէն հիւկեցի, ի թվ. Հայոց ՋԼԸ. (1489), ի նոյեմբերի Ծ. (5) ... ի աշխարհս Չմշկածագոյ**, ի սուրբ անապատիս Խարտիշարոյ. ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետի և սուրբ Սարգսի... ի յառաջնորդութիւն շնորհալի բարունապետին Ստեփաննոսին և իւր եղբորորդւոյն Յովանիսին, և այլ միաբանիցս՝ ԾԾ. (15) արեղի, ձեռամբ... Կիրակոս սուտանուն արեղի, ի յիշատակ Թաւափալին, և իւր որդւոյն Մարգսին, և իւր կնոջն, ի վայելումն Պետտաւան սարկաւագին: Յիշեսցիք զհայրն իմ զՄովսէս և զմայրն իմ զՄարիամ:

* Մի բառ չի կարգացվում:

** Մերենագրված է «յահորս Չլկակակոյ», ուղղում ենք «յաշխարհս Չմշկածագոյ», որովհետև Խարտիշարի վանքը գտնվում է Չմշկածագի շրջանում:

186

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ա. Հայկունի, «Բագրևանդ», էջ 186

Գրիշ՝ Կիրակոս

Ծառայիս աստուծոյ Ատիլշահին, Տավուտին, Մարիամին, Շահղաիմին, Հօրն, մօրն Բաճարին, Տարմանին, Ստեփանոսին...

Արդ, գրեցաւ սա ի թուին Հայոց ԶԼԸ. (1489), ձեռամբ անարժան ծառայիս աստուծոյ Կիրակոսի, յիշատակ է բժշկութեան ծառային աստուծոյ Տայնտի և ամենայն մերձաւորաց իւրոց:

Աղաչեմք զամենեանեանդ, որ հանդիպիք սմա կարդալով, տեսանելով կամ յարինակելով՝ աստուած-ողորմի ասացէք ինձ՝ մեղաւոր գրչիս, և որ զստէն ասէ՝ աստուած ողորմի իւրն:

Ա Ի Ն Տ Ա Ր Ա Ն

Ա. Սիրմէհան, Յուցակ Հալեպի, Ա. 30, էջ 68

Գրիշ՝ Բարսեղ

ա

534ա ...Այլ և գրեցաւ սա ձեռամբ յոգնամեղ և փրցուն գրչի Բարսեղ սուտանուն քահանայի, ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, ի թագաւորութեանն Աղուպին*, զի շատ փորձութիւն և նեղութիւն և վիշտ հասոյց քրիստոնեայ ազգին և եկեղեցականացն կարգաւորաց, զի զկարգաւորք, և զհայեզեն** միսն խափանեց, և զմեռեալն ի ցած ասաց տանուլ, և զժամ զարնուլն խափանեց, և եկեղեցիք քակեցին ի հըմմանէ, և քրիստոնէից արեւնքն հանգարեց, և շատ դառնութիւն արար ի վերայ քրիստոնէիցս. զոր հայցեմք ի բարեբարէն աստուծոյ և ի տիրամայր Աստուածածին, զի որպէս զՅուլիանոս սատակեցոյց ի ձեռն Մեղիւտիոսի զօրավարին. նոյնպէս և սա սատակեցուցէ տէր աստուած և բարձցցէ ի միշի մերում և սատակեցուցէ զնա աներևութ ննտովն իւրով, և աղաւթեցէ զքրիստոնեայքն ի ձեռաց նորա, ամէն:

Արդ, որք հանգիպիք սուրբ Աւետարանիս կարգաւորվ կամ գաղափար առնելով, ուղիղ սրտիւ և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք հաւատարիմ և աստուածասէր քահանային Աւետիքի, որ ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց և յարգար վաստակոց իւրոց, և յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և բարի ծնօղաց իւրոց՝ հօրն Ումեկ քահանային և մօրն Միւնայիւն, և ամուսնոյն իւրոյ Այմելիքին, և ծաղկեալ որդոյն իւրեանց՝ նորընծայ քահանային Մելիքիւտի, որ խնամէ զսուրբ Աւետարանս և վայելէ խաղաղութեամբ, այլ և եղբարցն տէր Մելիքիւտի, Սիմէոնի և Սոթքենէօնի, և հարսնեւորուն՝ Ջօնաի, Խանմելիքին և Դուխտարին, և զաւակաց նոցին Ալէքսանդրին և//

բ

539ա Դարձեալ, կրկին անգամ աստուած-ողորմի ասացէք Աւետիք քահանային, և եղբարցն Վարդանին և Յոնանին և Պողոսին, և ամենայն արեան մերձաւորացն՝ կենդանեաց և հանգուցելոցն ի Քրիստոս, ամէն:

* Յաղորդ գահակալել է 1478—1490 թթ. ուստի անթվական այս հիշատակարանի գրութիւն վերջին հնաբանութիւնը՝ 1490-ն է:

** Տպված է «զհայ եղեն» (»), ուղղում ենք ըստ իմաստի՝ «հայեզեն», այսինքն՝ հայի կողմից մորթված:

Եւ արդ, ես Աւետիս քահանայա առի զսուրբ Աւետարանս ի Զաւարայ երիցուն, յիշատակ հոգոյ իմոյ և ի վայելումն որդւոյ իմոյ Մելիքսէդ քահանային և Ալէքսանդոս, և զսա իւրեանցն յիշատակ պահէ և ||| ոնց իւրեանց զաւակացն, ամէն:

133

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մայր աթոռ 146, «էջմիածին», 1961 թ. էջ 61—62

Գրիշ՝ Ստեփանոս
վայր՝ Թանահատի վանք

300բ ...Արդ, արհնեալ ես և բարեբանեալ ամենասուրբ երրորդութիւն յամենայն սրբոց և արժանաւորաց բերանովք, որ ետուր կարողութիւն տկար և անարժան անձինս գծագրել անարժան ձեռաւք և անմաքուր մտաւք զըստուածածին քո գիծ տառիս աստուածախաւս սուրբ Աւետարանիս...

302ա Վասն որոյ ցանկացող եղեալք աստուածաշունչ սուրբ Աւետարանիս...* յուսալով ի բան մարգարէին, որ ասէ՝ Երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիոն և ընդանի ի վերինն Երուսաղէմ, և ի բան տեառն, որ ասէ՝ Գանձեցէք ձեզ գանձ յերկինս, ուր ոչ գող մերձեանայ և ոչ ցեց և ուտիչ ապականէ: Հստ յասմ յուսոյ և պայմանի պատուական արքս աշտօրիկ հանդերձ հարազատովքն՝ Փիլգատ աղէն, և կենակիցն իւր Մարիանն, և միւս կողակիցն Տաւաթն, և որդիքն իւր Աղամիւրն, էվատն, Բարսեղ քահանայն, Ղաւնդէն և այլքն առհասարակ մեծ և փոքր խնդրեցին յինչն փափագանաւք գրել զսուրբ Աւետարանս ի դառն և ի վշտաշատ ժամանակիս, զոր նեղիմք յանիրաւ պահանջողաց:

Արդ, եղև զբաւ գրչութեան աստուածախաւս սուրբ Աւետարանիս ի 302բ Թվականութեան հայկ/աղեան տումարիս ՋԼԹ. (1490), ի դտնութեան Աղուպ-պէկին որդոյ Հասան-բէկին, ի հայրապետութեան Հաոց տեառն Սարգսի ի յաթոռ սուրբ էջմիածնիւն և յեպիսկոպոսութեան մերում նահանգիս տէր Յոհաննիսի և տէր Ստեփանոսի, ի յերկնահանգէտ և ի գերահռչակ սուրբ ուխտիս Թանահատի վանից, ընդ հովանեաւ մաւրս լուսոյ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Կարապետիս, և սուրբ Ստեփանոսիս, և այլ բազմահաւաք սրբութեանս որ աստ կան, և սոցին սպասաւորացս՝ տէր Կարապետիւն, տէր Մելիքսէթիւն, տէր Ստեփանոսիւն և Ստեփանոսի գծագրաւորի, և գեղոյ քահանայից՝ տէր Եղիշէի, տէր Հայրապետի, տէր Անտոնի, նայ և իմոցն ամենայնի՝ հարն իմոյ Հասանի և մաւրն Դաւեթիչի, և եղբարս՝ Մելիք-Ասաթի, և որդոցն իւրոց, զոր տէր աստուած ընդ երկայն աւուրս պահեսցէ, ամէն:

Եւ զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն՝ զկենդանիս և զննջեցեալսն 303ա յիշ/ել աղաչեմ, այլ և զստացող սուրբ Աւետարանիս՝ զվերոյդրեալսն, զի ողորմածն աստուած թողցէ զյանցանս նոցա՝ զկամա և զակամա,

* Երկու տող դատարկ է թողնված:

զմահացուն և զնեռելին, ցաղն ողորմութեան ցաղեսցէ յոսկերս ննջեցելոց նոցա և բուսուցէ յարն վերջին, ամէն...

303ր Դարձեալ յիշեցէք զտէր Անանիէն, և զկողակիցն իւր Մարնանն, զորդին իւր Մանուէլ, զհղբայրն իւր զԱզարիէն, Մարկոսն, դուստրն. իւր Մարգարիտն, Եղիսաբեթ, զՄանուէլն, և զկողակիցն իւր Կանվարնն, տէր Կոստանդն, Եղբարն զԱղապէկն, Սարգիսն, // Սարուխան, դուստրն իւր Շահում-աղէն, Խանաղէն, Խանսուքան, Ազարիէն, և որդին իւր Հախում, որդին իւր Պալին, Ամիրն, դուստրն իւր Խոսրովն, տէր Կոստատն, և կողակիցն իւր Խանին, որդին Անանիա սարկաւազն, Եղբարն Սարուխանն, քիւր իւր Տավլաթ-Խանում, Սաբիր-աղէն, Սալվարն:

189

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Մնրատեանց, «Նկարագիր Շամախոյ», էջ 241,

Մ. Բարխուտարեանց, «Աղուանից երկիր», էջ 182

Գրիշ՝ Արիստակէս
վայր՝ Սանահին

Ի Թուականիս Հայոց ՋԼԹ. (1490), ի դառն և ի շար ժամանակիս, որով նեղիմք յանօրինաց: Գրեցաւ Աւետարանս ձեռամբ ումմն Արիստակէս վարդապետի, ի վանս Սանահնի, յառաջնորդութեան Բարսեղ եպիսկոպոսի:

190

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Л. М. Мелпксет-Беков. Рукопись шаракана XV века, открытая в Одессе (Тифлис, 1913)

Գրիշ՝ Աբրահամ
վայր՝ Վերի-Նուրավան

ա

Արդ, եղև աւարտ գրչութեան սորա ի Թվականիս Հայոց տումարի ՋԼԹ. (1490), ի վանս որ կոչի Վերի-Նուրավանս, ի սուրբ մենարանիս՝ ի դուրս սուրբ Սիովնիս, և սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Գրիգորիս և այլ սրբութեանցս և սուրբ Նշանացս և սուրբ աջոյս և դամբարանաց սուրբ վարժապետացս, ի յերկիրս որ է Վայոց ձոր կոչեցեալ, ի խանութեան տաճկաց Յաղուր սուլտանին և ի հայրապետութեան Վաղարշապատու տեառն Սարգսի, և յարհեպիսկոպոսութեան մերոյս նահանգի տէր Նիլիշէի՝ յազգէ Բուլթէլանց... Գրեցաւ սա ձեռամբ Աբրահամու... Աղաչեմ յիշել ի սուրբ յաղօթս ձեր զվերոյգրեալքս ի սմա՝ ըզտէր Զաքարէն և զտէր Անանիայն, զի սա եղև առաջնորդ ի գրչութեան գրոցս, նայ և զիս՝ զանարժան Աբրահամ գրիշ՝ հանդերձ ծնողօք և վարդապետօք... և մեղաց թողութիւն խնդրեսցիք ստացողին և գրողին, և տէր աստուած ձեզ պարգեւսցէ զիւր արքայութիւնն, ամէն և եղիցի:

F

Ջտէր Անանիայ արեղայն, և զփոքրիկ մալազն՝ զդեռարոյս արեղայն զտէր Զաֆարէն, և զիս զանարժան Աբրահամ զրիչ յիշեա, և ասայ միշտ տէր ողորմեայ մեզ և նոցա, թվիս ՋԼԹ. (1490)*:

191

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4099

Գրիչ՝ Եղիայ
վայր՝ Քաշաթաղ գաւառ,
հոգանավար գիւղ

...Եւ Եղիայ անուն և բազմամեղ և մեղսայմակաւ և փծուն էրէցս, որ էառ զթուխտս սորայ ի հալալ արդեանց իւրոց և գրեաց զսուրբ յԱւետարանս յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց՝ // հաւրն իւրոյ Շապանին և մաւրն իւրոյ Նիկարին, և պապին իւրո Սաւլթանին, և մամին իւրո Սիրամարգին, և յեղբարցն իւրոց Դատիանին և Սաւալանին և Սաւլթան[ին], և քուերաց իւրոց, և իւր զստերոյն Շանգատին, ամէն...

Արդ, գրեցաւ սուրբ յԱւետարանս ի թվականիս ՋԼԹ. (1490), ի գաւառիս Քաշաթաղուց, ի գեղոյս որ կոչի հոգանավար, ընդ հովանեաւ սուրբ Ստեփանոսի Նախավկայիս և այլ բազմահաւք սրբոցս, որ աստ կան հաւաքեալ, ի հայրապետութեանն տեառն Սարկսի ի յաշխարհակալութեանն Եղիայի, որ տիրեաց բազում աշխարհի և գաւառի, և իւրովի կամաւք մինչև ի հաւասան տիրեալ:

Հսողք աղաչանաց ծրողի սորայ Եղիայի, որ հանապազ ի ծոց եկեղեցոյ պահէք և կարդայք զսուրբ յԱւետարանս և աստուած-ողորմի ասէք իւր հոգոյն, և աստուած զձեզ յիշէ իւր արքայութեան, ամէն:

192

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ղ. Ալիշան, «Հակարան», ՄՏՄ

Գրիչ՝ Առաքել արեղա
վայր՝ Ապահունիք վանք

...Ի վանքս որ կոչի Ապահունիք, ի դուռս սուրբ Աստուածածնի և ի սուրբ Նիկողայոս հայրապետիս և սուրբ Յակոբայ և սուրբ Նշխարացս, որ աստ են հաւաքեալ ...Յիշեցէք յաղաւթս ձեր զվանաց առաջնորդն զԹորոս հայրապետս, զՍարգիս վարդապետն և զայլ եղբայրքն՝ զհաշատուրն և զԴրիգորն...

* Ունի նաև մի շափածո հիշատակագրութիւն, որը նորութիւն չի պարունակում:

193

Ա Ի Ե Ս Ա Ր Ա Ն

Երևան 5134

Գրիշ՝ Մարգարայ

վայր՝ Աղբակու երկիր, Երեւանի գիւղ

353p ...Արդ, զայս ամենայն տեսեալ և իմացեալ ոմանք՝ պատուականք և գովելիք հարազատ եղբայրքս՝ մեծ և իմաստուն // տանուտէրն Արապշայ, և եղբայրք նորա՝ Յոհանէս քահանայ, Յակոբ և Սուլտանշայ, և ցանգացան այսմ աստուածախաւս Աւետարանիս յիշատակ հոգոյ իւրեանց, և ծնաւդացն իւրոյ՝ հաւրն Ստեփաննոսին և մարն Սաղղաթին, և այլ ամենայն ազգականացն...

553p Արդ, դրեցաւ սա ի յերկիրս Աղիս // քակու, ի գեաւդս որ կոչի Երեւանի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, ի թուականիս Հայոց ի յՊ. և իԹ. (1490) ամին, ի յառաջնորդութիւն սուրբ աթոռոյն Բարդուղիմէոսի առաքելոյն տէր Յովանէս արքեպիսկոպոսի և Ղազար կուսակրօն փիլիսոփայի, ձեռամբ անիմաստ և մեղսաթաւալ Մարգարայ անարհեստ գրչի։ ...Մանաւանդ երկու այրի կանանցն Խաբիպին և Աննային, որ պատճառ եղեն սուրբ Աւետարանիս և ազնական եղեն ի գին սորա, վարձահատոյց լիցի նոցա Քրիստոս...

354ա Դարձեալ ...յիշման արժանի առնէք զանարժան և զանպիտան ծառայն աստուծոյ զՄարգարայ գծող սորայ ... և իմ ծնողացն՝ Մկրտիչ քահանայի և Շեփոհի, և եղբօրն Յովանէս քահանայի, և քեան Նշխունի, և վարդապետացն՝ Զաքարիայ վարդապետին և Վարդան կազմողին, և այլ 354p ամենայն երախտաւորացն մերոց՝ կենդանեաց և // հանգուցելոց, ամէն։ ...Աւաղ զժամանակի սուտ քահանայքս, որ եմք իբրեւ զաշխարհական, և աշխարհականքն՝ իբրեւ զչեղեալսն...

194

Ա Ի Ե Ս Ա Ր Ա Ն

Երևան 3857

Գրիշ՝ Ազարիայ

վայր՝ Բարդուղիմէոսի վանք

347ա ...Ուստի և տեսեալ զսորայս անճառ փրկագործութեան խորհուրդ բարեմիտ և հեզահոգի և հաւատա // ըմ տանուտէրն Դաւիթ մղղասին, զոր մեծափափագ հաւատով և յուսով ցանկացաւ այսմ աստուածախաւս սուրբ Աւետարանիս և ետ դրել զսա յիշատակ հոգոյ իւրոյ և ծնողաց իւրոց Թումաշայ մզգասուն և Բաղդատ-Խաթունին, և կենակցին իւրոյ Թանմէլիֆին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց նոցին, ամէն։

/// ձեռամբ ան[իմաստ] և ախմար գրչի Ազարիայ սուտանուն երիցու, որ զանունս ունիմ և զգործս ոչ, ի կարգ քահանայութեան հրաւիրեցայ և գործով ուրացեալ գտայ։

* Բաց ենք թողնում մի ընդարձակ հատված, ուր հիշվում են ստացողների մեծաթիվ ազգականները:

347բ Եւ իմ՝ անընդունակ գոր[ով] յարունստ գրչութեան և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ, այլ ըստ կարի մերում, զոր պարգևեաց մեզ մարդասէր հոգին աստուծոյ |||* պանդխտութեամբ և դատապարտութեամբ անձինս, զոր վասն ծովացեալ մեղաց իմոց ժամանէ ինձ ազգի աղղի պատուհաս:

Ի մեծ թուիս հայկազեան ՋԼԹ. (1490), ի կաթողիկոսութեան Վաղարշապատու ամենայն Հայոց տեառն Սարգսի և Գրիգոր բարունապետի, ի գաւառս որ կոչի Աղբալ, ի սուրբ և ի գերահռչակ յաթոռս Բարդղղիմէոսի և Հազապետի (*): Եւ այժմ յաշորդեալ ունի զսուրբ աթոռս պանծալի և հեզահոգի արհեսպիսկոպոսն տէր Յովաննէս և մեծ բարունին Մովսէս:

Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յամենալի սեղանոյս, յիշեսցիք ի սուրբ յաղաթս ձեր զստացաւոյ սուրբ Աւետարանիս 348ա զհե[ղ]ահոգի և զբարեմիտ տանուտէրն զԴաւիթ մղդասի դարբինն...** 348բ ||| Յիշեցէք ի սուրբ յաղթս ձեր զմեղապարտ գծողս զԱզարիա՝ մեղաւք տառապեալ ոգիս և զծնողսն իմ և զուսուցիչն զԿարապետ քահանայն, որ նահատակեցաւ ի Սաւրէշ, քաղաքի, և զմայրն իմ զՍար[գիս]թ, և զամենայն երախտաւորքն մեր, [որ]ք խրատ տալով, կերակրելով, լուսնալով և թափելով խնամս տանին ի վերայ մեր. և զորբասէր և զկուսակրօն կրօնաւորն զտէր Յովաննէս՝ զփակակալ սուրբ Բարդղղիմէոսի տաճարիս, որ աշխատեցաւ ի կոկել թղթիս. և որ առատն է ի տուրս բարեաց տացէ ձեզ ղառատ ողորմութիւնն իւր, ամէն:

195

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երեան 6495

Գրիշ՝ Յովաննէս Արեւիշեցի
վայր՝ Արեւիշ

III

438ա ...Գրեցաւ սուրբ Գանձարանս՝ աստուածային սուրբ կըտակըս, ուրախութիւնս մանկանց եկեղեցո և տօնասէր ժողովրդոց՝ ի քաղաքիս Արեւիշ կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ կըմբեթայարկ բազում տաճարացս, ի դուռս սուրբ կաթողիկէ Աստուածածնիս, ի թուականութեանըս Հայոց ՋԼԹ. (1490) ամին, ի խընդրոյ սրբամիտ աստուածասէր և հեզահոգի կրօնա-

* Երեք տող մաշված ու պատռված է:

** Դուրս ենք թողնում մի հատված, ուր երկու անգամ թվարկվում է ստացող Դավթի անունը:

ւորի տէր Սարգսի, որ եռսփափազ սրտիւ և հաստատուն յուսով ստացաւ զանառիկ մեծութիւնս և զփարթամ հարըստութիւնս, զուրախութիւնս մանկանց եկեղեցոյ զսուրբ Գանձարանս յիշատակ բարի իւրն, և բարեպաշտ ծընաւդացն իւրոց՝ հաւրն Արապշին և մաւրն Չինարին, և հաւրեղբարն Ֆառուխշին, և եղբարն՝ գնացելոյն առ աստուած՝ Ատոմին, և կենդանի եղբարն Մուրատին, և ամենայն երախտաւորացն իւրոց և ազգականացն:

Վասն որոյ ամենեքեան ուղիղ սրտիւ և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք ստացողի սուրբ գրոցս՝ իմաստուն և հանճարեղ կրանաւորին տէր Սարգսին, և ամենայն արեան մերձաւորաց նորին, և երախտաւորաց նորին, և տէր աստուած, || որ առատն է ի տուրքս բարեաց՝ ձեռ ամենեցուն տացէ զիւր առատ ողորմութիւնն և զանոսպառ ուրախութիւնն և զերկնից արքայութիւնն, ամէն:

Դարձեալ, կրկին յիշեցէք առ աստուած զստացաւ սուրբ գրոցս զտէր Սարգիս արեղայն, որ ստացաւ զսուրբ Գանձարանս և ետ նուէր, ընծայ և պատարագ ի գուռն Ուռնկաւուն սուրբ Նըշանիս, ի վայելումն առաջնորդի սուրբ ուխտիս քաջ ռարունոյն Գրիգոր վարդապետի, և միաբան սուրբ եղբարցն՝ տէր Յովանէս քաջ փ[ի]լիսոփայի, և տէր Ստեփանոս հերպետին, և տէր Խաչատուրն, և տէր Վարդանին, և տէր Մկրտչին, և տէր Աստուածատուրն, և նորընծա քահանային Ներսիսին: Եւ դարձեալ աստուած-ողորմի ասացէք Մովսէսի տէր Ստեփանոսին, որ զսակաւ արինակն շնորհեաց, և տէր Խաչատուրն՝ գրոց աշակերտին, և այլ ամենայն միաբանից սուրբ ուխտիս. որոց տէր աստուած վայելել տացէ և յետ աստեացս ելանելոյ զերկնից արքայութիւնն պարգեւեցէ, ամէն:

Գրեցաւ սուրբ Գանձարանս ի յընտիր արինակաց, զի Գ. (3) արինակ եղաք և զմիոյ պակասութիւնն ի յերիցն կատարեցաք ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, յորում գնաց Յովանէս-բէկն բազում զաւրաւք ի վերայ բերդին Ամեդոյ: Յայսմ ամի ես անարժանս Յովանէս սուտանուն քահանայս Արճիշէցի գը || ընցի զսուրբ Գանձարանս, վասն որոյ աղաչեմ դձեր սըրբութիւնդ աստուած-ողորմի ասել անարժանիս Յովանիսիս և իմ ծընաւդացն՝ Աստուածատուրն և Գուլիսասին, և հօրեղբարն իմոյ տէր Միքայէլ կրանաւորին, և Յովանէս վարդապետին, որ բազում երախտիք ունին ի վերայ իմ:

Արդ, գրեցաւ սա ի հայրապետութեան տեառն տէր Սարգսի, և յաթոռակալութեան երկրիս մերոյ տէր Յովանէս արհեպիսկոպոսին, և ի թագաւորութեանն տաճկաց Յաղուպ զանին:

Եղբարք, խոշորութեան և սխալանաց գրոյս անմեղադիր լերուք, զի կար մեր այս էր:

Դարձեալ, աղաչեմք զսրբութիւնդ ձեր, ո՞վ պատուական գասք քահանայից և մանկունք Սիոնի սուրբ եկեղեցոյ, ինձ՝ անարժանիս Յովանիսի և իմոցն ամենայնի, նա և ուսուցիչն իմոյ տէր Յովանիսին, և ծնողացն նորին՝ Մանկասարին աստուած-ողորմի ասել, և Քրիստոս աստուած, որ առատն է ի տուրքս բարեաց ձեզ և մեզ, առհասարակ, ողորմեացի յիւր միւսանկամ գալըստեանն, ամէն:

P

Յիշատակարան եւ գովեստ
վարդապետացն

- 1բ Ի յախտածէտ ըստեանց ճնշեալ,
Սպիտակ գինիս այս նոր յայտնեալ՝
Տէր Մըխիթար Ի հոգս անկեալ,
Պըտուղ-պըտուղ զայս հաւաքեալ:
Ողեալ ընդ սոյն շարըս բանին
- 2ա Մեծ Խաչատուր Կեչառեցին,
Այլ և քննաւ խորոց խորին
Տէր Մըկրտիչն սքանչելին.
Գէորգէոս մեծ բարունին,
Տէր Մանւէլն ընդ Մաթէին,
Տէր Առաքել Բաղիշեցին,
Եւ Յովաննէս Թըլգուրանցին,
Բոլոր լուսին մէջ գիշերին՝
Մերեւց Գրիգոր Խըլաթեցին,
Դաւիթ յարմար՝ ընդ Յոնանին,
Եւ Ռստակէս Հիգանեցին,
Տէր Ստեփանոս՝ հրգար արին,
Եւ տէր Յակոբ Արծկեցին:
Ըզմեղեղիսն ներքողին,
Զոր և աստէն շարեալ հիւսին՝
Երգեաց Ներսէսըն Շնորհալին,
Եւ սուրբ Գրիգոր Նարեկացին,
Սըրիկ Կոստանդ՝ քաջն և արին,
Ի Ատոմ էրէց Ոստանեցին,
Եւ մեծ Գրիգորըն Տաթեւացին,
Եւ երգ Աւագ վարդապետին
Քաղցր և անոյշ, լաւ մեղեղին
Եւ այլքն, որ չեն ի սոյն թւին
Եւ չճանաչեմք զանուանս նոցին,
Որ կան գըրեալ յանջինջ գըրին
Եւ յանըսպառ յաւիտենին:
Արդ, [ըզպ]տուղ շըթանց սոցին,
Ըզվաղահասն և զվերջին՝
Աստուածային շնորհաց տեղին
Գրիգոր Մերեւց հեղահոգին
Ձ[եռա]մբ իւրով միատեղին,
/// Ի մի գումար յեռին,
/// Ի բացեա ձգեալ լինին,
Եւ քաղցրահամ ճաշակ կաղմին:
Յեկեղեցոյ կիւլըն կախին

Ի դիենալ մանկանց նորին:
Հայցեցէք ինձ մասն ի բաժին
Գրծողիս զքանս ի քարտիսին,
Այլ և զգանձս ստացողին
Տէր Սարգսի կրանաւորին,
'Ի իւր ծընաւդացն ամենայնին
Լիով ասել զտէր-ողորմին*:

196

Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն

Ղ. Այիշան, «Հայկարան»

Գրիշ՝ Յակոբ
վայր՝ Խլաթ-Մատենվանք

Աւարտեցաւ ոսկիափոր Տանականս ի մայրաքաղաքս Խլաթ, ընդ հովանեաւ սուրբ տաճարիս Մատենվանից սուրբ Աստուածածնի ԺԱ. (11) խորանաց, և սուրբ Գէորգ զաւրավարի, յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս տէր Վարդան սրբասնեալ արհիեպիսկոպոսին, ձեռամբ... Յակոբ գրչի, ի խնդրոյ մահտեսի Աստուածատուր կրանաւորի, յիշատակ ... ծնողաց Զանիբէկին և Գոհար-Մէլիքին, և մեծ և երախտաւոր մօրն Տովվաթին, և եղբարցն Խաչատուրին և Խորշին, և մեծ պապանցն Կարապետին և Գոմային, և հարեղբարցն՝ Ատումին, և Մկրտչին, Գուռիբէկին, և Սիւնչին, և Շաղուբաթին, ...յամի Զ. և ԼԹ. (1490) ...ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի ...և ի բռնակալութեան Թաւրիզոյ Թախտի Աղուպ-բէկի՝ որզուոյ Ուզուն-Հասանի... Յիշեցէք զքաջ ռաբունին՝ ղերեսփոխան և զիշխակչոյ միջադեւաց... վարդապետն զտէր Աւետիք... և զհոգեւոր եղբայրն իմ զտէր Յովհաննէս վանից հայր, և ղմիւս տէր Յովհաննէս, և ղտէր Դրիգոր, ղտէր Ստեփանոս, ղտէր Թումա, և ղտէր Ստեփանոս, և ղՍիմէոն, քանդի ստացաւ զսա... Աստուածատուր քահանայ...

197

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7585

Գրիշ՝ Հայրապետ
վայր՝ Աղթամար

267բ

...նւ արդ, ես՝ չեախնս ի գրչաց և անարժանս ի կարգաւորաց սուտա-
նուն արեղայ Հայրապետ՝ ... կատարեցի զսա մեղսամած մատամբ իմով
յաստուածապահ կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ ամենայաղթ սուրբ
նաչխ և սուրբ Սարգիս զաւրավարիս, ի հայրապետութեան տեառն Ջա-
ֆարիայի, և ի Թբւականիս մերում ի ԶԼԹ. (1490)...

* Վերջին 16 տողերն են պատկանում Յովհաննես Արմիշեցուն:

269ա Բազում աշխատանք գծագրեցի զսա ի ստոյգ և յընդիր արինակէ՝ կենաւ տառապանօք, ի դառն և ի վըշտաբեր ժամանակիս, յորում կամք ընդ հարկի անօրինաց:

Արդ ...յիշեսցիք յերկնագնաց յաղօթս ձեր զյառաջ յիշեցեալ սուրբ Աւետարանիս զստացողսն զԴովլաթ-Խաթուն, և զծնաւղսն իւր՝ զՇաքար և զԽուն-Մելէֆ*, և հարն Ստեփաննոսին, և մօրն Փաշա-Մելէֆին, և բրօնն Սուլտան-Մելէֆին, և քեռուն Թումին, և հարեղբօրն Աստուածատուն, և որդոյն Սարգսին և Մուրադին, Դրիգորին և Շահրստանին, և Միւրաշին**, որ միջնորդ եղև սուրբ Աւետարանին, Մկրտչին, և ուր որդոյն Յովանիսին, և մօրն Դէկիշին, և Ստեփաննոսին, և զայլ ամենայն ազգատոհմն նոցին՝ զկենդանիսն և զհանգուցեալսն, յիշեցէք ի Քրիստոս և լի բերանով և 269բ ուղիղ սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք // Դովլաթ-Խաթունին***...

Հնդ նոսին և զանպիտան Հայրապետ մեղաւք գծողս յիշեցէք յաղաթս ձեր, որ զձև ունիմ կրանաւորի և ի գործոց Թափուր և ունայն, և զժրնաւդս իմ զԽաչատուր և զՈսկիտիկին, և զեղբարյն իմ զՅոնանէս, և զկենակիցն իւր զՇարմէլիֆ, և զեղբարորդին իմ զԿաւարսլետ քահանայն, որ ծաղկեց զսուրբ Աւետարանս, և զերախտաւոր բեռն իմ զՄիւնասեմց Թումայն, և զծնաւղսն իւր, զամենայն արեան մերձաւորքն մեր...

Եւ արդ, ես Դովլաթ-Խաթունս տուի զսուրբ Աւետարանս ի Հոգոց վանից սուրբ Աստուածածնի դուռնս, և մի ոք իշխեսցէ հեռացով ցանկի//****:

198

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 4870

Նորոգող՝ Յովաննէս

469ա Եւ արդ, դարձեալ ի ԶԼԹ. (1490) Թվիս Հայոց, ի հայրապետութեան տեառն Զաքարիայ նորընծայ կաթողիկոսի, երջանիկ ոմն և աստուածային ձրիքն բարգաւաճեալ, սրբասէր և հեզահոգի եպիսկոպոսն տէր Յովաննէս՝ տեղապահ և յաջորդ և ժառանգորդ նոյն տէր Թումայ եպիսկոպոսի խցեքուն՝ ստացաւդի գրոցս, ետես զսուրբ գիրքս զայս, զի էր կապն ճանգարեալ և թուլացեալ. եւ ետ վերստին նորոգել զսա...*****

* Հիշատակարանի սկզբի մասում նույնպես թվարկված են ստացող Դովլաթ-Խաթունի մերձավորներն ու ազգականները: Այնտեղ մօր անունն է Սեթուն-Մելէֆ:

** Հավանաբար հիշատակարանի սկզբի մասում հիշատակված «Ոսկիտիկ Մուրատչէն» է:

*** Ձեռագրի 9ր էջում խաշի աչ ու ձախ կողմերում նկարված են մի տղամարդու և մի կնոջ պատկերներ: Կինը, նրա գլխավերևում՝ եղող մականորոթյան համաձայն՝ Սեթուն-Մելէֆ Դովլաթն է:

**** Հիշատակարանը ամբողջութեամբ, իր «փառք»-ով, ու կրկնություններով, հրատարակված է Հ. Անառյանի կողմից, տե՛ս Ցուցակ հայերեն ձեռագրաց Նոր-Բայազետի, Վիեննա, 1924, էջ 11—12:

***** Ձեռագիրն ընդօրինակված է 1985 թվականին:

199

Գ Ա Ն Ջ Ա Ր Ա Ն

Ծ. Լալայան, Ցուցակ վասպուրականի 53

Գրիշ՝ Դաւիթ
վայր՝ Մոկֆ, Գինականց գիւղ

...Արդ, ցանկացաւդ եղև այս մարգարտաշար սուրբ գրոցս պատուական և աստուածասէր տանուտներն Յովանէս հեաքն*...

Աւարտեցաւ սուրբ գիրքս ի յերկիրս Մոկաց, ի գեղին Գինականց. ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանին և սուրբ Գէորգեայ զաւրայվարին, ձեռամբ անարժան բազմամեղ Դաւիթ գրչի ... ի հայրապետութեան տեառն տէր Ստեփանոսին և փոխանորդ նորին տրդա տէր Զաքարին, որ յայսմ ամի արինեցին՝ ի թվականիս Հայոց ՋԼԹ. (1490)...

Արդ, ազաչեմ զձեզ յիշեցէք զանպիտան գրիչս սուտանուն Դաւիթ..., և զծնօղսն իմ ըստ մարմնոյ զՄարտիրոս մօղղասին և զմայրն իմ զՄինէն, և զեղբարք իմ զՄեռօն, զԳեռօն, զՍարգիսն, և զԴրիգորն՝ զփոխեցեալքն ի Քրիստոս, և զմիւս եղբարս, և զկենակիցն իւր, և զաւակն իւրեանց զԱռաքելն և զԴրիգորն, ամէն:

Դարձեալ ազաչ[եմ] զսրբութիւնդ ձեր յիշեւջիք յերկնաբացիկ յաղսթըս ձեր զմեղաւոր գծողս, և զծնօղսն իմ, զհոգնոր հայրն իմ զտէր Ստեփանոս կաթողիկոսն, որ յայս տարի փոխեցաւ ի Քրիստոս, և զվարպետն իմ զտէր Ներսէս եպիսկոպոսն, և զայլ երախտաւորն մեր, որ շատ և ուր սակաւ...

200

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նոր Զուղա 500, ՄՏՄ

Գրիշ՝ Առաքել
վայր՝ Մոկֆ, Բոնաշէն գիւղ

284բ— ...Արդ, կատարեցաւ աստուածախաւս և տիեզերայբարոզ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ անարժան, անիմաստ գրչի Առաքելի, ի խնդրոյ Դաւիթի և Հաթուն-Մելիֆին... Եւ ետ գրել զսայ յիշատակ բարի հոգոյ իւրոյ, և ետու ի դուռն սուրբ Ստեփաննոսի Ոստան քաղաքիս, ի վայելումն մանկանց եկեղեցւոյ: Դարձեալ յիշեցէք զքաղաքի քահանայքն տէր Մելիսէք աւագերէց, տէր Կարապետ, տէր Թադէոս, տէր Առաքել մօղղասի, տէր Մեսրոպ, տէր Աւետիս, տէր Դրիգոր, տէր Բարսեղ, տէր Թումէն, տէր Մկրտիչ, տէր Ատոմ, տէր Յովանէս, տէր Ստեփանոս, տէր Ներսէս, տէր Ղազար, սարկաւազն Յովանէս, զոր տէր աստուած բարով վայելիլ տայ:

Եւ արգ ես՝ ունայնս ի բարեաց գործոց Առաքել քահանայ, ըստ տկարութեանս գրեցի զսուրբ Աւետարանս ի յերկիրս Մոգկացս, ի գեաւդ, որ կոչի Բոնաշէն, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, և սուրբ Կարապետ

* Շարունակութեան մեջ այս նույն բառը գործածված է մեկ անգամ թիւքք, մի այլ անգամ՝ հէքք ձեւերով:

տին, և սուրբ Գէորգայ զօրավարին: Ի թուականութեան Հայոց ՋԼԹ. (1490), ի հայրապետութեան Աղքամարայ տէր Զաֆարին, ի թագաւորութիւն Հայոց՝ Քրիստոս է անմահ թագաւոր, որ տէրն է երկնից և երկրի...

Եւ արդ, ես Դաւաթս ետու գրել սուրբ Աւետարանս յիշատակ հոգո իմո, զի սայ եղիցի ինձ զաւակ յայսմ աշխարհի... Եւ դարձեալ աղաչեմ ձեզ զամենայնո՞ր յիշեցէք ի Քրիստոս և զիս՝ զբազմամեղս անարժան սուտանուն գրիչս Առաքել քահանայ, և զհայրն իմ, որ փոխեալ է առ Քրիստոս, և զմայր իմ Շարման, և զեղբարքն իմ՝ զՅովանէս քահանայ և զՄովսէս քահանայ և զՄկրտիչ, ամէն, եւ զկողակից իմ Մոջան, և զաւակք մեր՝ զՎարդան և Ստեփանոս և Սարգիս, և ամենայն արեան մերձաւորսն...

Յիշեցէք ի Քրիստոս զուսթա Խաչատուր և զկողակից իւր զԱգիգ, որ կամակից եղև սուրբ Աւետարանիս, ...զԹումայ, որ մարտիրոսացաւ [ի] Խիզան:

...Դարձեալ յիշեցէք զբաղաքի տանուտէրս Խուշա Եղաթաւլիչիս, պարոն Գրբեն, զԱստուածատուր, և զկողակից իւր Թաթար-Հարուն...

201

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ե. Լալայեան, Յուլակ Վասպուրականի 210, սյուն. 515—516

Գրիչ՝ Առաքել
վայր՝ Մոկաց Երկիր,
Բոնաշէն գյուղ

...Արդ, գրեցաւ և կատարեցաւ աստուածախաւս և լուսապայծառ և բարեվաշխուչ և բարեխօս աշխարհի, հիւանդացն բժիշկ և քաւիչ մեղուցնլոցս սուրբ Աւետարանս այս ձեռամբ անարժան և տխմար և անարուեստ գրչի Առաքել քահանայի, զոր ի վաղուց հետէ ցանկայր այսմ սուրբ և աստուածախաւս Աւետարանիս... Յիշեցէք և զիս՝ բազմամեղս, ունայնս ի բարեաց Առաքել քահանայ, [որ] ըստ տկարութեանս գրեցի սուրբ Աւետարանս ի յերկիր Մոգկաց, ի գեաւղն որ կոչի Բոնաշէն, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Կարապետին, և Գէորգեայ զաւրավարին, ի թականութեանս Հայոց ՋԼԹ. (1490):

Եւ արդ ես՝ Սաճակ կրօնաւորս, ետու սուրբ Աւետարանս ի սուրբ Նշանիս Ալմանայ, ի յիշատակ հոգւոյ իմոյ... Սուրբ Խաչին, տաւնի Յայտնութեան և Աւագ զատկին՝ զյիշատակարանս կարդաք:

202

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երեան 5978

Վայր՝ Յերկիրս Մոկաց,
Շառաս Բաղաթ

120բ

Փառք ... [որ] ետ կարողութիւն տկար անձինս աւարտ առնել սուրբ Մաշդոցիս, ի վայելումն Յոնանէս քահանայիս, և յիշատակ հոգոց ննչե-

ցելոցն, և իւր ծնաւդացն հօրն՝ Յովաննիսին և մաւրն Մուղալին, և հօրեղ-
րօրն Սուլտանշին, և կնոջն Մարգալիտին, և եղբարցն խուջայ Ասպա-
յանշին, և Թովմայրէկին, և Կաւապետ պըղընծգործին, և իւր կնոջն Սուլ-
տանին, և իւր ծնաւդացն և ամենայն արեան մերձաւորացն, ամէն:

121ա Արդ, դրեցաւ Մաշտոցս [քահանայա՞թ]ալ ի յերկիրս Մոկաց, ի քա-
ղաքս որ Շատան ասի, ի թրականիս հայկազան սեռին ԶԼԹ. (1490)
ամիս, ի դառնացեալ ժամանակիս, որ խիստ նեղացեր է ազգ քրիստո-
նեայ ազգիս:

Դարձեալ, աղաչեմ զձեզ զդասդ քահա[նա]յիցդ և որք տեսանելով և
կամ արինակելով՝ յիշեցէք զստացող գրոցս զՅովաննէս քահանայն և
դիւրք ամենայն, և զեղկելի գրիչս և զյիման ամենայն, ամէն, և աստուած
յիշողացդ ողորմեսցի, ամէն:

203

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Ե. Լալական. Յուցակ Վասպուրականի 713, Լիմ

Գրիչ՝ Պարսաւմ
վայր՝ Մաշկագտակ գիւղ

Արդ, ի վերջին դարին և երեկոյացեալ ժամանակիս երեւալ ոմն աս-
տուածասէր և հաւատարիմ, աստուածային տրաւքն բարգաւաճեալ Վար-
դան կրանաւորն և հարազատ եղբայրն իւր Աստուածատուր ... զի ետուն
գծագրեալ զսա յիշատակ անջինջ հոգոց իւրեանց և ծնողաց իւրեանց Յա-
կոբին և Խաթունին /// մաղդասոյն և ալլն ամենայն մերձաւորացն իւրեանց՝
կենդանեաց [և հանգուցելոց]...

Եւ արդ, անարժան սոսկանուն Պարսաւմ սարկաւագ ... կատարեցի
զսա մեղսամած մատամբ իմով, բաղում և մեծ աշխատութեամբ հասուցի
զսա յաւարտումն յաստուածապահ դեղս Մաշկագտակ, ընդ հովանեաւ
սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Գէորգ զօրավարիս, ի հայրապետութեան
նորընծայ փոքր տեառն Զաքարիայի, և ի փաթշահութեան Թաւրիզու
թախտին Աղուբէկի և իշխանութեան Սուլիման-բէկի, ի թվականութեան,
Հայոց ԹՃ. և ԼԹ. (1490), ի գառն և ի վշտալից ժամանակիս, յորում կամք
ընդ հարկի և ընդ ծառայութեան աղդին նետողաց, վասն որոյ բարեխաւ-
սութեամբ սուրբ և փառաւորեալ Աստուածածնին Մարիամու և աղաչա-
նաւք ամենայն ընտրելոց սրբոյ Բրիստոս աստուած, որ տէրն է փառաց
և տուող ///

204

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երևան 6333 (Յ. Բարադանեան, Յուցակ Վասպուրականի), 267, Լիմ

Գրիչ՝ Պարսաւմ
վայր՝ Մաշկագտակ գիւղ

Եւ արդ, ես պիղծս ի սրբոց, տգէտս ի գիտնոց սոսկական Պարսաւմ
սարկաւագս տեսի զսէր և զփափագ աստուածասէր և սրբակեաց Վարդան

կրօնատորին, կարողութեամբ աստուծոյ յանգ հանեալ կատարեցի զսուրբ տառս և աստուածային կտակս յաստուածապահ՝ գեօղս որ Մաշկագտակ կոչի, ընդ հովանեալ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Գէորգ զարաւարիս, ի հայրապետութեան նորընծայ փոքր տէր Զաքարիայի, և ի փաթշահութեան Թաւրիգոյ Թախթին Աղուր-բէկին, և յիշխանութեան Սուլէման-բէկի, ի Թվականութեանս Հայոց ՋԼԹ. (1490), ի դառն և ի վշտալից ժամանակիս, որում կամք ընդ հարկի |||:

205

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Իրևան 5240

Նորոգող՝ Սարգիս երէց
վայր՝ Մաշկագտակ գիւղ

- 298բ ...Արդ, նորոգեցաւ սուրբ Աւետարանս ի վերջին ժամանակիս, ի Թվականիս Հայոց ՋԼԹ. (1490): Աստուած արհնէ զՄաշկագտակայ տանուտէրք, զըռէս Ա[ս]պանանըն, զԳուրջիբէկն, զԱտոմն, զԽուրաբախըն, զՎարդան[ն], զՄ[խ]իթարն, զամինք սոհասարապ՝ զմեծ և զփոքր, որեւտուն նորոգել զսուրբ Աւետարանս: Արարիչն աստուած միոյն հարիւրապատիկ և հազարապատիկ աստ և ի հանդեր[ձ]եալն պարդենացէ դձեղ և
- 299ա ձեր ննջե[լ]ցեալոցն, ամէն: Յիշեցէք յաղօթս ձեր զՍարգիս երէցս, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

206

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ե. Լալախան, Յուդակ Վապուրականի 209, սյուն. 513—516, (Մոսկի Քաղաքի Թաղի Երեք խորան եկ. 10)

Գրիչ՝ Յոնաննէս

ա

...Քրիստոս աստուած, որ եկիր ի Բիթանիայ և յարուցնր զՂազարոս չորեքարեայ ի մեռելոց՝ յարոյ ի քո միւսանգամ գալստեան զուարթերես և պայծառ լուսով զհոգին Գրիգորին, Շախիսաւանի, և խոջա Զաւադն, և կնոջ իւր Հաթունըն, ամէն... Եւ այլ պահեսցէ Քրիստոս աստուած և արհնեսցէ զխոջա Զաւադն, և զորդին իւր Դովլաթ զամենայն արհնութեամբ արհնէ, որ արհնեաց զՄովսէսն, զԱբրահամն, զՍահակն, և զՅակոբն և զերկոտասան որդիքն այն: Արհնէ տէր աստուած զխոջա Զաւադն, և զկին իւր Հաթունըն, և զաւակն իւր զԴովլաթըն, և զկին իւր՝ Փարոջան, մինչև ի խորին ծերութիւն, ամէն: ...Բացաւոյն արքայութեան երկնից բացցէ զդուռն ողորմութեան Գրիգորին, և կնոջ Շախիսաւանին, և զօակացն իւր Անառնին, ամէն:

Եւ այլ և ինձ՝ սուտանուն մեղաւոր գրչիս Յոնաննէս արեղայիս, և ծնաւդացն իմոց, և վարդապետին իմոյ Խալայէլի՝ լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք սոցա, ամէն:

Թվականս ՋԼԹ. (1490)...

Բ

Ես Յովհաննէս* և որդիս իմ Դովլաթս գրել տուինք զսուրբ Աւետարանս յիշատակ հոգոց մերոց, և ծնաւդաց մերոց՝ հաւրն Գրիգորին և մաւրն Շախստանին**, և եղբօրն Անտոնին, և ետուք ի դուռն սուրբ Աստուածածնին Անջղոց, յիշատակ հոգոց մերոց: Եւ ոչ ոք կարէ հեռացուցանել ի դրանէ սուրբ Աստուածածնին, ոչ ի մերոց և ոչ յաւտարաց, ոչ ի քահանայից և ոչ ի սարկաւազաց, այլ անջինջ մնայ ի դուռն Աստուածածնին: Եւ որ լի բերանով ասէ զաստուած-ողորմին՝ միոյն հազար իւրն ողորմեսցի, ամէն, ամէն:

207

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 1766

Գրիշ՝ Ստեփանոս
վայր՝ Տաւաւնոյ գաւառ,
Եղբրդատ մենաստան

261բ ...Գրեցաւ աստուածախօս և աւետարեւր սուրբ Աւետարանս ի թվիս Հայոց ԶԼԹ. (1490), ձեռամբ անարժան և մեղսաթաւ գրչի Ստեփանոսի, ի գաւառս Տաւաւնոյ, յերկնահանգէտ սուրբ ուխտիս և ի հրեշտակացոց մենաստանիս սուրբ Յովհաննէս՝ Եղբրդատ կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ /! սուրբ Աստուածածնին, և Յովաննու Մկրտչին, և սուրբ Ստեփանոսի Նախավկային և սուրբ Գրիգոր մեր Լուսաւորչին, և արհնաբուղ[իս] սուրբ Իւղոյս, ի դառն և ի շար ժամանակիս, յորմէ արդարութիւն նուաղեալ և անիրաւութիւն յամենայն կողմանց զարացեալ:

Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի խնդրոյ պատուական առն[խոճա] Ամնատին, և Աստուածատուրին, և Խաթուն-Մելէֆին և զՇահգաւային, և խոճա Ֆիւրադին, և Մելէֆսէդ երիցուն, և Ջափա<ֆա>րային, և Եսէին, և Թամտին, և Ապտալգինին, և Մարտիրոսին, և Սահաւատին, ամէն***]:

Ո՛վ դասք լուսերամ քահանայից և ընթերցող[ք] սուրբ Աւետարանիս, յիշեցէք ի Քրիստոս զփօռն գրիչս զՍտեփաննոսս, խոշորութեան և սղալանա // ցըս անմեղադիր լերուք, զի կար մեր այս է: Աղաչեմ զձեզ, որ միոյ ողորմու արժանի առնէք զանարժանս զՍտեփաննոսս, զհայրն իմ զՅովհաննէս, և զմայրն իմ զՀիբիգայ: Ընդ նմին յիշեցէք ի Քրիստոս զաշակերտքն մեր՝ զտէր Աստուածատուրն, և զտէր Գրիգոր նորունձայն, զԻշխանն, Սարկաւազն և զԹաթարն, եւ զապաշխարողն զՀռեփսիմէն, որ շատ ի հետ մեզ կու աշխատին: Քրիստոս աստուած առնէ իւրեանց փոխարէն:

* Պետք է լինէր, «Ես» խոյա Ջաւզս, որովհետեւ, ինչպիս պարզ երևում է նախորդ հիշատակարանից, Դովլաթը խոյա Ջաւզի որդին է և Գրիգորն ու Շախստանը՝ նրա ծնողներն են: Խոյա Ջաւզի անվան փոխարեն գրիչը սխալմամբ գրել է իր անունը, մոռանալով, որ հիշատակարանը շարադրելու է պատվիրատուի անունից:

** Տպված է «Շախտարանին»:

*** Փակագծերի մեջ առնված հատվածը գրված է այլ ձեռագրով:

Այլ և յիշեցէք ի Քրիստոս զուսուցիչն մեր զՆերսէս վարդապետն, որ շատ ի հետ մեզ աշխատեի է, Քրիստոս աստուած ողորմի նրմա...

208

Մ Ա Ն Ր Ո Ի Ս Մ Ո Ի Ն Ք

Երուսաղէմ 1738

Գրիչ՝ Գրիգոր Տառաւնացի
վայր՝ Երզնկա, Կայիփոսի վանք

277բ ...Գրեցաւ եղանակաւոր տառս որ կոչի Մանրուսումն և Տօնացոյցս ձեռամբ Գրիգորիս Տառաւնացոյ, ի վանուցն Ամլորդոյն, ... ի գաւառս Եկեղեաց, որ ասի Եզնկայ, ի դրունս սուրբ Յակոբին, որ Կայիփոս վանք կոչի, ընդ հովանեաւ սուրբ Յակոբայ և սուրբ Աստուածածնի և սրբոյն Գէորգա, ի թվաբերութեան հայկազեան տումարի ՋԼԹ. (1490), ի վայիլումն անձին իմոյ, զոր տէր աստուած վայելել տացէ ընդ երկայն աւուրս...

209

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ախալցխայի Փոքր-Թամաշ գյուղ, ՄՏՄ

Գրիչ՝ Մէլիսէք
վայր՝ Ուխտիք քաղաք

...[Ցանկացաւ սուրբ Աւետարանիս] աստուածասէր քահանայն Սարգիս, և ետ գաղափարել զսա յիշատակ իւր և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց, ի ժամանակս վերջինս, ի թվ. Հայոց ՋԼԹ. (1490), ի գաւառս Տառց, ի քաղաքս Ուխտից, առ դրան սուրբ Կարապետիս և այլ սրբոց, որ աստ կան հաւաքեալ... [Յիշատակ] տէր Սարգսին, և հաւրն Դաւթին, և մաւրն Խէր-Խաթունի, և եղբարձն, և հարսնեացն, և փցուն գրչիս և սուտանուն իրիցուս Մէլիսէքիս...

210

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս Ա Ր Ա Ն

Բրիտ. թնգ. ՕԳ. 3712. Յ. Կոնիքեր, Յուցակ, էջ 317

Կազմող՝ Մարտիրոս

281ա Ո՛վ սուրբ ընդերձողք, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զՄարտիրոս արեղաս, որ ոսկով և կազմով զարդարեցի զ[ս]ա, ընդ նմին և զպարոն Ամիրտովլաք բժիշկն, որ արդար ընչիւք զարդ[ար]էլ ետ զսա. թվ. ՋԼԹ. (1490):

211

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8135

Գրիշ՝ Ալեգսանդս
վայր՝ Խորատկայ վանք

...Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականիս Հայոց ՋԼԹ. (1490), ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի, ի ղանութեան Յաղուպ-բէկին, գրեցաւ ձեռամբ անարժան, հէք, ֆանաք*, վտիտ և անարհեստ գծողի Ալեգսանդս արեղայի...

Արդ, եղև գրչութեան այս աստուածաշունչ սուրբ Աւետարանիս ի յերկնահանգէտ և գերահոշակ սուրբ ուխտիս Խորատկայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Յակոբիս, և սուրբ Նշանիս, և այլ սրբոցս որ աստ փան։ Որ բաղմամբամանակեա անմարդայբնակ լեալ և խախտեալ հիմանց սորա, և [յ]ետո՝ սրբամիտ և աստուածասէր և մեծազգի՝ տեսեալ զսուրբ ուխտս այսպիսի խախտեալ, խանտաղատեալ սորա, վասն որոյ ջերմառանդ // սիրով և եռայփափաք տենչմամբ Աւսմ աղէս նորոգեաց զսուրբ ուխտս և շատ աշխատութեամբ կատարեաց, աստուած զիւր հոգին անձեռագործ խորան դասէ. ի առաջնորդութեան սուրբ ուխտիս տէր Ղուկասին, որ է սրբամիտ և հեղահոգի և խոնարհ եղբայրսիրութեան, ի հայրապետութեան տէր Ղազարին, և փակակալութեան տէր Սիմէոնին, և տեսնութեան Շանշին։

Արդ, ցանկացող եղև այսմ աստուածաշունչ սուրբ Աւետարանիս բարեմիտ կինս այս՝ Խոնտաբ... Ոչ ունելով ղաւակ զսա ստացաւ [յ]իշատակ իւր, և առն իւրո Ղարիպշա աղին, և ծնողացն իւրոց՝ հաւրն իւր Էտիլին և մաւրն Մամա-Տետին, և եղբարցն՝ // Երանշին, Փարվանշին, Ղարակաւիին, Ճահանշին և Տրտատին, և քվեբացն Ուլախաթունին և Նարին-Խաթունին, եղբարորդեանցն Ճահանշին, Ամիր-Սուլթանին, և Մելիք-Սուլթանին, Ղասումշին, և Մասուտշին, Ռաստամին, և Խալիլատամին, և Միրզին, և մեծ տէտին իւրո Թուխթին, և որդոյն իւրո Ճամբաշին, փեսերոյն՝ տէր Ստեփանոսին, և Միրզա աղին, եւ քվերորդեացն իւրոց տէր Բարսեղին, և Յովսէփին, և Պաշարալին, և Հերոսին։

Ընդ որս և ես-երես անկեալ աղաչեմ ղամենեսեան, որք հանգիւյիք տեսութեան սորա, սխալութեան և խոշորութեան գրոցս թողութիւն շնորհեցէք. ղանարժան գրիչս, հանդերձ ծնաւորքն իմ, յաղաթս յիշեցէք, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն**։

* Իմա՝ «փանաք»։

** Ձեռագրի 243ա էջում կա «Խաշինու երկրի տէր» Թաւխան յուգրաշու, 1726 թվականին զրված հիշատակարանը, որը պարունակում է նրա ընտանիքի անդամների և ազգականների շատերի անունները։

Որոշակի արժեք է ներկայացնում նաև փոքր Շահ-Աբրահիմ ժամանակ նորոգույի կողմից լոթք գաղափարում գրված հիշատակարանը (էջ 321բ—322ա)։

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Սմբատեանց, «Երեշտակ», էջ 254—258

Գրիշ՝ Ազարիա
վայր՝ Արաշ գիւղաբաղաբ

ա

...Քայց գրեցաւ լուսազարդեալ Աւետարանս ի լուսակրական ժամանակի սկզբանց արարչութեանց մինչև առ մեղ ՅՈԶ. (6606), ի կենարարին գալստենէն ՌՃՁԳ. (1183⁺), իսկ ի Խօսրովայ[ի]ն պարսից սկսեալ մերոթիւ ԶԼԹ. (1490), Գրեցաւ ի գեղաքաղաքս յԱրաշ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին:

Արդ աղաչեմ դամենեսեան, որք հանդիպիք աստուածաշունչ և աստուածաբարբառ սուրբ Աւետարանիս կարդալով կամ տեսանելով յիշեսցիք ի սուրբ և ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր, զհեղահոգի և զաստուածսէր զխոշա Ղուպարն, որ յոյժ սիրով և փափազանաւք գրել երեսո զսուրբ Աւետարանս, ձեռամբ անարժան և ախմար գրչի Ազարիիս, աւախ և եղով է ինձ, յիշատակ իւր,... և ծնաւդաց իւրոց՝ հարն Եղանքաղշին և մարն Սարայ-Մէլիֆին, և հարազատ եղբարն՝ պատուական քահանային տէր Ներսէսին, և զաւակաց իւրոց՝ Եղանքաղշին և Մուրաթաղշին և դեռարուսին Աբրահամին, և զստերացն Մարթա-Խաթունին և Թաւրէզ-Խաթունին և Խաթուն-Մամին, և կողակցին իւրոյ Նարին-Խաթունին, և ամենայն արեան մերձաւորաց՝ կենդանեաց և ննջեցելոց: Յիշեսցիք յաղաթս ձեր զխոշա Ղուպարն, և զեղբայրն իւր զԹովմէն, որ փոխեցեալ է առ Քրիստոս, և զդուստրն իւր զՄամայ-Դէղէն:

Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի տէր զանարժան գրիշս զԱզարիայ սարկաւազս, ո՛վ սուրբ կարդացողք, սխալանացն և քերանացն թողութիւն արարէք, զի դարիպ էի և միտքս մոլար է. յիշեցէք և զծնաւդսն իմ զԱմիր-Ազիզն և զՆարին-Խաթուն, և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ՝ զկենդանիս և զննջեցեալ, եւ զհոգեւոր մայրն իմ զԹաքառաբն, որ մարական գթով կուրախացնէ զմեզ:

բ

Աւախ գծողս, որ խիստ դառն եմ ի սատանայէ, և ի դարիպութիւնս մոլորեալ եմ: Ո՛վ սուրբ կարդացողք, թողութիւն արէք սղալանաց և խոշորութեան գրիս, զի կար մեր այս շափ էր:

գ

Թապա մ՝ լինի, որ ազատ բարձրանամ հասնեմ յիմ երամ:
Աւախ և եղով զդարիպիս, զի մոլորեալ եմ ըստ արժանեացս:

213

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7594

Գրիշ՝ Իգնատիոս

237բ Փառք ... որ ետ կարողութիւն տկար և տարտամս անձին Իգնատիոսի հասանել յաւարտ այսմ աստուածաշունչ Գանձարանիս... Ի թվականիս Հայոց ՋԼԹ. (1490), Ի կաթողիկոսութեանն տէր Սարգսի ամենայն Հայոց*:

214

Ա Ս Տ Ո Ւ Ա Ծ Ա Շ Ո Ւ Ն Ձ

Ղ. Ալիշան, «Հայկարան»

Կազմող՝ Կիրակոս

Սրբազան րարունապետս զՅովնանէն զպարոնազն Համշինեցի, որ ստացաւ զսուրբ Աստուածաշունչս ... և զիս ... Կիրակոս եպիսկոպոս՝ զկազմող սմին յիշեսցիք, Ի տէր Ի թվ. Հայոց ՋԼԹ. (1490):

215

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 987

Ստացող՝ Աւագ

234ա Զվերջին ստացող սուրբ Աւետարանիս զԱւագս, և ծնաւդս իմ զՇնա-
հաւուր և զԹղթիկն, և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ յիշեցէք Ի Քրիս-
տոս. որ ես Աւագս Ի հալալ ընչից իմոց ստացայ զսուրբ Աւետարանս յի-
շատակ ինձ, և ծնողաց իմոց, և Ի վայելումն դեռաբոյս պատանեկին՝ եղ-
բորորդւոյն իմոյ Սարգսիւն, զոր տէր աստուած վայելել տացէ ընդ երկայն
աւուրս: Աղուր շայն գերի կու տանէր, ես՝ Աւագս թափեցի**:

* Հիշատակարանի ընագիրը չի պահպանվել, վերը բերվածը ընագրից ընդօրինակել է Խա-
պէկ գրիչը, 1650 թվականին, Ղրիմի Կաֆա քաղաքում, Գրիգոր արքեպիսկոպոսի հրամանով:

** Հիշատակարանը գրված է Աղ—Կոյունլու Յաղուր խանի (1478—1490) արշավանքներից
մեկի ժամանակ, ուստի տեղադրում ենք 1490-ի թվաշարքում, որպես նրա գրության վերջին հնա-
րավոր տարեթիվ:

620 Վասն որոյ և ես՝ տրուպս ամենայնի, մեղսամած և տկար ոգի և յե-
տինս, անարժան գոլով ամենայնի գրագրի՝ Գալուստ գրիշ սուտանուն
աբեղայ՝ ծերացեալ ալեալք և զստացեալ մեղօք, ցանկացօղ եղէ սիրովն
Քրիստոսի սուրբ Օնտարանիս, և... ձեռն ի գործ արկի գրչութեան, զի
վաղուց հետէ ունէի զփափաքումն գրչութեան սուրբ Աւետարանիս։ Եւ
վստահացեալ անարժան անձամբ և փծուն գրչաւ գրեցի զսուրբ Աւետա-
րանս և ետու ծաղկել և կազմել զսա հալալ վաստակոց իմոց՝ ի յար-
դեալն յց և ի պարգեաց տեառն, այլ գոյի չափ զկեանս՝ ըստ այրոյն լու-
մայի։

621 Արդ, եղև կատարումն սուրբ Աւետարանիս ի թվականութեան հայ-
կազան տումարի ՋԽ. (1491) թվականին, ի դառն և ի շար ժամանակի,
որով նեղիմք յանարինաց. ի բռնակալութեան աշխարհիս Հայոց և Պար-
սից Նադուպ-բէկի, եւ ի հայրապետութեան տեառն Սարգիս կաթողիկոսի
Հայոց և պատրիարգ Վաղարշապատոյ՝ ի յաթոռ սուրբ Հոսաւորչին մե-
րոյ, ի սուրբ էջմիածինն։

Արդ, ի յայս և ի սոյն ժամանակի եղև յաւաքտ խնդրոյս իմոյ՝ Գա-
լուստ անարժան աբեղի, ի յաստուածապահ գաւառ Բուժկան, ի յերկնա-
հանգէտ և ի գերահռչակ ուխտս Կէշառուս, ի դրան մաւրս լուսոյ սուրբ
Աստուածածնիս, և հրաշափառ սուրբ Գրիգոր կաթողիկէիս, և Աւագ սուրբ
622 Նշանիս, որ իմով անարժա/նութեամբ կոչիմ սպասաւոր սուրբ ուխտիս։
Որ և մեծ յուսով և տենչալի սիրով ստացաւդ եղէ սուրբ Աւետարանիս յա-
ղագս յիշատակի յաւիտենական կենացն, և փրկութեանն հոգւոյ իմոյ, և
ծնաւդաց իմոց, և ի վայելս անձին հարազատ եղբարն իմ Յարգաւանքին,
և որդւոց նորա՝ Մարտիրոս քահանայի և Խաչատուր սարկաւազի, և այլ
հարազատ եղբարց իւրոց՝ Գինոսին, Խաւենիկին, Պետրոսին, Պաւղոսին։
Վասն որոյ, յերես անկեալ մայրամած դիմալք, աղաչեմք զհամագումար
դասք սրբաղան քահանայից, որք վայելէք, կարդայք և լուսաւորիք սովաւ
ի ժամատեղ և ի պատարազի, և որք ընդարինակէք՝ յիշեցէք ի մաքրա-
փայլ յաղաւթս ձեր զբազմամեղ Գալուստ գրիշ...

Դարձեալ, նղիցի յիշատակ մասին աւրհնութեան ի սուրբ Աւետարա-
նըս վարժապետ իմոյ հօրեղբայր Դանիէլ աբեղին։

623 Արդ, երեսս անգեալ // աղաչեմ կրկին մաղթանօք յիշեցէք ի Քրիս-
տոս զմարմնաւոր ծնօղսն մեր՝ զհայրն իմ Սամուէլ քահանայն և զմայրն

իմ զՄարքա-Խաթուն՝ զհանգուցեալն ի Քրիստոս, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց՝ կենդանեաց և ննջեցելոց...

Բ

198բ Ո՛ր և իշխար, սակաւ նկարող պատկերիս՝ զՄկրտիչս յիշեցէք ի Քրիստոս:

217

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 6875

Ստացող՝ Յովանէս
վայր՝ Դսեղ

31ա Շնորհիւ տեառն սկսաւ եւ ողորմութեամբ նորին կատարեցաւ սուրբ և աստուածաբան Աւետարանս ի թվականութեան հայկազան տումարի Զ. և Խ. (1491) ամին, ի ցավայլից և տրտմազգեաց ժամանակիս, որ եղև մահ և կորուստ Աղուբէկին՝ որդոյ Հասան-բէկին: Որ եղև յետոյ նորայ աղմուկ և խռովութիւն ի մէջ տաճկաց, նոքայ տկարացան և անկան: Ազգս քրիստոնէ//ից և թագաւորն Կոստանդինէն յարեան և ուղիղք եղան և գնացին մինչև ի Գեղարքունի, մինչև Շիրակ վան, թալանեցին և կողոպտեցին զքրիստոնայքն ըն[դ] մահմեդայկանաց, և բերին մտուցին ի Վրացտուն, և էառ զլաւոյ բերթն թագաւորն, և ունի իշխանութիւն ի վերայ երկրիս, և երկիրս ի յահէ անարիւնաց մտեալ կան ի բերթերն և ի ձորերն, զի խիստ սասանեալ կան:

Արդ, ի յայս և ի սոյն ժամանակիս, ես Յովանէս որդի Քրիստոստուրին, զի ոչ ունէի մարմնաւոր զաւակ և յիշատակ՝ ոչ որդի և ոչ դուստր, զնեցի զսուրբ Աւետարանս ի հալալ ընչից և վաստակոց իմոց և արարի զսայ յիշատակ հոգոյ իմոյ, և ծնաւզացն իմոց՝ հարն իմոյ Քրիստոստուրին և մաւրն իմ Թուրվանդին, որ են փոխեալ առ Քրիստոս, և եղբարցն իմ/ոց Խոջադեղին, Խաչատրին, Գաւրգին, Մկր[ր]տչին, Ստեփանոսին, որ են սորա մեռեալ և դմահու պարտքն վճարեալ, և կենդանի եղբարն իմոյ Ոնանիսին, և զաւակի նորին Միր-Թումանին, և քվէրն Ազամաթին, և մաւր նոցա Մարիամին, և այլ առհասարակ ամենայն մերձաւորաց՝ կենդանեաց և նը[ն]ջեցելոց, որոց յիշատակն արհնութեամբ եղիցի, ամէն:

32ա Այլ արտասուայլից աշաւք հայցեցի և խնդրեցի զսուրբ Աւետարանս ես՝ Յովանէս, գնեցի և տվի ի գեղս Դսեղոյ, ի դուռն սուրբ Գրիգորին, ի ձեռն Վարդան քահանային. և ոչ ժամանեաց վայելելոյ, զի կիսաւրեայ և տղայ հասակաւ վճարեաց զկեանս իւր. և յետ մահուան նորա ապրսպարեցաք եղբայրն իւր Պաւղոս սարկաւազն, զոր տէր աստուած վայելել տացէ իւրն, և եղբարցն՝ Հովայդեղին, Շանշին, Ուսեփին, Պետրոսին, և Վարդան իրիցի որդուն Մարտիրոսին և Գէորգին, և վախճանեալ պապին, և հարն իւրեանց Մարտիրոսին, և Զաքարիան, և մաւրն իւրեանց Նուշի-

82ր կին, և հանգեան Խէրիկին, // որոյ յիշատակ սոցա արհնութեամբ եղիցի: Ընդ նոսին և զիս զբազմայմեղս զՅովանէս, և զամուսին իւր զԳոհարէն, և զիւր որդին զԽէշումն յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթն ձեր միով տէր-ողորմալիւ. և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

Եւ այլ գիտութիւն լիցի ամենեցուն, ով որ կարդայք և տեսանէք, որ ոչ ում այլ իշխանութիւն չկայ ի վերայ Աւետարանիս, զիմ հալալ ընչիւք գնեցի և դրի ի յայս սուրբ եկեղեցոյ դուռս: Առաջնորդ և լուսարար սուրբ Քառասնիցս և սուրբ Գրիգորիս՝ Յովանէս վարդապետ, և աւագէրէց տէր Արիստակէս, և տանուտէր գեղիս Աստուածատուր, և ով ոք ոչ ունի իշխանութիւն հանել ի յայս գեղէս, ոչ իմոց և ոչ աւտարաց, զի պահաւղ և նախախնամաւղ տէր Պաւղոս լիցի, և ով ոք շիցի հակառակ սորայ՝ ոչ իմոց և ոչ աւտարաց. այլ իմ սրտի կամաւք տվի Պաւղոս իրիցին. ով ոք հակառակի և հանել ջանայ ի սոցանէ կամ ծախելով, կամ գրաւելով, կամ գողանալով՝ Յուդայի և խաչայհանուացն Քրիստոսի պատժեացի և ԳՃԺԸ. (318) հայրապետաց անիծեալ լիցի, ամէն, եղիցի:

218

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Գ. Սրուանձտեանց, «Թորոս Աղբար», Ա,
էջ 119—121, Թորատի առաջնորդարան

Գրիշ՝ Մեկիսեք
վայր՝ ի գաւառին Գուգարոյ

...Արդ, այսմ անմահական ըմպելոյ և անգիւտ մարգարտին փափագող եղեալ Եփրեանոս, և ետ գաղափարել զսա ի ժամանակս վերջինս, ի թուականութեանս Հայոց ԶԽ. (1491), ի գաւառին Գուգարոյ, ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետի ուխտիս և այլ բազմապատիկ սուրբ նշանացս: Յորում ամի մեռաւ Եաղուպ խանն, և այլքն մի զմի կոտորեցին, մինչև մնաց և ոչ մի ի յազգէն պահնդրոյ: Եւ ելեալ պարոնն վրաց Ղաւրղաււ՝ լի. (30,000) մարդով ի վերայ քաղաքին Արգունայ, և աւարի առ գերկիրն, և արար զքաղաքն հարկատու: Այս եղև ի թագաւորութեանն վրաց Կոստանդինոյ, և ի կաթողիկոսութեան Հայոց տէր Սարգսի, և յեպիսկոպոսութեան մերոյ տէր Յուսկանն:

Արդ, աղաչեմ զամենեանդ, որք ընթեռնութեամբ զսուրբ Աւետարանս յիշեսցիք աղաւթիւք զստացող սորին զԼիանոսն, և զկենակիցն իւր զՄարտմէլիքն, և զորդիքն զԵւառջէն, զԽութլուշէն, զԵրանոսն, զՍարգիսն, զԹոռն Խուպիարն, և զեղբայրն զՅովնանէսն, զԹոռնբն զԽաչագիգն, զԴաւլաքն, զՇահգատան, զԱստուածատուրն, զբոյրն զՓէրաւմն, զհայրն Տրդաւաթ, զմայրն զԴաւնամէլիքն, զպապն Սարգիս, զմամն զՍիրման, զտղապարոնն զԵղիսաբեթն, զԱմիրդատն, զՄիւրաիշն, զԹաւազալն, և ամենայն ազգատոհմն նորին, ամէն: Եւ զիս՝ զանպիտան գրիշս զՄեկիսեքս անյապաղ յիշեսցիք...

219

ՄԱՇՏՈՑ ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

երևան 5702

Հետ. ստացող՝ Յոհաննէս
վայր՝ Աղթամար

242ա Ի Զ. և ԼԸ. (1489) թըւին տէր Ստեփաննոս կաթողիկոսն վաղխճանէ-
ցաւ, և եկն տաճիկ մի և ասաց կաթողիկոսի եղբարն՝ Ներսէսին թէ՛ Տուր
242բ քըս՝ գրաւ, թէ բերեմ // զքո դրամն և զիմ գիրքս առնում: Եւ յետ Բ.(2)
տարոյ (1491) մեռաւ տէր Ներսէսն, և մնաց սուրբ գիրքս խեղճ և յանար-
գութիւն ի ձեռք տաճկին: Եւ ես Յոհաննէս արեղայ ստացայ զսուրբ գիր-
քըս ի հալալ և յարդար վաստակաց իմոց, եւ ետու զսա ընծայ և նրէր
սուրբ հաշին Աղթամարոյ յիշատակ հոգոյ իմոյ, և իմ եղբօրն տէր Գրիգոր
արեղային, և ծնաւդացն իմոց՝ Սարգսին և Խալիմ-Խաթունին, և ամենայն
եղբարցն իմոց և ամենայն ազգականացն, ամէն...

Այլ և զՊարսաւմ ծաղիւղ սարկաւազն յիշեցէք ի Քրիստոս, որ աղա-
տեաց զգիրքս յոստանայ և երեր: Եւ ես Յոհաննէս արեղայ գնեցի զսուրբ
գիրքս եւ ետու սուրբ հաշին Աղթամարայ, և մի ոք իշխեսցէ հեռացուցա-
նել զսուրբ գիրքս ի դրանէ սուրբ հաշիս, ոչ ծախելով և ոչ գրաւելով. և
թէ ոք յանդգնի և արասցէ՝ զանէժքն զօձին առցէ, և զկայենին, և զայլ
խաշահանուացն, ամէն**:

220

Հ Ա Շ Ո Յ

երևան 6293

Գրիչ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Արարաղյան գաւառ,
Մոզնի գիւղ

ա

460բ ...Աւարտեցաւ քրիստոսահիմն և առաքելախաւան, մարգարէաշէն,
հոգիաբոլս այս տառս ի թվականիս Հայկաղան սեռի տաւմարի ԹՃԽ.
(1491), ի հայրապետութեան Հայոց տեառն Սարգիս արի և երջանիկ հո-
ւ[ու]ապետի, ի յաշխարհակալութեան Աղուպ-բէկին՝ որդոյ Հասան-Բէ-

* Եպիսկոպոսի, կաթողիկոսի ձեռնադրութեան ու թաղավորի օծման շքեղ Մշտոց է, որ
ընդօրինակել է նույն Ներսէսը, 1471 թվականին:

** Ձեռագրի հաշորդ՝ 243ա էջի վրա կա պարոն Հապիպի որդի Հասանքեֆցի արքեպիսկոպոս
տէր Յակոբի անթվական հիշատակարանը, ձեռագիրն թի ձեռաց զօրացն հոռմայեցոցն՝ ազատե-
լու և Խումայ եպիսկոպոսին հանձնելու մասին:

Եւ ետու,—գրում է նա,—ի ձեռս Թումայ եպիսկոպոսին, որ հասուցանէ դուռն սուրբ հաշին
Աղթամարայ:

Հնագրական տվյալներով հիշատակարանը ԺՁ դարի է: Նրա մեջ հիշատակվում են նաև
Յակոբ եպիսկոպոսի հորեղբայրներ Ավետիք վարդապետը և Յակոբ եպիսկոպոսը:

կին: Ի սորա ժամանակս բազում շարիք յայտնեցաւ, զի ամենայն կարգաւորէ՝ աբեղայից և ի յաշխարհականաց, ի միայնակեցից եւ ի սարկաւազաց [հարկս պահանջէին կախելով և շարշարելով]* Ժ. (100) թ[ան]-կ[այ] և այլ աւելի և պակաս: Եւ աստուծոյ ողորմութիւնն հասաւ և խալփանեցաւ և բարձաւ ինքն և իւր շարիքն, քանզի առէ մարգարէն, թէ՛ Տեսի զամբարիշտն վերացեալ բարձրացեալ, որպէս զմայրսն Լիբանանու, Անցի և ահա ոչ էի խնդրեցի և ոչ գտաւ տեղի նորա:

Գրեցաւ գիրքս ձեռամբ յոգնամեղ, փցուն, մեղաւոր և անարհեստ գրչի՝ սուտանուն և եղկելի. Մկրտիչ իրիցի, ի գաւառիս Արարադեան, ի գեւղս որ կոչի Մողնի, ընդ հովանեաւ սուրբ Գէորգէա զարավարիս, ի խնդրոյ հոգէսէր և բարէմիտ Սիրադեղին, որ ստացաւ զսա ի հալալ ընչից
461ա իւրոց յիշատակ իւր, և ծնողացն՝ ... հարն Աստուածատրին և մարն Աղուտ-Խաթունին, և կենակցին Լի-Տիկինին, և դստերն Մալում-Փաշին. և եղբարցն Շահազըզին և Այդինին, և նորա որդոյն Սարգիս քահանային, և միւս եղբարն Թումանշին, և տէր Դաւթին, մարն՝ Ամբար-Խաթունին, և իւր որդոյն Աստուածատրին, և հարսին Գուլֆանին, և տղային Խէշատրին, և ամենայն մերձաւորաց, ամէն...

Յիշեցէք ի Քրիստոս և ի սուրբ յաղաթս ձեր, ո՛վ սուրբ ընթերցողք կարդալով կամ արինակելով՝ զանարժան գրիչս զմեղաւոր Մկրտիչս, և զհայրն իմ զՈվանէս, և զմայրն իմ զԳուլֆաշա, և զկենակիցն իմ զՏիկինի-փաւրն, որ գիրքս ի ձեռս էր՝ տարածամ մեռաւ ի տղա հասակի ու զիս դառն ու տրտում արար, քան զի լաւ էր ես էի մեռեալ քանց նա, և որդիքս իմ զԵղիա, որ զթով զյտս կոկեաց, և զկրսբն որդիս զԹադէոս, և զդստերքս զԳումարշատս, ու զփոքր դստրիկս Հագրեվարդս, որ սպասաւորէր ինձ ի դառն ժամանակիս: Բայց խոշորութեան և սխալանաց անմեղադիր
461բ լերութ, զի ես ի || յիմ ժահահոտութենէս և ի տրտմութենէս այս չափ կա-րացի:

Եւ ես՝ Սիրադեղս, ետու ի դուռն նորակնունք Աստուածածնին ի յարհնեալ և ի տիրախնամ գեղն Փարզի: Յառաջնորդ գեղիս տէր Սահակն և Թարբմանչի վանացն տէր Մովսէսն, ու տէր Ագաբիէն, տէր Ստեփանոսն, որ յամենայն տաւնի զյիշատակս կատարեն անխափան, մանաւանդ յայտնութեան ու զատկի, զանբիծքն ասելով, շարական հանգստեան, աւետարան Ղուկաս. Մի երկնչիր հաւտ, Աստուած անեղ, և Քրիստոսի փառք յաւիտեան, ամէն:

Եւ զտանուտէրքս գեղիս՝ զՇահագիզ, զխաւճա Մովսէս, զՍատաղէն, զԵղաւնրաշխն, աստուած զսոքա անսասան պահէ զարմաւք և զաւակաւք, ամէն:

Բ

125ա Աւա՛խ, աւա՛խ, զի ի բազում տրտմութենէ քունս կու տանէր վասն կողակցին իմոյ, որ մեռաւ ու զիս ու զտղայքն որք արար ու մճըճեց: Լուսամուտովն անձրձն զգիրս եղծեց, թողութիւն արէք, ո՛վ սուրբ ընթերցողք, վասն աստուծոյ սիրոյն...

* Փակագծերի մեջ առնված հատվածը քերված է: Դժվարությամբ միայն հնարավոր է լիւում կարդալ շնչված տառերի աղոտ հետքերով:

Գ

183բ Զհոգի ստացողի սուրբ գրոցս՝ զՍիրադեղ աղին, և զամուսնոյն՝ զԼի-
Տիկնին, և հարազատ որդոյն զԵվատշին, և ծնաւդաց նոցին, ամէն:
Եւ զհոգեւոր առաջնորդն Փարպոյ՝ զտէր Սաճակն յիշեցէք ի Քրիստոս:

221

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Մ. Աւդերեան, Լիակատար վարք սրբոց, ԺԱ, էջ 2Ը—2Թ,

1. Այիշան, «Այրարատ», էջ 443

Գրիշ՝ Վրթանէս կօճաւոր
վայր՝ Արարադեան գաւառ, Ուրծայ
(Առջառէրեկի) անապատ

Փառք... (և յետ դնելոյ ԺԲ. պատճառս ի գովութիւն վասն դրելոյ և
կարդալոյ զվարս սրբոց, ի վերայ բերէ զբանս վասն հեղինակին, այսին-
քըն Գրիգորի Խլաթեցոյ Ծերենց, ասելով)*. Այլև ըստ այսմ յարացուցո-
ղի՝ ամենագովելի, երջանիկ, ընտրեալ, պատուելի և աստուածահաճոյ,
ամենայն գովութեանց արժանաւորեալ, արի և քաջ սուրբ վարդապետն
Գրիգոր, սիրելի գտեալ ամենայն սրբոց՝ ի տօնախմբութիւն անյապաղ
առանց ձանձրանալոյ մի ըստ միոջէ կատարելով զտօնս սրբոցն, նահա-
պետաց, նախահարց, սրբոց մարգարէիցն... սրբոց առաքելոցն, սրբոց
մարտիրոսացն, սրբոց հայրապետացն, սրբոց ճգնաւորացն, և սրբոց
թարգմանչացն, թագաւորացն, և կուսանացն. կատարեալ և ընտիր օրի-
նակէ առաջին սուրբ վարդապետքն փարթամացուցեալ էին. և յետոյս
սուրբ և պատուելի աստուածահաճոյ վարդապետն՝ Գրիգոր Ծերենցն՝ մե-
ծաւ աշխատութեամբ իբրև զմեղու ժրաջան դտեալ՝ յաստուածաշունչ գրոց
մեկնչաց, և Տօնական գրոց, ի Գաւազանագրոց, ի Հարանց վարուց, ի
Մարտիրոզոց գրոց, զոր և յինքնէ նորահրաշ պատմութեամբք սրբոց, և
զարդարեաց զամենայն տօնս տօնունական զաւետեացն, ծննդեանն,
դտեառնընդառաջին, զարարչութեան աւուրքն, զայլակերպութեանն, զաս-
տուածածնին, զսուրբ խաչին, և զխաչգիւտին և զամենայն տօնս սրբոց
զարդարեաց: Տէր աստուած Յիսուս Քրիստոս զարդարեսցէ զնա հոգւով...

Եւ ես էտիլշէս և Գ. (3) որդիքս իմ՝ Խուտաղատն, Ալահղատն և Շահ-
պարոն՝ միաբանեցաք մեծաւ յուսով և փափագանաւք և յաւժարութեամբ
սրտի, դրել տվաք զայս սուրբ գիրքս յիշատակ հոգւոց և ծնաւդաց մերոց
Փաղշանին, Էտիլշային, Թամարին, և յիշատակ մեզ և մերոցն և ամենայն
արեան մերձաւորաց մերոց:

Արդ, գրեցաւ սա ի թվաբերութեանս Հայկազեան տոմարի Զ. և Խ.
(1491), ձեռամբ մեղապարտ և փժուն գրչի Վրթանէս մեղսաներկ կրաւ-
նաւորի, ի դառն և ի նեզ ժամանակի, զի յոյժ նեղիմք յանաւրինաց և յա-
նիրաւ պահանջողաց, ի գաւառս Արարադեան, ի յանապատիս յՈւրծայ, որ
կոչի Արջառէրեկ, ընդ հովանեաւ սուրբ Սարգսի և սուրբ Յակոբի, ի հայ-

* Փակագծերի մեջ տունված հատվածը պատկանում է Մ. Ավդերյանին:

րապետութեան տեառն Սարգսի, և մերոյ հայրապետի տէր Մանուէլի, և յաշխարհակալութեանն Պայսղուրի, որդւոյ Յաղպի*...

Աղաչեմ յիշել ի բարին և զվարպետն իմ զԽաչատուր քահանայն, որ զօրինակն շնորհեաց մեզ... Եւ տուաք ընծայ սուրբ Ստեփաննոսի Նախավկայիս ի ճեղոյս Սակոբերդոյ, և սպասաւոր սուրբ եկեղեցւոյս սուրբ Ստեփաննոսի քմեփաննոս նորընծայ քահանայի:

222

Ա Ի Ն Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6400

ա

Գրիշ՝ Ստեփաննոս
վայր՝ Նորատունճ գիւղաֆաղաֆ

231բ ...Եւ արգ, ես՝ անարժանս և մեղաւորս, որ չեմ արժանի թէ լեզուաւ միայն յիշել զանունս սուրբ Աւետարանիս, այլ իմ վստահացեալ ի մեղսաքաւիչն Յիսուս Քրիստոս, որ ասաց թէ՝ Եկայք առ իս ամենայն աշխատեալք և բեռնաւորք և ես հանգուցից զձեզ:

Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի յերկիրն Գեղամայ, ի գեաւաղաքաղաքս Նորատունճ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և այլ բազում եկեղեցեացս, ի հայրապետութեանն տէր Սարգսի, և ի թվականութեանն Հոռոց ԶԽ. (1491), ձեռամբ մեղապարտ և անարժան Ստեփաննոսի՝ անիմաստ և փօռն գրչի: Այլ և խոշ/որութեան և սղալանացն անմեղադիր լերուք, զի էաք ի զարիպութեան՝ անտեղ և անբնակ, եւ յետո Ստեփաննոս քահանայն եղև մեզ հանգստարան:

Հանգչի հոգին իւր արքաութեան,
ԶԳուլխաթուն՝ մայրն մեր հոգեական,
Եւ զԹանկսուղ՝ մայրն իմ աւագանական,
Եւ սոքայ յոյժ աշխատեցան՝
Ետուն մեզ կերակուր ախորժական,
Առցեն զվարձս ի հանգստեան,
Յորժամ նստի տէր ի ատենան
Առնէ զհամարն տնտեսութեան:

Եւ որք հանդիպիք սմա տնտեսեամբ կամ ընթերցմամբ յիշեսչիք յաղաթս ձեր Ստեփաննոս գրիշ և ստացաւդ սուրբ Աւետարանիս:

* «Եւ ես էտիլշես» բառերով սկսվող հատվածից մինչ այստեղ նմանահանությամբ հրատարակելուց հետո (էջ 443), Ալիշանը լրացուցիչ տեղեկություններ է հայտնում հիշատակարանի մասին: Ըստ այդմ այնտեղ հիշվում են «Տէր Գալուստ վանաց հայր և փականակալ սուրբ ուխտին, ճովանէս մահդասին, ընդ որս յիշէ և զՀանէս միայնակեաց, հանդերձ այլովք, զվարպետ իւր Խաչատուր քահանայ, և զաշակերտ իւր Ետեալեան սարկաւագ, և զտէր Զաֆարիտ, և յաշխարհականաց զՋեմաշէն և զկենսակիցն իւր զՍիւլիկն, և զայլս ոչ սակաւ»:

Այսաւր, որ յիշատակարանս գրէաք
Մեք խիստ կանուխ խաւիժ կերաք,
Յետ այնոր նատանի կերաք*:

Բ

Ստացող՝ Վէլի

232ա ...Արդ, ըստացող սուրբ Աւետարանիս Վէլին, որ էառ սուրբ Աւետարանս յիշատակ հոգոյն իւրոյ, և զաւակացն իւրոյ Վարդանին, և թողին տէր ըՍտեփանոսին, և ծնողացն Գովմէլիքին. և եղ[բ]այրացն ամենեցուն, ամէն: Ո՛վ հանդիպողք, թողութիւն արարէք [յ]անցանաց սոցա՝ աստուած թողցէ զ[յ]անցանս ձեր, ամէն**:

Եւ զիս՝ անարժան Առաքել հաբեղէս և մեր հոգևոր որդի Գալուստն Աւդբենցի. և յիշեցէք մեղայաբար Առաքելս, որ փոքրիկ յիշատակարան դրեցի, յիշեցէք ի մաքրայփայլ աղաւթս ձեր, ամէն***:

223

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6352

Գրիչ՝ Մանէլ

վայր՝ Գեղամայ գաւառ,
Փառակունիս գիւղ

ա

285ա ...Շնորհաւք և ողորմութեամբ ամենակալին աստուծոյ սկսայ զսուրբ Աւետարանս՝ զվտակ քառադէմ, և ներողութեամբ հզարին կատարեցի անպիտան և ախմար գրիչ սուտանուն Մանէլ էրէց՝ յետին ամենայն կարգաւորաց. զոր և յերեսս անկեալ աղաչեմք զհանդիպեալքս ի սուրբ աւետարանիս՝ յիշեցէք ի սուրբ յաղաւթս ձեր զստացաւ սորա զԱմիր-եգդինն, և զորդիքն իւր՝ զԹադէս քահանայն, և զԱլեքսանդուն, և զՄաթէնուն, և զկենակիցն իւր աստուածապաշտ զՇամամն, և զհարսներն իւր
285բ զԴաստազգսն և զԷսան-Փաշէն, // և զփոքր որդիքն իւրեանց զնորաբոյս՝ զՄարտիրոսն, զԳալիքն, զՅուսկանն, [և զՀասանջանն, Արսենն, զԱկովբըն]****, և զգետերքն իւրեանց զԽոնձէն, և զՄարթէն, և զԹաղա-Մէլիքն յիշեցէք ի Քրիստոս աստուած, որ յոյժ փափագանաւք ըստացան զսա ի հալալ վաստակոց իւրոց՝ յիշատակ իւրեանցն, և ծնաւոց իւրոց՝ մեծ հաւրն Մուրատին և մաւրն Խոնտ-Խաթունին, և մաւրբերն՝ Թաղա-Մէլի-

* Այս վերջին շափական պարբերութիւնը գրված է 231ր էջի ստորին լուսանցքում:

** Ստացողի այս հիշատակարանը անթվական է: Հնագրական տվյալներով գրված պետք է լինի ԺՁ դարում:

*** Հիշատակարանի այս վերջին պարբերութիւնը գրված է 231ր էջի առաջին սյունակի՝ ձևագրի գրիչ Ստեփանոսի կողմից դատարկ թողնված տողերի վրա, ուր պետք է գրվեին ձևագրի ստացողների անունները: Պարբերութիւնը կցում ենք ստացող Վէլիի հիշատակարանին, որովհետև դրանք գրված են նույն (Առաքելի) ձեռքով:

**** Փակագծի մեջ առնված անունները լրացված են հետագայում, այլ ձևագրով: Հիշված Հասանջանը, Ակորն ու Արսենը, հավանաբար, ծնվել են հիշատակարանի գրութիւնից հետո:

բին, և քերն իւր Սալթանին և Յուստիանին, և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրեանց, և աներին իւր Զեանշին, և կենակցին իւրոյ զՀարսաթին...

Դարձեալ աղաչեմ զձեզ, ո՛վ ընթերցաւդ սուրբ գրոցս, յիշեցէք ի սուրբ յաղաթս ձեր զաստուածապաշտ առն զՍտեփանոս, և զկենակիցն իւր զՀիւրիին, և զդուստրն իւրեանց զՀեղինէն, և զորդին զՄարտիրոսն, որ բազում փափազանաւք ազնական եղեն ի գինս յայս Աւետարանիս ի հալալ վաստակոց իւրեանց, յիշատակ իւրեանց, և ծնաւոցն իւրեանց՝

286ա հաւր իւր Զինիկին և մաւրն // Սառային, և քերացն իւր Թուղծամին և Թամամին, և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց, ի վայելումն Թաղէոս քահանային, և եղբարցն իւրոց, և որդոց իւրոց...

Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականիս Հայոց ՋԽ. (1491), ձեռամբ յոզնամեղ և փցուն գրչի Մանէլի, ի գաւառս Գեղամայ, ի գեւղս որ կոչի Փառակունիս, ընդ հովանեաւ սուրբ վանորէիցս, ի հայրապետութեանն տէր Սարգիս կաթողիկոսին, և ի երկրիս հայրապետին տէր Մելիքսէֆ արհեսկակոպոսին, ի ժամանակիս, որ և խանկարեցաւ թագաւորութիւնն Յեաղուպ-բէկին՝ և մեռաւ, և նստաւ ի տեղին իւր Պայսուղուրն փոխանակ հաւր իւրոյ...

Բ

228բ ...ԶՎանիկ աղախինն Քրիստոսի յիշեցէք ի բարի, որ մեղ մէկ սուրբահի գինի ըղրկեց իւր սեղանովն, աստուած զիւր մեղքն թողու՝:

224

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նոր Զուղա 561, ՄՏՄ

Վաճառող՝ Սարգիս
վայր՝ Տաթև

212բ Ես՝ տէր Սարգիս եպիսկոպոս Տաղեացի՝ սուրբ Աւետարանս իմ ան // ի որդոյն տէր Մարտիրոսայ, իւր կողակցին /// և որդոյն Գինոսայ, իւր հալալ ապրանաց երես զգինն ՃԾ. (150) տանկայ՝ էառ զԱւետարանս: Ես՝ Սարգիս եպիսկոպոս իմ կամաւ և յաւժարութեամբ ծախեցի զսուրբ Աւետարանս Մարտիրոսայ. ով որ այլ տաւի անի՝ այլ անիծած և կապանացն իւրն ընկնի, մասն ու բաժին Ուղային առնու և ընդ կայենի:

Ես տէր Մարտիրոս տուի զԱւետարանս իմ հալալ արդիւնից իշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց՝ հաւրն իմ Իմանիսայ, մաւրն իմ Չարպարսայ(՝), կողակցին իմ Գրացոց(՝), որդոյն Գինոսայ: Ով որ կարդայ աստուած ողորմի ասէ:

Ի թվին ՋԽ. (1491):

* Ձեռագրի ծաղկող Սարգիս եպիսկոպոսի հիշատակագրութիւնները տե՛ս 1496-ի թվաշարքում:

225

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Երևան 4822

Գրիչ՝ Մովսէս
Վայր՝ Արծկէ

471ա Փառք ... որ ետ կարողութիւն տկար անձանց մերոց՝ Մովսէսի և Յակոբի, հասանել յաւարտ հոգենորոգ տառիս, որ կոչի Ճառընտիր, ի քաղաքիս Արծկէ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և Պատերազմի սուրբ Նշանիս, և սուրբ Ստեփաննոսին, և սուրբ Սքանչելազործին, ի խնդրոյ աստուածասէր տանուտրոշն պարոն Խալիֆին, յիշատակ իւրն, և ծնողաց իւրոց՝ Գորգուն և Սալշուկին, եւ մեծ պապուն իւրոյ Մինասին, և մեծ մամուն Հալուայ-Խաթունին, եւ եղբարցն իւրոց կենդանեացն Միրիջանին և Մուրադին, և հանգուցելոցն Մինասին և Աղաջանին, եւ կենակցին իւրոյ Բէկի-Խաթունին, այլ և հարսինն իւրոյ Մսր-Մէլիւն, և որդւոց նորին՝ Մէնէրին և Վաշօին, որ են որդիք Միրիջանին, եւ քուսրաց Խալիֆին՝ Թիլիփաշին, Գուլամին և Նադարին, եւ հօրքրեւն իւրոյ Գուլփաշին, և որդւոցն իւր Աստուածատրուն, և Ազատին՝ անպարտ նահատակին, որ յայսմ ամի անմեղ սպաննաւ ի յանօրինաց, ի դրանն իւր, և սուք մեծ եթող ծնողաց և ազգականաց իւրոց:

Եւ պատճառ սպանման նորա եղեւ այսպէս, զի յայսմ ամի, որ բովանդակեցաւ թվականս մեր ՋԽ. (1491), եղեւ մեծ խռովութիւն ի վերայ երկրի: Զի մեռաւ Աղուպ փառաշահն ի Թախթն իւր՝ ի Թաւրէզ, և մեռաւ ընդ իւր մայրն և եղբայրն: Եւ Սօֆի-Խալիլն եղ ի Թախթն զորդի փառաշահին զԼայսանդուրն, և կոտորեաց ի յազգէ փառաշահին, որ էին բայանդուտ, աւելի քան զքսանն մեծամեծ սպարոնայք: Եւ բազում զօրս ժողովեալ և աճապարեալ զնաց ի յԵրաղ, և անդ ի Համադան կոռեալ և բազում պարոնայք ի սուր անցան: Եւ կոտորեալ ղնոսա դարձաւ և դիմեաց ի վերայ Սուլէմանին, որ էր ի դաշտին Համթայ, առ ստորոտ Սեալ լեւրինն, մաքառեալ պատերազմաւ ընդ Գուլաքին, որ էր եղբորորդի Սօֆի-Խալիլին, և էր մեծ սպարոն և ուլուսբէկի: Եւ մինչ Սօֆին ի Բեւերի եհաս, Սուլէմանբէկն կոռեալ կոտորեաց զզօրսն Գուլաքուն և եսպան զնա: Եւ անտի դարձեալ եկն ընդդէմ Սօֆուն: Եւ Սօֆին եկեալ կոխեաց զաշխարհս մեր, և զնացեալ եհաս առ // ափն Նիքառայ, ի դաշտին Մանծկերտու: Եւ Սուլէմանն անցեալ միւս կողմով ծովուն և զնացեալ եհաս յերկիրն Գաւաշից՝ հանդէպ Աղթամարայ, և անդ զօրածողով առնէր: Իսկ Սօֆին դարձեալ դիմեաց ի վերայ Վանայ և Ոստանայ՝ բարկութեամբ լի, ի յաւերեալ զաշխարհն և կորուսանել զտէր աշխարհին զՍուլէմանն: Եւ ընդ անցանկն աւերեցին զերկիրս Արծկոյ, և աւար հարին, և բազում ոճիրս գործեցին, և մարդիք սպաննեցին: Վասն որոյ և յայսմ դառնութեան աւուրքս սպաննաւ բարետեսիլ և քաղցրահայեաց մանուկն Ազատ. և սուր անպատմելի եթող ծնաւոց իւրոց և ազգականաց:

Իսկ Սօֆին զնացեալ աւերեաց զԱմուկ, զՎան և զՈստան՝ երկրովն, և արար առ և Թալան և շատ աւերք: Եւ զվաներն առաւել աւերեցին, զի

զդարանան գտին, և զգրեանան* և զամենայն սպասք եկեղեցեացն յաւար առին: Իսկ Սոսլէմաճն կոտորեաց զքուրդն էգդիւնէր, որ եկեալ էր յետնէ՝ դարան գործել նմա, անձինս ԳՌ. (3000): Եւ անտի դարձեալ դիմեաց ի վերայ Սօֆուն, և եհաս ի դաշտն Վաճայ, և կոտորեաց զնա անդ. և առեալ ղորդի փատշահին և տարեալ եդ ի Թաղթն:

Եւ մինչ այս պատերազմս աստ գործեցաւ, եղեալ էր նոյնպէս ահագին պատերազմ ի Շիրազ, և սպաննաւ քաշն Ղայիթմազ, որ ոչ էր նման նմա ուժեղ մանուկ ի յազգն թուրքմանաց: Եւ միւս այլ կռիւ ի Մանծկերտ եղեւ, մինչ Սօֆին անդ էր, և կոտորեցան և անդ եւս բազումք: Եւ յետ այսոցիկ, համարձակեցան ազգն Վրաց, և ելեալ ի դուրս՝ շատ աւերք արարին, և զհայ և զտաճիկ թալանեցին, և շատ վրդովմունք եղև, և գեղք և գաւառք աւերեցան: Եւ եղև սղութին հացի և ամենայն իրաց, զի կապեցաւ ամենայն աշխարհս, որ ոչ կարէին ի տեղաց ի տեղ երթալ: Եւ եղև չերմն յուրվ և ցաւք ազգի-ազգի ի մարդիկք:

Այս ամենայն գործեցաւ ի յայսմ ամի, որ էր թվական մեր Զ. և Խ. (1491):

Իսկ ես՝ Մովսէս գրիչս, ի սոյն դառն և դժար ամի ձեռնարկեալ գրեցի զհոգիանորոգ տառս յիշատակ բարի և բարեխօս առ Քրիստոս վերոյյիշեցեալ տանուտորոյն Խալիֆային և ամենայն արեան մերձաւորաց նորին՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն: Վասն որոյ աղաչեմ զընթերցողք և զլսողք
472ա շահաւետ // կտակիս յիշել ի Քրիստոս և աստուած-ողորմի ասել պարոն Խալիֆային, և իւր ծնողացն՝ հարցն և մարցն, եղբարցն, և քրեարցն, և ամենայն ազգականացն: Եւ զի ետ ընծայ և նւէր ի գեղն իւր ի Պեշնա-զմբեք, ի դուռն սրբոյն Գէորգեայ և սրբոյն Յովհաննու Մկրտչին, ի վա-յելումն մանկանց սուրբ եկեղեցւոյ...

Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի տէր և աստուած-ողորմի ասել և մեզ՝ գրագրացս Յակոբ գրչին և իւր հօրն Յովանէս քահանային, և ամենայն արեան մերձաւորաց նորին:

Այլ և ինձ՝ Մովսէս գրչիս, և ծնողացն իմոց՝ Դաւիթ քահանային, և Հայ-Խաթունին, և հօրեղբարցն իմոց Կիւրակոս կրօնաւորին, Սիմէոնին և Մեհաբունին, և որդւոյ նորա տէր Աւագին, որ յայսմ ամի կտրեաւմահ եղև ի տիս մանկութեան և կսկիծ դառնութեան հասոյց մեզ... Այլ և յիշել բարի կամօք զնորահաս մանկունս իմ՝ զՄիքայէլ և զԱնանիա, ոռ աշխատեցան ի նշայել և ի կոկել թղթիս...

472բ Դարձեալ, աղաչեմ ի տէր. Յիսուս յիշել զարժանաժառանկ տառիս զքահանայք ժամանակիս՝ զտէր Յովանէսն, զտէր Վարդանն, զտէր Սահակն և զՍտեփանոս սարկաւազն, զոր վայելել տացէ նոցա զտէր զգիրքս ի յերկար ժամանակս և փոխանակ լաւ պահելոյ և խնամելոյ վարձս բա-րեաց նոցա տացէ տէր աստուած, ամէն:

* 1489 թ. ընդօրինակված Երեւանի № 5860 ձեռագրում կա մի անթվական հիշատակարան. «Դարձեալ, յիշեցէք ի սուրբ յաղօթս ձեր զԲաբխաղաբն, և զճնաւոյս իւր զՅովանէս և զմայրն իւր զՆիքմար-Փաղէն, և զկողակիցն իւր զԳովաւմ-Փաղէն, որ զսուրբ ի գիրքս ի Սօֆո գերութենէն ազա-ւեաց և ետ ի տէրն իւր...» (էջ 448բ):

Ամենայն հավանականութիւնով արված է կամ 1491 թ. կամ դրա-նից մի քանի տարի հետո միայն:

Գրիչ՝ Յակոբ
վայր՝ Արծկէ

244բ Աւրհնութիւն ... որ ետ կարողութիւն սխալամիտ և ախմար գրչի Յակոբի եպիսկոպոսի հասանել յաւարտ Գանձարանիս՝ ի դառն և ի շար ժամանակիս, որ բազմացեալ են անաւրէնք ի վերայ երկրի և զքրիստոնեայք ի յերերմանի կու պահեն:

Եւ արդ եղև գրաւորութիւն սորա ի քաղաքն յԱրծկէ: Զի իմ եղբայրն՝ շնորհալից քահանայն Ղազար՝ քառասուն և ինն գանձ գրեաց և ոչ ժամանեաց յաւարտ գրոցս, այլ ի տիս երիտասարդութեան և ի հասակ մանկութեան՝ զան զառն և տարալ/ժամ մահուամբ յաստուած փոխեցաւ և եթող մեզ սուր անմրիկթար, և գիրքս անկատար մնաց:

Եւ ես՝ մեղուցեալ գրիչս Յակոբ եպիսկոպոս՝ դառն սրտիւ և տխուր դիմաւք գրեցի մեղաւոր ձեռամբս մինչև ՀԵ. (75) գանձն ի սուրբ ուխտիս որ կոչի Նճգրակատար, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի լուսանկար տաճարի, ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի ընդհանուր Հայոց կաթողիկոսի, ի թուականութիւնս Հայկազան տոմարի ԶԽ. (1491) ամի, յաշխարհակալութիւն ազգին նետողաց Աղուբ-բէկի, որ յայսմ ամի բարձաւ ի միջոյ և նստաւ ի թաղթն Խաղէրբէջան Սօֆի-Խալիլ, և Սաւլեմանն Միջագետս Ասորոց, և աշխարհս ի տարտարոս են, միթէ աստուած քաղցրանայ և աշխարհս խաղաղանայ:

245բ Եւ արդ, ես՝ թափով/րս ի բարեաց և փարթամս ի շարեաց սուտանուն Յակոբ եպիսկոպոսս աղաչեմ զձեզ ... յիշեսցիք զծնողան իմ, զհայրն իմ զՆերսէս քահանայ, և զմայրն իմ զԽաթուն-Մելիք, և զեղբայրն իմ զՇնորհալից քահանայն Ղազար, որ երեւ աշացս խաւար, և զքերբն իմ զՔիչի և զՔիւտ, և զեղբարորդին իմ Զաքարիայ սարկաւազն, որ թուղթս կուկեաց, և զհոգեւոր մայրն մեր զԲէկիւն, որ շատ երախտիք ունի ի վերայ մեզ յիշեսցիք և լի բերանով և ուղիղ սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք...

Զձեզ աղաչեմք հայրք իմ գթածք
Անմեղադիր լեր սխալանաց,
Զի իմ եղբայրն յիսնէ գնաց,
Էր շնորհալից՝ և անուշասաց.
Որբերն խիստ են շխարած,
Իրեանց կտրիճ հայրն է մեռած,
Մէկն է բոկիկ ու գլխիբաց,
Մեան տկլոզ՝ մարմինն ի բաց,
Նոքա կարօտ ամէն բարեաց,
Տխուր նստին և դեգերած:
Փորս և աղիքս է գալարած,
Էլ ճար չունիմ քան զտէր աստուած,

Որ ինքն տէր է անտիրաց՝
 Նախախնամող որբոց 'ւ այրեաց,
 Զմեզ չթողու ինքն ի ձեռաց,
 Փրկէ զմեզ ի փորձանաց
 Եւ ի ձեռաց անաւրինաց.
 Զանկարգս ի կարգս քահանայաց,
 Որ անարժանս եմ ի գրչաց.
 Մաքրէ դճողիս իմ ի մեղաց,
 Արժան առնէ լուսոյն փառաց,
 Զի մեզ և ձեզ մասցն բարեաց
 Պարգեհեցէ Քրիստոս աստուած:

Բ

244ա Որք կարդայք 'ւ ասէք և եղանակէք,
 Զմեղուցեալ Յակոբ գրրիչս յաղաւթս յիշեցէք.
 Աղաչեմք զձեզ լալով անդադար
 Յիշեցէք յաղաւթս զշնորհալից եղբայրն իմ զՂազար,
 Զի և նա գրեաց ըզկէս գանձիս ճարտար,
 Զժամանեաց յաւարտ սուրբ գրրոցս՝ զմեզ արար շիւար:
 Իմ աղիքս ի փորս է առէր գալար.
 Մեռաւ իմ եղբայր պատուական, վա՛յ է ինձ հազար:
 Ըձեզ աղաչեմ պանծալի եղբայր,
 Զեղկելի գրիչքս յիշեցէք յաղաւթս անդադար:
 Թէ ձայնդ է անուշ և քաղցրաբարբառ՝
 Լաւ եղանակէ 'ւ ուրախ լեր դու սըրտովդ յաւժար:
 Թէ բառքդ է խոշոր, մարդոյ դուր չի գար,
 Ի գատէ կացիր եղկելի՝ մըտաւք խելագար:

227

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երուսաղէմ 1741

Գրիչ՝ Մատթէոս
 Վայր՝ Աղքամար

375ա ...Աստանար յանկ ելեալ աւարտեցաւ տառս Մանրութեանց... ձեռամբ անիմաստ և անարհեստ գրչի Մատթէոսի, յաստուածախնամ կղզիս Աղքամար կոչեցեալ, ի հայրապետութեան տեառն Զաւարիայի, և ի թուականութեան հայկազնան տումարիս յինհարիւրի և ե. (40)-ին (1491), ի դառն և ի սաստիկ տրտմութեան ժամանակի: Յորում ամի անողորմ և քաղցր կամք արարչին ի գառնութիւն շարժեալ յիւրական արարածս, որ ելեալ ոմն անիծեալ ի յաստուծոյ Սովֆի անուն ի Թաւրիզոյ, և եկեալ բազում զաւրաւք ի Վան քաղաք, և աւերեալ և զբազումս աւար և գերի արարեալ և զսպասք եկեղեցւոյ և զԱւետարան և զամենայն սրբութիւնսն և զգրեանքն տարեալ գերի: Եւ ով կարէ պատմել զաւերն, զոր արար: Եւ

եկեալ ի յՈստան քաղաքն, և անտի եկեալ հրոխտալով նստաւ ի դաշտն Գաւաշիցն, դէմ յանդիման տեղւոյս: Եւ զայրանայր ի վերայ մեր որպէս ղգաղան պիղծն այն, և բազում շարիս խորհէր, թէ առնում դաեղն և զամենայն սրախոյնող առնեմ և զսրբութիւնսն քակեմ: Որով՝ սաստեալ սուրբ հաշի զաւրութեանց յետս դարձոյց զնա. և գնաց Սուլիման-բէկն զհետ, և կոտորեաց զնա ի դաշտին Վանայ, և կորեաւ ահիժեալն յաստուծոյ Սօֆի անունն այն:

Արդ ի յայս դառն աուրբս գրեցի զգիրքս զայս յիշատակ հոգւոյ իմոյ և ծնաւդացն Կաբապետին և Խաւնձա-Խաթունին, և հաւրեղբար տէր Յովանէս եպիսկոպոսին, և եղբարն իմոյ Ագիգբէկին...*

228

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նոր Զուղա, 338, ՄՏԱ ՄՏՄ

Գրիշ՝ Յոհաննէս

վայր՝ Համասեց գիւղաբաղաբ

242ա ...Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականիս Հայոց ԶԽ. (1491), ձեռամբ անիմաստ և անարժան գրչի Յոհաննէս արեղայի ... ի հայրապետութեան տեառն տէր Սարգսի, և ի ղանութեան Բայսանդուրոյ, որդոյ Աղուպ-բէկն, գրեցաւ ի գեղաքաղաքիս Համասեց, ընդ հովանեաւ սուրբ Կոթողիկէիս և այլ սրբութեանցս, որ աստ կան հանգուցեալ, ամէն:

Արդ, աղաչեմ զամենեանս, որք հանդիպիք սմա յիշեսչիք... զիս՝ զՅոհաննէսս, և զհոգեւոր զհայրն իմ զՅովաննէս, և զկողակիցն իւր զՍալ-թան-բաշին, և որդիքն իւր, և զդստերքն իւր, և զհոգեւորն՝ ղհաւատուոր քոյրըն իմ զԽաւաւմզէն, որ շատ աշխատանք կրեց ի գրել սուրբ Աւետարանիս... Արդ ցանկացող եղեալ սուրբ Աւետարանիս և ետ գրել Ղաստումն ի հալալ արդեանց իւրոց յիշատակ իւրն և ծնողաց իւրոց Արղուքին, Սիր-Խաթունին, և եղբարցն Յոհաննիսին, Գրիգորին, Հայրապետին, Սարիբէկին.

229

Մ Ա Ե Տ Ո Յ

Երեան 959

Հետ. ստացող՝ Դաւիթ

վայր՝ Բերդակայ վանք

309ա Զվերջին ստացող սուրբ տառիս զԴաւիթն և զկենակիցն իւր զԲէկին և զԿիրակոս երէցն և զծնողսն իւրեանց յիշեցէք ի Քրիստոս և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք նոցա, որ ազատեցին յայլազգեաց և ետուն կրկին ի դուռն սուրբ Յովանիսին Բերդակոյ և սուրբ Աստուածածնին՝ յիշատակ հոգոյ իւրեանց և ծնողացն, աստուած ղիւրեանց մեղքն թողու և

* Հայտնի է նաև, որ Աղթամարում 1491 թ. Կարապետ գրչի կողմից, ընդօրինակվել է Մայր մաշտոց (տե՛ս Յ. Թոփճեան, Ցուցակ Խ. Դատեանի, Բ, էջ 55):

ազատէ զնոսա ի շարէ և ի մեղաց, ամէն: ԶԽ. (1491) Թւին ազատեցին զսուրբ գիրքս Կիրակոս Հաւթօշ էրէցն և Դաւիթն ի Սօֆու թաւանէն, գնեցին ի հալ[ալ] արդեանց և ձրի յուղարկեցին ի Բերդակա վանքն յիշատակ հոգոյ իւրեանց. և որք հանգիպիք աստուած-ողորմի ասացէք, և աստուած ձեզ ողորմի, ամէն:

230

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ս. Կալայան, Յուդակ Վասպուրականի 211, սյուն, 517—518,
Շատախի Դաշտի թաղի եկեղեցի

Գրիշ՝ Իսրայել
վայր՝ Շատախ, Անջողոնց վանք

Փառք... Ուստի և տեսեալ զսորայս անճառ փրկագործութեան խորհուրդ՝ ոմն պատվական Վարդան, ցանկացաւ աստուածախօս սուրբ Աւետարանիս, և ետ գրել յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և ծնողացն՝ հօրն Գրիգորին և մօրն Թօրվանդին, և եղբայրց՝ Սարգսին և Աւետիսին, և հօրեղբօրորդւոյն Մուրադին, և հօրն Աստուածաւորայն, և մօրն Շամամին, և միւս հօրեղբայրն Սուպտանշին, և զաւակացն՝ Հայրապետին, Շահաւանին, Սուպտանշին, և Բաղդասարին, և Ղազարին, և Դարմանին:

Նւ արդ ես՝ յետինս քահանայից, անարժանս ի մանկունս եկեղեցւոյն, հրաման առեալ ի պատուիրանադիր առաքելական բանէն, որ ասէ. Յոր կոչումն կոչեցար՝ ի նմին կացչիր: Նւ արդ իմ, ո՛չ բերելով զայսպիսի վստահութիւն, այլ ունայն յամենայն բարեվայելչութենէ, որ առաքինեացն է համարձակութիւն, այլ ի բարեխօսութիւն մաղթելով զամենայն սուրբ[ս]ն և ի մարդասիրութիւն աստուծոյ յուսադրեալ զկործանեալ, լքեալ անձն իմ եղկելի:

Ո՞վ դէպքակործան մարմին երկրածին, որո՞վ ձայնարկութեամբ զքեզ աւաղեցից կամ զի՛արդ [և] զորո՞ց նշանակեցից. զմարմնական տարածմանց, եթէ՞ զհոգեկան սխալանաց, զկամայի՞ց, եթէ՞ զակամայից, զոր ոչ բաւէ նամակս վերաբերել և կամ ի գիր շարաբառնել: Այլ գիտողին ըսգաղտնեակսն, նմա առաջի կարգեալ հոլից գանձն իմ մաղթանօր, որ կարողն է կեցուցանել և վերստին հրաշագործել յիս՝ աղօթիւք ամենայն սրբոց:

Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետ[արանս] ձեռամբ Իսրայել անիմաստ և տխմար գրչին: Նւ իմ անընդունակ գոլով յարուեստ գրչութեան և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ, թէ յոտից մինչև ցլուխ չիք առողջութիւն, այլ ըստ կարի մերում, զոր պարգևեաց մեզ մարդասէր հոգին, բաւում աշխատեալ իմ՝ գրեցի անարժան ձեռք իմովք, լընտիր և լըստոյգ յօրինակէ, կենաւք տառապանաւք:

Գրեցաւ ի յերկիրս Մոկաց, ի քաղաքս որ Շատան կոչի, յոտ[ս] և ի գունն սուրբ Աստուածածնիս Անջողոնց, ի թուականիս Հայոց ԶԽ. (1491) ամին, ի դառնացեալ ժամանակիս, որ սարսրեցաւ յերկիրս ի գար[նա] նային ժամանակին:

231

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան. 6273 (Ղ. Փիրղալիմեան, նշխարք պատմութեան հայոց), էջ 361,
Մարզվանի եկեղեցի

Գրիշ՝ Առաքել
վայր՝ Աւագ վանք

....Արդ, աղաչեմ զձեզ, ո՛վ մանկունք նոր Սիրոնի, որք հանդիպիք այս սուրբ Աւետարանիս՝ կարդայք և օգտիք ի սմանէ, յիշեցէք սրտի մտօք յաղօթս ձեր զծոյլ և զհեղզ ծառայս ծառայիցդ աստուծոյ զԱռաքել սուտանուն արեղայ, Եւ գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի դուռն սուրբ Առաքելոց, որ կոչի Աւագ վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Կարապետին, և այլ բազմահաւաք սրբութեանցս, ի յառաջնորդութեան տէր Յովնանէս եպիսկոպոսի, ի թուին Ջն. (1491): Եւ այլ աղաչեմ անմեղադիր լինել խոշորութեան և սխալանաց, զի կար մեր այս էր. և որ յիշէ յիշեալ լիցի ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս:

232

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 7366

Գրիշ՝ Մարտիրոս
վայր՝ Բաբերդ

ա

655ա ...Արդ, աւարտեցաւ քրիստոսահիմն և աստուածաշէն քաջ նահատակաց և մարտիրոսաց հոգիաբուխ սուրբ տառս ի թվականութեան Հայոց Մեծաց Ջ. և Խ. (1491), ի խնդրոյ մեծահաւատ և աստուածասէր քրիստոնէիցն և հարազատ եղբարցն խոճայ Զրախին և խոճա Փիրումին, ...յիշատակ իւրեանց, և ծնաւդաց իւրոց Ամիր-Տատային և Ուլու-Խաթունին, և զաւակաց իւրեանց փոքր Տատային և Պարունին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց նոցին...

655բ ...Ստացան զսուրբ տառս ի հալալ ընչից իւրեանց... ի քաղաքս Բաբերդ, ի դուռն սուրբ Յոհան եկեղեցւոյն և այլ կենսակիր սուրբ նշանացն: Բայց գրեցաւ սուրբ մատենան ի քաղաքս Բաբերդ, առ դրան սուրբ Աստուածածնին, ձեռամբ անարհեստ և թարմատար, մեղսամած Մարտիրոս գրչի:

Եւ որք հանդիպիք սմայ կարդալով կամ արինակելով՝ յիշեցէք ի սուրբ և ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր զվերոյգրեալքս ի սմա՝ զԶրախն և զՓիրումն և զամենայն արեան մերձաւորս նոցին և զմեղաւոր հոգս զՄարտիրոս սուտանուն գրիշ, միայն թէ արժան իցեմ:

Արդ, խոշորութեան և սղալանաց որ ի սմայ անմեղադիր լերուք, կար մեր այս չափ էր: Այլ և խնամով պահաւդք արհնին յաստուծոյ և յամէնայն սրբոց, ամէն:

Բ

Տէր և աստուած ամենայնի
 Եւ արարիչըդ համայնի,
 Յորժամ փառաւք գաս յաշխարհի,
 Նըստիլ յաթոռ դատաստանի,
 Այց արասցէս քո ծառայի,
 Ստացաւդ ճառիս Յայմաւորքի,
 Որ մինչ ի յայս կայր ի մարմնի .
 Եւ այժմ հոգով առ քեզ յուղղի*:

Գ

Ամենազար տէր իմ Յիսուս
 Ինձ ողորմեայ՝ մեղուցելոյս,
 Եւ բըժըշկեայ զցաւս ի հոգւոյս,
 Որպէս պատմի աստ՝ ի գըրոյս:
 Այլ և հայեաց ինձ՝ եղկելոյս,
 Որ աստ ծըփիմ ի մէջ ծովոյս,
 Վառեայ զճըրագ աչաց մարմնոյս
 Եւ անվընաս հան զիս ի լոյս**:

Դ

Մեծ վարդապետ և ռաբունի
 Տէր Մխիթար*** հեղահոգի,
 Իր գովեցար յայսըմ ճառի
 Ընդ երանելեացն երանելի,
 Յորժամ գայցէ տէրն ամենի
 Նըստի յաթոռ դատաստանի
 Լեր բարեխաւս յայնմ ատենի
 Վասն եղկելոյս քարտուղարի,
 Այլ և ճառիցս ըստացողի՝
 Երկու եղբարցն, ի մի վայրի,
 Այց առնել տէրն յայնմ ատենի,
 Յորժամ դատէ զազգս ամենի:

Ե

Ջձեզ աղաչեմ մանկունք բարի
 Եկեղեցւոյ և սուրբ ուխտի,
 Որք հանդիպիք յայսըմ վայրի
 Յիշման արէք զիս արժանի՝
 ԸզՄարտիրոս մեռեալ հոգի՝

* Գրված է 223ր—224ա էջերի ստորին լուսանցքներում:

** Գրված է 251ր—252ա էջերի ստորին լուսանցքներում:

*** Խոսքն ուղղված է Մխիթար Կերմանեցի վարդապետին, որի վարժի ստորին լուսանցքներում (328ր—329ա էջերի վրա) գրված է այս հիշատակագրութունը:

Բարեաց թաքուր՝ շարեաւք իլի,
Ըզծրագրող այսրմ տառի,
Որ Յայսմաւորք անուն կոչի*:

233

ԳԻՐՔ ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

Բրիտ. թնգ. օր. 2615, Ֆ. Կոնիքեր, Յուցակ, 43, էջ 90

Գրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ Կեսարիոյ գաւառ,
Գրիգորի Նիւսացոյ վանք

108ա ...Գրեցաւ Ձեռնադրութեան գիրքս ձեռամբ Յովանէսի յանցաւորի ի գաւառս Կեսարիոյ, ի հռչակաւոր անապատս սրբոյն Գրիգորի Նիւսացոյն: Զի է լաւ և ընտիր արիւնակ, շինեալ և յարինեալ ի տէր Առաքելէ Սիւնեաց եպիսկոպոսէ, եւ մեք վասն առաւել գեղեցկութեանն գրեցաք զսա ի թվ. ԶԽ. (1491)...

234

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Տիրայր, Յուցակ Օքսֆորդի Բողոքան գրատան, Ms. Arm. E. 7.
Երևան, Մատենադարան «Անհատական արխիւներ» թղթ. 119, էջ 400—401

Գրիչ՝ Յուսիկ
վայր՝ Խաղտիշարու վանք

201ա ...Գրեցաւ ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի՝ սուտանուն Յուսիկ կրանաւորի, ի Թրւիս Հայոց ԶԽ. (1491), ի վանքս Խաղտիշարու, ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետին և սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Սարգ[ս] ի զարավարին, յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս քաջ րաբունապետ Ստեփանոս վարդապետի և Ժն. (15) անձն արեղի, որ կան ի յայս լսարանիս: Ով ոք հանդիպի ի սմայ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զանաւորսն 201բ գրչակս զմեղս/լասէր, և զծնաւդս իմ և զամենայն արեան մերձաւորս իմ, խոշորութեան և սղալանաց անմեղադիր լերուք, զի այս էր կարս իմ:

Յիշեսցիք և զստացաւզ սորայ զտիկին Մարթայն, որ ստացաւ զսա ի հալալ վաստակոց իւրոց՝ յիշատակ իւր, և ծնաւդաց իւրոց Աստուածատուր քահանայի, և ամենայն արեան մերձաւորացն, ի վայելումն որդոյն իւրոյ նորածին Թաթէս քահանայի, և որք յիշէք՝ յիշեալ եղիսցիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ, որ է արհմեալ յաւիտեանս, ամէն:

* Գրված է 630թ—631ա էջերի ստորին լուսանցքներում: Նման շափածո գրութիւններ կան Դաւալ էջերում: Բացի այդ, յուրաքանչյուր վարքից հետո, գրիչը հիշատակում է ձեռագրի ստացողներ խոճա Չրախի և Նրա եղբայր Փիրումին:

235

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6807

Գրիչ՝ Յունան

299բԳրեցաւ սուրբ քառաբուխ Աւել/տարանս ի Հա[յոց] թուականիս ԶԽ. (1491), ձեռամբ անարժան և մեղապարտ գրչի՝ սուտանուն վերակոչեալ, որ միայն զձեռն ունիմ և ոչ զգործն՝ Յունան եպիսկոպոսի, որ ոյշ եմ արժանի գրել զանունս ի կարգի, ի խնդրոյ սրբասէր և բարեմիտ քահանային Ովանիսին, յիշատակ իւր, և ծնողացն իւրոց, և եղբարցն, և ազգականացն, եւ կողակցին իւրոյ Մարիանին, և որդոցն իւր Ալեքսանդրին, և նորաբողոք դեռարուս փոքր սարկաւագին Ազարիային, աստուած վայելել տացէ նմայ, ամէն:

Արդ, աղաչեմ զսրբազան դասս քահանայից և յիշեցէք ի սուրբ աղաթս ձեր զմեղապարտ գրիչս եւ զստացող սուրբ Աւետարանիս զՅովանէս քահանայն, և զամուսին զՄարիանն, որ խիստ փափաք ունէին սուրբ Աւետարանիս վասն յիշատակի // իւրեանց:

300ա Դարձեալ, կրկին աղաչեմ զամենեւեան, որ սէր ունէաք և արուեստ ոչ, զի խամ էաք և անկարող. խոշորութեան և սղալանաց անմեղադիր լերուք, զի կար մեր այս էր, եւ դուք յիշեալ լիջիք առաջի ահաւոր բեմին Քրիստոսի, ամէն:

236

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Բ. Կիւլէսէրեան, Յուցակ Անկիւրիոյ 2, սյուն. 34

Նախագաղափարի գրիչ՝ Նսայի

301ա Գրեցաւ պատճառ և մեկնութիւն Բարձրացուցէիս, զոր արարեալ է երիցս երանեալ կաթողիկոսի Հայոց տեառն Ներսէսի, ի խնդրոյ Վարդան վարդապետի, որ կայ ի Հաղբառ ի դամբարանի, ի թվոյս հայկազեանս տումարի ինն հարիւր քառասուն (1491), ձեռամբ Նսայի քահանայի և պիտակ անուն վարդապետի, աշակերտի մեծի հռետորի և գիտնական վարդապետի Ներսէսի:

237

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր - Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն

Երևան 1524

676բ ...Արդ, ցանկացաւ իւր և այսմ սուրբ գրոցս աղայ խորքն, և կողակիցն իւրոյ Փաշայցանն, և զորդիքն իւրեանց՝ զՊապն, Յովսէփ, Բէկիշէն, Մուրադշէն, և զդստերքն խորին՝ Լայլուն-Փաշէն, Մաղար-Փաշէն. և ստացան սուրբ գիրգս յիշատակ յիւ[ր]եանց, և ծնաւոյց իւրեանց՝ զհայրըն իւրեանց հանգուցեալն ի Քրիստոս զԲաղդադշէն և զԽանձին, որք

հանդիպիք ի սմայ աւրինակելով կամ կարդալով յիշեսցիք ի յաղաթս՝
ձեք և աստուած զձեզ յիշէ իւր միւսանգամ գալըստեանն, ամէն*։

ԹՎ. ԶԽ. (1491), Եղովկ զՂարիս վարպետս, թէ ոնց լինիմ յայս
դարիպութիւնս**։

238

Հ Ա Շ Ո Յ

Տեղն անհայտ, ՄՏՄ

Գրիշ՝ Յոնաննէս

վայր՝ Թանառեա՞ց վանք

Գրիշ Յոնաննէս կրօնաւոր՝ միաբան Թանառեայ վանից, ստացոյ
Միւրմշան, գրեալ յաւրինակէն Սանաննոյ։

239

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նրեան 357

91ա Աստուած աւրհնէ զԱստուածայտրին կողակիցն և զիրեանց ծնաւ
զՊաղտատ-Մեխիքն, որ տւիլն զիրեանց խաւունն Աւետարանիս յի-
շատակ։ ԹՎ. ԶԽ. (1491)։

240

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նրեան 10220

Ստացող՝ Միւսա

239ա Եւ արդ ևս մեղուցեալս յարդարոց և ալ նար յժանս ի կարգաւոր[ա յ]ց՝
ծառայս ծառայիցդ աստուծոյ Միւսա քահանայն, ստացանք զսուրբ Աւե-
տարանս ի հալալ և ի քրիստնաշան վաստակոց մերոյ, յիշատակ մեզ ան-
ջընջելի և կտակ անդառնալի մեզ, և ծնաւդաց մերոյ՝ հարն իմոյ Հե-
րայպետին և մարն իմոյ Մաղթում-Փաշային***, և հարեղբարն իմոյ
Նսային, և կողակցին իւրոյ Կուլի-խաթունին, և իւր ծնաւդացն, և եղբար-
ցըն Եղիշափին, Արհրահամին, Կենակցին իմոյ Մաղթումին, և Քեֆուշին,
և Սառային, և Նիգարին, և այլ ամենայն մերձաւորացն մերոց՝ կենդա-
նեաց և հանգուցելոցն։ Եւ լի բերան աստուած-ողորմի ասացէք, և աս-
տուած զձեզ ողորմեսցի, ամէն։

Ի թվին ի Զ. ու խ. (1491)։

Դարձեալ երես անգեալ աղաչեմ զձեզ... յիշեցէք... զտէր Միւսասին, և
զորդին իւր տէր Մարտիրոսն, և զիւր եղբայրին <իւր> զՅոնաննէս, զՊաղ-

* «Ամէն»-ը գրված է փակագրով։

** Այս տողը գրված է այլ ձեռագրով։

*** Տողերի մեջտեղում այլ ձեռագրով գրված է՝ «Եւ արեան մերձաւորաց»։

տայսարն, զԳասպար և զՈւրատն, և զմայրն իւրեանց ՂՄխումն, և Կու-
լրստանին*, և զՔնփուշն, և զՆիկարն, և զՆխտիարն, և զամենայն արեան
մերձաւորս, ամէն:

241

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 9660

Ծաղկող՝ Պարսամ

Շա Պարսամ ծաղկողս անյիշելիս
Ծաղկող եղէ Աւետարանիս,
Տէրն աղաչեմ տենչմամբ սրտիս,
Եւ զարարիչն բոլորիս,
Որ զձեզ անփորձ պահէ յերկրիս.
Անմեղադիր լերուք ծաղկիս**:

* Անունը գրված է տողամիջում:

** Ավետարանից մնացել է միայն տերունական նկարների և համարաբրառի մի մասը:
Հիշատակարանը գրված է նկարներից մեկի ներքևում: Պայմանականորեն նեք տեղադրում 1491-ի
թվաշարքում, նույն այս Պարսամ գրիչը նկարազարդել է մի այլ Ավետարան 1493 թվականին՝
Աղթամարում (տե՛ս էջ 191, Հիշատակարան № 252):

242

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4782

Գրիչ

ա

- 220ա Ո՛հ, ո՛հ, զայս դառն տարիս, ցորեանն ի Կ. (60) թվ. (թանկա) ու չկա, կորեկն և զարին ի Մ. (50) թանկա, և աղքատք ամէն խիստ տառապին և անիծեն զՍօֆին:
Թվ. ՋԽԱ. (1492)*:

բ

- 305բ Այսաւր փախեալ Սուլիման-բէկն ի Թավրիզու, թվ. ՋԽԱ. (1492), արեգի Գ. (3), աւուր ամառնամտին, յերեսաց Հռուստամ ամիրզի, և աշ |||

գ

- 230բ Զեռքս փրտի և ի հող դառնա,
Գիրքս յիշատակ առ ձեզ մընա:
Որք ընթեռնութ և օգտիք ի սմայ,
Յիշէք առ տէր զգծող սորայ:

դ

- 292բ Թամուրի տարին ի յԱլընջա ի խիսար են եղել: Անդ է ասցել Մաա-րէնս վարդապետն զտաղս ողբական բանիւ**:

ե

- 201ա Կարմիր կիրակէին ասա և ուրախացիր դու կարմիր գինով***:

զ

- 213բ Ո՛հ, ո՛հ, անդէրն մոլորեցոյց, անմեղադիր լերուք:

է

- 217բ Յորժամ զմեղեղիս հրգես զմեղաւոր գծիկս յիշես, ո՛վ եղանակող:

ը

- 248ա Տաղս*** ի յօրինակի գծողէն՝ ի Միքայէնց [Թումայ] քաջ և արի փի-լիսոփայէ: Աստուած լուսաւորի զուր հոգին, ամէն:

* Այս և հաջորդ բոլոր հիշատակագրութիւնները գրված են նշված էջերի ստորին լուսանցքներում:

** Խոսքը «Սրբոյն Յակոբայ Մծրնայ հայրապետի» մասին գրած տաղի մասին է, որ սկսվում է «Այսաւր գոչմք բերկրանաւք» բառերով:

*** Խոսքը «նոր կիրակէի» գանձի մասին է:

**** Խոսքը գիշերապաշտման տաղի մասին է, որ սկսվում է «Արաբշակից հօր անեղին» բառերով:

Բ

290ա

Ա՛խ, իմ էրէսս ձեզ ի մոխրին, ինձ ասացէք զտէր ողորմին*:

243

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

2. 3. Քօսեան. Յուցակ Արծնեան վարժարանի 14, ՀԱ. 1961, սյուն 133

Գրիշ՝ Խաչատուր
վայր՝ Յաղաքաբայ վանք

...Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի ձորս Աղեկեաց, ի վանքս Յաղաքաբայ, ի գրան Կենսաբեր սուրբ Նշանիս, և սուրբ Բենոացս Քրիստոսի, և սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Կարապետիս, և սուրբ Առաքելոցս, առ ոռս փառաւոր և մեծաղգի արհնայիսկոպոսիս տէր Գրիգորի զոր տէր աստուած պահեսցէ զնա երկար ամօք, ամէն: Արդ, ես՝ Թանկազիզ ապաշխարողս ստացայ զսուրբ Աւետարանս և ետու հարադատ եղբայրն իմ... ի տէր Խաչատուրն՝ յիշատակ մեզ, և ծնողաց մերոց, ոլալիս իմոյ ծերացեալ, և ի Քրիստոս փոխեցեալ երախտաւորին մեր տէր Գաթիկն, հարն մերոյ Ալիքէկիւն, և մարն մերոյ Իկտիշիւն, և աւագ էղբարն մերոյ Գալըստիւն, և կողակցին իւրոյ Ջանխաբունիւն, և դեռաբուսիկ և աստուածապահ մանկանն իւրոյ Եղիշէիւն, ուստերաց և զստերաց իւրոց, ամէն:

Յիշեցէք զգծողս զԽաչատուր քահանայս, և զհայրն իմ զԱստուարն, և զմայրն իմ զՔարամ: Գրեցաւ ի թուականութեանս հայկազեան տումարի ԶԽԱ. (1492):

244

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նոր Զուղա 415, ՄՏՄ

Նորոգող և կազմող՝ Մանէլ
վայր՝ Կուֆի գիւղ

264

...Ջատացող սորա զՍտեփաննոս քահանայ... յիշատակ հար իւրոյ Սաֆարշիւն և մար իւրոյ Թամարիւն, որ ետ զգինս սուրբ Աւետարանիս ի հալալ վաստակոց իւրոց, յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և ի վայելումն որդոյ իւրոյ Ստեփաննոս քահանայի... Ընդ սոցին և զնորոգաւղ սորա և զկազմող՝ զՄանէլ անարժան գրիշս յիշեցէք... ԹՎ. ԶԽԱ. (1492):

* Նման հիշատակագրութիւններ, ուր գրիշն արտահայտում է իր վերաբերմունքը ընդօրինակվող գանձի կամ տաղի նկատմամբ, կամ տալիս է համապատասխան ծանոթութիւններ գանձի հեղինակի, գրութեան և նպատակի մասին՝ շատ կան ձեռագրում:

Այսպէս, օրինակ, 269թ էջում ընդօրինակված է «Ի ձայն հրճուանաց խրախանած» բառերով սկսվող մի երգ, որ վերնագրված է «Տաղ անոյշ»: Գրիշը լուսանցքում նկատում է, որ այդ տաղի «Ոչ անոյշ գիտեմ, ոչ շանոյշ» և այլն:

245

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 4201

Գրիշ՝ Կարապետ
վայր՝ Ախթամար

264p ...Արդ, ես՝ մեղուցեալ և անարժանս յամենայնի Կարապետ քահանայ... կատարեցի զսա ի կղզիս Ախթամար, ընդ հովանեաւ սուրբ խաչիս և սուրբ Սարգսի զաւրավարիս, ի հայրապետութեան տեառն Զափարիայի, ի թվականութեանս Հայոց ՋՃԽԱ. (1492):

Բայց ես մեղուցեալ և անարժան ծառայս ծառայիցդ աստուծոյ խուսըն* Պաւղոսս, եւ որդիս իմ Յոհանէս Լտուր զքծագլ լի զսա ի խալալ և յարդար վաստակոց մերոց, յիշատակ հոգոյ իմոյ, և ծնաւդացն իմոց՝ հարն, Յոհանիսին և մարն Թանկ-Խաթունին, և հարեղբարն Գրիգորին. և կենակցին Խաթունին, և զաւակացն, և Պաւղոսի կենակցաց Բաղդասլին 365ա և Մրգարին, և որդոցն Յոհանիսին, Դաւիթ, և // Գրիգորին, Վարդգին, և զստերացն Դոհարին, Թանգ-Խաթունին, Դովլաթին, Ազիզ-Խաթունին, Ղարիպ-Խաթունին, Թուրուանդին, Թաւրիզին և այլոցն ամենեցուն, և հարսին Մսրմէլիֆին, և զաւակացն Պաւղոսին, Դուլստանին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն մերոց՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն առ Քրիստոս...

Դարձեալ, աղաչեմք ձեզ, ո՛վ քահանայր և ժողովուրդք, որ լի բերանով աստուած-ողորմի ասիցէք ինձ՝ մեղաւք մեռեալ հոգոյս Կարապետ քահանայիս՝ զրողիս, ծաղկողիս և կազմողիս, և իմ ծնաւդացն՝ հօրն Յոհանիսին և մարն Շարմէլ լի յիֆին, և հօրեղբարն իմոյ Հայրապետ սրբաւիրան արեղային, և Մինասէլ լի յիֆին, և հօրեղբարն իմոյ Հայրապետ սրբաւիրան արեղային, և Մինասէլ լի յիֆին, և զաւակացն Թումին, Մինաս սարկաւագին, Խաչատուրն, և զստերացն Շախիաշին, Մահսումին, և եղբաւրն իմոյ Մխիթար//իֆին, և որդոյն Շախալարունին և Մկրտչին, որ ի յայսմ ամի փոխեցան առ Քրիստոս և թողին սուք անմխիթար Բ.(2) եղբարս, և զքոյրն իմ զՓաշէն, և զայլ ամենայն մերձաւորքն մեր, և աստուած-ողորմի ասացէք և աստուած ձեզ և մեղ ողորմեսցի ի յաւուրն ի դատաստանին, ամէն...

246

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 6884

Գրիշ՝ Զափար
վայր՝ Դվնիկ գիւղ

173p Փառք... որ ետ կարողութիւն տկարամիտ և փծուն գրչի զարիպ Զափարի հասանել յաւարտ սուրբ գրոցս, որ կոչի Մաշտոց. ի թուականիս

* Իմա «հիւսն»

Հայոց ի ՋԽԱ. (1492), ի գեղս Դվենիկ, ընդ հովանեաւ սուրբ Գրիգորի տաճարիս, ի յաստուածաշէն տունս իմ սանահարացս՝ տէր Կարապետի 174ա և Ամիր-էղլի, որ և աստուած հաստ||ատուն և խաղաղ կենաւ պահեսցէ զսոսա իւրեանց ընտանեաւք, ամէն:

Արդ, խնդրող եղև այս աստուածաշունչ գրոցս հաւատարիմ տանու- տէրն Գրիգոր, և ստացաւ զսա ի հալալ և յարդար վաստակոց իւրոց յի- շատակ իւրն, և բարի ծնաւդացն՝ հարն Հարապետին և մօրն Խալասին, և եղբարցն Կարապետին և Վարդպարունին, և քուերն Գուլշատին, և որ- դոյն Կիրակոսին և Սուլտանին, և դստերցն Բաղտատին և Սալշուկին, և ամենայն արեան մերձաւորացն, ամէն:

174բ Արդ, որք հանդիպիք այս գրոցս լի բերանով և ուղիղ սրտիւ՝ աս- տուած-ողորմի ասացէք հաւատարիմ տանուտորոջն Գրիգորին, և ամուս- նոյն Սուլտանին, և դստերցն Բաղտատին և Սալշուկին, և փեսայիցն Շա- համիրին և Սահակին, և Գրիգորի եղբարցն՝ Կարապետին և Վարդպարու- նին, և եղբօրորդոցն Հարապետին, Շահպարունին, և Աստուածատուն, և Նուրադին: Այլ և զաւակացն՝ զնացեցելոցն առ աստուած Ամիրխէրին, Ստեփանոսին, Ամիրին և Մերունին:

175ա Եւ արդ, մի ոք իշխեսցէ ծախել զսա և կամ դրաւել՝ ոչ ի մերոց և ոչ յաւտարաց. և եթէ ոք յանդգնի և ծախէ կ:սմ հեռացնէ, զպատիժն Յու- դայի առցէ և զԿայնին և զԱրիոսին, ամէն:

/// Մկ՛ր յտիւն, ամէն, այլ և հարսնեբուն՝ Հարմելիփին և Թուրվան- դին*

Եւ արդ, սխալանացս անմեղադիր լերուք, զի ստիպով դրեցի ի զա- րիպութիւնս, և կարն իմ այս էր:

247

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻԻՆ ՆԵՐԱՇՈՒԹԵԱՆՆ ՊՈՐՓԻՐԻԻ ԳՐԻԳՈՐԻ

ՏԱԹԵԻԱՅԻՈՅ, ԵՒ ՄՏՈՐՈԳՈՒԹԵԱՆՆ ԵՒ ՅԱՂԱԳՍ

ՄԵԿԵՆՈՒԹԵԱՆ ԳՐՈՅՆ ԱՐԻՍՏՈՏԵԼԻ՝ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՈՐՈՏՆԵՅԻՈՅ

Երևան 1921

Գրիչ՝ Անդրեաս

վայր՝ Ամասիա

183բ ...Շնորհիւ տեառն կատարեցի գիրքս, որ է արտաքին իմաստնասի- րութեան լուծմունք, որ է իմաստք մեծ իմաստնասիրացն Պոքփիւրի և Արխստ[ոս]]էի՝ մեկնեալ մեծի և անյաղթ փիլիսոփային Դաւթի եւ լու- ժեալ ի մեծ հռետորէ Յովնանիսէ վարդապետէ Որոտնեցւոյ և ի լուսա-ւոր րարունապետէ Գրիգորէ եռամեծէ՝ ձեռամբ մեղսաներկ և փցուն, սղալոտ և ծոյլ, դատարկ յամենայն բարեաց Անդրէաս անարժան երի- ցու, կամաւք և յաւժարութեամբ խաւճայ Ամիրտովլաք բժշկին, քանզի հմուտ գոլով ամենայն աստուածաշունչ գրոց, այլ և ամենայն արտաքին իմաստասիրութեան հանճարոց, զոր և այժմու ժամանակիս երկրորդ Պտղոմէոս յայտնեալ ըստ գրասիրութեան: Զի բազում դիրս թարգմա-

* Կես տող դատարկ է թողնված, գիրքը նվեր ստացող վանքի անվան լրացման համար:

նեացի յարապ և ի պարսիկ լեզուէ ի մեր բառ, գիտելով քաջ և զնոցայն գիրն և լեզուն Որ և յարգեալ և պատուեալ ի թագաւորացն իսմայելացոց, զի յառաջն բնակէր ի քաղաքս յԱմասիա, և յետոյ՝ գնացեալ ի Կոստանդինուպոլիս առ թագաւորն, որ Մահմատ-խան կոչուի, և յետ մահուան նորա՝ թոռն նորին սուլտան Ահմատն առաքեաց և էբեր առ ինքն՝ ի քաղաքս յԱմասիա, ի տեղի սնընդեան իւր և յոժ սիրով ընկալալ, յորում ժամանակի գրեցի զգիրքս ի վայելումն իմաստնայեղ անձին իւրոյ և յիշատակ առ յապայսն:

Արդ, եղև զրաւ գրոյս ի թվ. ԶԽԱ. (1492):

Աղաչեմ յիշել ի տէր զվերոյգրեալսգ՝ դիւանայ Ամիրտովլաք բժիշկըն՝ զստացաւդ սորա և զամենամեղ գծողս, և դուք յիշեալ լիջիք առաջի Քրիստոսի:

Դարձեալ, կրկին աղաչեմ յիշել ի տէր զտէր Սարգիս քաջ ռաբունին և զզտէր Թադէոս զրոց աշակերտն, որ ի նորին աւրինակէն գրեցի զգիրքըս, զի աւրինակ սորա գրեալ էր ձեռամբ տէր Թաքէոսին, ի յաշխարհն Հոնաց. ի քաղաքն Դազաւիա, որ այժմ կոչի Կաֆայ:

248

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Թ. Գուշակեան, Յուդակ Սեբաստիոյ ս. Նշանի 134, էջ 82

Գրիշ՝ Յովանէս

վայր՝ Սեբաստիոյ ճաւառ,

ս. Նշան վանք

531

...Գրեցաւ և աւարտեցաւ Գանձարանս աստուածային մատենից ձեռամբ յոգնամեղ և տարտամ և /// Յովանէս Գրշի, ի գաւառս Սեբաստիոյ, ի դրանս սուրբ Նշանիս, ի թվականութեանս Հայոց ԶԽԱ. (1492), և /// Յովյանէսիս:

Արդ, որք հանդիպիք /// յիշեսցիք զմեղաւք ի լի գրչակի ս///:

249

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),

էջ 365, Ամասիայի ս. Նիկողայոս եկեղեցի

Գրիշ՝ Գրիգոր

վայր՝ Թոխաք

Գրեցաւ սա ի թուին ԶԽԱ. (1492), ի Թոխաք քաղաքի, ի դուռն Պարսամայ ճգնաւորի, ձեռամբ Գրիգոր երիցոյ...

[Յիշեցէք զբարեպաշտ Սալչուկն, որ ետ զվաթսուն Ֆլորի, և ստացաւ զսա, և եղ յիշատակ ի դուռն Ամասիոյ սուրբ Նիկողայոսի]:

* Փիրղալեմեանը չի հայտնում, թե երբ է կատարվել այս նվիրաբերութունը:

250

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Ց

Հոռմ 24, Տիսերան, Ցուցակ, էջ 305

Նորոգող՝ Ատոմ

- 292բ Ո՛վ դասք լուսերամից և հանդիսի կայճառք արհիհափայլք, ծիծ-
ռունք բանաւորք՝ գուշակ գարնան, հոգեւորք ծաղիկ պարտիսաց բուսողի,
շուշանից գեղազարգեալք ի բանաւոր երկրի ի դիտանոց Սիոնի՝ մաւրն
վերնոյն ծրուսաղէմի, մանկունք սուրբ եկեղեցւոյ՝ յիշեցէք ի բարին
Քրիստոս զստացողք սուրբ տառիս զսրբասէր քահանայքն ըզՄխիթար.
- 293ա զՅովանէն և զԽաչատուր, // և զծնաւղսն իւրեանց՝ զՆերսէս քահանայ
և զՍտեփանոս քահանայ, զՆօնֆար և զԲաղդատ, և զկողակիցքն զԹաւ-
րէզ և զՇարքաթ, և զորդին իւր զգեղեցկատիպն, զիմաստունն, զբաւ-
մաշնորհն, զարի և քաջ սարկաւազն զՅակոբ, որ յայսմ ամի փոխեցաւ
առ Քրիստոս և սուգ անմխիթար եթող զծնողաց իւրոց: Արդ աղաչեմ
զհանդիպողքդ սմա սուրբ սրտիւ և բոլորախօս լեզուաւ աստուած-ողոր-
մի ասացէք և աստուած ձեզ ողորմեսցի յահեղաւորն դատաստանի:
- Նորոգեցաւ եղանակաւոր տառս Զ. և ԽԱ. (1492) թըլին, ձեռամբ
մեղաւոր ծերի Ատոմի, ի վայելումն դպիրացն Ներսեսի, Վարդանի, Թա-
ղէսի և Ստեփանոսի, զորոց վայելել տայ նոցա աստուած ընդ երկայն
աւուրս մինչ ի խորին ծերութիւնն առողջ հոգով և մարմնով, ամէն:

251

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4309

Հետ. ստացող

- 295ա /// եւ զաներն իմ զՄէհրանն, և զոքանչն իմ զԽոյանդն, և զդուստրն
իւր Դանայ-Խաթունն [յիշեցէք], ամէն:
- Թվ. ԶԽԱ. (1492)*:

* Այդ թվականին Քաղցրահայաց վանքում Մարգարեի և Ղուկաս գրիչներն ընդօրինակել
են մի Մաշտոց (տե՛ս Հ. Ոսկեան, Տիարբերի Նահանգի վանքերը, ՀԱ, 1963 թ., սյուն. 68):

322բ

...Նւ արդ ես՝ յետինս ի գրչաց և անարժանս ի կարգաւորաց ուստանուն կրօնաւոր Յակոբ... կատարեցի զսա մեղսամած մատամբս իմով յաստուածաբնակ կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ ամենայաղթ սուրբ Խաչիս և սուրբ Նշանիս, ի հայրապետութեան տեառն Զաքարիայ կաթողիկոսի, թուականիս Հայոց ՋԽԲ. (1493)... ի դառն և ի վշտաբեր ժամանակի, քանզի Գ. (Յ) ամ է, որ աշխարհս անտէր է ի փաթշահէ, և յայսմ ամի թագաւորեաց Ընրստամ փաթշահն, և ոչ գիտեմք, թէ՛ այլ ինչ տի տեսնանք, զինչ տեսաք այլ աստուած տեսնուլ չտա. և այս բաւական է:

Արդ, որ ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս... յիշեսցիք յերկնագնաց յաղօթս ձեր զյառաջ յիշեցեալ ստացող սուրբ Աւետարանիս [զխոջայ Միքիջանն, և զծնօղսն՝ զԱւետիսն և Աւդու-Մէլիք, և զկողակիցն զՆորիփաշէն, և զաւակսն զՈւլուփաշէն, և զԱստուածատուրն, և զԽոջաջանն, և զԱւիտիս Ստեփաննոսն, և զԵղբարքն զԽոջազատէն և զՈւլուփաշէն՝ զԽանկուցեալ ի Քրիստոս, և զՀագարէկն]*:

323բ

...Ընդ նոսին և զանպիտան Յակոբ գծողս սորա, և զծնօղսն մեր զՅովսէփ և զՓաշայ, և զԵղբայրն իմ զՍուփիաս, և զկողակից [ց] քն զԱւմաէի-Խաթուն և զԹուրաւեղայ, և զորդին զՍտեփաննոս, և զկողակիցն զՆղաշ, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորն իմ՝ զկենդանիքն և զհանգուցեալքն: Նաև զհոգեւոր երախտաւորն իմ և զվարպետքն՝ զբաշ և արի և ընտրեալ փրկիսփայլքն՝ զտէր Թումայ և զտէր Հայրապետ և զտէր Յովաննէս, և զայլ ամենայն երախտաւորն՝ զկենդանիքն և զհանգուցեալքն յիշեցէք և լի բերանով և ուղիղ սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք...

324ա

Նւ ինքն Քրիստոս աստուած, որ տէրն է փառաց և տուող ողորմութեանց ամենեցուն առհասարակ ողորմեսցի՝ ստացողին, և մեղաւոր գծողիս, և ծաղկող [Պարսամիւն, և իմ ծնօղին, և ամենայն զարմիցն, ամէն],** և թուղթ կողողին և աստուած-ողորմի ասողին, և ինքն եղիցի աւրհնեալ, գովեալ և բարեբանեալ յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

* Փակագծերի մեջ առած հատվածը գրված է ձաղկող Պարսամի ձեռքով:

** Փակագծերի մեջ առած հատվածը լրացրել է ձաղկող Պարսամը գրչի կողմից դատարի թողնված երկուսուկես տողերի վրա:

Բ

Ստացող՝ Խոջայ Միրիչան
վայր՝ Խաբականց գիւղ

324ա Եւ դարձեալ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զտէր Ներսէս քահանայն, որ միջնորդ եղև այսմ յիշատակի: Եւ ես խոջայ Միրիչանս* ետու զսուրբ Աւետարանս ի Խաբականց գեղ, ի դուռն ծնօտի սուրբ Գորգուն, անջինջ յիշատակ հոգոյ իմոյ և ծնողաց իմոց, և մի ոյք յանդգնի հեռացուցանել ծաճելով կամ գրաւելով, ոչ յիմոց և ոչ յօտարաց. և ոյք համարձակի և հեռացուցանէ, նա դանէծքն զԿայէնին և զՅուդային և խաչահանուացն առցէ, ամէն:

324բ Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զԽաբականից տէր Կարապետն, և զտանուտէրքն՝ զԲէկլարն, և զՅովանէսն, և զԴորգոնց Յովանէս, և զՅովանէս խուան**, և զԿիրակոսն, և զԻւր որդիքն՝ զՄկրտիչն և զՂուգիչանն, և զՅովանէսն, և զհանգուցեալ տանուտէրքն զԱւետն, և զՍատաղէն, և զԱտոմ, և զԹովմէն՝ մեծ և փոքր առհասարակ...

253

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Ն. Քարամեան, Յուցակ Ռերլինի 58, էջ 47, Ալիշան «Սիսական», էջ 487

Գրիչ՝ Մանել
վայր՝ Շահապունէֆ, Կոֆի գիւղ

256ա ...Գրեցաւ Մաշտոցս ձեռամբ բազմամեղ և փրցուն դրչի Մանուէլի, ի ձորս Շահապունեաց, ի գեաւոս Կոֆի կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ եկեղեցոյս և սուրբ խաչերոյս և Վարդանանց սուրբ նահատակացո, ի թվականիս Հայոց ԶԽԲ. (1493), ի ժամանակին, որ Ըղաւստամ անուն փառշահ կանգնեցաւ և գնաց ի վերայ Շարվանայ...

254

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),
էջ 366, Վան՝ Կենդանանց գիւղ,

Գերութիւնից աղաւորդ՝ Թաւազալ
վայր՝ Ախլցիսէ

Թուին ԶԽԲ. (1493) բերաւ յԱխլցիսէ քաղաք, և Քրիստոս աստուած օրհնէ զԹաւազալն, որ շուտով թափեաց ի գերողացն: Աստուած զինքն աղատէ ի դժոխոցն, ամէն: Ղրկեցաք ի յաթոռն՝ ի սուրբ էջմիածին:

* Հիշատակարանը Միրիչանի անունից գրել է ծաղկող Պարսամբու Խոջայ Միրիչանի և Նրա «կողակից» Նուրի-խաթունի պատկերները գծված են ձեռագրի 6ր էջի վրա, Քրիստոսի պայծառակերպութեան նկարի ստորին մասում:

** Իմա՝ սփիւսն:

255

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6348

Հետ. ստացող՝ Ներսէս
վայր՝ Կալեւր գիւղ

աւ

388ա ...Արդ, ես՝ Ներսէս երէցս...//... ցանկացող եղեալ յամենայն բարութեանց ի սուրբ և ի ծերացեալ՝ Աւետարանիս, զոր առի ի հալալ ընչից իմոց յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց՝ հաւրն իմոյ Գրիգորին և մաւրն իմ հռենիւն, քվերցն իմ Անա-Խաթունին, մամին և մեծ մաւրն իմ հաւր-միկին, հաւրեղբարն Եգեկեղին, և ամուսնին իմոյ Դիլշատին, որ նորայ հալալ ընչովն գնեցի զսուրբ Աւետարանս իւր հոգոյ [յ]իշատակ, զոր աստուած վայելալ տացէ իւր հոգոյ մենարանին, ամէն:

388բ Եւ Քրիստոս աստուած, որ առատն [է] ի տուրս ողորմածաց՝ ողորմի Թաւայֆալին, և կողակցին Թանկսուղին, և իւր որդոյն ...//... զփոխարկեալն ի Քրիստոս զՔեղուպաթն և զկենդանի որդիքն լաւհասարակ արհնէ:

Դարձնալ, արհնէ աստուած մայրն Դոնար, ու փափաքանաւ սրտիւ և [յ]ուսոյ հաւատով մէկ նոհ երեւտ սուրբ Աւետարանիս՝ ըստ իւր որդոյ հոգոյն, որ ի Քրիստոս հանգուցեալ է, և միւս եղբայրն արհնէ, որ կամակից եղև հոգոյ բանին՝ ղեռնդամիւրն...

Արարիչն աստուած արհնէ զԿալեւր գաւղն և զժողովուրդն առհասարակ, որ բարի բանի կամակից են: Ի թվականիս Հայոց ՋԽԲ. (1493) Լաւ Ներսէս էրէցն, և իւր որդի Թանկիղուղին, Մարկոս կուսայկրան արեղէն, Գրիգորն, Դուկասն, և հարսն Թախծամն, և դուստրն Խոնձնէ զսուրբ Աւետարանս յիշատակ հոգոյ իւրեանց, ամէն:

բ

Ես Ովանէս արեղէս վկայ եմ առաջի աստուծոյ, Մսրբաղէն, իւր որդի Յարխաշն ծախեցին զօծտարանս Ներսէս իրիցին ԿԵ. (65) Թանկայ. աստուած շնհօոր անի**:

գ

Ես՝ Պօղոս էրէցս, որդի Յակոբ քահանային, տվի զԱւետարանս կարդալ ի գեղս Վարդէրաւ՝ քանի գեղ շէն է. և թէ գեղս էլնէ ի տեղացս՝ Աւետարանս էլ առնում անդրուց. վկայութեամբ տէր Ներ[ս]իսին և Գրիգոր արեղային***:

* Ձեռագիրը գրված պետք է լինի ԺԳ դարի վերջերին, կամ ԺԴ-ի սկզբներին: Պահպանվել են ավետարանիչների ճաշակով նկարներ, որոնց հեղինակն է Թորոս նկարիչը. «Ձսուրբ պատկերացս նկարաւղ զԹորոս մեղաւոր յիշեա ի տէր Յիսուս Քրիստոս» (էջ 1ր):

** Գրված է սկզբի մագաղաթյա պահպանակի վրա:

*** Հիշատակագրութիւնը գրված է Հովհան ավետարանիչի նկարի վերևում, շրջանակի մեջ, հավանաբար 1493 թվականից ոչ շատ հետո:

256

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Գ. Սրուանձտեանց, «Թորոս Աղբար», Բ, էջ 504
Կամախ՝ Բաղէոս առաքեալի վանք

Գրիշ՝ Ստեփան
վայր՝ Այրիվանք

Յանկացող սուրբ Աւետարանիս ոմն ի կանանց Համանգուլ անուն հաւատաւոր և ապաշխարող, կուսամանուկ գոլով ի տղայութենէ, ևս գրել զսա... յիշատակ... հաւրն իւր Յովանիսին, և մաւրն իւր Խոնք-Խաթունին, և եղբարց իւրոց Յուրգանանին, և Սարգիս դպրին, և ամենայն արեան մերձաւորաց՝ Զուհարին, Շահանդուխտին, Եղիսաբեթին: Գրեցաւ... ի հրաշալի Այրիվանք, ընդ հովանեաւ սուրբ և հրաշափառ և շնորհաբաշխ աշոյն Յովհաննու Մկրտչին և սուրբ Յակոբ բարեխաւսի, զոր բերեալ հրեշտակն ի նոյան տապանէն, և այլ բազում սուրբ նշանացս, որ աստ կան: Գրեցաւ լուսաղարդ մատեան ի թվ. Հայոց Զ. և ԽԲ. (1493), ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի, ի յաթոռն սուրբ էջմիածնի, ի դանութեան Ընտաւամբէկի, նեղիմք... ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, ոչ գտանելով հանգիստ վասն ծովացեալ մեղաց մերոց:

Գրեցաւ ձեռամբ Ստեփանի... խաբեբայի և ոչ արեղայի, և եղբարն իմոյ Հայրապետի և գրոց աշակերտի, և առաջնորդութեան սուրբ ուխտիս տէր Յովանիսի և եղբաւր նորին տէր Ստեփանոսի եպիսկոպոսի, որ... ի նոյն ամի փոխեցաւ ի Քրիստոս, և յառաջնորդ նոցին տէր Բարսեղ եպիսկոպոսի, որ է թոռն մեծին Պռաւշայ:

257

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 6450

Կազմող՝ Յովսէփ
վայր՝ Ագուլեաց վանք

238բ ...Յիշեցէք ի Քրիստոս զՎարիկն, և զկենակիցն իւր զՀրոփսեմ, և զաւակաց իւրոց, որ զթուղ[թ]ս երեստ, լի սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք նմա, և ոյք ուղիղ սրտիւ զմեզ յիշէ ի[ն]քն յիշեալ եղիցի, ամէն:

Ընդ նմին զէղիլն և զԸնքստամն, և զՂանդի, զՋանքեկի, Մուղամ, Գուլգադայ յիշեցէք ի յաղաթս ձեր՝ զՊապին, կողակիցն՝ զՄաւրաւ և զհանգուցեալ կողակիցն՝ զՄինայ-Խաթունն յիշել աղաչեմ: Զվերջին կազմողս՝ Յովսէփ արեղայս, զՎերին քաղի քահանայքս՝ զտէր Խաչատուր, և զտէր Գրիգոր, և զտէր Աւետիս, և զտէր Սէթն, և զսարկաւագունքս՝ զՆուրամիրն և զՏիրացուն յիշել աղաչեմ:

Կազմեցաւ Մաշտոցս ի թվ. ԶԽԲ. (1493), ի վանքս Ագուլեաց, ի հայրապետութեան տէր Ագուրիին, ձեռամբ Յովսէփ մեղսասէր արեղայիս, յիշել աղաչեմք, աստուած զմեզ յիշէ, ամէն:

239ա Արդ աղաչեմք զամենեսանդ, որք հանդիպիք սմայ կարդալով կամ
աւրինակելով, յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր և աստուած զձեզ
յիշէ իւր միւսանգամ գալուստն, ամէն:

Աստուած աւրհնէ զՊապն ի յիւրմէն
Եւ ըզորդիքն ի սուրբ կուէն,
Եւ ըզհարսներն՝ իւրոյ աջէն.
Աւրհնէ զՄաւղաւրն ի սուրբ որդէն,
Եւ ըզսեղան ի սուրբ հոգէն,
Աւրհնէ զկարասն ի հնձանէն,
Աւրհնէ զտունն բոլորովէն:

258

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ԿԱԹՈՂԻԿՆԱՅՑ ԹՂԹՈՑ
ՍԱՐԳՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

Երևան 4515 (Ղ. Փրկալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց, Բ), էջ 233—235
և 3276 (էջ 316)*

Գրիշ՝ Մովսէս Արծկեցի
վայր՝ Արծկէ

...Այսմ երևելի և մեծ ճոխութեանս ցանկացող եղև արհին գովելի և
վերատեսուչ հօտին Քրիստոսի եպիսկոպոսն տէր Վարդան՝ աթոռակալ
մայրաքաղաքին Խլաթայ:

Եւ ես՝ Մովսէս գրիշս Արծկեցի, հարկեալ ի սիրոյ սորա սկսայ ջնոր-
հօք տեսն, և ողորմութեամբ նորին աւարտեցի զաստուածաշունչ կտակս
ի ՋԽԲ. (1493) թուականիս, որ է տանուտէր խոյն**, ընդ հովանեաւ Պա-
տերազմի սուրբ Նշանիս, և սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Սքանչեւա-
գործիս. ի յանխաղաղ ժամանակիս, որ սպանաւ Բայսաւնդուրն և Ընդս-
տամն*** փառշահ հաստատեցաւ****:

Որ և ի սոյն ամի եղև աստուածասաստ պատուհասն ի վերայ երկրի,
զի վասն ծովացեալ մեղաց մերոց եկն մահտարածամ, և տարածեցաւ
ի վերայ ծովեզերիս. և եղև շատ խեղճ և ողորմ բաներ, և բազում տունք
աւերեցան և դրունք փակեցան:

Արդ ի սոյն դառնացեալ ամիս ես՝ Մովսէս յիմարեալ հոգիս, աւար-
տեցի զջնորհածաւալ և զհոգեւոր տառս, ի խնդրոյ պատուեալ պետին
մերոյ տէր Վարդանի, որ ստացաւ յիշատակ բարի զաստուածաշունչ
կտակս և ընծաեաց ի դուռս մօրս լուսոյ Մատենավանից սուրբ Աստուա-
ծածնիս՝ ի սեպհական աթոռս իւր, բարեխօս հոգւոյ իւրոյ, և ծնողաց իւ-
րոց՝ հօրն Յովանիսին և պապուն իւրոյ Շահեբուն, ...որ են [միաբանք

* Հիշատակարանը բնագրով չի հասել: № 4515 ձեռագիրը հիշատակարանների ժողովածու է,
իսկ № 3276 ձեռագրում հիշատակարանի սկզբի մասը տեղ է գտել որպես նախազաղափար ձե-
ռագրի հիշատակարան:

** «Որ է տանուտէր խոյն» — միայն № 3276 ձեռագրում:

*** № 3276 ձեռագրում՝ «Ռոստամն»:

**** Այսքանով ավարտվում է հիշատակարանը № 3276 ձեռագրում:

Մատնավանից յ' երկու Յովանէսն, և Ստեփաննոս կրօնաւորն, և հովիւ Յովանէսն... [Աղաչեմ] Մովսէս գծողս յիշել, և զծնողսն իմ զԴանիէլ քահանայն, և զՀայխաթուն, և զհօրեղբարսն իմ՝ զԿիրակոս սրբասնեալ կրօնաւորն, և զԾերուն, և զՍիմէոն, և բոլոր սրտիւ աստուած-ողորմի ասել...

259

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6495

Կազմող՝ Կարապետ
վայր՝ Ամիրդավի վանք

Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զՍքանչեւագործի կրանաւորքն՝ զմեծ տէր Ստեփաննոսն, և զՍիմէոն հերպետն, ըզտէր Թումէն, զտէր Յակօբն, և զերեք տէր Գրիգորն, զտէր Ներսէսն, զտէր Կարապետն, զմիւս տէր Ստեփաննոսն, որ զմեզ ընդունեցին սիրով: Քրիստոս աստուած զիրեանց
437բ հոգին լուս//աւորէ յերկնային արքայութիւն, ամէն:

Դարձեալ, աղաչեմ յիշեցէք ի Քրիստոս զՔոնճնափաւըն, որ յԱրծկոյ ի Բաղէշ զԳանձարանս շալիկեց. արարիչն աստուած զիւր աշխատանք յերկնից արքայութիւն պարգէէ, ամէն:

Նւ զիս՝ զանարժան Կարապետ մղղէսիս՝ զկազմող սուրբ տառիս յիշեցէք ի Քրիստոս, և աստուած զձեզ յիշէ յիւր սուրբ գալուստն, ամէն:

Կազմեցաւ սուրբ Գանձարանս ի թվին ԶԽԲ. (1493), ի սուրբ ուխտըս սուրբ Յովանէս և սուրբ Սիոն, որ Ամիրդավի վանք կոչի, և նմայ փառք յաւիտեան:

260

Ա Ի Ծ Ա Ր Ա Ն

Հ. Ոսկեան, Տարօն-Տուրութեանի վանքերը, էջ 185

Գրիշ՝ Կոստանդին
վայր՝ Տարօնի
Ինճակնեան վանք

...ի գաւառն Տարօնոյ, յերկնահանգէտ սուրբ ուխտիս և հրեշտակացոյց մենաստանիս յինճակնեան վանս, ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետին, ... յառաջնորդութեան ուխտին տեառն Մելքիսեդիկ եպիսկոպոսի, ի խնդրոյ Հայրապետ քահանայի:

261

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 4515 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց, Բ), էջ 235

վայր՝ Բաղէշ

...Կրեցի գիրքս ի քաղաքս Բաղէշ, ընդ հովանեաւ սուրբ Հինգ խորանին, ի թվ. ԶԽԲ. (1493) ամին: ...Աստուած-ողորմի ասացէք գծողին, և ծնողաց իւրոց Յոնանիսին և Ազիզին:

262

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Վեներիկ 744

Գրիչը՝ Մարգարէ և Ղուկաս
վայր՝ Բալու

Գրիչը Մարգարէ և Ղուկաս դպիր, ստացող պարոն Աւրան, գրեալ ի
Բալու և եղեալ ի ս. Խաչ Սղամայ (°),

263

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5469

251ա Արդ աղաչեմք զձեզ ով սուրբ մանկունք եկեղեցոյ յիշեսչիք ի սուրբ
յաղաւթս ձեր զհեղահոգի քահանայն զտէր Ստեփանոս մաղգասին, որ
ստացաւ զսուրբ Աւետարանս յիշատակ հոգոյ իւրոյ և ծնողացն* ըստ
մարմնոյ զհայրն զՅակոբն և զմայր զՇամամն, յիշատակ է ի դուռն
սուրբ Ստեփանոսին և սուրբ Սարգսին... Թվ. ՋԽԲ** (1493),

264

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան Հայոց)
էջ 366, Զմիւռնիոյ ս. Ստեփանոս եկեղեցի

Գրիչ՝ Սահակ
վայր՝ Մելտեմոյ վանք

...Գրեցաւ սա ի թուին Հայոց ՋԽԲ. (1493), ձեռամբ անարժան Սա-
հակ արեղիս, ի վանքս Մելտեմոյ, ի դուռն սուրբ Լուսաւորչին...

Յիշեսչիք ի մաքրափայլ յաղթս ձեր զտէր Սիմէօն եպիսկոպոսն, և
զփակակալ սուրբ ուխտիս զՂազար արեղայն, և զԹորոս աւագ սար-
կաւազն... և զՍահակ սուտանուն կրօնաւորս, [որ] գրեցի զսուրբ Աւե-
տարանս:

* Շարունակութիւնը եղծված է և հազիվ է կարդացվում:

** «Բ» տառը քերված է :

265

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 9060

Գրիշ՝ Պապուս

45ա

Ջեղկելի և զփծուն գրիշս զՊապուս, որ մեղք իմ բազում է, քան զա-
լազ ծովու և քան զշիտս անձրևաց, աղաչեմ յիշել ի տէր: Գրեցաւ ի թվ.
ՋԽԲ. (1493):

266

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6865

Ծաւկող՝ Աբրահամ

87բ

Ջանարժան Աբրահամ նկարիչ յիշեա և ասա միշտ տէր ողորմեա,
Թվիս ՋԽԲ. (1493):

Գրիշ՝ Ազարիս
Վայր՝ Դէմդէմաշէն

Ա

296ա ...Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի գեաւղս Դէմդէմաշէնս, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և Սեփանայ սուրբ Առաքելոյն: Ի հայրապետութեան, տեառն Սարգիս կաթողիկոսին, և փաթշահութեանն Արստամ-բէկին, և ի թուականութեանն Հայոց ՋԽԳ. (1494), ձեռամբ մեղալ պարտ Ա յգարիիս...

Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յամենալի սեղանոյս, որք պատահիք սմա տեսութեամբ կամ ընթերցմամբ, յիշեսցիք ի սուրբ և ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զառաջ յիշեցեալ ստացող սուրբ Աւետարանիս զտէր Անդրէասն, և // զկողակիցն իւր զՋրհանքաղտն, և զեղբայրսն իւր զ[Ջնահ]շէն*, զՄերունն, որ ստացան զսա յիշատակի իւրեանց, և ծնաւոցաւ իւրեանց՝ հաւրն Շահամիրին և մարն Նուրմելի-
297ա քին... // ընդ նոսին և զանսլիտան գրիշ, և զծնաւզսն իմ զԱմիր-Ազիզն, և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ, և զտէր Բարսեղն, որ աշխատեցաւ ի թու[ղ]թ կսկեին և զուսուցիշն մեր:

Ո՞վ սուրբ դաս երամիս, սխալանաց և խռոշրութեան զբրոցս թողութիւն արարէք, զի ի ճանապարհի էի ի գեղէ ի գիւղ, ի մէջ ընդանեաց և ձմեռային // ժամ կանայքն // [խափա]նէին կանոնս կարգել և աղանդս շարադրել, յայնժամ խստանայր սիրտ իմ ի յազդի ազգի խաւից կանանց:

Ո՞վ սուրբ կարդացողք և լսողք, լի բերանով և ուղիղ սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք սոցա, զոր գրեցաք և զորն չգրեցաք...

Բ

88ա Դարձեալ, յիշեսցիք ի սուրբ յաղաթս ձեր զտէր Բարսեղն, որ աշխատեցաւ ի քարտիսի կոկնլս: Դարձեալ, կրկին անգամ աղաչեմ յիշել ի տէր աստուած զԲաղտատ Խաթուն, որ մայրական գթով կու ուրախացնէր զիս. և զՀովսիսիմեայ Խաթուն, և զտէր Բարսեղն, որ բաղում աշխատեցաւ հետ մեզ, լի բերանով և ուղիղ սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք...

* Այս անունը այստեղ և հիշատակարանի շարունակութեան մեջ, ուր կրկին հիշվում են ստացողի մերձավորները, դիտավորյալ քերված է:

Ծաղկող՝ Ստեփանոս Առնջեցի

Գ

137բ Ծաղկեցաւ Աւետարանս ձեռամբ Ստեփանոս եպիսկոպոսի յԱռնջեցո, ի խնդրոյ Անդրիաս իրիցու, ի դառն ժամանակիս, զի Դավրէժ շահաստան քաղաքին զեկեղեցին քակեցին և մեծ դառնութիւն արարին Հայոց ազգիս, ի թվ. ՋԽԳ. (1495),

Դ

225բ նկարեցաւ Աւետարանս ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի և ի պար[ոն]ութեան Յրոքստամի՝ նւտեալ ի թախտն Հովաթի:

5բ նկարեցաւ Համաբարբառս և Աւետարանս ձեռամբ Ստեփանոս եպիսկոպոսի յԱռնջեցո, ի դուռս սուրբ Մարիամ Աստուածածնիս, ի խնդրոյ տէր [Անդրիա]ս իրիցու, ի դառն ժամանակիս, զի զքահանայք կողոպտէին և հարկս առնէին ի գլխոյն նոցա. թվ. ՋԽԳ. (1495), ի դաւնութեան Ռուստամի:

268

ՄԱՇՏՈՅ ԶԵՌՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

Երևան 1071

Ա

Գրիչ՝ Դրիգոր

20բ Զաստուածապատիւ արհեպիսկոպոսն զտէր Ստեփանոս՝ զստացաւս սորա յիջեսցիք առաջի Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, ընդ նմին և զծնաւոյ նորին, և զհարազատսն իւր, և զգծողս սորա զԴրիգոր քահանայ աղաչեմ յիշել ի տէր. և յիշողացդ ողորմեսցի տէր, որ է արհնեալ յաւիտեանս, ամէն*:

Բ

նկարիչ՝ Ստեփանոս Առնջեցի

41ա Ժ. (10) ոսկ[ի]*՝ գնաց գրոյս, նկարեցաւ ձեռամբ Ստեփանոսի. ի վանս Առնջեցոյ, թիւ ՋԽԳ. (1494).

269

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 8357

վայր՝ Հաղբատ

80ա ...Արդ, եղև զրաւ գրչութեան յայսմ աստուածախն և հոգէնուագ աստուածաբան Մաշտոց վարդապետի արարեալ [գրիս], որ կոչի Մաշտոց,

* Այլ ձեռագրով ավելացված է հետևյալը. «և զվերջին ստացաւ Եսայի, ի թվ. ՌԸ. (1559)»:

** Ձեռագիրն ունի մի շարք կիսախորաններ, լուսանցազարգեր և գլխազրեր, որոնք նկարված են ոսկի ներկի լայն օգտագործմամբ: Հայտնի է, որ այդ ոսկեզույն ներկը ստանում էին րնական ոսկու բարակ շերտերից: Այսպիսով, նկարիչն այստեղ տեղեկութիւն է տալիս ձեռագրի ծաղկման համար օգտագործված ոսկու չափի մասին:

ի թվականութեանս հայկազեան տումարի ՋԽԳ. (1494)-երրորդի, ի սուրբ և ի գերահռչակ ուխտս Հաղբատու, ընդ հովանեաւ սուրբ Կաթողիկէիս, և աստուածընկալ սուրբ Նշանիս, և այլ սրբութեանց, որ աստկան հաւաքեալ, ի հայրապետութեան Սարգսի Հայոց կաթողիկոսի և ի ղանութեան Թաւրիծի թաղիտի Ռըստամ-պէլ կի /// սան-պէկին, և յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս Հաղբատա տէր Յոնանէս արհեսպիսկոպոսի և այլ միեղէն եղբարցս:

Արդ, գրեցաւ Մաշտոցս ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի սուտանուն արեղի, որ անուամբս միայն եմ և ոչ գործով:

Ես՝ Յակոբ քահանայս, ետու գրել զՄաշտոցս ի հալալ ընչից իմոց, վայելումն անձին իմոյ և յիշատակ ինձ, և ծնաւոյց իմոց [Թէկբասին, և մաւրն իմոյ Շամամին, և եղբարն իմոյ Հէրպետին, և նամուսին իմոյ Թանկագիգին, և զաւակաց իմոց Էրէմիին, Անանիին, Հովաղեղին, և Հազարեղին. Ամիրին, և դուս[տ]րն իմ՝ Եիրագն ու Շուշան]՝:

270

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ախարաւարի Կուրկամ գիւղ, Ալիշան, «Հայկարան»

Գրիչ՝ Գալուստ
վայր՝ Հոռոմայր

Գալուստ գրիչս սուտանուն արեղայ՝ ծերացեալ ալեօք... գրեցի: Ստացող պարոն Դօշմին, և կիսն իւր էդիմելիք, և հանգուցեալ եղբայրն Մուրառն, ի վայելս կուսակրօն Մանուէլ արեղային... նաև դստերն իւր պարոն Խաթունջանն և Հոդիջառ (՝) և Շանսալթանն, և եղբորորդոյն իմոյ Հէնուպին, և որդոյ նորին Գանգիպին (՝), որ ետ օգնութիւն սուրբ Աւետարանիս Ա. (1) Ֆլորի... Եւ գրեցաւ Աւետարանս ի թվ. Հայոց ՋԽԳ. (1494), ի դուռն սուրբ Նշանիս Հոռոմայրի, ի յառաջնորդութեան տէր Արիստակէս եպիսկոպոսի, և պարոնութեան Լոռոյ պարոն Ղդրին, և ի դիւանութեան երկրիս պարոն Դաւիթին, և Լղբորորդոյն իւրոյ պարոն Ամիրջանին ///

271

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5833

Գրիչ՝ Աստուածատուր
վայր՝ Եղեգեաց անապատ

241ա ...Աւարտեցաւ սուրբ Աւետարանս ի յանապատիս Եղեգեաց, ձեռամբ Աստուածատուր անպիտան ծառայի, ի թվականին ՋԽԳ. (1494):

241բ Արդ, ցանկացող [եղ]եալ այս սուրբ Աւետարանիս բարեմիտ և սըրբաւէր և մեծահաւատ** // Եւ ստացաւ զսա ի հալալ ընչից իւրոց զլուսաւոր և զմաքրափայլ Աւետարանս, բըժիշկ հոգոյ իւրոյ, կցորդ, յոյս և ապաւէն

* Փակագծերի մեջ առնված հատվածն ավելացված է այլ ձեռագրով:

** Տող ու կես դատարկ է թողնված՝ ստացողի անվան լրացման համար:

առ Քրիստոս և ճար ճանապարհին վերջին, և բանալի դրանն արքայութեանն, և գանձ յերկինս անկողոպտելի, և առ Քրիստոս միջնորդ և բարեխաւս իւրն և իւր <ի> ծնաւդացն*:

272

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նոր Զուղա 403, ՄՏՄ

Գրիշ՝ Թումայ
վայր՝ Աղթամար

332ա ...Եւ արդ, ես... սուտանուն քահանայ Թումայ, որ զձեռն ունիմ քահանայի և ի գործոց թափուր և ունայն ...կատարեցի զսա մեղսամած մատամբս յաստուածաբնակ կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ ամենայաղթ սուրբ հաշիս և սուրբ Նշանիս, ի հայրապետութեան տեառն Զաւարիայի, ի թուականիս Հայոց Զ. և ի ԽԳ. (1494)... բաղում աշխատանաւք զծագրեցի զսա ի ստոյգ և յընտիր արինակէ կենօք տառապանօք, ի դառն և ի վշտաբեր ժամանակիս, յորում կամք ընդ հարկի անարինաց... Զառս յիշեսցիք յերկնագնաց յաղաթս ձեր յիշեալ ստացող սուրբ Աւետարանի, զաստուածասէր տանուտէրն զԱմենաւազն, և զծնաւդն իւր զՀեռապետ և զՍուլդան-Մելիք, և զորդին զԽլղաթն, և զԱսպահանջն, և զՄուրատն. եւ այլ ոչ ունէին ժառանգ ըստ մարմնոյ, ստացան զսա յիշատակ իւրեանց և զաւակացն: Այլ և զկենակիցն զԱմենաւագուն՝ զԽաթուն-Փաշէն, և զծնաւդն իւր զԲաղշաիշն և զՍուլաւան-Խաթուն, և զԿապիկն՝ զԲարձգործենց Աւետիսն, և զկենակիցն զԽաթունջէն, և զեղբայրն զՄուսելիսն, և զորդին զՈւսուֆն, և զքեռիքն զԿարապետն և զէզղանբաշխն, և զհոգեւոր որդին մեր Աստուածատուրն, և զկենակիցն զՍալչուկ-Խաթուն, և զՎարդան կրանաւորն՝ զփակակալ սուրբ հաշին... և զազգն ամենայն...

273

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Բարխուդարեանց, «Արցախ», էջ 112

Ստացող՝ Յոհանէս
վայր՝ Աղթամար

Զարութեամբն աստուծոյ կատարեցի զսուրբ Աւետարանս զայս յաստուածախնամ կղզիս Աղթամար ...ի հայրապետութեան տեառն Զաւարիայի և ի թուարեքութեան հայկազեանս տումարի ԶԽԳ. (1494)**, ի դառն և ի նեղ ժամանակիս:

Արդ, ես Յովհանէս ետու գծագրել զսուրբ Աւետարանս...

* Շարունակութեան մեջ, ժՁ դարի ձեռագրով, ստացող Մարկոս երեցը խնդրում է հիշել իրեն, իր ծնողներին՝ էտկար և Ծահանպաղտ, եղբայրներին Գրիգոր, Ռստակէս, Տրոն, Մուրատ, քվերենեան (իմա՝ քույրերին) Կուլում, Սիրամարք, Հաւթրեարդ, Գոհար, կնոջը Աթայմէլիքին և այլոց:

** Մ. Բարխուդարյանի «Արցախում» տպագրված է ԶԻԶ. (1497?), սակայն այդ թվականին Զաքարիա անունով կաթողիկոս չի եղել: Առաջարկում ենք թվականն ուղղել՝ ԶԽԳ. կարծելով, որ հրատարակողը շփոթել է «Խ» «Ի» և «Գ» — «Զ» տառերը:

274

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4515 (Ղ. Փիրղալիմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց, Բ), էջ 236

Գրիչ՝ Առաքել
վայր՝ Մոկաց Բոնաշէն գիւղ

...Արդ, կատարեցաւ աստուածախօս Աւետարանս ձեռամբ անարժան
և ախմար գրչի Առաքելի, ի խնգրոյ պատուական տանուտիրոջ Յովնան-
նէսի...

Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի յընտիր և ի լաւ օրինակէ, ի յերկիրս
Մոկաց, ի գեօղս որ կոչի Բոնաշէն, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածած-
նին, և սուրբ Կարապետին, և Գէորգայ զօրավարին, ի դառն և ի նեղ ժա-
մանակիս, ի թուականութիւնս Հայոց ՋԽԳ. (1494):

Արդ, աղաչեմ զսրբութիւնդ ձեր յիշեցէք զառաջին և զվերջին ստա-
ցող սուրբ Աւետարանիս զՅովնանէս և զԱրամբ...

275

Ո Ս Կ Ե Փ Ո Ր Ի Կ

Երևան 6273 (Ղ. Փիրղալիմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),

էջ 367—368, վան, ի Նորաշէն եկեղեցին

վայր՝ Մոկաց Դաշտ գիւղ

...Արդ, գրեցաւ ճառս որ կոչի Ոսկեփոր, ի վայելումն Վարդան քա-
հանային... ի թուականիս Հայոց ՋԽԳ. (1494), ի վայելուչ գեղս, որ Դաշտ
ասի, ի յոտս սուրբ Յակոբ հայրապետին... Կէսն գրեցաւ և կէսն
մնաց շատ ամ, և ապա աւարտեցաւ, զի շար ժամանակ եկ ի վերայ եր-
կրիս Մոկաց...

276

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆՑ

Երևան 3275

Գրիչ՝ Մաղափայ
վայր՝ Եկեղեաց գաւառ, Կապուսի վանք

302բ ...Արդ, ես՝ յետնեալս ի մէջ ընկերի,
Նուաստ և հոգս ներքեալ հոգի
Մաղափայ՝ սպասաւոր բանի,
ի յերկրէն խախտեաց գաւառի,
Որ այժմ նա Բաբերք անուանի

.....*
Ջտնտեսին զառակն յիշեցի,
հորհեալ սկսա ես ի մտի,
Գիտեմ զինչ պարտ է ինձ պատշաճի,

* Դուրս ենք թողնում 32 անհետաքրքիր տողեր, որոնցում գրիչը պախարակում է ինքն
իրեն:

Զայն ես առնեմ, որ շահ ինձ լինի,
 Ըս ցանկացող վաղուց հետ էի:
 Բայց մարմնովս ես տկար էի,
 Զտկարութիւնս ես ի բաց եղի,
 Շնորհաւք հոգոյն տեառն Յիսուսի,
 Որ զաւրացուցանող է յամենայնի,
 Զիս զօրացոյց ի մին ըոպէի,
 Որ յօժարեցա յայսմ ներգործի,
 Որ սկսա գրել գիրքս մատենի,
 Որ է յայտնիչ աստուածային բանի,
 Զամէնն ի մի ես ժողովեցի
 Ի մի տփի, որպես փունջ կազմեցի,
 Զինչ որ խնդրեն ի սա գտանի
 Եւ հասանեն ի բաղձանք սրտի,
 Որ ողորմիս ասեն՝ ինձ մեղաւորի,
 Միոյն հազար և նոցա լինի,
 Ամէն, ամէն և եղիցի:

303ա Արդ, գրեցաւ աստուածային մատեանս ի թվաբերութեանս հայկա-
 զանս տումարի Ը. և ի Ժ. (18) յորեւեան, ի քառեակ տասն երրեակ թիւ
 յաւելման (1494)*: Ի գաւառս յեկեղեաց, ի հռչակաւոր սուրբ ուխտս
 Կապտսի, ի դուռն սրբոյն Յակոբայ և սրբոյն Սիոնի, և առ ոտս մեծ րա-
 բունապետին Յովանիսի և քաջ տիեզերալոյս վարդապետի և յոյժ գիտուն
 փաղերայի,

Այժմ հոգոյն է սա տեղի,
 Անաթ ընտիր սա գտանի
 Յաշխարհի, որպէս լոյս վայլի,
 Իմանալի կրակ բռնորի,
 Զլոյսն ծագէ ի մէջ աշխարհի
 Եւ լիով լնու ըզփորութեան երկրի,
 Փոքրիկ երկիր մարգրս անուանի,
 Փորութեք մարդոյն միտքն է ի մարմնի,
 Սա լուսաւորող է զնոյն տեղի,
 Անգիտութեան խաւարն ջնջի,
 Ով որ սորա խրատին է տեղի,
 Պատճառ բազմաց սա լուսոյ լինի,
 Ինքն հասանի լոյսոյն գերարփի...

Եւ առաջնորդութեան սուրբ ուխտին սրբազան և սուրբ ընտիր կրօ-
 նաւորին տէր Ներսէսին և տէր Յովանիսին և այլ գրոց աշակերտեալ ման-
 կանցս, որ աստ են հաւաքեալ՝ զԲ. (2) Գրիգորսն, և զՅովսիկ վարդապետն,
 որ գաւազան էառ այժմուս, զտէր Սիմաւոնն, զտէր Հաբապետն, և զայլսն,
 և զքաղցրաձայն հնչողն զտէր Թադէոս դասավարն, և զտէր Կառապետն.

* Այսինքն 800 (18 հորեւեան) + 40 (քառեակ տասն) + 3 (երեակ թիւ), որ կլինի Հայոց
 943 կամ մեր թվարկութեան 1494 թվականը:

և զայլ արեղայք, որ հաւաքեալ կան ի վանքս: Աղաչեմ զձեզ, ո՞վ գունդ լոյսեւրամ խմբից, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զբազմեւրանեան զվարդապետն իմ, և ղտէր Ներսէսն, և ղտէր Յովանէսն. և զիւրեանց եղբայրսն աստուած խաղաղութեամբ պահէ ի յայսմ աշխարհիս, և յես աստեացս, զերկնից արքայութիւնն պարզէ: Դարձեալ յերես անկեալ աղաչեմ զսրբազան պատահողքդ, որ շմոռա[նա]յք զիս ի յաղօթից զանարժան և զգրժող ոգիս՝ զխրխայթեալ Մաղափիաս, և զծնաւղսն իմ՝ զհայրըն իմ զԱմիր-Գրիգոր ոսկեգործն, որ է որդի Ամիր-Մելիֆին, // զմայրն իմ զԴշխոյ-Մելիֆն, և զհօրեղբայրն իմ զԱմիր-Սփանդարն, և զեղբարսն իմ զԱմիր-Ջիհանն, և զԽուպիհանն, որ տղայ հասակաւ առ Քրիստոս զնառնկ մեզ մեծ սուգ էթող և կսկիծ և հառաչ, և զայլ արեւանառու մեծքս ուրս իմ, ով ոք որ յիշէք և յիշեալ լինիք դուք ի Քրիստոսէ աստուծոյն իմ, որ և աւրհնեալ յաւիտեանս, ամէն:

277

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ԳՐՈՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԻՒՍԱՅԻՈՅ ԵՒ
ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՎԵՅՈՐԷՒՅ ԲԱՐՍՂԻ ԿԵՍԱՐԱՅԻՈՅ

Երևան 620

Գրիշ՝ Մաղափիա Բաբեղացի
վայր՝ Եկեղեաց գաւառ,
Կապուսի վանք

ա

296ա ...Արդ, զրեցաւ սա ի կարգի,
Աստուածայինս մատենի,
Տխեղծ ձեռացս անարժանի
Յոյժ անպիտան Մաղափիի,
Ի թուարեւրութեանս հայկազանի
Արեթականս գրոհի
Իննհարիւր հարաբարդի
Քառեակ տասանց և երրորդի (1494)
Ի յեկեղեացս դաւառի,
Հռչակեալ սուրբ յանապատի,
Ի համալսարանս Կապուսի.
Ի յամսոյն հոկտեմբերի
Ի երեսունն կատարի:
Ի դուռն սրբոյն Յակոբի
Սուրբ հայրապետին Սքանչեւագործի
Եւ հիւանդաց բժշկողի.
Առ ոտս սուրբ վարդապետի
Մեծ ըաբունոյն Յովնանիսի,
Ի ժամանակիս, որ անբարի
Սա լոյս ծագի մէջ աշխարհի.
Լուսաւորող սա համայնի՝
Հայոցս տառապեալ ազգի,

Ուսուցանող սա միշտ լինի
 Ի տուէ և ի գիշերի.
 Զխրթնածածուկ բանս մատենի
 Յայտնէ մանկանցս Սիրվնի,
 Զբանս առնու սա ի մտի
 Իբր կերակուր ի բերանի.
 Մասկէ ծամէ ի խորհրդի
 Կակղցէ զիմաստ բանի,
 Լնու ի միտն լսողաց՝
 Աշակերտացն որպէս տղի.
 Այս կերակրոցս ով փափագի
 Եւ ճաշակող սորա լինի՝
 Յանմահ հացէն նայ ոչ սովի
 Յավուր մեծի դատաստանի.
 Այսմ հացիս պատճառ սա լինի
 Եւ բիր բարի սորա պարգևի,
 Ի յանմահական սեղանն բազմի,
 Հաւրն լուսոյ սա տեսող լինի,
 Եւ բարբառէ սա համարձակի,
 Եւս և մանկունք իմ, զոր երկամբք ծնի՝
 Տեսանդ աստուծոյդ իմ ընծա բերի.
 Եւ խնդրեմ զխոստացեալն բարի,
 Յայնժամ յէն լուսոյ ձայն բարի լինի.
 Եկայք արհնեալքդ դուք արժանի,
 Ժառանգեցէք պատրաստեալ ձեզ տեղի:
 Եւ առաջնորդ սուրբ ուխտիս մեծի
 Տէր ներսէս սուրբ կրօնաւորի,
 Համշիրաք նորին հարազատի
 Տէր Յովնէս կուսան արեղի,
 Արժան լինի մեծ աստիճանի՝
 Եպիսկոպոս մեծագոյն կարգի.
 Հովուէն զհօտ բանաւոր հաւտի,
 Որպէս տեսան հաճոյ լինի,
 Անփորձ կենան ի յայսմ աշխարհի
 Ի սոստանայական պեղծ մեղաց ախտի*
 Ի մարմնոյ ելանել աստի
 Սոքա հասնին անանց պսակի:
 Զաշակերտեալ մանկունք Սիրնի,
 Որ սպասաւոր են տեսան բանի,
 Սոքա սիրող են գրոց իմաստի.
 Տէրն տացէ զիրեանց խնդրելի,
 Որ լինին խրատիչ բարի
 Եւ լուսատու լինին աշխարհի:

298բ

* Ձեռագրում՝ ախտն:

Ընդ նմին և զիս՝ զեղկելի
 ՁՄաղաֆիա մեկանագիծ շարի,
 Յիշեցէք ի սուրբ յաղաթի,
 Ո՛վ պատահողքդ այսմ մատենի,
 Եւ զծնաւդս իմ ըստ մարմնի,
 Եւ զեղբարսն իմ հարազատի,
 Միոյն հազար ձեզ լիցի
 Ի սոսկալի այնմ մեծ ատ [են] ի,
 Քաղցր ձայնին լինիք արժանի
 Ի բարի տեառնէն մերում արարչի:
 Եկայք արհեստալք ձայնին սխրալի
 Ձեզ և մեզ տեղ աւթեանի,
 Ամէն, ամէն և եղիցի:

Բ

41բ Ո՛վ սուրբ ընթերցողք և բանի սիրողք, յորժամ ընթեռնուք զաստուածային մատեանս... նա զանարժան Մաղաֆիաս զԲարբերդացիս յիշեցէք միով ողորմայիւ...

Գ

104ա ...Այլ և յիշեսցիք զերախտաւոր և զհոգեւոր ծնողս՝ զմեծ տիեզերաւոյս վարդապետս Յովանէս, որ բազում երախտիք ունի ի վերայ մեր ուսուցանելն*:

278

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆ ՄԱՐԳԱՐԷԻՅ ՆԵՐՍԻՍԻ ԼԱՄԱՐՈՆԱՅԻՈՅ

Երուսաղէմ 424, Ն. Պողարեան, Ցուցակ, Դ, էջ 119—120

Գրիչ՝ Մաղաֆիա Բարբերդացի
 վայր՝ Կապուսի վանք՝

398

Ջատացող աստուածային մատենիս զաստուածայեան ընթերցանապետն Համշենցի և զծնողսն նորին և զամենայն արեան մերձաւորսն նորին, ընդ նմին և զեղկելի գրիչս, և զիման ամենայն յիշեսցիք առաջի ատենին Քրիստոսի, մանաւանդ ի ժամ պատարագին, և Քրիստոսի փառք:

279

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեւան 9273

Գրիչ՝ Դրիգոր
 վայր՝ Աւաք վանք

325ա

...Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականութեանս Հայոց ԶԽԳ. (1494), ի սուրբ ուխտս որ կոչի Աւաք վանք, ի դուռն սուրբ Աստուածած-

* Աննշան հիշատակագրություններ կան նաև ձեռագրի 71ա և 150ա էջերում:

նիս և սուրբ Կարապետիս և սուրբ Առաքելոցս, ի յառաջնորդութեան տէր Յովնանէս եպիսկոպոսի:

Արդ, ես ի սրտէ խոցեալս և մեղսւք լցեալս Գրիգոր սուտանուն արեղայ... Յիշեսցիք յարժանաւոր աղաւթս ձեր զուսուցիչն իմ զԱւետիք վարդապետն և ղիս՝ զանարժան հոգս զԳրիգոր. և դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, և խոշորութեան և սղալանաց մի մեղադրէք. զի կար մեր այս էր:

325բ Արդ, ես՝ նուաստ ծառայս աստուծոյ Մովսէս երէցս, բազում ամաց ցանկացայ սուրբ Աւետարանի. և փափաքանաւք ետու գրել զսա ի յարդար ընչից իմոց, յիշատակ ինձ՝ Մովսէս երիցուս, և ծնաւդաց իմոց՝ հարն իմոյ Ստեփաննոս քահանային և մարն իմո Մելիքին, և զաւակացն իմոց Ստեփաննոսին և Խաչատրին, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց...

280

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 2428

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Սիրունաւի վանք

177բ ...Գրեցաւ Ջայնքաղս ի թվիս ԶԽԳ. (1494), ի վանս որ կոչի Սիրունաւի վանք, ի դուռն սուրբ Յակոբայ, ձեռամբ բազմամեղ և անարժան Գրիգոր արեղիս:

Արդ, աղաչեմ զձեզ դամենեսեան և յերեսս անկեալ արտասուարս համբուրեմ զոտս ձեր ես անարժանս յարժանաւորաց, անկարգս ի կարգաւորաց. վա՛յ ինձ, որ զձէն ունիմ և գործով անարժան գտանիմ: Աղաչեմ զձեզ, որ լի բերանով աստուած-ողորմի ասէք ինձ՝ մեղաւորիս՝ անարժան Գրիգորիս, ամէն:

281

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Վենետիկ 854

Գրիչ՝ Վրթանէս
վայր՝ Երզնկա, Խոզմիքի գիւղ

Արդ, գրեցաւ Շարակնոցս և Տանացոյց ի մի տուփ, ձեռամբ բազմամեղի և անարժանի Վրթանէս սուտ երիցու*, ի թվ. Հայոց ԶԽԳ. (1494), ի գաւառս Երզնկաց, որ այժմ Երզնկայ կոչի, ի գիւղս Խոզմիքի, ի դրան սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Կարապետին:

* Գրչի ուսուցիչն է Սիմէոն Մերունին:

282

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6273 (Ղ. Փիրղալիմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),
 էջ 367, Եղովիայ՝ Յովհ. Ոսկերերանի վանք

Գրիշ՝ Գրիգորի
 վայր՝ Եղովիայ

...Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ մեղապարտ և անար-
 հեստ Գրիգոր գրչիս, որ ունիմ զսուրբ քահանայութեան անունն ի վերայ
 անարժան անձինս, բայց ներողութեամբն մարդասիրին Քրիստոսի աս-
 տուծոյ մերոյ յանկ եղեալ աւարտեցի զսուրբ Աւետարանս ի քաղաքիս
 Եղովիայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, և սրբոյն Պարսամայ,
 և սրբոյն Ստեփաննոսի Նախավկային, և սրբոյն Մինասայ, ի թուիս ԶԽԳ.
 (1494): Յիշեցէք ի սուրբ աղօթս ձեր զԳրիգոր գրիչ և զծնողսն իմ, զհայ-
 րեն իմ զՇենֆօր պարոն, և զմայրն իմ Վարդաիկին, և զեղբայրն իմ
 զԱնդրէաս քահանայ՝ զփոխեցեալն առ Քրիստոս, և զմիւս եղբայրն իմ
 զԱռաքել, որ բազում վիշտքս կրեց ի յանօրինաց...

Յիշեցէք ի սուրբ յաղօթս ձեր զՓիլիպպոս քահանայն, որ ստացաւ
 զսուրբ Աւետարանս և եզ յիշատակ ի դուռն սուրբ Նշանի:

283

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Աթոռ 13, «Էջմիածին» 1950 թ., VII—VIII,
 էջ 83

Ծաղկող՝ Յովանէս

311ա

...Նկարեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ [յ]ոզնայմեղ և փյուն զըշի
 սոսկանունն Յովանէս արեղայի: Յիշեալ լիշիք ի Քրիստոս ի խնդրոց:
 Աստուածատուր քահանայի, և իւր որդոյ Թովմա քահանայի, և իւր յաւ[ի]ր]ն-
 ան մերձաւորաց: Ով որ հանդիպիք՝ լի բերանով աստուած-ողորմի ասա-
 ցէք և աստուած զձեզ յիշէ իւր միւսանգամ զալըստեան, ամէն:
 Ի թիւս ԲՃԽԳ. (1494):

284

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ԲԱՆԻՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՅԻՈՅ,
 ԳՐԻԳՈՐԻ ՏՂԱՅԻ ԵՒ ԱՅԼՈՅ
 Երևան 5707

Հետ. ստացող՝ Սիմէոն

Ո՛վ սուրբ մանկունք և հոգեւոր եղբարք, զայս Նարեկեցիս Յակոբ
 վարդապետ ինձ՝ Սիմէոն վարդապետիս ետուր: Զմատանա էրկիրս աւե-
 րեցին, այս յԱղթամար էր, և բերաւ Յակոբ վարդապետն ի Վան: Յորժամ
 զօրքն թուրքաց կոտորեցան՝ վարդապետն փախեօ ի Վանա, և երեկ ի
 Նարեկ, հեծելէն Նախատակեցօ, գիրքս մնաց ի Վան, մօտ յաշխա[ւ]հայ -

կան երէց մի, նա բփախուց և տարօ, յԱղթամար, տէր Զաֆարէն* խաչ, տարօ: Ես Սիմէոն վարդապետս Լ. (30) թանկայ տուի ու թափեցի:

Արդ, որք հանդիպիք կարդալով կամ օրինակելով, յիշեցէք ի սուրբ յաղօթս ձեր զՅակոբ վարդապետն ծնողօքն իւրովք, ընդ նմին զիս Սիմէոն վարդապետիս, հանդերձ ծնողօք մերովք և արեան մերձօրօքն, և դուք հանդիպեալքդ սմա, լի բերանով և ուղիղ սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք զՅովանէս Թաղաշարենց, և կենակիցն իւր յիշեցէք ի Քրիստոս**:

* Կարծում ենք, որ Ախթամարի կաթողիկոս Զաքարիա Դ-ն է, որ աթոռակալել է 1489—1494 թթ.: Ըստ այդմ հիշատակարանը գրված պետք է լինի նրա կենդանության օրոք, ուստի մինչև 1494 թվականը:

** Նույն այս հիշատակարանի սկզբի մասը Ղ. Փիրղալեմյանի ձեռագիր ժողովածուի մեջ (Երևան № 6273) բնդօրինակված է որպես 1392 թ. մի հիշատակագրության շարունակութիւն: Հետեւելով նրան տպագրել ենք նաև «ԺՂ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ» ժողովածուի մեջ (Երևան, 1950, էջ 597):

285

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Գ. Սրուանձտեանց, «Թորոս Աղբար» Բ. էջ 446—447
Տիգրանակերտ, ս. Կիրակոս եկեղեցի

Գրիչ՝ Թումայ
վայր՝ Աղթամար

...Յիշեցէք ի Քրիստոս... ղգծողս կրանաւոր Թումայ, ... և զերախտաւոր վարպետն իմ և ղհոգեւոր հայրն զտէր Ներսէս արհիեպիսկոպոսն, և զհարազատ եղբայրն իւր զտէր Ստեփաննոս կաթողիկոսն, որ բազում աշխատանաւք ուսուցին ինձ զարուեստ գրչութեանս և բազում երախտիք ունին ի վերայ իմ. աստուած իւրեանց փոխարէն հատուցանէ ղերկնիյ արքայութիւնն և զանվախճան թագաւորութիւնն, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թուա[կանութեանս] Հայոց ԶԽԴ. (1495) ի սուրբ և աստուածաբանակ և աստուածապահ աթոռս Աղթամար կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ Փրկչի տաճարիս և սուրբ Գէորգ զաւրավարիս:

Այլ և յանցեալ ամին փոխեցաւ ի Քրիստոս կաթողիկոսն մեր տէր Ղաֆաւիայն, որ էր յարմատոյ և ի ցեղէն մեծ թագաւորին Գագկայ, և եթող մեզ և ամենայն քրիստոնէից սուգ անմխիթար, որ և տէր աստուած մեր դասեսցէ ի թագաւորական գահոյս իւր, ուր հաճոյքն աստուծոյ են, ամէն...

286

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս Ա Ր Ա Ն

Քրիլիսի, հայերեն ձեռ. հավաքածու 195

Գրիչ՝ Բաբսեղ
վայր՝ Ուրծ գեղայֆաղաֆ,
Տափի վանք

...Արդ յանգ ելեալ աւարտեցաւ հոգիարուղիս սուրբ տառս // որ կոչի Սաղմոսարան, ի լաւ և յընդիւր արիւնակէ Յովաննէս Գառնեցոյ: Գրեցաւ ձեռամբ յոգնայմեղ և անարուեստ գծողի Բաբսեղ արեղայի, որ միայն անունս ունէի և գործով ուրացեալ գտի, ի գառն և ամբարիշտ ժամանակի. ի թվականիս Հայոց ԶԽԴ. (1495), ի գաւառիս Արարատեան, ի գեղայքաղաքիս որ կոչի Յուրծ. ի սուրբ ուխտս որ կոչի Տափի վանք, ընդ հովան[ե]աւ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Յակոբիս, ի յաշխարհակալութեան Ընդրտամ-բէկին, և ի կաթողիկոսութեան տէր Սարգիսին:

Արդ, յերեսն անկեալ աղաչեմ զձեզ, ո՞վ սուրբ ընթերց[ող] յիշեցէք զբազմայմեղ գծողս, և զհայր իմ Մատուրն, և զմայրն իմ Սալթանն: Այլ

և անմեղադիր լերուք խոշորութեան և սղալանաց գրոյս, զի բշտապեցայ, և ոչ կարի արեստ(“) ի գծել: Դարձեալ աղաչեմ յիշել ի բարին Քրիստոս զմեղաւոր գծողս, զմիակեցն զՎարդան արեղէն:

287

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Աթոռ 39, «Էջմիածին», 1951 թ. հունվար-մարտ, էջ 83*

Նկարող՝ Սահակ
Վայր՝ Գեղամայ երկիր,
Դարանախ գիւղ

ա

214ա— ...Արդ, աղաչեմք զհանդիպողք սուրբ Աւետարանիս կարգալով կամ 214ր տեսանելով կամ արիւնակելով, յիշեցէք զԱզարիայ քահանայն, որ ոտացաւ զսայ ի հալալ ընչից իւրոյ՝ յիշատակ իւրն, և ծնաւոյց իւրոց՝ հարն իմոյ ճանապոհին և մարն իմ Մարթին, և եղբարն իմ Կարապետին, Մարգարին, Մկրտչին, եղբարորդին իմոյ Ովանիսին, Պետրոսին, և որդոյն իմոյ ճանապոհին, Նաղաշին, Երեմանսին, և Ե. (5) զստեղացն՝ Մարգարտին, Ամպարին, Կուլմէլիքին, Սալքան-Մէլիքին, և հարսին իմ Շիրազին, և հարեղբար իմ Աղայուին, Մարգարին, և ինձ տառապեալ Ազարիայ իրիցոյս, և կենակցին իմոյ Խաթունին: Ստացաք զսուրբ Աւետարանս յիշատակ մեզ և նշեցելոց մերոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց...

Ընդ նմին և զիս՝ զնկարողս յիշեցէք, որ եմ պարտական և սեւերես ամենայն կարգաւորաց: Նկարեցաւ ի թվականիս Հայոց ՋԽԴ. (1495), ի տանս Գեղամայ, ի գեաւոյս որ կոչի Դարանախ, ընդ հովանեօ սուրբ Աստուածածնիս և աստուածառաք սուրբ Նշանիս:

Յիշողդ արհնին ի աստուծոյ և ամենայն սրբոց, ամէն:

բ

97բ ՋՍանակ սուտանուն արեղա եմ սեւերես ամենայն կարգաւորաց և սլարտական բաղում քանքարաց: Նկարողս յիշեցէք ի մաքրապալ յաղալիս ձեր, ո՛վ սուրբ ընթերցողք և կարդացողք, հանդերձ ծնողաւք իմովք և աստուած զձեզ յիշէ յիւր միւսանգամ զալըստեանն, ամէն, և անմեղադիր լերուք:

Աղաչեմ զձեզ, ո՛վ եղբարք, ընդ նմին և զստացող սորայ զԱզարիայ քահանայն յիշեցէք, և աստուած զձեզ [յիշ]է:

գ

Գրիշ՝ Մտեփանոս

58բ ...Ողորմեա անիմաստ մեղաւոր և փծուն գրչին, որ ութ տառիւ անուն դոչին, ուն առաջին և սէն յետին, որ համարով վերաբերին, տասն և եաւթըն հազար բոլորովին և չորս հարիւր և վեցին**:

* Զեռագիրը մանրամասն նկարագրված է նաև Ա. Երեմյանի կողմից «15-րդ դարի մի գրչագիր անտարան» հոդվածում (տե՛ս «Բազմավէպ», 1951, էջ 310—311):

** Մտեփանոսն անվան տառերի թվական արժեքների գումարը, իրոք, 17408 է. այսպես՝
Ս=2000 + Տ=4000 + Ե=5 + Փ=8000 + Ա=1 + Ն=400 + Ն=400 + Ո=600 + Ս=2000, գումարն է՝ 17408:

298

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Վեներտիկ 132 (329), Բ. Սարգիսեան, Ցուցակ, Ա, 585—586

ա

Գրիշ՝ Քրիստոսատուն՝
վայր՝ Վայոց-ձոր, Եղեգիս

312բ

...Արդ գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականիս Հայոց ԶԽԴ. (1495), ի կաթողիկոսութեանն տեառն Սարգսի՝ յաթոռ սուրբ էջմիածնի. եւ վերագիտող այսմ նահանգի պարոն-տէր Եղիշա արքեպիսկոպոսի՝ որդոյ իշխանաց իշխանի պարոն Սմպա[տայ], որդոյ մեծին Տա[ր]սաիւնի, զոր տէր աստուած տացէ զսա մեզ ընդ երկայն աւուրս՝ ուղիղ վերականգնութեամբ. ի ղանութեանն Ուռուտամ փաթշահի, ի նահանգիս Վայոց-ձորոյ, ի մայրաքաղաքս Եղեգիս. ընդ հովանեաւ երկց տաղաւարացս սուրբ Կաթողիկէին, և սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Ստեփանոսիս, և կենդա[նա]րար սուրբ Նշանիս*։ Ի խնդրոյ աստուածապատիւ և մահդասի Ազարիա աբեղայի, զոր տեսեալ զանառիկ մեծութիւն սորա՝ և ետ գրել զսա ի լաւ և յընտիր արիւնակէ, յիշատակ իւր և բարի ծնողաց իւրոց, հաւր իւրոյ՝ Սաճակ աղին. և մաւր իւրոյ Սիթխաթունին, և եղբարցն Յոնանիսին և Յովանիսին, և որդոցն Սահակ քահանային, և եղբօրն՝ ծնելոյն ի սմին ամի Մովսէսին, և Վրթանէս սարկաւագին, և եղբօրն Յորդանանին, և զստեբարցն՝ Մարամին և Բեկի-հաթունին, Սալթան-Մէլիքին, Ողով-Մէլիքին, Խոնքաբին, և Խոնք- Խաթունին, Նազ-Մէլիքին, Սիթ-Խաթունին և Խաթուն-Փաշին, Ղզլաբէկին և Դովթէգին, և հաւրեղբարցն Յակոբ ճգնաւորին և Աղբուղին, և կենակցին իւրոյ Սուրաթին։

Ընդ նոսին անարժան փծուն անարգ և կոխան ամենայն քահանայից, մանավանդ ամենայն ստեղծածոց, խուզած դժբախտութիւնս** և դժնողսն։

Արդ, դուր և մեր ի մի բերան փառս վեր առաքեսցուր ամենազաւրին աստուծոյ, որ հասոյց մինչ ի վերջին գիծ տառիս։

բ

Գրիշ՝ Մոնիւ

138ա

Զստացող լուսազարդ սուրբ Աւետարանիս զԱզարիայ սրբամիտ կրանաւորն՝ հանդերձ ծնաւղաւքն՝ յիշեա ի տէր, աղաչեմ, և զՄոնիւ դժողս։

գ

Վաճառող՝ Ազարիա

312բ

Ես Ազարի էրէցս Աւետարանս տվի Բարսեղ եպիսկոպոսին։ Ծախեցի է. (7) մարշինի, Շաղապաթն վկա, Սա[ր]ֆիսն վկա, Նէրսէսն վկա, աստուած մեզ միջնորդ։

* Մինչ այստեղ նմանահանութեամբ հրատարակել է Ղ. Ալիշանն իր «Նիսականում» (էջ 150) և «Այրարատում» (էջ 353)։

** Տպագրված է «դժսին»։

289

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5303

Գրիշ՝ Գրիգոր
վայր՝ Վայոց-ձոր,
Վերի-Նորավանք

ա

...Արդ, ըստ նոյն աշխարհիցի աստուածայնոց իրաց հետևեալ աս-
392ր տուածաբան և քաջ ընտանապետն Աբրահամ ...||... ստացաւ զաստուա-
ծախաւս մատեանս, որ յորջորջի աւետարտոր երկնից արքայութեանն, ի
յիշատակ հոգւոյ իւրոյ և ի ժառանգութիւն ընդանեաց իւրոց կենդանեաց,
և ի փրկութիւն հոգոց ննջեցելոց իւրոց, հօրն իւրոյ*, և հարեղբարն՝
աստուածաբան վարդապետին Աւագտիբի, և մար իւր Դոնձին, և աւագ
եղբարն Դաւիթ քահանային, և միւս եղբարն բարեմիտ և կուսակրան
393ա արեղային Զաքարիայի, և || կրտսեր եղբարն իւր՝ միայնակեաց և սոյա-
սաւոր միաբանիցն Յակոբին, և այլ միւս եղբարն աշխարհի՝ Մարգարին,
և եղբար որդոյն իւր՝ դեռաբոյս և կուսակրան արեղայի Վրդանիսի:

Արդ գրեցաւ սա ի յերկրիս Վայոյ-ձորոյ, ի գաւառս Եղեգիս, և սուրբ
ուխտս որ իոյն Վերի Նորավանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Միովնիս, և սուրբ
Աստուածածնիս, և այլ ամենայն սրբոցս, որ աստ կան հաւաքեալ բարե-
խաւսել առ տէր վասն մեր, ձեռամբ յոգնամեղ, վտիտ, փանաքի, եղկելի
և թշուառական Գրիգոր անարժան և ծուլ արեղայի, ի խանութեան Հռու-
393բ տամին՝ յազգէ տաճկաց, ի քաղաքն շահաս||տան, որ է Թաւրէժ, և ի հայ-
րապետութեան Հայոց տեառն Սարգսի՝ յաթոռ սուրբ էջմիածնին:

Վասն որոյ աղաչեմք զամենեանեան, որ լուսաւորիք սովաւ կարգալով
կամ արինակելով և հոգեւոր խրախութեամբ, յիշեցէք ի մաքրափալ յա-
ղաթս ձեր զքաջ ընտանիսն զԱբրահամ՝ զստացաւոյ սորա և զծնաւոյն
իւր, և իս վանարժանս և զպարտականս բիւր քանքաբոյ՝ Գրիգոր և
զմնաւոյն իմ յիշման արժանի առնել, և դուք յիշեալ լիցիք ի Քրիստոսէ,
աստուծոյ մերոյ, ամէն:

Այլ և խոշորութեան և սղալանաց գրիս անմեղադիր լերուք, զի կար-
մեր այս էր:

Գրեցաւ սա ի թվականիս Հայոց ԶԽԴ. (1495):

բ

126ա ՁԱբրահամ քաջ ընտանապետ ստացաւ սուրբ Աւետարանիս և
զԳրիգոր մեղաւք մեռեալ գրիշս աղաչեմ յիշել ի տէր Յիսուս:

գ

Նկարիչ և ստացող՝ Աբրահամ

29բ Ձանարժան Աբրահամ ստացիչ և նկարիչ** սուրբ Աւետարանիս, հան-
դերձ ծնողօք և վարդապետաւք յիշեսցիք ի սուրբ և աստուածամերձ յա-
ղօթս ձեր, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

* Անունը քերված է:

** Աբրահամի նկարները բազմաթիվ են և կատարված մեծ վարպետությամբ: Նա տնոր-

290

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Շուշի, Ղազանչեցոց եկեղեցի, ՄՏՄ

Գրիշ՝ Կարապետ
վայր՝ Գողթան երկիր,
Ձորավանճ-Բուստ գիւղ

371ա ...նւ եղև զրաւ աւարտման սորա յերկիրս Գողթան, ի փոքր անապատս Փառակայ, որ իոշի Ձորավանճ, ընդ հովանեաւ սուրբ Գէորգիս, և սուրբ Սքանչելագործ աջիս, և ամենայն սրբոց, որ աստ կան հաւաքեալ: Անդի ելաք և եկաք ի սուրբ և փառաւոր վանքս Բուստոյ, և աստ գրեցաք զՔահանաթաղս, ի դրան սուրբ Աստուածածնիս և առ ոտս փառաւոր և սուրբ Նշանիս և ամենայն սրբոցս, ամէն:

Եւ առաջնորդ սուրբ ուխտիս տէր Մեսրոպ հեգահոգի և բարի աբեղայ, և ընդ նմին ընկերակիցն իւր ՎՄԱՎՍէս ընտիր աբեղա և զհայր վանացս զՍարգիս միայնակաց, արքեպիսկոպոսութեան Գողթան դաւառիս տէր Ազադիայիւն, թագաւորութեան Ընտաւմ-բէկիւն, որ խիստ նեղ և դժար ժամանակ էր, քրիստոնէից աղգս խիստ նեղացեալ էր ի ձեռն անաւորինաց, ևս առաւել քահանայքն...

Ստացող և հոգացող և առաջնորդող սուրբ դրոցս՝ տէր Մեսրոպ, յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց. ամէնաւրհնակ և արհնութեանցն արժանաւոր գեղս Բուստայ քահանայքն և տանուտէրքն լաւ կանգնեցան և հտուն գրել գիրքս այս յիշատակ իւրեանց և ամենայն մերձաւորաց իւրեանց, և որ բազում և որ սակաւ աշխատեցան, ամենեքեան վարձս աստուծոյ առնուն հաղարապատիկ և բիրապատիկ: Արարիչն աստուծ կենդանեաց առողջութիւն սայ և ննջեցելոցն արքայութիւն տայ, ամէն: Ձեռամբ ապիկար և անարհեստ զոշի՝ յողնամեղ և սուտանուն Կարապետ աբեղայի, որ միայն անուամբս եմ և ոչ գործով: Արդ, երես անկակալ աղաչեմք ... զամենեւեան, որ սղալանաց և խոշորութեան և գոչափութեան դրոցս թողութիւն առնէք, յետոյ-յառաջ գրեցաւ սա, արիւնակն երկու էր:

Գրեցաւ ի թվականիս Հայոց ՋԽԴ. (1495), անմեղադիր լերուք, գիւր մէր այս էր, որ է արհնակալ յաւիտեանս, ամէն:

291

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս Ա Ր Ա Ն

Երևան 7777

Գրիշ՝ Աւետիք
վայր՝ Պալախաւոյ վան

ա

190ա ...իսկ ես՝ անարժանս և անպիտանս Աւետիք աբեղա, ի բազում ամաց տեւեմամբ տոշորեալ էի ուղղաբան Սաղմոսարանի. ահա հանդի-

նական նկարների ստորին լուսանցքներում թողել է ամեն մի նկարի մասին բացատրական ոտանավորներ, որոնց տողասկիզբ տառերով հոգվում է իր («Աբրահամ») անունը:

«Պալախակերպության» նկարի ցածում (էջ 12բ) Աբրահամը թողել է իր («ստացող և

պեցա ընդիր արինակի Յովաննէս Գառնեցոյն, որոյ յիշատակարանն գրած էր այսպէս. «Եւ գնացի,—ասէ,—ի սուրբ ուխտն Հաղբատ, և նրկըրպագեցի սուրբ Խաչին և սուրբ գերեզմանին մեծ և տեսանող Հայոց սուրբ վարդապետին Յովաննիսի մականուն Սարկաւազ, այն որ զսաղմոսն բաղում ճգամբ՝ ի թարգմանչագիր Սաղմոսարանէ գաղափարեաց: Եւ իմ հանդիպեալ նոյն Սաղմոսարանի սուրբ վարդապետի՝ առեալ համբուրեցի, եւ գրեցի զսա յիւրմէն ամենայն ստուգութեամբ՝ զբանն, զգիրն, զհարցուն, զհանգիստն, զտունն, զկէտն, զստորն»:

Արդ, ես՝ ի սրտէ խոցեալս վասն մեղաց Աւետիք արեղայ, գրեցի զսա ըստ իմում կարի, թէպէտ և ժեր էի և ՀԸ. (78) տարոյ, և վաղուց թողեալ զարուեստս, այլ ի իմով տկարութեամբս ուղղեցի, որ նոյն արինակն եղև: Վասն որոյ համարձակ լիցին ուսանելով, թէ արինակելով: Բայց մի ոք իշխեսցէ ի հոգոյն սրբոյ տգիտաբար բան թիրել և կամ զգրեալսն շատուգել յարինակէս, որպէս և ես. որ թէպէտ գիրս յոյժ անարվեստ է, այլ զբանն ուղղեցի կրկին և երեքկին:

Եւ արդ, գրեցաւ սա ի թուականութեանս Հայոց ԶԽԴ. (1495), ի ստորոտ լերինս հիւսիսոյ, ի դրունս սրբոյ Գէորգեա քաջ և արի զինաւորին և այլ սրբութեանցս, որ աստ կան, և յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս Յովիկ վարդապետի, և մեղուցելոյս՝ Աւետիք արեղի, և միաբան եղբարցս՝ Մարտիրոս արեղին, և Յովակիմ արեղին, և Յովաննէս արեղին, և Խաչատուր մալազին, եւ այլ միաբան սուրբ ուխտիս զուսմանակիցս յիշեսցիք ի մաքուր սուրբ յաղաթս ձեր, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն...

...Այլ աղաչեմ անմեղադիր լինել սխալանաց և խոշորութեան գրիս, զի յոյժ ծերացեալ էի և բազում ամ հեռացեալ ի յարուեստէս: Այլ ի միտս եկեալ գրեցի յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց՝ հար իմոյ Վահան Լերիցու և մար իմոյ Էմին-Մելիքին, և եղբարց իմոց, և եղի յիշատակ ի դուռն սրբոյն Գէորգեա զարավարին:

Եւ արդ մի ոք իշխեսցէ հանել զսա ի գրանէ սուրբ եկեղեցոյս յափրշտակելով, կամ վաճառելով, կամ փոխան տալով, և զբաւ դնելով, կամ ումէք շնորհելով. ոչ իմոքն ի և ոչ աւտարք. և ով յամառի կամ ձեռնամուխ լինի՝ մասն և բաժին զՈւղայի մատնչի և զխաչահանուացն ընկալցի: Եւ որք լրբին զգիրս զայս կտրելով կամ եղծանելով՝ կտրեսցի ի կենացն յաւիտենից: Փակակալք և սպասաւորք խնամով պահեսցեն՝ ոչ յարձակս ընգենելով կամ առանց դաստառակի, զի մի դատեսցին ի տեառնէ: Յարինակ և յընթերծումն մի խնայեսցի:

Կատարողք պատուիրանիս արհնին յաստուծոյ և յամենայն սրբոյ, ամէն...

Բ

235ա ...Գրեցաւ ձեռամբ Աւետիք արեղայի ի վանս Պալախաւոյ, ի հորս սուրբ Գէորգեա զարավարի, ի թվ. ԶԽԴ. (1495)...

Կարող գրոցա) և Զաքարիայի (սուր Զաքարայ սիրելի եղբայր մերս) պատկերները: Այդ նկարն ավարտված է թվ. ԶԽԴ. (1498)»։ Հաջորդ էջում կարմիր թանաքով նույն Արաքսամի թողել է մի հիշատակագրություն. «Զարեմիտ և զերկիւղածն յաստուծոյ զԱգիգն, որ շատ կուծառայէ մեզ, և ետ ընծա սուրբ Աւետափանիս. յիշեցէք ի Քրիստոս, թվ. ԶՄԱ. (1502)»:

Գ

ճա

...Սաստիկ ծոնցաւ ճշգրիտ բանքդ (Սաղմոսարանին) ի ձեռն անփութութեան գրագրաց և թուլութեան ուսումնաւորաց: Զոր վերահասու եղեալ մեծ իմաստասէրն Հայոց հոգեխառն վարդապետն սուրբ Յովնանէս մականուն Սարկաւագ, որ գնաց ի գերահռչակ սուրբ ուխտն ի Հաղբատ: Եւ գտեալ ի յարկեղ սուրբ վարդապետացն և թագաւորացն ղթարգմանագիր Սաղմոսարանն, և պարապեալ ի յայնմ աւուրս բաղումս՝ ի լոյս էած զգանձն ծածկեալ, և եբաց զխցեալ աղբիւրն, և ցրուեաց ընդ ամենայն սահմանս Հայաստանի զարիւնակս զայս: Եւ այդ նշմար սեակի, որ ծրի յառաջիկայդ՝ յայնմ արիւնակէն է հաստատուն, սիրելի:

Եւ ղստացաւդքս՝ զմեղ յիշեսչիք յաղաւթս ձեր, ևս և դիս զԱւետիք գծող:

292

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Սմբատեանց, «Երնչակ», 135—136

Գրիչ՝ Մանուէլ
վայր՝ Կուրի գիւղ

...Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս Բաղկանիս Հայոց Զ. և ԽԴ. (1495), ընդ հովանեաւ սուրբ Հազարբիրացս, և սուրբ Նշանացս, և սուրբ Եկեղեցեացս ի դիւղս Կուրի կոչեցեալ, ի խնդրոյ հաւատարիմ և աստուածասէր առն Զանդուրբանին և ամուսնոյն իւրոյ Զաւանդին, որ փոխեցաւ ի Քրիստոս, ի վայելումն որդւոյ իւրոյ Գալուստ քահանային, եղբարցն Զանիբէկին, Յովնանէսին, Թադէոսին, Գրիգորին, և քերական Փաշայ-Խարունին, Մարիանին, Շաղոսկին, Խոնձաղին, և կողակցին իւրոյ Գով-Խարունին, և դստերն Մէլիք-Խարունին, որ յոյժ փափագանաւք ստացան զսուրբ Աւետարանս ի հալալ վաստակոց իւրոց՝ յիշատակ իւրեանց, և ծնողաց իրեանց՝ հարն Գալստին և մարն Փաշայ-Մէլիքին, և ամենայն մերձաւորաց իւրոց:

...Եւ զիս զանպիտան դժողս զՄանուէլ, և ղծնողս իմ, և զամենայն արեան մերձաւորս իմ, և զերախտաւորսն, և զսպասաւորսն, որք հանդիպիք սմա տեսանելով կամ կարդալով կամ արիւնակելով, լի սրտիւ և ուղիղ մտաւք աստուած-ողորմի ասացէք... Եւ սխալանաց և խոշորութեան գրիս անմեղադիր լերուք, զի կար մեր այս էր, զի լոյս աշիս պակասեալ էր և հոգս և պատրանք աշխարհիս զմեզ ընկղմեալ էր, ի դառն և դժուար ժամանակի, որ յոյժ վշտացեալ կամք ի յայլազգեաց վասն ծովացեալ մեղաց մերոց, վասն որոյ և ինքն, որ առատն է ի տուրս բարեաց ձեզ՝ յիշողացդ և մեղ՝ յուսացելոցս ողորմեսցի յիւր միւսանգամ զալըստեանն, ամէն:

293

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Թրիլիսի, հայերեն ձեռագր. հավաքածու 112

Գրիչ՝ Բարսեղ
վայր՝ Քաջքերունի,
Ասպիսնակ գիւղ

...Արդ, յանկ ելեալ աւարտեցաւ աստուածախօսս և աւետարներ սուրբ Աւետարանս ի թրիս Հայոց ՋԾԽԴ. (1495), ի գաւառիս Քաջքերունոյ որ կոչի Արճէշ, ի գեաւղս Ասպիսնակ, ընդ հովանեաւ սուրբ Ստեփանոսի սուրբ տաճարին:

Այլ և գրեցաւ սա ձեռամբ Բարսեղ մեղսամէր գրչի, ի խնդրոյ բար[ի] միակեց Սատաղին, որ ստացաւ զսա ոչ յաւելորդաց և կամ ի փարթամութենէ, այլ ի բաղում տրվայտութեամբ յաղթահարեալ ի սիրոյ սուրբ Աւետարանիս, ըստ գրեցելոյն՝ թէ Սէր կատարեալ ի բաց մերժէ ի զերկիւղ. նայ գանձս ի յերկինս և բարեխօս առ տէր աստուածն Յիսուս Քրիստոս:

Արդ, ըստացաւ հաւատարիմ և բարի տանուտէրն Բաբունակն յիշատակ իւրն, և ծնողացն Սալչուկիւն, և հօրն Խոսրովիւն, և եղբօրն Մարտիրոսիւն, և Յոհաննիսիւն, և Պետրոսիւն:

Դարձեալ կրկին անգամ աղաչեմ յիշեցէք ի ժամ սոսկալի սուրբ պատարագին զբարի միակեցն զԱստաղէն, որ ստացաւ զսա ի հալալ վաստակոց իւրոց, յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց...

294

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),
էջ 369—370, յԱրձուարբերի ուխտ

Գրիչ՝ Յոհաննէս
վայր՝ Արճէշ

Եւ արդ, ես յետինս ի կարգաւորաց ... Յոհաննէս սուտանուն քահանայ շնորհիւ տեառն սկսայ և ողորմութեամբ նորին կատարեցի զսուրբ Աւետարանս ի թուականիս Հայոց ՋԽԴ. (1495) ամին, ի քաղաքիս Արճէշ կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ տաճարիս Աստուածածնիս, ի հայրապետութեան տեառն տէր Սարգիս կաթողիկոսի:

Արդ, աղաչեմ զձեզ զամենեւեան, զի լիակատար սրտիւ աստուածողորմի ասացէք ամենը նահատակին Բաղդուլին, որ ի ձեռն արեանարբու շալատաց սրախողխող կտրատեցին, և եղև պատարագ ընդունելի և ճշմարիտ մարտիրոս. կատարեցաւ և եղև արժանի անանց պսակին, և անթառամ դրախտին կենաց, և պայծառ առաքաստին՝ հանդերձ ծնողօքն, ամէն:

295

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),
էջ 368—369, Վան՝ Տիրամայր Եկեղեցի

Գրիշ՝ Զաֆարիա
վայր՝ Վան

...Եւ գրեցաւ սա ի թուաբերութեանս Հայոց ԶԽԻ. (1495), ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի, և մերոյ աթոռակալի և առաջնորդի սուրբ ուխտիս Վարազայ քաջ հոգևորի և տիեզերալոյս վարդապետին Առամի, և տէր Յովհաննէս արհիեպիսկոպոսի, ի քաղաքս որ կոչի Վան, ընդ հովանեաւ սրբազան առաքելոցս Պետրոսի և Պօղոսի, ձեռամբ անարժան և սուտանուն երիցու՝ Զաֆարիայի անարհեստ գրչի՝ Յիշեցէք ի Քրիստոս ի սուրբ յաղօթս ձեր զստացող սուրբ Աւետարանիս զՍահակ սրբասէր կրօնաւորն, որ ստացաւ զսա ի յարդեանց իւրոց և եղ ի դուռն Վարազայ սուրբ Նշանին, անջինջ յիշատակ իւր և իւրոցն ամենայնի...

296

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5751

Գրիշ՝ Սարգիս
վայր՝ Ամիրդավի վանք

266ր ...Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի վերջացեալ աւուրս և ի սոլառեալ ժամանակիս՝ ԶԽԻ. (1495) թրականիս Հայոց, ի վանքս որ կոչի Ամիրդավ, ընդ հովանեաւ սուրբ Յովանիսին և սուրբ Սիոնին, ձեռամբ յուզնամեղ և անարհեստ գրչի Սարգիս սուտանուն արեղայի՝ Զոր և տեսեալ իմ զսէր և զգիտութեամբ Զարդարին և զԴուխթարին՝ յանձն առեալ գրեցի զսուրբ Աւետարանս յիշատակ հոգւոց իւրեանց, և ծնողացն՝ սլարոն Մուրադին, և մօրն՝ Միւսայ-Խաթունի*, և զաւակացն՝ Ամիր-Սարգսին և Հազարէկին...

Դարձեալ, կրկին անգամ աղաչեմ յիշել առ Քրիստոս զստացաւդ սուրբ Աւետարանիս Զարդարն, և զգիտացն իւր զսլարոն Սլեմանշէն, և 267ա զորդին իւր զԱւդալ-Քարամն, // և զկողակիցն իւր՝ զԴուխթարն, որ բազում երախտիք ունին ի վերայ նորա որդիայալէս...

Դարձեալ, աղաչեմ զամենիսեան, որք հանգիստիք սուրբ Աւետարանիս միով աստուած-ողորմիւ արժանի արարէք զտառապեալ գրիչս... զՍարգիս սուտանուն արեղայ, որ անունս ունիմ և գործս ոչ, և ծնողքն իմ զՍահակարն և զՇեւաֆորն...

Դարձեալ աղաչեմ յիշման արժանի առնէք զմեղաւոր գրիչս, և զուսուցիչն իմ զտէր Ստեփանոսն և զտէր Արքստակէսն, և զհոգևոր եղբայրքն իմ զտէր Կարապետն և զտէր Դաւիթն, զի շատ երախտիք ունին ի վերայ

* Մուրատի և Միւսայ-Խաթունի պատկերները նկարված են ձեռագրի 11ր էջում:

մեր՝ հոգևոր և մարմնատուր... Անմեղայդիւր լերուք սղալանաց և խոշորա-
267բ նաց, || զի այլ գիրք չի գրեր. այդ յանճարու եղեւ, զի ճանապարհ հանդի-
պեցաւ ինձ*, եւ ինչք շունէի, վասն այն պատճառին յանձն առի դրել:

297

ԳՐՈՒԹԻՒՆՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱԶԻԱՆՁԱՑԻՈՅ

Երևան 3495

Գրիչ՝ Գրիգոր Տառնացի
վայր՝ Եկեղեաց գաւառ,
Կապուսի վանք

141բ ...Արդ, գրեցօ գիրս մեծին աստուածաբանին Գրիգորի և թվականիս
Հայոց ՋԽԴ. (1495), ձեռամբ ներգեւ ոգոյ և թարմատար գրչի պիտակ
անուն Գրիգորի՝ աշակերտի մեծին րաբունապետին Յովանիսի, որ մա-
կանուամբ Համշիւնցի կոչի: Եւ գրեցաւ գիրքս ի վայելումն մանկանց Սի-
ովնի ուղղասիրութեանցն դասի:

Արդ, որք օգտիք ի սմանէ գրելով ի քարտի կամ ուսմամբ իմաստի
նախաշաւիդ հետևողացն առաքելագումար խմբիցն երջանկի, զանըստե-
րիւրն գնալով ձեզ ուղղի՝ յիշել մաղթեմ անմոռաց սրտիւ զկարօտս աղօ-
թից սրբազանիցդ դասի, զի թերևս օժանդակութեամբ աղաթից ձեր ըզծի
ցօղեսցի կաթիլ մի ցօղոյ յամէնեւրանեան տեառնէ ի կրկնամեռս իմ ոգի,
որոց խնդրողացս առհասարակ ողորմութեան ցօղն տեղացի հանդերձ
մերովքն ննջեցելովք և ձերովքն ամենի, յորոց միով բերանով փառաւորի
ամենասուրբ երրորդութիւնն յօրտեանս յօրտենից, ամէն**:

298

ԳՐՈՒԹԻՒՆՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱԶԻԱՆՁԱՑԻՈՅ

Երևան 114

Գրիչ՝ Մաղափա Բաբերդացի
վայր՝ Եկեղեաց գաւառ,
Կապուսի վանք

148բ ...Արդ, գրեցաւ գիրս մեծին աստուածաբանին Գրիգորի, ի թվակա-
նիս Հայոց ՋԽԴ. (1495), ձեռամբ յոգնամեղ և փօնուն Մաղափայ Բաբեր-
դացոյ, յիշատակ ինձ, և ծնողացն իմոց, և ի վայելումն մանկանց Սիով-
նի՝ ուղղասիրութեանցն դասի:

Արդ, որք օգտիք ի սմանէ գրելով ի քարտի կամ ուսմամբ իմաստի՝
նախաշաւիդ հետևողացն առաքելագումար խմբիցն երջանկի զանըստե-
րիւրն գնալով ձեզ ուղղի՝ յիշել մաղթեմ անմոռաց սրտիւ զկարօտս աղօ-

* Լուսանցքում, այս տողի ուղղությամբ, գրված է «եմ» (=երուսաղէմ): Հավանաբար
ձեռագիրն ընդօրինակել է Երուսաղեմ գնալու համար դրամ հայթայթելու նպատակով:

** Ձեռագրի երկրորդ մասը, որ պարունակում է Կիրեղ Աղեքսանդրացու «Գիրք պարապ-
մանց»-ը, ընդօրինակել է նույն գրիչը հաջորդ՝ 1496 թվականին: Այդ մասի հիշատակարանը
տե՛ս 1496-ի թվաշարքում:

թից ձեր ղրձի ցողեսցի կաթիլ մի ցողոյ յամենեւորանեան տեառնէ ի կըրկնամեհս իմ ոգի, որոց խնդրողացդ և փափաքողացս առհասարակ ողորմութեան ցողն տեղացի հանդերձ մերովքն ննջեցելովք և ձերովք ամենի. յորոց միով բերանով փառաւորի ամենասուրբ երրորդութիւնն յաւիտեանս, ամէն*:

299

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

2. Քյուրդյանի հավաքածու

Գրիչ՝ Խաչատուր
վայր՝ Եկեղեցաց գաւառ, Կապուսի վանք՝

...Զայս ամեն զմտաւ ածեալ հաւատարիմ և աստուածասէր տանուտէրն պարոն Գորգին, և զկողակիցն իւր ՂԱ.Ղիզն, և զեղրայրն իւր Դալուստ, և զքորն իւր Մարիաթուն, յիշեցեալ զայն որ ասէ թէ՝ Երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիոմն և ընդանեակ յԵրուսաղէմ: Եւ ետ զրեւ զըկենսունակ սուրբ Աւետարանս յիշատակ իւրն և ծնաւդացն իւրոց, հաւրն իւրոց Յովնանէսիւն, և մօրն իւրոց Սիմեայիւն, և զաւակի նորա Աստուածատրին, և զկենակիցն իւր ՂԱուիկ, և զեղրաւորդին իւր զՊատիպարոնն, և զկենակիցն իւր զԾովաւաւ, և եղբարն նորա Նորպարոնին. ի վայելումն Յէզէկէլ սարկաւագին: Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թուականիս Հայոց ԶԽԴ. (1495) ամի, ի գաւառս Եկեղեցաց, ի յանուանի և ի հռչակաւոր անապատս որ իոյի Կապուսի վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Յակոբի և սուրբ Սիոնի: Առ ոտս Յովնանէս քաջ րարունապետի Համշի[ն]ցոյ, որ դաս առելով բացայայտէ զխորս աստուածային գրոց և լուսաւորէ զմեզ զամենեւեան, զոր տէր աստուած պահեսցէ ընդ երկայն աւուրս սլարագայց ամօք և յիտ աստեացս էլանելոյն ընդ առաջին սուրբ վարդապետացն դասեսցէ՝ ծնողաւորն եւ ազգակալաւորն իւրօք, ամէն: Եւ ի յառաջնորդութեանս սուրբ ուխտիս տէր Ներսէսի եւ պատուական արեղայի՝ հոգովն հեղ և վարուքն բարի, զոր տէր աստուած պահեսցէ անսասան մինչ ի խորին ծերութիւն ամէն: Արդ աղաչիմ զամենեւեան, որք հանդիպիք սուրբ Աւետարանիս կարդալով կամ տեսանելով և կամ աւելնալէլ, յիշեցէք ի սուրբ յաղթութեան զանաբժան գծողս Խաչատուր, և զծնաւդսն իմ, և զամենայն արեան մերձաւորք իմ, և թողութիւն մեղաց հայցեցէք ի Քրիստոսէ. և նա, որ առաւուն է ի տուրս բարեաց մեզ և ձեզ ողորմեսցի, ամէն: Եւ զՈւսիկ արեղայն, որ բազում փափաքանաւք ետ զրեւ սուրբ Աւետարանս յիշատակ իւր և ծնողացն իւրոց պարոն Գորգին:

Դարձեալ աղաչեմ յիշել ի տէր աստուած զմիաբան սուրբ ուխտիս առ հասարակ ամէն:

* Մաղաքիայի այս հիշատակարանը Գրիգոր Տարոնացու հիշատակարանի (տե՛ս նախորդը) ընդօրինակութիւնն է:

Այս հիշատակարանների համեմատութիւնը պարզ ցույց է տալիս, թե ինչպե՛ս որոշ գրիչներ բառացի ընդօրինակել են ուրիշների կազմած հիշատակարանները, փոխելով միայն հատուկ անունները և տվյալ ձեռագրի ընդօրինակման հետ կապված հանգամանքների մասին տվյալները:

300

Ո Ս Կ Ե Փ Ո Ր Ի Կ

Վեներտիկ 241 (96), Բ. Սարգիսեան, Յուցակ Բ. 622

Գրիշ՝ Խաչատուր
վայր՝ Եկեղեցաց գաւառ
Կապուսի վանք

Գրեցաւ սուրբ տառս որ կոչի Ոսկեփորիկ, որ է բան խրատական և կանոնք սուրբ հարցն, ի թուականութեանս Հայոց ԶԽԴ. (1495), ի գաւառս Եկեղեցաց, ի յանապատս որ կոչի Կապուսի: Եւ ի առաջնորդութեան սուրբ ուխտիս տեառն Ներսէսի և քաջ ըաբունապետի Համշիխ Երցոյ, ձեռամբ բազմամեղի Խաչատուր արեղայի, ի վայելումն տէր Գրիգոր հեզահոգի կրանաւորի, զոր տէր աստուած վայելել տացէ նմայ երկար կենաւ ի փառս աստուծոյ, ամէն:

301

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Տ. Պալեան, Յուցակ Կեսարիոյ, էջ 9—10,
Ա. Ալպոլաճեան, «Պատմ. հայ Կեսարիոյ», էջ 1850

Գրիշ՝ Յովանէս
վայր՝ Կեսարիայ գաւառ, Մանտիսոն գիւղ

739ա— ...Արդ յայսմիկ և ի սոյնպիսիս նայեցեալ հոգոց հանելով երջանիկ
714բ երկիւղածն և աստուածասէր Սիրաւանէն, և յիշեաց զբանն որ ասէ, թէ Երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիոն և ընդանի յԵրուսաղէմ, և ցանկացող եղև այսմ հոգևոր բուրաստանի, և ետ գրել զսա յարդար վաստակոց իւրոց յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց՝ հաւրն իւրոյ Յովանիսին և մաւրն Տաւլաթին, և իւր տղին՝ դեռաբոյս զաւակին Պաւլաթին, և եղբարն պարոն Վարդին, և հարեղբարն Շիրիշին, և զաւակացն Գրիգորին և Խաչիկին, և պարոն Վարդին կնոջն Խասիկին, և իրենց զաւակացն Կեցունին, Խուսաւերտէ, Կուլէ, և Մուշաթին, Գրիգորի դստերն Տանսուխեն, Տաւլաթին, Մամախաթունին, Լատիլին, Ճաշիկին, Դաւթին և ամենայն արեան մերձաւորացն իւրեանց՝ կենդանեաց և հանգուցելոցն, ամէն: Այլ և զՍաճակ երէցն, և զԺնաւղան իւր՝ ըզՏերեւն և զԳովնարն, և զԵրիցակինն իւր, և զնորատունկ տղայսն իւր զԱմիրն և զԳրիգորն, և զԵղբայրն զԷմպաֆն, և զկին Մայրանէ, և զնորատունկ տղայս իւրեանց զԱստուածատուրն, և զՔիմիայն*, և զպապն իւր զՍիմաւոն երէցն, և զԵրեմի իւր զՅուսէփ երէցն, և զտղայն իւր զԱստուածատուրն, որ բարեաց և Այսմաւուրաց պատճառ եղեն աշխատանաւք և կերակրաւք և ըմպելեաւք և շաղաւթաւք և խնամաւք, հատուցէ նոցա Քրիստոս աստուած վարձս զերկնից արքայուն թիւնն, ամէն:

* Տ. Պալեանի մոտ՝ «զՔիմիայն»:

Արդ, գրեցաւ սա ձեռամբ մեղաւոր և անարժան և անպիտան փցուն գրչիս Յովանէս արեղի, ի թվականութեանս Հայոց յինն Ճ. և ԽԴ. (1495), ի գաւառս Կեսարիոյ, ի գիւղս որ կոչի Մանղիսուն, ի գուռն սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Խաչին և սուրբ Թորոսու, ի հայրապետութեան տեառն Յովանէսի, և յեպիսկոպոսութեան տեառն Կիրակոսի:

Արդ, աղաչեմ զամենայն դասս քահանայից, որք հանդիպիք այսմ լուսաղարդ մատենիս յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զվերոյգրեալսն՝ զՍիրատանն, և զկենակիցն իւր զՏանտութն. և զդեռաբոյս զաւակացն իւրեանց զՊաղայն, և զամենայն ազգայինսն իւր, որ ստացաւ զսուրբ գիրքս ի հալալ ընչից իւրոց, և ետ յիշատակ ի գուռն սուրբ եկեղեցեացն...

Դարձեալ աղաչեմ զամենեանս յիշել ի մաքրափայլ յազօթս ձեր զմեղաւոր հողս զՅովանէս գրիչս, և զծնաւդսն իմ զԹորոսն և զՍառայն, և զեղբայրն իմ զհայնգոյցեալն առ աստուած զԿարապետն, և զուսուցիչն իմ և զսնուցիչն զԱռաքել արեղայն, և զամենայն արեան մերձաւորն իմ ...Այլ և զքահանայն դրան սուրբ եկեղեցեացս զՍինն երէցն, և զԱբրահամ երէցն, և զՍահակ երէցն, որ զմեզ լաւ ընդունեցան և մեծարեցին և պատուեցին ... Այլ ևս զսարկաւազունք սուրբ եկեղեցւոյս, և զհամաւորէն ժողովուրդքս՝ զմեծ և զփոքր, զայր և զկին, զծեր և զտղայ, զերիտասարդ և զկուսան ... Այլ և զարինակիս շնորհաւորն զԱնդրէաս սրբասէր քահանայն, և զեղբայրն իւր զՇիրինն, որ զարինակն շնորհեցին և ստացան իւրեանց բարի անուն և բարի յիշատակ: Այլ և Հովսէփայն երէցն, որ մարումն երես թանաքի, յիշեսցէ զնոսա Քրիստոս աստուած յիւր սուրբ արքայութիւնն, ամէն:

Քահանայք և սարկաւազունք, առունց դաստարակի մի պահէք և ի մոմէ պատրաստ բռնեցէք, և զկարդալն անփոյթ մի առնէք, զի գրեալ է, թէ.

Տանասէրն չէ զրկած
Ի պսակաց մարտիրոսաց,
Այլ և հաղորդ նոցին փառաց
Առանց գանից և տանջանաց:

Զի և դուք արժանի լինիցիք սրբոյն ի լոյս:

Ծրեան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),

էջ 368, Ամասիոյ ս. Աստուածածին, նաև Հ. Քյուրտլան,

Պատմ. երկու ճշտումներ (սէյմիածին», 1964, Դ, 34—35)

Գրիչ՝ Աբրահամ
վայր՝ Կոստանդնուպօլիս

...Տամի թուաբերութեանս մերոյ սեռի ԶԽԴ. (1495) կատարեցաւ սուրբ Աւետարանս՝ աստուածախօս մատենանս... Աստուածասէր քրիստոնեայ մղզմեսի խոճայ Յովանէսն, որ մեծաւ սիրով ստացաւ զսա յաղագս

յիշատակի հոգւոյ իւրոյ, և ծնողաց իւրոց՝ հաւրն Արեւին և մարն Մարգրտին, և եղբարցն Քարիմին և Եագտանպաղշին, և զաւակին մղտեսի Ամիրին, Մխիթարին՝ և Սինանին, և կենակցին Շահ-Փաշային, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն...

Ետ գրել զսա սիրով և մեծաւ հաւատով ձեռամբ մեղսասէր Աբրահամ արեղայի, որ անուամբ միայն կոչւմ արեղայ և զործով խաբեբայ: Արդ ոք հանգիպիք սուրբ և պատուական Աւետարանիս, յիշեսցիք ի Քրիստոս զմղտեսի խոճայ Յովանէսն, և զհարսն ամեն՝ ընդանեալք, զարմալք և զաւակալք, և ասացէք աստուած ողորմի... Կատարեցաւ սուրբ Աւետարանս ի մայրաքաղաքս որ կոչի Կոստանդնուպօլիս, ի դուռն սուրբ Աստուածածնին, որ այժմ կոչի Սուլու Մանաստիւր, ի հայրապետութեան տեառն Սարգրսի և յարհեպիսկոպոսութեան տէր Կարապետի Կաֆայեցոյ:

303

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5480

Հետ. ստացող՝ Ստեփաննոս Դոշենց

353բ Արդ, ի թուականիս Հայոց ի Զ. և ի ԽԴ. (1495) ամին հս՝ Դոշենց Ստեփաննոս ետու վերըստին կազմել և նորոգել զսուրբ Աւետարանս, որ է յիշատակ նախնեացն մերոց. և էր կապն խնացեալ, և տուի կասկել զսա և ի վերայ կողին այլ յաւելուլ ի յարծաթ և ի յոսկի. և երբ զյիշատակ ակյարան կարդան, նա մեզ էլ աստուած-ողորմի ասեն՝ Դոշենց Ստեփաննոսին, և իւր ծնաւդացն՝ Յովսէփին, Մըսլի-Մելեֆին, և կենակցին Խաթուն-փաշէն], և զամ ահացն ///

Դարձեալ, կրկին յիշեցէք ի Քրիստոս զհեզահոգի տանուաւերն Դոշենց Ստեփաննոսն, և զծնողսն իւր զՅովսէփ և զՄըսլըր-Մելեֆն, և զկենակիցն իւր զԽաթուն-Փաշէն, և զզաւակք սոցա զՅովանէսն և զԴուռտի-Խաթունն և զԴուլգուլն և ///

304

Շ Ա Ր Ա Կ Ա Ն

Նախավկայի վանք, ՍՏԱ

Գրիչ՝ Կարապետ

86բ Ա խ, ո՛, վա՛յ զիս մեղաւք տառապեալ ոգիս՝ անարժան և անպիտան գրչի սուտանուն Կարապետիւ, որ զիս մէկ բերան յիշելոյ արժանի առնէք, թվականին ԶԽԴ. (1495):

305

Տ Օ Ն Ա Յ Ո Յ Յ

Երևան 8630

Դրիչ

84ա ...Գրեցաւ Տաւնացոյցս և Աւետարանացոյցս բովանդակ տարոյն ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ, սուտ և անպիտան քահանայի ///** ի վա-

* Մխիթար անունը լրացված է այլ ձեռագրով:

** Ջնջված է:

յնչումն սուրբ և մաքուր արեղային Աստուածատուն, յիշատակ յոգոյ իւրոյ և ծնաւդացն, ԹՎ. Հայոց ԶԽԴ. (1495) ամին:

306

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մայր Աթոռ 194, «Էջմիածին», 1963 թ. 2., էջ 59—60

Գրիշ՝ Աստուածատուր
կազմող՝ Մարտիրոս

- 309ր նոռաստ ծառայս ծառայիցդ Աստուծոյ՝ Կարապետ եպիսկոպոս Կաֆայեցի՝ բաղմամեղ հոգս, որ ամաչեմ կոչիլ ի բարձրագոյն քահանայական անուանէն, զի դատապարտութիւն է ինձ անունս այս, զի անարժան և զազիր դործաւք բաղմամեղութեամբ լալով ասեմ զանբարկանալի Աստուած յոյժ բարկացուցիւ Երկրորդ անառակ որգիս, որ ը առի ի բարի հարէն զբաժին իմ և զամենայն աւուրս իմ յանազուտ պէտս ծախեցի և ոչ դարձայ և ոչ ուրախացուցի զերկնաւոր հայրն, և սպառեցան աւուրք իմ, և էի յագարակն եղջերի խոզարած մինչև նայեցաւ յիս միածին փրկիչն տէրըն Յիսուս Քրիստոս, մարդասէրն և մարդասիրի հար որդին, որ չբաւորեցայ և սովամահ լինէի, ազգեաց յիս յիւր անշափ սիրոյն և ի պարզեաց սուրբ հոգւոյ: Եւ իմ այլ ոչինչ ունելով տա տեառն աստուծոյ իմոյ զսուրբ Աւետարանս, որ յիմ հալալ արդեանց գնեցի, և զաւետարանիչն նկարել տուի, և նոր կապել տուի և դրի յիշատակ իմ հոգոյս և իմ ծնողացն ի սուրբ Գէորգ տաճարիս, որ կոչի Սուրբ մանաստիք: Մի ոք իշխեսցէ գրաւել որ ինչ ազգ պատճառանաւք, և թէ ոք զսուրբ Աւետարանս զայս բռնաբար իշխանութեամբ կամ գողութեամբ ը վասն իւր ազաճ բարուց հանցէ ի սուրբ ուխտէս, և իւր առանձին ստանալով՝ թէ եկեղեցական և թէ աշխարհական, ո՛չ ազգական և ո՛չ ի ծանաթից շունին իշխանութիւն, միայն սուրբ Եկեղեցիս, ինքն Քրիստոս լինիցի նմա դատախազ յիւր մեծ և սոսկալի ահնդատենին: Եւ թէ ոք զյիշատակս եղծանել կամիցի ի սուրբ մատենէս, ինքն եղծանի և ջնջի ի դպրութենէ կենաց, մասն զՈւղայի առցէ, և ընդ խաչահանուացն դատի Աստուած:

ԹՎին ԶԽԴ. (1495) յուլիս Թ. (9) գրեցաւ յիշատակարանս ձեռամբ Աստուածատուր արեղայի Կաֆեցոյ:

Գրիշ՝ Ովանէս
վայր՝ Մաքենացոց վանք և
Սաղմոսավանք

Ա

271բ ...Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ ռզնայմնդ և փծուն գրչի Ովանէս սուտանուն արեղի անարժանի, և գործաւքս եմ շարաւք իլի, ով ոյս արութեան ունի լի բերանով և բոլոր հաւատով ողորմի ասի և ինքն աստուծոյ տեսոյն արժան լինի։ Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս, առաջի գլուխսն ըսկիզբն արարաք ի Մաքենիսն և աւարտն վճարեցաք ի Սաղմոսավանք, ընդ հովանի[եաւ] սուրբ Սիոնիս և սուրբ նշանացս, որ աստ կան հաւաքեալ, և ի սոցին սպասաւորացս՝ Կիրակոս քաջ հեռետորին, ի հայրապետութեանն տեառն Սարգսի, ղանութեան Ընքստամ-պէկի, ի թուականիս Հայոց ՋԽԵ. (1496), ի նեղութեան ժամանակի, ի խնդրոյ աստուածասէր և երկիւղած և հաւատարիմ Սպաճաճին, և իւր կողակցին Գուլին, և ծնաւղաց իմոց* [Աթայրակին, և եղբարցն իմ** Մարգարին, Զանփաշին, Զաքարին, Գալուստին, Նաւասարդին, Շենաւորին]***:

272ա Ո՞վ, լուսերամակ դասք քահանայից, աղաչեմ զձեզ, ով ոք հանդիպիք կարդալով կամ արինակելով, միով աստուած-ողորմիւ արժան առնէք և աստուած զձեզ յիշէ իւր արքայութեան, ամէն։

Անմեղադիր լերուք խոշորութեան սորա, զի կար մեր այս է։

[Ես Սպաճաճս գրել ետոյ զսուրբ Աւետարանս յիշատակ ի հոգո իմո, և կողակցին իմո Գուլին, և հոգևոր որդո իմո Ովանէսին. ոչ ում դաւի չկու, ոչ իմ ազգիս, ոչ աւտարաց, անիրաւքն պատժին]:

Աստուած ողորմի Տէտա-Խաթունին, որ շատ կերակրեց զմեզ։

Մաղկող՝ Մտեփանոս Յաղընջեցի

Բ

3բ Մաղկեցաւ սուրբ Աւետարանս Մտեփանոսի Յաղընջեցոյ ի խնդրոյ տէր Յովանիսի, թվ. ՋԽԵ. (1496)****:

* Պետք է գրեր «իւրոց» այսինքն՝ ստացող Սպահանի։

** Իմա՝ «իր»։

*** Փակագծի մեջ առնված սույն և հաջորդ հատվածները գրված են այլ (հավանաբար սրբապետ) ձեռագրով։

**** Գրված է Մատթէոս աւետարանիչի պատկերից ներքև՝ ստորին լուսանցքում։

308

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան, Մատենադարան, Կաթողիկոսական դիվան, թղթ. 240, վավ. 130,
Շուշի, Ազուլեաց եկեղեցի ՄՏՄ

III

Գրիշ՝ Իգնատիոս
վայր՝ Քանայգեո

267ր ...Բայց գրեցաւ սա ի սուրբ ուխտս ի Քանայգեոյ, ընդ հովանեաւ
սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Յակոբ տեառնեղբար և քանայգեոյ բարեխաւսիս,
և այլ բազմահաւաք սրբոց, որ աստ կան հաւաքեալ, ի թվականիս Հայոց
ԶԽԾ. (1496), ի հայրապետութեան տեառն տէր Սարգիս կաթողիկոսի, ի
յաթոռ սուրբ էջմիածնի Վաղարշապատու...

Գրեցաւ անարժան և տխմար Իգնատիոսի թափուր յամենայն բարեաց,
դարձեալ յիշեցէք զԳալուստ մահտասին (ստացող), և զհայրն Ինոք, և
զմայրն Ալլայ-Խաթուն, և զմեծ տատն Սիրա-Խաթուն, և զեղբայր զՍա-
րիբէկն, և զՅովնանէսն, և զքոյրն Նդիսարեթն և զԹամարն, և զհանգուցե-
ալն զՄարթայ և Շահալամն, և զբարեկամքն զԹաւաֆալն, և զհարեղ-
բայր որդին զՅորդանանն, և զմարաքոյրն զՄելիքոսթն, և զԴուքիսյն.
և զԽոնդիկն, մանաւանդ զհարսներն զՄանիշակն և զԴուլումն, և զփեսայն
զՅորդանանն, զԱմիրմուլֆն և զԱւաֆն, ամէն:

Դարձեալ յիշեցէք զՏրդատն, որ աւզնական եղև ի տուրս ինչ ... ընդ
նմին ... զՋանիբէկ միայնակեացն, որ յաքտակար եղև սուրբ Աւետա-
րանիս, որ կաղմել ետուր ի հալալ վաստակոցն ... Աւետարանս Գալուստ
միայնակեցին է...

Ծաղկող՝ Ստեփաննոս Յառնցեցի

F

7ր Ծաղկեցաւ Աւետարանս և Համաբարբառքս ձեռամբ Ստեփաննոս
եպիսկոպոսի Յառնցոյ, ի խնդրոյ Գալուստ աղաւթասէր և հեղահոգի միայ-
նակեցի, որ ետ գրել և նկարել յիշատակ հոգո և ծնաւղաց իւրոյ...

Գ

81ր Ծաղկեցաւ Աւետարանս ձեռամբ Ստեփաննոս եպիսկոպոսի Յառն-
ցեցոյ, ի խնդրոյ Գալուստ հեղահոգի աղաւթասէր [միայնակեցի], ի հայ-
րապետութիւն տեառն Սարգսի, ի թվ. ԶԽԶ. (1497):

309

ՀԱՐՅՄԱՆՅ ԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՎԱՅԻՈՅ

Երևան 817

Սարգիս կաթողիկոս

442ա Ես՝ Սարգիս կաթողիկոս, տվի զիմ սիրական Հարցմունքս իմ հոգե-
ւոր որդուն՝ Հեռապետ գրոց աշակերտի, Կիրակոս վարդապետի աշակեր-

տին, ինձ յիշատակ: Ի թվ. ՋԽԵ. (1496), որ քանի ի ձեռն առնու՝ զմեզ ի յիւր սուրբ աղօթքն յիշէ, և յետ նորա՝ ով որ հանդիպի:

310

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6648

Գրիչ՝ Ալեգսանդր
վայր՝ Մաքենացոց վանք

264ա ...Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականն շայն ՋԽԵ. (1496), ձեռամբ անիմաստ և անարժան, հեք ֆանաք վտիտ Ալեգսանդր անուամբ] միայն արեղայ և գործով ունայն և վարար եմ քան զամենայն մարդ, ի սուրբ ուխտս Մաքենացոց, ի դուռս սուրբ տաճարիս Աստուածածնիս, և հայր Սողոմոնի գերեզմանիս, և այլ բազմահաւազ սրբոց, որ աստ կան, ի առաջնորդութեան Սարգիս վարդապետին և այլ միեղէն ևղբարցս. գծագրեցի զսա յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց, և եղբարց իմոց. հաւրն իմ էտկեարին, և մարն իմ Մարթին, և հարազատ եղբարցն Յովնանիսին և Իբրիանոսին, // և հանգուցեալ եղբարցն Աթանիսին և Ովանիսին, և մանկագոյն Ղիաւք եղբորորդոյն իմո, որ փոխեցաւ առ Քրիստոս և եթույ մեզ դառն կսկիծ և մորմոքելի սուգ. և ստացա զսա գրել ի վայելումն անձին իմոյ և դեռաբոյս դպրի Պաւղոսի՝ եղբարորդոյն իմոյ:

Ո՛վ, սուրբ դասք լուսեռամից, կարդալով կամ գաղափարելով՝ զվերոյգրեալսն ազաւթս յիշեցէք, և ուղիղ սրտիւ մեղաց թողութիւն հայցեցէք...

Այլ և սղալանաց և խոշորութեան գրոցս թողութիւն շնորհեցէք, զի կար մեր այս էր և ոչ աւելի:

311

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6352

Մաղկոդ՝ Ստեփանոս Յաղնչեցի
վայր՝ Ի վանքս Գաւառսն

ա

9բ Մաղկեցաւ ձեռամբ Ստեփանոս եպիսկոպոսի Յաղնչեցոյ համաբարբառս՝ աւետարաններով և խորանով և մանրածաղկով, ի խնդրո Ամիր-եզտիւնին, ի հայրապետութեան տէր Սարգիս նեստելով յաթոռն ամս իէ. (27), ի փաթշահութեան Ընդստում-Միրզին, թվ. ՋԽԵ. (1496):

Բայց խորանս առաջի այլում էր ծաղկած*:

* Դրված է Մատթէոս աւետարանչի նկարի ստորին լուսանցքում:

P

91ր Նկարեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ Յառընջեցո, ի խնդրոյ Ամիր-
Եգտին աղին: Յիշեցէք զինքն և զծնողսն իւր ի Քրիստոս, ամէն:

Կատարումն ծաղկիս եղև ի վանքս Գաւառան, ի դուռս սուրբ Սարգսի
գաւառավարիս, ով ոք հանդիպիք յիշեցէք ի տէր Մաթէոս աւագէրէց Գաւա-
ռանս, որ բազում սէր ցուցուց մեզ. դարձեալ յիշեցէք զտէր Ստեփանոս
սպասաւոր սուրբ ուխտիս և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

312

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

2. Աճառեան, Յուլիոս նոր Բայազէտի, 6, էջ 7

Գրիշ՝ Աստուածատուր
վայր՝ Եղեգեաց անապատ

254ա ...Շնորհիւ աստուծոյ և ողորմութեամբ նորին և գործակցութեամբ
սուրբ հոգոյն յանգ եղեալ աւարտեցաւ սուրբ Աւետարանս ի յանապատիս
Եղեգեաց ձեռամբ Աստուածատուր անպիտան ծառայի, ի ԹՎ. ՋԽԾ.
(1496), հայրապետութեան տեառն Սարգսի, և եպիսկոպոսին մեր տէր
Նղիշայի: Արդ, ցանկացող եղեալ այս սուրբ Աւետարանին բարեմիտ և
հեզահոգի քահանայն Մաթէոս, և ետ գրել զսայ ի հալալ ընչից իւրոց
գլուսաւոր և զմաքրափայլ Աւետարանս, բժիշկ հոգոյ իւրոյ, կցորդ, յոյս և
ապաւէն առ Քրիստոս, և ճար ճանապարհին վերջին, և բանալի դրանն ար-
քայութեանն, և գանձ յերկինս անկողոպտելի և ապաւէն առ Քրիստոս,
միջնորդ և բարե[խաւս] իւրն, և իւր ծնաւդացն՝ հաւրն* Մկրտիչին և
մաւրն Բաղտատին, և որդոցըն Վարդանէս, Ոսկան, Գրիգորին, Ներսէսին,
և կենակցին Խոնտին, հարսին Սեռովին, և ամենայն ազգականաց՝ կեն-
դանեաց և մեռելոց, ամէն: Եղբարն Արեւիպարին, Սատաթիարին, և դոս-
տերացն Զատի-Սաւղբանին, Նաւիկիին, և Գուլումին, և Թուրանգին, և
Խուտի աղին, և կենակցին Մըսրիաթունին, և իւր խնամին Սափարշին, ևս
Գիլումին, Աթանեսին, և ամենայն ազգականացն...

313

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մատենադարան, Հին ցուցակ 19, էջ 37

Ծաղկող՝ Ստեփանոս Յառընջեցի

ա

3բ Ծաղկեցաւ սուրբ Աւետարանս Ստեփանոսի Յառընջեցո ի խնդրո տէր
Յովնանիսի, ԹՎ. ՋԽԾ. (1496):

* Անունները լրացված են այլ ձեռագրով:

Բ

138բ

Նկարեցաւ ձեռամբ Ստեփաննոս եպիսկոպոսի Յաղընչեցո, ի խնդրոտէր Յովանէս Դրախտեցո, ի հայրապետութեան տէր Սարգսի և ի փաթշահոյթեան Ընդստումի, թվ. ԶԽԵ. (1496):

314

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3333

Գրիշ՝ Արիստակէս
վայր՝ Սանահին

...Արդ, եղև կատարումն սուրբ Աւետարանիս ի թվականութեան հայկազեան տումարի ԶԽԵ. (1496), ի դառն և ի շար ժամանակի, եւ ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի /// ի սուրբ էջմիածինն, ի յաստուածապահ գաւառիս Լաւոյ, ի յերկնահանգէտ և ի գերահռչակ ուխտիս Սանահինո, ի դրան մօր լուսոյ սուրբ Աստուածածնիս և հրաշափառ Կաթողիկէիս, և ի յառաջնորդութեան տէր Բարսեղի, ձեռամբ մեղապարտ գրչի Արիստակիսի, որ և մեծ յուսով և տենչալի սիրով ստացաւ զսուրբ Աւետարանս վարդապետն Սարգիս յիշատակ իւր, և ծնաւդաց իւրոց ///, եւ ի վայելս անձին եղբարորդաց իւրոյ Դօիթ քահանայի և Գալուստ սարկաւագի, և մանկանց Սիոնի նորոք///:

315

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Գ. Սրուանձտեանց «Թորոս Աղար», Բ, էջ 423, Տիգրանակերտ, ս. Սարգիս եկեղեցի

Գրիշ՝ Մանուէլ
վայր՝ Կոսի

...Ի թվ. Հայոց ԶԽԵ. (1496), ի դառն և դժար ժամանակի, յոյժ տառապեալ եմք: Գրեցաւ ի գիւղս Կոսի կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ Հազարաբերոցս և սուրբ Նշանիս և այլ սրբոցս, որ աստ կան՝ ի բոլորակացս մեր, ի խնդրոյ բարեպաշտ և երկիւղած քրիստոնէից Գուգալին և ամուսնոյն իւր Խոնծին...

316

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 6273 (Ղ. Փիղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),
էջ 371—372, Աղթամար

Գրիշ՝ Կարապետ
վայր՝ Աղթամար

...Գրեցաւ ի կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ սուրբ Խաչիս, ի հայրապետութեան տէր Առամի, և ի թականութեան ԶԽԵ. (1496), ձեռամբ Կա-

րապետ քահանայի: Ես Մուրատս և կողակիցն իմ տուեր եմք զՄաշտոց: սուրբ Աստուածածնի դրան Հօրգովուն:

317

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Գ. Սբուանձտեանց «Թորոս Աղրար», Բ, էջ 426, Տիգրանակերտ, ս. Սարգիս եկեղեցի

Գրիչ՝ Զաֆարիա
վայր՝ Բաղէշ

Գրեալ յԱւելսու վանք մերձ ի Բաղէշ, յառաջնորդութեան Յակոբ եպիսկոպոսի և Վարդան հէրպետի, ձեռամբ Զաֆարիա սարկաւագի, ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի ընդհանուր Հայոց կաթողիկոսի Վաղարշապատու էջմիածնի, և Աղթամարայ տեառն Ատովմի, ի թվ. Հայոց ԶԽԵ. (1496), ի ղանութեան ազգին նետողաց Ըստաուլ-բէկին, ի դառն և ի շար ժամանակիս, որ բռնացեր են ի վերայ Հայոց ազգիս...

318

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 9422

Տէր աստուած Յիսուս Քրիստոս, որ նստիս ի քրորէական աթոռ, ողորմեա քո արարածոցս, թվ. ԶԽԵ. (1496):

Հտըւող արծաթոյս զՄելիֆսեթ եպիսկոպոս սուրբ Կարապետի յշ. (յիշեցէք)։

Զկազմող պատկերացս զԿարապետ արեղայս զԲաղիշեցիս յշ-

Զոսկերիչ Սֆանդարն եւ զՇանդուբաթն յշ.

Յի Քի ծառա Կարապետ արեղա*:

319

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մշոյ Առաքելոց վանք, ՀԱ, 1937, սյուն 320

Կազմող՝ Կարապետ Բաղիշեցի
վայր՝ Մուշ

Ի վերջին դարիս և յետնում ժամանակիս... յորում է թվականութիւն մեր ԶԽԵ. (1496). առաջնորդք սուրբ ուխտիս Ղազարու վանացս տէր

* Այս ձեռագրի կազմը Մաշտոցի անվան մատենադարանում պահվող լավագույն ու զեղարվեստական բարձր ճաշակով և հմտութեամբ կատարված տրծաթե կազմերից մեկն է (նկարագրութիւնը տե՛ս Գ. Հովսեփյան, Մի էջ հայ տրվեստի և մշակույթի պատմութիւնից, Հալեպ, 1937, էջ 43—45): Հիշատակագրութիւնները ուղուցիկ տառերով դրվագված են նկարազարդ արծաթե կազմի տարբեր մասերում: Վերջին տողի «Կարապետ սրեղա» բառերը գրված են բարդ (կնիք հիշեցնող) փակագրով:

Նղիայ արհիեպիսկոպոս և տէր Թորոս արհիեպիսկոպոս և տէր Ղազար վարդապետն տեսին զսուրբ Աւետարանս, զի յոյժ հնացեալ էր կայսն և էր առանց արծաթոյ, և անտես և անվայելուչ գոլով արտաքուստ ի տեսողացրն. վասն որոյ ետուն վերստին կազմել զսա և արծաթապատ զարդարել, որպէս և տեսանէք...

Արդ, յիշեցէք ի Քրիստոս զհաւատարիմ և զհամեստ կանայքս զՁիշաբն և զՈւռուժէն, որ սակաւ ինչ արծաթով աւգնական եղեն ի զարդ Աւետարանիս... Նաև ղսուաանուն Կարապետ արքայա զԲաղիշեցի՝ զվերջին կազմողս յիշեցէք, ...[և] զՄարգարայ քահանայն, [և] ղծնողսն իւր:

320

Գ Ի Ի Ր Պ Ա Ր Ա Պ Մ Ա Ն Յ Կ Ի Ի Ր Ղ Ի Ա Ղ Ե Ք Ս Ա Ն Դ Ր Ա Ց Ի Ո Յ

Երևան 3495

Գրիշ՝ Գրիգոր Տարօնացի
վայր՝ Նկեղեաց գաւառ.
Կապուսի վանք

- 338ա Արդ, եղև զրաւ գրչութեանս ի թվականիս հայկազեան տումարի ՋԽԾ. (1496), ի գաւառն Նկեղեաց, որ Նգրնկայ կոչի, ընդ հովանեաւ սրբոյն Յակոբայ և սուրբ Սիոնի, որ մականուամբ Կա ի փոսի վանք կոչի. ի յա-
- 338բ ոաջնորդութիւն տէր Ներսիսի, ի համալսարանս երիցս եր||ջանկի և տի. եղերալոյս Յովանէս քաջ հոնտորի, որ է աշխարհաւ Համշէնցի՝ ի ցեղէ թագաւորական. ձեռամբ յոգնամեղ և փծուն գրչի Գրիգորի սուտանուն արքայի, որ եմ աշխարհաւ Տարօնացի, ի վանացն Գլակայ*, զոր մեծսու տաժանամբ գրեցի զգանձս անկողոպտելի ի յաշակերտութիւնս, յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց, և ամենայն արեանառու մերձաւորաց, և ի վայելումն և ի խրատ մանկանց եկեղեցոյ: Արդ, աղաչեմ զձեզ, որք հանդիպիր սմա աւրինակելով կամ կարդալով, յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաթս ձեր զանարժանս՝ հանդերձ ծնողաւքն իմ և արեան մերձաւորաւք, և զվարդապետն իմ զՅովանէս քաջ րաբունին, և աստուած զձեզ՝ յիշողացդ և մեզ՝ յիշելոցս, առհասարակ, ողորմեսցի յիւր միւսանգամ գալուստն, ամէն:

Նաև ղանարժան ծառայս ծառայիցդ աստուծոյ զԿարապետ սուտանուն արքայա՝ զԲաղիշեցիս յիշեցէք ի բարին Քրիստոս, որ զայս վեց տետր ու կէսս գրեցի: Զի զգիրքս նոր էր գրած և յահէ սրմբակաց հեծելոց կայր ի պահուստի ի ծերպս վիմաց. և յիշմանէ անձրեաց ապականեալ էր, զոր ծրրեցի ըստ իմում կարի: Յիշեցէք ի տէր և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

* Կա տեղեկութիւն, որ Գրիգոր Տարօնեցին այս նույն՝ 1496 թվականին ընդօրինակել է նաև մի Ավետարան (տե՛ս ՀԱ, 1944, սյուն 74 ծանոթ.):

321

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 1625

Գրիչ՝ Հարապետ
վայր՝ Աւաք վանք

381ա ...Արդ, գրեցաւ եղանակաւոր տառս, որ կոչի Շարակնոց ի լաւ և ըն-
տիր արինակէ խլոյ, ձեռամբ Ոհանէս կրանաւորի: Իսկ նա սկսաւ ըզՇա-
րակնոցս ի վանքն Աւաք, և ոչ ժամանեաց յաւարտ սորին, ալ մինչև ի
խաչին կարգն գրեաց և փոխեցաւ առ հարսն: Եւ ես՝ մեղաւք դառածեալս
և յետնեալս ամենեցուն առի և դպակասն լցուցի ըստ կարի իմում՝ ի
թուականիս Հայոց Զեմ. (1496): Ով ոք հանդիպիք սմա տեսանելով և կամ
այլ ինչ իրաց՝ յիշեսցիք ի յաղաւթս ձեր զառաջին գլծողն սորա ղՅոհանէս
աբէղէն, ընդ նմին և զերկրորդս՝ զՀարապետ արեղէս, և աստուած զձեզ
յիշէ, ամէն:

322

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս Ա Ր Ա Ն

Սրուանձտեանց «Թորոս Աղբար», Բ, էջ 305, Կամախ, Թաղէսս առաքեալի վանք

Գրիչ՝ Հայրապետ
վայր՝ Կապոսի վանք

Կրեցաւ ի թվականին հայկաղանի
ի յորելեան տասն և ութի,
ի շորս տասն և հինգն աւելի*,
ի յեկեղեացս գաւառի,
ի վանքս այս որ Կայ ի վոսի**,
ի գրունքս այս գովելի՝
Սուրբ Յակոբի և սուրբ Սիոնի:
Առ ոտս մեծ բարունապետի
Յովանիսի քաջ հռետորի,
ի յառաջնորդութեան այս սուրբ ուխտի
Տևառն ներսէսի մաքրամտի,
Եւ միեղէն եղբարցս բարի,
Բոլոր վանիցս արեղայի,
Որ քան զերեսունն են աւելի,
Հաճոյական ծառայք բարի:
Այլ և զստացող այս սուրբ կտակի

* Տասն և ութ հարկյանք լինում է 900 (18×50), «ի շորս տասն (բնագրում՝ Գ. Ժ.) և
հինգն աւելի»=45: Այսպիսով հիշատակարանը գրված է Հայոց 945, կամ մեր թվարկութեան
1490 թվականին:

** Այսինքն՝ Կապոսի վանքում, որ գտնվել է Երզնկա քաղաքի արևմտյան կողմում:

Ջտէր Կիրակոս հեզահոգի...

Ձեռամբ իմով գծագրեցի

նս՝ Հայրապետս մեղաւքս իլի...

Ողորմի ասացէք Կիրակոս սուտ կրանաւորիս, ... հարն իմոյ Թո-
րոսին, և մարն իմոյ Հատմելիին, և եղբարցն իմոց Ստեփաննոսին և
Խաչատուրին, և հարեղբարցն Վրթանիսին և Հարապետին, և մարտուր-
ցըն Կիրայ-Խաթունին և Շնորհաւորին, մարեղբարցն՝ Տէրաւորին...

323

ՄԱՅՐ ՄԱՇՏՈՑ

Հ. Յ. Քոսեան, Յուլիան Արծնեան վարժարանի 30, ՀԱ 1962, էջ 30—32

ա

Գրիշ՝ Աւետիք վարդապետ
վայր՝ Կայիփոսի անապատ:

71բ

Ջառածեալ մեղաւք զԱւետիք պիտակ անուն վարդապետ զգրող սորի՝
յիշեւ ի տէր, և զհայր իմ զՍամէլ, և զմայր իմ զԳոհար:

բ

Գրիշ՝ Եզեկիել

251ա

...Արդ գրեցաւ սուրբ տառս որ կոչի Քահանայաթաղ. և Քահանայա-
արհնէք, Հիմնարկէք և Եկեղեցարհնէք ի սուրբ անուպատս որ կոչի Կա-
յիփոսի, ընդ հովանեաւ սուրբ Յակոբայ սքանչելագործի, ձեռամբ տխմար
գծայգրողի Եզեկիէլի: Ի վայելումն սուրբ և ընտրեալ եպիսկոպոսի տէր
Ներսէսի: Յիշատակ իւր և նախնեաց իւր, հարն իւր Ղուկաս քահանային,
և մար նորա Գոհար-Մէլիքին, և եղբարն Աստուածատրին, և հարեղբար
Սարգսին, և իւր որդոյն Ամիր-Շաֆէ, և Յեւաթին, և այլ ամենայն արեսն
մերձատրաց՝ կենդանեաց եւ ննջեցելոց, ամէն: Եւ եդ յիշատակ ի դուռն
սուրբ Գէորգայ զինաւորին: Խնամով պահողք արհնին յաստուծոյ եւ ի
սուրբ Գէորգայ: Ի թվին ՋԽԵ. (1496):

324

ԱՆԳԻՏԱՅ ԱՆՊԷՏ ԱՄԻՐԴՈՎԼԱԹԻ ԱՄԱՍԻԱՅԻՈՅ

Քրիտ. Բանգարան օր 3712, Յ. Կոնիքեր, Յուլիան էջ 318,

Ա. Սիւրմէեան, Յուլիան Հալէպի Բ, 5, էջ 39

Փոխեցաւ ի Քրիստոս Ամիրապետ Բժիշկն՝ Թարթմանող գրոցս, ի
թվ. ՋԽԷ. (1496), դեկտ[եմբերի] Ը. (8), արն հինգշաբթի՝:

* Վրաց. ՍՍԻ Գիտ. ակադեմիայի Զեռագրերի ինստիտուտի № 52 հայերեն ձեռագրի մէջ
կա անստույգ մի հիշատակագրութիւն՝ ըստ որի Ամիրդովաթ Ամասիացին մեռել է 1485 թ-
դեկտեմբերի 15-ին. այնտեղ գրված է. «Փոխեցաւ ի Քրիստոս Ամիրապետ Բժիշկն ի թվակա-
նութեանս մերոյ ՋԼԴ. (1485), դեկտեմբեր ամսոյ ժն, (15), աստուած լուսաւորէ զիւր հոգին,
ամէն» (էջ 284):

325

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 1617

Գրիչ՝ Խաչատուր

...Գրեցաւ շարունակ աստուածաշունչ տառս ի Շարակնացս ի Թվականիս հայկազնեա տումարի ՋԽԵ. (1496), ի դառն և ի չար ժամանակիս, որով նեղիմք ի յահէ անաւրիւնաց, ձեռամբ ւամենամեղ, սուտ և փոռն, գրչի Խաչատուր անարժան արեւ/ղայի |||*:

* Մ. Տեր-Մովսիսյանի ծուցակի մեջ տեղեկություն կա այն մասին, որ 1496 թվականին, Տշող գյուղում քնդորինակվել է նաև մի ձաշոց:

Գրիշ՝ Մաթէոս եպիսկոպոս
վայր՝ Սոկուքլու գիւղ

136բ ...Արդ, եղև զրաւ գրչութեան սորա ի թուաբերութեանս Հայոց ՋԽԶ. (1497), ի գեաւղս որ կոչի Սոկուքլու, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և այլ բազմութեան նըշխարաց, ի հայրապետութեան տանս Աղվանից տեառն Առաքելի, խաղաղութեամբ ընդ այն աւուրս արասցէ Քրիստոս աստուածն մեր, ամէն:

Արդ, ես՝ Մաթէոս եպիսկոպոսս, ապաւինեցայ ի յոյսն ամէնեցուն, որ առատ է ի տուրս և բաշխաւոյ ի խնդրողս, ձեռն արկի և շինեցի զմագաղաթս*, և գծագրեցի ըղ/Քահանայաթաղս, և ետու ընծա սուրբ Աստուածածնիս յիշատակ հոգւոյ իմոյ, և ծնաւդաց իմոց՝ հարն Ստեփանոս քահանային և մարն Խոնդումին, և եղբարձցն Թաթէոսին, Ամիրին, Ալէքսիանոսին, և քերցն Թրքվէնդին, Աթամէլիքին, Շանմէլիքին, և եղբարորդոյն իմոյ Ագարին, Ստեփանոսին և Նէրսէսին, ամէն:

Արդ, աղաչեմ զձեզ, ո՛վ սուրբ քահանայք, որք հանդիպիք ընթերձմամբ և կամ գաղաբարելով՝ յիշեսցիք ի Քրիստոս զտառապեալ Մաթէոսս և զծնաւդսն իմ, ամէն: Եւ դուք՝ յիշողքդ յիշեալ լիջիք ընդ [] իշեցելոցս առաջի զենման գառինն անարատի, միաբան արժանի լիցուք յաւիտենական կենացն, ամէն:

բ

Աղվանից կաթողիկոս տէր Առաքել

137բ Թվին Հայոց ՋԽԵ. (1496), տանուտէր խեցգետինն, եաղացաւ Շան-Հիւսէին անուն Շաքու պարոնն հետ Շրվանշահ փաթշահին իր եսպարան գնաց ի Դաււէզ՝ ի Ընքստամ պարոնն մաւտ: Էառ ըզՇրխըշայն՝ զորդին Շրվանշահին է (7) հազար հեծելազարաւք եկօ բանակեցաւ ի փոքրն դաշտն, որ Սորաւջայ** անուն որջորջի: Քակեցին աւերեցին զերկիրն Դրդլաթայ Ը. (8) արւ: Իսկ արին Աւտուլ-փաթա պէկն զփաթշահն Շանիշըրվանն՝ տամբ և տեղաւք, որդովք և ընդանաւք եբեր ի ամրոցն Դրդլաթայ. հնարիւք ջապիւր կտրեց և ամրացոյց անառիկ դամրոցն Դղլաթ, որ յայժմ

* Շատ անորակ մագաղաթ է:

** Սկզբից գրված է եղել «Շորլուջայ», ապա լուսանցքում ցույց է տվել, որ սկզբնառառ «Շա»-ի փոխարեն պետք է կարդալ «Պ»:

138ա Ղապալայ կոչի: ԽՌ. (40000) զարս ժողովեաց Աւտուլ-փաբա պէկն ի վերայ փաթշահին, և բանակեցան գումարեցան ճակատ առ ճակատ: // Իսկ աղգէն Պայանդտօրին Լպրէիմ անուն ժեմ. (15000) արամբ բանակել էր առ ափն Կուր գետոյն, հանդէպ երկրին Դրդլաթա: Էլլի և պատգամաւոր առաքեաց Շահիշվանըն մաւտ ի Լբրէիմն՝ խաղաղութեամբ պատճառաւ, և պարիշեցան հետ իրար. և առաքեաց Լպրէիմն՝ ցիր և ցան արար զարքն Շրխշային և Շահ-Հիւսէիին, և ինքեանք ամաթալից դիմաւք փախըստեամբ գնացին Դավբեժ, ի Ըոքստամ փաթշահն ի մաւտ, նայ սիրով ակամբ շնայեցաւ ի նաքան, և ետոյ փախըստեամբ եկաւ Շահ-Հիւսէիին ի ոտք փաթշահին, և ծովակուր եղեալ պեղծըն և անիրան՝ սատակեցաւ Շահ-Հիւսէիին ի փառն սատանաի: Եւ եղև խաղաղութիւն և ուրախութիւն մեծ ի յերկիրս Աղվանից, և ամենեքեան՝ քրիստոնեայք և այլազգիք ի մի բեկ/րան գոհութիւն և փառս մատուցին ամենապարզե տրուալին աստուծոյ, որ երարձ զշարն ի միջոյ:

Եւ ի միւս ամին (1497). [յ]արեաւ ոմն արքանեակ սատանայի և կամարար բելիեարեան դասուն ի Հոռոմաց տանէն՝ սուլթան Մահմուտ անուն, ի յաղգէն Պայանդուրի, որդի Եալուրլուին, էառ զթախտն Դայվբէժու և եսպան զԸոքստում-պէկն, և զբաղումս ի ցեղէն Պայանդուրի ի սուր սուսերի մաշեաց, և բազում ոճիրս գործեաց անասելի. և ներողութեամբն աստուծոյ նստաւ ի թախտն Դայվբէժու՝ ամրակառոյց հաստատութեամբ, և բազմեռախտ Քրիստոսի յուսոյն մերոյ փառք յաւիտեանս, ամէն:

139ա Ես՝ ետնեալս ի հայրապետաց և դսրովեալս ի կարգապետութեանց տէր Առաքեալ կաթողիկոսս, տկար մտաւք արմարեցի զսակաւ բանս. և որք հանդիպիք կարգաւով իշեցէք զիս ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր, ամէն: Եւ ձեզ՝ յիշողացդ և յիշելոցս, առհասարակ, ողորմեսցի Քրիստոս աստուածն մեր ի յաւուրն ապագայի, ամէն, եղիցի:

327

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

երևան 5402

Գրիշ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Խիզան քաղաք

387ա Փառք ... որ ետ կարողութիւն ամենասխալ և մատնագեղև գրչիս Մկրտչիս պիտականուն <և> հասանել ի վերջ գրոցս Գանձարանի. որ գրեցաւ սա ի խնդրոյ սրբասէր քահանայի Յովաննիսի, որ եռափափաք սրտիւ ըստացաւ ըզսուրբ Գանձարանս յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և ժընաւղացն՝ հարն Խոշրին և մարն Խաթմելեֆին, և զաւակացն տէր Նիկողայոս-սին, որ էր մուղդասի՝ զտարածամ փոխեալն առ աստուած, // որ տղայ ամաւք փոխեցաւ առ Քրիստոս և եթող սուք անմխիթար հարն...

387բ Արդ, աղաչեմք զամենեանդ, ո՛վ սրբասէր վարդապետք, եպիսկոպոսք և քահանայք և բոամիկ ժողովուրդք՝ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթըս ձեր զստացող սուրբ գրոցս Գանձարանիս զՅովանէս քահանայն, և

զօնաւղսն իւր զԽըղըրշէն և զԽաթմելիքն, և զկողակիցն [զՂա]լամն, և զաւա[կն] զտէր Նիկողայոսն, և զկողակիցն ըզԱղէն, որ յեթն աւրն երկուքն փոխեցան առ Քրիստոս...

Դարձեալ, կրկին անգամ աղաչեմ զձեզ, ... նա խոշորութեան գրիս և սխալանաց անմեղադիր լերուք, զի կայր մեր այս էր, և զիս՝ զանարժան գրիչս՝ ըզփօնուն և զպիտակ սուտանուն Մկրտիչ յիշեցէք ի Քրիստոս, և զօնաւղսն իմ զՍուլտանշէն և զԹուրվանդէն, և զվարպետն իմ զՅովանէս 388ա // քահանայն, և զմիւս վարպետն ըզՓիլիպոս քահանայն և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ...

Այլ և գրեցաւ սուրբ Գանձարանս ձեռամբ Մկրտչի, ի թվականիս Հայոց ՋԽԶ. (1497), և ի հայրապետութեան էջմիածնի տեառն Սարգսի, և ի մերոյս հայրապետի Աղթամարայ տեառն Ատոմի, և զանութեան այլասեռից Ընուստամ-բէկի, և մերոյս պարոնի Դաւիթ-բէկիս, ի քաղաքս, որ կոչի Խիզան*, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, և սուրբ Սարգսի և որդոյ նորա Մարտիրոսի, և սուրբ Յարութեան, և սուրբ Գէորգայ, որ է [սա]կաւ մի հեռի, զոր տէր աստուած անսասան պահէ զաթոռ հայրապետական և զթագաւորական մերոյ ազին. և զայլասեռից պարնաց աչք քաղցրը առնէ ի վերայ քրիստոնէիցս: Ապա խիստ պաշարեալ ենք յամէն դիմ, զոր տէր աստուածըն մեր առաջնորդէ մեզ զբարին, ամէն:

Այլ և կացցէ սուրբ Գանձարանս ի վանքս Բաբիձորոյ, ի դուռս սուրբ Աստուածածնի և ի սրբոցս, որ աստ կան հաւաքեալ, և ի սորին սպասաւորացս՝ տէր Ստեփանոսի րարունապետի, և տէր Սարգիս կրանաւորի, և 388բ տէր Մկրտչի, և Յովանիսի, և Ներսեսի, և // Ղազարի, և այլ միաբաւիցս, որ լաւ պահող լինին գրոցս, և մի ոք իշխեսցէ գրաւել կամ ծախել, ո՛չ ի մերոց և ո՛չ յաւտարաց, և ով ոք յանդէնի գրաւել կամ ծախել ըզսա՝ նա զանէծան զկայսնին առնէ և զպատիժն զՈւզային կրեսցէ, ամէն...

Նըբարք, անմեղադիր լերուք խոշորութեան գրիս, զի յայսմ աւրէն, որ սկիզբն արարի՝ ցաւ առի, մինչև աւարտեցաւ ի ցաւէս չի խլսայ, ապա ցաւոտ անձամբ գրեցի և տխուր դիմօք: Աղաչեմ զձեզ անմեղադիր լերուք, զի կար մեր այտ է:

328

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Յ. Ասֆալզ և Յ. Մուխտոր. Յուցակ Գերմանիայի 10, էջ 45—46

Նաև ՀԱ, 1440, սյուն. 209—211

Գրիչ՝ Յովանիս Աղթամարցի
վայր՝ Բերկերի, Արգելան վանք

...Արդ, գրեցաւ սա յերկիրս Տարբերունոյ, ի սուրբ մենաստանիս որ կոչի Արգելան, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Կարապետ

* Բնագրում՝ «Խազան»:

տի, և սուրբ Յարութեան, և սուրբ Վարդապետի գերեզմանիս, և սուրբ Նշանիս, և սուրբ Սեդանիս, զոր է ածեալ սուրբ վարդապետն տէր Յուսկան որդին, և այլ սրբութեանց որ աստ կան հաւաքեալ, ի կաթողիկոսութեան տէր Սարգսի, որ է նստեալ ի Վաղարշապատ քաղաքի, և յԱղթամար՝ տէր Ատովի, և ի Թագաւորութեան Հռատամի: Արդ, գրեցաւ սա ի յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս Մկրտիչ մեծ ընտանեաց, և հոգիազարդ եպիսկոպոսի տէր Ստեփանոսի, որ այս մին ամ է, որ ամենեցուն միաբանեալ յուղարկեցին ի քաղաքն Վաղարշապատ հրամանաւ մեծի ընտանեաց: Սկսեալ, և ետուն ածել առ ի յառաջնորդութիւն իւրեանց, զոր տէր աստուած սլահեսցէ զսայ յամենայն հնարից շարին: Այլ և ի հերպետութեան բարէրարոյ և մաքրամիտ կրանաւորի Մկրտչի սրբասիրի և այլ ամենայն միաբանիցս առ հասարակ, զոր և յոյսն ամենայնի պահեսցէ զսոսա խաղաղական կենալք ի հաճոյս կենաց իւրոց, ամէն: Քանզի սիրով ընդունեցին և ընկալան զմեզ իբրև զվաղ ժամանակաց եղբայր և պատուով մեծարէին զիս ոչ ըստ անարժանութեան իմում, այլ ըստ բնածին բարի բարուցն իւրեանց, զոր տէր աստուածն մեր հատուցէ սոցա պարգևս յիւր անճառ պարգևացն, ամէն:

Գրեցաւ սա ի Թվականութեան մերոյ ԶԽԶ. (1497) ամին: Արդ, ևս՝ յետինս և անպիտանս յամենայնի Յովսէփ սոսկանուն կրանաւոր՝ անուամբ միայն և ոչ գործով, վասն զի յոյժ հեռացեալ եմ յամենայն բարեգործութեանց, ծոյլ և պղերգ ի մանկանց եկեղեցւոյ, ըստ իմում կարի գրեցի զսա յընտիր արիւնակէ, զոր է դրեալ ձեռամբ քաջ քարտուղարին Գրիգորի Խուլ կոչեցելոյ ի վայելումն |||*.

Ո՞վ մանկունք սուրբ եկեղեցւոյ, որ հանդիպիք սմա արինակելով կամ ինչ իւրք տեսութեամբ՝ յիշեցէք ի Քրիստոս զստացող սորա զՍտեփանոս կրանաւորն, և զծնողսն իւր զՅովանէսն և զԽոնդաբն, և զեղբարսն իւր զԿարոն Գորգն զհանգուցեալն ի Քրիստոս, և զՂաւրիպէն, և զբուրսն իւր զԴեմետրիոսն և զՄելիք-Խաթունն, և աստուած յիշեցողդ ողորմեսցի:

Այլ և աղաչեմ յիշել ի տէր զհոգեւոր հայրն և զկրկին զծնալուն իմ յիմաստս զտէր Կարապետ Բերկրցիւն, որ բազում աշխատութեամբ ուսոյց մեզ զարուեստքս՝ զշինել մագաղատիս և զգրել սորին, այլ և զնկարելն, որ ընդ հովանեաւ սորա ծաղկեցի զսա ոսկով և բազմեղանգ գունով, զոր և տէր աստուածն ամենայնի փրկեսցէ զսա յամենայն հնարից սատանայի: Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի տէր զհամշիրակ եղբայրն իմ զՍմբատ սարկաւազն, որ բազում աշխատեցաւ ի շինել մագաղատիս, զոր տէր աստուած տացէ նմա շնորհս և ջանս ուսումնասիրութեան, ամէն: Այլ և աղաչեմ յիշել առ տէր զտէր Ստեփանոս նորընծայ կրանաւորն, որ սպասաւոր եղև մեզ միամտութեամբ, քանզի զթոնիրն վառէր և ջուրն բերէր և զգլխիկս լուանայր, զոր տէրն տէրանց բացցէ զգուռն անպատում շնորհաց իւրոց ընդդէմ տէր Ստեփանոսին և տնտէս Ասպահանշիւն, ամէն:

Այլ և աղաչեմ յիշել սրտի մտաւք ի տէր զիս՝ զամենամեղ գրիչս զՅովսէփ Աղթամարցիս, և զծնալուն իմ տէր Աւագ և զՄելիքաբն, և զեղբարսն իմ՝ զհանգուցեալսն ի Քրիստոս՝ զԱստուածատուր և զԱգիգրէկն,

* Զնշված է երեք տող:

և զկենդանիքս՝ զՇաֆարէկն և զԱւրանն, զոր տէր Աստուած պահեսցէ զսոսա կանաւք խաղաղական ի մխիթարութիւն սրտի իմոյ, ամէն:

329

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4154

Գրիշ՝ Սարգիս
վայր՝ Էրեւնական Երկիր.
Ռերդիկ գիւղ

220բ ...Ըստ նմին արինակի սրբասէր և իմաստուն տանուտէրք երեք՝ յանունն առաջնոյն Մուրատ, և երկրորդն Քամարազ, եր[ր]որդն Ջոմարտ՝ եղբարք էին միմեանց, միշտ և հանապազ բորբոքէին ի սէր սուրբ և ի տիեզերալուր և քարող քառավտակ Աւետարանիս, և ըստ բնաւոր բարուց բարոյն խնորժական կամօք, մեծաւ տենչմամբ ստացան զսայ անջնջելի արծան՝ ի մխիթարութիւն անձանց և ի յոյս. փրկութեան:

Ես ես՝ յոգնամեղս և փցունս ի գրչաց Սարգիսս՝ յանձն առեալ ըստ իմում կարի յանգ հանեալ կատարեցի զխնդիր սոցա, շնորհաւք և ողոր-
221ա մութեամբ մեծին աստուծոյ և փրկչ[ի]ն Յիսուսի Քրիստոսի՝ տեառն մե-
րոյ:

Ի թուականիս Հայոց ԶԽԶ. (1497), ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի, ընդ հովանեաւ սուրբ Ստեփաննոսիս, ի յերկրիս Էրեւնական, ի Քարատակ գեղս, որ Ռերդիկ կոչի, յեպիսկոպոսութեան գաւառիս տէր Յովաննիսի, ի շփոթ և ի դառն ժամանակիս, յորում նեղեն և հարկապահանջն զքրիստոնեայքս յամենայն կողմանց վասն անշափ մեղաց մերոց: Եւ զաւրացաւ անարէն ազգն տաճկաց և աւարի արար զԹաւրէժոյ եկեղեցին, այս երկու ամ է, որ եղև վիշտ մեծ ազգիս Հայոց: Եւ մեք կամք սրտաբեկ և ի դողման, թերևս այց արասցէ մեզ անբարկանալին աստուած և դարձուցէ զպատուհաս և զնախանձ:

Եւ արդ, աղաչեմ զամէնեսեան սիրովն աստուծոյ՝ զընթերցողսդ և զլսողսդ, յիշման արժանի առնել զվերո ստացողք սորա՝ զպատուական արքս զՄուրատ և Քամարազս և զՋոմարտն, և զծնողս իւր՝ զՍաւթանշայ և զԽէրխաթուն, և զորդիքն զԵսադուպ, զՍաւթանշայն, զՄուղամ, զՍար-
221բ գիս, // զԹայիբշէն, զՊապիկն, և զՄարտիրոսն. զնախշէն: ԶՔամարազն և զորդիքն՝ զՂոչիկն, զՂարամանն, զԱլթունն, զԱւանն և զՓիլիջանն և Ըսկանդարն*, և կողակիցն զՍաւարն՝ փոխեալ ի Քրիստոս, և զՄարխաթունն: ԶՋոմարտն, և զծնողսն՝ զՅովաննէս և զՄամիկն, և զկողակիցն զՇաֆրան, և զորդիքն զՍարգիս երէց՝ զգթող Աւետարանիս, և զՏէրտէրն, զԷտկարն, և զԱնդիասն, և զՅովաննէսն, և զայլ արեան մերձաւորսն, ևս առաւել ի ժամ սուրբ պատարագին, զի արժանասցին ողորմութեան ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերո:

* Մի բառի տեղ անգրել է թողնված:

Ընդ նոսին և ես՝ ռզնամեղս գրչաց Սարգիս, երեսս անկեալ աղաչեմ յիշել և ղիմ անարժանութիւնս և զորդին իմ զՂուկասն և զայնոսիկ, որք յանձնեցին յիշել ի տէր զինքեանս: Ընդ որս ողորմածն աստուած յիշողացըդ և յիշելոցս առատապէս ողորմեսցի...

222ա Յիշեցէք և զթոռներն Մուրատին՝ զՀազարբէկն, զԵտկարն, զԴրիգորն, զԽումարշէն, զՄիրազն, և զհարսներն՝ զՈւստիանէն, զՄարիանէն, թոռներն Քաւամազին՝ զՅովաննէսն, զԽաչատուրն, զԱստուածատուրն, զԷփրսեղն, զՂուկասն, և զհարսներն՝ զՍապահն, զՄարգարիտն, զԱրզուգան: Եւ զՊումարտին թոռներ՝ զԱմրիագն, զԷգնատիոսն //

330

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեան 7880

Գրիշ՝ Մխիթար

վայր՝ Ի գաւառս Կաղբղանայ

227ա ...Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թուականիս Հայոց ՋԽԶ. (1497), ի հայրապետութեան տեառն տէր Սարգսի, և ի ղանութեանն Անմատին, որ ի Ղուս սատակեցաւ. ի գաւառս Կաղբղանայ, ի վանքս սուրբ Լուսաւորչին և սուրբ Վարդիհարն և այլ բազմահաւաք սրբոցս, որ աստ կան հաւաքեալ, ձեռամբ յողնամեղ և անիմաստ դրչի Մխիթար արեղաի, և ոչ զործով:

227բ Այլ և աղաչեմ զամենեւեան, որք հանդիպիք այս սուրբ Աւետարանիս տեսանելով, կամ կարդալով, կամ արինակելով, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղակթս ձեր զվերողրեալս ի սմայ, և աստուած զձեզ յիշէ յիւր ողորմութիւնն, ամէն, եղիցի, եղիցի:

Դարձեալ, յիշեցէք զստացող սորին զՄիրանշէն, և կողակիցն իւր Ազիզ-Մելիքն, և եղբայրն իւր Գուռչիկն, որ ստացան զսա ի հալալ ընչից՝ իւրեանց...

331

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երակով, Բ. ՀԱ, 1887, հ. 56

Ստացող՝ Յովաննէս

վայր՝ Սանահին

659— ...Գրեցաւ շարունակ աստուածաշունչ տառի Շարականացս ձեռամբ
661 սրբասէր կրանաւորի և գեղեցկաշար գրչապետի տէր Արիստակէս ճրգնաղգեաց կրանաւորի, ի դրան մաւր լուսոյ՝ ի յերկնահանգէտ, մեծարգոյ և ի գերահոշակ ուխտի Սանահին վերաձայնելոյ, ի դրան սուրբ Աստուածածնիս և հրաշափառ Կաթողիկէ սուրբ տաճարիս և աստուածընկալ սուրբ Նշանիս, ի թվականութեան հայկազեան տումարի ՋԽԶ. (1497), ի հայ-

* Շարունակութիւնը՝ մի երկու տող պատոված է:

րապետութեան տէր Սարգիս կաթողիկոսի, առաջնորդութեան սուրբ ուխտիս տէր Բարսեղ եպիսկոպոսի:

Արդ, ես յետինս ի ծնունդս եկեղեցոյ և անարգս ամենայնի Յովաննէս պիտակ անուն վարդապետ. ի ծընընդենէ սնեալ և վարժեալ ի դրանս սուրբ Աստուածածնիս Սաւաննա, ետու գրել զսայ հարեղբարորդոյն իմոյ տէր Արիստակիսի՝ շնորհազարդ և ճարտար գրչի, յիշատակ հոգոյ իմոյ, և ծնաւզացն իմ՝ հարն տէր Պարոնին, որ է փոխեալ առ Քրիստոս. և մարն Հաւաւմսին, և եղբարն Ստեփանոսին, և ամուսնոյն իւրոյ Մարգարտին, և ծաղկեալ շաւակաց նոցին Ղազարին և Խէր-Պարոնին, զի դեռ ես եմ գրել պնակիտ, որ կարդա և վայելէ զՇարակնոցս, և դատեալացն Անապեղին, Եղսաբէթին, Թամամին ու Դավաթին:

Ո՛վ սուրբ տեսաւոք, յորժամ տեսանէք զծաղկաւէտ և ոսկիաղարթ և զմարգարտաշար Շարակնոցս, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զիս՝ դբազմամեղս Յովաննէս պիտակ անուն վարդապետ, հանդերձ ծնաւուր, և հարազատաւք, և ամենայն արեան մերձաւորաւք՝ կենդանաւք և ննջեցեալաւք, և աստուած զձեզ յիշէ իւր միսանգամ գալստեան, ամէն:

Դարձեալ յիշեմք զառաջին երախտաւորքն մեր զհօրեղբայրքս, որ են փոխեալ առ Քրիստոս՝ զտէր Յովաննէս հզնաշգեաց և ամինայն առաջինութեանց ուսուցիչ և վարպետ՝ փակակալ սուրբ ուխտիս Սաւաննա, և զտէր Ներսէս փիլիսոփայն, և զՋոնփաշէն, և զամուսին իւր զնորկարն, որ են եղեալ ի տապանի դրանս սուրբ Աստուածածնիս: Ընդ որս յիշեսցիք և զհարազատ քոյր իմ զՍիթ-Նաթուն, որ է մեռեալ տղա հասակաւ, և զմիւս քոր իմ զԱզամաթն, որով յիշողացդ և յուսացելոցս ողորմեսցի Քրիստոս աստուած և նմա փառք յաւիտեանս, ամէն:

Ընդ որ միաբանք սուրբ ուխտիս զտէր Մանուել և զտէր Մկրտիչ կրանաւորքս, որ են զարթ և պայծառացուցիչ սուրբ ուխտիս, դի մեք և սոքա գրեալ լիցին ի գիրն կենաց, ամէն: Զի էր թվականս Հայոց ԶՃԽԶ. (1497), որ գնաց Նուսաղէմ, և ի դառնալն եկ ի Բերկրի, և տվի ոսկել զՇարակնոցս, և Քրիստոսի փառք յաւիտեանս, ամէն:

332

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6288

Նորոգող՝ Տիրաւագ
վայր՝ Թաւրէզ

173բ

Բարեխաւսութեամբ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ կենսատու Խաչին թողցէ զանցանս պարոն Ուլախաթունին՝ զնեքելին և զաննեքելին, զկամաին և զանկամային:

Զի յոյժ հնացեալ էր սուրբ Աւետարանս, և ետ նորոգել զսա ի ժամանակիս, որ էմատ—խան եկն Թավրէզ թվ. ԶԽԶ. (1497): Եւ որ հանդիպիք յիշէք զպարոն Ուլախաթուն և զիւր ծնաւուսն, և աստուած-ողորմիացէք (իմա՝ առաջէք) նոցա:

- 174բ Եւ դիս՝ զշնամարժան ծառայս զՏիրաւախ յաղաւթս յիշեցէք և ի շողորդ արժանի լիցիք արքայութեանն աստուծոյ։
Յիշեցէք զՇահրխարն և զամենայն արեան մերձաւորն իւր։

333

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3530

ա

Գրիչ՝ Մատթէոս
վայր՝ Կողոյց վանք՝

- 331բ ...Աստանաւոր յանկ ելեալ աւարտեցաւ քառաբուխ և քառավըտակ աստուածախաւս սուրբ Աւետարանս այս ի թուաբերութեան հայկազան տումարիս ՋԽԶ. (1497) ամին, ի սուրբ ուխտս ի Կողոյց վանքն, ընդ հովանեաւ սուրբ Գրիգորիս և սուրբ Կարմիրակ Նշանիս, եւ ի յառաջնորդութեանս տէր Դաւիթի, ի դառն և ի վշտալից ժամանակիս, յորում ի խիստ և ի նեղութեան և ի շար ծառայութեան կամք ազգին նետողաց, դի յոյժ նեղեն և կեղեքեն զազգս քրիստոնէից |||*

- 332ա ...[Եւ արգ, ես՝] անարժան ծառայս ծառայիցդ աստուծոյ Մատթէոս սուտանուն արեղայ, տեսի զփափագ և զսէր հաւատարիմ տանուտորջն պարոն Գորգն զոր ունէր առ հոգևորսն, և տկար անձամբ յանձն առի կատարել զհայցուածս նոցա**։

- [Դարձեալ, յիշեցէք ստացոյ] դի սորա պարոն Գորգուն, և իւր կենակցին Մարգարիտն, և իւր ծնակացն Մխիթարին և Շաղվաշին, և իւր դաւակացն, յի և զհաւրեղբայրքն իւր զԿարապետ, զՄխիթարն, և զՅովանէս, և զյորդիբ նոցին զէզդան և զՄիրան և Ջափաւէն։

Բ

Ստացող՝ Մարգարիտ

Ես՝ Մարգարիտս գրել տրւի զսուրբ Աւետարանս և ետու զսա ի ձեռն Միքայէլ քահանային, դի այլ մարդու դաւէ չի լինի հետ սորա. և որ դառնա և յանդրբնի, նա նըղովեալ լիցի յաստուծոյ և յամենայն սրբոց***։

334

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 158

Գրիչ՝ Մատթէոս
վայր՝ Աղբամար

- 342բ ...Աստանաւոր յանկ ելեալ աւարտեցաւ ... Աւետարանս այս ի թուաբերութեան հայկազան տումարիս ՋԽԶ. (1497) ամի, յանառիկ և ի սի-

* Զեռագրից թերթ է ընկել։

** 14 տող դատարկ է թողնված ստացողի մասին լրացուցիչ տեղեկութիւններ գրանցելու համար։

*** Ավետարանը մի քանի տասնամյակ հետո (հավանաբար ԺՁ դարի սկզբներին) գնում ու նվիրում են Սիւղդ վանքին Մկրտիչն ու իր կենակից Շահգուլը։ Գնման և նվիրաբերման վկաները հիշատակվում են ստորև բերվող հատվածում։

րախնամ կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ սուրբ հաշիս և սուրբ Սարգիս
զօրավարիս. եւ ի հայրապետութեան տեառն Ատոմի կաթողիկոսի. ի
դառն և ի վշտալից ժամանակիս, յորում ի խիստ և ի նեղութեան և ի շա-
344ա ծառայութեան կամք ազգին նետողաց, // զի յոյժ կեղեւն և կեղեքեն զազ-
գըս քրիստոնէից...

Կիակատար բերանով և ուղիղ մտաւք աստուած-ողորմի ասացէր
ստացողի սորա [Թումային, և իւր ծնաւդացն՝ Շատիպէկին և Մուլաւնին.
Թէւդաւին, և Խէրմէլիֆին, և կողակցին իւրոյ Մուղալին, և իւր ծնաւդացն՝
Ազիզպէկին և Մարթային]*...

Դարձեալ, յերեսս անգեալ աղաչեմք, զիս՝ զանարժան և զմեղսամած
գծողս յիշեցէք ի Քրիստոս՝ զՄատթէոս անուն կրանաւոր, և զծրնաւոսն
344բ իմ // զԿարապետ և զԽոնձա-Խաթուն, և հաւրեղբաւրն իմ զտէր Յովանէս
եպիսկոպոսն, և զեղբայրն իմ զԱզիզբէկ, և զղեռաբոյս զաւակ նորին
զԴարման, և զՄեքուն պահէ ի դառ սասմանէ, ամէն: Եւ զուսուցիչն իմ
զտէր Յակոբ կրօնաւորն, զկենդանիքն և զհանգուցեալքն առ Քրիստոս, և
լի բերանով և ուղիղ մըտօք աստուած օղորմի ասացէք նոցա և ստացո-
ղին, գծողին և աշխատողացն...

Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զՅովսէփ կրօնաւորն, որ յոյժ աշխա-
տութեամբ նկարեց զսուրբ Աւետարանս, աստուած իւր վարձահատոյց
առնէ զերկնից արքայութիւն և զանրաւ բարութիւնսն, ամէն:

335

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3534

Գրիշ՝ Մատթէոս
վայր՝ Աղթամար

ա

350բ ...Աստանաւոր յանկ ելեալ աւարտեցաւ քառաբուխ և քառավրտակ
աստուածախաւս սուրբ Աւետարանս այս ի թուաբերութեան հայկազան
տաւմարիս ՋԽԶ. (1497) ամին, յանառիկ և ի տիրախնամ կղզիս Աղթա-
մար, ընդ հովանեաւ սուրբ հաշիս և սուրբ Նշանիս, եւ ի հայրապետու-
թեան տեառն Ատոմ կաթողիկոսի, ի դառն և ի վշտալից ժամանակիս, յո-
րում ի խիստ և ի նեղութեան և ի շար ծառայութեան կամք ազգին նետո-
351ա զաց, զի յոյժ նեղեւն և կեղ//եքեն զազգս քրիստոնէից:

...Այսպէս և [հաւատարիմ մայրն մեր Բէկի, տենչալի սիրով և փա-
փաքմամբ սրտի յաստի կենացս յուսահատեցաւ և անտի կենացն փա-
351բ փազեցաւ, եւ ըստացաւ]** // զաստուածախաւս կտակս զայս՝ արար ճարակ

«Եւ եւն վկայք այսմ վաճառիս Միրզայ Մուստաֆէն, եւ եղբարն Մահմատն, և Մէլիք-
Փաղան, և ըռէս Մարտիրոս» (էջ 334ա):

* Ստացողի և նրա աղգականների հիշատակությամբ փակագծերի մեջ առած սույն հատ-
վածը, ինչպէս և մի քանի այլ հատվածներ, որ կրկնություն լինելու պատճառով չընդօրինակե-
ցինք, գրված են մի այլ գրչի՝ «անարժան Գրիգորի» ձեռքով:

** Փակագծերի մեջ առնված այս և հաջորդ հատվածները, գրչի կողմից դատարկ թողնված
տողերի վրա, գրանցված են այլ թանաքով ու ձեռագրով:

փրկութեան հոգոյն իւրոյ... Եւ ետ զսուրբ Աւետարանս գծագրել շերմե-
ռանգ սիրով հաւատարիմ և աստուածասէր [և անգլաւի մայրն մեր Բէ-
կի] ի հալալ վաստակոցն իւր, յիշատակ բարի հոգոյ իւրոյ, և ծնաւդացն
իւրոյ [հօրն Ընստակիսին, և մօրն Խոնձին, և եղբարցն Աշրաֆին և Դաւ-
մանին, և քուերցն Գուլրստանին և Շահփշին, ամէն]:

Իսկ ես ... Մատթէոս սուտանուն արեղայ տեսի զփափագ և զսէր հա-
ւատարիմ [և անորդի մօրն իմոյ Բէկուն], զոր ունէր առ հոգեւորսն, և
սկար անձամբ յանձն առի կա[տարել]|||:

F

Նկարիչ՝ Յովսէփ

13p

ԶՅովսէփ նրկարող սուրբ Աւետարանիս յիշեցէք ի Քրիստոս և աս-
տուած ողորմի ասացէք:

336

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Տիրայր եպս., Ուոցակ Օթսֆորդի Բողևան գրատան, Ms. Arm. E. 1
Երևան, Մատենադարան, «Անհատական արխիվներ», Թղթ. 120
էջ 943—848

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Ախթամար

283ա-

286ա

...Զոր տեսնալ և իմացնալ զսորա անճառելի աւետիքն և զահագին
զսպառնալիքն և զամենեցուն զփրկագործութեան խորհուրդ ամէնաւր-
հնալ և հոգիացեալն ի գործս ամենայն առաքինութեանց Ստեփանոսն,
զարհուրելով ի սպառնալեացն և փափաքելով աւետեացն ստացաւ զա-
նառիկ մեծութիւնս և զանկողպտելի գանձս՝ սուրբ Աւետարանս յիշա-
տակ բարի իւրն, և ծնաւդաց իւրոց* Գրիգորին և Թուրվանդին, և եղբարցն
Միքանդին, և որդոյ նորին Մաղսուդին, եւ հարեղբարն Շաֆարին, եւ մեծ
պապուն Կարապետին, և Եւստշին. և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց՝
կենդանեացն և հանգուցելոցն առհասարակ...

Ես Ստեփանոսս ստացայ սուրբ Աւետարանս ի հալալ և յարդար վաս-
տակոց իմոց յիշատակ հոգոյ իմոյ, և կենակցին իմոյ Շնոնվուրին, և գրս-
տերն Մեխրուրանին, և Գուխարին, Փրնշուն, և Խաւնումին, և ջոջ մամուն
Անանցին, և փեսային իմոյ Ստեփանոսին, և Մխիթարին, և որդոյն Թո-
րոսին, աստուած անփորձ կենաւք պահէ զսոսա, ամէն:

Եւ արդ, ես յետինս ի կրանաւորաց և անպիտան և անարժանս ի
մանկունս եկեղեցւոյ, և անիմաստս ի գիր գրչութեան Գրիգոր սոսկանուն
արեղա շնորհիւ տեսաւ սկսայ և ողորմութեամբն նորին կատարեցի զսուրբ
Աւետարանս ի Թուաշկանիս Հայոց Մեծաց ԶԽԶ. (1497), ի յաստուածա-
պահ աթոռս Ահթամար, ընդ հովանեաւ երկնանման և պայծառազարդ
սուրբ խաչի տաճարիս, և ի հայրապետութիւն տեսաւ Աստմ կաթողի-
կոսի:

* Տասը տող դատարկ է թողնված:

Արդ, որ ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յամենալի սեղանոյս, և որք պատահիք սրմա տեսութեամբ կամ ընթերցմամբ՝ յիշեալիք յաղագիտ ձեր և ի սոսկալի ժամ սուրբ պատարագին Ստեփանոսն և զկենակիցն իւր, և մեղաց թողութիւն խնդրեցէք ի Քրիստոսէ, զի ողորմածն աստուած ողորմութեամբ շնորհեցցէ մեզ և ձեզ, ամէն, և զծնաւդսն իւր, և զամենայն վերոյգրեալն ի սմա...

Ընդ նոսին աղաչեմ և յերեսս անկեալ պաղատիմ յիշման արժանի առնել զանպիտան դրիշս, և զծնաւդսն իմ զՍարգիս և զԽալիմ, և զեղբարքն իմ, նաև զվարպետն իմ, որ ուսոյց մեզ զարուեստ գրչութեան, յիշեցէք ի բարին Քրիստոս... Այլ և աղաչեմ անմեղադիր լինել խոշորութեան գրիս և սխալանաց, զի անընդունակ եմ արուեստի գրչութեան և բազում մեղաց ցընորիւք պաշարեալ, այլ ի սիրոյ հարկեալ և սիրով վճարեալ...

337

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Վիեննա 62, 3. Տաշեան ծուցակ, էջ 284—285

Գրիշ՝ Յովհաննէս
վայր՝ Հիզան Բաղաբ

303բ— ...Ուստի եւ տեսեալ զսորայս անճառ փրկագործութեան խորհուրդ
305ա ոմն ի լուսածնեալ զարմից սրբոյ Սիոնի Խաղաղար անուն կոչեցեալ, զոր ի վաղուց հետէ ցանկայր այսմ աստուածախաւս սուրբ Աւետարանիս. եւ ետուր զսա գրել յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, եւ ծնողաց իւրոց Դաւթին* և Զուհարին:

Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի մեծ թվականիս Հայոց ԶԽԶ. (1497), ի կաթողիկոսութեան հայկազեան սեռի տեառն Սարգսի, եւ ի մերոյ կաթողիկոսութեան Աղթամարայ տէր Առամի, զոր տէր աստուած Իսրայէլի պահպանեցցէ անսասան զաթոռ հայրապետական եւ զթագաւորական մերոյ ազին:

Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զԽաղաղարն, եւ զծնողսն իւր զԴաւիթ եւ զԶուհարն...*

Դարձեալ ... յիշեցէք ի Քրիստոս զփոռն գրիշս զՅովհաննէս քահանայ, եւ զծնաւդքն իմ զՄկրտիչ քահանայն եւ զՇամամն, եւ զեղբայրն իմ զԵղեկիէլ, որ մականունն Քաթաւթ կոչի, եւ զամենայն արեան մերձաւորս մեր...

Եւ արդ, կացցէ Աւետարանս ի ձեռն տէր Աստուածատրդն, յիշատակ Խաղաղարին, եւ ծնողաց իւրոց Դաւթին եւ Զուհարին, եւ իմ հօրեղբօր Բարունակին, ամէն, ի դուռս սուրբ եկեղեցոյս, որ կոչի սուրբ Գորգ, ի գիւղս որ կոչի Ունակ: Եւ մի ոք իշխեցցէ զսա ծախել կամ գրաւել...

Եւ արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի քաղաքիս որ կոչի Հիզան, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, եւ սուրբ Սարգսի զօրավարին եւ որ-

* Այս և հաշորդ (Զուհար) անունից հետո մեկական տող դատարկ է թողնված:

** Հրատարակիչը հայտնում է, որ շարունակութեամբ եղած անունները հետագայում շնչվել և վրաները դրվել են նոր անուններ:

գոյն նորա Մարտիրոսին, եւ սուրբ Յարութեան, եւ սուրբ Գէորգեայ, որ է սակաւ մի հեռի, ձեռամբ Յովանիսի, որ չէ յիշելի: Որք հանդիպիք սմա կարդալով կամ արինակելով անմեղադիր լերուք խոշորութեան գրիս, զի կայր մեր այս է:

Դարձեալ, կրկին անգամ աղաչեմ զձեղ յիշեցէք ի Քրիստոս զստացող սուրբ Աւետարանիս զփոխդիր Խուղաղարն եւ զժնօղքն իւր...

338

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

երեսն 7563

Գրիչ՝ Յովանէս

վայր՝ Ամ գիւղ

...Արդ, կատարեցաւ աստուածախաւս եւ տիեզերաբարոզ Աւետարանս ի խնդրոյ պատուական քահանայս տէր Կիրակոսն յիշեցէք ի Քրիստոս, եւ հայրն Մարտիրոսն, եւ մայրն զՄարիամն, եւ զկենակիցն իւր զԱլթուն, եւ զաւակն իւր Ռոստակէսն, Հայրապետն եւ Պետրոս, Մելիսէթն, Մարքէն, Շնոխտուրն, եւ եղբայրն իւր Սահակ, եւ զաւակն իւր Սաղաղէն, Մխիթարն, Առաքելն, Տաւնապետն, Յոհանէսն, Թասուխն, եւ կենակիցն Թամարն, եւ միւս եղբայրն Մկրտիչն, եւ կենակիցն Խայոցն, եւ զաւակն իւր զԲաֆուրն, զՅիսէն, եւ զմիւս եղբայրն զԴրիգորն, եւ զկենակիցն զԱլթուն, եւ զաւակն իւր զՅակոբն, եւ զԴոնարն, եւ զմիւս եղբայրն զԽաչատուրն, եւ զկենակիցն իւր զԹամարն, եւ զամենայն արեան մերձաւորս, եւ որ աստուած-ողորմի ասէ աստուած իւրն ողորմի, ամէն:

284բ

Եւ արդ, ես՝ ունայնս ի գործոց բարեաց անուամբ Յովանէս եւ մականուն քահանա, որ անուամբս եմ եւ եթ եւ ոչ արդեամբք, որ ձայնիւ բարձրացեալ եւ հոգով կորացեալ, գրեցի զսուրբ Աւետարանս ի գեաւղս որ Ամ կոչի, ընդ հովանեաւ սուրբ Յակոբայ հայրապետին: Եւ աստուած-ողորմի ասացէք հարն իմոյ Դանիլին, եւ մարն Դոնարին, եւ իմ եղբայրցն Շահաբին, եւ Թումին, եւ Աղչին, Դաւիթաբշին, եւ քուերն Թուրուանդին, եւ ամենայն արեան մերձաւորացն աստուած ողորմի ասացէք...

Ի թվականիս ԶԽԶ. (1497) գրեցաւ:

Եւ արդ ... տէր Կիրակոսն, եւ զհայրն իւր զՄարտիրոսն, եւ զեղբայրն իւր Սահակն, զՄկր[տի]չն, զԴրիգորն, եւ զԽաչատուրն, եւ զմայրն իւրեանց զՄարիամ, եւ զամենայն արեան մերձաւորս...

339

ՈՍԿԵՓՈՐԻԿ ԳՐ. ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՑ ԵՒ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՏՕՄԱՐԻ

ՅԱԿՈԲԱՅ ՂՐԻՄԵՑԻՈՅ

Յ. Թօփհեան, Յուդակ Արմաշի 7, էջ 36

Գրիչ՝ Դրիգոր Տառնեցի

վայր՝ Կայիփոսի վանք

245

Փառք... գրեցաւ գիրքս որ կոչի Վերլուծութիւն պարապմանց սրբոյն Կիրդի ասացեալ ընդդէմ երկաբնակաց զոր եւ արարեալ է զվերլուծու-

թիւնս զայս Գրիգորի քաջ հոռտորի և տիեզերահաշուակ վարդապետի, ի խնդրոյ Գէորգեա քաջ փաղիրային և մեծ ռաբունոյն: Եւ գրեցաւ սա ձեռամբ իմով՝ անարժան եւ սուտանուն աբեղիս Գրիգորիս, որ եմ աշխարհաւ Տարաւնեցի ի վանացն Գլակայ: Արդ, գրեցաւ վերլուծութիւնս ի թուականութեանս հայկազան տոմարի ՋԽԶ. (1497), ի գաւառս Եկեղեաց որ Եզրնկայ, ընդ հովանեաւ սրբոյն Յակոբայ և սուրբ Սիոնի, որ Կայիփոսի վանք կոչի, ի համալսարանս Յովնանէս քաջ ռաբունապետին, որ է աշխարհաւ Համշինեցի, և յառաջնորդութիւն տէր Ներսէսին՝ որդոյ խոճայ Ասաւայէկին:

340

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նոր Զուլա 524, ՄՏՄ, ՄՏԱ

Գրիչ՝ Ստեփանոս
վայր՝ Տարաւնոյ Եզրդոտ վանք

238ա ...Գրեցաւ աստուածախաւս և աւետաբեր սուրբ Աւետարանս ի թուիս Հայոց ՋԽԶ. (1497), ձեռամբ անարժան և մեղսաթաւալ զրչի Ստեփանոսի, ի գաւառն Տարաւնոյ, յերկնահանգէտ սուրբ ուխտիս և ի հրեշտակացոյց մենաստանիս Եզրդոտ կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին և Յովանու Մկրտչին, և սուրբ Ստեփանոսի Նախավկային, և սուրբ Գրիգոր մերոյ լուսաւորչին, և Աւրհնաբուղ սուրբ շիշ իւղոյս, և Արծուաբեր սուրբ Նշանիս՝ ներկեալ արեամբն Քրիստոսի, ի հայրապետութիւն տէր Սարգիս կաթողիկոսի և յառաջնորդութիւն սուրբ ուխտիս տէր Պետրոս եպիսկոպոսի, և նորակնունք տէր Յովանէս եպիսկոպոսին և այլ միաբանիցս՝ մեծի և փոքու առհասարակ:

...Յիշեցէք ... զընտրեալ և զարժանաւոր, զպատուական և զկուսակերպան աբեղայն զտէր Աստուածատուրն, որ գնեաց զԱւետարանս յիշատակ քիւր հարեղբարն տէր Թորոս երիցուն, և իւր կողակցին Դիլշաթին, և իւր փեսային Կարապետին և Սաշշու (°):

341

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ԳՐԵԱՆՑ ԴԻՈՆԻՍԻՍԻ ԱՐԻՈՊԱԳԱՅԻՈՅ

Երևան 114

Գրիչ՝ Մաղափա. Բաբերդացի
վայր՝ Եկեղեաց գաւառ, Կապոսի վանք

450բ ...Արդ, գրեցաւ մատեանս սուրբ ի գաւառս Եկեղեաց, ի սուրբ յանապատս Կապոսի, ի դուռն սուրբ Յակոբի և այլ սրբոցն, և առաջնորդութեան տէր Ներսէս սրբազան կրան[աւոր]ի, թուաբերութեանս Հայկազան տոմարի Ջ. (900)-երորդի, քառասուներորդի և Ջ. (6)-երորդի (1497): Ես՝ մեղաւորս՝ զառածեալս և հողոյ հաւասարեալ խրխալթեալ Մաղափաւ Բաբերդացի, յոգնաբաղձ տենչիւք ցանկացեալ հոգով ի սէր

այսր մատենի՝ զրեցի զսա մեծաւ շարչարանաւք և տաժանմամբ, ի վայել-
լումն վարժման մանկանց Սիոմնի, և ի պայծառութիւն սուրբ և կաթողիկէ
եկեղեցւոյ զարդ և գանձ անդրժելի՝ Վասն որոյ աղաչեմ զամենեանս
զգաստ սրբաղանիցդ, յորժամ պատահիք սուրբ մատենիս կամ ընթեռնե-
լով կամ այլ ինչ կերպիւ, թէւզէտ որ չեմ արժանի յիշելոյ, այլ յիշեցէք ի
մաքրափայլ յաղաթս ձեր զիս, և զծնաւդսն իմ՝ զհայրն իմ զգԱմիր-Գրի-
գորէ, և զիւր եղբայրն զգԱմիր-Սիւսանդաւ, և զմայրն իմ զԴիւսոյ-Մելիքի:
451ա // և զեղբայրն իմ զգԱմիր-Ջիւհանն, և զիւր որդիքն, և զմիւս եղբայրն իմ՝
զԽուսիկանն, որ երիտասարդ հասակաւ առ Քրիստոս գնաց և մեծ սուրբ
եթող և լաց և հառաչ, և զամենայն արեանառու մեծաւորս իմ, հանդերձ
ամենայն զարմաւք համայնաւք...

342

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 298

Ն. Պողարեան, Յուլի, Գ, էջ 139—140

Գրիշ՝ Մաղափա
վայր՝ Կապուսի վանք

640ա— ...Արդ, ևս Մկրտիչ աբեղայս և տրուալս ի մէջ ընկերաց՝ զայս ամե-
644ա նայն զմտաւ ածի և յիշեցի զայն, որ ասէ, թէ Երանի որ բնիցի զաւակ ի
Սիոմն և ընտանեակ յԵրուսաղէմ, և ետու գրել զկենսունակ սուրբ Աւե-
տարանս յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց և հարազատ եղբարդ իմոց*:

Արդ, զրեցաւ ի թուականութեանս Հայոց Զ. և ԽԶ. (1497), ի գաւառս
Եկեղեցաց, ի սուրբ անապատս Կապուսի, ի դուռն սրբոյն Յակոբայ և այլ
սրբոցն, և ի դասակալութեան վանացս մեծ և քաջ բարունապետին մերոյ
Յովանիսի, որ յայսմ ամի առ Քրիստոս փոխեցաւ և զմեզ որք եթող, եւ
յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս տէր Ներսէս կրանաւորին և այլ բազ-
մահաւար կրանաւորացս:

Արդ, աղաչեմ զձեզ, ո՞վ մանկունք նոր Սիոմնի, զվերոյգրեալսն զյիշ-
ման արժանին և զքաջ բարունապետն մեր և զտէր Ներսէսն և զայլ կրա-
նաւորսն, Որք հանդիպիք այս սուրբ Աւետարանիս կարդալով և կամ աւ-
րինակ զնելով յիշեցէք ի մեղսաքաւիչ յաղաթս ձեր զվերոյգրեալսն, մա-
նաւանդ զսրբասէր և զառաքինասէր զՄկրտիչ աբեղայն, որ ստացաւ
զսուրբ Աւետարանս ի հալալ ընչից իւրոց և արդար վաստակոց իւրոց, յի-
շատակ իւր, և ծնաւդաց իւրոց՝ հաւրն իւրոյ Խաչատրին և մաւրն իւրոյ
Թուրուակլին, և եղբարցն իւրոց Կառապետին և Եղիազարին և Գալըստին,
և որք յիշէք յիշեալ լիցիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ:

Նաև զբաղմամեղ ոգիս և զանպիտան և զանարժան գրչիս զխրիսայ-
թեալ Մաղափաւս յիշեցէք ի սուրբ յաղաթս ձեր միով տէր-ողորմայիւ, և
միոյն հազարապատիկ և զուր յիշեալ լիցիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ,
ամէն:

* Հրատարակիչը հայտնում է, որ «երեք կարճ տողեր քերված են և տեղը առոնք զրված տարրեր բոլորգրով»:

** Երեք տող զատարկ:

343

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս Ա Ր Ա Ն

Երևան 7945

III

Ծաղկող՝ Սիմէոն
վայր՝ Եզնկա

11բ Յիսուս Քրիստոս՝ բան եւ որդի,
Որ կոչեցար ինքի Դաւթի,
Յորժամ փառօք դաս հայրենի
Եւ դասք սրբոց ընդ քեզ լինի՝
Զտէր Յովնանէսն մեծ արհի
Արա փառաց քո արժանի,
Եւ Սիմէոնս որ ծաղկեցի,
Զարմօքն իւր հաղորդ լինի*:

Բ

Գրիշ՝ Մեսրոպ

9ա Զստացաւ զորոցս զտէր Յովնանէսն արքեպիսկոպոսն յիշեսցիք և
ղլետնեայս՝ զփժուն գրիշս ՂՄեսրոպ արեղայս:

Գ

66բ—67ա Բազում տրտում է զիս առեր
Եւ աստուծոյ ահն է պատեր,
Ընդքս է անթիւ, որ շկայ եզեր
Հոգիս մեղաւք է ընթռներ:

դ

84բ—85ա Ո՞վ քահանայքդ սրբազան,
Սարկաւագունքդ արիական,
Յորժամ երգէք զսաղմոսս Դաւթեան՝
ԶՄեսրոպս յիշեցէք առ տէրն ամենայն:

Ե

86բ—87ա Արդ, ես՝ Մեսրոպս եղկելի,
Տարակուսեալ կամ ի վշտի,
Ճար մի պիտէր ինձ խրատի,
Միթէ մեղացս դարձ լինի,
Հոգիս յախտից թեթեասցի:

զ

162բ—163ա Ոհ վասն <վասն> դառն ատենիս
Եւ տրտմութիւն է Եզնկիս՝
Մահ տարածամ պատուհասիս
Եւ յարածամ որոգայթիս:

* Գրված է երկաթագիր տառերով Դաւթ մարգարէի պատկերը երիզող կապույտ ժապա-
վենի վրա, սպիտակ ներկով:

Է

165թ—166ա Րաբունապետն Համշենցի
Երկրորդ անյաղթ հռետորի
Հրամանն հասն տեառն արարչի
Վաղճանն եղև ի յայսմ ամի*,
Մահտարածամ որոգայթի
Ծածկեաց զլոյսն ի գրուանի,
Հոեաց բարբառ քաղցր բանի
Յաշակերտացս զլեզկե՝ լի:

Ը

171թ—172ա Մահուն երկիւղն է զիս պատեր
Եւ գոխոց ահն եմ անկեր
Հոգով մտաւք տարակուսեր,
Տոռունք մեզաց զիս պարփակեր:

Ր

187թ—188ա Յոյժ տատանի միտքս հետ շալի
Ի յարկածից սատանայի
Յամէն ժամու և սահաթի
Սուտ աշխարհիս անցաւորի:

Ճ

199թ—200ա Արգ, ես Մեսրոբս ի նուստից,
Որ դեզերեալ եմ ի զբաղից
Աղգի-ազգի փորձի զիւրից
Որ միշտ պատրեն զիս յաղաթից**:

* Յովհաննէս րաբունապետ Համշենցին վախճանվել է 1497 թվականին (տե՛ս նախորդ երկու հիշատակարանները): Ըստ այլմ էլ անթվական այս հիշատակարանը տեղադրում ենք 1497-ի թվաշարքում:

** Հաճանման բովանդակությամբ չափած հիշատակագրութիւններ, որոնք ոչ մի նորութիւն չեն ավելացնում զրիւք և ձեռագրի գրութիւն հանգամանքների մասին բերված հիշատակագրութիւնների մեջ եղող տվյալների վրա, կան նաև ձեռագրի ստորև նշվող էջերի ներքին լուսանցքներում՝ 25թ—26ա, 49թ—50ա, 62թ—63ա, 69թ—70ա, 71թ—72ա, 79թ—80ա, 90թ—91ա, 99թ—100ա, 102թ—103ա, 104թ—105ա, 105թ—106ա, 139թ—140ա, 146թ—147ա, 150թ—151ա, 153թ—154ա, 157թ—158ա, 159թ—160ա, 168թ—169ա, 179թ—180ա, 181թ—182ա, 184թ—185ա, 186թ—187ա, 189թ—190ա, 191թ—192ա, 192թ—193ա, 194թ—195ա, 197թ—198ա, 201թ—202ա, 205թ—205ա, 207թ—208ա, 210թ—211ա, 211թ—212ա, 213թ—214ա, 216թ—217ա, 218թ—219ա, 219թ—220ա, 220թ—221ա և 223թ—224ա:

344

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Գ. Սրուանձտեանց «Թորոս Աղբար» Բ, էջ 305
Կամախ, Թաղէոս առաքեալի վանք

Գրիշ՝ Կիրակոս
վայր՝ Խարտիշարայ վանք

Գրեալ ի սուրբ անապատն Խարտիշարայ վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Կարապետին և սուրբ Սարգսի զաւրավարին. ի Թու. Հայոց, ԶԽԶ. (1497), աւգոստոս ամսոյ ԻՔ. (22), առ ոտս Ստեփաննոս քաջ թաբունապետի և իւր եղբարորդոյն Յովհաննէս հայրապետին... յիշեցէք... զԿիրակոս կրօնաւոր փժուէն գրիշս...

345

Ծ Ի Ս Ա Կ Ա Ն Մ Ա Տ Ե Ա Ն Ք

Երուսաղէմ 265

Ն. Պողարեան, Յուլի, Գ, էջ 63—64

(հմմտ. Մ. Աղանունի «Միաբանք և այցելութեան Երուսաղէմի», էջ 196)

Կազմող՝ Կարապետ

2 Ի Կարապետ փակակալէ
Սուրբ Յակոբայ սպասաւորէ...
Մեք ի վերինն յԱրեւելէ,
Ի գաւառէն Վայի-ձորէ,
Ի բնիկ գեղջէ յԱյրեւնեցէ.
Ի վանք նորա մեր սրնեալ է,
Մեր ազգականքն ամէն անգ է,
Ձտէր Մելիսէթն ընտրեալ ազգէ,
Որ մեղ քեռի սայ յորջորջէ,
Այլ և յիշէք ձեր սուրբ սրտէ:
Բայց մեք եկայք ի Սաղիմէ,
Երկրպագել փրկչին մերմէ,
Եւ մեր տեսեալ զերգս ի Դաւթէ՝
ՁՍաղմոսարանս որ եղծեալ էր,
Ըստ իմ կարեացս զսա նորոգէ,
Ձկազմել սորա և զաւտլէ:
Որ հանապազ յատեանն երգէ,
Որ զողորմին սորա ասէ,
Յառաջիկայիցն և ի յետնէ,
Ախմարամիտս զձեզնէ խնդրէ՝
Խնամով պահէք զդա ի ձեթէ և ի մոմէ:
Ի Թվին Հայոց ինն հարիւրէ,
Քառասուն վեց լաւելորդէ (1497)
Նորոգեցաւ սայ ի մերմէ,
Ի Կարապետ փակակալէ,

Ձեր ամենեցուն հնազանդ հողէ,
 Ձմէկ ողորմին ձենէ խնդրէ,
 Տէր մեզ և ձեզ ձրի տայէ,
 Զարթայութիւն ձեզ պարգեւէ
 Ի մեծ աւուրն աններեկէ:

346

ԳՐՈՒԹԻՒՆՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱԶԻԱՆՁԱՅԻՈՅ*

երևան 112

Գրիչ՝ Յոնանէս

վայր՝ Եկեղեաց գաւառ, Կապուսի վանք

III

182ա ...Արդ, գրեցաւ գիրս մեծի աստուածաբանին Գրիգորի ի յամի Զ. հարիւրերորդի և չորից տասանց և վեցեակ թուի (1497), ձեռամբ ներգեւեալ ոգու և թարմատար գրչի՝ Յոնանէս սուտանուն արեղաի...

182բ ...Արդ, գրեցաւ ի վանս Կայիփուսի, ի դրունս սուրբ Յակոբա և սուրբ Սիոնի, ի յառաջնորդութեան տէր Նեքսէսի սիրասնունդ, յոյժ գովելի խնամակալ որբոց, սորին յիշատակն արհնութեամբ եղիցի, ամէն: Նաև զերիցս երանելին զՅովանէս լաբուն արին, որ յայսմ ամի հանգեաւ ի Քրիստոս Յիսուս: Աւա՞ղ, աւա՞ղ:

Ուրախութեամբ սկիզբն առի
 Եւ տրտմութեամբ յաւարտ հասի,
 Քանզի ոչ ժամանեաց ըստուն արի
 Բացայայտող այսմ տառի,
 Ակն պայծառ և հրաշառի,
 Աստուածաբան հիանալի,
 Վեհ, իմաստուն և գովելի,
 Այսաւր մահու նա պարուրի:
 Աղբիւրն քաղցր ախորժելի
 Զովացցնէր զպասկեալ հողի,
 Յամաքեցաւ նայ այսմ ամի,
 Որ և բնաւ ոչ երկի:
 Արեգականն նմանի
 Զլոյսն պայծառ յինքն ունի,
 Էջ ի նէրգին կիսագընտի՝
 Խաւարեցոյց զմեզ՝ զեղկելի:
 Աւազ զրկանացս:

* Ձեռագրի երկրորդ մասում ընդօրինակված է Կիրեղ Աղեքսանդրացու «Գանձուց զիրքը», այդ մասի հիշատակարանը տե՛ս 1498-ի թվաշարքում:

164ր Տէր Մաղաֆէ դու աննման,
Քաջ րարունի յաճախաբան
Զփոխերուս զառաջս զամէնն
Զձայնն լսէ զերանական,
Աւրհնեալ եկեալ դու յաւիտեան:

347

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Ա. Սիրմէհան, Յուդակ Հալէպի. Ա, 71, էջ 150—151

Գրիշ՝ Վերանէս Արեւելցի
վայր՝ Երուսաղէմ

577

Փառք ... որ ետ կարողութիւն տկար ոգւոյ Վերանէս անարժան կրաւ-
նաւորի հասանել յաւարտ Գանձարանիս, յամի Հայոց թվականի ԶԽԶ.
(1497), ի դառն և անբարի ժամանակի...

...Սուրբ վարդապետն Գրիգոր [Խլարեցի] մեծաւ տաժանմամբ ի
հոգս անկեալ ժողովեաց զսլիսանի գանձերս և եղ կարգաւ ի միում տփի
զասացեալս ի հոգէկիր արանց յառաջնոց և յետնոց, և ինքն զթերին Լիւից,
որոյ յիշատակն արհնութեամբ եղիցի...

Արդ, այսոսիկ ցանկացեալ եղև բարէմիտ և սրբասէր տէր Աւագ երէցի,
և ետ գրել զսա եռափափաք և սիրատարփ հոգով յիշատակ իւրն, և ծնաւ-
ղաց իւրոց՝ հարն Ստեփանոսին և մահադասի մարն իւրոյ Լուսնիւ, և
հանգուցեալ եղբարն մահադասի Կարապետին, և միւս այլ եղբարն պա-
րոն Զգոնիւ*, և երէցկնոջն Եղնեթին, և ծաղկեալ զաւակացն Ոհանէս դրոյ-
րին և Գրիգորին, և քոյր սոցին Շնոնորին, Մարիամին, և Սիմոնին: Զոր
տէր աստուած վայելել տացէ ի յայսմ աշխարհի և ի հանդերձեալն՝ գերկ-
նից արքայութիւնն տացէ, ամէն:

Եւ ես՝ անարեւստ և անարգս Վերանէս աբեղայս Սարկիցի, և յԱրա-
րատ գաւառէ, ի տեղի շարշարանաց սուրբ Լուսաւորչին Գրիգորի, յիշեցէք
և զծնաւդսն իմ ըզՄկրտիչն և զնուկբարն. սկսայ և յաւարտ հանեցի նոցին
կամաւքն և բարի կամաւք ստացաւդի սորա տէր Աւագին:

Եւ արդ, գրեցաւ սա ի քաղաքս սուրբ Երուսաղէմս, ընդ հովանեաւ
սուրբ Յակոբիս և այլ սուրբ տնաւրինականացս Քրիստոսի, յամս հայրա-
պետութեան Հայոց Ոհանէս կաթողիկոսի և եպիսկոպոսութեան տէր Մար-
տիրոսի, և ըռէիսութեան Յովանիսի Կուգ կոչեցելոյ և Մուգատիմին, որ
սուրբ Յակոբայ զուլան նորդեցին և զՄնունդն շինեցին տրաւք քրիստո-
նէից, և փակկալ սուրբ Յակոբայ տէր Կարապետին, և սուղանութիւն
Մարայ՝ ոչ ոք կայր, զի մեծ սուղանն սատակել էր և որդի նորա ոչ կարէր
թագաւորել, զի ասէին թէ չէ արժան. այլ աստուած ի բարին կատարէ,
ամէն...

* Յուդակի հրատարակիլը հայտնում է, որ անունը բերված է:

Գրիշ՝ Բարսեղ
վայր՝ Քաղերունի.
Ասպիսնակ գիւղ

(5) Արդ, բարոյ ամենայն ոք ցանկայ, ոմանք մասանց և այլ բոլորին: Աստուածասէրն և զերագունիքն, ամենօրհնեալն և հոգիացեալն ի զործ ամենայն առաքինութեան կինն Թուրվանդէն՝ տեսեալ զսորա ահադին սպառնալիքն և զանճաղելի աւետիքն և եռափափաք սրտիւ և յաւժար ... կամաւք ստացաւ զսուրբ Աւետարանս յիշատակ իւր և հասարթամահ որդոյն իւրոյ՝ փեսա Պուտախին, որ էր որբ և էղգար() մնացեալ ի հօրէն իւրմէ ի պարոն Սարգսէն, որ էր խիստ զովելի և իմաստուն և սիրելի ամենեցուն. որ և նա թուի մուրուաւք խեղճ մեռաւ և հասարթով եթող սուղ ընդանեաց իւրոց՝ սա այս դեռաբոյս պատանիս, որ մնաց ժառանգ ի բարի հօրէն իւրմէ. և սա տարածամ մահով և կարճամահ և մանկամեռ փսխեցաւ ի բրիստոս: Եւ ողորմելի մայրս՝ Թուրվանդէն զայս /// սղոյ խոհմութիւն արիութիւն ողջախոհութիւն և արդարութիւն և այլ բազում պատճառս յորս զազափարի չորս գլուխ աւետարանիչքս: Զի թէպէտ բազում բանք, որ երևին ի սա ներհակ միմեանց, այլ քաջ ճշմարիտ և յոյժ միաբանք միմեանց:

(3) ամենայն անասելի կսկիծ տեսեալ և դառն սրտում կենօր և լալոտ աչօք անցոյց զսակաւ ժամանակս, և ապա՝ հետ Բ. (2) ամաց՝ խեղճ ողորմելի մայրն Թուրվանդէն ... փոխեցաւ ի հանգիստ, և եղաւ առ սիրուն որդոյն Պուտախին, և Ամիր-Սարգսին, վասն որոյ ամենեքեան ուղիղ սրտիւ և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք հասարթամահ շողպատկեր Պուտախին, և հօր և մօր նորին, ամէն: Եւ զմնացեալ յիշատակս նոցա զպարոն Զաջուոն, և զծնողս իւր՝ զոէս Յովաննէսն և զԽաբուն-Մէլիւն, որ յայսմ ամի երկուքն փոխեցան ի Քրիստոս՝ ի միում ամոռն, և վասն որոյ աստուած ողորմի ասացէք: Այլ և Թուրվանդին դստերն՝ Գուլիմսրուն, որ և նա ի սոյն ամի՝ հարսն փոխեցաւ ի Քրիստոս, և մնացեալ դստերացն Թուրվանդին՝ Բէկի-Խարունին և Պատիկ-Խարունին /// Գուլիմսրին, որ երեք ամսէն պսակած հասարթամահ եղև, և զկենդանի յիշատակս նոցա զպարոն Միֆայէլն, և զծնողսն իւր, և զոէս Մկրտիչն, և զԳուլիմսրին, այլ և զմայրն Մուղամն և /// Ղաղամ /// զՄիֆայէլն, և զամու-

* Հիշատակարանի 6-րդ և 7-րդ հատվածների սխալաշատ ընդօրինակությունը տպագրված է Հ. Տեր-Հովնանեանցի «Պատմութիւն Նոր-Ջուլայի» աշխատության Բ հատորում (ն. Ջուղա, 1881, էջ 304—305):

սինն իւր զնուրաբն, որ գնաց առ աստուած Գ. (3) զաւակօք, և զմիւս կենակիցն իւր զԹամսի-Խաբունն, և զնորարողընդ զաւակս նորա զՆախագահէն և զՇաղաւաքն ... զնոր տանուտէրն զայարոն Զաքունն, որ տղայհասակ՝ Ի. (20) ամաց՝ ի տանուտուրութիւն հաստատեցաւ, և է ձեռնաւոր զեղիս:

(Թ) Արդ, յանկ ելեալ աւարտեցաւ աստուածախօս և աւետարեբ սուրբ Աւետարանս ի ԹՎ. ԶԽԷ. (1498) ամին, ի գաւառս Քաջբերունի, ի գեաղոս Ասպիտեակ, ընդ հովանեաւ սուրբ Ստեփանոսի և սուրբ Երրորդութենիս:

Եւ արդ, յայսմ ամի յորում ԹՎականն էր ԶԽԷ. (1498) և տանուտէր տարոյ կոյսն*, ի ձրմընային սառնասառոյց ժամանակի, որ էր ար Սահմի-փետրուար ամսոյ**, եղև փորձութիւն և նեղութիւն Հայոց ազգիս, զի արեանարբու և դազանարարոյ զօրքն իսմայէլեան և հեծեալքն Պարսկաստանից շրջեցան ի Հայաստան աշխարհն: Նախ ի գաւառն Վասպուրական՝ ի Վան և յՈստան անթիւ բազմութիւնք հեծելոց, որ էր ԺՌ. (10,000), ընդ ինքեանս ունելով զնորընծայ փառշահն ՂԱՅԻԱՆԷՂ. և կացին անդ ԺԵ. (15) ար, ուտելով և առնելով, ծեծելով և խլելով՝ զրկեցին զտառապեալ ազգս Հայոց:

Եւ ապա անդի ելեալ եկին ի գաւառս Քաջբերունոյ անհամար աղղթաթալաց. և եկեալ նստան և ձմեռնացան քաղաքովն և երկրովն: Եւ ի սաստիկ ցրատասառոյց եղանակին՝ զմարդ և զանասուն ի տանէն հանէին և ինքեանք մտանէին ի ներքս՝ գրաստօքն իւրեանց. և զկերակուրսն, զոր ամբարեալ էին մարդոյ և անասնոյ՝ զամենեանեան ըմբռնեցին և առին: Եւ նովաւ ոչ բաւացան, սկսան շարշարել զքրիստոնեայսն՝ վասն խոտի և յարդի, գարոյ և դինոյ, և վասն կերակրոց և ըմպելոց: Այլ և բազումք ճգեցին ի վերայ քրիստոնէից, որ ի գլուխն ԲՌ. (2000) դահեկան: Եւ բազում տանջանօք շարշարէին զքրիստոնեայս՝ (2) կախէին և ծեծէին և ի բանդ արկեալ՝ պահէին յերկաթս մինչև շտային զհարկս: Եւ անմեղ քրիստոնեայքն տոռեալ և կապեալ էին, զի ոչ կարէին նստել վասն ահի և երկիրդի անօրինացն, և ոչ կարէին փաղչել վասն սասկութեան ձրմեռանն, զի ձիւնամեծ էր և ձիւնն սատկասառոյց առեալ էր զդուռն: Եւ քրիստոնեայքն ահաբեկ եղեալ ոչ գիտէին եթէ դինչ արասցեն: Եւ այս ամենայն նեղութիւնս մարդկան եղև, իսկ անասնոց խեղճն և սովալլուկ լինելն՝ ո՛ր կարէ պատմել: Քանզի յորժամ հատաւ խոտն և յարդն և գարին և գեռու ձիւնն առեալ ունէր զդուռնս և անասունքն յոյժ նուաղէին և դարման ոչ գտանէին, վասն որոյ ամենեքեան կոչելով, աղաղակելով, բայելով, կռնչելով՝ զետազան սովամահ մեռանէին, և ողորմելի քրիստոնեայք զիւրեանց խեղճն թողեալ՝ զնոսա ողորմ լացին, և աւաղէին դիաթաւալ 2 ||| ջել անասն ||| անհաւատ զօրն Թաթարաց այնչափ կացին և նստան մինչև հատաւ խոտն և յարդն և գարին, և ապա յարուցեալ դարձան և գնացին ի տեղիս իւրեանց՝ ուստի եկեալ էին: Զի ի սուրբ Սարգսէն*** մինչև ի ծառաղարդարն յայսպիսի նեղութիւնս եկաց քաղաք և երկիր, վասնք

* «Պտմ. Նոր Զուղայի» ունի՝ «տանուտէր տարւոյն խոյն»

** «Պտմ. Նոր Զուղայի» ունի՝ «որ էր օր փետրվարի հինգն»

*** Սուրբ Սարգսի տոնը 1498 թվականին եղել է փետրվարի 10-ին, իսկ ծառաղարդար ապրիլի 8-ին: Այսպիսով Քաջբերունիքի հայերի տառապանքը տեւել է շուրջ 2 ամիս:

և անապատ: Իսկ նոքա որ գնացին ի Թաւրէզ և խառնեցան ընդ Իրայ-Սօլթանին, և դարձեալ անդրէն բարդար(“) յըղըրկեցին ալեկոծեալ երկիրս Արմիշոյ, և ողորմելի քրիստոնեայք հաբեկ եղեալ էին և յուսահատեալ: Վասն որոյ ամենեքեան ելեալ փախստական եղեն տամբ և ըռզակօք յօտար երկիր, և դնացեալ մնացին մինչև ի ժամանակս համբարձման և պենտակոստէն, որ է յեղիական պատն: Եկեալ բերին զՄուրասխանն՝ զորդին Աղուբ փաղշանին ի Շամախոյ ի դուռս, և ելին ի գաւառն Միւնեաց, որ է Ալեշայ: Զայն լուա Իրայ-Սօլթանն (1) /// եկեալ բազում հեծելով և հակառեցան ընդդեմ իրերաց առ ափն Երասխայ: Եւ ոչ կարէին պատերազմել վասն հորդասահութեան գետոյ, մինչև փոքր մի նստաւ ջուրն: Եւ ապա պատերազմեալ՝ արարին բազում կոտորումն:

Եւ առ Իրայ-Սօլթանն [զՄուրատ]-խանն, և տարեալ ընկեց ի բերդն Մակուայ, և արար գալուշական ի դղեակս նորա:

Իսկ Ղասում պարսնն՝ որդին Զեանգիրին, որ էր ի յԱմիդ և ի Մեքղիէ, իբրև լուա զառաջանալն Իրայ-Սօլթանին, և յարուցեալ բազում հեծելօք և եկն պատերազմել ընդ նմա, և եկեալ պատահեցան միմեանց ի ստորոտ լերին ի Սուկաւ, որ է Քոսաղաղ, և կացին դէմ իրերաց Ժէ. (17) օր: Իբրև գիտաց Ղասում ըզգօրութիւն [Իրայ-Սօլթանին՝ եղև փախստական, Իսկ]* Իրայ-Սօլթանն զհետ գնացեալ ոչ հհաս նոցա, վասն որոյ զբարկութիւն սրտին յանմել քրիստոնեայսն հհան՝ և տասպատակաւ բանդել և աւերել և թալանել զգաւառն Բասենոյ և զԱլընկոյ, որ է առ լեռամբն և մայրին Լիբանանու: Եւ շրջեցան հեծելազարքն ի յերկիրն ամենայն, և առին զամենայն առ ի զաւար մինչև ի Կառնոյ քաղաքն, որ Թէօ դապալիս, որ կոչի Արգում: Եւ ապա անտի դարձաւ Իրայ-Սօլթանն և եկն ի յԱղայնովիդն, ունելով ընդ իւր զնորընծայ փաթշահն զԱլուանդ՝ զորդին Խօֆ-խմիզգին**, և եկեալ նստաւ յԱրնէշ աւուրս և տեսեալ զկարմունջ գետոյ նորա աւեր և խորտակեալ: Վասնորոյ հրաման ետ շինել զկարմունջ գետոյ: Իսկ նենգաժող ազգն մահմեդական մատնեցին զգերեզմանսն քրիստոնէից, որք էին տապանք մեռելոց ի վաղուց ժամանակաց: Զնոցա քարինս ասաց քակել և շինել զկարմունջն, և աստուածուրաց ազգն անօրինաց սկսան քակել զշիրիմն հաբց մերոց և տարան ի շինումն կարմրնշին:

(4) Իսկ ի հասանելն մեր ի Նաւասարդն դարձեալ եղև սուր անմխիթար և կսկիծ աղիողորմ ազինս Հայոց, զի նենգաւոր և ոխակալ ազգն Մուրաց դարձեալ զօրացան և եկեալ տասպատակեցին զերկիրն Հորշումեաց, և արարին բազում առ և թալան: Աւրըստաւրէ սպասէին առման վասն աստուածապահ կղզոյն Աղքամաւայ, ասելով թէ զինչ ի ծովու բոլորս մալ և գանջ կայ՝ ամենայն անդ է եղեալ: Վասն որոյ ի դիպող ժամու կալան Դ. (4) փուռն և մտեալ ԲՃ. (200) քուրդ յանառիկ կղզին Աղքամաւ, և առին զամենայն ոսկի և զարծաթ, զգանձ և զկումաշ, զգիրք և զաւետա-

* Զնուգրում անընթեռնի բռնք եւ եղել: Լրացնում ենք ինքեքոս, բովանդակութիւնը հասկանալի դարձնելու համար:

** Մ. Տեր-Մովսիսյանի մոտ՝ «Ընտօֆի Միրզին», սրբազրում ենք ըստ այլ աղբյուրների:

րան, զաջ և զխաշ, և արարին զԱղթամար որպէս հուղս մրգապահեաց՝ ըստ յառաջատեսութեան Դաւթի, որ զուշակեաց վասն Երուսաղէմի, և ասաց աստուած՝ Մտին հեթանոսք ի ժառանգութիւնք քո և պղծեցին զտաճար սուրբ քո, աստանօր այն կատարեցաւ ի վերայ Աղթամարայ: Եւ այս ամենայն, որ եղև և եկն ի վերայ մեր, վասն մեղաց մերոց:

(7) ի// ամենեցուն, և զբարի ամուսինն զԽաթուն-Փաշէն, և զնորաբողոքոյ զաւակս նորա զԽօշխարարն, զԿարապետն, և զքոյր նորա զՋանաղէն, այլ և հարազատ եղբայր իւր զպարոն Մարշէն, և զկենակիցն իւր զԽանուսն, և զզաւակս նորա զԽանգաղէն, և զերախտաւոր քոյրն իւրեանց զՄուղալն, և զզաւակս նոցա, և զամենայն արեան մերձաւորսն՝ զկենգանիսն և զյանգուցեալսն ի Քրիստոս, ամէն: ի// զպարոն Ջաջլու ի// և զՄիքայելն, և զՄարշէն, և զիւրեանց մեծ պապերն՝ զՅովսափն...

Փծուն գրիչս զԲարսեղ սուտանուն քահանայ և գործով ունայն և թափուր զիմ անարժան երեսս ձեզ ի գետին դնելով՝ միոյ աստուած-ողորմոյ արժանի առնել՝ զիս զեղկելի գրիչս, և զհայրն իմ զՄկրտիչն, և զմայրն իմ զՄելիքն, և զամուսինն իմ զՄուաթն, և զզաւակսն՝ զԿարապետն և զՅովհաննէսն, և զուսուցիչն իմ զտէր Ագաթիայն, և զԿարապետ քահանայն, և զձեր ի// երախտիք ունի ի վերայ իմ և ի// նոցա վարձահատոյց յիւր միւսանգամ գալուստ, ամէն*:

349

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երեան 960

Գրիչ՝ Վանական
վայր՝ Ձորէվանք

ա

...Արդ, յերեսս անկեալ աղաչեմ զմանկունս սուրբ եկեղեցոյ, որք հանդիսիք աստուածաշունչ կտակիս որ կոչի Մաշտոյ, որ է սա կատարաւ ի. (7) խորհրդոյ եկեղեցոյ և ունի սա շարադր//եալ յինքեան զԵթն աստիճան եկեղեցոյ, այլ և զամենայն հոգեկան և մարմնական անդամոց մերոց. զոր թէ կամիս շուտով գտանես ի յըսկիդրն գրոցս նկարեալ ի ցանկն:

Արդ, ես՝ յետինս ի կարգալ որ յաց և տրուպս ամենայն եկեղեցայկանաց Վանական եղէ ցանկացող այսմ գանձի և պատուական մարգարտի, ի նեղ և դառն ժամանակի, որ եղև հալածումն ի վերայ ամենայն քրիստոնէից:

* Հիշատակարանի թերթերը, ըստ երևոյթին ձեռագրի կազմելու ժամանակ՝ շփոթվել և սխալ են դասավորվել: Մ. Տեր-Մովսիսյանը չի նկատել այդ, և հիշատակարանն ընդօրինակել է հենց այդպես՝ թերթերի խառն դասավորութեամբ: Ձեռքի տակ ունենալով ընդօրինակութեան մեքենագիր օրինակը, իհարկե, դժվարութեամբ միայն հնարավորութեան պետք է ունենայինք շտկելու հիշատակարանի խառնված պարբերութիւններն ու մասերը: Այդպիսի մի փորձ, այնուամենայնիվ կատարեցինք: Հիշատակարանի մեր վերակազմած բնագրի հատվածները համարակալու ենք (պարբերութիւնների սկզբում, փակագծերի մեջ թվահամարներ նշանակելով)՝ ըստ մեքենագիր օրինակի համապատասխան հատվածների հերթականութեան:

Ջի եկն Մուրաւ-Խանն ի Շամախոյ, որդի Յաղուպ-Քէկին, և շուռալ եկն ի Բազարչայն՝ էած հալածումն ի վերայ ամենայն քրիստոնէից: Տանջէր զաշխաւ ըհա կանս և զկարգաւորքս և ասէր. Տուք զջիրգայն, թաւուր-ի ջիղդայն, թասխիր-ի թաւ[ա]ուր^{*}. զի ոչ գիտէին, թէ զինչ բարբառն-շեսցեն և տանջեսցեն զհաւատացեալս: Եղև հալածումն ի յերկրիս Վայի-ձորոյ, փախեաւ ամենայն երկիրս ի լերինս և ի ծերպս վիմաց: Ի սուն ժամանակի եղև իսկիզբ գրոցս, ի գուղս, որ կոչի Փոնձաքաղ. գրեցօ մինչև ի Սրբեալ տաճարին^{**}: Եւ անդի գնացեալ ի վանկս Ձորիվանս, զաւուրս է. (30) փաղչելով զընծաբեցաք, մինչ ի մկրտութիւնն^{***}: Եւ անդի փա-
 307բ խէաք ի ձորակս, որ կոչի Մակխաւ, / / և անտի ոչ ետ թուլ սատանայ, և ած ի վերայ տաճիկ մի փիատայ, և փախըստական արարեալ զկրաւնա-
 ւորքս: Եւ իմ՝ առեալ զարիւնակն, փախչէի ի ստորոտ լերինն, և նորա հետաճուտ եղեալ զհետ իմ, և ես առ տէր աղաղակելով փախեա մղան մի, և զերծոյց զիս տէր ի նմանէ, և ոչ կարաց հասանել: Նորա դարձեալ ի տեղին, որում ըզխորճիջսն արարեալ էինք, տարաւ զաւանակն վանիցն, և եթող զբեռն ի վերայ միաբանիցս, զի տէր աստուած դիցէ զբեռինս մե-
 ղաց սոցա ի յուս ներա և առաքեսցէ իւր ինքն կամեսցի:

Ի ամսեանն հինգերորդի եկն Իպի-Սուլտանն ի Դայնվրէժոյ, եւ ելին ճակատ առ ճակատ, և ախտահարեալ զՄուրաւ-Խանն, և արար զնայ ձերբակալ, և եղ ի բանտի, և ինքն գնաց ի Արգրում, ի վերայ Ղաւսում-բակին. եղև խաղաղութիւն:

Եւ իմ դադարեալ ի տեղին, որում հալածեաց տաճիկն, զըծագրեցի մինչ ի Կոշումն յապաշխարութիւնն^{***}: Եւ անդի ոչ ետ թուլ ոսոխն. էած ի վերայ իմ իժ մի. և իմ հայել ի յարինակն, կայր իժ մի մերձ ի յարինա-
 308ա կըն, և բանայր զբերանն առ իս. իմ զայն տեսեալ՝ զահի հարեալ փախեալ:
 Եւ իջի վանկս Ձորիվանս, / / աստ վճարեալ, ի դրան սուրբ Աստուածածնի տաճարիս, ի աշոյն սրբոյն Կուրդի հայրապետին, և մարմարոնեա սուրբ Գարբէէի, և սրբոց Վարդան[ան]ց նշխարացս, և այլ սրբոցս, որ աստ կան հաւաքեալ:

Եւ եղև զրաւ գծադրութեան սորա ի թվիս Հայոց Զեռ. (1498), առ ոտս աստուածաբան վարդապետացս Վարդան վարդապետի, և Աբահաւ: Հռետորի, եւ առաջնորդ սուրբ ուխտիս տէր Զաքարիա բարէմիտ կրօնաւորի, և այլ կրանդրացս՝ զտէր Վրդանէս հայրապետն, զմիւս զտէր Վրդանէսն, որ զկէս գրոցս թուղ[թ]ն կոկեց, եւ միակեցք Բ. (2)՝ զԱկոբ կուսակրոն, եւ զընկեր նորին զՂուկասն, ի զանութեան Ալպանտ իմիրզայի, որդի Ռաւփ-բէկի, թոռն մեծ Հասն-բակին, ի աթոռակալութեան սուրբ էջմիածնին տէր Սարգսի, եւ իշխանց տեղոյս սարոն Արդուքայի, թոռն մեծ Զումային:

* Պարսկերէն «Տվեր ջիղիան, ջիզիայի տարբերութիւնը և տարբերութեան թերացումը»: Ըստ Ղ. Ալիշանի՝ «Տուք զհարկն և վաղվաղակի տուք» («Սիսական» էջ 209):

** Այսինքն՝ մինչև ձեռագրի 33բ էջը, որից սկսում է «Կանովն պղծեալ տաճարի» մասը:

*** Այսինքն մինչև ձեռագրի 80բ էջը:

**** Այսինքն մինչև ձեռագրի 234ա էջը:

ի յայսմ ամի եղև հարուածք մեծամեծք, և եհար Իսլա-Սուլթանն քաշ ասպարապետն Ալպանդ միրզային՝ յադիս Դ. (4). և ած աւեր ի վերայ յերկրին Բասինու, և կողոպտեալ զամէնեսեան. եւ էրէրայր ամենայն աշխարհս իբրև զնաւ հողմայկոծեալ ալլեաց ի մէջ ծովու, ի տեղիս տեղիս մահ: Այս ամենայն եկն ի վերայ մեր վասն ծովացեալ մեղաց մերոց:

303բ

Արդ, ես՝ Վանական հէք, փանաք, որ միայն զանունս ունիմ և ոչ զգործս, որ շնորհաւք սուրբ հոգոյն ըսկսեալ և ողորմութեամբ նորին կատարեալ, յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց՝ հոգևոր վարդապետին իմոյ Յակոբ վարդապետին, եւ պապոյն մերոյ Աստուածատու տնտեսին, և ծնողաց մերոց էտէլշային, և զմայրն իմ Հոիփսիմա, և եղբարցն իմ Դաւրին, Միբանշաին, Իսպանանշաին, զՋանիբէկին, զԱստուածատուրն, զԹումայ դարին, զոր տէր աստուած վայելել տացէ, եւ զքնոսն մեր՝ զհանկուցեալսն առ Քրիստոս՝ զՄինախաբուն, զԽորիշայ, և զկենդանիս զՇանինար, և զհօրաքուր մեր զԽոնթշայ, և զԴունարին կողակիցն Մանիշակ, և սիրելի մարաքուր մեր զՄարդայն, փոխեցեալն առ Քրիստոս ՋԽԷ. (1497) թվ[ականին], էթող մեզ տրամութիւն:

Դարձեալ, կրկին անգա[մ] աղաչեմք յիշել ի տէր զվերոյգրեալքս ի սմա զտէր Զաքարա բարէմիտ կրունօոր՝ առաջնորդ սուրբ ուխտիս, և զեղբայր սորին զԱկոբ միայնակեցն, որ զաւրինակն շնորհեցին, և բաղում սպասու ջանացին առ մեզ...

Բ

90բ

Ո՛վ տղացեալ մանուկդ Յիսուս, դու ողորմեա ամենայն հաւատացելոց և ինձ մեղուցեալ Վանական սուտանուն կրօնաւորի, վա և եղուկ, զի կամ ես ի ծերպս վիմաց սասանեալ և տարէկուսեալ ի ահէ անօրինաց, ի թվ. ՋԽԷ. (1498):

Գ

234ա

Վա՛շ՝ և եղուկ, զի կայի ի մէջ վիմաց, ի արգելական խցի, ի հայկ յարինական տեսի իժ մի, զի մերձ էր ի օրինակն. և տեսեալ զահի հարայ և փախայ:

350

Ա Ի Ե Ա Տ Ա Ր Ա Ն

երեսն 3048

Գրիշ՝ Առքստակէս
վայր՝ Ձորայ վանք

290ա

...Արդ, գրեցաւ նամակս աստուածաին և արարչին խաւեցեալ կտակ և բանին կենաց հրամանալ բանս՝ սուրբ Աւետարանս աստուածաբան և աստուածախաւս ի Թուաբերութեանս ՋԽԷ. (1498), ի վանքս Ձորայ, ընդ հովանեալ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Ակովբէս, սուրբ Ամէնապրկչէս: Ի Թագաւորութիւն Առքստա վատշային, էմատ-խանին, Թագաւորութեան Յալպանդ-միրզին, // պարոնութեամբ Յիպայ-Սուլթանին, հայրապետու-

թեամբ տէր Շմաւոնի, ի պիսկոպոսութեամբ տէր Սարգիսի, ըստ խնդրոյ
և փափաքանաց և հաւատարիմ և ուղղափառ, պատուական երազիզ,
ամուսին իւր Մանիշակ, դեռայրուսիկ որդին իւր Ստեբաննոս քահանա...

291ա ...Արդ յերեսս անկեալ աղաչեմ ... յիշեսցիք զխաւարեալս հոգով, և
զաղքատս ի բարեաց գործոց, զփօծուն և զտխմար և զյետին գրիչ զԱռքս-
տակէս սուտանուն...

291բ ...Ողորմածն աստուած թողութիւն շնորհեսցէ ամենայն յանցանաց
իմոց, և ծնաւոյց իմոց, և վարդապետին իմոյ տէր Թումին, և արժանի
արասցէ երկնից արքայութեան, ամէն...

351

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3629

Գրիչ՝ Ալեգսիանոս
վայր՝ Մաքենացոց վանք

...Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականիս Հայոց ՋԽԷ. (1498),
ձեռամբ անարժան, հեք, ֆան[աք] /// Ալեգսիանոս խու, միայն աբեղա.
և գործով ունայն և վաքար եմ քան զամենայն մարդ, ի սուրբ ուխտս
Մաքենացոց, ի դուռս սուրբ տաճարիս և հայր Սողոմոնի գերեզմանիս և
այլ սրբոց, որ աստ կան. ի առաջնորդութեան սուրբ ուխտիս Սարգիս
վարդապետին: Ետոյ եկաւ եպիսկոպոս մի Դաքէոս անուն, հակառակու-
թիւն մէջ անկաւ, և ի չարէն ոչ եղև միաբանութիւն սոցայ՝ ելաք: Ի Մաքե-
նիսն սկսաւ և [ի վ.]աստակաշէն վճարեցի: [Այսմ ամի եղև] /// խռովութիւն
խիստ, Խալա-Սաւրթան անուն պարոն էառ զԱհմատ-խանն և զՄուրատ-
խանն, և էաժ աւեր աշխարհի, գերեք տարէն մալն Գ. (3) ամսումն էառ:
Աստուած զիւր ումր կարճ անէ սրբոց բարեխաւսութեամբ, ամէն:

352

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 1084

Գրիչ՝ Փիլիպոս եպիսկոպոս
վայր՝ Հաղբատ

43ա Ո՞վ սուրբ հայրապետ և անուանակիր սրբոյն Սարգսի զարայվարին,
և սրբաւնունդ եպիսկոպոսք, և սիրողք սրբութեան քահանայք, և սարկա-
ւաղունք, և անմահութեանց արժանաւորք դպիրք, և ժողովուրդք, յերես
անկեալ աղաչեմք զհանդիպող եղբայրքդ սուրբ էջմիածնի աթոռոյդ՝ յի-
շէլ ի սուրբ յաղաթս ձեր զնուաստ ոգի զՓիլիպոս եպիսկոպոս՝ սակաւ
աշխատող տառիս, և ինքն ողորմածն աստուած ողորմեսցի ձեզ և մեզ ի
միասին յաւուրն ահեղ ատենին իւր, ամէն, ամէն:

* Գրիչ անունը՝ Ալեգսիանոս պատուած է, վերականգնում ենք Մաքենացոց վանքում նույն
ձեռագրով ընդօրինակված № 220 (1499 թ.) գրչագրի հետ համեմատելով:

Գրեցաւ ի սուրբ ուխտս ի Հաղբաւ, առ ոտն տեառն Սարգիս կաթողիկոսին ամենայն Հայոց, յորս էաք փախուցեալ ի յանաւրինաց վասն դառնութեան ժամանակիս և ծանր հարկապահանջութեան. ՋԽԷ. (1498) ԹՎ.:

353

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6273 (Ղ. Փերդաւեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),
էջ 373, Վան՝ Տիրամայր եկեղեցի

Գրիշ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Հաղբաւ

...եւ արդ տրուպս յամենայնի Մկրտիչ լոկ անուամբ արեղայս գրեցի զսա ի թուին Հայոց ՋԽԷ. (1498), ի հռչակաւոր սուրբ ուխտս Հաղբաւում, ընդ հովանեաւ տէրունական սուրբ Նշանիս և այլ բազմահաւաք սրբութեանց. ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի ի յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս տէր Խգեատիւսին, ... ի խնդրոյ խոճայ Կարապետին և իւրայնոցն ամենեցուն:

354

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8409

Նկարիշ՝ Աբրահամ
վայր՝ Սեան կղզի

ա

13բ ԹՎ. ՋԽԷ. (1498).
Զաստուածաբան մեծ բարունի՝
ԸղՂանիէլ քաջ և արի՝
Եւթնարփենի շնորհիւ իլի,
Մեկնէ զբանս համասեռի,
Նստեալ ի սուրբ Սեան կղզի,
Առաքինեալ և անուանի.
Լոյս ծագելով ամենայնի
Ի ժամանակս դառն և յետի:
Սա զարդարէ զեկեղեցի,
Եւս առաւել զՍեան կղզի
Ի զանազան զարդ պերճալի,
Պճնեալ ի տիպս հրճուելի,
Որպէս և այս մատեան բանի՝
Աւետաբեր տեառն Յիսուսի.
Ետ զսա գրել իմոյս ձեռին
Յետ այրեցմանն դիւացն աստի.

Յիշման առնէք զսա արժանի
Ով ոք կարդա կամ հանդիպի:
Նայ և զգրչակս յետ ամենի:
Կարքօտրաց, որ կան յերկրի,
Եւ դուք առչիք վարձս բարի
Բարեաց տուողէն յամենայնի:

Բ

93ր

Ջաստուածարան մեծ րաբունին՝
Ջրանիէլ՝ մեկնող բանի,
Ջստացաւ սուրբ մատենիս,
Եւ զաշակերտ եռամեծիս
ՋԱՐԲԱՏԱՄ անվարժ գրչիկս՝
Յիշել յաղօթս ձեր արժանիս,
Եւ դուք առնէք վարձս բարիս:

Գ

15ր

ՋԱՐԲԱՏԱՄ նկարիչս յիշեա և ասա միշտ տէր ողորմեա*:

355

Ճ Ա Շ Ո Յ

նոր Ջուղա 435, ՄՏՄ

ա

120ա

Ջստացող սուրբ գրոցս զբարեմիտ և զերջանիկ զսլատուական ժերու-
նի քահանայ զՄԵՍՐՈՎԻՐ և զորդին իւր զՄԵԼԻՍԵՅՔ քահանայն յիշեցէք, և
զիս՝ զմեղուցեալ անարհեստ գրիչս ի սուրբ յաղաւթս ձեր, և աստուած
զձեզ յիշէ:

Բ

Ծաղկող՝ Ստեփանոս Առնշեցի

120ր

Իսկ նրկարեալ եղև սմին
Ջեռամբ փրցուն յարհեստ գրչին՝
Ստեփանոս եպիսկոպոսին,
Որ գաւառան յԱյրարատին,
Ի խնդրոյ տէր Մեսրոբին
Եւ իր որդո Մելիսէքին,
Հայրասլեսութեան տէր Սարգսին,
Նստեալ յաթոռ Լուսաւորչին,
Իննհարիւր քսան թվին**:

* Արրահամ նկարիչի ծաղկած այս ձեռագիրը հիմնականում ընդօրինակված է 1471-իս (տե՛ս ժե՛ղ գարի հիշատակարաններ, մասն Բ, էջ 315)։ Արրահամը, բնտ երևույթին, ի կատար է ածել ձեռագրի ընդօրինակութիւնը և վարպետորեն ծաղկել է այն՝ ձեռագրի բուն մասի գրու-
թիւնից մի երկու տասնամյակ հետո, ավարտելով այդ գործը 1498 թվականին։

** Բնագրում՝ «Ջի. թվին»։

Ելից զթիւ վեց քառասնին.
 Եւ Ըոքստում մեծ պարոնին՝
 Նստեալ ի թախտն ի Հովաթին.
 Եւ ժառանգեալ զաշխարհս նորին՝
 Մինչև ի ծովն Հրեղիային.
 Բայց ծաղկեցաւ զիրս թվին
 ՋԽԷ. ամին (1498)...

356

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փոկա գյուղ, ՄՏՄ, Ալիշան, «Սիսական», էջ 161*

Գրիշ՝ Աստուածատուր
 վայր՝ Նղեգեաց վանք

Գրեցաւ ի յանապատիս Նղեգեաց, ընդ հովանեաւ սուրբ Ամենա-
 փրկչի տաճարի, ձեռամբ Աստուածատուր անսլիտան ժառայի, ի թվին
 ՋԽԷ. (1498) ... իկնն Մամէն ... յիշատակ ... հարն Ղուպաթին, և մարն
 Դուլիհանին, և եղբորն Մամին՝ Քեղապաթին, Ելէֆսիանոսին, Ղապնեւ.
 Ղազէն, Մարգարէ, զքոյրսն Սելվիկն և ՂՄարիամն, և Ղայրն և ԴՅարա-
 մազն**, և Ղորդիսն՝ Ազիր, Վրդանէս, և Վարդան, և Գուլպն, Գուլում,
 զԳարիանայ***, և զհոգևոր որդին Մամին՝ Ստեփանոս, զՀէկազն, Բարէն.
 Ղուկասն, Նուկարն, Դանիէլ, Միրզէն, Ուսկան, և հարսնեքն Նիսարէքն,
 զԱլախաթունն...

357

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 2445

Գրիշ՝ Կարապետ Բերկրցի
 վայր՝ Բերկրի

346ա ...Աւարտեցաւ աստուածաշունչ տառս, որ կոչի Շարակնոց ի դառն և
 ի նեղ ժամանակիս, ի յաւուրս Ալուանդ փաթշախի, որ բազում աւերր
 արար Իբա-Սալթան, և աշխարհս ի նեղութիւն կայեալք:

Ի թուականութեանս Հայոց ի ՋԽԷ. (1498) գրեցաւ սուրբ գիրքս ի քա-
 ղաքս Բերկրի, ընդ հովանեաւ սրբոյն Գէորգեան զաւրավարին և յառաջ-
 նորդութիւն սուրբ ուխտիս տէր Յուսկա որդւոյ՝ քաջ ռարունապետին
 Մկրտիչ վարդապետի և Ստեփանոս արհեպիսկոպոսի, ձեռամբ յաւանա-
 մեղ և անարհեստ գրչի Կարապետի Բերկրցոյ, ի վայելումն Ստեփանոս
 խաչընդուս կրանաւորին, յիշատակ իւրն, և ծնաւղաց իւրոց, և ամենայն
 արեան մերձաւորաց: Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի տէր Ստեփանոս Կուսա-
 կրան աքեղայն, որ ըստացաւ ըզսա ի հալալ արդեանց իւրոց՝ յիշատակ
 346բ իւրն, ծնաւղացն՝ հարն Ղարիպշին և մարն Ոսկուն, և եղբորդն Աբրա-
 համին, և Յակոբին, և Բախտիարին, և քեքրն Բահր-Ազրգին և Նշխունին.

* Ղ. Ալիշանը հիշատակարանի բովանդակութիւնը վերապատմել է իր խոսքերով:

** «Սիսական»-ում՝ «Քարամաղ»:

*** «Սիսական»-ում՝ «Գայիանէ»:

և պապանցն՝ Սաղադին, և ամուսնոյն իւրոյ Մարքին, և Ստեփանոսին՝
երախտաւոր հաւրն իմոյ:

Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի տէր Յոնանէս վարդապետն իմ, որ բա-
զում երախտիք ունի առ մեզ: Ընդ նոսին աղաչեմ յիշել ի տէր զհանգու-
ցեալն ի Քրիստոս զԴանիէլ և պիսկոպոսն, և զմիաբանքս սուրբ ուխտիս՝
զտէր Յոնանէս և պիսկոպոսն, և զհէրպետ տէր Միսիքարն, և զմեծ տէր
Միսիքարն, և զտէր Աստուածատաւ նրդաշն, և զտէր Թորոսն, զՆարդան,
զՊաղտսն, և զտէր Մէլեհէթն, զԿիրակոսն, զՂազարն, զՅովանէսն, զԽա-
շատուրն, զՄկրտիչն, և զայլ ամենայն միաբանսն, և զմարքեհերքն իմ
զՄրտուարն, զԱրուսն, և զԺողկեալ զաւակսն իւր զտէր Կարապետն, զՅա-
կոբն, զՍաղադին, զԴարուէշն, զԽարտէշն, և զիւր և զբարքն, և զբոյրն իւր
զՄենուրբանէ, և զամենայն արեան մերձաւորսն, ամէն:

Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի տէր զբարի կիսն զՍառնէն, որ է. (7) շախ-
347ա ուխտի աւանական եղև գրոցս, աստուած ողորմի ուր հոգուն:

Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի տէր զԿարապետ ծաղկաւոս. զմագաղատս
զուգեցի, և զբեցի, և զարդարեցի ոսկով և ծաղկիւ Աղաչեմ ըզձեզ, ո՛վ
սուրբ և զանակողր, յիշման արժա՛նի առնել զիս, և ծնաւոսն իմ, և զեղ-
բարսն իմ, և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ. և որ լի և առատ աստու-
ած-ողորմի ասէ՛ն՝ և աստուած իւրն ողորմեսցի, ամէն:

Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի տէր զհոգեւոր հայրքն իմ և զուսուցիչքն իմ՝
զտէր Միքայի ծաղկողն, և զՊետրոսն, որ բազում երախտիք ունին ի վի-
րայ մեզ. աղաչեմ զձեզ աստուած-ողորմի ասէք և աստուած ձեզ ողորմի,
ամէն:

Ընդ նոսին աղաչեմ յիշել ի տէր զիրիցմէքն զԽանուսմն, որ Բ. (2) շու-
րուանով աւանական եղև գրոցս, աստուած ուր հոգուն ողորմի, ամէն:

Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի տէր զտէր Ստեփանոսի հարսններն՝
զՄրտաթն, զԹուրվանդէն, զհանգուցեալ զՄրտաթն, և զաւակսն իւրեանց՝
զԵլզաթն, զՂազարն, զԿարապետն, զՆարիպշէն, զԱւետիսն...

347բ Ընդ նոսին աղաչեմ յիշել ի տէր զքրեկորդիքն իմ՝ զՄիսիքարն,
զՍարգիսն, զՏունապետն...

Որպէս գիրին է նաւավարի խաղաղութեամբ հասանել յեղր ծովին,
այնպէս գրի՛ն՝ յետին գրծին:

Ձեռքս փրտի՛ ի հոգ դառնայ,
Գիրքս յիշատակ աս ձեզ մրնա,
Որք ընթեռնուք աւքտիք ի սմայ՝
Յիշէք առ տէր զգծող սորա:

358

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեան 4955

Ծաղկող՝ Կարապետ Աղթամարցի

ա

294ա ...Երդ, այսմ զաղափարութեան ցանկացաւ եղէ ևս Թումայ միա-
կեցս, և ետու գրծագրել զսա ի հալալ և յարդար վաստակոց իմոց, յիշու-

տ[ակ] հոգոյն իմոց, և ծընաւդացն իմոց՝ հաւրն իմոյ Սարգսին և մաւրն իմոյ Նազնաքունին, և եղբարցն իմոց Ֆառհալին, Հայրայպետին, և Մխիթարին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացըն մերոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոցն:

294բ Ես Թումայ միակեցս ետու զսուրբ Աւետարանս // ի գեաւդս, որ կոչի Առնաց, ի դուռն սուրբ տաճարիս Գէորգայ, ոչ ոք չիշ[խ]եսցէ հեռացուցանել զսա կամ ծախելով կամ գրաւելով, ոչ ի մերոց և ոչ ի յաւտարաց, և որ յանդերի և արասցէ՝ նա պատժի ի Քրիստոսէ, ամէն:

Դարձեալ ... յիշեցէք ի սուրբ յաղաթս ձեր զմեծ բարունապետս զՍտեփաննոս վարդապետն, որ ԺԲ. (12) տարի շիւար մնաց, որ միակեց ի յաստուած փոխեցաւ և եղբայրքն կոծ չի էրին մինչև վարդապետն Թամամել էրեւտ...

Եւ աղաչեմ զձեզ յիշեցէք և ղիս՝ զանարժան ծառայս ծառայիցդ աստուծոյ զԿարապետ ծաղկող Աղթամարցի, և զծնաւդքն իմ, և զերախտաւորքն իմ՝ զանհաս փիլիսոփայքն, և զամենայն նր[ն]ջեցնալսն ի Քրիստոս...

Բ

18բ ԶԿարապետ ծաղկող Աղթամարցի*:

Գ

20ա Թվ. ԶԽԷ. (1498), ձեռամբ մեղաւոր Կարապետ քահանայի ծաղկողի Աղթամարցոյ:

Գրիչ՝ Յովանէս

դ

236ա Զամենայն մեղօք զառածեալ ոգիս զՅովանէս սուտանուն գրիչ և զծնօղսն իմ՝ զՎարդաշախն և զՈւսլուն յիշեցէք ի Քրիստոս:

Ե

295ա Դարձեալ, աղաչեմ յիշեցէք ի Քրիստոս զութայ Մարտիրոսն զԱրաբամցին, և զծնօղսն իւր՝ զԹադոս և զՋիգար, և զաներն իմ զՈղոմն, և զկենակիցն իւր զՇայիստան, և զկենակիցն զԱլամշայն, և զութայն զԱմիրմուլֆն, և աստուած-ողորմի ասացէք նոցա, ղի և աստուած ձեզ և մեզ ողորմեսցի, ամէն: Զի զգրոցս զկաշի էրէտ, աստուած զիւր տա զարքայութիւն:

* Գրված է Քրիստոսի պայծառակերպութեան պատկերի ստորին երիզի վրա՝ երկաթագիր տառերով: Գրութիւնը վերաբերում է պատկերի ձախ կողմում նկարված հոգևորականին, որը, այսպիսով, ծաղկող Կարապետի պատկերն է:

359

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 5181

Գրիշ՝ Կարապետ
վայր՝ Աղբաժմար

Ա

- 206ա ...Արդ, այսմ աստուածեղէն և երկնապարգե զանծին և լուսափայլ և մաքուր մարգար<գար>տիս և անուշահո||տ և վարդափրթիթ բուրաստանիս ցանկացաւդ եղէ ես՝ մեղաւոր և անարժան ծառայս՝ ծառայիցդ աստուծոյ Ղըչախ- [Խա]րուն և այլս իմ խուսն Մուրատս. ի խնդիր ելաք տխմ աստուածունակ կտակիս, որ է հիմն և հաստատութիւն սուրբ հաւատոյս մեր կաթուղիկէ սուրբ եկեղեցոյ և կարգաց քրիստոնէից, որ և կոչի անուն սորա Մաշթոց: Վասն այսորիկ արարեր երանաշնորհ և երանելին Մաշթոց վարդապետն, զի սովաւ արհնի եկեղեցի, և հաստատի սեղան սրբութեան՝ յորոյ վերայ պատարագի Քրիստոս, սովաւ արհնի աւաղանն մաքրագործող, ուր երախայքն մկրտեալ լինին արարողութեամբ կարգելոցն ի սմա որդիս աստուծոյ, սովաւ արհնի զսակ զուգելոցն յամուսնութիւն առ ի յաճ||ումն որդեծնութեան, սովաւ կատարին զենմունք նուիրաց և պատարագաց՝ մատչին աստուծոյ առ ի յիշատակ նը [ն] ջեցելոցն, սովաւ արհնին սերմանիք և պտուղը անդաստանաց և այգեաց մատուցողացն յանուն տեառն, սովաւ արհնի և ալն համեմիչ աւանդեալն յառաքելոցն, սովաւ արհնի և ջուրն մաքրիչ ամենայն անմաքուր իրաց, սովաւ ընդունի աստուած զղջումն եկելոցն յապաշխարութիւն, և սովաւ արձակին ապաշխարողքն ի կապանաց մեղաց իւրեանց: Սա քարոզէ զպատուիրանն աստուծոյ համարձակութեամբ ի լուր ամենեցուն, սովաւ լուացեալ մաքրի աղտեղութիւն զարշապարաց մերոց, զոր աւանդեաց տէրն իւրոց աշակերտացն ի մեծի հինգշաբթին, սովաւ արհնի և նշան պարծան||աց խաչին Քրիստոսի, յորոյ վերայ բեւեռի Քրիստոս անմէկնելի հեղմամբ և երկրպագի յամենեցունց, սովաւ յուղարկին հաւատով և ուղիղ դաւանութեամբ վախճանեալքն առ Քրիստոս և արհնեալ կընքին գերեզմանք նոցա:
- 207ա Արդ, այսմ աստուածեղէն և երկնապարգե զանծիս և լուսափայլ և մաքուր մարգարտիս ցանկացաւդ եղէ ես՝ մեղաւոր և անպիտան ծառայս ծառայիցդ աստուծոյ խուսն Մուրատս և կենակիցս իմ Ղիշախս. և խուրդ զծագրել զսա և զԱյսմաւորքս ի հալալ վաստակոց մերոց՝ յիշատակ հոգոյ մերոց, և մեր ծնաւոցն հաւրն Մարգարին, մաւ[ր]ն Խուրաւին, և եղբարն Առամին, և զորդոյն Յովանիսին, և միուս Եղրաւն Կարապետին, և կենակցացն Խումարին և Քընգուշին, և քուերացն // Մարքային, և զըստերն Շահնիբարին, և միուս քուերացն Գուլմէլէֆին և Արմէլէֆին, և որդոցն Վարդին, Մարգարուն, Միխամին, և զըստերացն Ջանվաշին, և որդոյն Ֆառիշին, Սալին, և որդոյն Ջանիարին, Սալբանին, և որդոյն Մուրադին, Գանջիայրունին, Աղաջանին, Խաւալջանին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց մերոց՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն ի Քրիստոս...
- 207բ

Դարձեալ, աղաչեմ յիշեցէք ի Քրիստոս զՂուփշախ-Խաթուն, և զհայրն իւր զՍտեփանոս քահանայն, և զմայրն իւր զԽալիմ-Խաթուն, և զեղբայրքն իմ զՅովանէս և զՄուրադն, և զքուերքն իմ զԽոսէն, և որդին Քուշաֆ, զՄրուաթ, Մէլիֆ-Խաթուն:

208ա Դարձեալ, աղաչեմ յիշեցէք ի Քրիստոս և զիս զանարժան ծառայս ծառայիցդ աստուծոյ զԿարապետ քահանայս, և զծնաւդքն իմ զՅովանէս և զՇարմելիֆ, և զհարեղբայրքն իմ՝ զմեծ և զընդրեալ փիլիսոփայքն և զքարտղողայքն զՄիքնասենց Թումայն և զՀայրապետ արեղայքն, և զՄի-նաս ծաղկաւղն և զՄուղղասին, որ երախտիք ունի ի վերայ իմ՝ ի ծաղկելս և ի գրելս. աստուած ուրեմն լարձահատոյց լիցի, ամէն...

208բ Դարձեալ աղաչեմ լի բերանաւք և ուղիղ մտաւք աստուած-որորմի՛ ասացէք ինձ՝ մեղաւորիս և իմ դառն սրտիս ի յայսմ աշխարհիս, զի ողորմածն աստուած ողորմէսցի ձեզ և ինձ՝ մեռեալ հոգոյս խուսն Մուրադիս, և իմ ծնաւդացն, ... և ինձ Կարապետ գծողիս*, և կենակցին իմոյ Ղամար-Խաթունին, և զաւակացն Միքնաս սարկաւագին, Խաչատուրն, Շախբաշին, Մաղսումին, որ ի յայսմ ամի առ Քրիստոս գնացին և թողին ինձ սուր անմխիթար մինչև ի մահ:

Բ

Աղաչեմ զքեզ սուրբ Աստուածածին բարեխաւսեա առ որդիդ միածին զի թողցէ զմեղքն խուսն Մու[ր]ադին, և զկողակցին զՂփշախին, և զիւրեանց ծնաւդացի և զաւակացն և զագանոցն** ամե[ն]այնի, և զԿարապետ քահանայի, և զՄիքնասենց Թումայ անյաղթ փիլիսոփայի, և զՀայրապետ վարպետի, և զծնաւդսն մեր, և զկողակցին, և զաւակսն, և աստուած-ողորմի ասացէք և աստուած ձեզ ողորմի և մեզ և այն քահանային, որ զյիշատակարանս կարդայ և զաստուած-ողորմին ասէ և զանրիծքն և զաւետարան կարդայ աստուած անեղով և ասէ հար մեր:

Քրիստոս զէն քահանայն աւրհնէ, որ զգիրքս խնամէ և ի յանձրեւ պահէ, նայ աստուած զիւր հոգին և զմարմինն խնամով պահէ և երկնից արքայութեան արժանի առ[ն]է, ամէն:

360

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8449

Գրիչ՝ Ազարիայ
վայր՝ Ախլցխոյ գաւառ, Մոզնոյ վանք

274բ ...Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականիսն Հայոց ԶԽԷ. (1498), ի սուրբ և ի գերայհշուկ մենաստանս, որ կոչի Մոզնոյ վանք, ընդ հովանեաւ կամայկատար սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Գէորգայ զաւրաւա-

* Կարծում ենք, որ այս Կարապետ գծողը նախկին հիշատակարանի հեղինակ Կարապետ ծաղկող Աղթամարցին է: Համենայն դեպս անկասկած է, որ այս Կարապետը՝ յիշելով Թումայ Միքնասենցի աշակերտը՝ պարել է ժն դարի. 2-րդ կեսին:

Հիշատակարանը պայմանականորեն տեղադրում ենք 1498-ի թվաշարքում:

** Իմա՝ «զագայնոցն»:

րիս, և այլ սրբոց որք աստ հաւագեալ կան: Ձեռամբ բազմայմեղ և անար-
ժան քահանայի, որ անուամբ միայն եմ և գործով թափուր և անմարտի,
որ չեմ արժան կրել զանուն Ազարիայ արեղայի, ի խնդրոյ պատուական,
275ա երկիրդած, հաւատարիմ և աստուածայաէր // [Թանգագիզն, և այրն իւր
զԿալուստն, և զծնողսն իւր՝ հայրն իւր զՄկրտիչ և զմայր]ն իւր զՀայ-
րաքն, և Լաշխարի որդիքն՝ զկենդանիք և զհանգուցեալքն, որ պատճառ
և զեն սուրբ Աւետարանիս առնելոյ...]*:

Գրեցաւ ի ժամանակս պարոնութեան պարոն Ղուղղուայի, որ այս
ամի փոխեցաւ առ Քրիստոս, զոր տէր աստուած ընդ սրբոց դասակից և
275բ պսակակից արասցէ, և քաջամարտիկ գաւակաց նորին՝ պարոն Քայի-//
Խաւսրովի և Միր Զանաբուկի, և հայրապետութեան գաւառիս մերոյ,
Սիւլիսայ տէր Սրապիմի, զոր տէր աստուած հաստատուն պահնոցէ ի
վերայ գաւազանաց իւրոց, ամէն:

Ընդ նոսրն յիշեալք և զիս բաղմայմեղ գրիչս Ազարիայ սուտանուն,
արեղայս, և զծնողսն իմ Մելիքսէք քահանայ, և զմայրն իմ զՄարա-
խաբունն, և զեռարոյս եղբայրն իմ Միւնաս դպիրն, և հանիկն իմ Սաղբր-
չանունն:

Աղաչեմ զձեզ շնորհաւորել խոշորութեան և սղալանաց գրոյս, զի գեո
այս առաջին էր և այլ չէի գրել: Եւ որ զձեզ յիշէ ի տէր՝ ինքն յիշեալ լիցի
ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, որ է արհնեալ յաւիտեանս, ամէն:

Աստուած ողորմի մահդասի Սարգսին, որ թիթի կոկելն և թանաքի
եփել նայ էլ աւգտեց:

361

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

2. Քյուրտյանի հավաքածու, 63

Ձանարժանս Ազարիայ արեղայս գրողս աղաչեմ յիշել ի տէր: Զեկ.
(1498) թվին, արն կիրակի, փոխեցաւ պարոն Ղուղղուան ի աստուած, որ
եւ աստուած ընդ սրբոց դասակից եւ պսակակից արասցէ, ամէն:

362

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ե. Լալալեան, Յուդակ Վասպուրականի 214, սյուն 525—526, Աղմամար 12

Գրիչ և ժաղկող՝ Պարսաւմ

Փառք... ուստի և տեսեալ զսորայ անճառ փրկագործութեան խոր-
հուրդ ոմն ի լուսածնեալ զարմից սրբոյն Սիովնի, բարի և հաւատարիմ
իին ոմն՝ Թավրէզ անուն՝ ցանկացող եղև կենսաբեր սուրբ Աւետարանիս,
և ետ գրել ի հալալ և արդար վաստակոց իւրոց՝ յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և
ծնաւալացն Նիկանց Նիօին, մօրն՝ Սառային, և զաւակացն՝ տարածամ
հանգուցելոցն ի Քրիստոս Յիսուս, և առն իւրոյ Մսեհին, մականուն Ղու-

* Փակագծերի մեջ առնված հատվածը գրված է կամ նույն գրչի կողմից հետագայում՝ աւելորդ ու թանաքով, կամ ուրիշի կողմից:

զիկ կոչեցեալ, և զաւակացն, և Եղկանց ննջեցելոց, մեծու և փոքու նոցին, և ամենայն զարմից: Որ ետ գծագրել զսուրբ Աւետարանս ի հալալ վաստակոց իւրոց, ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, յորում կամք ալլայլորան(“) և փախուցեալ ի տեղաց տեղիս, թվականիս Հայոց ԶԽԷ. (1498), ի հայրապետութեան տեառն Ատովմ կաթողիկոսի, ձեռամբ յողնամեղ և փծուն զրշի՝ Պաբսամ սուտանուն քահանայի, որ անուամբս եմ և գործովս թափուր գտանիմ, որ ծաղկող եղէ և կււպող սուրբ Աւետարանիս: Երեսս ի գետին աղաչեմ զձեզ լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք Մսեխին և Թաւրեզին, և իւրեանց ծնաւդաց, և զաւակացն, և ամենայն զարմիցն: Ընդ նոսին և Պաբսամ ծաղկողիս, և իմ ծնողքն, և ամենայն զարմիցն, ամէն:

Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս և զՅովնանէս քահանայն, և զեղբայրս զիւր զՄկրտիչն և զԴաւիթն, և ծնողս իւրեանց, որ լաւ խնամ տանին ի վերայ Աւետարանիս: Եւ որ յանդգնի և ծախէ զԱւետարանս, նա զվարձք պկայէնին և զՅուդային առնէ, ամէն:

363

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց),
էջ՝ 373—374, վան՝ Տիրամայր եկեղեցի

Գրիշ՝ Դաւիթ
վայր՝ Մեկի, Դիւնեկանց գիւղ

...Արգ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ անարժան և ախմար զրշի Դաւիթ քահանայի՝ յրնտիր և ի ստոյգ օրինակէ, կենօք տառապանօք և բազում պանդխտութեամբ և աղգի աղգի տրտմութեամբ, զոր վասն ծովացեալ մեղաց ժամանեն ինձ փորձութիւնք ամ յամէ, և ոչ տայ ինձ հանգչել ըստ օստացւոյն [Յորայ] ասից: Եւ է ի մեծ թուականիս Հայոց ԶԽԷ. (1498), ի կաթողիկոսութեան Հայոց տեառն տէր Ատովմ և տէր Սաբգրսին, և ի զանութիւն Թաւրիզայ Այմատ խանին, որ ի յայն տարւոցն սպանեցին, յերկիրս Մեկաց, ի գիւղն որ կոչի Դիւնեկանց, ընդ հովանեաւ սրբոյն Գէորգեայ, և սուրբ Նշանին, զոր սուրբ Հռիփսիմէքն հիմնարկեցին, և սուրբն Գինէ կոյսն անդ վախճանեցաւ, և եղին հիմն սուրբ Նշանին:

Եւ արդ, աղաչեմ զձեզ ... յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զԴաւիթ անարժան գրիշս, և զվարպետն իմ զտէր Նեբսէս հեղահոգի ընտրեալ և պատուական եպիսկոպոսն, և զեղբայր իւր տէր Ստեփաննոս կաթողիկոսն. աղաչեմ զձեզ լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք սոցա, ամէն:

364

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 8588

Վայր՝ Հիգուր

190ա Զստացող սուրբ գրոցս զմաղղասի Վառդան քահանայն, որ ըստացաւ զայս ||| ուաջարանս և ետ եռափափաք և ||| վ սրտիւ գրել զպալկասու-

թիւնս զայստսիկ ըղորդեաց և քան զոսկի սրբեաց յիշատակ հոգոյ իւրոյ և ծնօղացն: Զոր տէր աստուած զփափաք սրտին իւրոյ կատարեացէ ի բարին և վայելել տացէ զսայ սորայ մինչ ի խորին ծերութիւնն, ամէն:

Այլ և զիս զանյիշելիս ի գրչաց ||| զանկարգս ի կարգաւորաց ա[ղաւ-
շեմ] յիշել ի տէր աստուածն ամենայնի:

Արդ, գրեցաւ ի թվ. ՋԽԷ. (1498) ամին, ի քաղաքս որ կոչի Հիզան, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Յարութեան, և սուրբ Սարգիսի, և սուրբ Մարտիրոսի, և սուրբ Գէորգեայ, ի խնդրոյ բարէսէր և պատուական Վառդան քահանայի:

365

ԳԻՐՔ ԳԱՆՁՈՒՅ ԿԻՒՐՂԻ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԱՅԻՈՅ

Երեւն 112

Գրիշ՝ Յոհաննէս
վայր՝ Կոպոսի վանք՝

Յաւարտ հասայ այս սուրբ տառիս,
Աստուածային բուրաստանիս,
Այս հոգելի սուրբ մատենիս,
Հոգով լցեալ սուրբ կտակիս,

Որ է յոգեալ Կիւրղի մեծի
Աստուածայրան վարդապետի,
Ընտրեալ և քաջ ախոյանի
Եւ ուղափառ դաւանողի,

236ա Հայրապետին Աղէքսանտրի,
Եղբարորդոյն Թէոփիլի,
Որ էր զլուիս Սիւնհոդոսի
Սուրբ ժողովոյն Եփեսոսի.

Արիացաւ ընդդէմ չարին
Մարդադաւան պեղծ Նեստորին,
Որ ուրացաւ զորդի կուսին
Եւ հայհոյեաց զծնաւղ նորին:

Նորա բանին ոչ հաւանեալ,
Զնորա աղանդն սայ հերքեալ,
Զնայ ի տեղոյն իւր հալածեալ
Եւ զկոյսն սուրբ ծնաւղ դաւանեալ:

Նայ ի բանէն իւր ոչ լռեալ,
Սուրբ այս Կիւրեղ զնա անիծեալ,
Յերկիր ի ներս վտարանդեալ,
Ի հալածանսն սատակեալ.

Ի խելացն հիմարեալ
Եւ զլեզուն զարշ իածատեալ,
Անզեղջ մահուամբ զկեանքն աւարտեալ:

Սայ զքաջութիւնս, որ յարդարեաց,
Յերկար ամաւք մարմնի ճգնեաց,

Բարի մահուամբ յերկինս զնաց,
 հառնեալ ի դասս անդրանկաց:
 Իւր յիշատակ զգիրգս աւանդեաց
 Եկեղեցիս ուղայփառաց,
 Ի սփոփանս սուրբ մանկանց
 Եւ ի վանումն հերձուածողաց:
 Գրեւ զսայ ի Կարօսի
 Հռչակաւոր յանապատի,
 Առ ի դրան սուրբ Յակոբի,
 Ի յեկեղեացս գաւառի,
 Բարունեացն հրաշալի՝
 Յովանիսի՝ և Ստեփանոսի
 Յառաջնորդութեան տէր Նեքսսի,
 Ես՝ Յեմաննէսըս եղկելի:
 Չորս երկեակ և մի թուակ
 Քառեակ տասնեակ և ի եւթնեակ
 Յաւարտ ելաւ այս սուրբ կտակ
 Ի դառնայցեալս այս ժամանակ*:
 Ինձ եղկելոյս սայ է ճարակ,
 Եւ խոցելոյս սպեղանակ,
 Ի ներ[կայիս ա]յս ժամանակ
 Եւ ապայգայս մեզ յիշատակ,
 436 Թողութիւն ինձի լիցի
 Իմ ծնողացն և իմոյ զարմի,
 Եղբարն իմոյ Աստուածատրի՝
 Ընտրեալ և ոռւրք քահանայի,
 Որ վճարեաց զյէանքն աշխարհի
 Սուգ մեզ հասոյց անշարիելի,
 Մանուկ տիաւք փոխեալ աստի
 Գնաց յերկիրն կենդանի:
 Ղամբար վառեալ է սայ մեզի
 Բոլոր ամէն իմոյ զարմի,
 Որք են մարմնով յայսմ աշխարհի
 Եւ մեռելոցն, որ ի հողի,
 Որոց լիցի մասն բարի՝
 Յուսիկ անուն վարդայպետի,
 Տէր Աւետիք կրօնօորի
 Ընտրեալ և սուրբ, մաքուր ծերի:
 Ի իսեմ զբանս մաղթանաց
 Առ ձեզ իրաւսիմ զբանս ըզձանաց
 Լլրութասուայթոր հառաջանաց,

* Մածկագիր այս թվականի միակ ճիշտ վերծանումը հետեւյալն է: «Չորս երկեակ և մի
 թուակ»-ը հավասար է 9-ի ($4 \times 2 + 1$). սա հարյուրավոր թիվն է. «քառեակ տասնեակ և ի եւթ-
 նեակ»-ը հավասար է 47-ի ($4 \times 10 + 7$), ուստի թվականն է 947 հայկական, կամ 1498՝ մեր
 թվարկության:

Դուք ողորմիս սուր մեր անձանց,
 Թողու զմեզս Առաքելի
 Ընտրեալ և սուրբ կարգօրրի,
 Ամէն շարէ ինքն աղատի
 Եւ սլարդերես մշակ լինի,
 Ինձ ալ ներումն եղիցի,
 Որ զյիշատակս գրեցի,
 Թող ի[մ] մեղաց գիրն ջնջի
 Տէրն բարի հետ ինձ հաշտի:
 Ի իւծեալ դիմաւք առ ձեզ գոչեմ
 Զբան մաղթանացս աւարտեմ,
 Թէպէտ և յոյժ լրբայբան եմ
 Սակայն դձեզ խիստ աղաչեմ:
 Նայ և ձեզ ի մասն լիցի,
 Որ զողորմիսն տայք մեղի,
 Միոյն և ձեզ հազար լիցի
 Տէրն բարի ձեզ ողորմի:
 Ամէն, ամէն և եղիցի
 Քան զոր սուր և խնդրեցի
 Մեզ և ձեզ բարի լիցի
 Յապագայի աւրն վերջի:
 Վա՛յ, վա՛յ, վա՛յ, ալֆ, ալֆ:

Մ.ա.ն.ի.լ.ի.տ.շ.ի.թ.ն.ա.ր.հ.բ.ր.ա.զ.ա.հ.յ.ա.վ.ս.ի.չ.ր.գ.ս.ո.կ.ա.ր.
 [ի.կ.]**:

366

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Թ. Գուշակեան, Յուլի 142, էջ 85

Վայր՝ Երուսաղէմ

...Գրեցաւ աստուածային սուրբ տառս, որ կոչի Գանձարան ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ, ի սուրբ ուխտս Փրկիչ, ընդ հովանեաւ սուրբ Կափարիշ վիմիս, ի Թուականութեանս Հայոց ՋԽԷ. (1498) ամի, աստուածասէր տանուտէրն Յովհան և իւր կենակիցն Մօրէ գնեցին զԳանձարանս յիշատակ բարի հոգւոյ իւրեանց, և զնորացն իւրոց, և որդւոյն Սատաղին, և ի Քրիստոս հանդուցեալ Կնքունին, Սարգսին և Կարապետին, և ամենայն արեան մերձաւորաց՝ Լենդանեաց և մեռելոց, ամէն. ի սուրբ եկեղեցիս, ի գեղս որ կոչի Բանձառ: Յիշեցէք ի սուրբ և ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր առաջի զենլոյն Քրիստոսի զՅովհան..., և զկիսն իւր Մօրէ, և զձեռնալոյն իւրեանց, և աստուած-ողորմի ասացէք և մեղաց Թողութիւն խնդրեցէք. և Քրիստոս աստուած, որ առատն է ի սուրբ բարեաց, ձեզ յիշելեացդ և մեզ՝ յիշեցելոցս առհասարակ ողորմեսցի, ամէն:

* Տեստառերով հոգւում է հետեւյալը. «Յովհաննիսի գրի թողութիւն»:

** Պետք է կարգաւ շրից-ձախ (սկսելով վերջից): Այդ գեպքում ստացվում է հետեւյալը— «Կիրակոս գրչիս վայ հազար բերան. թ[է] ի[ն] տի լինամ»:

367

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Բանասէր» ամսաթիւթ, 1905 թ. յուլիս, թիւ 7, էջ 194—195*

Հմմ. Երեան 9027, էջ 57ա

Պակաս մասի լրացնող և նորոգող՝ Յովնանէն
վայր՝ Կոստանդնուպոլիս

Արդ, զվերջին զստացաւս սուրբ Աւետարանիս պարոն Երէցփոխան Թովաթցի, որ յիշատակեղեալ էր ի սուրբ ... եկեղեցին։ Եւ վասն ժամանակիս դառնութեան և մեր մեղացն մտեալ գողք և կողոպտեցին զսուրբ եկեղեցին. և այս սուրբ Աւետարանս արժաթեալ կազմ էր, զկողքն և զկէզլիոյ Աւետարանիս հետ կտրեցին և տարան. իւրեանց դառն կենաց այն սուրբ Աւետարանս. ի նոյն տարիս շորս եկեղեցի կողոպտեցին հայերուն և ֆռանկնուն։ Եւ զվերջին կիսայծրող և կազմաւ սուրբ Աւետարանի որդի խոճա Եմինին անարժան ծառայ Յովնանէն երէց անուամբ միայն և գործովք յունայն յիշեցէք ի տէր։ Ընդ հովանեալ սուրբ չարխուփան Աստուածածին, որ Նիկիտացոց է, ի թվ. Ջնէ. (1498), ի հայրապետութեան տէր Կառապետի՝ քաղաքիս Կոստանդնուպոլի։ Եւ դարձեալ գրել և կազմել երեստ տէր Երէցփոխանն աստուած զինքն նորոգէ իւր արքայութեանն...

368

Ճ Ա Շ Ո Ց

Երեան 7471

Հետ. ստացող

51ա Տէր Աստուած Յիսուս Քրիստոս ողորմեայ խոճայ Գրիգորին և յիշեալ ի քում արքայութեանդ, և տուր համբերութիւն խոճայ Մարշայ յերեսփոխանին, և տուր առողջութիւն նմայ, որ շնորհեաց զայս սուրբ գիրքս Երեմիակոր սուրբ Աստուածածին վանացն, ի թվին Ջնէ. (1498), և յուլիս ամսոյ ի ԺԵ. (15)։

369

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 1942

Գրիշ՝ Երեմիա
վայր՝ Կեղի

272ա Փառք ... որոց ցանկացող եղեալ բարխսէր և աստուածասէր կին մի Մարիամ անուն, և ջանաց ստանալ զանառիկ մեծութիւնս և զգանձս անկողոպտելի յիշատակ հոգւոյ իւրո, և ծնողաց իւրոց Մարտիրոսին և Թուր...

* «Բանասէր» նշված համարում նկարագրված է 1297 թ. Սկեռայում ընդօրինակված այն Աւետարանը, որը պահվելիս է եղել, Կ. Պոլսի ս. Հրեշտակապետաց թաղի մատենադարանում։

Իանդին, Շահպարունին և Արղունին, Պարունջին, Տաւնապետին, և քերցն Սալշուփին... եւ ետ զսա անշինջ յիշատակ ի ձեռն Մկրտիչ քահանային և Յունան քահանային, ի դուռն սուրբ Սարգսին...

Գրեցաւ սա ի թուիս Հայոց ՋԽԷ. (1498), ձեռամբ Երեմիա մեղաւոր և սուտանուն սարկաւագի, ի քաղաքիս Կեղի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Յակոբին, և սուրբ Սարգսին...

370

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8761

ա

Գրիշ՝ Յակոբ նետրարենյ
վայր՝ Արծկ՝

- 347ա ...Եւ արդ գրեցաւ սա ի քաղաքս Արծկէ, ընդ հովանեաւ ամենամա-
քուր սուրբ Աստուածածնի և սուրբ նշանացս Սքանչեւագործի և Պատե-
րազմի, ի թուականութիւնս հայկազան տոմարի ՋԽԸ. (1499), եւ ի դա-
նութեան Ալւանդ-բէկի և զարավարին Իսայ-Սաւրանի: Յայսմ ամի,
որում աներեցաւ մեծ կաթողիկէն Էջմիածինն, և կաթողիկոսն տէր Սար-
գիսն փախըստական եղև. և զարացան ազգքն մարաց և եկեալ առին
զամուր կղզիին Աղթամար և թալանեցին, և զԲաղէշ քաղաք հրով այրեցին
- 347բ և թալանեցին, և շատ վըր/նաս արարին:

Եւ արդ, գրեցաւ սա ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի Յակոբ
եպիսկոպոսի և Ղաֆարայ դպրի, վասն որոյ աղաչեմ զձեզ յիշեսցիք ի
սուրբ յաղաթս ձեր զմեղուցեալ գրիշքս, և զծնողսն մեր զՆերսէս քահա-
նայ և զԽաթուն-Մելիք, և զեղբայրն իմ զՀնորհալից քահանայն Ղազար՝
զփոխեցեալն ի Քրիստոս...

Դարձեալ, կրկին անգամ աղաչեմ զձեզ յիշեսցիք ի սուրբ յաղաթս
ձեր զստացող սուրբ Աւետարտնիս զմուղղասի Ստեփանոսն*, և զծնողսն՝
զհայրն Մովսէս և զմայրն Շահնուրաթն, և զամենայն արեան մերձաւոր-
սըն՝ զկենդանիսն և զհանգուցեալսն...

բ

Միւս գրիշ՝ Ղաֆարայ

- 348ա Եւ արհնեսցէ Քրիստոս աստուած զԱռնենկուս գեղի քահանայն՝
զտէր Մինասն, և զտէր Դանէլն, և զոչս Խօշխաբարն, և զՄարտիրոսն, և
զայլ մեծ ու փոքրն, զայր և զկին պահէ առողջ՝ հոգով և մարմնով: Եւ
խոշորութեան և սխալանաց գրիս անմեղադիր լերուք.

Ձի ահ էր և փախ,
Եւ յամէն օր կուզինք մեք մահ,
Եւ մեք եղանք աստուածապահ,
Յանօրինաց զերծանք անահ:
Ես Ստեփանոս մահդասի,
ՁԱւետարանս գրել տուի,

* Զեռագրի 10ա էջում «Քրիստոս նստեալ ի շորեքկերպեան աթոռ» պատկերի ստորին մա-
սում նկարված է ստացողը՝ նկարի վերին մասում գրված է «Ստեփանոս մարգարէն է»:

Յեկեղեցիքս Առնենկուսի,
 Որ ոչ ծախսի, ոչ գրաւի՝
 Ինձ յիշատակ անջինջ լիցի:
 Որ ի ծախել զայս յօժարի՝
 Զմաստն առցէ ընդ Յուդայի,
 Եւ ի խաչի լուսոյն զրկի:
 Աւետարանիս լաւ պահողի,
 Վարձս բարեաց պարգևողի,
 Ինձ մեղուցեալ ախմար գրչի,
 Որ եւթն տառիւ անունս կոչի՝
 Յանցեալն, այժմուս՝ ւ յապագայի
 Տէրըն տերանց ողորմեսցի:

Դարձեալ աղաչեմ զձեզ յիշել ի տէր զԴարման և զԱստուածատուրն, և զաստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

371

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6324

Ստացող՝ Հերապետ
 վայր՝ Պատրկի վանք

303ա ...Արդ, ի վերջին դարիս և ի յայս դարն ժամանակիս, ի թվ. ԶԽԸ. (1499). քուրթն էառ զանառիկ կղզին զԱղբամար վասն ծովացեալ մեղայ մերոց, և բազում աւերս արար, և մալ ու մանդրուն՝ հայի և տաճկի, աւտարի և բնականի թալանեաց և տարաւ: Ընդ որս և զսուրբ Աւետարանս զայս տարան ի Շատուխ. և հանդիպեցաւ սա աստուածասէր և հաւատարիմ և ամենայն սուրհուրթեանց արժանաւոր տանուտէրն Հերապետ. և տեսեալ զսա ի ձեռս անաւրինաց և թալինաց զսա ի նոցանէ տուեալ ինչ բազումս. և բերեալ եղին ի նոյն մեծափառ սուրբ ուխտին ի՝ Պատրկի վանք, յիշատակ հոգոյ իւրոյ և ծնաւղացն՝ վարդանին և Մլխան-Խսրուսէն:

303բ Վասն որոյ յերես անկեալ աղաչեմ զսրբութիւնդ ձեր, ո՛վ պատուական և ընտրեալ կրանաւորք՝ վայելողք սուրբ Աւետարանիս, յիշեցէք ի Քրիստոս զառաջ յի/[չե]ցեալ ըստացող [սուր]բ Աւետարանիս [զ]հաւատարիմ տանուտէրն զՀերապետ, և զծնաւղբն իւր՝ զՎարդան և զՄլխան-Խաթուն, և կողակիցն զՄարքայ, և զգլխորդն զՄուշեղ, և զՄարտիրոս, և զԵղեարքն զՄարտիրոս, և զՅովսէփ, որ կեծական անգաւ ի վերէն ի Շամանի և սուր անմխիթար եթող, և զՅովսէփ, և զՄարտիրոսի որդիքն՝ զՎարդան սարկաւագ, զՅովսէփ և զՅովսէփ, զմայրն զՇաման, և զգլխորդն զԽաթուն և զԱղբար-Խաթուն, զհաւորորդն զԻրիցամէր Շեռ-հուրն, զէրէցն զտէր Սարգիս, զԳրիգորն, զմիւս հօրքորն զՄարգարիտ. և զորդին զԹովմայ և զԱռաքել, և զհայրն զՄարտիրոս, և զայլ ամենայն

* Գրչի անունն է Զաքարայ:

արեան մերձաւորքն՝ զկենդանիքն և զննչեցեալքն յիշեցէք և լի բերանով և ուղիղ սրտով աստուած-ո[ղո]ւմի ասացէք ևս առաւել ի ժամ սուրբ և սոսկալի պատարագին, առաջի զենլոյն Քրիստոսի, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զաստուածասէր տանուտէրն զՀայրապետ, զի յսլծ դառնութեամբ փրկեաց զսա ի յանաւրինաց. աստուած զինքն և զիւր ննչեցեալքն ի դառն դժոխոցն փրկէ և իւր սուրբ տեսոյն արժանի առնէ, ամէն*:

372

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5222

Գրիշ՝ Մարգարայ:

վայր՝ Ախրափու երկիր, Երեւկանի գիւղ

276բ ...Արդ, որք հանդիպիք սուրբ Աւետարանիս կարգալով կամ օրինակելով, ասացէք լի սրտիւ և բոլոր հաւատով... ողորմեա ստացողաց սուրա Ատոմին, և Խաբիպին, Շաֆարին, Թագունին, Ըստեփանոսին, և ամենայն զաւակացն, և եղբարցն՝ Ղարիպին, Մկրտ յիւն, և Մարտիրոսին, և այլոցն...

277ա Յիշեա Քրիստոս աստուած զստացողք սուրբ Աւետարանիս զԱտոմն և զկինն իւր զԽաբիպն, որ ստացան զսուրբ Աւետարանս յիշատակ իւրեանց և ամենայն ազգականացն և ծնողացն և ետուն ջերմեռանդ սիրով և մեծաւ փափագանաւք ի դուռն**

277բ ...Քրիստոս աստուած ողորմեա ամենայն մեղաւորաց քրիստոնէից զղջացելոց, ևս առաւել Խաբիպ-Խաթունին, և իւր ծնողացն Ըստեփանոսին, և մօրն Ոսկոյն, և եղբօրն Ղարիպին, և առն իւրոյ Ատոմին, և ծնողացն Շաֆարին և Թագունին, եղբարցն Մարտիրոսին, Մկրտ յիւն, և քրւերցն Հռոմսեմին, Շեահոբին, և որդոցն Զաւազրզին, Մուրատին, Սօսրէին, Խալիֆին, Սմբատին, և դստերցն Բաղդատին, Խոնձին, Սաղաթին, Մրուաթին, Մուդամին, Խանումին, հօրեղբօրն Սարգսին և Վարդանին:

278ա ...Արդ, գրեցաւ սա ի յերկիրս Ախրափու, ի գեաւդս Երեւկանի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տաճարիս և Զուխտակ սքանչելագործ սուրբ նշանացս, ի Թուականիս Հայոց ՋԽԸ. (1499), ի դառն և ի նեղ ժամանակի, զի ոչ կայր փաթշախ, և ազգն մարաց աւերեցին և քանդեցին զՅէշտ, զՍալամաստ, զԱխրակ, զՎան, և զՈստան, և զԱղթամար: Եւ այս ամենայն վասն մեր մեղացն եկն ի վերայ մեր. ձեռամբ անարհեստ Մարգարայ մեղաւորի, ի խնդրոյ Խաբիպ-Խաթունի:

Արդ, որք հանդիպիք սմա աստուած-ողորմի ասացէք Խաբիպ-Խաթունին, և Ատոմին, և ամենայն արեան մերձաւորաց նոցին. մանաւանդ 278բ գծողիս և իմ ծնողացն՝ Մկրտիչ // քահանային և Շեախոբին, և եղբօրն

* Ավետարանը գերվել ու ազատվել է գերութիւնից ուս 30հանգստի կողմից նաև 1525 թվականին:

** 6 տող անգրել է Թողնված այն վանքի անունը գրելու համար, որին նվիրաբերվելու էր ձեռագիրը:

Յովանէս քահանային, և վարդապետացն Զաֆարիայ վարդապետին և Սուփիաս կրօնաւորին, և Վարդան կազմողին, և Մելիսեւէք կրօնաւորի, և այլ ամենայն հոգեւոր և մարմնաւոր երախտաւորացն:

373

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Վենետիկ 130 (1196), Բ. Սարգիսեան, Յուլիան Ա, 576—578

Գրիշ՝ Յովանէս
վայր՝ Հիզան

310^ա

...Կին ոմն Ռուզ կոչեցեալ անուն, զոր ի վաղուց հետէ դանկայր այսրմ աստուածախաւս Աւետարանիս, և գրեցի զսա յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և ծնողացն՝ հօր Սուփիասին և մօրն Գուստանին, որդոյն Գրիգորին, կողակցին Ղազարին և ամենայն արեան մերձաւորաց, և լի բերանօք աստուած-ողորմի ասացէք ամենեցուն, ամէն:

Եւ արդ, գրեցաւ Աւետարանս ի քաղաքիս որ կոչի Հիզան, ի մեծ թուականիս Հայոց ՋԽԸ. (1499), ի կաթողիկոսութեանն Հա[յ]կազեան սեռի տեառն Սարգսի, և ի մերոյ կաթողիկոսութեան Ախթամարայ՝ տէր Առամին, զոր տէր աստուած Իսրայէլի պահպանեսցէ անսասան զաթուհայրապետական և զթագաւորական մերոյ աղին: Եւ արդ աղաչեմ զձեզ՝ սուրբ քահանայք և ժողովուրդք, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր դատարանս սուրբ Աւետարանիս՝ զհաւատարիմ կին Ռուզ, և զկողակիցն զՂազարն, և զծնողսն Սուփիաս և զԳուստան, և զորդին զԳրիգոր...:

Եւ արդ գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի քաղաքիս որ կոչի Հիզան, ընդ հովանեաւ սրբուհոյ Աստուածածնին, և սուրբ Յարութեան, և սուրբ Սարգսին և որդւոյն Մարտիրոսին, և սուրբ Գէորգա զօրավարին, որ է սակաւ մի հեռի: Ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, զի աշխարհս ամենայն ի յերերմանի կան, զի ոչ թագաւոր կայ և ոչ իշխան, զի որդին էզդընդրին՝ Զէմիդ-բեկն հմուտ ի յԱղթամար*:

Այլ գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ Յովանէս զրչի: Արդ, եղբարք որք հանդիպիք սմա՝ կամ կարդալով կամ օրինակելով, անմեղադիր լերուք խոշորութեան գրիս և սխալանացս բանիս, զի անգեալ եմ ես ի ձեռս սատանայի, և ոչ կարեմ մի ժամ խլրսիլ ի ձեռաց նորա: Եւ արդ, աղաչեմ զձեզ սուրբ քահանայք և ժողովուրդք, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զփօռն գրիչս զՅովանէս քահանայն, և զծնողքն իմ՝ զՄկրտիչ քահանայն և զՇամամն, և եղբայրն իմ զԵգեկիէլ, և զհօրեղբայրն իմ զՍտեփանոսն, և զամենայն արեան մերձաւորսն, և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք: Դարձեալ իրկին անգամ աղաչեմ զձեզ՝ յիշեցէք ի Քրիստոս զԿարապետ քահանայն, և զծնողսն իմ զՄկրտիչ և զՍուլտան, և զկողակիցն Դօնարն, և զԼեւն, և աստուած-ողորմի ասացէք ամենեցուն, ամէն:

* Երկուս ու կես տող դատարկ է թողնված:

Դարձեալ կրկին անգամ աղաչեմ զձեզ՝ յիշեցէք ի Քրիստոս զԲուլղանդաբն, և զկողակիցն զԹուրվանդէն, և զորդիքն՝ զՄխիթարն, և դամենայն արեան մերձաւորս...

Եւ արդ, կացցէ սուրբ Աւետարանս ի գեօղս որ կոչի Խրեանց, ընդ հովանեաւ սուրբ Նիշանին և այլ սրբոցն որ անդ կան, յիշատակ Ռուզիէն, և ծնողացն՝ Սուխասին և Դուլստանին: Եւ մի ոք իշխեսցէ զսա ծախիլ կամ գրաւել կամ հեռացնել ի դրանէ սուրբ եկեղեցոյս, եթէ ի մերոց, եթէ յօտարաց, նա զանէծքն զԿայենին անցէ և զպատիժն զՅուդային, ամէն: Եւս առաւել յիշեցէք ի Քրիստոս զուսուցիչն մեր զՅովանէս քահանայն և զՓիլիպոս քահանայն, և աստուած-ողորմի ասացէք ամենեցուն, ամէն:

374

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6273 (Ղ. Փիրղալիմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց), էջ 376, Վան՝ ս. Յակոբ եկեղեցի

Գնող՝ Մուրատ վայր՝ Ախլցիւ

Թուին Հայոց ԶԽԸ. (1499), որ Ղօրղօրէն թալանեց զԱրարատեան զգաւառն և բերաւ զսուրբ Աւետարանս ի Մխիթար քաղաքն, և ծառայ ծառայիցս Մուրատ գնեցի զսա յանարժանիցն այնոցիկ:

375

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6822

Գրիշ՝ Մկրտիչ վայր՝ Հաղրատ

317ր ...Եւ կատարեցօ սոս ի թվն. Հայոց ԶԽԸ. (1499), ի մեծ մենարանիս Հաղրատա, ընթ ովանեօ սուրբ Կաթողիկէիս, և ի կենաց փայտէ սուրբ Նշանիս, և այլ բազմահաւաք սրբութեանցս, ի հայրապետութեան տեառն: Սարգսի, որ յայսմ ամի ի հարկէ անօրինացն երեկ ի Հաղրատա. Եւ յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս տէր Ստեփանոս Եւ տէր Յովնանէսէ արհեսպիսկոպոսաց, Եւ զԴաւիթ յաբունապետն: Զոր տէր

318ա աստուած ընդ երկայն օուրս արասցէ հանդերձ միաբանօք ուխտիս, ամէն: Վասն որոյ աղաչեմք զսրբասնեալ քահանայ[ք]դ և որք հանդիպիք սմա կարգալով, կամ տեսութեամբ, կամ օրինակ դնելով՝ յիշեցէք ի սրբափայլ աղօթս ձեր եւ զիս՝ զեղկելի Մկրտիչս, որ անարժանութեամբ յանդուգնեցա ձեռնարկել ի յահել հրամանս աստուածին, հանդերձ ծնողօքն, Եւ զհոգեւոր վարպետն իմ զԿարապետ՝ հայր վանացն, Եւ զմարմնօր ծնողքն իմ՝ զկենդանիս և զհանգուցեալսն, Եւ զհայրն իմ Խաչատուր քահանայն, Եւ զմայրն իմ Մերհիկ, Եւ զհանիկն իմ Հուսնիշատն, որ բազում աշխատութեամբ սնոյց մեզ, Եւ զեղբարսն իմ՝ զկենդանիսն և զհանգուցեալսն, Եւ զվարդապետն իմ զտէր Իգնատիոս արհեսպիսկոպոս քաջ քարտուղարս, որ ուսոյց մեզ զարուեստ գրչութեան, որ մարմնօր

պիտուիւք կառավարէր զմեզ, եւ զտէր խաչատուր քրոջ աշակերտն, եւ
 318ր զՎարդանէս աւեր Յովանէսն: Յիշեցէք եւ զհոգեւոր եղբարս մեր զՅովանէս
 դպիրն, որ զթուղտն կոկեաց եւ սպասօրէ մեզ, եւ զԿոստանդ դպիրն, եւ
 զՎրդանէս կոստալիրաւն տնտեսն աբեղայն, որ քաղցրահամ կերակրով
 զմեզ ճաշակեաց: Եւ զուր, որ յիշէք զվերոգրեալքս ի սմա, յիշեալ լիջիր
 ի բարի յօուրն դատաստանի ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, որ ասէ՝
 Եկա՛յք աւրհնեալք հօր իմոյ, ժառանգեցէք զարքայութիւն աստուծոյ, եւ
 հանգուցէ զձեզ ի կեանսն յաւիտենից, ամէն: Խոթորութիւն եւ սղալանաց
 գրոյս անմեղագիր լերուք. զի կայր մեր այս շափ էր. հայր մեր որ յեր-
 կինս՝:

376

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Բարսուղարեանց, «Աղուանից երկիր», էջ 357, Վարդաշեն

Գրիշ եւ Ժաղկող՝ Ստեփաննոս
 վայր՝ Աղուանք, Ճալէթոյ աթոռ

Տէր Առաքել կաթողիկոս Աղուանից... ետ գրել զԱւետարանս ի հա-
 յալ բնից իւրոց, յիշատակ հոգւոյ իւր եւ ծնողաց իւր...

Արգ, գրեցաւ Աւետարանս հպատակ հոգոյ Ստեփաննոս եպիսկոպո-
 սի, ի յաթոռն Ճալէթոյ, ի յաշխարհն Աղուանից,... ի թվականիս Հայոց
 2512. (1499): Եւ բերաք ի դաւառս Արարատեան, ի վանս Հառընջոյ Տի-
 րամօր սուրբ Աստուածածնիս: Եւ աստ ծաղկեցաւ ոսկով եւ բազմերամ
 գուներով ի բաղում միջոցաւ, զի ժամանակս երերան էր եւ ոչ զոյր խա-
 ղաղութիւն: ԶԾԳ. (1505)* թվին վճարեցաւ նկար սորին:

377

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

երեան 1039

Գրիշ՝ Մաթէոս
 վայր՝ Կեշառիս

132ա Փառք... որ եսուր զարութիւն խմոյ տկարիս Մաթէոս սուտանուն
 կրօնաւորի՝ ծոյլ եւ սղերր անարժանի՝ հասանել ի յաւարտ սուրբ գրոցոյ
 Մաշտոցի:

Շարունակութեամբ (318ր—319ր էջերի վրա) գրված է հետադու ստացող Մուրվանի հի-
 շատակաբանը՝ 242. (1517) թվականից: Ուշագրավ է հիշատակարանում ստացողի հանգուցյալ
 դուստր Ննատարիցան-հաթուռի անվան հիշատակությունը: Անշուշտ, անունն աղավաղված ձևն է
 ննտանդարեցան (պարսկերէն «ննտ-անդարէ-շահան»—նշանակում է «չկա-նմանը աշխար-
 հում»—կամ «աննման») անվան, որ ինչպես հայտնի է Ռուսթավելու անմահ «Վազրենավորի»
 դիմապորտ դրական հերոսուհիներից մեկն է: Բնական է ենթադրել, որ հիշատակարանի գրության
 մասնակի Հայաստանի հյուսիսային շրջաններում «Վազրենավորը» ճանաչված ու սիրված մի
 ստեղծագործություն է եղել այն աստիճան, որ նրա հերոսների անունները տարածվել են կյան-
 քում ու եկեղեցւորում:

** 252. (953) թվականը համապատասխանում է մեր թվարկության 1504 ե ոչ 1505
 թվականին: Ճավոր, միջոց շունենք պարզելու, թե տպված տարեթվերից որն է սխալ կամ հիշո՝
 254. (= 1504)-ն, թե՛ 1505 (= 257):

Արդ, գրեցաւ զսայ ի յերկիրս Ծաղկընու, ի հըրշակաւոր վանքս որ
 132բ կոչի Կեշառիս, ձեռամբ մեղապալարտ և անարժան գրչի Մաքէնսի. ընդ
 հովանեաւ սուրբ Լուսաւորչիս, սուրբ Աստուածածնիս, սուրբ Նշանիս, սուրբ
 Յարութիւնիս և ամենայն սրբոցս, որ աստ կան հաւաքեալ, ի հայրապե-
 տութեան տեառն Թաղէսի, որ նստեալ է ի Վաղարշապատ քաղաքի
 մեծապայծառ և լուսակառուց, յերկնահանդէս յաստուածաբնակ սուրբ
 յաթոռոյն էջմիածնայ: Եւ առաջնորդութեան սուրբ ուխտիս պարոն-տէյ
 Փիլիպոսին, այլ և ստացող սուրբ գրոցս Մաշտոցիս, որ է հիմն հաւատու
 է. (7) խորհուրդ սուրբ եկեղեցոյ, որ |||*

378

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4153

ա

Գրիչ՝ Վանական
 վայր՝ Դեղամա երկիր, Կածիֆ գիւղ

257ա ...Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ մեղապարտ և փծուն գրչի
 Վանական սուտանուն արեղայ, որ ձեռվս միայն կրանաւորեալ և ոչ գոր-
 ծով, ի յերկիրս Դեղամա, ի գեղս որ կոչի Կածիֆ, ընդ հովանեաւ սուրբ
 Աստուածածնիս և այլ սրբոցս որ աստ կան հաւագեալ, առ ոտս երջանիկ
 րաբոյնապետի Աբրահամ[ի], ի թվականութեան հայկազան տոմարի
 ԶԽԸ. (1499), ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի, եւ յաշխարհակալու-
 թեան** Ավանդին՝ որդին Յաղուպ-բէկին, եւ ի վրաց թագաւորութեան
 Կոստանդինին: Արդ, ես՝ Զանիբէկ միայնակեցս, ստացա զսուրբ Աւետա-
 րանս ի հալալ արդեանց իմոց, յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց՝ հայրն իմ
 Մարտիրոսին և մարն իմ Շիրագին, և եղբարցն իմ Սայուրբէկին, Անիբե-
 257ա կին, // Կթխիկին, Սարգսին և Ամիր-Սարգսին, եւ քրերն իմ Մարիանին,
 Գունա-Մելիֆին, և հարսին Ուստիանին, և արեան մերձօրաց մերոց
 Ալէքսանդոսին, Ստեփանոսին, և դստեր նոցա Այգունին և Մինիբին...

բ

Նկարիչ՝ Յովանէս

121բ— Զնկարող և ղկաղմող սուրբ Աւետարանիս ղմեղապարտ Յովանէսս
 122ա յիշեցէք ի Քրիստոս:

գ

Ստացող՝ Զանիբէկ

ԶԶանիբէկ ստացող սուրբ Աւետարանիս յիշեցէք ի Քրիստոս և աս-
 տուած ղձեզ յիշէ, ամէն:

* Շարունակութիւնը (երկու թերթ) կտրված է: Տարեթիվը պարզվում է մի թերթիկի վրա
 արված նկարագրութիւնից, ըստ որի. «Մաշտոց ութածալ բոլորգիր, գրեալ ի թուղթս բամ-
 բակի ի Մատթէոս կրօնաւորէ, ի հայրապետութեան տեառն Թագէտի, յամի աղգական ԶԽԸ. և
 փրկչական 1499, ի վանսն Կեշառիս, յերկրին Մաղկնուս:

** Շարունակութիւնը գրել է ստացող Զանիբէկ միայնակեցը:

379

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 220

Գրիշ՝ Ալեգսանդր
վայր՝ Մաքենացոց վանք

- 274 ...Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականիս Հայոց ԶԽԸ. (1499),
ձեռամբ անարժան հեք Ֆանաք Ալեգսանդր անուամբ[բ] միայն աբեղա ի
գործով ունայն և վաթար եմ քան զամենայն մարդ: Ի սուրբ ուխտս Մա-
քենացոց, ի դուռս սուրբ տաճարիս Աստուածածնիս և հայր Սողոմոնի
նշխարացս և այլ սրբոց, որ աստ կան: Ի առաջնորդութեան սուրբ ուխտիս
374ր Թաթեոս եպիսկոպոսին /// սղալութեան գրոյս և խոշորութեան թողու-
թիւն արէք, զի կար մեր այս էր և ոչ աւելի:

380

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Աթոռ 48, «Էջմիածին» 1951 թ. IV—VI
էջ 83—84

Գրիշ՝ Մելիսէր
վայր՝ Արծկէ

- 314ր— ...Որոյ ցանկացող եղեալ սուրբ Աւետարանիս համեստ և սրբասէր
317ր մայրն Քնքուշ ///* Մկրտիչի, և զտղայքն իւր, զամենայն արեան մերձա-
ւորսն առ հարկն յիշէք ի Քրիստոս...

Արդ, յերես անգեալ աղաչեմ զձեզ, ո՛վ մանկունք սուրբ եկեղեցւոյ ի
հանդիպողք անգին մարգարտիս կարգալով կամ օրինակելով, յիշեցէք ի
մաքրափայլ յաղօթս ձեր զկենդանի նահատակն զտէր Աստուածատուրն,
որ դառն և չարաչար մահուամբ ի ձեռաց անօրինի սրամոյն գիշերահալած
դողալով սարսափմամբ ի յահէ ճալատէն խոցոտեալ արեանթաթախ և
ոսկրաբեկ տանջանօք փոխեցաւ ի Քրիստոս... Բացցէ տէր աստուած զդուռն
մտից դրախտին կենաց բարի վերստին և գերագոյն նահատակին՝ տէր
Աստուածատուրն և դասեսցէ ընդ աջակողմեան աւազակին զինքն, և
զծնողսն իւր զտէր Խաչատուրն, և զորդիսն ի[ւր] զնորընծա քահանայ
զտէր Յովանէսն, և զորդոց որդիսն, զծաղկեալ զաւակսն իւր՝ զՇաղաւարն,
և զԱստուածատուրն, և զտէր Աստուածատուրն կենակիցն զՔնար-Խաթուն,
և զմեծ հարսն իւր զՇնոնուրն, և զկրսբի որդին զՄխիթարն, և զամուսին
իւր զՄահնում-Փաշէն, և զամենայն արեան մերձաւորսն, ամէն:

Դարձեալ յերես անգեալ աղաչեմք ... յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս
ձեր զմայր տէր Աստուածատուրին՝ զՓաշա-Մելիքն, և զմայր տէր Յովա-
նիսին՝ զՀագրէվարդ, և զՔնքուշն, որ զարծաթն երեստ Աւետարանիս, և
զմայր նորա զՏայուս-Խաթուն, և զամենայն արեան մերձաւորք տէր Աս-
տուածատուրին՝ զկենդանիքն ընդ երկայն աւուրքս առնէ և զննքեցեալքն՝
յիւր արքայութիւնն հանգուց[է]...

* Չորս բառ ընդված է:

Դարձեալ յերես անկեալ աղաչեմ զընթերցող սուրբ Աւետարանիս, յիշել. ... զմեղսամած և զանարհեստ փանաբ գրչիս Մեղքեթ չանարժան ծառայիս, և աստուած զձեզ յիշէ յիւր արքայութիւնն:

Գրեցաւ Աւետարանս ի քաղաքն Արծկէ, ընդ հովան[ե]աւ սուրբ Աստուածածնի տաճարիս և պատերազմի սուրբ Նշանիս, ի թվականութեանս Հայոց ԹՃ. և ԽԸ. (1499), ի յաւնութիւն տէր Յովանիսին և իւր տղայոցն, ամէն:

Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զՄկրտիչն, և զկողակիցն իւր զՄուղամն. և զդեռարոյս որդին զԱստուածատուրն, և լի բերանով աստուածողորմի ասացէք և աստուած ձեզ ողորմեսցի, ամէն:

381

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 6326

Գրիչ՝ Թումայ
վայր՝ Աղքամար

406ա ... Եւ արդ, ես յետինս ի գրչաց անարժանս ի կարգաւորաց՝ սուտանուն քահանայ Թումայ ... կատարեցի զԱւագ Մաշթոցս մեղսամած մտամար իմով, յաստուածաբնակ կղզիս Աղքամար, ընդ հովանեաւ ամենայաղթ սուրբ Խաչիս, և սուրբ Նշանիս, և սուրբ Յարութեան անապատիս, ի հայրապետութիւն տեառն նորրնծայ կաթողիկոսին Ատումայ, և թուականիս Հայոց ի Զ. և ի ԽԸ. (1499):

2որ ... Բազում աշխատանօք գծագրեցի դսա ի ստոյգ և յընտիր աւրինակէ, զոր սրբագրեաց և փարթամացոց հեռետորն Գրիգոր վարդապետն քաջն և արին, կենաւ տառապանաւք և բազում տրտմութեամբ ի
406բ դառն և ի վշտալից ժամանակիս, յորում կամք ընդ || հարկի անաւրինաց:

Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յամենայի սեղանոյս, և որք հանդիպիք սմա ընթերցմամբ կամ տեսութեամբ և կամ աւրինակ դնելով, յիշեսցիք յերկնագնաց յաղօթս ձեր պառաջ յիշեցեալս զստացող սուրբ տառիս դաստուածասէր և հեղահոգի կին Խամօղն, և զԾնողսն իւր՝ զՂազարն և զՍուլտան-Մելիքն, և զԵղբայրն զՄինաս կրօնաւորն, և զՀերպետն, զԽալիֆէն, զՊետրոս, և զՊօղոս, և զԵրեւոյն զԱղոթն, և զԽալիմն, և զԴուլիպաշէն, զտարաժամ զաւակսն իւր զհանգուցեալն ի Քրիստոս՝ զՄիխիթարն, և զԹումէն, զԽումարն, և զԱշխիբէկն, և զԴանէն, և զայրն՝ զԱւետիսն և զսորին Ծնողսն՝ զՍուլտան-Ղազարն, և զՄիքէն, և զՎարդիսաբունն, և զհովի Յակոբն, և զԾնողսն սորա, և զՔնեփուն. և զորդին զԹումէն, զՋանազիգն, և զորդին զՅովանէսն, և հովի Յակոբի դստերն Խանումին, և զայլ ամենայն ազգատոհմսն նոցա և զարեան մերձաւորսն յիշեցէք ի Քրիստոս, և լի բերանով և ուղիղ սրտիւ աստուածողորմի ասացէք...

407ա Ընդ նոսին և զամենամեղ սուտանուն աւաղաշ Թումայ. և զԾնողսն իմ զԳրիգոր քահանայ, որ ուսոյց մեղ զարուեստ գրչութեան, և զՔրման-

* Իմա՝ զաւակսն իւր զտարաժամ զհանգուցեալն ի Քրիստոս:

Խաթուն, և զհօրեղբայրն իմ՝ զհռչակաւոր քարտուղարն զԹումայ կրօնաւորն, որ մականուն Կոռնով կոչի, և զկենակիցն իմ, և զգոռատրն իմ զՇահմովքն, և զծոցապնունդ որդին իմ զպարոն Դորգն, որ փոխեցաւ առ Քրիստոս և եթող սուգ ծերութեանս իմոյ՝ խոց անբժշկելի և վէրք անբղշանալի. ո՛հ, ո՛հ, մինչև յար մահուան իմոյ, եւ զայլ ամենայն ազգատոհմն մեր՝ զկենդանիս և զհանգուցեալսն...

Եւ արդ, ես՝ Խամաւշ-Խաթունս տուի զԱւագ Մաշթոցս ի յաստուածապահ գեաւղս ի Բաւականց, ի դուռն սուրբ Աստուածածնին, յիշատակ ինձ և ծնաւդաց իմոց: Եւ մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսա ի դրանէ սուրբ Աստուածածնին կամ ծախելով, կամ գրաւելով, կամ այլ ինչ աղագաւ, ոչ յատարաց, ոչ ի կարգաւորաց և ոչ յաշխարականաց: Եւ եթէ ոք յանդգնի և ընդհանրեալսն և զայլ խաչահանուացն առցէ ինքն և կամակիցն նորա, հանդերձ ծնաւդօք և աղգականօքն, ամէն...

Այլ և յիշեցէք ի Քրիստոս զարհայրակոպոսն զտէր Ստեփաննսն ի զխեղահոգի քահանայքն՝ զտէր Մկրտիչն և զտէր Հերապետն, և զաստուածասէր տանուտէքն՝ զըռէս Խաչատուրն, և զՍտեփաննսն, և զմիւս Ստեփաննսն՝ Բօգն, և զորդին զԿարապետն, որ յորդորիչ և միշնորդ եղևն սուրբ գրոցս...

Եւ այլ արհնեսցէ զաստուածապահ գեօղն զԲաւականց և զիւր տանուտէքն՝ զայր և զկին, զծեր և զտղայ. արհնութիւն աստուածային ի վերայ իւրեանց եղիցի և ի վերայ վաստակոցն. և յետ աստեացս ելանելոյ զասակից և պսակակից արասցէ ժողովրդեան Իսրայէլի՝ հանդերձ ծնաւդօք և աղգականօք, ամէն:

382

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5299

Գրիշ՝ Յովանէս
վայր՝ Հիգսն Բաղաբ

...Աւարտեցաւ Քրիստոսահիմն Գանձարանս ի խնդրոյ վայելուչ և սրբասէր կրօնաւորիս Դրիգորի, ի մեծ թվականի ԶԽԸ. (1499), հայկազան սեփա տումարի (1499), ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի: Եւ արդ, գրեցաւ Գանձարանս ի քաղաքիս որ կոչի Հիգան, ի յիշատակ Դրիգոր քահանային և ծնողացն իւրոյ Ներսէսին և Թանգամելեֆին, և եղբարն Արաքանմին, և որդոյն իւրոյ Թումա սարկաւագին, մեծ պապուն Մելք-
[ս]եփին, և կողակցին Արդունին, և ընդ ամենայն արեան մերձաւորացն...

Ո՛վ մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, որք հանդիպիք այսմ Գանձարանիս կամ կարդալով կամ օրինակելով, անմեղադիր լերուք խոշորութեան և սղալանաց գրիս, զի կայր մեր այս է:

Կրկին մաղթանօք աղաչեմք զձեզ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զսուտանուն գրիշս Յովանէս, և զծնողքն իմ զՄկրտիչ քահանայն, և զՇահմովքն, և զեղբարն իմ զԵղեկիէլն, և զհօրեղբայրն զՍտեփաննսն ///

383

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5396

Գրիշ՝ Սուփիաս
վայր՝ Ով գիւղ

ա

291բ ...Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականիս Հայոց ՋԽԸ. (1499), ի գեօղս Ով, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տաճարիս, ձեռամբ անարժան և մեղսամած և անիմաստ գրողի Սուփիասի, որ զանունս ունիմ և զգործս ոչ:

292ա Արդ, աղաչեմ զսրբութիւնդ ձեր՝ զդասք սրբա||ղան քահանայիցդ, որք հանդիպիք սուրբ Աւետարանիս կարդալով կամ արինակելով կամ տեսանելով՝ խոշորութիւն գրիս և սխալանացս անմեղադիր լերուք, քանզի ի դառն և ի նեղ ժամանակի դրեցաք, որ ամենայն աղգս Հայոց իբրև գծով ալէկոծին ի ձեռն անաւրինաց և շրջին յաշխարհէ յաշխարհ և հանգիստ ոչ գտանին: Արդ, աղաչեմք զձեզ, ո՞վ մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, աստուած-ողորմի ասացէք մեղուցեալ գծողիս Սուփիասի, և ծնողաց իմոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց, և Գրիգոր սարկաւագին, որ յթուխտս կոկեաց...

292բ Դարձեալ, կրկին անգամ յիշեցէք ... Քրիստոսա||ղաւան և ուսումնասէր կրօնաւորին Վարդանի, որ ստացաւ զսուրբ Աւետարանս ի հալալ վաստակոց իւրոց, յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և ծնողաց իւրոց՝ հաւրն Աբրահամ քահանային և մարն Գոհարին, և եղբարցն Յովանէսին և Յոհանէս քահանային, և Յովանէսի կնոջն Եւային, և իւր տղայոցն Ստեփանոսին և Գօլազիզին, և դստերացն Նազէին և Սուրաթին, և Յոհանէս քահանայի կնոջն Խամօշին, և իւր դեռաբոյս օրդոյն Յովանէսին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն սոցա՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն...

Բ

Ջնկարող սուրբ Աւետարանիս զՄկրտիչ Հիզանցի յիշեցէք ի Քրիստոս միով ողորմիւ և աստուած ձեզ ողորմեսցի, ամէն:

384

Մ Ա Շ Տ Ո Ց

Վենետիկ 1157

Գրիշ՝ Բումա
վայր՝ Բուզերիկոյ երկիր,
Հասրախու վանք

Արդ, գրեցաւ սուրբ տառս ի յերկիրս Բուզերիկոյ, ի վանքս Հասրախու, ընդ հովանեաւ տիրամար սուրբ Աստուածածնին, ի թվ. Հայոց ՋԽԸ.

(1499), ի խնդրոյ ուստայ Ուսուֆ ոսկերչին, ի Թումայ գրչէ Աղթամարցի արեղայէ ... Աստուած ողորմի ասացէք Թումայ գծողիս, ... տէր Ստեփաննոս կաթողիկոսին, ե հղբաւր նորին տէր Ներսէսին, որ ուսուցին ինձ զարուեստ գրչութեանս:

385

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Գ. Սրուանձտեանց «Թորոս Աղթար» Բ, էջ 328

Ակն, Բինկայ գիւղ

Գրիչ՝ Մեսրոփ Երզնկացի
վայր՝ Երզնկա, Կայիփոսի վանք

...Գրեցաւ ձեռամբ քարտուղարի
Եւ յոգնամեղ սլիտակ գրչի...
Մեսրոփ անուն բանասիրի...
Ի հայկազեան հայոց սեռի
Ի թվականիս իննհարիւրի*,
Չորեքշաբասանք ե ութ (1499) թուի,
Մայիս ամսոյ ի վեցեկի,
Ի մայրաքաղաքս Երզնկայի,
Որ եկեղեաց գաւառ կոչի,
Մեծահռչակ վանք Կայիփոսի,
Որ կայ ի լեառն Սեպուհի,
Եւ տէր Ներսէս առաջնորդի՝
Աղնուական ի մեծ տոհմի,
Սուրբ եւ մաքուր յոյժ գովելի,
Որ հրեշտակաց է բաղձալի:
Եւ քաջ հոգեւորն մեր բարի,
Որ Ստեփաննոս միշտ յորջորջի,
Վարժէ զմանկունս յիմաստ բանի,
Որք են յակճիոս աննիրհելի:
Այլ ե զնաղաշն գովելի՝
Զտէր Սիմէոնն Խարբերդցի,
Որ զարդարեաց ծագկաւք իլի,
Գոյն զգունով զարմանալի:
Զձեզ աղաչեմ եղբարք բարի,
Որք ընթեռնուք հոգւով իլի,
Զիս յիշեցէք ի յաղաթի՝
Զգրչակ Մեսրոփս Երզնկացի,
Այլ ե զհայրն իմ բաղձալի
ԶԱմիրդովլաթն նազելի,
Եւ զմայրիկն իմ գովելի

* Տպագրված է «Ի թվականիս Զ. Ի.», որ անշուշտ սխալ է: Մենք սրբագրում ենք Զ-ի, այսինքն «Իննհարիւրի»:

Առ տէր աստուած ամենայնի:
Այլ և զեղբայրն իմ ցանկալի
ԶՄանկաւագն հարազատի,
Ծւ զաւակունքն իւր ուռճալի
Գուք յիշեսջիք սիրով սրտի...

386

ԱՆԹԱՐԱԿԱՆ ԲԺՇԿԱՐԱՆ

Եջևան 4600

Գրիշ՝ Կարապետ
վայր՝ Համշինու երկիր, Եղնավիտ գիւղ

...Գծագրեցաւ սուրբ Բժշկարանս ի Բլլին ԶԽԸ. (1499), ի կշիռ կեն-
գանակերպի, ձեռամբ անիմայ և մեղսամած գրչի Կարապետ երիցու, ի
յերկիրս Համշինու, ի գեղս Եղնավիտ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուա-
ծածնի, և սուրբ Սիովնի, և սուրբ Խաչիկ հարն հոգևորի, ի և սուրբ Վար-
դանացս, որ աստ կան հաւաքեալ ի պահպանութիւն երկրիս և զաւառիս
մերոյ, ամէն:

Գծագրեցաւ սուրբ Բժշկարանս՝ ի վայելումն և ի պահպանութիւն ան-
ձին իմոյ Կարապետիս, և զաւակաց իմոց Վարդանին, և Ստեփանոսին. և
Յոհաննիսին, և եղբարցն իմոց, և ամենայն ընդանեաց. և յշտեմարանայ
մերոց լիութիւն նոյնպէս յորժամ զԵ. (5) նկանական ԵՌ. (5000)-սն և յԷ.
(7) նկանական ի Դ. (4) հազարսն և որպէս ի ձեռն Պարսոմա ճգնաւորին զը-
շտեմարանս նորա լիացոյց և դարձեալ զսեղանսն ի բաղմացոյց և զգաւան
լցոյց կրկին անգամ, նոյնպէս և ի ձեռն սուրբ Նիկողայոսի առաջադրոյց.
նոյն արհնութեամբն արհնեացէ տէր աստուած զշտեմարանս և զսեղանս
և զուրախարար բաժակ*. և որպէս արհնեաց զհայր Արրահամ և զԻսահակ
և զՅակովբն և բաղմացոյց զխաչինս և զանասունս նոցին՝ նոյն արհնու-
թեամբ արհնեացէ զխաչինս և զանասունս մեր: Յիսկղբանէ արաբածոց
մինչ ի յայս արհնութիւն, որ ելեալ է ի բերանոյն աստուծոյ վասն սիրո-
գաց իւրոյ հանգիցէ ի վերայ մեր և զաւակաց ի մերոց, և ըշտեմարանաց
մերոց, և խաչանց, և անասնոց, և կաթին, և մայրեաց, և մեղուաց, և ան-
դաստանաց, և արտորէից մերոց. և իբրև զաղբիւրս գարնանային յորդ-
եացէ և առատացուցէ զամենայն գոյութիւնս մեր, աջն անեղին և բազու-
կըն հղարին եղիցի մեղ հովանի և պահապան ի վերայ մեր ամենայն դո-
յից մերոց ի յաջողումն և ի սէր սուրբ արքայութեանն և անմահ թաղա-
ւորին, ամէն:

Մեք հանսպաղ երես ի գետին առ նա պաղատելով և նա զիւր սուրբ
և զամենազար և զբաշխող աջն ի վերայ մեր տարածելով և զմեզ յամե-
նայն շարէ փրկելով յերեւելեաց և յաներևութից, ամէն:

* «Բժշկարան» ասածը զանազան հմայական աղոթքների ու բանասերի մի մոզովածու է,
որը քննվ առնչություն չունի գիտական բժշկականություն հետ, բայց հարուստ է հնագույն ծա-
գում ունեցող կախարդա-հմայական բանասերություն:

** Երկու բառ շնչված է, գուցե գրված է եղել սխալմամբ:

387

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Բ. Գուշակեան, Ցուցակ Սերաստիոյ ս. Նշանի 140, էջ 85

Գրիշ՝ Խաչատուր
վայր՝ Սերաստիա, Անապատ վանք

Փառք ... որ ետ կարողութիւն հասանել յաւարտումն աստուածունակ տառիս, որ է Գանձատեօր ի պայծառութիւն սուրբ եկեղեցեաց:

Արդ, զրեցաւ սա ձեռամբ բազմամեղ մեզսամակած և անարհեստ գրչիս՝ սուտանուն Խաչատուր աբեղիս, որ զանուն ունիմ, բայց ի գործոցն յոյժ թափուր և հեռի, ի թվականիս մերոյ ԶԽԸ. (1499), ի քաղաքս Սերաստիա, ի վանս որ կոչի Անապատ ի դրունս սուրբ Աստուածածնին, ի յառաջնորգութեան սուրբ ուխտիս տէր Սողոմոնին, և տեառն Խաչատուրին, և այլ միաբան եղբարցս:

Արդ, աղաչեմ զամենեանս, որք հանդիպիք սմա կարգալով կամ աւրինակելով, յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաթս ձեր զիս՝ զանարժան և զանպիտան գրչակս՝ զԽաչատուրիկս, և զծնողսն իմ, և զամենայն արեան մերձաւորսն՝ զկենդանիսն և զհանգուցեալսն...

Հստացող այսմ Գանձարանիս զմաղտեսի Սառաւզն, և զկողակիցն իւր զՂիմաթն, և զդեռարոյս զաւակն իւր զՍատաթիարն՝ զքաղցրաբարբառ աղանին (յիշեսցէք): Եւ եղ զսայ յիշատակ իւր և զաւակին իւրոյ Յակովբին, որ տղայ հասակաւ փոխեցաւ առ Քրիստոս յոյսն ամենեցուն, ի դրունս սուրբ Լուսաւորչին և սուրբ Աստուածածնին. յիշեցէք ի մաքրափայլ աղոթս ձեր զմաղտեսի Սառաւզն և զամենայն արեան մերձաւորսն...

388

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

ИВАН В—7

Գրիշ՝ Խաչատուր

ա

Արդ, գրեցաւ սայ ի դուռս նորակնունք Աստուածածնիս, ի թուրքերութեանս Հայոց ԶԽԸ. (1499):

բ

Խաչատուր գրիշս յիշեցէք, աստուած ողորմի ասացէք:

գ

Մարմարս տանծի փայտ էր, կոկիչս խոզի ա[տա]մն էր, և գրիշս շեմարժան էր, թղթի գինն խիստ թանկ էր:

դ

Ախ վայ գրիս, իմ ճարս ինչ կու լինի:

Ե

Եղիսաբեթն ծաղկած կենա, որ երեք մին քրեղէն բանջար՝ երեք լաւշն ի վերա:

Գ

Աստուած արհնէ զՁիշաֆն և զորդին նորա Զովանէս սարկաւազն, որ մին քարեղէն բանջար երեք և երկու հաց ի վերա:

Է

Ամենակալ աստուածն արհնէ զԱմիրքաւ-աղէն, զիւր որդիքն առհասարակ, մին ծանր սեղան երեք:

Ը

Աստուած փառաւորէ զտէր Վրթանէսն, որ արինական շնորհաց, որ այս մի քանի բանքս գրեցաք:

Ք

...Տէր Ստեփաննոսն փառաւորել, որ զօրինական շնորհել:

Ժ

Աստուած փառաւորէ զտէր Կունիկն, որ արինական շնորհաց:

Ժա

Աստուած արհնէ զՋունայիթն, մին քարեղէն մածուն և երկու հաց երեք, որ կերաք ու գրեցաք:

Ժբ

Գրեցաւ սա ձեռամբ ամենամեղ և անարժան Խաչիկ իրիցու, որ մի-այն զանունս [ուն]իմ և ոչ գործով:

Ժգ

Աստուած արհնէ զՇահնատարն, որ արինական շնորհաց, ազտեցաք զգանձերս:

Ժդ

Աստուած արհնէ զԱղէն և զտղայսն նորին, մին քարեղէն կորկոտ երեք, որ կերաք և գրեցաք զսայ:

Ժե

Կանէֆն ծաղկի, որ ճըմբուռ երեք մին քարեղէն, հացն ի վերայ:

Ժզ

Պողոսն շատ ապրի, մորի երեք մին փունջ, որ կերա, դարձեալ զայս գրեցա*:

* Այս հիշատակագրութիւնները գրված են ներքին լուսանցքների վրա: Զեռագիրն էջա-կալված չէր, այդ պատճառով չկարողացանք նշել էջահամարները:

389

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Տ. Պալեան, Յուդակ Կեսարիոյ Ա, տետր Բ, էջ 48
(Կեսարիայի ս. Աստուածածնի. եկեղեցի. 3)»

Գրիշ

վայր՝ Երուսաղէմ

257բ

...Արդ, գրեցաւ աստուածային սուրբ Աւետարանս ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, ի սուրբ աթոռ Տեառնեղբարն, որ այժմ է վանք Հայոց ազգին. ընդ հովանեաւ լայնանիստ, շնորհալից և դեղեցկայարմար սուրբ Յակովբայ տաճարիս, և այլ սուրբ տնաւորինականացս, որ կան ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ, ի թուականութեանս Հայոց Զ. և ԽԸ. (1499) ամի: Ստացաւ զսա քրիստոսասէր և երկիւղածն աստուծոյ Յաւապն ի հալալ ապրանացն, և եղ յիշատակ իւր և կենակցին Խաթունին, ի դեղն Խան-ծառն, յիշատակ բարի հոգոյ իւրոյ և ծնաւղաց իւրոց: Արդ, աղաչեմ գման-կունսդ սուրբ եկեղեցոյ, որք վայելէք յաստուածային սեղանոյս, յիշեսցիք ի սուրբ և ի մաքրաւիայլ յաղաւթս ձեր առաջի զենլոյն Քրիստոսի զՅաւապն, և զիւր կենակիցն, և զծնաւղսն իւր, և ամենայն արեան մերձաւորս, և աստուած-ողորմի ասացէք և մեղաց թողութիւն խնդրիցէք, ամէն:

Եւ ով ողորմի աս |||

390

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Դ. Սրուանձտեանց «Թորոս Աղբար» Բ, էջ 434
Տիգրանակերտ ս. Սարգիս եկեղեցի

Գրեալ ի թվ. Հայոց ԶԽԸ. (1499), ի քաղաքն ի յԱթախ, ընդ հովա-նեաւ սուրբ Աստուածածնի և Գէորգայ զաւրավարին, ի խնդրոյ պատուա-կան տանուտիրոջն պարոն Սառախին...

391

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նոր Զուղա 402, ՄՏՄ

Հետ. ստացող՝ Ջանիաղայ

193ա

Ճխարկու որդի Ճանիաղին, մայրն իմ Ղուլ, և զեղբայրն իմ ի Քրիս-տոս հանկուցեալ Մարտիրոս քահանայ, կողակիցն իմ Սալիկ, և որդիքն իմ Մարտիրոս, դուստր Մարիան, Եթար, Խաթուն, Մարիշա, բուրն իմ Հասրաթ, էվէտմելիք, Սառիկ, Նսրաթ, աղաչեմ զձեզ յիշեսցիք...

Թվական ԶԽԸ. (1499): Եւ Հանէս գրեցի:

* Նույնը տե՛ս նաև «Մաղիկ» շարաթաթերթ, 1891 թ. №41, էջ 1:

392

Ո Ս Կ Ե Փ Ո Ր Ի Կ

Արմաշ 186, Թոփճեան Յուդ. էշ 343

Գրիշ՝ Յուսիկ քահանայ
վայր՝ Եղեղիս

162 Փառք... Գրեցաւ սուրբ տնաւորնականքս ի քաղաքս Եղեղիս թվ.
ՋԽԸ. (1499), ձեռամբ բազմամեղ և անխմաստ գրչի՝ սոսկանուն Յուսիկ
քահանայի, ... յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր...

393

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Ջմառի վանք 72 (216), Քէշիշեան Յուդակ, էշ 116

Գրիշ՝ Կարապետ

ա

115ր Ջստացաւ տառիս* և զգծող սորա զԿարապետ երէցս աղաչեմ յիշել
ի տէր, և աստուած զձեզ յիշէ յիւր միւսանգամ գալուստն, ամէն: Թվին
ՋԽԸ. (1499):

Բ

203ր Ո՛վ սուրբ նշան տէրունական,
Մեղաւորիս լեր աւգնական,
Պահել ըզմեզ միշտ անսասան,
Ի շար ախտիցըն դիւական
Եւ աղաչեա զՅիսուս արքայն,
Ողորմելով յիւր դատաստանն,
Տալ մեզ բաժին յարքայութեանն
Եւ ժառանգել զկեանս անվախճան:
Աւրհնեալ է աստուած յամենայն ժամ**:

394

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Իրան, Փերիա գավառի Բժշկերտ գյուղ, ՄՏՄ

Գրիշ՝ Մկրտիչ

ա

Ջստատանուն ծրողս զպղերզս, զծոյլս, որ չեմ արժանի յիշման, յի-
շեալիք:

Բ

Փառք ... յամի Ջ. և ԽԸ. (1499) Թուականութեան Հայոց, և Ես Մկր-
տիչ անարժան քահանայ ... գրիշ...

* Տեղ է բաց թողնված:

** Կան նաև այլ՝ անարժեք հիշատակագրություններ:

294բ

...Որոյ ցանկացող եղեալ բարէմիտ և բարեւէր կիսն խաբիր-խաթուն, որ մնացեալ էր յառնէն իւրմէ // և զատեալ և մեկնեալ յասդեացս վայելչութեանց՝ ի տանէ, ի մէլքէ, յորդաց և ի դատերաց՝ յոյս և ապաւէն ունելով զՔրիստոս և զսուրբ Աւետարանս:

Վասն որոյ յօժար կամօք ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց իւրոց յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և առն իւրում նալքանդ Կարապետին, և ծնողաց իւրեանց Զաֆարին և Թաղամելիփին, և Հաբիրի հօրն Աստուածատուն, և մօրն Զանմելիփին, և զաւակացն Մլնամին, որ երիտասարդ հասակաւ ճեղդամահ եղեւ յանօրինաց և զդառնութիւն այրութեան իւրոյ կրկին վերաւորեաց, զի սուրն ոչ միայն էր ծնողացն, այլ և ամենայն տեսողացն, և դատերն Թուրվանդին, որ ի հասակս նորհարսնութեան փոխեցաւ ի Քրիստոս, Յակոբին, Բարխուդարին, Աստուածատրին, և Նարին-խաթունին, Թաղամելիփին, և միեւ որդւոյն Խրդրշին, որ տարածամ մահամբ փոխեցան յաշխարհէս. այլ և ամենայն արեան մերձաւորացն՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն ի Քրիստոս, ամէն:

295ա

Այլ և եղբարցն // Խօշխաբարին և Խօշին, որ և զԱւետարանս սոքա տիւն գրել ի հալալ վաստակոց իւրեանց, յիշատակ հոգւոց իւրեանց և քերն խաբիրին, զի յորժամ զսորա որդին անօրէնքն խեղդամահ արարին ի ծառէն կախեալ, ի մէջ այգւոյն իւրոյ ի մէջաւրէի, և յոյժ դառն կսկիծ եղեւ ծնողացն և ազգայնոցն և բարեկամացն, վասն զի միաւոր էր և յոյժ գեղեցկապատկեր և վայելուչ հասակաւ, վասն որոյ զրկեցաւ յաշխարհէս և մնաց սոցա քոյրն խաբիրն առանց յիշատակի:

Եւ եկեալ անօրէնք զտուն և զայգին և զապրանքն զամէն պարնական բթրմալ արարին, վասն որոյ եղբարքն գնացին ի պարոն և ի դատուոր անկան, և շատ կաշառօք ազատեցին յանօրինաց: Վասն այս պատճառի ետքուրն գէգին Խօշխաբարին և Խօշին և զիւր հոգին ի սոքա ապրսպրեց: Եւ սոքա ետուն զԱւետարանս գրել յիշատակ հոգւոյ իւրեանց, և քերն խաբիրին, և առն իւրում Կարապետին, և որդւոյն Մլնամին, և ծնողացն Աստուածատուն և Զանմելիփին, // և եղբարցն Մրտեին, Աղաջանին, Յովանիսին, Խօշխաբարին և Խօշին, և մօր սոցա Ղրիմ-խաթունին, և եղբոր-որդւոցն՝ Աղուբին, Մաֆարին և Աստուածատուն, որ է ժառանգ սոցա, և Էդգարին, զոր տէր աստուած ընդ երկայն աւուրս առնէ, և հարսնեւորն՝ Նարին-խաթունին, և Մաղսում-խաթունին, և տղայոց սոցին Քօնեալիօշին, Աղայապաւուն և Նիգանդարին, որ տարածամ մահամբ փոխեցան ի Քրիստոս:

295բ

Վասն որոյ յերես անկեալ աղաչեմ յիշել յաղօթս ձեր զվերոյասացեալքս և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք:

Արդ, գրեցաւ սա ի թրւիս Հայոց ԶԽԹ. (1500) ամի, ի դռն և դժար ժամանակի, որ Թաֆրիզոյ փատշահութիւնն խաբաներ էր և Աղ-օլուցոյ ազգն յիրար անկած էին, և պարոնութիւն սոցա ոչ հաստատէին, և աշխարհս կայր յերերմանի, վասն զի միմեանց ոչ հնազանդէին և յԳ. (3)—Դ. (4) գիմաց բաժանեալ էին փատշահութիւնն, և զմիմեանս կոտորէին. և շատ հայ և թուրք թալանեցան, և գեղք և քաղաքք աւերեցան, և ազդք քրդաց կոտորեցան և սպանեցան:

296ա Ի սոյն դառնացեալ ամի ձեռն // արկեալ գրեցի զսա ես՝ Յակոբ մեղուցեալ գրիչս, ընդ հովանեաւ ամենամաքուր սուրբ Աստուածոյնի տաճարիս, և սուրբ Ստեփանոսի նախավկայիս, և պատերազմի սուրբ նշանիս:

Արդ, որք հանդիպիք սուրբ Աւետարանիս կարդալով կամ օրինակելով յիշեցէք յաղօթս ձեր զվերոյասացեալքս՝ զԽաբիք մամն, և զնալրանդ Կարապետն, և զորդին զՄալեման, և զեղբարքն զԽօշխաբաբն և զԽօշէն. և զամենայն արեան մերձաւորսն, և լի բերանով և ուղիղ սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք, և Քրիստոս աստուած ձեզ ողորմեցի, ամէն:

396

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երեան 4557

Գրիչ՝ Գրիգոր Եպիսկոպոս վայր՝ Գեղարքունիք, Խոռոտիկ ուխտ

571բ ...Որոյ շնորհաւք և աւժանդակութեամբ յանկ ելեալ աւարտեցաւ գերափառ և հոգեազարդ աստուածաբան տառս վասն խնդրոյ բարեսէր և հեզահոգի Մելիք Աւանին և որդւոյ նորա Աղաբեկեայն, ձեռամբ բազմամեղ և անարժան գրչի Գրիգոր եպիսկոպոսի, ի թվականիս մերում Զ. և ԽԹ. (1500) ամի: Քանզի որք մեծութեան ընչից ըղձանան, ոչ ինչ աշխատութիւն զմտաւ ածեալ յայլմէ յայլ անցանել գաւառս հեռազնացս ուղեորութեան, որպէսզի շահն աճեցուցանել մարթացեն: Եւ այլ // ընդ համատարած ծովուն ///: Ըստ այսմ պայմանի, ամենագովելի և երջանիկ, ընտրեալ և պատուելի, աստուածահաճոյ և ամենագովութեանց արժանաւորին Մելիք Աւան՝ թոռն Գոշ վարդապետին, որդի լռէր Սա[թ]էսիւն, գրիւ ետուր զսուրբ տառս ի Սաճաճնոյ աւրինակէն, և մեծաւ փափագանաւք, ի հալալ ընչից և յարդար վաստակոց իւրեանց ստացաւ զսա յիշատակ բարի հոգւոյ իւրեանց, և ծնաւորաց նորին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորին: Ով որ հանդիպիք սուրբ կտակիս յիշեցիք մաքրափ[այլ] յաղաւթս ձեր զորդիք Մել[իք] Աւանին՝ զՄելիքսէք քահանայն, Աղաբեկին, զԱռուտամն, զդատերքն՝ Շան-Սալթանն, Մելիք-Իսլամն, Շան-Իսլամն, Խոնդ-Խաթունն, Արզուֆանն:

* Յոթ մաշված տող բաց ենթ թողնում:

Դարձեալ աղաչեմ յիշել առ Քրիստոս զհանգուցեալ եղբայրն զՓի-
րումն, զկողակիցն և զորդի և զգուստր նորին, /// աղաչեմ յիշել առ Քրիս-
տոս /// Մել[իքսէդն, և զամուսինն իւր Ուստիանէ, և ///* Մել[իքսէդն,
զԱյնանին /// ճանին Փի /// ոս, Փիւրն /// և զստերքն թ /// զորգումն
բեկ ///:

Դարձեալ աղ[աչեմ ման] կունսդ եկեղեցւ[ոյ որք ընթ] ճոնոյս զսուրբ
տառս [յիշեցէք] ի սուրբ աղաթս ձեր [առաջի ա]սացեալ ստացող /// Մէ-
լիք Աւանն, և զամուս[ի]նն իւր զպարոն Արսուտան, և մայրն իւր զհանգու-
ցեալն առ Քրիստոս նսան, և զծաղկեալ [որ]դիքն զԱղաբէկայն՝ զԱղաբա-
բէն, և հանգուցեալ զա[ւակ] Փիւրին, և զգոստերքն Գ///կին, իսանիբէկին.
Գաւլխարուն, և կողակիցն Աղբէկայն զհանգուցեալն /// Բանաւշեն, և զկեն-
դան///իք Խաթունն, դարձեալ աղաչեմ աղ[աչեմ] յիշել առ Քրիստոս զԱ-
ռքս[տամն և] զամուսինն իւր /// և զորդիքն զԱւն /// Ուլուսբէկ խաւճա
/// Ամիրբէկն: Դարձեալ [աղաչեմ] յիշել առ Քրիստոս զբոյ[րք Մելիք]
Աւանին՝ նու/// Զիշաք, Մուր /// զԹանկստալ**:

572p

Արդ գրեցաւ սուրբ տառս /// տարեան գիրք և /// ի դառ]նացեալ ժա-
մանակիս [յորո]ւմ նեղիմք յանաւրենաց /// թենէ եւս առաւել ի /// կնի
հարկապահանջու[թենէ]: Ի Հայրապետութեան /// Սարգիս կաթողիկոսի
և պատ[րիարքի Վա]ղարշապատու էջմի[ածնի, յ]աշխարհակալութեանն
/// Խանին որդոյ Ուս/// ին, ձեռամբ ամեն[ամեղ և ան]յարհեստ գրչի
Գրիգորի [եպիսկոպոսի] /// զանունս մի]այն ունիմ և ոչ զգործս, որ ///
Արծէ քաղաքէ /// արադէպ /// զաւառս Գեղարքունի /// ուխտս որ կոչի
Խոռոտիկ [ուր հան]դիպեցաք բարեմիտ եպիսկոպոսի տէր Աւիլասի, և
մոռացաք զաստ[անդ]ական կեանս մեր: Վասն յոյժ սիր[ելոյ] և փափա-
գանաց սորա ձեռն արկ[եալ] սկիզբն արարաք սուրբ գրոցս, ի դառն շա-
րաշար տանջանաւք աւարտեցաք ի մեծի աղուհացից երկրորդ շաբաթի[ն],
ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Նշանիս, և սուրբ Յակով-
բիս, և սուրբ Գէորգիս, և այլ ամենայն սրբոցս, որ աստ հաւաքեալ կան:

Արդ երեսս անկեալ աղաչեմ զգասս հայրապետիցդ և քահանայից,
որք հանդիպիք սուրբ գրոցս կարգալով կամ արինակելով, յիշեսցիք ջեռ-
մեռանդ սրտիւ հայցմամբ ի հեշտալուր տեառնէն մերմէ Յիսուսէ Քրիս-
տոսէ, դի ողորմեսց[ի] և դթասցի, թողցէ, քաւեսցէ զամենայն յանցանս,
ղկամա և զակամայ զստացողի գրոց[ս] Մելիք Աւանին, և նախնեաց նո-
րա, և ընդանեաց նորա՝ համորէն ամենեցուն, ամէն:

Դարձեալ աղաչեմ յիշել առ Քրիստոս զսրբասնեալ հեղահոգի զտէր
Աւիլաս եպիսկոպոսն, և զվարպետն իւր Անանիայ սուրբ և մաքուր և
[ա]ղաթասէր արեղայն, և զԱստուածա[տուր]ն, և զԽաչատուր արե-
ղայն, [և ըս]պասաւոր վանացն զՇանիբեան ապաշխարողն, որ սպասաւո-
րեաց և կերակրեաց զմեզ: Դարձեալ աղաչեմ յիշել առ Քրիստոս զտէր
Աւիլաս եպիսկոպոսն, և զհայրն իւր զՀասան, և զեղբայրն զՓարսանան, և
զԱղանան, և զՊապաբան, և զորդիք նոցին, և զայլ ամենայն արեան մեր-
ձաւոր նոցին...

* Սկսվում է երկրորդ սյունակը, որը խիստ մաշված ու պատռված է:

** Խաթարված է 17 տող. բաց ենթ թողնում:

Դարձեալ աղերսանաւք պաղատիմ առ ձեզ, յիշել երկնագնաց յաղաթս ձեր զԳրիգոր բազմամեղ գրիչս, և զեղբարորդին իմ զՄկրտիչ մայրն, զի բազում աշխատանօք կոկեաց զթուղթս, և զծնաւդսն իմ՝ զհայրն իմ հաշատուր և զմայրն Սիթխաթուն, և զեղբարքն իմ զՎիրապտուրն, զԱստուածատուր, և զհանգուցեալն առ Քրիստոս զՅովաննէս, զԼեւոնէս, զԲայրամշէն, և զքոյրն իմ զՆուբկարն, և զԳ[ու]լին: Ո՛վ եղբարք, անմեղադիր [եւրո]ք սղաւանաց սորա, զի կայր մեր [այս էր]//*

397

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նրեան 6273 (Ղ. Փիրղալեմեան, Նշխարք պատմութեան հայոց), էջ 376—377, ի ս. Սքանչեւագործ

Գրիչ՝ Յակոբ
վայր՝ Արծկէ

...նւ արդ, գրեցաւ սա ի քաղաքս Արծկէ, ձեռամբ մեղապարտ գրչի Յակոբ սուտանուն քահանայի, ընդ հովանեաւ ամենամաքուր Աստուածածնի, և սուրբ Ստեփաննոսի տաճարացս, և պատերազմի սուրբ Նշանիս, ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, որ աշխարհս ամէն յերերմանի է Աղօ[զ]լուի թագաւորութիւն անհաստատ էր և յլրար անկած, և միւս դիմաց Ղարայ-օղլու ոմն ելաւ, և կռուեալ յոյժ կոտորեցան և կորեան: Ի թուականիս մերում ՋԽԹ. (1500) ամի, ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի կաթողիկոսի:

Նւ արդ ես ըստ բազում հայցման և խնդրոյ վարդապետիս մերոյ տէր Նիկողայոսի գրեցի զսուրբ Աւետարանս յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և ծնողաց՝ Վայամին և Թուրվանդին: Այլ և զանազան ծաղկող և զարդարող երանգերանգ գունօք սուրբ Աւետարանիս զԲերկրցի տէր Կարապետն, որ զարդարեաց ծաղկօք զսուրբ Աւետարանս, և զծնողսն իւր զՏիրատուրն և զՆիգարն, և զեղբայրն զՀերպետն, որ ձեռամբն անօրինաց սպանաւ, տէր աստուած. ընդ սուրբ մարտիրոսացն դասեսցէ, ամէն:

398

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Վիեննա 170, Յ. Տաշեան ծուցակ, էջ 485—486

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Նդնովիտ գիւղ

ա

49p Ձմեղաւոր ծրողս զԿարապետ երէցս յիշեցէք ևւ աստուած զձեզ յիշէ յիւր միւսանգամ գալուստն: Թվն. ՋԽԹ. (1500):

բ

57ա Թվին. ՋԽԹ. (1500), մուտն ի կարճին, փետրվարի ԻԸ. (28), բարեկենդանին յետի ուրբաթին աստուածասաստ բարկութիւն տեղեաց ի վե-

* Չորս տող մաշված է:

բայ գեղիս մերոյ Եղեմովտա, գաւառիս Սուրբ Խաչիկ հաւրն մերոյ, զի եկն ձվկայծորն հուսի և աւար եհար ղեկեղեցին սուրբ Սիոն՝ ժամատնովն, և զԽրստագենց կալն՝ սարպնովն և մարագովն, և զհաց և զոգակ ամենայն ցիր և ցան արար, և զԴաւիթ որդին իւր ի մէջ կալին եսպան։ Եւ զպատրիկ Քաւաֆալին զսարպինն հացովն, և զտունն և զգոմն տավրովն, և զկինն Դ. (4) տգովն՝ ի վայր էառ և եսպան. եւ մէկ անպիտայն տղայն Գ. (5) ապրեցաւ ի մէջ հուսոյն, և Բ. (2) ոտքն մսեցաւ ի ծնկանէն ի վայր և բացուաւ, և ի. (20) աւուր յետեւ մեռաւ*։

Եւ զհոռոմ Ստեփանոսն և զիւր կինն Դ. (4) տգովն, և զտունն, և զտեղն, և զտավարն և զամենեւեան բնաշինջ արար, որ ի Ե. (5) աւուր յետեւ զշունն ողջ գտան և ալլքն ամենայն՝ մեռեալ։ Տեսէք զհրաշքն Աստուծոյ և զարձարուք մեղաց ձերոց։

Գ

87բ

Տէր աստուած բարեխաւսութեամբ սուրբ հայրապետիս Երբեմի ողորմեա ստացողի գրոցս Կառապետ երիցու, և ծնաւղաց իմոց տէր Յովսէփին, և Ընքստագիսին, և Նղիսաբեթին, և ամենայն արեան մերձաւորաց, ամէն։

390

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեան 3002

Գրիչ՝ Յունան Եպիսկոպոս
վայր՝ Վարդանաշատոյ Երկիր.
Դետիսիմոն գիւղ

...Շնորհաւք տեառն սկսայ և ողորմութեամբ նորին կատարեցի զբառաբուս սուրբ Աւետարանս, յիշատակ հոգւոյ իմոյ, և ծնողաց իմոց՝ հաւորն իմոյ Մխիթարին և մաւրն իմոյ Յասուկանին...

330ա

...Այլ և ըստացա զսուրբ Աւետարանս յիշատակ ինձ և ամենայն արեան մերձաւորացն՝ ազգաց և ազգայնոցն, նաև փոխեցեալ և հանգուցեալ նախնի հայրապետն մեր՝ տէր Իգնատիոս վարդապետն, տէր Յորդանան արհիեպիսկոպոս, տէր Մերուն Եպիսկոպոսն, և զհայրն իմ զՄխիթար յիշեցէք ///։

Այլ և յիշեցէք զկենդանիքս մեր, որ բաղում երախտիք ունին ի վերա մեր՝ զհար զլուսի հաւրեղբայրն իմ զտէր Մաթէոս քահանայն, և զկողակիցն իւր զԷդիմէն, և զորդիսն զՎարդան քահանայ, և զԹադէոս։ Այլ և զհարազատ եղբայրն իմ զՍաղոմ, և զկինն իւր Խոնձգատայ, և որդիքն իւր՝ Մխիթարն, Տաւաթիարն, Սատ /// արեղէն, զԻգնատիոս, և միւս արեղէն Ագարիէն։

Ընդ նմին յիշեցէք ի Քրիստոս զբիրն իմ զՆարդան, և զորդին իւր զտէր Առաքեալ Եպիսկոպոս, որ տղա հասակաւ փոխեցաւ ի Քրիստոս և մեզ կոծ եղաւ։

Արդ, զրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականիս Հայոց ԶԽԹ. (1500), ձեռամբ անարժան գծողի Յունան Եպիսկոպոսի...

* Տպւած է «մեղաւ» (")։

- 330բ Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի երկիրս Վարդանաշատոյ, ի մերձակա գեղս որ կոչի Գետիսիմոն, ընդ հովանեաւ սուրբ Կարմիր Աւետարանիս, և սուրբ եկեղեցեացս, և սուրբ նահատակիս, որ ի ժամատունս է։
- Յիշատակ է սուրբ Աւետարանս մաւրն իմոյ Աստվանին և հարն իմոյ Մխիթարին, ով ոք որ հանդիպիք յաղաթս յիշեցէք։

400

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեան 7274

Գրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ Վարագ

ա

- 319բ ...Արդ, յա[ն]կ ելեալ կատարեցաւ սուրբ Աւետարանս ... ի հռչակաւոր և յաստուածաբանակ ուխտս Վարագ, ընդ հովանեաւ սուրբ և աստուածազաւծ Նշանի և է. (?) աստեղեան սուրբ տաճարացս։
- Եւ ես՝ Թափուրս ի բարեաց գործոց Յովանէս սուտանուն աբեղայ և գործովս խաբեբա, ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանիս կատարեցի զսուրբ Աւետարանս, մեղսամած մատամբս յօրինեցի, միթէ քաւի մեղս ի մարմնի։
- Ի Թվականիս Հոռոց ԶԽԹ. (1500), ի հայրապետութեան տեառն Սաւրգրսի, և մերոյ աթոռակալի սուրբ ուխտիս Վարագայ տէր Յովանէս եպիսկոպոսի, և ի Թագաւորութեան սօլթան Ախմադի։
- Արդ, աղաչեմ զմանկունսդ սուրբ եկեղեցոյ յիշեցէք ի Քրիստոս և ի սուրբ յաղօթս ձեր զյառաջ յիշեցեալ ստա[յ]ցող սորտ՝ զաստուածասէր և զբարեպաշտ զՀալւէն, և զծնողքն իւր զՆուրադին ի զԽաբիպ-Խաթուն, զեղբարքն զՄուրատն և զԹովսմանուկն, և զբլերքն զԱզիզ և զԽայ-Խաթուն, և զառն իւր զՅովանէս, և զորգիքն իւր, և զդստերքն, ...որ նա գրել զսուրբ Աւետարանս ի յարդար վաստակոց և ի հալալ ընչից իւրոց, զարգարեաց և եդ ի դուռն Տիրամայր Աստուածածնի տաճարի Արարուց և սուրբ Միքանաւորի, յիշատակ բարի հոգո իւրո և ծնողաց իւրոց և ամենայն ազգականացն...

- 320բ Եւ արդ, ... յիշման արժանի արարէք և զիս զանարժանս՝ զՅովանէս զծոզս, և զծնող[ի]քն իմ՝ զՋանազիզն և զԽայ-Հաթուն, և զպապիկն իմ զԱստուածատուրն, և զդայեակն իմ զԱզիզ-Խաթուն, և զդպրութեան վարպետն իմ զՎարապետ քահանայ՝ սրբազան, առաքինի, և զհօրեղբայրքն իմ զՍտեփանոս կրօնաւոր՝ անյաղթ փիլիսոփա, և զԱղմուրշա, և զաւրհնօղբն իմ՝ զտէր Յովանէս եպիսկոպոս, և զվարդապետն Թադէոս, և զհոգեւոր զհայրն իմ զոսկերիչ Ասպահանշէն, և զեղբայրքն իմ զուսթա Ատոմ ճարտա[րա]պետ, և զՎարապետ, և փոխեցեալն ի Քրիստոս զԴրիգոր, և զեղբարորդեակ իմ զԱբիստղոմ ստրնդէա՝ ղեռաբոյս ծաղիկ, և զկենդանիք և զհանգուցեալքն, և զայնոսիկ, որ ի վերայ մեր երախտիք ունին ի հոգեւորն և ի մարմնաւորս... Եւս առաւել յիշեցէք ի Քրիստոս զարուեստի վարպետն իմ զՍուբիաս։

բ

- 249բ Քրիստոս աստուած քո փրկական չարչարանօքդ ողորմեայ մեղաւոր գծագրիս և Խալայ-Խաթունին, ամէն։

401

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Ղ. Ալիշան, «Հայկարան»

Գրիշ՝ Առաքել

Վայր՝ Խարտիշարոյ վանք

...ի յամուրս Զմշկածագի, ի հռչակաւոր անապատս Խարտիշարոյ՝ ի համալսարանս, ընդ հովանեաւ Աստուածածնիս և սուրբ Կարապետիս և սուրբ Սարգսիս, առ ոտս երջանիկ Ստեփաննոս վարդապետիս...

402

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Ա. Սիրմէեան. Յուցակ Հալէպի Ա, 71, էջ 151

Վայր՝ Հալապ

680

Յինն հարիւր Հայոց թուական
Քառասուն* և ինն ըսկսեալ նոր ամ (1500)
Մովսես վարդապետն և ես՝ ծառայն՝
Ծկայք յաշխարս Արևմտեան,
Զի տենչացաք սուրբ Յարութեան.
Ծկեալ հասաք տունըս Շամեան՝
Հալապ քաղաք՝ ի շահաստան:
Հանդիպեցաք ուրախութեան
Եւ ցնծացաք հոգով լրման,
Զի նոր շինեալ էր սուրբ խորան
Յանուն սրբոց քառասուն մանկան,
Այլ և ղխորանն Մարունեան,
Նոյնպէս զաղգին ըզհոռոմեան:
Զսոքա շինեալ էր զամենայն
Աստուածասէր ըռայիս Յիսայն.
Այլ և խըցեր հանգրստարան՝
Ի դալ հիւրոցն աւտարական,
Զի հանգիցեն խաղաղական.
Հանդերձ դրաստիքն իւրեանց, որ կան:
Շինեաց դարպաս թագաւորական,
Որ ժամատեղ էր ամառան՝
Քահանայից տեղ հանգրստեան,
Զի վայելին խաղաղական:
Աստուած պահէ զպարոն Յիսեայն,
Զինքն և ըզգիւրքն զամենայն,
Որք ի յայժմուս կենդանի կան
Ի որք ննջեցին ի հող տապան:

* Բնագրում՝ «ես» (40):

403

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Փարիզ 52, ՄՏՄ

Գրիչ՝ Յովանէս Եզրեկացի
վայր՝ Իստանբուս գիւղ

233

Գրեցաւ ձեռնադրութեան գիրքս Անկուռիեայ, գիւղն Իստանբուս, ի դուռն սուրբ Աստուածածնին, ձեռամբ Յովանէս եպիսկոպոսին Եզրեկացոյ, որ զԱնկուռիայ շատ վշտի և շարշարանաց հանդիպեցայ, ով կարդալով կամ արինակելով զգիրքս զայս մի բերան զողորմիս տալ... գրողին հոգոյն Յոնանէս եպիսկոպոսին... Այլ յիշատակ է գիրքս և վայելումն Նիկողայոս եպիսկոպոսին, գրեցաւ ի թվիսն 2888. (1500):

404

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 1579

ա

Նկարիչ՝ Աբրահամ

209բ

Թվ. ՋԽԹ. (1500):

Ջանարժան Աբրահամ Նկարիչ գրոյս յիշեալ, ո՛վ սուրբ եղբայր, ի տէր Յիսուս Քրիստոս*:

բ

Մի մասի գրիչ՝ Ղուկաս

276բ

Ջսակաւ աշխատողս մէկ տետրիս Ղուկաս մեղաւոր յաղօթս ձեր յիշեցէք, ո՛վ սուրբ քնթերցաւորք, և զԳրիգոր արեղայն՝ գրող այսմ Շարակնոցիս յիշեցէք ի Քրիստոս, որ երիտասարդ տիաւք վախճանեցաւ և եթող մեղ կսկիծ բաղում:

405

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7771

Գրիչ՝ Մելիքեթ

...Արգ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս այս ձեռամբ Մելիքեթի անիմաստ և ախմար գրչի... ի մեծ թուիս ի յեղանական շրջագայութեան արեգական ստորիջիւք երկնաշու ճանապարհաւ յերկնից յերկիր հայելով, ըստ արարչութեան չափեալ յԱղամայ մինչեւ ցայսր ամբ 3000. (6899), իսկ

* Գրված է Քրիստոսի պայծառակերպության նկարի ստորին մասում: Խաչափայտի աջ և ձախ կողմերում նկարված են ձեռագրի ստացողների պատկերները: Զախ մասում նկարված է հառաչավոր մի հոգևորական, որ է «Տէր վանական ստացող գրոցս», աջ մասում նկարված է «Թումայ դպիրն՝ եղբայր նորին»:

ի հայկազանց թուականիս ՋԽԹ. (1500), ի դառն և ի չար ժամանակիս, որ կանք ի մէջ վշտի վասն բազում մեղաց մերոց:

298ր

...Յիշեցէք ի սուրբ յաղաթս ձեր զաստուածասէր և զբարեմիտ Խաչատուրն, և զկողակիցն իւր զՍալչուկն, և զորդիսն իւրեանց զՄխիթարն, զՍտեփանոսն, զԽովսեփայլն, և զդուստրն իւրեանց զՋիշաբն, զՍալամն և զՍուլտանն, և զՇահումն, և զԺնօղսն իւրեանց՝ զԱբրահամն և զՍուլտան-Մէլիքն, և զեղբայրն իւր զՅոնանէսն:

Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զԿարապետ քահանայն և զեղբայրն իւր զՄարտիրոսն... Եւ որ յանդգնի և ծախէ կամ գրաւէ՝ զպատիժն ընդ Յուդայի առջէ, այլ կացցէ և մնասցէ [սա] ի ձեռն Կարապետ քահանային:

406

ԱՆՅԱՅՏ ԶԵՆԱԳԻՐ

Ղ. Աւիշան «Սիսական», էջ 76

Ոմն յիշատակագիր

Յովնանէս արեղէն մարտիրոսացաւ ի գեօղս որ կոչի 'Իրախտիկ, ի զանութեան Ալվանդ փաթշահին, թվ. ՋԽԹ. (1500):

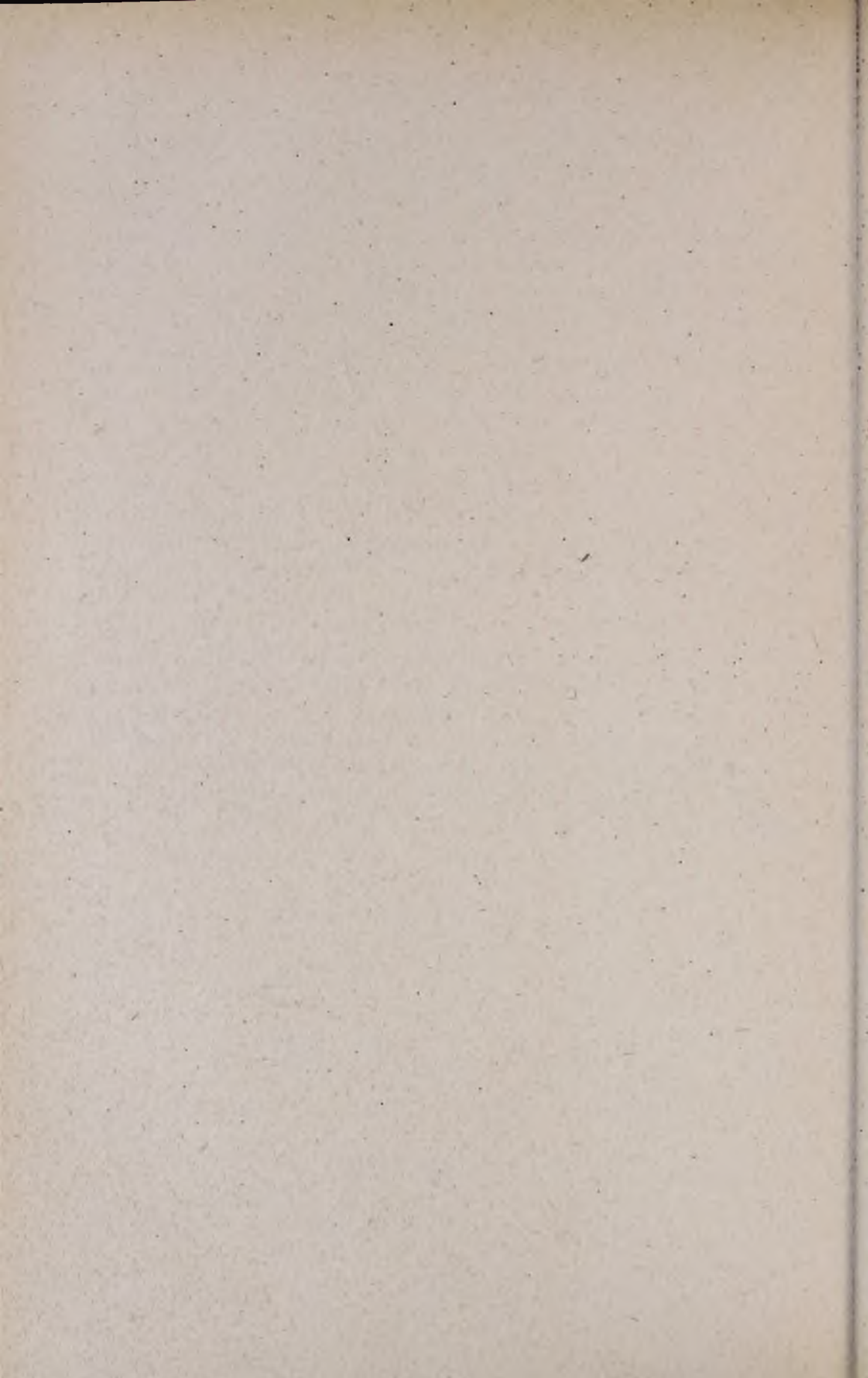
407

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ա. Սիրմէեան, Յուցակ Հալէպի Ա., 30, էջ 68

539ր

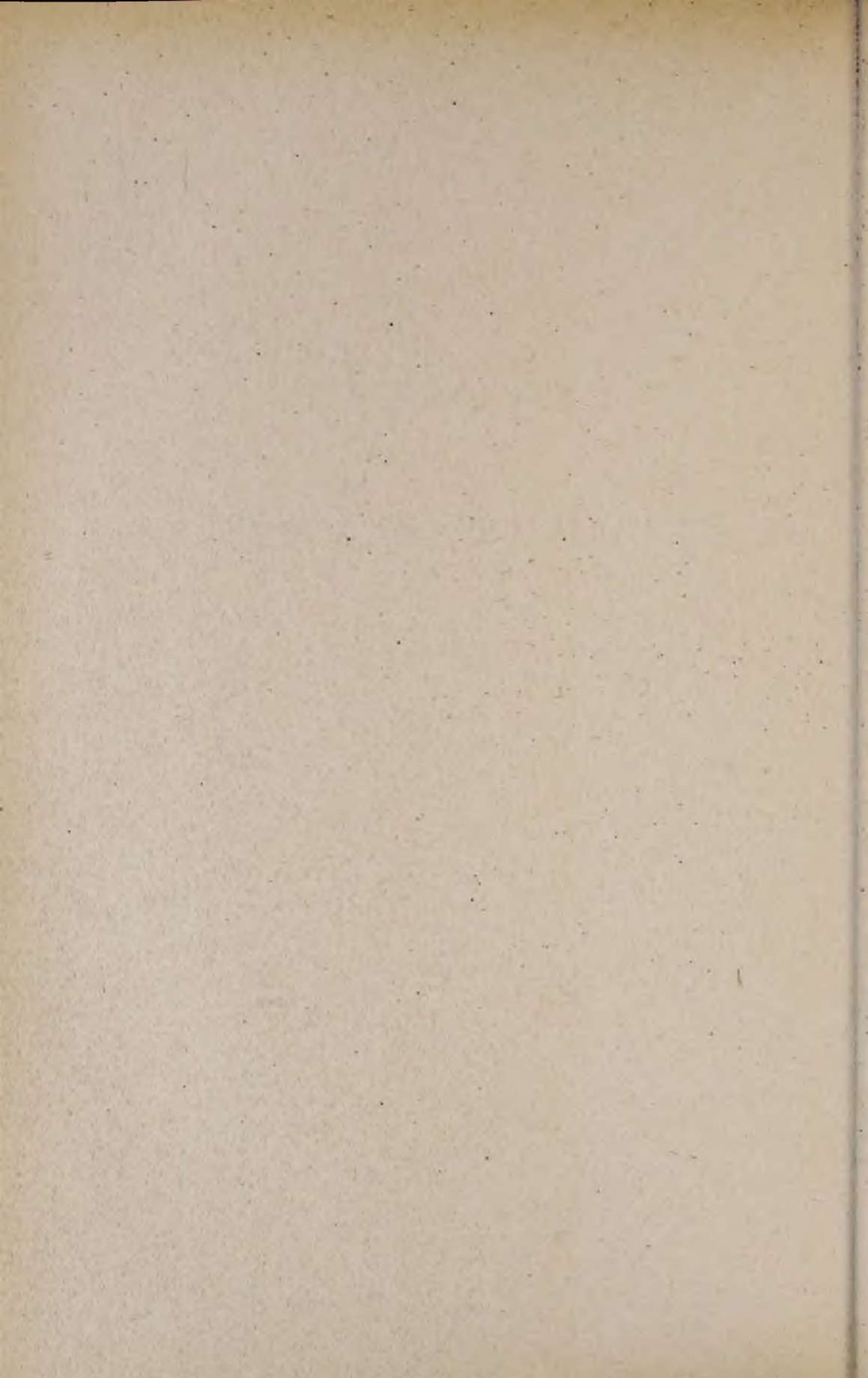
Յայսմ ամի առի զսուրբ Աւետարանս, որ էր թվականս ՋԽԹ. (1500), ի ժամանակս քրիստոնասէր թագաւորիս Ալատուլի, որ խիստ սէր և շաղաւթ ունի ի վերայ հայ ազգացս՝ աստուած զինքն ընդ երկայն աւուրս առնէ և զիւր շարկամն խափանէ և զլիսավարէ, և արհնէ աստուած զիւր թագաւորութիւնն, ամմէն:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

Ա

ՓԵՌԱՐԻ ՆՈՐԱՀԱՅՏ ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐԻ

408

Ժ Ո Ղ Վ Ա Մ Ո Ի

Երևան 732

Գրիշ՝ Յովհանէս. Համշիւնցի

221բ Զսակաւ գիծս գրեցի
Եպիսկոպոս Համշիւնցի
Զայս անպիտ[ա]ն յամենայնի,
Որ Յովհանէս անուն կոչի,
Յաւաւր նեղեալ յայս յաշխարհի,
Դառն և դժնեայ և անբարի
Միտքս փութով ի շար դիմի,
Եւ ի բարոյն յոյժ հեռացի,
Ու ահեղ աւուրն |||
Իմ գործոց ինձ պատրաստի:
Թվ. ՊՄ. (1401):

409

ՄԱՏԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՅԻՈՅ

Երևան 5597

258բ Ես Յովհանէս կրօնաւոր, Թումաս ոկչ. (ոսկերի՜չ), Կիւսակոս կրօնաւորքս վերստին թափեցաք զսուրբ նշանն Գետարգել, բերաք ի սուրբ Եղիշէի ուխտն՝ ի Վարդապետրկէ վանքն, առ երջանկաշնորհ կրօնաւոր անաջնորդն սուրբ վանիցն, և ետուք յիշատակ սուրբ Գէորգայ և սուրբ Եղիշէի, ի կործանման պիղծ Քամուրիւն՝ ՊՄ. (1401) թվականին, և սպասու կացաք մեք սուրբ Սքանչելագործ նշանին՝ մինչ ի մահ: Ով որ հանցէ կամ գողացցէ զսուրբ և կենսատու խաչն, մասն և պատիժ Կայենին և Յուդային առցէ, ամէն*:

* Այս հիշատակագրութիւնն ընդօրինակված է Ժէ դարի ձեռագրով: Սկզբում ունի «Թվ. ՊԸ. (1359)-ին», իսկ վերջում՝ «Յայսմ տարոյս Մաւրիքոս կրօնաւոր բազում շարչարանօք մարտիրոս եղև, ի ՊԵ. (1359) թվ.»: Հիշատակագրութիւնները, որոնք արտագրվել են, հավանաբար, նախագաղափար օրինակից:

410

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7679

Հետ. ստացող՝ Աւագ-Տիկին

276բ

Ես՝ Աւագ-Տիկինս՝ դուստր Եմինի. գնեցի զսուրբ Աւետարանս ի հալալ ընչից իմոց և ետու զսայ հոգևոր որդոյն իմոյ Յովանէս իրիցու, որ անւամբ յորջորջի Անեցի. և հտու զսա յիշատակ ինձ և ծնողացն իմոց՝ հաւրն իմում Եմինին և մաւրն իմում Խաթունին, և Հաճուն, և ամենայն արեան մերձաւորացն, որ յիշէ զիս և զն[ն] չեցեալսն իմ: Ի թվ. ՊՄ. (1401):

411

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Երուսաղէմ 3229

Գրիչ՝ Ներսէս

վայր՝ Գամաղիէլի վանք

934

Ցանկացող եղեալ սրբոցս և գրոցս հաւատ/լարիմ ծառայն աստուծոյ Ասատ միայնակեացն...

Արդ, Ասատ միայնակեացս ետ գրել զգիրքս զայս յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և ծնողացն՝ հօրն Ամենին և մօր Խոնդին, և եղբաւրն Սիմէոնին, և ամենայն արեան մերձաւորացն՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն ի Քրիստոս, ամէն:

Արդ, գրեցաւ գիրքս այս ձեռամբ մեղսամած և անարժան ծառայիս աստուծոյ Ներսէս վարդապետի, ի դուռն ընդ հովանեալ Գամաղիէլ առաքեալի, ի թվականի հայկազեան տումարի ՊՄԱ. (1402), ի բռնակալութեանն այլասեռին՝ արեանարբու Թամուր-Լանկին, ի կաթողիկոսութեանն Ըղուշտունեաց նահանգին տեառն Դաւթի հայրապետին, եւ սուրբ յիշատիս առաջնորդութեան Ստեփանոս եպիսկոպոսին:

Այլ գովելի և ցանկալի,
Որ սիրտ ունի բարով իլի,
Հեզ և խոնարհ, երկիւղալի,
Աստուածասէր յամենայնի,
Եւ Հայրապետ արեղայի՝
Զխաչն բարձեալ զՔրիստոսի,
Ներսէս սիրող տեառն Յիսուսի,
Եւ հետևող նորին շաւղի,
Վարդան ժրաջան և գովելի
Մարմնով յերկրի, մտօք յերկնի,
Եւ Մկրտիչ փոքր երիցուն՝

935

Սպասաւորի եկեղեցոյն,
 Ստեփաննոսիւն պսակ անուն՝
 Սիրտ սուրբ ունի հրեշտակական,
 Պետրոս յանուն սարկաւազին
 Եւ սպասաւոր սուրբ սեղանին,
 Աստուածատուր մեր տնտեսին՝
 Զցանկալի մեր մուղգասին,
 Քաջ և արի ժիր մըշակին՝
 Որ Խաչատուր անուն կոչին,
 Կրսերագոյն սարկաւազացն՝
 Ծրկուց Դաւթիւն, Ստեփաննոսիւն.
 Եւ համօրէն միաբանիցս՝
 Լեմենեցուն ի միասին,
 Բազումն հօր, աջն անեղին
 Յաւէտ անփորձ պահէ զսոսին:
 Ո՛վ սուրբ մանկունք նոր Սիրոնի,
 Որք հանդիպիք այսմ գրի՝
 Խնամս արէք այս սոփերի,
 Որ է դրախտ պտղով իլի.
 Զայս ձեզ սեղան պատրաստեցի,
 Որ կերակրիք յամենայնի
 Սուրբ քահանայք սիրող բանի,
 Սարկաւազունք յոյժ գովելի,
 Նայ և ժողովք ամենայնի՝
 Առհասարակ փոքու, մեծի,
 Հայցեմ ի ձէնջ բանս բաղձալի
 Պարգևս ինձ տալ զինչ աղքատի,
 Ոչ արծաթ և ոչ ոսկի
 Զինչ անցաւոր պէտք, որ լինի,
 Այլ արարէք զիս արժանի
 Վասն միոյ տէր ողորմի,
 Զի թէ յիշէք զմեզ ի բարի
 Տէրն ողորմած ձեզ ողորմի:

Աստանաւոր անգեալ՝ յերկիր առ սուրբ գարշապար ոտից ձեր, ո՛վ
 դասք երանելի սրբասէր և աստուածասէր քահանայիցդ և ժողովրդոցդ,
 յիշատակ զստացող գրոցս զԱսաւտ միայնակեցն, և զիւր ծնողսն, և զնեւ-
 սէս գրիչս, և զիմ ծնողսն, և զվարդապետքն մեր զՅովհաննէս և զԿիրա-
 կոս. և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

412

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Բանասէր», Փարիզ, 1905, էջ 99—100

Գրիշ' Գրիգոր Խլաքեցի
վայր՝ Մառնեվան (մերձ Ի Խլար)

ա .

Փառք ... որոյ ցանկացող եղեալ երջանիկ քահանայն Կարապետ անուն, որ միայնացեալ էր յամուանոյն իւրոյ միով պատանեկաւ, և էր նա երիտասարդ հասակաւ և բարի բնութեամբ և բարուք: Ուստի շարժեալ ի սէր աստուածային գանձուցս և ջանաց ստանալ զանառիկ մեծութիւնս և զգանձս անկողողպտելի, ի վայելումն անձին իւրոյ և դեռաբոյս պատանեկին Ընդստակէսն, և յետ աստեացս յիշատակ բարի հոգւոյ իւրոյ, և ծնաւդաց իւրոց՝ Հայրապետին եւ Խախաբունին: Եւ ես յետինս բանասիրաց և տրուպս կարգաւորաց Գրիգոր պիտակ անուն խնդրողս բանի, տեսի զեռափափաք սէր և զջան սրբասնեալ քահանային, զոր ունէր հետ սուրբ Աւետարանիս, մոռացայ զտկարութիւն անձինս զպակասութիւն աշաց լուսին և ձեռնարկեալ գրեցի զսուրբ Աւետարանս ընդ հովանեաւ ամենամաքուր սուրբ Աստուածածնի ի վանս Մառնեվանի, մերձ Խլաքայ՝ մայրաքաղաք Բզնունեաց գաւառի, ի հայրապետութեան տեառն Կարապետի ընդհանուր կաթողիկոսի և մերոյս նահանգի տէր Դաւթի Աղթամարայ կաթողիկոսի: Իսկ յաշխարհակալութեան նետողաց ազգին միւր Քամուսին. և զարմից և զաւակից նորին: Եւ գրեցաւ սա ի թուականութեանս Հայոց ի ՊԾԱ. (1402) ամին: Արդ որք հանդիպիք սուրբ Աւետարանիս տեսանելով կամ ընթեռնելով կամ գաղափար առնելով ի պէտս օրինակի, յիշեցէք ի Քրիստոս զստացող սորա զԿարապետ քահանա, և զծնաւդսն իւր զՀայրապետ և զԽախաբուն, և զեղբարսն Կարապետին ստացողի սորին, և զդեռաբոյս պատանին զԸնդստակէսն, որոյ անուան գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի սփոփանս սրտի, ի պահպանութիւն Ընդստակէս պատանեկի, որ ի մաւրէն որք մնաց ի տիս համբակին, որոյ տէր Աստուած վայելել տացէ ընդ երկայն աւուրս ի սպաս պաշտման աստուածաբարբառ աւետալուր հրամանացս, վասն որոյ հայցեմ յաստուծոյ հասանել Ընդստակէսն ի կարգ աստիճանի քահանայութեան, ունել զսուրբ Աւետարանս սուրբ ձեռաւք և ամբիժ վարուք արժանապէս քաղաքավարութեամբ և անարատ սրբութեամբ, անասան կենօք և երկար ամաւք՝ մինչ ի խորին ծերութիւն պահել զԿարապետն և զԸնդստակէսն ընդ պահպանութեամբ և վայելչութեամբ սուրբ Աւետարանիս: Հայցեմք ի տեառնէ աստուծոյ սոցին զԱւետարանս վայելել և զօրութիւն Աւետարանիս զխօճա Բենիամին և զժողկեալ որդին իւր զխօճա Կարապետն պահեսցէ անարատ ոգւով և մարմնով, նաև զեղբարս իւր զմահտեսի Աստուածատուր, և զժողկեալ զաւակն իւր զխօճա* և զնոսին անասան պահել ամէն և եղեցի:

Բ

Գովեստ տացուք հաւր անեղին,
 Եւ միաժին նորին բանին.
 Բամից համայն արարողին
 Հոգւոյն սրբոյ զարգարողին.
 Ի յախտաժէտ անձնէ յետին
 Որ սպասաւոր կոչեմ բանին՝
 Գրիգորիէ անվարժ անձին,
 Թմբրեալ մտաւք յախտս կրկին,
 Որ ետ ինձ կար տկարս անձին,
 Ու զգիմն ու զնուն հասոյց ի մին
 Բամեալ զբողորս որ ի միջին
 Գիմն առաջին եւ նուն յետին.
 Ինձ երանի հազար ընդ մին
 Որ և տեսի զաւարտ սորին:
 Էն է գիտակ՝ տէրն ամենին,
 Որ այն գրիչն է առաջին
 Որ զբենն եհան յԱբրահամին
 Ի՝ եհաս յաւարտն որ գրեալ էին,
 Քառսուն երկու աւր ամենին
 Տառս գրեցաւ աստուծային**:

413

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 4185

Կազմող՝ Սարգիս

1ա

Զստացաւդ սուրբ բուր[աստա]նիս զՍարգիս մականունն /// յաղաւթի
 յիշեցէք ի Քրիստոս. /// ծնաւդք և աղգակա[նաւք և] արեա[ն մ]երձա-
 ւորաւք աղ[աչեմ] ի տէր, ընդ նմին զհոգևոր եղբարքն իմ դտէր Ալեքսան-
 ճոս աղաչեմ յիշել ի տէր /// աղաչեմ որ զՅովաննէս քահանայն, որ տղայ
 հասակաւ փոխեցաւ ի Քրիստոս աղաչեմ յիշել, ըստ սոցուն հիշմամբ ար-
 ժանի առնէք զՅովաննէս կրանաւորն, որ բազում աշխատեալ է վասն
 պատճառի սուրբ [Աւետարան]իս:

* Անվան լրացման համար տեղ է թողնված:

** ԺՅ դարի հիշատակարանների Ա մասի № 23 հիշատակարանը սրա մի փոքր մասն է, որ քաղել է ինքն «Հանդես ամսօրեայ»-ի 1917—1918 թ. 59 էջից: Այս ձեռագրի հիշատակագրու-թյուններից է նաև № 29-ը, որ վերցրել է ինքն Ս. Հայկունու «Բազրեանդ» ուսումնասիրությունից (էջ 229—230). հրատարակիչն այստեղ հայտնում է, որ «ավետարանի վերջում ընդարձակ մի հիշատակարան կայ, զոր ժամանակ չեմ ունեցած օրինակել: Հիշատակարանն ամբողջությամբ տպագրված է եղել «Բանասէր»-ի 1905 թ. թիվ 4-ի 99—100 էջերում, որ մեր աչքից վրիպել էր ժամանակին:

կազմեցաւ ձեռամբ Սարգիս /// յիշել ի տէր:
Թվիս ՊԾԱ. (1402) էր, որ կազմեցաւ /// անց Ի. (20)-ին և Քրիստոսի
յիառք յաւիտեանս...

414

ՈՍԿԵՓՈՐԻԿ — ՀԱԻԱՔԱՇՈՅ

Վիեննա 705, Հ. Ոսկեան, Յուդակ, էջ 236—238

Գրիչ՝ Յակոբ վարդապետ
վայր՝ Անձնաւորական վանք

ա

430ա— Զոր և ես ծանրաբեռ ոգի գլուխս մեղաւորաց /// և բազում աւրինակ
440բ ամենայն ///նաց, որ մարմնով կենդանի ///ցեալ և կենաւ ոչ անարատեալ
սոսկ անուամբ Յակոբ վարդապետ, զոր յոյժ ամօթ և նախատինք է ինձ
զտիրական անուն առ իս յորջորջել, զի զգիմակն գործեցի և ոչ ունիմ պա-
տասխանի յահել աւուրն դատաստանի: Վասն այսորիկ վաղվաղակի յամե-
նայն սուրբսն դիմեցի, որ սիրելի են Քրիստոսի, և են առ նա ի հանգստի, և
որ կարդալով, է որ գծագրելով և է որ աղաչելով, զի զարդարադատ դատա-
ւորն իմ զՅիսուս Քրիստոս յողորմութիւն շարժեցեն ընդ պարտապանիս:
Բազում քանքարացն շահից: Զի յոյժ փափագէի զհիացական վարս և զա-
ռաքինութիւնս սրբոց հարանցն և զաստուածագգեաց լուսաւորչացն զպատ-
մութիւն ի մի հաւաքել, <մեղաւոր և անարժան ձեռք գծագրէի> զի
անուշահոտս ի մէջ հովտաց ի շահ և յօգուտ լսողաց և կարդացողաց, և
առաւել կրանաւորաց աստուածասէր անձանց և փափագողաց: Եւ կամէի
զի մեղաւոր և անարժան ձեռք գծագրէի, զի առաւել աւրճնէի ի նոցանէ
զհոգեւոր /// բայց տկարութիւն մարմնոյս յաղթեաց փափաքանացս և ոչ
կարացի այժմ գծ/// արժանանալ, վասն որոյ զքեռորդին իմ յորդորեցի ի
համբալուսեան ժամու՝ Աստուածատուր կոչեցեալ: Եւ ետու գրել զայս
արեգակնափայլ բուրաստանս զանբիծ և զանարատ զա[յ]րիացելոցն
Աստուծոյ, որ են սկիզբն կենաց ճանապարհին և բացօղ մտիցն առա-
գաստին, նախ եւ յառաջ զպատմութիւն մեր խուսաւորչին, և զհետ նորա
զնշխարացն սուրբ Կարապետին, և զամենայն սրբոց դասին զբանքն եւ
զգործքն ի միասին, զՀնթհանրական թուղթ ներսէսին, և զկտակ որդւոցն
Իսրայէլիւն, զՈվսասափին, և զԱնտոնի, զՊարսամայն, և զՊօղոսին, զաբ-
բա Մարկոս ճգնաւորին, զայլոց բազմաց զհետ նոցին: Եւ կոչի գիրքս այս
Ոսկեփռիկ, որ է լցեալ անապական գանձիւք, և բարի աւրինակաւ միշտ
զբարին դիտել ի հրաւիրումն առ աստուածասիրաց անձինս, զի ժուլիցն
զարթուցիչ է և յանցաւորացն յուսով յորդորիչ, և առաքինեացն կրկին
ուսուցիչ է, յերկրէ յերկինս ի վեր հանիչ, ընդ հրեշտակացն պարակից:
Եւ արդ աղաչեմ զձեզ յետինս ի բանասիրաց, ո՛վ մանկունք նոր Սիոնի,
հոգեւոր հարք իմ և եղբարք, կրանաւորք և սուրբ կուսանք, քահանայք և
աշխարհականք, բարի կարդացողք և աստուածասէր լսողք՝ զՅակոբ
կրտսեր և զտրուպս ի վարդապետս յիշել բոլորով սրտիւ առ Յիսուս բա-

րին ի կարդալոյն ժամանակին, այլ և զերախտաւորքն մեր՝ զուսուցիչքն և զհանգուցիչքն: Եւս առաւել զաստուածապաշտ ծնողքն մեր զԱտոմ և զԼԲԵԼ, և զհօրեղբայրն մեր զՅովաննէս կրօնաւորն: Աղաչեմ, աղաչեմ սիրովն Քրիստոսի, սոցա ամենեցուն խնդրեցէք մեղաց թողութիւն, և եղբօրն իմոյ Վարդսին, դուռն վերին առագաստին բացցի նոցա յօրն վերջին, այլ և դասուցն աշակողմին, սոցա լիցի մասն և բաժին, կարդացողին և լսողին, և ողորմի ասացողին: Դարձեալ զլսող բանին հոգեշահ խրատին, սիրովն արարչին և իւր հրամանին Գրիգոր կրօնաւորին մաքուրն ի յոգին, որ յոյժ ցանկացող եղև այս սուրբ զանձարանիս, զի զամէն զթուղթ գրոց սա պարգևեաց և յազնական եղև մեր աղքատութեան*, զի մասնակից լիցի սրբոցն հանդիսի, զի օգնական և կցորդ եղև մեր աղքատութեանս, զի զամէն թուղթ գրոցս սա պարգևեաց և յորգորեաց զմեզ ի սորա վաստակս ի գրել և ի յանգ հանել և բաղում օրինակաց ի մի ժողովել: Զոր և հայցեմ ի տուողէն բարեաց՝ յամէնառատ ձեռացն Յիսուսի, զոր փոխանակ այս նամակի զիւր վերջին օրինակն առնէ ի բարի, հոգւով և մարմնով լիցի պարակից ընդ լուսաւորչին և ընդ շառաւիղին: Այլ և զբարի ծնողքն սորին զԼուսէր և զՀաւոց/// և զամենայն արեան մերձ/// Աստուած իւր արքայութիւն/// առնէ եւ ընդ սրբոց /// եսցէ: Այլ և /// գրոցս զԱտոմածաւառ/// յուսումն վար/// մանկութեան ար/// յիշման և աղաչեմ /// ազիր խոշորութեան եւ սխա/// զի առաջին էր, զի ամենայն զոր /// զայութեան յոռի է և անկատար, վասն այսորիկ անպարսաւ մնասցէ, զի ԺԶ (16) ամաց է: Դարձեալ յիշել ի բարին աստուած զծնողքն զծողին զԱտոմ և Շմաւոն, և զընորսն նորա Գոհար և զԽոնդմէլէք, և այլ ամենայն իրեանց նախնօքն և/// ցեղօքն ի բարին Յիսուս, լինել նոցա արժանի աշակողմանըն դասի, յարքայութեանն տեղի: Եւս առաւել զմաքրամիտ ոգին զԿիրակոս կրօնաւոր, որ օգնական եղև գրութեան կտակիս, զի մասն և բաժին ունիցի ընդ Յովասափ արքայի: Դարձեալ զծագրեցաւ սուրբ մատեանս ի թուականի Հայոց Պ.՝ եւ ՄԲ. (1403) ի ցանգալի յանապատիս/// (անունը ջնջուած) որ ի յըռամկաց բառից ասի/// (ջնջուած): Ընդ հովանեաւ աստուածընկալ սուրբ Նշանիս, ի դուռն սուրբ մօրն լուսոյ և այլ սուրբ եկեղեցեացս, ի հայրութեանն Կիրակոսի/// և զգրելն մեր/// Աստուած զամէնառատ րա///ին. ի կաթուղի նահանգիս/// ի բռնակալութեան /// տութեան ի վերայ ամենայն/// ամուրի, որ տիրեաց /// լից դռնէն մինչեւ ի դու/// յարեմնուտս ի հիւսիս, ի հարաւ ամենայն ցամաքաց /// ընկաց/// զի քսան ամ է, որ Աստուած /// եալ է զսա ի վերայ աշխարհաց ան/// օրօք և միաբան ընգերօք /// ժողով մի հաւաքեալ որպէս /// մս մարախաց, զի զամենայն երկիր բլուր արարին և տապալման աւերեցին մինչև ի Կազբիական՝

Սպանանելով և գերելով,
 Զառ և զապուր ժողովելով,
 Զքստնտեայս քարի տալով,
 Եւ զծնողսն տանջելով,

* Հրատարակիչը հայտնում է, որ վերջին բառերի (սգի զամէն... աղքատութեանս) վրա գիծ է քաշված:

Զերկիր արեամբ ոռոգելով,
 Վասն մեղացն որ գործելով,
 Յահէ նոցա սասանելով,
 Բազմաց հոգիքն ելանելով
 Եւ ի մեղացն ոչ դառնալով,
 Այլ որ մնացին աւերելով,
 Անթիւ շարիս յոյժ գործելով,
 Ժամ և զաղօթս մոռանալով,
 Ի գինարբուս բորբոքելով,
 Ոչ թէ ռամիկք զայս առնելով,
 Այլ գլուխք հօտիցն որ նստելով
 Եւ մարմնոյ կարիքն յոյժ խնդրելով...
 Զհոգւոյ մոռանալով,
 Եւ զանցաւորս սիրելով,
 Յանանց կենացն ղրկելով:

Եւ թէպէտ այս սուր և գերութիւն, մահ և մորեխ, որ զամենայն աշխարհ տապալեաց և ամայի արար, ոչ դարձաք և ոչ ստրջացաք ի սովորական մեղացն, այլ խնամով ի նոյն շարիսն մնացաք: Իսկ ողորմած Աստուած ներողութեամբն իւրով զգաւառս Ընշտունեաց և զծովեղերայքս քաղաքովք իւրեանց յայս աստուածասաստ նեղութենէս, որ բաղում էր և ոչ մի՝ պահեալ, աստուածային աշն նախախնամական յամենայն է, քանզի բազում գերիք օտար և թափառականք առ մեզ եկին յամենայն աշխարհէ, լիացան և ոչ գերեցան: Եւ ես՝ ծանրաբեռն ոգիս, ամենայն արարածովքս իմ արարչին երկիր պազանեմ, որ զայս ամենայն առ մեղ տնօրինեաց և զապագայն եմք ի յինքն անձին:

Բ

31ա Քրիստոս աստուած, Լուսաւորչին շարշարանաւք և բարեխաւսութեամբ ողորմեա ստացողի և յարմարողի սուրբ գրոց Յակոբ վարդապետին, և Դրիգոր կրաւ նաւորին, և միա անգամ քո գալստեանդ մասնակից և արժանակից արա զսոսա Լուսաւորչին մերոյ Գրիգորի, ծնաւդաւքն և ամենայն ազգականաւք:

Գ

114ա Ես անարժան Յակոբ սոսկ անուամբ վարդապետս քո բանից սիրողս և քո սիրոյ փափագողս զայս փոքր փանաքի բանիկ զաղաչանս գրի, որ ցուցի աստ, որ դու զիս իմ ծնաւդաւքն յիշես առաջի Քրիստոսի, և զԴրիգոր կրօնաւորին, որ սուրբ գրոցս աւժտիք և ձեռնտու եղաւ, և զԹումայ՝ միայնակեցացն զողջախոհ ոգին, որ զաւրինակն շնորհեաց, և զիս զբազմամեղ գրիչս յիշես ի Քրիստոս:

Գրիչ՝ Աստուածատուր

Դ

151ա Յորժամ կարդաք զՈսկեփորիկս,
 Դուք յիշեցէք զԱստուածատուրիկս,
 Որ գրեցի զսուրբ գանձիկս,

Հրամանաւ իմ վարդապետիս,
 Ի տղայութեան ժամանակիս,
 Ի դուռն սուրբ Աստուածածնիս,
 Ի վանքս մեծ Անճնապատիս,
 Ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանիս:

Է

50ա Ով եղբարք անմեղադիր լերուք վասն սղալմանց, զի օրինակն ի ջուրն անկեր ու երկու ներքին լուսանցքին յիրար կպեր:

Գ

380բ Քրիստոս Աստուած, քու սուրբ ծնողի բարեխօսութեամբդ ողորմեա ստացողի գրոց Յակոբայ վարդապետին, և իւր ծնողացն, և ինձ գրողիս՝ մեղապարտ Աստուածատուոյ, և իմ ծնողացն Առովու, Շաբարի, Դահարի, և ամենայն նախնեացն իմ, և մինչ ողորմիւ աստուած-ողորմի ասացէք, որ Աստուած զձեզ յիշէ յիւր երկնից արքայութիւնն, ամէն: Այլ և սխալմանցս անմեղադիր լերուք, զի էր շոք, և ճանճ, և շոյտ ձանձրանայի ի գրելն, ու այն առաջին գիր է, անմեղադիր լերուք:

415

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեան 3784

12բ Եւ Ջարիբէկ, ամուսին իւր Մայրիամ, և ծնողաց իւրոց, ձեզ և զմեզ յիշէ աստուած, նա յիշէ որ դատի:
 Թվ. ՊԾՔ. (1403) [գր]եցաւ, նաւասարդ*:

416

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երեան 2382

Գրիշ՝ Գրիգոր Տաթևացի
 վայր՝ Տաթև

ա

206բ Փառք փրկչին Յիսուսի, և յիշատակ գրչիս Գրիգորի՝ պիտականուն վարժապետի, ամէն:

Բ

Հստացող սորին զտիեզերալոյս մեծ վարդապետն Հայոց Յովնանէ և Ռոտնցի, եւ զիս՝ սակաւ աշխատողս Գրիգոր սպասաւոր նմին, աղաչեմ զձեզ յիշել ի տէր, ամէն:

* Սրան նախորդում է Գրիգոր Երեցի որդի Սարգսի հիշատակագրությունը՝ Ավետարանին միարանելու մասին, որը վերջանում է «...Աստուած թողու Սարգիսայ՝ ու զիւր ծնողաց մեղք, ամէն» նախադասութեամբ. անմիջապէս հետո սկսում է Ջարիբեկի այս հիշատակագրությունը:

Թվ. ՊԾԲ. (1403) գրեցաւ վերջին գիծս ընդ հովանեաւ սուրբ Լեւոնի-
այս միաբանից ուխտիս Տաթևոյ*:

417

ԱԴԱՄԳԻՐՔ ԱՌԱՔԵԼԻ ՍԻՒՆԵՑԻՈՅ

Բ. Կիւէսէրեան, Ցուցակ
Անկիւրիոյ 148, սյուն. 737

Հեղինակ՝ Առաքել

Ես տէր Առաքեալ անձամբ տառապեալ, վասն իմ հայեցեցէք, ընթեր-
ցողք, տեսունէ զթողութիւն. զեղբայր իմ Բարսեղ քահանայն անմեղ և
զհայրն իմ Դաւիթ յիշեցէք յաղաթս ձեր զարեղ: Եւ որ զմեզ յիշէ ի յուղիւղ
սրտէ՝ ծաղկալից պսակ ընկալցի յաստուծոյ մերմէ:

Թիւ Հայոց մեծի ութ հարիւր տարի յիսուն ու երեք (1404) ամ էր մը-
տեալ, որ զայս բանս գրեցի Աղամ ու Եւայի:

Արեանարբու գազան զիս խոցեալ էր մինչ ի վաղճան:

418

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 10169

Հետ. ստացող՝ Ղազարաւ

313ր Զվերջին ստացող սուրբ Աւետարանիս զՂազարաւ քահանայս, որ գնեաց
դսայ ի հալալ ընչից իւրոց, ի վայելումն անձին իւրոյ, և յիշատակ ծնո-
ղաց իւրոց՝ հաւրն Առաքելին և մարն իմ Ուալուին, և ամենայն զարմիյ
իմոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց: Եւ որք կարդայք կամ արինալէս
յիշեցէք ի մաքրափայլ ազաթս ձեր զմեզ և զմեր ծնաւոսն, և յիշողքդ
արհնեալ լիջիք յաստուծոյ, յամենայն սրբոց և ի մէնջ, ամէն: Թվ. ՊԾԾԳ.
(1404):

419

ՄԵՆԵՈՒԹԻՒՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻ ԵՊԻՓԱՆԻ ԿԻՊՐԱՅԻՈՅ

Երևան 4750

Գրիչ՝ Ստեփանոս Արտամետցի

137ր Մեք յետինքս ի կարգաւորաց Ստեփանոս Արտամետ[տ]ցի և Յովանէս
Շատախեցի տեսաք զայս ծաղկաւզարդ և հոգեշահ գիրկս, և ցանկացաք
կարգաւորաց յիշման, և գրեցաք զյիշատակս զայս: Եւ գարձեալ, երես
անկեալ աղաչեմ զդասս լուսերամ քահանայիցդ, որք հանդիպիք կար-

* Զեռագիրը, որ ստվարածավալ մի ժողովածու է տարրեր նյութերի, ընդօրինակված է
Գրիգոր Տաթևացու կողմից Հովհան Որոտնեցու համար, ուստի՝ 1386 թվականից առաջ:

Այս հիշատակարանը վերաբերում է միայն հետազայում, ձեռագրի վերջում ավելացված
«Գիրք վեց սկզբան» բնագրին: Լրացնելով այդ նյութը 1403 թվականին, Գր. Տաթևացին վեր-
հիշել է ձեռագրի բուն մասի ստացող իր մեծանուն վարդապետին:

դալով, յիշեսցիք ի վերնաթռիչ յաղաւթս ձեր զմեզ և զմերսն ամենայն, և ինքն, որ առատն ի տուրս բարեաց, տասցէ զձեզ յիշող[ացդ] և մեզ յիշեցելոցս, ամէն:

Թվ. ՊԾԴ. (1404):

420

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երևան 3651

Հետ. ստացող՝ Մկրտիչ

330p

ՋՄԸ[Կ]ԸԲԹիչ սարկաւագս յիշեցէք [ի տէր] և աստուած զձեզ [ի]-
շէ, ամէն: Ի Թվ. ՊԾԴ. (1404) ապրիլ ամսոյ ԻԱ. (21) արն:

421

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երուսաղէմ 1273*

ա

Գիրս մնայ ով որ զայս գիրս կարդայ տր ||| և նորայ վայի վայի
զմեղուցեալուս և մեղաւժորս տէր մեղայ քեզ |||**

բ

||| Ուգայ եղան վասն այրունին նոքայ վիտիթի||| գլխուն աստուած
զնայ ի տուրս արար և բռնավորք ազտեցին (") բիւր Ռ ||| արա որդուն
և սուրբ հոգին, որ լսեց մեղաւորնուն, զի նորա համար ||| և զինքն շու-
տով պանտէն հանին և Թվ. ՊԾԴ. (1405) բռնվեցաւ ծառղարդ ||| ուրբաթի
արն, և եկաց մինչև նոր կիրակին: Զաս գիրս գրեցի, որ Խտիշայ /
կարդայք մի մեղայդ[ը]էք, ո՞վ ախրարք և սիրելիք, և այլ աստուած
արհնէ զկարդացողն, զի պիղծութիւն ||| այսպէս***:

գ

189

Արգ, աղաչեմ զամենեսեան՝ զընթերցողսդ և զունգնդիրսդ, յիշեսցիք
ի սուրբ և ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր զմեծազարմ իշխանաց իշխողն
զպարոն Վասիլ, հանդերձ աստուածապարգև զաւակաւք իւրովք, այլ և
ախմար և զտառապեալ գրիչս աղաչեմ յիշել աղաւթիւք***...

* Այս ձեռագրի Գ. հիշատակագրութիւնից մի տող (Վասիլ իշխանի մասին), քաղելով
Մ. Տեր-Մովսիսյանի Ցուցակից, տպագրել ենք ժողովածուիս Ա. մասում (էջ 55, հիշատակարան
№ 58):

** Գրված է կարմիր թանքով 1—3 էջերի լուսանցքի վրա: Հետագա կազմողի դանակին
դո՛հ են գնացել էջի ծայրերին գրված բառերը:

*** Գրված է 21—29 էջերի վերին լուսանցքներում:

**** Այս հիշատակագրութիւնը գրված է, անշուշտ, 1405-ից առաջ, համանաբար ԺԳ. դարի
վերջերին, կամ էլ ԺԴ. դարում:

422

ՏՕՆԱՑՈՅՑ ԵՒ ՄԱՆՐՈՒՍՄՈՒՆՔ

Երուսաղէմ 1742

Գրիշ՝ Մկրտիչ

ա

18ա Քրիստոս աստուած ի միւսանգամ գալստեան քո և յարութեան մերոյ յիշեալ զբազմամեղ գրողս՝ զՄկրտիչ սուտանուն արեղա, և պայծառացող զմարմին խոնարհութեան մերոյ ըստ նմանութեան փառաց քոց և որ դամար հանդիսին, ամէն:

բ

149ա Զստացող եղանակաւոր տառիս զՄկրտիչ կրանաւորս և զՅակոբ վարդապետն՝ զբաղցր երգող երաժիշտ մեծ փիլիսոփայն, որ զօրինակն շնորհեաց, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զնոսին և զծնողքն իւրեանց. և որ առատն է ի տուրս բարեաց՝ տացէ զանսպառ ուրախութիւնն, ամէն, եղիցի, ընդ նմին և մեղապարտ գրչիս:

գ

75ա Ի ծննդենէն Քրիստոսի մինչև առ մեզ, որ է թվ. ՊԾԵ. (1406). ՌնԸ.

423

Ա Ս Տ Ո Ի Ա Ս Ա Շ Ո Ի Ն Զ

Երևան 178

Գրիշ՝ Յակոբ Արիմեցի

255բ ԶՅակոբ Արիմեցիս զսիրող բանի, զսակաւ բանս նշանաւոր և պիտանի, որ համառօտեցի յերկրորդ Մակարայեցոց, զի լինիցի առձեռն պատրաստ, աղաչեմ յիշել ի տէր, և դուք յիշեալ լիջիք ի նմանէ ամմէն: Ի թվ. Հայոց ՊԾԵ. (1406)*:

424

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ս Ո Ի

Երևան 2496

Գրիշ՝ Մանուէլ
վայր՝ Բջնի

367բ Զանբաժանս ի բարեաց և զանգեղջս ի չարեաց, զհանդիպողս այսմ հայրէնական[դ] և կանոն[ա]կան սահմանադրութեանս, զտէր Մանուէլ նուաստ եպիսկոպոս Բըջնեա եւ Այրարաւեան նահանգի յիշեսջիք ի մաքրափայլ յաղթս ձեր, որով և դուք յիշեալ լիջիք ընդ սրբոցն՝ ի համագումար հանդիսին, ամէն:

Թվին ՊԾԵ. (1406):

* Աստվածաշունչը գրված է 1253 թ. Միքայել գրչի կողմից: Յակոբ Արիմեցին լրացրել է պակասները՝ սկզբից և մեջտեղից:

425

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ւ

Երևան 4066

Հետ. ստացող՝ Ենովի
վայր՝ Պղնձայգոյ անապատ

223բ

Յանուն ամենակալին աստուծոյ հօր և որդոյ և հոգւոյն սրբոյ. նու-
աստ Ենովի արեղայս ի Պղնձայգոյ անապատէն գնեցի զսուրբ տառս, որ
է տեսութիւն Սաղմոսին և Երեմիայի և Երգ երգողին՝ մի մեկնիչ և այլ
բազում բանք պիտանիք և ազտակարք: Արդ, ստացայ ի հալալ արդեանց
իմոց յիշատակ ինձ և եղբարց իմոց և ծնողաց իմոց, զի որքան կենդանի
եմ՝ ես վայելեմ, և յետ մահուանն իմոյ կրսէր եղբօրն իմ եղիցի՝ Ստեփա-
նոսին:

Արդ, որք օգտիք ի սմանէ ուսմամբ կամ օրինակելով՝ յիշեցէք զվե-
րոյասացեալ վերստին ստացող սորայ զԵնովի արեղայն և զիրսն ամե-
նայն, և դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, որ է աւրհնեալ
յակի տեան, ամէն:

Ի թվ. ՊԾԵ. (1406), յունիս ամսոյ ի ԺԴ. (14):

426

Տ Օ Ն Ա Պ Ա Տ Ճ Ա Ռ

Երևան 1979

Ծաղկող՝ Ղազար

ա

/// եղկելիս, քանզի բաղում մեղք ունիմ յիշ[եց]էք ի Քրիստոս Ղա-
զար ան[արժ]ան ծառայս և աստուած ձեզ յիշէ. ա[ն] մեղայդիր լերուք,
զի նորուում էի*:

բ

Գրիշ՝ Ստեփաննոս Եպիսկոպոս

36ր—

37ա

Քրիստոս որդի աստուծոյ, ի քո յահաւոր գալստեան, յորժամ // գաս
ի նորոգեալ զազգս մարդկան, յայնմ աւուր ահեղին յանւանէ կոչեա զժա-
ռայս քո զՍտեփաննոս Եպիսկոպոս՝ զստացաւ տառիս, և զհայրն իմ Կի-
րակոս, և մայրն իմ զՆազկաքուն, բարեխաւսութեամբ սուրբ առաքելոց
քոց՝ Յոհաննու և Յակոբայ: Ընդ նոսին և զեղբարսն իմ՝ զկենդանիքս և
զհանգուցեալսն ի Քրիստոս: Նա և զերախտաւորսն մեր զՆեքսէս վարդա-
պետ, և զՅոնանէս բարունի, և զԿիրակոս վարդապետ՝ իւրեանցայովքն,
ամէն:

գ

47ա

...Լուսաւորեա զիս... զՍտեփաննոս Եպիսկոպոս և առաւել թղթի կո-
կողացն:

դ

47ա

Ո՞վ սուրբ մկրտիչ Քրիստոսի, քո սուրբ միջնորդութեամբդ և բարի
բաղաքավարութեամբդ աղաչեա զմկրտեալն առ ի քէն ի Քրիստոս աստու-

* Գրված է Դավիթ մարգարեի նկարի վերին ձախ անկյունում:

ածն մեր ի քո յիշատակի աւուրս, զի դասակից քեզ և ամենայն սրբոց արասցէ զստացող տառիս զՍտեփանոս եպիսկոպոս, և ներսէս վարդապետ, զՅովանէս, զՊօղոս, զՎարդան, զԿարապետ, զՍտեփանոս, և զՄրկրիմիչ, զԴաւթեալս, զՊետրոս սարկաւազ, զՅովսէփ և զայլ միաբանքս, որք կան յայս տեղիս, ընդ նմին և ծնողսն իմ:

Ե

94աԶստացող սորա զՍտեփանոս եպիսկոպոսն, ... նա և ղուսուցիչն մեր և զերախտաւորն, զներսէս վարդապետն և զծնողսն իւր: Եւս առաւել քահանայքն մեր՝ զՅովանէս, զՊօղոս, զՎարդան, զԿարապետ, զՍտեփանոս, զՄրկրիչ, և զսարկաւազունքս մեր զՊետրոս, զՅովսէփ, զԴաւիթ և զմիւս Դաւիթն, նաև զգործաւորք սուրբ ուխտիս՝ զտնտէս, զմաճկալ, զհոգիս:

Գ

110ա Որ և զիս՝ զանարժան և զտխմար գրչակս Ստեփանոս եպիսկոպոս, և զհարաւատ եղբարսն իմ զԵղիա և զՅովանէս, որ սրով այլազգեացն կատարեցան....:

Է

169բ Եւ առաւել ըրբունոյս մերոյ նէրսեսի, և ինձ տրխմար և անարհեստ գրչիս, և իմոցն ամենայնի:

Ը

249բ ... և զՂազարոս, որ թուիթս կոկեաց:

Ք

370ա Խաչիւտ քո, Քրիստո՛ս, լուսաւորեայ զհոգի Աստուածայաւուր մուղդասուն, որ զայսչափ թուղթս է տուել, և ինձ մեղապարտ և անարժան գրչիս:

Ժ

387բ Քրիստոս աստուած... փրկեա և պահպանեա զՄուղղրոսի տնտեսն, որ զայս շափ թուղթս երեստ:

Ժա

248բ Աւաղ զայս դառն և դժւար աշխարհս, թէ որպէս կարենք զերծանել ի մեղաց*:

427

Ա Ս Տ Ո Ի Ա Մ Ա Շ Ո Ի Ն Զ

Վենետիկ 21 (376), Բ. Սարգիսեան, Ցուցակ, Ա, 166

Վաճառող՝ Յովան

Եւ Յովան արեղայ՝ Մարտիրոսայ որդի առ[ի] զԱռակս և զՅորս ի պարոն Բուրթէլէն** ՌՃ. (1100) դահեկանի և դարձեալ ծախեցի Մարտիր-

* Գրված է ստորին լուսանցքում: Գրողը Խիզանի ս. Խաչի միաբաններից է, որը եպիսկոպոս է դարձել ժն դարի սկզբներին: Ձեռագիրը դնում ենք 1407-ի թվաշարքում, երբ նա առաջին անգամ հիշվում է որպես եպիսկոպոս:

** Հավանաբար Սյունյաց իշխան Իվանի որդի Օրբելյան Բուրթելի մասին է խոսքը, որ իր երկու զավակների հետ զոհ գնաց 1407 թ. համաճարակին. ըստ այդմ ձեռագրի վաճառքը կատարվել է հավանաբար ժն դարի սկզբներին՝ մինչև 1407 թվականը:

րոս արեղէն, իմ սրտի յաւժարութեամբ նոյն դնովն: Յայսմհետէ նորա է, այլ մարդոյ դաւի շկայ ու ոչ խաւսք:

Ես՝ Խնձորաշահ վկա, ես, Իշխան վկայ, ես Բարսեղ վկայ, ես Պապ անուն վկայ:

Եւ ես Մարտիրոս անարժան աղաշնմ զամենեսեանդ, որք հանդիպիք սմայ կարգալով կամ աւրինակելով յիշեսցիք ի սուրբ յալօթս ձեր զհոգեւոր հայրն իմ զԻշխան և զամուսինն իւր զԱմբար, որ ի հալալ արդեանց ըստացան ըղսայ յիշատակ իւրեան:

428

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Երևան, պատառիկ 830

Ստացող՝ Յակոբ Ասպիսընկեցի

1ր Այլև զվերջին ստացող զՅակոբ վարդապետս Ասպիսընկեցի առ Քրիստոս յունն ամէնիւ և աստուած զձեզ յիշէ և նմա փառք՝:

429

Ճ Ա Ռ Հ Ն Տ Ի Ր

Երևան 2783

Գրիշ՝ Գրիգոր վարդապետ

ա

29ր Ողորմի ստացողի գրոցս Շահնուեցի Ստեփանոս արեղային, և ծնողաց նորին, ամէն, և Գրիգոր գծողին:

Բ

48ա Ով հանդիպողք այսմ գրի՝
Հնտիր բանիցս գովելի,
Ձմեզ յիշեցէք դուք ի բարի,
Յորժամ լըսէք յայս ատենի,
Մեղ ասացէք տէր ողորմի,
Սրբագրչի և ստացողի,
Աննայի՝ և իւրոյն ծնողի՝
Աղւոր-Տիկնայ և Թօղանի,
Այլև իւրոցն զաւակի,
Ստացողի մարն Աննայի,
Թաղէոսի, Մաթէոսի
Եւ հարն նոցին այն Մըկըրաչի:

Գ

58ա ... Մանաւանդ ստացողի գրոցս... Բեկեւուն և Ալիաթունին...

* Ձեռագիրը գրված է եղել 1334 թ. Գլաձորում, Յունան գրչի կողմից. պահպանվել է միայն 1 թերթ հիշատակարան և այս հիշատակագրությունը: Հակոբ Ասպիսընկեցին 1408 թ. Տաթևում ընդօրինակել է Գր. Տաթևացու Քարոզգիրքը: Նույն թվականին նա հիշատակված է Գր. Տաթևացու Մեծոփա վանք գալու առիթով, նրան ունկնդրելու եկած վարդապետների շարքում:

դ

68ա Մանաւանդ ստացողի գրոցս Հռոփսիմին և Ստեփանոսին:

ե

72ա Ողորմի ստացողի գրոցս Աննային, և ծնողաց նորին Աղաթ-Տիկնայ և Թօղանին, այլ և զաւակաց Աննային՝ Թաղէսսին և Մաթէոսին և Խուրջու-Մէլէքին, և հարս նոցին Մկրտչին, ամէն, և Գրիգոր գրչին, պիտականուն վարդապետին:

զ

91ա Մանաւանդ ստացողի գրոցս՝ Յովսէփ երիցուն, և Վարդկայ հոգոյն, և Գրիգորի գծողի սորին, և ծնողաց նորին, ամէն:

է

Գրիչ՝ Վարդան

173բ Արդ աղաչեմ զամէնեան, որք աւգտիք ի սմանէ, յիշեցէք ի սուրբ աղաւթս ձեր զՎարդան մեղապարտ գրիչ և զծնողսն մեր և զամենայն ազգայինսն: Յիշեցէք և զԹորոս երաժիշտ, որ զարինակս ետ և աստուած զձեզ յիշէսցէ՞:

430

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ւ

Երուսղէմ 1105[°]

Գրիչ՝ Ղազար
վայր՝ Աւագ վանք

ա

786 Փառք ... փափաքէի այսմ տառիս և ծաղկաւետ բուրաստանիս և յաւ-
ժարեցայ ի գործ իրիս վասն բանի մակացութեան և ի վարժս կրթութեան,
առ ոտս մեծ հռետորին և քաջ վարժապետիս իմոյ, որ միշտ բախէ
զգրունըս իմաստից միջնորդութեամբ սուրբ հոգոյն, որով սփռէ զեղու և
միշտ հեղու առ մեզ, և մեք ըստ կարողութեան մտացս մերոյ ընդունիմք,
որ և մանաւանդ մեզ կրկին երախտաւոր է, որ և կրկին վարձս հատուցէ
տէր աստուած, մանաւանդ թէ երեքկին, որ և երկցն աւթեան է՝ տեսակա-
նաւն և գործնականաւն է զարդարեալ, և մասամբ առաքինութեամբ պայ-
ծառացեալ, զի վարդապետն տա զփոխարէնն: Այլ որ մեզ երախտաւորք
են և ուսուցիչք յաւէտ թէ և սպասաւորք իմաստութեանց և եղբարք հա-
րազատք ի վարդապետէս [իւրոց կամ խնւացնէ և կամ մաքրէ]^{***}, զի մեր
աղքատութեանս բազում գործոյ պատճառ են, որ և զարինակ գրոցս
787 շնորհեցին || և զփոխարէն ի Քրիստոսէ առնուցուն զանվաղջան ուրա-
խութիւնն և զկեանս յօիտենական: Այլ և զեղբայրս մեր ըստ հոգոյ և

* Այս ձեռագրի մյուս հիշատակարանները, որտեղ և ժամանակն է նշված (1409 թ.), տպա-
գրված է սույն ժողովածուի Ա. մասում (էջ 99, հիշատակարան № 100):

** Քաղելով Մ. Տեր-Մովսիսյանի ձեռագիր ցուցակից սույն ժողովածուի Ա մասում տպագրել
ենք այս ձեռագրի գլխավոր հիշատակարանից մի քանի տող միայն (տե՛ս էջ 98, հիշատակարան
№ 98):

*** Փակագծերի մեջ առնված բառերը շնչված են անընթեռնելի դառնալու շփ:

զանընդակից մեր և զնորունծայ և զշնորհալից եղբայրս մեր զՌստապետ, որ գայ ևս բանի սիրող է և ցանկացաւ աստուածային իմաստիցն, և միշտ [ը]դձայ, թէ հասանի, և թէ ժոյժ ունի, նա կատարի, զի յաստուծոյ հասարակաց շնորհ սյարգեի, բայց ըստ ընթակայիս, որ պատշաճ է և պատրաստի. և զի սա ևս մեզ աւգնական եղև ի գրոցս ի դրել և ի կապել, զի Քրիստոս յիւր զալըստեան զայն կատարածն լսել տայ որդովն, հանդերձ ծնաւզաբն, թէ Եկայք մտէք յուր:սխուրթին տեառն, այլ և զի:սկանարժանս, թերևս արժանի առնէ աստուած իւր անշափ գթութեամբն: Որ և ձեռամբ իմով գրեցաւ ի թուականութեանս Յաբեթական տոմարիս ի Պ.-հրորդիս և Մ.-հրորդ, Ը.-հրորդ (1409) ամի կատարի:

Արդ, աղաչեմ, աղաչեմ, զի կար մեր այս էր, և դեռևս գիր առաջին է այս, եւ վասն շտապ գրելոյն և այս հետ դասին, որ և քան զմարտիրոսութիւնն այլ է դժուարին, և դեռևս ի կարդալս նոր էաք, և տկար մարմնով, և միշտ շարշարէաք, և այս շափս կարացաք գծել: Այլ և զգծողս՝ զիս զանարժանս ի կրանաւորաց Պապաւ անուամբ կոչեցեալ, և զեղբայրն մեր զԹորոսն. որ սարկաւագ էր և այժմ քահանայ եղև, որ աւգնական եղև ի թղթիս ստածելն, առհասարակ, յիշեցէք հանդերձ հարբ և ծնաւոք, և աստուած գծեզ յիշէ յիւր ատենին, և Քրիստոսի փառք յաւիտեանս, ամէն, ամէն:

Բ

563

Ո՞վ իմաստուն ընթերձող, մի մեղայդրել սխալանաց, զի անշափ է, զի սիրող եմ բանի, և խիստ եմ աղքատ. թէ չէ յարուեստէս խիստ եմ ախմար և մարմնովս յոյժ տկար, և ի մեղքն ոչ տկար և ոչ հեզգալ, ալլ արագ և խիստ ճարտար, բայց միայն միշտ ծուլանալ, վայ է: Եւ մեղ մի մեղադրէք վասն գրոցս, թէ՛ ախմար է գրող սորայ, վասն սխալանացս, որ պատահի ի գիրքս և կամ վասն անյարմար կարգիս, այլ ողորմած եղևրուք և ողորմիս ասացէք, որ ևս դուք լսէք, այլ և մեր ծնաւզացն՝ հոգեւորացն և մարմնաւորացն և այլ երախտաւորացն, որ մեզ երախտաւորք են:

Այլ և պատճառ գրոցս այս է, զի մեք տկար էաք ի քերդողացն, և աղքատ էաք ի մարմնօր ընչաց, և անտէր էաք, և մեք միայն եմք մնացել ի յաղգէ՝ ի հոգեւորէ և ի մարմնօրէ, և բանի սիրաւոյ էաք և յոյժ փափաքաւդ: Մեք յոյս զայս գրաք, թէ գրոց փափաքողքն այսպիսեացս սովոր են, կարեն զսխալն ուղղել և զմիտս բանին յայտնի կացուցանել: Գրեցաւ սա յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս մեծ վարժապետիս մերոյ Գեորգէէայ, ի գաւառէս Դաւանաղեայ, որ և առաջնորդ է սա վանիցս Աւաք կոչեցեալ, ընդ շքով տիրամաւր սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Առաքելոցս և սուրբ Կարապետիս, զի և աղքատաց է սա տեղիք, մանաւանդ թէ շնորհս բաշխեն և առաւել պարգեւեն:

Գ

Ո՞վ եղբարք իմ, հանդիպողք սմա, աղաչեմ անմեղադիր լինել մեզ, զի զհետակա քարոզիս զօրինակն ըշտապով էր, մենք զայս ի տեղն թողաք և զան գրեցաք, ապա հետ այս քարոզիս այսոր կէսն է և այս նշանս*:

* Այս բառը ձեռագրում հապավւած է այսպէս՝ «պտճ.»:

** Այդ նշանը դրված է 628 էջի սկզբում. ուստի այդտեղից սկսվում է կիսատ ընդօրինակված քարոզի շարունակութիւնը:

Գ

Մի մասի գրիչ՝ Արիստակէս Սեբաստացի

Ո՛վ եղբայր իմ սիրելի,
 Եւ սպասաւոր տեառն բանի
 Մեծ րաբունոյն Գէորգէի՝
 Հաւրն իմոյ բազմերախտի,
 Տէր Ղազար առաքինի
 Եւ կրանօոր խիստ ի մարմնի՝
 Արիստակէս Սեբաստացի,
 Որ զսակաւ գիրս գրեցի,
 Ընկալ սիրով և լեր անմեղադրելի,
 Թէպէտ ի տուն տալն զքեզ վիրատրեցի,
 Եւ այս քան, զոր ես քերեցի,
 Ի խորհուրդ երորդութեանն յարմարի,
 Զոր իմաստնոցն է այս պարզ և յայտնի:

431

ԳԻՐԲ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Նրեան 5861*

Գրիչ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Մեծուիա վաճառ

Ա

46բ

Աղաչեմ և ես տարամերժեալս ի կենաց մեղացն գործով, զսուրբ ընթերցողսդ, զի յորժամ ընթեռնուք և կամ հարաւանցի տեսութեամբ, յիշման արժանի առնել միով տէր-ողորմախ, զի ըստ աղաչանաց ձերոց քաղցր ակամբ հայեցցի յիս ստեղծիչն իմ Քրիստոս, զոր խոստովանիմ ճշմարիտ աստուած:

Մանաւանդ յիշել աղաչեմ զծաղկեալն ծերութեամբ և զարթնացեալն ընդդէմ բարի գործոց, զբազմերախտ և զհոգեւոր հայրս իմ զԿարապետ կրօնաւորն, որ բազում աշխատեալ է ի վերա մեր, և տակաւին ես կայ ի նոյն գործ: Հատուցէ նմա Յիսուս Քրիստոս զպսակն անթառամ և զկեանքս անվախճան: Եւ դուք ասացէք, ամէն, ամէն եղիցի: Զի և ձեզ ողորմեացի ողորմածն աստուած, ամէն, զի ամենայն եթե[ր]ածին կարօտ է ողորմութեանն աստուծոյ:

Բ

Յայսմ վայրի յիշեցէք ի Քրիստոս զբազմերախտ հայրս մեր՝ զԿարապետ կրօնաւոր, որ գր[ւ]անաց օրինակ երբ, զի յօրինակս մեծ սխալ գոյր, թողցէ Քրիստոս աստուած զամենայն սխալանս սորա, ամէն:

* Ճեռագիրն ընդօրինակված է Սարգիս Մեծոփեցու 1409 թվականի ընդօրինակությունից (Մատենադարան, № 921) և վերջում արտագրված է նաև Սարգսի հիշատակարանը (տե՛ս «Մեղարի հիշատակարաններ», էջ 93—94), սակայն վերջից թերթ է ընկել և թերթ է: № 921 ձեռագրի ստորին լուսանցքում կատարված ուղղումներն ու լրացումները այստեղ արդեն բնագրի մեջ են անցկացված:

Ձեռագիրը, ուստի և հիշատակագրությունները, գրված են Գր. Տաթևացու կենդանության օրոք, հետևաբար՝ 1410-ից առաջ: Պայմանականորեն դնում ենք 1409-ի թվաշարքում:

Գ

137ա Քրիստոս աստուած... յիշեալ զմեղուցեալ ծառայքս քո զԿարապետ և զՄկրտիչ, և քաղցր ակամբ հայեայ ի դինս արեան քո, զի դու ես բազմ-
ողորմ:

Դ

140բ Տաղէ Քրիստոս աստուած զիւր անմահական պտուղն Ստեփանոսին,
որ հանապազ կերակրէ զմեղ պտղով այգոյս:

Ե

154բ ... Մանաւանդ փրկեցեղ Քրիստոս աստուած զաղէխարշեալ ծերունի
հայրս իմ զՍրապէլ ի կողմանէ ձախոյն և դասեսցի ի դասու աջակողման
ամէն, զի աշխատի բազում երթեկեկութեամբ:

Ղ

352բ Տէր աստուած իմ Յիսուս Քրիստոս յորժամ դաս ի պսակել զսուրբս
քո աղաչանօք սրբոյն Նդիայի և Ենովքայ քաղց[ր] ակամբ հայեա ի ծա-
ռայքս քո՝ ի Կարապետ կրօնաւորն՝ պատրաստող դրոց նիւթոյս, և ի Մը-
կրտիչ գծող գրոյս, զի յոյժ կարօտ եմք յղորմութեան քո: Մանաւանդ և
զծնողս մեր՝ զհանգուցեալսն և զկենդանիսն, և դուք որ զամէն ասէք,
զնոյնն գտչիք, ամէն, եզիցի:

Լ

370բ Տէր աստուած իմ, պսակեայ զբարեպաշտ մայրն իմ զԲաղդատ, և
ողորմեա նմա ընդ մեծի ողորմութեան քում:

Ր

376բ ... Մանաւանդ զԿարապետ կրօնաւորն, որ տուն կուտայ գրոյս, տացէ
Քրիստոս սմա տուն և տեղի առ սուրբ և սիրելիս իւր, ամէն:

Ք

12ա ... Մանաւանդ յիշել աղաչեմ ի տէր Յիսուս զերկրորդ ստացիչն իմ
զԿարապետ Բ. (2-րդ) կրօնաւորն, որ յոյժ աշխատի վասն իմ:

Ճ

Գրիչ՝ Թումայ

217 Աղաչեմ զքնարդ հնչման հոգւոյն աստուծոյ՝ զսիրասնունդ զհոգեկոր
և զհարազատ եղբայրդ իմ զՄկրտիչ կրօնաւոր և զաշակերտեալդ բանին
աստուծոյ ընկալ զսակաւ գիծս ի Թումայ մեղուցեալ քո հոգեկոր եղբօրէ,
ի հաճոյս քո և մի ի զայրացումն, և յիշեա ի սրբանուէր աղօթս քո, վասն
սիրոյն Քրիստոսի աղաչեմ զքեզ, զի այս էր կար մեր:

432

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՅ

ծրուաղէմ 569, Ն. Պողարեան, Յուցակ, Ե, էջ 110—111

Գրիչ՝ Թումայ

Ա

Ջանարժան հոգս յիշեայ, եղբայր, ի սուրբ աղաթս քո խնդրող բա-
նիս զԹումա: Աւա՛խ տառապանացս, բաղձանքս նեղէ զիս, և թուղթս
վատ, և աւրինակն փութով խնդրի:

Ք

Աւա՛խ, որ մութն է և շեմ տեսնել, հոգիս կու ելանէ, ո՞նց գրեմ, և կաթիլքս աւելի:

Գ

Թվին ՊԾԸ. (1409) Անդրէասն փոխեցաւ ի Քրիստոս, ի սահմի ի Ա. (1), օրն երկուշաբթի, և սաստիկ ձին:

Պ

Աւա՛ղ, որ լոյս շեմ գտանել որ գրեմ, ձմեռն է և մութն, այսօր եղև փոքր մի լոյս:

Ե

Աւա՛ղ եւ եղով զիս, թէ որքան է տառապանքս, ձմեռն և մութն, և շարն կատարեալ հեղաւ թանաքն, և եղև անձինս խաւար:

Ղ

Թվին ՊԾԸ. (1409) արհնեցաւ քրեւորդին իմ Ստեփաննսն աբեղայ, յաղուհացն ի միշոցն կիրակին, որ արարերն օրհնութիւն:

Է

Հոգի Թումի, բանի խնդրողի, լուսաւորչին Գրիգորի յանձն եղիցի*:

433

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Զմատ 227 (276), Մ. Քեշիշեան, Յուլի, էջ 542

36բ

Արդ յերեսս անկեալ պաղատիմ մանկանցդ եկեղեցւոյ, որք հանդիպիք այսմ կտակիս, յաճախիմաստ քերականիս և ||| թեան խրատիս, յիշեսցիք ի բարին Քրիստոս զա ||| արեգակն զքրիստոսածաւալ աղբիւրն զհոգեւոր հայրն մեր և զծնաւ զմեծ ըստնապետն Գրիգորիոս որդի Մերին, որ ||| ողորմութիւն շնորհաց մեզ մեղուցեալ անձին պիտակ անուն վարդապետի ||| ի մեծ թուականին Հայոց ՊԾԹ. (1410) ||| ոչ ըստ արժանաւորութեան իմոյ, այլ ըստ անխարդախ սիրոյն և հայրական [գթո՛ւ]-թեանցն, զոր ունի առ մեզ: Եւ դուք յիշեալ լիշիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ:

Այս Քերականս ||| բարձր ||| Աստուածածնին, ամէն:

434

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երեան 1716

Գրիշ՝ Յակոբ Արիմեցի

75բ

Զմեղուցեալ Յակոբ վարդապետս Արիմեցի աղաշեմ յիշել ի տէր, ի թվիս ՊԾԹ. (1410)**:

* Առաջին հիշատակարանից բացի, բոլոր մյուսները զրված են էշերի ներքին լուսանցքներում:

** Զեռագիրը զրված է 1276 թվականին. երկու թերթ հետագայում լրացրել է Արիմեցին և վերջում թողել այս հիշատակագրութունը:

435

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5982

ա

346բ Փառք անծնին հօր և ծնիցելոյն ի նմանէ որդոյն միածնի...
Արդ գրեցաւ ի թիւս Հայոց ՊՄԹ. (1410) ձեռամբ ան*

բ

Աղաչեմ զքեզ զիս էլ յիշեալ յորժամ կարդաս զյիշատակարանս՝
ըզժաղկաւդս և դու յիշեալ [ւի]ջիք**:

436

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԱՏԹԷՈՍԻ ԳՐԻԳՈՐԻ
ՏԱԹԵՆԱՅԻՈՅ

Երևան 1223***

ա

583 ... Արդ, գրեցաւ հոգիարարուի մատենանս, որ է քաղուածոյ աւետարանին Մաթէոսի, արարեալ մեծ բաբունոյն և քաջ հռետորի, տիեզերահրուշակ և մեծահամբաւ վարդապետի՝ զուարթուն անուն կոչեցելոյ, ի պարծանս մանկանց եկեղեցոյ և ի յիշատակ բարի հոգոյ իւր և իւրոյ վարժապետի, զոր տէր Յիսուս փոխանակ այսմ հոգևոր գանձոյ տացէ նմա զբազմելն ի սեղան հարն, և մատուակել նմա զփափագելին իւր՝ զանհասանելին այժմոյս, զոր և անդ յայտնելոց է սիրելեաց իւրոց, այսինքն զխորհուրդ իւրն տնաւրէնութեան, այլ և երանաւէտ ձայնին արժանաւորեսցէ լսել՝ Մառա բարի և հաւատարիմ, և տալ իշխանութիւն ի վերայ Ժ. (10) քաղաքաց յաղագս շահեցուցանելոյ զարծաթ բանին, և մտանել յուրախութիւն տեառն, ամէն:

584 Եւ գրեցաւ սա ի թվականութեանս Հայոց ԸԺ. և ի Կ. (1411) ամի, ի սուրբ մենաստանս, որ կոչի Աւագ անապատ, ընդ հովանեաւ ամենաւրհնեալ սրբոյցոյ Աստուածածնին և սուրբ Կարապետիս և սրբոց Առաքելոցն, ի յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս մեծ բաբունապետիս և քաջ փաղեբային՝ վարժապետիս մերոյ Գեորգ վարդապետի:

Արդ, գրեցաւ սա ձեռամբ յոգնամեղ և սուտանուն կրանաւորի Աւետիքի, վասն որոյ աղաչեմ զգրոց աշակերտեալ մանկունք և զսիրողբ բանի, զի ի հանդիպիլն ձեր այսմ տառի յիշեսջիք ըզսուտանունս սիրող բանի, խնդրելով զթողութիւն յամենագութ տեառնէն մերմէ... Այլ և յիշեսջիք զբազմերախտ և զգորովագութ հայրն իմ հոգևոր և զուսուցիչ՝ զհեղահոգի և զսրբասնեալ բանի սպասաւորս զտէր Սահակ, և զհարա-

* Շարունակութիւնը, անհայտ պատճառով, չի գրված:

** Մաղկողի այս հիշատակագրութիւնը գրված է 346բ էջի ստորին լուսանցքում:

*** Այս հիշատակարանից մի փոքր հատված, քաղելով Մ. Տեր-Մովսիսյանի Ցուցակից. հրատարակել ենք սույն ժողովածուի Ա. մասում (էջ 130, հիշատակարան № 131): Հետևելով Մ. Տեր-Մովսիսյանին այնտեղ ձեռագիրը սխալմամբ կոչել ենք «Մեկնութիւն տումարի Յակոբայ Ղրիմեցոյ», որ միայն ձեռագրի վերջին մասի նյութն է. հիշատակարանը նրան չի վերաբերում:

զատ եղբայրն իւր՝ զշնորհալի և զգեռաբոյս ծաղիկն՝ զտղայ հասակաւ զփոխեցեալն առ Քրիստոս զՏղապարտնն, և զհայրն իւրոյ՝ զպատուելի քահանայն զՍեղբեստրոս, զոր և մարտիրոսական արեամբ նահատակեցաւ, աղաչեմ յիշել ի տէր և մեղաց թողութիւն խնդրել, զի տկարութեանս մերոյ աւգնական եղև, և զկէս գրոցս գրեաց, զոր տէր Յիսուս գրեսցէ զսայ ի գիրն կենաց անշնչելի...

Բ

Ո՛հ, ո՛հ եղկելի անձինս և թշվառ ոգոյ, զի յամենայն բարութեանց դատարկացեալ եմ և փարթամացեալ մեղաւք, մանաւանդ զի զաղտնի նետից բանսարկուիին խոցեցայ այժմ՝:

437

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5510**

Գրիշ՝ Թագուր
վայր՝ Ոստան

Ա

274ր

Արդ ես Թագուր և որդիքս իմ Մերու[ն], Նիկողայոս, Խաչատուր և Դաւիթ, տե[սաք զԱւե] տարանս գերի ի ձեռս տաճկանց, միաբան[եցաք] և զնեցաք սուրբ Աւետարանս յիշատակ մեզ և [ծնող]ացն մերոց և ամենայն մերձատրացն՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն:

Արդ որք հանդիպիք աստուածայ[ին] բուրաստանիս և ամենալի սուրբ սեղանոյս, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զբարէսէր հոգիքն զ[Մե]րուն, զԽաչատուրն, զՆիկեղոսն, և զԴաւիթ, և ծնողսն իւրեանց զԹագուրն և զՇուշան, և զքոյրս զԱմբարն, և զկողակիցն իւրեանց զՓաշէն, և զՇարմելէֆն, և զաւակս իւրեանց՝ զԹումէն և զԹագուրն և զՊօղոսն, զՎասակն, զՍարգիսն և զԱտոմն և այլ ամենայն արեան մերձատրս իւրեանց՝ զկենդանիսն և հանգուցեալսն: Եւ որ լի բերանով և բոլոր սրտիւ Աստուած ողորմի ասէ զողորմութիւնն ի Քրիստոսէ առցէ, ամէն: Ընդ նոսին զՀաթունշն և զՀամօշն:

Բ

Դարձեալ յիշեցէք զպարոն Թագուրն և զորդին իւր զԴաւիթն և զորդին Դաւրիժն Զ[Վ] զն՝ և զայլսն, և զորդի Հայրապետին զԽաչատուրն և զգուստըրն զԳուլէն, զՎարդն, զՇուշանն, զԽամսուրն և զԴրիգտրն, և զՄերունն, և զԲ (Չ) Շուշանն փոխեալն առ Քրիստոս, և կողակիցն Հայրապետի՝ զՄոջանն, և զեղբայրքն՝ զՄերունն և զՊետրոսն՝ զփոխեցեալն առ Քրիստոս, և զմիւս որդին Դագուրին զ[Նիկե]ղայոսն, և զորդի նորին զՅովաննէս քահանայն, և զԱտ[ոմն], և զՍարգիսն, և զորդին Յովաննէս քահանայն,

* Գրված է 498—499 էջերի ստորին լուսանցքում:

** Հիշատակարանի սկիզբը տե՛ս սույն ժողովածուի Ա մասում (էջ 128—129, հիշատակարան № 129), ուր կա Թվականը (1411 թ.) և վայրը: Երկրորդ էջը, որ ծածկված էր ուրիշ թղթով, անշատեցիք վերջերս և ներկայացնում ենք ստորև:

զԿարապետ քահանայն, և զորդի նորին զՄելֆոնն և զԿիրակսն և զմի/||/ս
Մէլֆրսն փոխեցեալն առ Քրիստոս:

Ո՛վ լուսերամ դասք քահանայից և սարկաւադաց և ժողովրդաց, երեսս
անկեալ աղաչեմ զձեզ:

438

Ա Ի Ե Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն

երևան 7353

Ստացող՝ Հայրապետ

2բ

Դարձեալ աղաչեմ զընթերցող սուրբ Աւետարանիս, զի յիշէ՞ր ի սուրբ
յաղաթս ձեր զվերստին ստացաւ սուրբ Աւետարանիս զսրբակրան քա-
հանայն զՀայրապետ, որ ի յարդար վաստակոց իւրոց ըստացաւ զսայ ի
յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց, և ի վաշելումն անձին իւր և զաւակի իւ-
րում, ի թվ. ՊԿԱ. (1412) ամի: Արդ, որք աւգտիք ի սմանէ յիշեց[էք] ի
սուրբ յաղաթս ձեր զպատուելի քահանայն զՀայրապետ, և զծնողսն իւր,
և զամենայն արեան մերձաւորսն իւր, և Քրիստոս աստուած զձեզ յիշեսցէ
յիւր սուրբ յարքայութիւնն և ի փառսն, ամէն:

439

ՄԱՏԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԳՐ. ՆԱՐԵԿԱՅԻՈՅ ԵՒ ՆՈՐԻՆ
ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՐԳՍԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

նրուաղէմ 1324

Գրիչ՝ Սիմէոն
վայր՝ Սուրխաթ

717

... Աստանօր իրաւապէս զկայ առցէ ի կատարումն և ի գլուխ
աւարտման այսմ աստուածապատում մատեանս որ կոչի Նարեկ, զոր
արարեալ է մեծ վարդապետն Հայոց Գրիգոր Նարեկացիէ, և զլուծումն
սորին, զոր արար յետոյ վսեմամիտն և ճարտարաբանն Սարգիս վարդա-
պետն՝ ի յառաջին ձայնէն մինչև յաւարտ շնչոյն լիակատար զլուծումն
սրել է: Այժմ աղերսեմ և խնդրեմ ի խորոց սրտէ զհարազատգութ հարց
և եղբարց մերոց հոգեւորաց, զի կաթ մի արտասուաց ի կաթիլ դուլէ ձեր-
մաղթանաց ցաւդեսցէ վասն կենաց հարազատին իմ եղբօր Յովանէս
կոչեցելոյ, և ինձ տառապեալ ոգոյս Սիմէոնիս, և լուսացէ դբազմաշարաւ
ոսկերս մեղօք մեռելոյս, զի մեք՝ երկոքեանս եմք գրել զդիրքս, սակաւ
մի ի Նարեկացոյն և զլուծումն ես գրեցի, և զգիրաւիւր ընթեռնելոյն
զձեռնագիրն նա գրեց, որք իբրև զմի մարմին բանական և յերկուց առ
մի կերպարան շինել դիմաց կենցաղակցելով, ոչ միայն հարազատք, այլ
և միաշունչ համապատիւք զուգահաւանք, ի չորից աչաց առ միևնոյն
շաւիղ խորհրդոյ տեսեալք: Եւ մաղթեմ եղբայրական սիրով ի ճաշակո-
ղաց... այսմ սեղանոյ յոթնօրէն և ախորժահամ հանդերձելոյ՝ յիշատակէ՛լ
ի մաղթանս ուղիղս զծնողսն, և զեղբայրն մեր, որ հոմանուն է աստեա-

* Երկրորդ հիշատակարանը որված է այլ ձեռագրով, մի փոքր ուշ, սակայն հիշյալ անձ-
նավորութիւնները նույնն են (Թազվորն ու իր ժառանգները), այդ պատճառով դրեցինք այստեղ
վերջին տողը մաշված է և չի կարդացվում:

հաս զօրավարին, և դարձեալ կրկին անգամ աղաչեմ, զի յիշման արժանի առնէք զՅովանէս կրօնաւորն զմականունն մի մոռանալք, զի սա ծնօղ է մեզ հոգեւոր և նախախնամող մեր տկարութեանս: Որ և ձեզ յիշողացդ և մեզ յուսացելոցս, առհասարակ, ողորմեսցի բարերար և բազմողորմն աստուած Յիսուս Քրիստոս, ամէն:

Շրջապատեալ զմեզ շրջագայութեամբ տումարի հայկազեան սեռից՝ հարիւրից կրկնակի քառից և միոյ թուոյ և Ժ.-անց վԼյից (1412), զղանութիւնն Ճալալաւին սուլտանն, որդի Թօղթամիշին. և տիրեաց աշխարհս մերում, որ կոչի Սուխաթ: Գրեցաւ սայ ի յայսմ նահանգիս ի հրեշտակարանակ վանօրեայս, առ դուրս սուրբ Լուսաւորչիս, որ է հուս սուրբ Յովանէսին, որ կոչի Օթուզ. նա և զպատուելի ծերունին զՏաւեական վարպետն, և զհեզահոգի եղբայրն մեր զԹադէոս կրօնաւորն. և զՍարգիսն յիշ[եցէք]:

440

ՅԻՍՈՒՍ ՈՐԴԻ ՆԵՐՍԻՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

Երուսաղէմ 1238

ա

Գրիշ՝ Առաքել

277ա Գրեցաւ ոտանաւոր տառս Ներսէսի ձեռամբ Առաքելի մեղօք լցեալ և անիմաստ գրչի. ի թվ. Հայոց ՊԿԱ. (1412): Արդ, որք հանդիպիք սմա կարդալով կամ արինակելով յիշեցէք ի սուրբ ազաւթս ձեր ղԱռաքել զծող և զծնողսն:

բ

Գրիշ՝ Վարդան

283ա Զմեղապարտ գրիշս զսուտանուն քահանայ Վարդան աղաչեմ յիշել ի տէր սուրբ աղաւթիւք ձերովք, և զծնողսն մեր, և զեղբարս, և զամենայն ազգայինս, և աստուած զձեզ յիշէ:

441

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 251, ն. Պողարեան, Յուլի, Գ, էջ 17—20

Ստացող՝ Կոստանդին Վանկացի

ա

327բ Ես նուաստ անուամբ միայն եպիսկոպոս տէր Կոստանդինս Վանկացիս, զոր էի սուրբ Աթոռն, նայ հրաման եղաւ ինձ ի յիմ պարոն ի հոգեւոր տիրոջն և ի տէր Վահրամէն. և ի յայլ իշխանացն գնալ ի Կաֆան. վասն նոցա սիրոյ և խաղաղութեան: Եւ ես ի հարկէ և յիշխանութենէ սուրբ Աթոռոյն, յանձն առի անկամայ սրտիւ գնալ ըստ հրամանի պարոնացն: Եւ վասն դժնդակ և սառնամանաց աւգաւն, որ էր սիրտ ձմռան, յունվար ԺԵ. (15), շատ վիշտ և շարշարանք կրեցաք ի ճանապարհին, որ ԺԵ. (15) ար ի ձունին ի մէջն գնացաք գիշեր և ցորեկ, որ շատոց ռաք և ձեռք և ականջ անկաւ ի դառնութեան ժամանակին:

Եւ հիւ որ ի նաւ մտաք, նայ բարիատեացն սատանա յարոյց ի վերա մեր ազգի-ազգի շար հողմեր, որ զոր Ա. (1) արն կերթայաք, նաև մէկալ արն ի յետ կու բերեր, և հանց ալեկոծութեան հանդիպեցաք, որ ճար շունէաք վնաստուած, և ինքն Քրիստոս աստուած ողորմեցաւ ու աղատեց զմեզ ի յանդնդային կործանմանէն, ըստ մարգարէին, որ ասէ՝ Անցաք մեք ընդ հոր և ընդ ջուր և հաներ զմեզ ի հանգիստ քո:

Եւ անաւրէն անհաւատ պարոն Խրիմին Կաւկասն պաշարեալ էր զաստուածայապահ քաղաքն զԿաֆայն, և յամէն ար աստուածասաստ բարկութիւն, ու կռիւ, ու արիննահողութիւն էր ի վերայ քրիստոնէիցն: Եւ այնպէս ի նեղութիւն մնաց քաղաքն, և մենք մինչև ի գալուստ հոգոյն սրբոյ, որ է պենտակոստոս: Եւ ետ աստուած զիւր անխռով խաղաղութիւն քաղաքին և երկրին, ըստ բանին տեառն, թէ Զխաղաղութիւն իմ տամ ձեզ: Եւ ես տէր Կոստընդինս որ բերի զքաղաքին զբահանայք, և զտանուտէրքն, զխոճանին և արաք յիրեանց մէջն խաղաղութիւն և սէր:

Եւ ես տէր Կոստընդինս, որ ի բազում ժամանակաց ի վեր փափաքէի այսպէս վայելուլ ձեալք աղէկ մագաղաթ պայծառ, գեղեցկագիր, ըզորդաբան, ոսկիափայլ, և երփներփ գոյնաւք ծաղկեալ և առատայլի ոսկով զարդարեալ աստուածայխաւս և սուրբ Աւետարանի. և ի բազում քաղաք և ի գեղ, ի վանգ, ի յանապատ խնդիր էի և ի հարցումն, և ոչ կարէի զբաւանել զիսափաքելիս իմ: Այլ ապաւինելով յաստուած ար ըստ արէ խնդրէի ի յաստուծոյ, զի տացէ զխնդրուածս սրտի իմոյ: Եւ Քրիստոս աստուած, որ առատն է ի տուրս բարեաց և զիտող է զաղտն[ե] յաց մարդկան, յայտնեաց զսուրբ Աւետարանս մեղ, ըստ բանին տեառն, եթէ Որ հայցէ՝ զտանէ և որ բախէ՝ բաց[ց]ի նմայ: Եւ այլ թէ Զոր ինչ խնդ[ր]ւք հաւատով, յանուն որդոյ ի հաւրէ, տացի ձեզ. և այլ թէ Որ գայ առ իս, ոչ հանից զնա արտաքս:

Եւ էր սուրբ Աւետարանս ի խոճայ Ասիլաթինն ի մաւտ գրաւական, որ էր աղգաւ ասորի, ՌԹԺ. (1200) դրամաւ: Եւ մենք քահանայ և տանուտէր առ նա յուղարկելով շատ աղաչանաւք և արհնութեամբ հազիւ կարացաք առնուլ զսուրբ Աւետարանս. Ռ. (1000) դրամ, որ է Ֆլորի ԻՔ. (22) և տվաք նոր կապել, և ԹԺ. (900) դրամ տվաք որ արծաթեցին, որ է Ֆլորի Ի. (20), և ի Սամիսոն տվաք ոսկիքերել Գ. (3) Ֆլորի, որ է ջումլայ ԽԶ. (45) Ֆլորի:

Արդ ես նվաստ անուամբ միայն եպիսկոպոս տէր Կոստընդինս Վաճկացիս, յերես անկեալ աղաչեմ զամենիսեան զհարքտ և զեղբարքտ և զորդիքտ, որք հանդիպիք այսմ աստուածախաւս և սուրբ Աւետարանիս, եպիսկոպոսունք, վարդապետք, քահանայք, սարկաւագունք, կարդալով, տեսանելով կամ արիննակելով, աղաչեմ զձեզ յիշեցէք ի սուրբ և ի մաքրաւիայլ յաղաթս ձեր զտէր Կոստընդինս, և զծնաւդս իմ զՎասիլ, և զմայրբն իմ զՏիբուինի, և զԱստուծոյ արիննաւք զամուսին իմ զՄարիուն, և զաստուածարար որդեակն իմ զԱկիօք, որ Ժ. (10) ամեայ փոխեցաւ ի Քրիստոս և ինձ մեծ սուգ և տրտմութիւն եղև, որ այլ չունիմ ինձ միւլթար լաշխարհս, բայց միայն զՔրիստոս, որ միւլթարիչ է հոգոց և մարմնոց, կենդանեաց և ննջեցելոց:

Դարձեալ աղաչեմ զձեզ սուրբ հարք, յիշեցէք և զհաւրաբեռն իմ՝ զՄարանէ, զՄարթա, Զապլուն, զԱվիծ, և զայլ արեան մերձաւորն իմ առհասարակ:

Դարձեալ աղաչեմ զձեզ սուրբ հարք, յիշեցէք զայնոսիկ, որք կանկնեցան և աշխատեցան և աւգնական եղան ի սուրբ Աւետարանիս ի գնելն, ի յարժաթելն, ի յոսկելն, և ի յայլ ամենայն անաւթքս եկեղեցւոյ: Եւ զիս զանարժանս զտէր Կոստընդիս արժանացոյց Քրիստոս և կատարեց զխնդրուածս իմ, որպէս աստուածահայրն ասէ. Տացէ տէր ի սրտէ քումէ, զամենայն խնդրուածս քո նայ կատարեսցէ: Եւ այլ թէ Զկամս երկիւղածաց իւրոց առնէ տէր, աղաւթից նոցա լսէ և կեցուցանէ զնոսայ: Եւ խնդրեմք ի Քրիստոսէ, որ զձեզ՝ զյիշողքս և զմեզ՝ զյիշեալքս սուրբ հայրապետացն և սուրբ վարդապետաց դասակից և մասնակից արասցէ:

Արդ ի վերջին ժամանակիս դարձեալ գնեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ տէր Կոստընդիս, և նոր կազմեցաւ, և արժաթապատ զարդարեցաւ, ի մեծ թւին Հայոց ՊԿՔ. (1413), ի հայրապետութեան տեառն տէր Յակոբայ կաթողիկոսի ընթանուր ամենայն հայկաղան սեռի, և ի նորա աթոռակալութեան տէր Վանքամին, և յիշխանութեան Հայոց պարոնացն՝ պարոն Կարապետին և պարոն Թորոսին, որդիք պարոն Ասիլպակին, զոր խնդրեմք ի Քրիստոսէ և ի սուրբ Լուսաւորչէն, որ պահել է և պահեսցէ խաղաղութեամբ՝ մինչև ի խորին ծերութիւն, տամբ և աստուածատուր զաւակաւքն, և ամենայն գոյիւք, ամէն: Եւ Քրիստոսի փառք յաւիտեանս յաւիտենից ամէն, ամէն:

Արդ աղաչեմ զամենեանեան զվերջին յիշատակարանս գրողն՝ զանուամբ միայն էրէցս զԱստուածատուրս յիշել ի տէր, և դուք յիշեալ լիջիք ամէն:

Բ

4ր Աստուած արհնեալ է յաւիտեան,
Որ է գիտող գաղտնեաց մարդկան,
Եւ տայ պարգևս առատական,
Որք հաւատով ի նա յուսան,
Արդ աղաչեմ զամենեանեան,
Որք կարգաւորքդ էք միաբան,
Որք ընթեռնուք զԱւետարանս
Ի հանդիսի կամ ի խորան
Զտէր Կոստընդիս զանպիտանս
Յիշել յաղաթս արէք արժան:
Որ այսպիսի Աւետարան,
Փափաքէի ի փոքրութեան,
Բազում քաղաք և ի գեղան,
Խընդիր էի և ի հարցման:
Եւ ոչ գտնի այսպէս յական,
Եւ ոչ ամէն շնորհօք ի լման:
Ամէն իրօք սա գովական,

Օւ հաճելի աշաղ մարդկան:
 Զեալք է լաւ և աննրման,
 Ոսկով իլի և երփոտենան,
 Գեղեցկագիր և ուղորդաբան,
 Մագղադ պայծառ, որ հեշտ կարդան:
 Ոսկի անուն տէրունական,
 Հայնց որ վայլէ փրկչին անուան.
 Համաբարբառքն ի ներս ի լման,
 Ոտանաւորքս ի մէջըն կան:
 Արծաթապատ և պատուական,
 Բազմապատկերք և փրկչական:
 Եւ աղաչեմ զամենեւեան,
 Որք հանդիպիք այսմ մասեան,
 Զյիշատակարներս ի լման կարդան,
 Զինչ որ ի շորս դուրսն կան,
 Եւ զիս յիշման արէք արժան,
 Եւ իմ մեղացրն թողութեան,
 Ըստ բանին տէրունական,
 Եւ հրամանին անսխալական,
 Թէ զոր կապէք՝ կապեալ մընան,
 Եւ արձակեալքն ուրախանան:
 Ես այս յուսովս եմ ի հայցման,
 Տէր Կոստընդիս ես անսխալան:
 Ընծայեցի զԱւետարանս՝
 Ի սուրբ քաղաքս տնաւորինական,
 Եւրուսաղէմիս պանծական,
 Որ Քրիստոսի է գերեզման.
 Ինձ և իմոց պատճառ յիշման,
 Որ զմեզ յիշէք միշտ անխափան.
 Եւ դուք և մեք ի մի բերան
 Աւրհնեմք զաստուած ի յաւիտեան,
 Որ կատարէ զկամրս հայցման
 Եւ ըզխնդիրս որդոց մարդկան:

Գ

Եր—?ա Աստուած արհնեալ յամենայնի,
 Հայր և որդի և սուրբ հոգի,
 Որ տալ իւրս [ա] շխարհի,
 Ըզպարգնս առատ և իլի:
 Տէր Կոստընդիներս Վանկեցի,
 Որ ի փափազ Աւետարնի,
 Եւ ոչ ես այսպիսի,
 Գեղեցկագիր ոսկով իլի,
 Արծաթապատ և ցանկալի,

Մագղադ պայծառ որ հեշտ կարդցւի,
 Աստուած էրեւտ ինձ գովելի
 Անգին մարգրիտ և ջաւհարի,
 Որ ալ շկայ իւր նմանի,
 Քան թէ միայն ինքս լինի:
 Ո՛վ քահանայք և պատուելի,
 Որք ընթեռնուք զսա ի յարկի,
 Կամ ի յստեան սուրբ տաճարի՝
 Յիշման արէք զիս արժանի:
 Զտէր Կոստընդիո մեղօք իլի,
 Մաղթեմ ի ձէնջ տեառն բանի,
 Թէ զոր թողուք՝ թողեալ լիցի,
 Եւ ձեր բանիւրդ ջընջեսցի:
 ԶԱւետարանքս Քրիստոսի,
 Որք տեսանէք, զոր ես գնեցի
 Ի մանկութեան ժամանակի,
 Եւ մեծ՝ ջանիւ յաւարտ ածի,
 Նախնեացն գրեալ ի Կլայի:
 Եւ ես գնելով արժաթեցի,
 Տէր Կոստընդինս ըղձակեցի,
 Եւ յոյժ սիրով և պանծալի,
 Զդրամն և զարծաթն ուրախալի
 Տւի զարդարեալ զբանս Յիսուսի,
 Զի աստէնս վայելչասցի,
 Եւ յապագայն պըսակեսցի:
 Եւ յորժամ վաղճան կենաց հասցի,
 Եւ առ Քրիստոս ինձ գնալ լինի,
 Մնալ յիշատակ ի տաճարի,
 Որ Տարութիւն անուն կոչի,
 Ի Քրիստոսին գերեզմանի,
 Ի Գողգոթայ խաչին տեղի,
 ՅՅրուսաղէմ մեծ քաղաքի,
 Ի սուրբ Յակոբ եկեղեցի:
 Ոչ ոք հանէ զսա ի յաստի,
 Ոչ տայ ի ձեռս անօրինի:
 Թէ յայլազգեաց ահ մի լինի,
 Դընեն պահուստ ի յամրոցի,
 Կամ ի Կիպրոս կղզին տանի,
 Մինչ բարկութիւն այն անցանի:
 Դարձեալ բերեն ի սոյն տեղի,
 Եւ վարձս առցեն ըստ վաստակի:
 Թէ բռնաւոր մարդ հանդիպի,
 Որ յաստութոյ ոչ երկընչի,
 Որ զսա ծախէ և կամ տանի,

Նա անիծից արժան լինի,
 Եւ մասն առցէ ըղձուղայի,
 Զխաշահանուացըն Գրիստոսի:
 Զայս յիշատակ ես ինձ եղի,
 Որ միշտ պահեն յեկեղեցի,
 Վասն յիշելոյ զմեղ ի բարի,
 Եւ թողութիւն մեղաց լինի.
 Ինձ և որդոյն իմ Յակոբի,
 Նաև ծնողացն իմ և ազգի,
 Եւ ամենայն մերձաւորի,
 Ով զմեզ յիշէ մտաւք բարի,
 Իւր թողութիւն մեղաց լինի,
 Մեզ և նոցա ամենայնի
 Ողորմութիւն պարգևեսցի,
 Ընթերցողաց սորա տացի,
 Արքայութիւնըն Գրիստոսի.
 Ամէն, ամէն և այս լիցի,
 Որք մեզ ասեն Տէր ողորմի:

442

ԳԻՐՔ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 917

Գրիշ՝ Գրիգոր

վայր՝ հառաբաստայ վանք՝

ա

412ա ...Արդ ես Գրիգոր անձն եղկելի,
 Նուաստ և անպիտան ամենայնի,
 Յանկացա գրելոյ այս սուրբ տառի,
 Որ և Հարցմունք անուն կոչի,
 Մեծ հոգեւորին Գր[ի] Երգրին,
 Աստուածաբան վարդապետի,
 Հուսաւորիչ մերոյ ազգի,
 Ըզսա գրեցի ես ի քարտի,
 Առ ի վայելս ինձ ի յաստի,
 Եւ յիշատակ յետ վախճանի,
 Այլ և ծնողացն իմոց բարի՝
 Յըռտակես քահանայի,
 Տօնա տիկնոջ՝ մօրն իմ հեզի,
 Փոխեցելոյն յայս կենցաղի:
 Այլ և եղբարցս իմ մարմնի՝
 Յովնանէս քահանայի
 Եւ Սամուէլ սարկաւազի,
 Եւ Բ. (2) քերցս իմ նաղելի,

Հանդերձ որդու՞ք իւրեանց բարի,
 Եւ համօրէն ազգատոհմի,
 Միշտ յիշատակ սա եղիցի,
 Այժմ եւ աւուրն ապագայի,
 Յորժամ փառօք գայ հայրենի:
 Արդ գրեցաւ գիրքս բաղձալի
 Ի գաւառս Քաջբերունի,
 Որ յԱրճիշոյ այժմ անուանի,
 Ի յանապատս հրաշալի,
 Որ խառաքատ անուն կոչի,
 Ընդ հովանեաւ Աստուածածնի,
 Կմբեթազարդ* վիմարդեանի,
 ՊԿԹ. (1413) թուականի,
 Ի կաթողիկոսութեան մերոյն վեհի՝
 Յակոբ անուն հայրապետի,
 Եպիսկոպոսութեան այս գաւառի՝
 Տէր Ստեփաննոս տղայ համբալի,
 Եւ յառաջնորդութեան մերոյս ուխտի՝
 Յակոբ անուն վարդապետի:
 Սա կրօնաւորք կարգեալ ունի
 Համանման սուրբ Անտոնի.
 Որք հաւաքեալ կան յայս տեղի,
 Ի դուռն սուրբ քաւարանի,
 Աղօթել վասն աշխարհի,
 Եւ ալն ունին տեառն վարձի:
 Եւ Լս նուաստ յամենայնի,
 Որ ե Գրիգոր անուն կոչիմ,
 Ըզձեւս ունիմ կրօնաւորի,
 Գործովքս եմ վատ եւ աղտեղի:
 Արդ պաղատիմ աղերսալի,
 Որք հանդիպիք այսմ տառի,
 Յիշման առնէք զիս արժանի,
 Զի թողութեան մեզ պարգևի,
 Յառատածիր տեառնէն ձրի,
 Եւ ձեզ եւ մեզ ողորմեսցի
 Փրկիչն Յիսուս յամենայնի
 Այժմ եւ յաւուրն աներեկի,
 412ր Յորժամ փառօք գայ հայրենի:
 Եւ նմա փառք եկեղեցի,
 Ընդ հօր հոգւովն ճշմարտի,
 Յաւէտ այժմուս եւ միշտ էի,
 Եւ յանրսպառ յաւիտէնի, ամէն**

* Ձեռագրում՝ «Կմբեթազարդ» ձեռով:

** Ձեռագիրը, «որ էր կարի հնացեալ», 1651 թ. Տեր Բարսեղը նորոգել է տվել: Այդ ժա-
 մանակ ընդօրինակել են նաև քայքայված հիշատակարանը:

Պ

233ր Զնուաստ ոգի Գրիգոր՝ աշակերտ բանի,
Որ կամք ալժմ ի վանս Հերմոնի,
Առ ոտս քաջ հոգեորդի
Եւ բազմերախտ սուրբ ծնողի՝
Յովհաննէս բաբունապետի,
Մի մոռանայք Լղբարք բարի,
Այլ յիշեցէք սրտով իւրի:

Պ

331ա Զնուաստ, տառապեալ զարիպս յիշել աղաչեմ զպատահողսդ սմայ՝

Պ

367ր Վկայութիւն այս է Ընդ[դ]լմ շուն ախթարմայից, լաւ սերտուիր**:

Ե

Գրիչ՝ Յովհաննէս

120ա ԶՅովհաննէս Աւրեցեցի գծող էջիս յիշել աղաչեմ:

443

Կ Ա Յ Ր Դ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 2431, (Հմմ. «Սինն», 1960, էջ 179)

Գրիչ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Յիպնայ վանք

Փառք ամենասուրբ երրորդութեանն հօր և որդւոյ և հոգոյն սրբոյ,
որ ետ զարութիւն տկարիս հասանել ի վերջ Կցըրդարանիս՝ ի վանքս
Յիպնա, ընդ հովանեաւ սուրբ Կաթողիկէիս, սուրբ Ստեփանոսի և Վասիլ
Թագաւորի սուրբ Նշանիս, ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի Մկր-
տչի, ի խնդրո սրբասնեալ քահանայի Մկրտչի, ի վայելումն անձին իւրոյ
և յիշատակ ծնողաց իւրոց:

Արդ աղաչեմք զամենեւեան, որք օկտիք ի սմանէ կամ գազափարէք,
յիշեցէք ի սուրբ յաղօթս ձեր զհայրն իւր զՅովհաննէս քահանայ՝ զփոխեց-
եալ առ Քրիստոս, և թողութիւն հայցեցէք նորա, և զեղբարսն իւր զՄովսէս
և զՂազարէն//, և որ զաստուած ողորմին ասէ՝ աստուածն իւրն ողորմեսցի,
ամէն:

Եւ զուսուցիչն իմ Թումայ կրօնաւորն յիշեցէք ի Քրիստոս:
Ի թվին ՊԿԳ. (1414):

* Գրված է ներքևի լուսանցքում, կարմիր թանաքով:

** Այսպիսի հիշատակագրութիւններ կան նաև ձեռագրի 384ա, 403ա, 404ա և այլ էջերում:

Այլ և օրինակիս շնորհողի Յովանէս սրբասնեալ քահանայի, աստուածոյ
ամենայնի պարգևէ նմա զիւր արքայութիւնն իւրն և ծնողաց իւրոց, ամէն:
Եւ զծաղկեալ զաւակքն իւր ընդ երկայն աւուրս առնէ աստուած: Ամէն և
եղիցի:

444

ՀԱՒԱՔԱՄՈՅ ԵՐԿՈՅ ԳՐ. ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Վիեննա 593, Հ. Ոսկեան, Յուլի, էջ 48, 49

Գրիշ՝ Յակոբ Ասպիւրնկեցի
վայր՝ Սուհաւայ վանք

ա

234ա Յակոբ սպասաւոր բանի, և զԱնդրէաս կուսակրան արեղայ, և միս-
գումար զամենայն ազգայինս յիշեցէք ի տէր միով Աստուած ողորմայիւ,
և Աստուած զձեզ յիշէ, ամէն: Գրեցաւ ՊԿԳ. (1414) ի վանս Սուհաւայ.
ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, որ Արծրաբեր կոչի: Որիշ որիշ
գրեցաւ վասն այն բացատ մնաց, բաւ է:

բ

Այլ և զՅակոբ խնդրող բանի, որ մականունն Ասպիւրնկեցի կոչի, և
զեղբայրն իմ Անդրէաս կուսակրօն քահանայ յիշեսցիք ի մաքրափայլ յա-
ղօթս ձեր, զի խիստ դժուարաւ գրեցի ի թվի ՊԿԳ. (1414) ամի:

445

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Շվեդիա, Ուպսալայի համալսարան, Ֆ. Մակլեր,
Յուլի 88, էջ 180—181Գրիշ՝ Յունան
վայր՝ Մեծովայ վանք

728ա ...Արդ, ի թվականիս հայկազան տումարիս ՊԿԳ. (1414) գրեցաւ
գիրք քարոզութեանս առաջին հատորին, հաւաքեալ ձեռամբ սուրբ հօրն
մերոյ երկրորդ լուսաւորչի և մեծ վարժապետի Գրիգորի՝ աշակերտի Յո-
նանոյ Որոտնեցայ, որ մականունն Կախիկ կոչիւր. յիշատակ նոցունց արհ-
նութեամբ եղիցի, որ կախեցան զբանէն կենաց և զբազումս ի նոյն
[հ]որդորեցին, զոր երանեմ ում որ հանդիպի:

Արդ, գրեցաւ սա յերկրիս Քաջբերունի, ի սուրբ ուխտս Մեծովայ.
ընդ հովանեաւ Տիրամօր աստուածածնիս և սուրբ Յակոբայ հայրապետի
և յառաջնորդութեան բազմերջանիկ վարդապետ Թովմայի, որ զբազում
եղբարքս մխիթարէ ուսուցանելով զանձնւր. (") իսկ տաղով և գասսիւ ևս,
և առաւել ևս ինձ պատճառ եղև վճարման գրոցս, զօրինակն շնորհաց,
տեղիք և կերակուր պատրաստեաց:

Արդ, մեղսամակարդ գերիս աղաչեմ զաստուած, միջնորդութեամբ
ամենայն սրբոց, զի տացէ սմա զբարին փոխարէն հարիւրապատիկ և բիւ-

րապատիկ և կրկին կենօք անսայթաք պահեսցէ ամենայն իւրաովքն՝ հոգևոր և մարմնաւոր եղբարքք, որ ծաղկեալ կայ յայսմ ժամանակի. ընդ որս և զհասարակ սպասաւորք սուրբ տեղեացս, որ ի սուրբ եկեղեցոյս և որ ի մարմնաւոր պէտս՝ առաջինք և վերջինք:

...նւ գրեցաւ ձեռամբ անարհեստ և անիմաստ, մեղսամած, մատնադեղև սխալագիր գրչաց սոսկ տէր Յունան, որ զանուն և զաստիճան առի ինքնիշխան կամօք և ի գործոյն բազում հեռաւորութեամբ յետս կացի, զայս ասեմ խոստովանաբար սուրբ հանդիպողացդ և խնդրեմ զթողութիւն ամենայն մեղաց, խոնարհիլ ի ձերում բարձրութենէդ ի մեր փոքրկութիւնս միով տէր ողորմայիւ սրտի մտօք:

Այլ և զհոգևոր հայրս մեր զՍարգիս մուգղասի, որ բազում աշխատեալ ի Թղթի բերելն, ի կոկելն և յամենայն սպաս պիտոյից, ոչ միայն մարմնաւորին, այլ և հոգևորին սատար տանի. որոյ յիշատակն արհնութեամբ եղիցի, ամենայն իւրայեալն հանդերձ:

Արդ, աղաչեմ զհանդիպողսդ սրտի մըտօք յիշել զամենայն վերոյգրեալսդ և զիս՝ զեղկելի անձն, որ ի վայելս իմոյս գրեցի, եթէ տէր տացէ, և յիշատակ անշինջ յետ մեր և մերոցն ծնողաց՝ Առաքելին և Ամինիային, եղբարցն Բ. (2)՝ Ղազարեոյն և Խոցադեղեն, և ամենայն արեան մերձաւորք. և դուք ձերայովքն և ամենայն հաւատացեալք յիշեալ և արհնեալ լիցին յամէներանեան բերանոյն ի տեառնէ մերմէ Յիսուսէ Քրիստոսէ...

Խոշորութեան և սխալանացն թողութիւն խնդրեմ աղաչանօք, զի այսէր կար մեր:

446

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երեան 7463

Գրիչ՝ Սիմէոն

վայր՝ Ղրիմ

91ա ...նաև զգրող սորա զՍիմէոն անարժան, որ իմ ծովացեալ մեղաց իմոց յայս ամի յունիս ԺԱ. (11) թվ. ՊԿԳ. (1414) Գերիմպետի սուպտան ի Ղրիմն երեկ, շատոց մեծ պակասութիւն եղև, աւարութիւն եղև, ոհ, ոհ, ոհ, ոհ, վա՛յ:

447

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 2663

339ա—341ա ... Ներսէս, զոր ի վճողուց հետէ ցանկայր այսմ աստուածախաւս սուրբ Աւետարանիս և ետ գրել զսա յիշատակ հոգւոյ իւրոյ և ծնողացն, ի մեծ թուիս Հայոց ՊԿԳ. (1414), ի կաթողիկոսութեան հայկազեան սեռի տեառն Յակոբայ, և ի մերոյ կաթողիկոսութեան Ախթամարայ տեառն Դաւթի, և ի թագաւորութիւն այլասեռից Ղարայ-Ուսուֆի, զոր տէր աստուած Իսրայէլի պահեսցէ անսասան զաթոռ հայրապետական և զթագաւորական մերոյ ///

Արդ, աղաչեմ զամենեան... յիշեցէր ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զՅովնանէսն, և զհայրն իւր զԱռաքելն, և զմայրն զՈսկին, և զամենայն արեան մերձաւորսն իւր, և լի բերանով և բոլոր սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք...

Դարձեալ, կրկին անգամ աղաչեմ յիշել յերկնագնաց յաղօթս ձեր զԽալիմն, և զայրն զԹովմէն, և զորդին զԲաղդոն, և զամենայն արեան մերձաւորս նոցա, և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք և աստուած բարեբարն՝ մեզ և ձեզ առհասարակ ողորմեցի, և նմա փառք յաւիտեանս, ամէն:

448

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5951

ա

187ա Ո՛վ լուսերամից դասք, ի յայսմ հրաշալի տաւնիս յիշեսդիք ի մաք-
[ր]ափայլ յաղաթս ձեր զմեղաւոր |||* և զԺնաւդսն իմ, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

Բ

183ա |||աքս Գ. (3) գէլ զկապէն ի վերա Եձգեցին ու բրոնեցին. թվ. ՊԿԳ.
(1414)**:

449

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երևան 8775

Գրիչ՝ Գրիգոր Խաթեցի
վայր՝ Երուսաղէմ

ա

219բ Փառք, պատիւ և գոհութիւն ամենասուրբ երրորդութեանն, որոյ շնոր-
հիւ կատարեցաւ լուսաւոր վարդապետութիւնս սրբոյն Գրիգորի մեր Լու-
սաւորչի՝ գիրքս որ կոչի Յաճախապատում ի թրականութեանս Հայոց
ՊԿԳ. (1415), ի հայրապետութեան տեառն Յակոբոսի, և յեպիսկոպոսու-
220ա թիւն սուրբ || քաղաքիս Երուսաղէմայ տէր Պօղոսի, հեզ և բարի և սրբա-
կրօն եպիսկոպոսի Որ ժողովեաց զմեզ յիւր տան, և դարմանեաց ի յիւր
սեղան և հանգոյց զմեզ պատուով, ի վեր քան զարժանն: Որոյ հատուցանէ
տէր փոխարէն՝ զկեանս ի յաստիս սրաճեղտութեան յերկար ամօք մինչև ի
խորինն ծերութեան:

Եւ յետ աստեացս՝ յերանական
Զնա փոխէ կեանս անվախճան

* Գրչի անունը, ինչպես և նախորդ բառը, որ երկրայաբար կարդում ենք՝ «զմեղաւոր», թերված է:

** Այս հիշատակագրութեան սկզբի մասը գրված է եղել նախորդ էջի ստորին լուսանցքում, այդ էջն այժմ բացակայում է, ուստի հիշատակագրութեան մնում է կիսատ:

Փառօք դասէ յաջակողման,
Զնա իւր ծնողօքն յերկնից խորան, ամէն:
Աբրահամու գոգոյն արժան,
Ընդ հայրապետացն սրբազան:

Եւ արդ գրեցաւ սա յաստուածակոխ քաղաքս յԵՐԱՍԱՊԷՄ, ի վանս
սուրբ Յակոբայ, ընդ հովանեաւ առաքելական գլխոյ որդոյ որոտման,
ձեռամբ յոթնամեղ և անարհեստ գրչի՝

Գրիգորի մեղապարտի,
Պիտականուն վարդապետի,
Որ ցանկացայ այս[մ] տառի,
Գրոց մերոյս Լուսաւորչի,
Որ ի վաղուց փափագէի,
Եւ որոնեալ չգտանէի
Մինչ որ յԵՐԱՍԱՊԷՄ եկի
220ր Եւ || ասաւ գրտի, զոր ցանկայի:
Յոր ձեռնարկեալ եմ և գրեցի,
Զայս լուսատու բանքս ի քարտի:
Մին կարօտ այլ կայ ի սրտի
Մեղապարտիս իմ Գրիգորի,
Որ Զգաւն անուն գիրքն Յակոբի՝
Զայն Մըծբնայ հայրապետի,
Զայն այլ գրեմ հողըս գէբի,
Ընդ լուսատու այս բաների,
Որ երկոքեանն ի մի տրփի
Լիցին բաներս հոգելի՝
Սուրբ Յակոբայ և Գրիգորի
Պայծառ բաներս Լուսաւորչի:
Արդ՝ ես քրտամբ գծադրեցի
Զայս հոգելի բանքս ի կարգի,
Եւ իմ կամաւ ես բաշխեցի
Լերդահատոր եղբօր ուրդի,
Զսա Մկրտիչ վարդապետի,
Իմ սիրելի բարեկամի:

Արդ՝ որք հանդիպիք սմա, յիշեցէք ի միտս բարի զՄաթէոս արեղայ՝
որ մեզ բարի ակն կուտայ: Եւ զՏառիկ մայրն, որ լի սրտիւ մեզ պէտ կու
առնէ՝ դարմանէ և սպասաւորէ, աստուած իւր հոգոյն ողորմի՝ Տառիկ
մամուն, և Մխիթար միակեցին՝ որ զթուղթս կուկեց, և ինձ մեղապարտ
գծողիս, ամէն:

921ա Այլ և աղաչեմ յիշել առ տէր բարի կամօք և սրտի մտօք զամենաեր-
ջանիկ և հեզահոգի եպիսկոպոսն՝ զտէր Մելիսէթն, որ աշխատեցաւ ի
թղթիս նշայելն, և ԺԲ. (12) տապաղով ինքն սայար եղև գրոցս գրելոյ,
աստուած վարձատրէ նմա զանճառ բարիսն և ծնողաց նորին, ամէն*:

* Գրված է «Յաճախապատում ճառքն» ավարտելուց հետո: Շարունակել է ձեռագիրը և
անգործնակել Վարդան վարդապետի՝ մի քանի ճառերը. դրանց վերջում եղող գրչի և ստացողի
իշատակարանները տպագրված են «ԺԵ». զարի հիշատակարաններն-ի Ա մասում (տե՛ս 178):

Բ

61ա Ողորմի ստացողի գրոցս և հօռղի սորին Գրիգորի բանի խնդրողի, և ծնողաց նորին Մերին և Խոյանդին, ամէն, և որ զամէնն ասէ:

Գ

130ա Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին բարեխօսութեամբ ողորմեա Քրիստոս ստացողի գրոցս Մկրտիչ վարդապետին, և ծնողաց նորին, և ամենամեղ հօռղին Գրիգորին:

Պ

199ա Զմեռեալս մեղաւք զեղկելի գրողս Գրիգոր յիշեցէք ի Քրիստոս, և զլերդահատոր եղբայրն իմ զՄկրտիչ վարդապետ՝ ստացող սորա, և ծնող-սըն մեր և զնորա*:

Ե

300բ ...Տէր, մի՛ յիշէր գու զիմ շարիս,
Մի՛ բարկանար մեղապարտիս,
Այլ գթութեամբ նայեա յառ իս,
Յայսմ մեղաւոր ու գարշելիս:

Վ

61ա Զնըկարող խորանիս զԳրիգոր երէցն յիշեցէք:

450

Մ Ա Ն Ր Ո Ի Ս Մ Ո Ի Ն Ք

Երևան 9554

Հետ. ստացող՝ Աստուածատուր՝
վայր՝ Երևան

299ա Արդ, յետ անցեալ աւուրց և ժամանակաց առաջին ստացողացն և հրաշազարդ աշխատողացն որ ի սմա, ի թվականութեանս Հայոց ՊԿԴ.

(1415) կրանաւոր ոմն ազնուական յԱրևելեան տանէ և յԱրաւածեան գաւառէ, ի գերահռչակ մենարանէ Սաղմոսաց աւանէ, ի տիս համբակաց
299բ սնընդեամբ և ուսմամբ աշակերտեալ // քաջ հոգեւորին և մեծ սովեստին Հայոց Յակոբայ, զարդարեալ ամենայն առաքինութեամբ հոգւոյն արութեամբ՝ տեսականաւ և գործնականաւ, ճգնատեսակ, սրբասէր և կուսակրօն քահանայ Աստուածատուր անուն, ի յայս և ի սոյն ամի եռափափագ սիրով և մեծ յուսով հետեւալ ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ՝ յերկրպագութիւն աստուածընկալ սուրբ գերեզմանին Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ և հանդիպեալ այսմ ոսկիաճաճանչ բուրաստանի և գեղեցկանկար երաժշտական տառի, որ և ըստ արժանոյն սիրեաց յոյժ: Եւ ստացաւ զսա ի հալալ յընչից իւրոց յիշատակ հոգւոյ իւրոյ և ծնողաց իւրոց փոխեցելոցն ի
300ա Քրիստոս՝ հօր Ստեփանոսի // և մօրն Մարիկ ապաշխարողի, և հարազատ

* Այս կարգի հիշատակարաններ կան նաև ձեռագրի 80բ, 171բ, 212բ, 253բ, 278ա էջերում:

եղբար իւրոյ Զաֆարէի, և ի վայելումն նորաբողոք զաւակաց նորա: Վասն որոյ աղաչեմք զամենեւեան, որք աւգտիք ի սմանէ ուսմամբ կամ գաղափար առնելով, յիշեցէք ի Քրիստոս զվերջին ստացող սորա զԱստուածատու քահանայ, հանդերձ վերողորհալ իւրայովքն ամենայնիւ. որով յիշողացդ և յիշեցելոցս համանգամայն ողորմեսցի Քրիստոս աստուած, և նմա փառք այժմ և յանպայման յաւիտեանս, ամէն:

451

ԹՈՎՄԱՅԻ ԱՔՈՒԻՆԱՅԻՈՅ ՅԱՂԱԳՍ ԵԻԹՆ ԽՈՐՀՐԴՈՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Հոռմ 45, Տիսերան, Յուլի, էջ 75

Գրիշ՝ Յրա Գրիգոր
վայր՝ Քոնս

ա

391ա

Գերապատիւ և գերահրաշ հայր մեր ըստ հոգո Յրա Յօսէփ կոչեցեալ՝ մականուն Շահապօնեցի, սկսեալ զաստուածային խորհրդաւոր գործառնութեան մատեանս և ոչ առեալ զաւարտ վասն վրդօվման ժամանակին և ի խստութենէ ալաղգեաց, և մնացեալ թերատ բաղում ամ: Եւ յետ շնորհաց մեզ ի խնդրո մեր՝ լնլօվ զթերին: Յաղագս որո ես՝ նուաստս ի Քրիստոս և յետինս յորդիս Սիոնի, ապիկար ոգիս Յր. Գրիգոր սպասաւոր բանի շնորհօք գթութեամբք տեառն և փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի սկսեալ և կատարեալ յանկեցաւ, և ստաց[այ] դսա բաղում փափագմամբ ախոեան ներհակական դասուց և ընդունարան ||| ացն աստուծոյ, որ ի սմա հաւաքե[ալ] կան պէս պէս և ազգի ազգի ձիրս պարգևեաց:

Ընդ որո և զմատեանս հոգեպատումս մեծահրաշ մարգարէիցն և գերազանց հրաճաշակ առաքելոցն, որ են գուշակ ներկայիս և պատմիչ ապագա իրացն եղելոց, իբր գեղեցկութիւն ոսկո ընդ սրբափայլ արծաթս գասեալ և կամ շափիղայս ընդ կարկեհան յեռեալ, զոմն ուսուցիչ ներկա իս իբր ստուեր ճշմարտի, և զոմն աւետաւոր անսպառ յաւիտենին, ի հաստատութիւն սրբոց և ի գործ պաշտաման, որ ըստ հոգոյն ներգործի ի յուսումն վարժողաց, որ ի լաւագոյնն վերաբերի և ի յարութիւն մտաց թուլացելոց և պնդութիւն ստորաքարչ կամաց և յօգուտ մանկանց նորոյս օրինի, պսակ պարծանաց կաթողիկէ սուրբ եկեղեցո, որ ի գոյսս ամենայն համեմատեալ գերագոյն և բարձր, քան զնոսին տեսանի մտաց աշօք և յամօթ ձաղանաց բռնութեան բարուցն Բելիարա և հետեղացն նորա:

Արդ, մակագրեալ եղև աստուածային տառս յամի հազարերորդի շրեք հարիւրերորդի Ժ. (10)-երորդի հինկերորդի (1415), յուլիս ամսո ԻԳ. (23) օրն, եւ ի թուականութեանս Հայոց ՊԿԴ. (1415), վասն որո աղաչեմ զաստուածաբան ընթերցողսդ և զվաւելողսդ զսխալանս մեր որ աստ՝ հարազատաբար սիրով ուղղել, և զմեզ հանդերձ ծնողօքն մերօք հոգեւորօք և մարմնաւորօք ի տերունի բարիսն յիշատակել:

Արդ, եղև գրութիւն սորա ի վաւելում և ի յօգուտ կարգին և որ ի ծոց սմին եղբարց Յր. Լօւէնցի, Յր. Մարտիրոսի, Յր. Կաստանդի, Յր. Յօբի.

և այլ նորաբողոք մանկանցս որք կան: Եւ թէ արժանի արասջիք զիս յիշել և զուսուցիչն իմ՝ հոգևոր հայրն զսրբակրօն քահանայ զՅր. Պետրոս և զմարմնաւոր ծնողսն իմ զտառապեալ հայրն իմ՝ զՆոցադեղ, և զմայրն իմ՝ զԹանկիկ, և զեղբայրն իմ զԲէկի, որ կայ այժմ, և այլ ամենայն արեան մերձաւորքն...

Բ

10բ Զտառապեալ ոգի նուաստ Գրիգոր խնդրող բանի՝ զսակաւ աշխատող այսմ տառի յիշել աղաչեմ: ՌնԺԵ. (1415), յուլիս ԻԳ. (23) աւարտ էառ:

452

ՅԱՂԱԳՍ ԱԶԳԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Երևան 10137

Հեղինակ՝ Յակոբ Ղրիմեցի
վայր՝ Մեծոփա վանք՝

290ա Արդ, ո՞վ սուրբ րաբունապետդ հեղահոգի*, ընկալ զսակաւ ընծայս ի տխեղծ մատանց և յանարժան անձնէ իբրեւ ղիսերեւէջս այրոյն լօմայի՝ ի քումդ յընդարձակութեան գանձարանի սրտիդ ունեկի: Եւ ըստ կորովի մտաց քոց զպակասն լցցես, և զաւելորդն կշռեսցես: Զի Եղբայր հղբօր է օգնեալ իբրեւ զքաղաք ամուր և բարձր՝ ասացաւ, զի ընդ տունեղևոյ շնորհաց սուրբ հոգւոյն, կար մեր այս էր:

Ողջ լեր ողջունեալդ ի հոգւոյն սրբոյ եւ զմեզ ի սուրբ աղօթից քոց և յանկեղծ սիրոյ մի մոռանար աղաչեմ, աղաչեմ: Եւ թէ մահու ձայն լսես, ի սէրն Քրիստոսի, աստուած-ողորմի հրամէ քո սուրբ բերանովդ մեղաւոր հոգւոյս, թէ և չեմ արժանի:

Գրեցաւ ի թվականութեանս Հայոց ՊԿԵ. (1416), ի հոշակաւոր վանքս Մեծոփայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Կուսին, և սուրբ վարդապետաց գերեզմանացս:

Արդ, աղաչեմ զամենեանս, որք ընթեռնոյք կամ օրինակէք, մեղաւոր Յակոբ վարդապետիս աստուած ողորմի համեցէք՝ ինձ և ծնողաց իմոց: Եւ մարդասէրն աստուած ողորմեսցի ձեզ, և ծնողաց ձերոց, նմա փառք յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն**:

* Անտարակույս Թովմա Մեծոփեցուն է գիմում Հակոբ Ղրիմեցին. համանման գիմումնկր նա կատարել է նաև այլ առիթներով (տե՛ս ԵԺԵ. դարի հիշատակարաններ, մասն Ա, էջ 182):

** Բացի Վճառագոս ազգականութեանս փոքր աշխատութիւնից (զետեղված «Կանոնագիրք հայոց» ժողովածուի վերջում) Հակոբ Ղրիմեցին ու նրա ուսուցիչ Գևորգ Երզնկացին մասնակցութիւն են ունեցել նաև «Կանոնգրքի» խմբագրման գործին: Այդ մասին Անկյուրիայի Կարմիր վանքի Մ 43 ձեռագրում կա ստորև բերվող հիշատակարանը.

«Արդ, աղաչեմք զորդիքդ յուսոյ և զմանկունքդ նոր Սիրովնի, զչերմացեալքդ աստուածային սիրովն ի յուսումնասիրութիւն տեսականին և գործնականին, մանաւանդ եթէ հնազանդք և կատարողք սրբոյ կանոնացս, որ աւանդեցաւ ի ձեռն հոգոյն միջնորդութեամբ ընտրելոցն ինքեան, աղօթիւք և մաղթանօք, նաև հառաչմամբ սրտիւ յիշատակել առ աստուած զարժանի յիշատակելոյ՝ զերիցս երանեալ երջանիկ րաբունին՝ զպետն վարժից և զքաջ փաղեբաւն հայ-

453

ՅԱՂԱԳՍ ԱՒՈՒՐՅ ՇՆԳԻՅ ՀՐԱՄԱՆՔ ԳԷՈՐԳ ՐԱՐՈՒՆԱՊԵՏԻ
ԵՒ ԾԱՌԱՅԱՐԱՐ ԿԱՏԱՐՈՒՄՆ ՅԱԿՈԲԱՅ ԱՇԱԿԵՐՏԻ*
Երևան 1849

Հեղինակ՝ Յակոբ Արիմեցի

ա

225ա

Զհրաման հարկի բարեունյդ իմոյ և վարդապետի ... Գէորգ վարժապետի քաջ փաղերայի թորգոմեանս տոհմի և հայկազեանս սեռի ընկալա հնազանդ ծառայս քո և աշակերտ Յակոբ Արիմեցի և ներգեհալս ոգի՝ յաղագս աւուրց հնգից ստուգութեամբ քննել ըստ տումարական արհեստից և անսխալ ցուցանել՝ զաւուրցն պատկեր: Զոր անհնար է ըստ բազում ջանից ալլոց ազգաց քրիստոնէական տոհմից անսխալ բերել զաւուրցս պատկեր: Վասն որոյ յոյժ շառագունին ի յաղթիլ սմին: Ծանիր բարունի իմ, զի ոչ եթէ աստ զգիմ ջանից ցուցանեմ զքաջութիւն, այլ զՍաբկաւսւղ վարդապետին, որ հասարակ ամենեցունց յայտնի է առն քաջութիւն ի գիտութիւն մականցութեանս. այս զնորայն աշխատասիրութիւն և զվաստակ ջանից, զոր փարթամ և երկար բանիւք շարագրեալ է զաւուրցս զստուգութիւն, մեք զայն ջանիւ մեծաւ համառօտեցաք վասն ուսումնասէր անձանց, զի առձեռն պատրաստ և դիւրին լիցի ի տրամաբանութիւն անիրաւ հակառակորդաց յազագս այսմ իրի:

բ

230բ

Այս քան առ այս և զմեղաւոր ծառայս քո աղաչեմ յիշել ի յաղօթս ձեր և դու յիշեալ լիջիր ընդ մեծացն աստուածաբանից: Բայց դիւրին է բարունոյդ իմոյ զպակասն լնուլ, զաւելորդն կշռել և անմեղադրելի լինել մեղուցեալ աշակերտի քո, զի քաջ գիտակ են տկարութեան ծառայի քո. ողջ լեր տէրդ իմ ի տէրն հասարակաց՝ յաստուածն իմ Յիսուս Քրիստոս:

454

ԱՐԶԵՍՏ ՏՈՒՄԱՐԱԿԱՆ ՅԱԿՈԲԱՅ ՂՐԻՄԵՅԻՈՅ

Երևան 1849

Հեղինակ՝ Յակոբ Արիմեցի

230բ

Արդ ես՝ Յակոբ Արիմեցի և զառածեալս մեղօք յերկրի՝ աշակերտ Գէորգ բարունապետի՝ զխնդիր սիրալի և զհրաման հարկեցուցիչ, որ յաղա-

կազուն սեռիս՝ զմեծ հոգսորն Գէորգ, որ ի պակասն գրոցս շատ աշխատեցաւ և գրեաց բազմաշնորհ մատամբն իւրով առ ի կատարել զթերին:

Ընդ նմին և զՅակոբ Արիմեցիս՝ զաշակերտս մեծիս բարունոյ, որ զաղիւսակս և զգրութեանս գրութեանց, հանգերձ խրատիւք, նաև դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, որում փառք...» (Բարգէն կաթողիկոս, Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Կարմիր վանուցն Անկիւրիոյ, Անթիլիաս, 1955, սյունակ 235):

* Յակոբ Արիմեցու այս և հաջորդ անթվական հիշատակարաններն ու մանր հիշատակագրութիւնները պայմանականորեն ղեկում ենք 1416 թվականի նրա հիշատակարանին աւերթեր: «Յաղագս աւուրց հնգից» և «Արհեստ տումարական» աշխատութիւնները (խորագրերը մենք ենք նշանակում ըստ բովանդակութեան) շարադրվել են Հակոբի ուսուցիչ՝ Գէորգ Երզնկացու (մ. թ. 1416 թ.) հանձնարարութեամբ, ուստի 1416 թվականից առաջ:

զքս հոգևոր զաւակացն իմ մանկանց Սիոնի և նորաբողոք կուսակրօն քահանայից Թարմատար ոգով սոսկ անուամբ միայնակեաց Յակոբ սահաւ ինչ դասիւ ի տումարական արհեստէս ուսուցաք սոցայ, իսկ սոցա ծանուցեալ զդժուարութիւն իրին աղաչանօք խնդրեցին ի նուաստութենէ մերմէ ընդ բանիւ ուսուցանելոյն և գրով աւանդել նոցա: Եւ հարկեալ զմեզ րարունապետին իմոյ կատարել զխնդրուածս նոցա ըստ հրամանի տեսան. թէ Ամենայն որ խնդրէ ի քէն՝ տուր: Վասն որոյ առանց յապաղելոյ բռն հարաք ոչ ըստ բոլոր արհեստին, այլ սակաւ ինչ ի գլխաւորագունից մասանց մակացութեանս ի հարկաւորացն, և համառատաբար զբանս իմաստասիրաց և զեկեղեցոյ սուրբ վարդապետաց աշխատասիրելոց ի 231ա գործս յայս՝ զբանս նոցա, որ տարածեալ էր ի բազումս, || մեք զայն գրլխաւորօրէն ի մի վայր հաւաքեցաք: Եւ զի էր ուրեք, որ ծածուկ ունէր զտեսութիւնս միտք բանին, մեք զայն պարզ և յայտնի բանիւ բացայայտեցաք ի զուարճութիւն ուսումնասիրաց տումարական մակացութեանս*, և յոյս զայս ունելով ի մտի, թէ որոց քաղցր թուեսցի մակացութիւնս այս ի յուսանիլն զաստուած-ողորմին մեզ ասասցեն յորդոր սրտիւ՝ մեղուցեալ անձինս, որ և ինքեանք ողորմութեանս աստուծոյ արժանասցին ամենայն հաւատացելովքն հանդերձ, ամէն**:

* Աշխատութիւնը շարադրված է հարց ու պատասխանով:

** «ԺԵ. Կարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններն» ժողովածուի առաջին մասի հրատարակութիւնից հետո Հակոբ Դրիմեցու մասին մեզ հայտնի դարձած բոլոր հիշատակագրութիւններն այստեղ ամփոփելու համար նշենք նաև հետևյալը. 1. Մեր Մատենադարանի № 2136 ձեռագրի 88ա էջում պահպանվել է Հակոբ Դրիմեցու հիշատակագրութիւնը Քրիստոսի խաչելության ողբի շարադրման մասին. «Արդ, ես՝ Յակոբ մեղաւոր վարդապետս Դէմեցի, որ ի խաչելութեան քարոզիս աշխատեցայ, աղաչեմ զձեզ ի սէր խաչելութեան Քրիստոսի, դի ի սոսկալի աւուր: աստուած-ողորմի հրամայէք մեղուցեալ հոգոյս և մեր ամենեցուն» (Հմմ. ԺԵ. Կարի հիշատակարաններ, մասն Ա, էջ 655). 2. Վիեննայի № 389 ձեռագրի 111ր—113ր էջերին ընդօրինակված է «Յաղագս շնչտի և պարուկի...» խորագրով մի փոքր բնագիր, որին կից հիշատակագրութիւնից կարելի է հետևել, որ այն շարադրել է Յակոբ Դրիմեցին:

Ահա այդ հիշատակագրութիւնը. «Այսօրիկ խրատք վերածնութեան բացերեալէս հաւաքեալ ի վերայ բազում անուանց զգանազան արուեստս գրչութեան, այսինքն զշնչտ և զպարուկ, թէ ի վերայ որոյ գրի պարտ է գծագրել և կամ ընթերցել իմաստուն գրչաց և մտաւոր ընթերցողաց, յաշխատասիրութենէ և իմաստուն րարունոյն Յակոբայ՝ աշխարհաւ Դրիմեցոյ, մնացեալ առ մեզ, որոյ ողորմեսցի Քրիստոս աստուած մեր և տացէ նմա վարձւ ըստ վաստակոց իւրոց և ըստ քրտնաշան աշխատութեանցն հազարապատիկ և բիւրապատիկ աստ և ի հանդերձեալն զանտրտում ուրախութիւնն, հանդերձ ծնողօք իւրաք ամէն» (Յ. Տաշեան, Ցուցակ, էջ 842—843):

3. Մեր Մատենադարանի № 9244 ձեռագրի 139ա էջում (Հմմտ. նաև Հ. Տաշեան, Ցուցակ հայ ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթ. ի Վիեննա, էջ 689, Բաբգեն կիթոզիկոս, Ցուցակ հայերեն ձեռագրաց վանուցն Անկիւրիոյ, սյուն. 730—731) կա այսպիսի հիշատակագրութիւն. «Յորառք ժամատեղաց ըստ արեւելեան սահմանացն սկսուածոց և ասութեանս աղօթից, զոր խնդրեալ սուրբ վարդապետն Յակոբ Դէմեցի ի րարւնոյն Գրիգորէ Խլաթեցոյ: Եւ նա կատարեաց այսպէս. որ դասու որ աւուր ձայնն լինի՝ այսպէս տէր եթէ զՄթթունս, զՔէն զոհանամք, Աւրհեսալն տէրն մերս են:

4. Սույն ժողովածուի Ա հատորում, Գ. Փիրղալեմյանի «Նօտաբք»-ից յաղելով, որպէս 193-րդ հիշատակարան, տպագրել էինք Յակոբ Դրիմեցու «Յաղագս ազգականութեան բաժանման» աշխատութեան փոքրիկ հիշատակագրութիւնը, որը սակայն ավելի անաղարտ պահպանվել է Վիեննայի № 469 ձեռագրում: Ստորև տալիս ենք աշխատութեան ամբողջական խորագիրը և հիշատակագրութիւնը, յաղելով Հ. Տաշեանի ցուցակից.

455

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ւ

Երևան 10200

Վայր՝ Երուսաղեմ

353p

Գրեցօ չորս հինգ տետրակս ի Հարցմանց գրոց, զոր արարեալ վարդապետին Գրիգորի եռամեծի ընդդէմ կուրացեալ աղգին տաճկաց Գրեցօ սորա առաջ[ին] արինակն ի լուսազարդ քաղաքն Երուսաղեմ, ի սուրբ Փրկիչն, ի վայելում խոճայ Կովնա-Թաճաքին: Ով որ աւգտի ի սմանէ կամ արինակէ, յիշեցէք ի սուրբ յաղաթս ձեր և աստուած զձեզ յիշէ իւր սուրբ յարքայութիւն: ԹՎ. ՊԿԵ. (1416)*:

456

ԿԱՆՈՆՔ ՏԱՆՈՅ ԶՓՈՔՐ ԱՍՏԻՃԱՆՍ

Վիեննա 599, Հ. Ոսկեան, Ցուցակ, էջ 59

Գրիչ՝ Յակոբ

171ա

ԶՅակոբ մեղսասէր գծող յիշեսցի[ք] առաջի Քրիստոսի՝ հանդերձ ծնողաւք իւրովք կրկնակի, ամէն: Բաղձալի գոլով հրաբուն էութեանց և ի հողանիւթեա մարմնո վերանեալ սլայծառ ջահն և ամուր սիւն եկեղեցւոյ մեծ րաբունին Կաւապետ, որ ևտ դրել զսա ի լաւ արինակէ եռափափաք սրտիւ յիշատակ իւրն ||| քերորդւոյ իւրոյ ||| որ խաչաչարչար մշակին ||| նորրնծայ եպիսկոպոսին տէր Ստեփ[աննոս], Աստուած վայելել տացի նմա ընդ երկայն աւուրս: Գրեցաւ ՊԿԵ. (1416) Թվականին Հայոց:

457

ՔԱՐՈՂԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երուսաղեմ 2179

Գրիչ՝ Յովնանէս

Վայր՝ Հիզան

705

... եւ ես անարժան և սուտանուն կրօնաւոր Յոն[անէս] դժեցի ձեռամբ իմով զգիրս սուրբս յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց ||| և մօրն իմո Մամիսարունի, եւ հաւուց իմոց... Նաև զյիշատակի արժանաւոր |i' զհոգև[որ] հարքն մեր զՅոն[անէս] և զԱւետիս րաբունիքս, որ ես մեզ տաժօղք հոգէպէս և մարմնապէս և վարժիչք աստուածաին պատուիրա-

* Այլ և հանոնք Յակովբայ Դրիմեցւոյն արարեալ ի խնդրոյ Քովմայի հրեշտակակրօն վարդապետի քորոյ ուխտին Մեծօփայ, յաղաղս պաակի ամուսնացելոց և ճիւղազրութեան:

Եւ աշխատեալ յաղաղս Երեւոյնքիւն շատ լիցի, որ ցուցեալս եղև ի մէնջ. բոստ մտաց նախնի արքադան հայրապետաց, ի խնդրոյ Քովմայի վարդապետի հրեշտակարեակ սրբոյ ուխտին Մեծօփայ, և ես ծառայաբար կատարեցի Յակոբ վարդապետս Դրիմեցի՝ աշակերտ Գեորգի վարդապետի ներգնացւոյ. վասն ազգականութեանց և բաժանմանց, և Քրիստոսի փառք» (Յ. Տաշևան, Ցուցակ, է. 946):

* Ժողովածուն դրված է 1624—1634 թթ. Տրսպիզոնում: Հիշատակարանը վերաբերում է նախազապախարչին:

նացն բարեաց յիշման ի տէր արժանի առնել. նաև զհոգևոր հայրն իմ և զուսուցիչն զԲԱՐՍԵՂ և զԾնողս իւր...

Արդ, գրեցաւ սուրբ մատենան յաստուածապահ և գերափառ և և ի գերահռչակ ուխտս, որ Աւաք սուրբ խաչ կոչի, եւ ընդ հովանեաւ սուրբ նշանիս, որ յայսմ ամի դարձաւ ի տեղի իւր, ի թուականին ՊԿԵ. (1416)՝ ի գաւառս Հիգան քաղաքիս:

Արդ ||| ազատեցաւ ||| սուրբ խաչն ||| որ իբրև զխաչահան ||| Հ. (70) հազար դրամաւ գնեցաք ||| մի ոք իջխեցէ հեռացուցանել |||

458

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երևան 1391

Գրիչ՝ Սիմէոն

300բ Զվերջինս ի ծնունդ եկեղեցոյ զվերջացեալս յամենայն բարեաց՝ տեսականաց և գործոց, զգծող վերջին բանից և գործոց աստուածաբանն աւետարանչի, ի թուիս ՊԿԵ. (1416), զՍիմէոն վարդապետ՝ պարտականս բիւր քանքարոյ՝ յիշեսցիք սրտի յօժարութեամբ ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր, բարեխօսութեամբ մաքրեցելոյ և սիրելի աշակերտին Յովնանու, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

459

Մ Ա Ն Ր Ո Ի Ս Մ Ո Ի Ն Ք

Երուսաղէմ 2433

Գրիչ՝ Տիբատուր

204 Արդ, գրեցաւ եղանակաւոր տառս ի սուրբ յանապատս, առ տոս սուրբ Լուսաւորչիս և սուրբ Կարապետիս և այլ սրբոցա, որ աստ կան, ձեռամբ բաղմամբ և անարժան կրանն/աւորի Տիբատուր արև[դայի]:

205 Այլ և խոշորութեան և սխալանաց սորայ անմեղադիր լերուք, զի այս է գիրս առաջին. և ոչ եթէ գրող էի, այլ վասն արինակիս խիստ շտապեցայ և անփոյթ արարի, զի վարինակն ի մեղ չէին տալ: Ընդ նմին և զՍարգիս կուսակրան արեղայ, որ ետ գրել գսա || յիշատակ իւր և ծնադաց իւրոց: Ո՛վ եղբայր, անմեղադիր լերուք, զի ձմերային ժամանակ էր և թանաքս և թուխտս վա[տ]թար, և մեք խիստ աղբատ, և վասն կարեաց աղբատութեանս մեր գրեցաք զսայ, աղաչեմ յիշել յաղաւթս ձեր: Գրեցաւ սա թվ. ՊԿԶ. (1417):

460

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 4282

Գրիչ՝ Ստեփաննոս

176ա Ամենասրբունհի աստուածածին, բարեխաւահա առ միածինդ աստուած ||| ահաւոր և միւսանգամ գալստեան իւրոյ ողորմեցիք բաղցր [բնո՛ւ]-

* Այս նույն գրիչը Տշողում 1417 թ. ընդօրինակել է մի Մաշտոց, իսկ 1419 թ.՝ մի ճատիւր:

Թեամբ ամենայն հաւատացելոց, ամէնու նւա առաւել և ինձ ողորմեսցի Յիսուս աստուած՝ մեղաւոր և բաղմ[ամ]եղ փժուն գրչի Ստեփաննոս սուտանուն քահանայի, որ զանունս ունիմ և զգործս ոչ, և ծնողաց իմոց Գրիգոր քահանայի և Խուրթու-Մէլէֆի՝ առ Աստուած փոխեցելոցն, և կողակցին իմ Միւնայի, և եղբարցն Յոհաննէսի քահանայի և Առաքելի, որ փոխեցաւ առ աստուած որդովն՝ Թովմայ քահանայի, և կարդացողաց և լսողաց, ամէն:

461

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Արմաշ 212, Յ. Թօփեան, Ցուցակ, էջ 414

Գրիչ՝ Թովմա վարդապետ

ա

32բ ...Վարդապետս Թովմա .. յոյժ աշխատեցայ ի գրել քարոզիս, զի յետոյ գրեցի յաստուածարնակ ուխտս, առ մեծ վարդապետիս Գրիգորի մականուն Մերենց, Քրիստոս լուսաւորէ զսա հոգւով և մարմնով, հանգերձ միաբան եղբարքք, ի ՊԿԷ. (1418) թվականիս:

19բ ...Զպիտականուն վարդապետս Թովմա աղաչեմ յիշել ի տէր, ... նաեւ զհարազատն իմ Սալքանշէն, որ ի թվ. ՊԿԲ. (1413) փոխեցաւ ի Քրիստոս...

462

ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆ ԱՂՕԹԻՅ ԵՒ ՊԱՏԱՐԱԳԻ

Երեան 1329

31ա Ի թվին Հայոց ՊԿԸ. (1419) գրեցօ կանոնս* և զգիրքս գնեցի ի ՊԿԷ. (1418) յուլիս ԻԳ. (23) օր, որ էր վարդին կիրակիէնք. || զայս սակօ կանոնքս գրեցի յըշտապ, մի մեղադրէք ինձ, ո՛վ սուրբ հայրք, այլ յիշման արժանի ար[ա]րէք զիս, և զհայրն իմ զսլարոն Մկրտիչ, և մայրն իմ զՄլէխաթուն, և զեղբայրն իմ զԱբրահամ, և զքոյրն իմ Սահարա-Մելիֆն. և զամենայն մերձօրոս իմ յիշեցէք ի Քրիստոս ողորմայիս:

463

ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆՔ ԳՐՈՅՆ ՍՈՂՈՄՈՆԻ ԵՒ ՅՈՐԱՅ ԳՐ. ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Վրեննա 599, Հ. Ոսկեան, Ցուցակ, էջ 58

Գրիչ՝ Պետրոս

վայր՝ Բերկի

Մանաւանդ յիշեսցիք զարի և զքաջ րաբունապետն զԿառապետ, որ յոյժ փափաքելի սիրով ետ գրել զսա ի վայելումն անձին իւրոյ, որոյ տէր աստուած վայելել տացէ և յետ աստեացս ելանելոյ զասակից և մասնա-

* Խոսքը «Անանիա Հայոց վարդապետի ասացեալ խրատ քահանայից» նյութի մասին է. որ ընդօրինակել է հիշատակագիրը ձեռագրի 2րդ—34ա էջերի լուսանկարներով:

կից արասցէ վարդապետացն սրբոց հանդերձ ծնողօքն իւրովք, ամէն: Այլ և զանպիտան գծողս զՊետրոս զկործանեալ և զտարակուսեալս մեղօք յիշման արժանի արարէք, զի զրեցի զսա ի քաղաքիս Բերկրի ի թիւն ՊԿԸ. (1419): Այլ զծնողսն իմ զՄկրտիչ քահանայն, որ ի դրել սորա զանազան պտղով կերակրէր զմեզ, որ և կերակրէր զսա տէրն ամենայնի անմահական պտղովն, ամէն: Այլ և զեղբայրն իւր Թումայ ընդ երկար աւուրս արասցէ Քրիստոս աստուած, որ աշխատէր սա զմարմնաւոր գործն մեր, և ես աստ՝ զհոգեւորն: Դարձեալ կրկին աղաչեմ լուսերամից դասքդ՝ յիշեսցիք զմեղուցեալ գծողս սորա և անմեղադիր լերուք սխալանաց սորա, և մեզ՝ յուսողաց և ձեզ՝ յիշողաց տացէ Քրիստոս աստուած զերկնից արքայութիւնն:

464

ԵՐԳԱՐԱՆ ԿԱՄ ԳԻՐՔ ԿՅՈՐԴԻՅ

Ջմառ 90, Մ. Քէշիշեան, Յուդակ, էջ 188.

Նորոգող՝ Թումա

Ո՛վ պատուական հարք իմ և եղբարք՝ ուսանողք և զաղափարողք այսմ նրաժշտական երգարանիս, աղաչեմ զձեզ յիշեցէք ի Քրիստոս զստացող սորին և զամենիմաստ և զհանճարեղն, զհամեստ և զուսումնասէր քահանայն զՍտեփաննոս. և լի բերանով և ուղիղ մտաւ: ք աստուած-ողորմի ասացէք նմա, և ծնողաց նորին Առամ քահանային և Խաթուն-Մէլէքին, և կենակցին իւրոյ Մըստ-Մէլէքին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն, վասն զի յոյժ փափազմամբ ետ նորոգել զսա ի վայելումն անձին իւրոյ, որոյ տէր աստուած վայելել տացէ զսա նմա ընդ երկայն աւուրս, ամէն: Այլ և զամենամեղ և զանաղժան սուտանուն գծագրողս Թումա և զծնաւղսն իմ յիշման արժանի արարէք միով աստուած-ողորմեալիւ, և ձեզ ողբումսցի Քրիստոս, ամէն: Ի ՊԿԸ. (1419) թվին նորոգեցաւ:

465

ԳԻՐՔ ՀԱՐՑՄԱՆՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երուսաղէմ 2148

Գրիչ՝ Յովանէս

260

... Ի թուաբերութեան հայկազեան տոմարի Պ.-երորդի վաթսներորդի Ը.-երորդի (1419) եղև զրաւ այսմ աստուածաշունչ և հոգովն աստուածային բղխեալ ծաղկազարդ Հարցմանցս և զարդարեալ ամենայն առաքինությամբ գունագեղ ընդրող զանցեալ գեղով բազմալզան մեծ բարունին և իմաստասէր հեռետորն հայկազեան աղգի Գրիգորիս՝ պետն ամենայն հանճարի, որ առեալ իմաստս բազմալզան և ազգի-ազգի աստուածաշունչ հին և նոր կտակարանաց և արտաքին իմաստասիրացն, քերթողն բազում աշխատութեամբ և երկամբք ժողովեալ զամենայն իմաստս ճարտասանից ի մի վայր, և տուեալ մանգանց եկեղեցոյ՝ ի զմայլումն և յըն-

թերցումն և ուսումն ամենայն առաքինութեան, և պատասխանք ընդդէմ ամենայն ազգաց՝ շարաց և բարեաց:

Արդ և ես՝ եղկելիս անպէտս ի պիտանեաց, և վերջինս ի մանգանք եկեղեցոյ Յովանէս սպասաւոր բանի:

Որ շեմ արժան այսմ շնորհի
 Ի ոչ սպասաւոր յեկեղեցի,
 Որ զկարգս առի, աղտեղեցի,
 Եւ յաստուծոյ աշացն ելի,
 Այլ թախանձեմ վտէրն բարի
 Չառնէ որդի զիս գեհէնի,
 Ձի նա քաղցր է և բարի,
 Վերստին ողորմեսցի,
 Որ ցանգացա այսմ տառի՝
 Յոգէնորոգ գանձարանի,
 Եւ ըստ կարի գծագրեսցի
 Յոյժ երկամբք և վշտալի,
 Ի նեղ և անծողի ժամանակի,
 Ի յայլ և յայլ աւթագայի,
 Ձի յիշատակ սայ ինձ լիցի
 Եւ իմ նախնեացն, որ ի կարդի,
 Հօրն իմոյ Ամիրբէկի,
 Եւ մօրն իմոյ Մարթայի,
 Եւ այլ ամենայն մերձաւորի՝
 Հանգուցելոցն և կենդանի,
 Լիցի նոցա մասն բարի,
 Ի յարարչէն ամենայնի:
 Նաև աղսւշեմ զձեզ սիրելիք,
 Որք հանգիւպիք այսմ կտակի՝
 Յիշման առնէք զմեզ արժանի
 Եւ զվերոյգրեալքդ, որ ի կարդի,
 Ձի աստուած սովոր է այսմ բանի,
 Որ ալլովք՝ ալլում ողորմեսցի,
 Ձի ձեզ բան է հեշտալի
 Եւ ձեզ պարգև յոյժ ըղձալի.
 Եւ տէրն, որ առատն է ի տուրս ձրի՝
 Ձեզ և մեզ ողորմեսցի,
 Այժմ և յաւուրն խպագայի...

466

Ժ Ո Ղ Վ Ա Մ Ո Ի

Երևան, 598

Հետ. ստացող՝ Գրիգոր

219բ

Ո՞վ դասք քահանայից, յորժամ ընթեռնոյք զլուծմունքս և օգտիք ինչ ի սմանէ, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զԱստուածատուր հե-

զահոգի քահանայ, և զկենակիցն իւր զէվատ-Մէլիք, և զորդին իւրեանց զԱզարիա զեռարդոյս սարկաւազ և զՅոհանէս, և զՅակոբ, և զդուստր իւր ըզՎատվառ, և զփեսայն իւր զՄաթոս քահանան, և զհայրն իւր՝ զփոխեալն ի Քրիստոս զՅակոբ, և զմայրն զԳուլիսաթուն, ամենքդ առհասարակ աստուած-ողորմի ասացէք սոցայ և մեղաց թողութիւն խնդրեցէք այսքան յիշատակելոցս ի սմայ: Զի Աստուածատուր քահանայս շարժեցաւ ի բարեաց առաջնորդէն աստուծոյ, և ետ զԼուծմունքս յիշատակ իւր անշնչելի ի նուաստ և ի վերջացեալս ամենայնի Գրիգոր սպասաւոր բանի, զի որքան ես կենդանի եմ՝ կարգամ, և երբ մեռանիմ՝ տամ ի վարդապետք ուր կարդան, որ սորայ անդնն հանապազ յիշեցի ի մէջ եկեղեցոյ, և որք յիշէք՝ աստուած զձեզ յիշէ ամէն:

ԹՎ. ՊԿԸ. (1419):

467

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երևան 2690

Ստացող՝ Բարսեղ
վայր՝ Նղիազարու վանք

ա

326ա

Փառք... որ ետ կարողութիւն տկար անձինս Բարսեղ սոսկանուն բանի սպասաւորիս, որ ետու գրել զաստուածաշունչ տառս առաքելոց պրակիս, զոր մեկնեալ է սա Յովնանու Ոսկերեւանիւն և սուրբ հօրն Նիքեմի, և թարգմանեալ է ի յունաց ի հայու Գրիգորի Վկայասերի Պանլաւունոյ:

Արդ, գրեցաւ ի մեծ թուականին Հայոց ՊԿԸ* (1418), ի գունն երկուտասան սուրբ առաքելոցս Նղիազարու վանացն, ի յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց**, այդ և ուսուցչին իմոյ՝ քաջ հռետորին Սրապիոն բարունապետին եղիցի յիշատակ մատենան այս:

Արդ, աղաչեմ զձեզ, ո՛վ մանկունք, յորժամ ընթեռնուր և կամ աւրինակէք զՄեկնութիւն դործոց առաքելոց, յիշեցէք ի սուրբ յաղօթս ձեր զԲարսեղ վարդապետս և զամենայն ազգատոհմս իմ, և որք յիշէք՝ յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ:

բ

Մաղկող և կազմող՝ Յովնանէս

120բ

Զանպիտան հողս, զապիկար ծրողս, ո՛վ պընտիկոս, յիշեա ի Քրիստոս:

Նկարեցաւ ձեռամբ Յովնանէսի ի ՊԿԸ. (1419) թուի***:

գ

326ա

Գծագրեցաւ ձեռամբ Կարապետ**** եպիսկոպոսի և ժաղկեալ կազմեցաւ ձեռամբ մեղապարտ Յովնանէսի, ընթերցողք ասէք ողորմի:

* Թվականը քերված է և նորից է գրված:

** Երկու տող թույնված է անգրել:

*** Գրված է Նիքեմ Ասորու և Յոհան Ոսկերեւանի համատեղ պատկերների տակ:

**** Այստեղ հիշատակվող Կարապետը ձեռագրի մի մասի գրիչն է:

468

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 6798

Գրիշ՝ Սիմէոն
վայր՝ Մաւրիկ անապատ

375 ...Աստուանար յանգ ելեալ աւարտեցաւ հոգէլից մատենանս սուրբ մարգարէին Դաւթի ի ստոյգ և յընդիւ աւրինակէ, որ է գրած ձեռամբ Յովնանէս Դաւիթեցոյն, և իմ առեալ գրեցի քիթովս: Գրեցաւ ձեռամբ յոգնամեղ և խամար գլշի սոսկանուն Սիմէոնի, ի սուրբ անապատս, որ Մաւրիկ կոչի, ի դուռս սուրբ Լուսաւորչի, և սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Նշանի և յայլ բաղմահաւաք սրբոց, որ աստ հաւաքեալ կան: Արդ, յերես անկեալ ազաշնմ զձեզ սղալանաց գրիս մի մեղադրէք, զի կարն մեր այս էր:

Արդ, որք ակտիք ի սմանէ յիշեցէք ի սուրբ աղաթս ձեր զՍիմէ[ո]ն և պիսկոպոս, որ զկարպն ունիմ և ոչ զգործ. և սր մի բերան ողորմիս ասէ, միոյն հարիւրապատիկ իւր ողորմեսցի աստուած, ամէնէն ամէն: Գրեցաւ սայ ի հայրապետութեանն տէր Պաղոսի, և յառաջնորդութեան տէր Մկրտչի, և է իմ հոգևոր եղբայր: Ի թվականին Հաոց ՊԿԹ. (1420), ի մարտի ԺԸ. (18):

469

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻԻՆ ՏՈՄԱՐԻ ՅԱԿՈԲԱՅ ՂՐԻՄԵՅԻՈՅ

Երուսաղէմ 1574

Գրիշ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Արգելահ

ա

Ի թուիս մերոյ ՊԿԹ. (1420), ի սահմի ասմոյ ի Ա. (1) հանգեաւ սուրբ ճգնաւոր վարդապետն Յովնանէս մականուն Սաղախ, որոյ յիշատակն արհնութեամբ եղիցի, զի էր նա բարի բնութեամբ և ամենեցուն յորդորող ի բարի ուսմունս և ի վարս առաքինութեան*:

բ

212 Այլ և յիշել աղաչեմ զիս՝ զեղկելի զծոյլ զքնափ և զմեղսասէր զծողս՝ զՄկրտիչ սոսկանուն վարդապետ, որ ի վաղուց հետէ փափագէի սուրբ դաւանութեանս, որ գծագրեցի զսա ի քարանձաւ անասպատս, որ կոչի Արգելահ, ի թվականիս ՊԿԹ. (1420) շրջագայութեան տումարի:

* Գրված է 186—187 էջերի ստորին լուսանցքում:

470

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երուսղէմ 6798

Գրիշ՝ Երեմիա
վայր՝ ի Կեղոյ Բաղախ

ա

280բ Գրեցաւ սուրբ // գիրքս որ կոչի Գաճաճաւոր, ասացեալ է ի հոգե-
լից վարդապետացն ի խրախութիւն մանկանց եկեղեցոյ, ձեռամբ Երեմիա
սարկաւագի, ի Կեղո քաղաքս, ի թաղս որ կոչի Բարձր մահալա, ի դուռն
սրբոց վկայցն՝ սուրբ Սարգսի զաւրավարի և որդոյ նորա Մարտիրոսի,
և Գէորգա զաւրավա[րի], և սուրբ Յակոբա, և սուրբ Աստուածածնին.
որոյ շնորհիւն եղև սկիզբն գրոցս, որ յամենայն ժամ զաւրացուցանէ
զտկար և զտրտում բնութիւնս իմ ապաւինելով յիր զաւրութիւնն և ի քա-
րեխաւսութիւնն, ամէն:

Արդ, որք հանդիպիք սմա կարդալով կամ արինակելով, յիշեցէր
զստացող սորա զ՝

բ

7բ Ո՛վ եղբար, գիրք կապած էր յորժամ զգանձս գրեցի ի փառս աս-
տուծոյ:

գ

52ա Ո՛վ տէր իմ, ութ աւուր գանձն յարինակս շկար, դու զերորդ աւուրն
գանձն ասայ՝**:

471

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ի

Երուսղէմ 1574

Գրիշ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Արգելան

Այլ և յիշել աղաչեմ զիս՝ զեղկելի, զծոյլ, զքնափ և զմեղսասէր գծողս
զՄկրտիչ սոսկանուն վարդապետ; որ ի վաղուց հետէ փափագէի սուրբ
դաւանութեանս, որ գծագրեցի զսա ի քարանձաւ անապատս, որ կոչի Ար-
գելան, ի թվականիս ՊԿԹ. (1420) շրջագայութեան տոմարի:

472

Ճ Ա Ե Ո Յ

Երևան 3790

Գրիշ՝ Յովնանէս
վայր՝ Մոխրաբերդ գիւղ

1ա Եւ արդ ես [անպտ]ուղս ի բարեաց՝ անարժան քահանայ /// Յոնա-
նէս գրիչս տեսի զսէր [և զփա]փաք սրբասէր քահանային Յովնանիս [և

* Շարունակութիւնը չի գրված:

** Հիշատակարաններն անթվական են, սակայն ձեռագրի 1ա էջում Մ. Տեր-Մովսիսյանը
հարցականով նշանակել է ՊԿԹ—1420 թվականը: Կարծում ենք, որ նա ինչ-որ հիմք է ունեցել
այդ թվականը նշանակելիս:

տ]կար անձամբս յանձն առի [և ամէն]ակարող զարութեամբ աստու-
ծոյ կա[տարեց]ի զսուրբ գիրքս ի դառն ժամա[նակի], որ ի ծովացեալ
մեղաց մերոց /// գործոց եկն ազգի-ազգի [պատու]հաս ի վերա երկրի՝
սով, սրած[ութին], մահտարածամ և յայսմ [ամի մ]արախ բազում ի
յաշխար[հս և եկ]եր զամենայն բոյս դալարի և եղ[կո՞ւ]թիւն մեծ, յո-
րու[մ էր] թիւս Հայոց /// նաւաս[ար]դի ամսոյ ի Ի. (20), ի [հայրա]պե-
տութեանն տէր Դաւթի և /// ի բռնակալութեան [Ղաւրա]-Յուսուֆի*:

Ա[րդ], գրեցա[ւ Քրիստոս]ա[գիր մա]րգարէական և առաքել[ա-
կան] մարդ[ի]ր[ո]սական տառս [ձեռ]ամբ յոգնամեղ և անարուե[սու
գրիչ] Յեհաննիսի քահանայի, բազ[ում աշխա]տանաւ և բրտամբք,
Հոր /// բ և յաժընդակութեամբ և կարող[ղու]թեամբ [կատար]եցի զսուրբ
գիրքս յերկիրս Ընդունեաց, ի գեաւղս որ կոչի Մոխրաբերդ, ընդ հովա-
նեա սուրբ Յովաննիսին, ի խնդրոյ Յովանէս քահանային, հօրն Սա[ւ]//**
Ընդ նոսին ինձ աստուած ողորմի ասացէք՝ Ստեփանոս գրչի, և իմ ծնաւ-
ղացն, և կարգացողացն, և լսողաց առհասարակ ողորմեսցի Քրիստոս
աստուած, ամէն:

473

ԳԻՐԲ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՅ

Երևան 10198

Գրիչ՝ Յոհանէս Մովսիսի
վայր՝ Եղիվարդ և Անձնապատ

ա

401բ Փառք ամենասուրբ երրորդութեան ... ի թուաբերութեան Հայկաղան
տօմարի Պ.-երրորդի վաթսներորդի իններորդի (1420) գրեցաւ և յանկ
եղեալ աւարտեցաւ մատենան աստուածային, որ կոչի Հարցմունք, ձե-
ռամբ յոգնամեղ և անպիտան Յոհաննիսի՝ Մովսիսի կոչեցեալ, ի գեղէն
Ապարանից, ի գաւառէն Մամրտանից:

Արդ, եղի ի մտի հետեւ ընթերցմանց և տեսի զփափագելիս զայս
զգանձս աստուածային հաւաքեալ, յոյժ ցանկացող եղէ սմայ: Բայց տը-
կարութիւնս իմ բացեալ ի սմանէ զիս առնէր, ոչ կարէի ստանալ ի չքա-
տրութեանէ, և գրելոյ անվարժ ամէնեկն և անկիրթ էի: Ապա քաջալերս
առեալ ի յեղբարց, ապաւինելով իմ յամենակարողն և ի հօրն զօրու-
թեամբ ձեռն ի գործ արկի գրել ըստ իմում կարի, ի գաւառն Արաբա-
տեան, ի գեօղն Եղիվարդ կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածին
և սրբոյն Յակոբայ, առ ոտս Սիմէոնի րայբունապետի և քաջ հեռետորի
Հայոց, որոյ թողեալ զբաղումն մարմնակաւն, նաև զհանգիստ մարմնոյ,
տուեալ զանձն ի շարշարանս, վասն յոյսոյն Քրիստոսի, անհանգիստ
տքնութեամբ և անդադար ընթերցմամբ աշխատի ի գիրս աստուածային
հնոյ և նորոյ կտակարանաց, այլ և նորից և արտ[ա]քնոց, առատաւոյէս
402ա լիացուցանէ զ[մանկունս, որ առ սա հաւաքեալ կան: /// Ը.-երրորդ հա-

* Ղաւրա-Յուսուֆը մահացել է 1420 թ. նոյեմբերին, ուստի հիշատակարանը այդ թվականից
հետո գրված չի կարող լինել:

** 20 տող պատուված է:

տորն անտ գրեցաւ, բայց ||| մահիճս իւր հնծէ և ծնընդկանն ի յ[հ]րի-
[ու]ն[ս] ճղիցէ. և ես ոչ կարացից լոն ||| ո ահումս ||| ի որ եղև առհասա-
րակ, զի քաղցրութիւն ||| ի դառնութիւն փոխեցաւ[ւ]։ Զի ապերախտ եղար
առ երախտաւ[ւ]ո[ր]ն և ապաշնորհք առ բազմապարգեն, միշտ մեղուց-
եալք առ երկայնամիտն. մինչ զի զարդար զցասմունք շարժեցաք ի մեզ.
առաքեաց զմեզ ըստ մարգարէին զզօր իւր մեծ, այսինքն զմարախ և
ղխառինճ, որ էր կոնտն և թեաւորն, խառն ի խուռն ընդ միմեանս. զի
առաջին տարին եկն թեաւորն և սերմանեաց, և ի միւս այլ տարին ի դար-
նան հղանակին ընդ խոտոյն ի վեր փշեաց առաւել, քան զըոյսս։ Մինչ զի
լի եղև ի խորութիւն ձորոց և ի լայնութիւն դաշտաց, ի գագաթունս լե-
ռանց. էր երկիր առաջի նորա իբրև զդրախտ փափկութեան և վերջ նորա
դաշտ ապակնութեան՝ ըստ մարգարէին։ Էկեր զամենայն խոտ և աշա-
ռեաց և սպառեաց զամենայն վաստակ սերմանեալ. նուաղէն անասունք.
լքեալ դատարկեցան երկրագործք ի վաստակելոյ, խցեալ կալնուին դերդ
և զպատուհան ի ներքս լինելոյ նոցա։ Մինչ զի դերդս պահէին աւելելով,
կամ մաղ ի վերա դնելով, և ապա հաց ի ներքս եփէին։ Լեմենայն ժողովր
ջուրց սլալոյք է բարեհամք դիշահոտեալ տղմային արիւնքստեմիլ իբրև զե-
գիպատացոյն լինելու ի ներքս կոտորելոյ նոցա անբնակ ի մարդոյ և յա-
նասնոյ գեօղք լինէին, գնալով նոցա յալ տեղօջէ յայլ։ Քակեցաւ ամե-
նայն միաբանութիւնք, որ հացիւ և կերակրով էին շաղկապեալ։

Եւ ապա իմ եկեալ ի յերկիրս Ընդունեաց ի [գերա]հուակ և հանդի-
սակայն անուամբ բարձրացեալ ||| [մենաստ]անիս Անձնապատ կոչե-
ցեալ, եւ ||| դրոցս Բ. (2) այլևս հատորսն կատարեցի ընդ հո[վանեա]ւ
սուրբ] Աստուածածնին և սրբոյն Գրիգորին Լուսաւորչի, [յա]ռաջնոր-
դութիւն հերպետաց երկուց՝ եղբարց հարազատաց՝ Կառապետի և Յո-
վանիսի սրբասնելոց արեղայից, [որ]ոց լիցի մասն և բաժին ընդ սուրբս
և ընդ սիրելիս աստուծոյ՝ ծնօղօք և արեան մերձաւորօք, ամէն։ Բայց իմ
դեգերեալ աստ, առ ոտս երջանիկ րարունապետիս Յակոբայ Ասպիսնբցի
կոչեցեալ, վայելչատիպ, չափահասակ բարիքք ալեալք ծաղկեալ, զուար-
ճախաւս [առ]ատաբան [բա]նաւոր* և ուսուցանող ան[ձան]ձրոյթ** յոյժ
գութ ունելով առ գրոց աշակերտսն, ևս առաւել ի վերա իմ ուսուցանելով,
կերակրելով, այլև զդեստիւ, որոյ եղիցի մասն և վիճակ ժառանգութեան
ընդ ամենայն սրբոց ուղափառ վարդապետաց, հանդերձ սրբասնեալ
կրօնաւորիւ եղբարքն իւրով Անդրեասիւ, ծնօղօք, և ամենայն արեան մեր-
ձաւորօք, աստ և ի հանդերձելումն, ամէն։

Գարձեալ աղաչեմ զամենեսեանդ, որք հանդիպիք այսմ գրոց օրինա-
կելով կամ ընթեռնելով կամ տեսանելով, յիշեսցիք*** զիս զտառապեալս
Յոհաննէս, և զծ[ն]աւորսն իմ՝ զհայրն իմ զԱբրահամ և զմայրն զԲաղ-
դատ, և զեղբարսն իմ՝ զփոխեցեալսն առ աստուած։ Եւ ով որ ուղիղ սրբ-
տով և լի բերանով մին տէր-ողորմեայ ասասցէ, ողորմութիւն գտցէ ի

* Բառը գրված է լուսանցքում։

** Գրված է՝ ամենարոյք։

*** Գրված է՝ յիշեսցիք։

Քրիստոսէ աստուծոյն մերոյ, որում ընդ հօր և ընդ հոգոյն փառք, պատիւ և իշխանութիւն այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:
Եւ այս երրորդ ամ է մարախս դեռ կայ*:

474

ՄԱՇՏՈՅ ԵՒ ԳԱՆՁԱՐԱՆ

Վիեննա 910, Հ. Ոսկեան, Ցուցակ, էջ 495

Ա

Գրիշ՝ Հայրապետ

97ր Գրեցաւ Մաշտոցս այս ի թուին Հայոց ՊՀ. (1421), ձեռամբ Հայրապետ արեղի, ի խնդրոյ աստուածասէր և սլատուական քահանայի՝ Վարդանի: Որք հանդիպիք սմա կարգալով կամ արինակելով աղաչեմ յիշել յաղաթս ձեր, և տստուած զձեզ յիշէ, ամէնն:

Բ

100ր Գրեցաւ գանձս այս ձեռամբ անիմաստ գրչիս ի վայելումն կուսակրօն արեղի իփրակոսի, և հարազատ եղբօր իւրոյ Վարդան քահանայի, և դեռարոյս եղբօրորդոյ իւրոյ Խաչատրի: Տէր աստուած ընդ երկայն աւուրս արասցէ և հասուցանէ ի խորին ծերութեան, ամէն: Արգ աղաչեմ զամենեսեան, որք հանդիպիք այսմ սուրբ Մաշտոցիս տեսանելով կամ կարգալով կամ արինակելով, աղաչեմ յիշման արժանի առնել զստացող սորա զՎարդան քահանայն, որ ստացաւ զսա յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց. և որ լի սլտիւ թողութիւն խնդրէ ստացողացս և աշխատողացս ի սմա, ամենագութն և ամենակարողն աստուած Յիսուս Քրիստոս թողցէ և նոցա դամենայն յանցանս իւրեանց, ամէն: Ընդ նմին և զերախտաւոր հայրն մեր զՊետրոս կուսակրան արեղայ, որ զարինակն շնորհաց, շնորհացէ նմա տէր զաստուածային անանց պսակըն և զարդարէ հոգով և մարմնով, ամէն: Արդ, այս Մաշտոցս ժառանգ է Վարդան քահանայի և եղբաւր իւրոյ Խաչատրի: Յիշեցէք յաղաթս ձեր զմայր Խաչատրին՝ Մելիքն, զի աւգնական եղեւ ի գրոցս գնել:

475

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երեւն 6333 (Յ. Բարդամյան, Ցուցակ Վասպուրականի) 263

Գրիշ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Վան

Փառք ... որ ետ կարողութիւն տկար և տարտամ անձին փցնամատն և մեղսասէր գրչի Մկրտիչ անարհեստ և պիտականուն երիցու հասանել յաւարտ գրոցս պիտանի ... որում ցանկացեալ սիրատարփ տենչմամբ ամենագով պատուական կրօնաւորն և բարեսէր արեղայն Ատոմ սիրով

* Հիշատակարանի կարևոր մասը՝ մորեխի նկարագրութիւնը ու գործած լարիքը՝ բառացի նույնությամբ կրկնել է Յ տարի հետո թումա Սպառնկերտցի գրիչը: Նրա հիշատակարանը տե՛ս 1423-ի թվաշարբում (ԺԵ. գարի հիշատակարաններ, Ա, էջ 301—302):

ցանկացաւ այսմ աստուածարեալ գանձիս, և ստացաւ զսա յիշատակ բարի իւր, և ծնողաց իւրոց Պարիշահին և Մարթային, նաև զմիաբանք սուրբ ուխտին՝ Կացի սուրբ Խաչին, և սուրբ Կարապետին, և սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Գրիգորին, և սուրբ Հովհաննիսեանցն, զառաջնորդ ուխտին զտէր Մխիթար եպիսկոպոսն, և զԿարապետ սպասաւոր բանի, և զՍելիսէսէք կրօնաւոր, և զՄկրտիչ կրօնաւոր, և զԿարապետ կրօնաւոր, և զՍարգիս կրօնաւոր, և զՅովնանէս կրօնաւոր, և զՍիմէոն կրօնաւորն, և զՅովնանէս կրօնաւոր, այլ և զԴաւիթ կրօնաւոր, հանդերձ ամենայն բնակչօքն, որոց տացէ տէր աստուած հանգիստ արքայութիւն արդարոց:

Արդ, գրեցաւ սա ի խնդրոյ Առամ աբեղային, ձեռամբ յօգնամեղ և անարհեստ դրչաց՝ Գրիգոր աբեղայի և Մկրտիչ սուտանուն երիցու և Կարապետի, ի Վան քաղաքի, յամի ՊՀԱ. Թուականիս Հայոց (1422)...*

Յայսմ ամի ելեալ Շահնուխ շաղաթայն անքնին դարաւք և եկն ի Խլաք և շատ պակասութիւն եղև մեզ և շատոց: Զի զառաջին[ն] փախաւ Թուրքմանն ի ներքին երկիրն և անտի դարձեալ եկն ի վեր Թուրքմանն բազում ղորաւք ծՄԼԻ. (150000) ձիաւորաւք և շատ խայտառակ կոտորեցան ի շաղաթի զօրացն; ի գաւառն Վաղարշկերտոյ մերձ Բագւանայ|||**

Բայց, զի ողորմած էր Շահնուխ և քաղցր էր բարութք նորա, թոյլ ետնոցա փախչիլ մազապուրծ, և զորս գերացն՝ ազատ արար, և դարձեալ գնաց յերկիր իւր:

Այս գրեցաւ ի ՊՀ. (1421) Թուին. դարձեալ ի միւս ամի ուժ առեալ Թուրքմանն զօրացաւ, որոց գլխաւոր էր նոցա Սփանդար որդին Ուսուֆի. որոյ առեալ բազում զաւրս հեծելոց, և գնաց ի վերայ երկրին Բաղիշո և բազում նահճիրս գործեաց անդ: Զի էր մերձ Խլաքայ տեղի ինչ ապաստանի, զոր Աղվանից բերդ կոչէին, ուր կային ամրացեալ անդ բազմութիւն քրիստոնէից արանց և կանանց, կարգաւորաց և աշխարհականաց, զոր առեալ ազգն Թուրքի, և սուր ի վերայ եղեալ զանխնայ կոտորեաց զորս անդ էին:

Ո՛հ դառնութիւն վշտին և աղիողորմ կսկծանաց, զի յարձակեցան ի վերայ նոցա որպէս գայլս պատառողս. զոր տեսեալ նոցա զփախումն սուսերաց և զջաւղալ աղեղացն, Թուլացաւ սիրտք նոցա, տկարացաւ զարութիւն ի նոցա, բարձաւ աւգնութիւն ի նոցանէ, կարճեաց աւուրք կենաց նոցա, հատաւ յոյս վաղուան մնալու: Զի ամենայն մարդ զանձին իւրոյ զկորուստ հասեալ տեսանէր, զի յետուստ սուրն էր անաւրինաց, և առաջի՝ ծովն խրաւդայր: Եւ բազումք ի սրոյ անաւրինացն քարավէժ եղեն ի բարձրութենէն ի յատակս ծովուն: Անդ էր տեսանել զկսկիծ աղիողորմն աղետին՝ անդ էր տեսանել զփարիլ ծնողացն սրտախորով|||***

* Հիշատակարանը տպագրված է նաև «ԺԵ. դարի Հիշատակարաններին» Ա մասում, 309 համարի տակ (էջ 296—297); Այն քաղել ենք Փիրղալեմյանի «Նոստարք»-ից (էջ 86), ուր խիստ համառոտ էր, (սկսվում էր «պատուական կրօնաւոր» բառերից և աւարտվում թվականի մասին տվյալով): Բարդամյանի Յուցակում այն ավելի ընդարձակ է. բերում ենք ամբողջութեամբ:

** Մաշված է եղել:

*** Բարդամյանը ցավով հայտնում է, որ Հիշատակարանից թերթ է ընկել:

476

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

2. Ոսկեան, Տարոն-Տուրուբերանի վանքերը, էջ 61

Գնող՝ Դաւիթ Եպիսկոպոս Ղլիճ
վայր՝ Տարաւն, Ղազարու վանք

Փառք ... արդ ես մեղուցեալ յամենայնի Դաւիթ Եպիսկոպոս Ղլիճ
կոչեցեալ, մինչդեռ սարկաւագ էի յերկիրս Տարաւնոյ՝ ի սուրբ ուխտս...
վանիցն Ղազարու կոչեցեալ, ելեալ գնացի ի յերկիրն Կիլիկիոյ՝ ի քաղաքս
Սիս... եկեալ գտի զԱւետարանս... ի Տարաւոյ, ի գիւղն Աշոտի, առ աշ-
խարհակաց երէց մի և ԺԶ. (16) անգամ երթեակ առնելով առ նա և հա-
զիւ կարացի գնել ի նմանէ... Եւ ապա եկի ի հայրենի տեղիքն իմ՝ յեր-
կիրս Տարաւնոյ, ի սուրբ Առաքեալքս Ղազարու վանք կոչեցեալ՝ ի մե-
նաստանս արեւածագ ... և եղի զԱւետարանս աստ յիշատակ հոգւոյ իմոյ
և նախնեաց իմոց...

Արդ գրեցաւ յիշատակարանս գրոց սուրբ Աւետարանիս ի թվ. Հայոց
ՊԶԱ. (1422)... Այլ և զառաջնորդ սուրբ Առաքելոցս՝ զտէր Մանուէլ
Եպիսկոպոս, զաղգականն իմ, զհայրապետ Աստուածատուր յիշեցէք:

477

Ճ Ա Շ Ո Ց

Բ. Կիւլեսէրեան, Ցուցակ Անկիւրիոյ, 161, սյուն. 802—809

Գրիշ՝ Սամուէլ
վայր՝ Երուսաղէմ

ա

1266ա— ...Արդ, յայսքան և յայսպիսի բարեզարդ և մեծափառ սրբոցս գու-
1274ա մարս բարեխաւսս աշխարհիս, և ապաւէն ապաստանի, քաւութիւն մեղու-
ցելոցս դիմեալ մեծաւ յուսով և փափագմամբ սրտիւ՝ և զարդարեալ ամե-
նայն առաքինութեամբ և պատուեալ ալեօք բարի արմատոյ շառաւիղն և
սրբասնունդ կրանաւորն և հոգեւոր հայրն իմ, որ բազում աշխատու-
թեամբ սնոյց և ուսոյց զիս և վարժեց ի յարուեստս գրչութեան և բազում
բարեաց առիթ եղեւ: Եւս առաւել ի գալս ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ
Յովանէս արեղան, ի գեղջէն որ կոչի Մրդաջուր, և կամեցաւ զաստուա-
ծաշունչ տառս զայս ստանալ, զոր ի վաղուց հետէ փափագեալ ցանկայր
բաղձանաց լուսալրական և հոգիաբոլս մատենիս աստուծոյ: Եւ ստացաւ
զսա ի հալալ ընչից և յարդար վաստակոց զկէս գրոցս, և եղ յիշատակ ի
սուրբ Լուսաւորչին գերեզմանն յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և ծնողաց իւրոց՝
հաւրն իւրոյ Ապաւէնին և մաւրն իւրոյ Հռիփսիմէ, և եղբարն իւրոյ Պա-
տուական [իւ և] քուերցն իւր Մարթային և Շեռֆուրին, և զաւակաց նորս
և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրեանց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց:
Աստուած իւր վարձահատոյց լինի աստ և ի հանդե[րձն] լումն և յահեղ
աւուրն, ամէն:

Հնդ նմին յիշեցէք զհեզահոգի և քաղցրուսուց վարժապետն իմ, որ զձայնաւորն ուսուց՝ զՄատթէոս կուսակրան արեղան, որ յորդորեաց զմեզ ի գալս երուսաղէմայ, և զինչ որ հոգւոյ և մարմնոյ ունէր՝ ի մեզ երէտ և յամենայն ժամ երախտաւոր է ի վերա մեր:

Ո՛վ մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, որք կարգայք և վայելէք, անմոռաց յիշմամբ յիշեցէք յաղաթս ձեր զՄատթէոս դասակալն, և զհայրն իւր զՍարգիսն, և զմայրն իւր զԳրոցն, և զքոյրն իւր զՀեղինէն, և զորդին իւր զՄկրտիչ սարկաւազն, և մեղաց թողութիւն խնդրեցէք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, ամէն:

Անշաւմ զկարդացաւորդ սուրբ մատենիս որք հանդիպիք սմա, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զկարապետ արեղան զԿրնդագրակցին, որ յէրուսաղէմս էր, որ այնպէս սիրեաց զմեզ իբրեւ զսիրուն եղբայր և գնեաց զկէս գրոցս ի Ը. (8) ֆլաւրի, և եղ իւր հոգոյ յիշատակ ի սուրբ Լուսաւորչին գերեզմանն, և ծնողաց իւրոց՝ հաւրն իւրոյ Դաւթին և մայրն իւրոյ Սուրաթ-Խաթունին, և հարազատ եղբարցն իւրոց Վէֆենին և Հեթումին և Ալեքսիանոսին և Մկրտչին, և հանգուցելոցն ի Քրիստոս Մառուկին և Ռատին, և քրեւոցն իւրոց Մարգրեթին և Նովմելիին, և զաւակաց նոցա, և ամենայն արեան մերձաւորաց նոցա՝ կենդանեաց և հանգուցելոց ի Քրիստոս Յիսուս՝ ի տէր մեր:

Եւ արդ, ես՝ յետինս ի կրանաւորս և անարժանս և անիմաստս ի մանկունս եկեղեցւոյ Սամուէլ արեղայս և անարհեստ գրիչս, հրաման առեալ ի հոգեւոր հաւրէն իմմէ և ի պատուիրանադիր առաքելական բանէն, որ ասէ Յոր կոչումն կոչեցար ի նմին կացջիր...՝ Ոչ վասն մարմնական ինչ արդեանց և կամ ստացուածս երկրաւորս պահանջելոյ գրեցի զսա, այլ վասն սիրոյ փափագանաց արինակի սորա, և վասն հոգեւոր հաւրն իմոյ զըձանացն...

Այլ և գրեցաւ սա ձեռամբ Սամուէլի բազմամեղ և խիմար գրչի, և իմ անընդունակ գոլով յարուեստ գրչութեան և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ, այլ ըստ կարի մերում, զոր պարգեւեաց մեզ մարդասէր հոգին բազում աշխատասիրեալ իմ ի սմա՝ գրեցի անարժան ձեռաւք իմովք լընտիր ընտիր և ի ստոյգ արինակէ, կենաւք տառապանաւք և բազում պանդխտութեամբ և ամենայն գոյից պակասութեամբ, ի մեծ թուականիս Հայոց ՊԶԱ. (1422), և նուեմբեր ամսոյ է. (?), ի հայրապետութեանն տեառն տէր Պաղտսի կաթողիկոս[ի] ամենայն Հայոց, և յեպիսկոպոսութեանն տէր Յովնանիսի, ի բարի արմատոյն տէր Գրիգորի՝ փոխեցելոյն ի Քրիստոս, զոր աստուած ընդ երկայն աւուրս արասցէ, ամէն: Ի յերկնահանգէտ և յաստուածակոխ քաղաքս էրուսաղէմ և յաստուածայապահ տեղիքս...^{**}

Եւ ես Յակոբ երէցս խուտեցի (իմա՝ ուխտեցի) Քրիստոսի գերեզմա-

^{*} Դուրս ենք թողնում 31 տողանոց մի հատված՝ ուր գրվել աստվածաբանական դատողություններ է անում:

^{**} Դուրս ենք թողնում մի ընդարձակ հատված, ուր խոսում է Երուսաղեմի սրբություններին մասին:

նին, փափագ ունէի և կամեցա, թէ գնամ, նա Ղազար վարդապետն երաշխատր եղաւ ի մեր մէջս և յաստուծոյ՝ զԵրուսաղէմայ ճանապարհին ուղաւորն տուր և Տարէգիրք առ Լուսաւորչի գերեզմանին, և ես հաւանեցա վարդապետին և կամաւ պարոն Յովանիսին, և տուաք հաղար և ԲՃ. (1200) դրամ Տարէգրոց գին, և առաք լաւ Տարէգիրք, զի ի ծնունդեանէն Քրիստոսի մինչեւ ի նոյն աւրն լիակատար է. ի յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց, այլ և յիշատակ կենակցին իւրոյ և ծնողաց իւրոց՝ հաւր և մաւր, և յիշատակ Խաւսրովին, որ է եղբայր պարոն Յովանիսին, այլ և յիշատակ պարոն Յովանիսին, և կենակցին իւրոյ, և զաւակաց իւրեանց Խաչատրին, և այլ զաւակաց նոցա. յայս կեանքս միշտ ի պայծառութիւն և յուրախութիւն հոգոյ և անուան, և յերկարութիւն ժամանակի բարեխաւս. և ի յայն կեանքն ի հանգիստ և ի բարեխաւսութիւն ամենայն նշնեցելոց իւրեանց, այլ և ի շինութիւն տանց և ի յաջողումն վաստակոց և յաղատութիւն ամենայն փորձանաց հոգոյ և մարմնոյ, ամէն:

Եւ բոլոր ազգաւս մեր |||:

Բ

139ա Յիշեցէք զստացող սորա՝ զԿարապէտ արեղան, որ այս աւր մեզ պըսըլէ ուտեցոյց:

Գ

Յարինսկն շէր նշանած, խալտեցա, մի՛ մեղ զնել:

Դ

939ա Զորեքշաբթի կարդա և զթղթիս կոկողն՝ զԵրուսա արեղան յիշեա:

Ե

1265բ Աւրհնեալ է աստուած յամենայն ժամ, ամէն: Աստուծով սկսայ ապրիլ Է՛. (27), և կատարեցի նուեմբեր է. (7), ի փառս աստուծոյ:

478

Ա Ի Շ Ա Տ Ա Ր Ա Ն

Revue des Etudes Arméniennes, t. VII, fasc. 1, p. 96—97

Վաճառող՝ Սիմէոն արեղայ

422ա Զվերջին ստացաւ սուրբ Աւետարանիս զպարոն Խաւսրովայէն յիւր հալալ արդեանցն զնեաց զսուրբ Աւետարանս ի Սիմէոն ար[եղ] յէս, ի յիշատակ իւրեանն, և իւր կողակցին Մելիք-Խաթունին, և իւրեանց ծնողացն: Իր ոք հանդիպի սուրբ Աւետարանիս կարդալով կամ արինակելով յիշման առնէք արժանի զվերլոյգրեալ պարոն Խաւսրովայէն և զՏաւնական վարդապետն, որ զայս սուրբ Աւետարանս մեղ եքեր, և աստուած զձեզ յիշէ:

Ի թվին ՊԶԱ. (1422) ես Սիմէոն արեղաս՝ եղբայր Յովանիսի, ծախեցի սուրբ Աւետարանս պարոն Խաւսրովայէնին:

479

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ս Ո Ւ

Երուսաղէմ 1248

Գրիշ՝ Թումայ Կաֆայեցի
վայր՝ Եւստաթէի վանք

1009... Առ ստացումն աստուածային տառիս և ամենալիր ծաղկաւետ բուրաստանիս՝ նախ Ոսկեփորիկ գրոցս, զոր արարեալ է յեռամեծէ Գրիգոր վարդապետէ, երկրորդ՝ Քաղուածոյ Եսայիայ մարգարէին՝ նոր հարմարեալ աշակերտի նորին Գրիգորի՝ Յովնանէս վարդապետի, մակա-նուն Կօլօտկանց կոչեցեալ, երրորդ՝ Քաղուածոյ աւետարանին Ղուկայ՝ աշխատասիրութեամբ Մաթէոս վարդապետին, և սակաւ ինչ Յոհաննու աւետարանին, այլ և մասն ինչ ի Տումարէն, հաւաքեալ ճգնաւոր վարդապետին՝ Յակոբայ Ղրիմացոյ:

Արդ, վերջինս ի պարս բանասիրաց անձանց Թումայ Կաֆայեցի ցանկացող եղէ այսքան վերոյասացեալ գրանացդ, վասն որոյ յօժարութիւն սրտիս մոռանալ ետ զտգիտութիւն արհեստիս, զի ոչ գիտէի կատարեալ քարտողարութիւն, և համարձակեցայ առ ի գծագրել զաստուածային բուրաստանս, յիշատակ բարեաց և քաւիչ մեղաց, լուծիչ յանցանաց և 1009 արբուցանող զչորուն կենաց, պասքե||լոց անձանց մանկանց եկեղեցոյ:

Արդ, եղև զրաւ սորայ ի վանս Եւստաթէի սուրբ Առաքելոյս, առ ոսոքաջ բարունապետիս մերոյ Մխիթարայ, և յառաջնորդութեան տանս Սիւսականի տէր Ստեփանոսի, որոյ պարոն Սմպատին, որ և յայսմ ամի գնացեալ ի տունն Վրաց՝ առ մայրն իւր, և փոխեցաւ առ Քրիստոս և բաղում անմխիթար սուգ եթող մեզ, և յիշխանութեանն պարոն Պեշքենին՝ եղբօր նորին, և Յովնանէս փակակալին, որ է այժմ տեղապահ և աթոռակալ նորին տէր Ստեփանոսին Սիւնեաց վիճակին, ի թուականութեան և Հայոց ՊԶԱ. (1422), ձեռամբ անիմաստ և համբակ գրչի Թումայի:

Արդ, որք հանդիպիք այսմ տառիս, յիշեալիք ի մաքրափայլ և յարժանաւոր յաղօթս ձեր զանարժան և զփանաքի գրիչս զԹումայ, և զհայրն իմ զՍիմէոն քահանայ, և զմայրն իմ զՍային, և զքեռին իմ զՅովնանէս քահանայ՝ զփոխեցեալն առ Քրիստոս: Այլ և զարիւրող մանկունքն իմ, զպատանեակն իմ զՅովնանէս, և զեղբայրն իմ զՄելիտոն, որ պանդխտամահ եղեն և յաւտար շիրմի թաղեցան: Այլ և զխօճայ նուաւալին՝ զնոր հանգուցեալն առ Քրիստոս երիտասարդ հասակաւ, զորդի խաւճայ Միգիաւսին և զեղբայր իմ Միգիաւսին, և զայլ ամենայն ազգայինս մեր՝ հանգեալ ծնողօք մերովք, որ ոչ կենդանի գիտեմք և ոչ հանգուցեալ:

Յիշեալիք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր և աստուած ձեզ յիշողացդ և մեզ յիշելոցս, առհասարակ, ողորմեսցի, ամէն: Նաև զհոգևոր հայրն իմ զյոյժ երախտաւորն առ հոգևորն և առ մարմնաւորն, զվարժապետն իմ և զյուսուցիչն, զանհաս երաժիշտն և զքաղցրաձայն փիլիսոփայն զՄեծապարտն սարկաւազն և զուսուցիչն մանկանց Սիոնի, զոր և միոյն հարի-

րապատիկ և հազարապատիկ տացէ նմայ Քրիստոս աստուած զերկնից արքայութիւն, զպսակն անթառամ և զկեանսն յաւիտենականս*:

480

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3708

ա

9ա Զսուրբ քահանայքն՝ զվաղջանեալսն ի Քրիստոս զտէր Պաղոսն, և զտէր Մարտիրոսն, և զտէր Առաքեալն, և զՈվանէսն, և զՇնանդոս-Տիկին և զԴաւիթն, և զԹամամն, և զՀերիք-Տիկինն, և զՍիրայմարզն, և զՍա-
նալն, և զՄարթայ-Խաթունն, և Թումանշէն, և աստուած զձեզ յիշէ իւր սուրբ արքայութեան, ամէն: Անպատճառ ծախեցաք, որ ոչ ով դաւի շանէ: Կրեցաւ ի թվ. ՊԶԲ. (1423), մարտի Ա. (1):

Զ[տէ]ր Կիրակոսն, և զիւր մայրն Խաթունն, և Մէր Խաթունն, և Մկրտիչ՝ Մարտիրոս իրիցու թող, ծախեցի Անտոն իրիցին զսուրբ Աւետարանս անպատճառ, որ ոչ ով դաւի շառնէ:

Ո՛վ սուրբ քահանայք, վասն սիրոյն Քրիստոսի ամէն աւաք հինգ-
շաբթէ մէկ փոխ Աւետարանի, Շարականի, Քրիստոս- որդւոյ արժանի արարէք, զմեզ և զմեր ննջեցեալսն ի ձեր սուրբ աղաթքդ յիշեցէք, և աստուած զձեզ յիշէ իւր սուրբ արքայութեան, ամէն: Եւ զԱնտոն էրէցս յիշեցէք ի Քրիստոս:

Բ

Այլ գիտութիւն լինի, որ ես Եղիսաբետս, և իմ որդի Մկրտիչս, և իմ եղբայր Դանէլս, և իմ քոյրս Հէրիք-Տիկինս այս պատճառաւ ծախեցաք զաստուածաշունչ սուրբ Աւետարանս տէր Անտոնին, որ աստից ի ի (1000) տարի այլ ոչինչ մարդ դաւի շանէ, ով որ աւելի կամ պակաս ասէ կամ յայս խաւսիցս յետ դայ, յայս աստուածայշունչ սուրբ Աւետարանի շնորհացս և ի Քրիստոս աստուածութենէ որոշի և բաժանեալ լինի: Այլ աստուած ի մէջն վկայ, և ես Աբրահամ արեղէս միջնորդ և վկայ եմ աստուծով:

Թվ. ՊԶԲ. (1423):

481

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 9552

Գրիշ՝ Յովնանէս
վայր՝ Հերմոնի վանք

Փառք ... որ հասոյց զտկարս և անպիտան սպասաւոր բանի ի կա-
տարումն աստուածախաւս Աւետարանիս: Զի ես՝ պիտակ խնդրող բանի
Յովնանէս մեղսաներկ անձն, մեծաւ յուսով և ծերացեալ անձամբ կա-
մաւքն աստուծոյ սկսայ և շնորհաւոր և ողորմութեամբ նորին կատարեցի
275ա ի վանքս Հերմոնի. // առ դրունս սուրբ Լուսաւորչիս և սուրբ Յակոբայ

* Սույն ժողովածուի Ա. մասում, քաղելով Մ. Տեր-Մովսիսյանի Յուցակից, տպագրել ենք այս հիշատակարանից 6 տող:

կենաց բարեխօսիս՝ Ի դառն և յանձուկ ժամանակիս, որ Աստուծոյն թագաւորեաց Թաւրիզոյ աշխարհիս, և զբազումս ի քրիստոնէից կոտորեաց սրով, և զանբաւս գերեաց, և անշափ նեղութիւնս հասոյց քահանայից և ամենայն եկեղեցականաց:

Արդ, աղաչեմ զամենեսին՝ զհանգիպողքդ սուրբ Աւետարանիս՝ յիշել զմեզ միով տէր-ողորմի ասելով. և որ մեզ ողորմի ասէ, աստուած նմա ողորմեսցի յիւրն գալստեան: Եւ սղա[ւ]նացն, որ գտանի ի սմայ՝ Թողութիւն շնորհեցէք, և տէր աստուած Թողութիւն արասցէ ամենայն հոգւոյ և մարմն[ոյ] սղա[ւ]նաց ձերոց, զի աչքս լաւ տեսող չէր:

Գրեցաւ ի թվականիս Հայոց յութ հարիւր և վացուն (իմա՝ եւթանասուն)* և երկու (1423). յիշողքդ մեր յիշեսցին ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ՝ արհնելոյն յաւիտեանս, ամէն:

482

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեան 4819

Գրիչ՝ Ատոմ

- 304րԱրդ, գրեցաւ յիշատակարանս սուրբ Աւետարանիս ի դրան սուրբ Աստուածածնիս, որ կոչի Քաւ և քաւարան, ձեռամբ յոգնամեղ՝ և անարհեստ գրչի, ի թվին ՊԶԲ. (1423) հայկազեան սեոիս տումարի, ի հայրապետութեան տեառն Դաւթի, ի թագաւորութեան Հայոց ազգիս պարոյնաց, ի խնդրոյ աստուածասէր և պատուական կրանաւորի Յովանէս քահանայի, որ գնեաց զսուրբ Աւետարանս ի հալալ վաստակոց իւրոց ... ||
- 305ա յ[այ]ի, որ գնեաց զսուրբ Աւետարանս ի հալալ վաստակոց իւրոց ... || յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և ծնաւդաց իւրոց Յորդանանին և մարս Զմուրթին, և եղբարն Մարգարին, և երկու որդոյն Մկրտչին և Մեռուն քահանային, և զեռաբոյս Թողացն Կառապետին և ալոյցն ամենայնի... ի ՅԾ. (350) թանկայ, ի ձեռաց անաւրինաց...

Եւ ինքն ամենագութն աստուած, որ հատուցանողն է ամենեցուն՝ ձեռ ողորմեսցի և... այնոցիկ, որ աւգնական եղեն ի գին Աւետարանիս...

- 306ր Եւ առաւել աղաչեմ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղալիս ձեր զմիամիտ աղանին և զողջաճոխ տատարակն՝ զարհեպիսկոպոս զտէր Վարդան՝ առաջնորդ վանացս, և զեղբայրս իմ զտէր Զաքարայս՝ զկազմաւղ սուրբ Աւետարանիս, և զայլ միեղէն մանկունս, որ կան ժողովեալ ի դուռս սուրբ եկեղ[եց]ոյս...

- 307ա Եւ ես եղկելի գրիչս Ատոմ անուն արեղայ, խոցեալս ի սատանայէ, անպիտան և անարժանս ի կարգաւորաց...

* Թվականի տասնավորը սխալ է դրված. Սքանդարի գահ բարձրանալու և թագավորութեան առաջին տարիների մասին հիշատակարանը գրված կարող է լինել ոչ թե 1413, այլ 1423 թվականին: Այդպես էլ տեղագրել ենք այս հիշատակարանից քաղված և Մ. Տեր-Մովսիսյանի ծուցակից մեզ ձանոթ երկտողը՝ «Ժն դարի հիշատակարաններին Ա մասում (էջ 304):

483

Ո Ս Կ Ե Փ Ո Ր Ի Կ

Երևան 9474

Գրիշ՝ Կարապետ
վայր՝ Կամուրջ գյուղ

- 134բ Փառք... որ ետ կարողութիւն մեղսամած և ակար ոգւոյ Կարապետի
դրնել զպակասութիւն Ագադրոնիս, յամի ՊԶԳ. (1424) թրականիս մերում:
Որ գրեցաւ ի խնդրոյ հաւատարիմ և աստուածապաշտ տանուտրոջն Ստե-
փանոսի, որ ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց իւրոց, իշատակ իւր, և բա-
րի ծնողաց իւրոց՝ Անտոնին և Մելիքալ-Խաթունին, և գեոարոյս տղայոցն
Մկրտչին և Կարապետին, և հանիկ հօրն Մովսէղին, և հօրեղբարոյն Լևո-
նին՝ փոխեցելոյն առ [աստուած, և] Լուսերեսուն, իւրոց տղայո[ցն]
Մեհուդին և Գորգուն, և այլ [արեա]ն մերձատրացն: Արդ, զըրեցաւ ի
135ա գ]եօղս Կամուրջ, ընդ [հովանեաւ սրբոյ] Աստուածածնին յիշալ/տակ
Սանփանոսին, և ծնողաց նորին:

Արդ, աղաչեմ զամենեսեան որք հանգիպիք Ոսկեփորիս յիշեցէք ի
սուրբ յաղօթս ձեր զպա[ր]ոն Ստեփանոսն, և ղծնողսն իւր ղԱնտոն
զՄելիքալն, և զամենամեղ գրծողս:

484

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն — Տ Ա Ղ Ա Ր Ա Ն

Revue des Etudes Arméniennes, t. VII, fasc. 1, p. 96—97

Գրիշ՝ Յոհանէս

ա

- 530 ...Արդ անգ ելեալ աւարտեցաւ գիրքս որ կոչի Գանձարանս և Տաղա-
րանս ձեռամբ մեղապարտ և անիմաստ գրչի Յոհանէսի սուտանուն քա-
հանայի և որ յիշէր զմեզ սրտի մտաւք՝ նայ դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիս-
տոսէ միւս անգամ զալուստն, ամէն:
Գրեցաւ ի թվ. ՊԶԳ. (1424), ի փառս Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ,
ամէն:

բ

- 470 Եւ ղիս զանպիտան գրչակս զՅոհանէս սուտանուն քահանայն աղա-
չեմ զձեզ, ո՞վ ընթերցողք, յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր, և աստու-
ած ամենայնի յիշման արժանի առնէ զձեզ ի յի[ւ]ր միւս անգամ զա-
լուստն, ամէն:
Գրեցաւ ՊԶԳ. (1424):

485

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 8599

Գրիշ՝ Յակոբ
վայր՝ Բերկրի Եղեվանք

ա

326բ ... Արդ, գրեցաւ եղանակաւոր տառս ի թվին Հայոց մեծաց ՊԶԳ. (1424), ձեռամբ ակամար և սխալագիր, խելայեղ անպիտան գրողի՝ սուտանուն կրանաւորի Յակոբի, ի խնդրոյ պատուական և սրբասէր կրանաւորի Յովնանէսի, յիշատակ բարի նմա եղիցի: Ի նահանգիս Տարբերունի, որ այժմ Բերկրի կոչի, ի սուրբ և ի հրեշտակաճէմ յանապատս Եղեվանք, ընդ հովանեաւ նախավկայ սուրբ Ստեփանոսի և սրբոց վարդանացս արեամբ ներկեալ բազմութեան նշխարացս, ի յառաջնորդութեան բարեմիտ Մելիքսեթ վարդապետի:

Արդ, աղաչեմ զմանկունսդ սուրբ եկեղեցոյ որք աւգտիք ի սմանէ ուսանելով, յիշեսչիք ի բարին Քրիստոս և ցաւակցաբար մեղաց մերոց թողութիւն խնդրեցէք ի նմանէ՝ ի Քրիստոսէ Յովնանէս մաքրամիտ արևելային, և ծն/աւղաց իւրոց՝ սրբասէր Մերուն քահանայի, և մարն Արզունմելիքի, և խանկայ իւրոյ Խուրլու մելիքի, և եղբարց իւրոց Թումա քահանայի՝ [կու]եցելոյ ի Քրիստոս, Վարդանի, Ստեփանոսի և Կիրակոսի. և քերքն Թանմելիքի, Խաթունմելիքի և Մամախաթունի. Մեսրովպի. Մկրտչի, և Կարապետին, և Մարտիրոսի...

Ընդ նոսին աղաչեմ յիշել ի տէր և դիս՝ զանիմաստ գրիչս զՅակոբ. և զծնաւդսն իմ, նաև զհոգեւոր որդեակս իմ զԳրիգոր գպիր, որ բազում աշխատանք ունի ի տուն տալ խաղելոյն, ղոր և տէր աստուած պահեսցէ զսա յամենայն որողայթից, ամէն:

Դարձեալ աղաչեմ յիշել զմիաբանք սուրբ ուխտիս՝ զմեծ և զգոթոր զքահանայ և ղսարկաւագունքս պահել ի կամս իւր:

բ

358ա Զսրտէ խոցեալ և զմեղաւք լցեալ Յակոբ յիշեա ի տէր:

գ

Ծաղկող՝ Մելիքգատուս

308ա Զանպիտանս և զանարժանս,
Ի մեղասէր անձն անթորանս,
Քաղցեալ հոգիս ի տարատանս,
Բարցի քարամբ ի յապաստանս,
Իայց դրուակի հասա յորձանս,
Մեղաւք մեռեալ կրիցապանս,
Մելիքգատաւ անմերձ յարգանս
Ծաղկող գրոյս ի զարդարանս,
Յովնանիս գոլ շահարանս,
Յիշատակի միշտ յաւիտեանս*:

* Գրված է կարմիր թանաքով: Ծաղկողի լուսանցազարդերն ու նկարները ուշագրավ են և ինքնատիպ:

486

ՔԱՐՈՉՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՅԻՈՅ ԵՒ ԱՅԼ ՆԻԻԹԵՐ

Երուսաղիմ 1617

425 ... Գրեցաւ գիրքս, որ կոչի ասացուածք ձեռամբ մեղաւոր և անար-
ժան Խաչատուր արեղի, յաղագս խնդրոյ պարոն պարոնաց պարոն Դաւ-
թի, զոր տէր աստուած վայել տա իւրենն, ամէն: Գրիս պակասութեանն
426 մի մեղադրէք, զի կար մեր այսչափ էր. ղթվական Հայոց ՊԶԳ. (1425),
մեհեկի ԺԸ. (18) գրեցաւ գիրքս ի զբան սուրբ Աստուածածնին, || որ կոչի
Քոչաւեց վանք, ի գաւառն ի Համշինու, հայրապետութեանն տէր Պաւ-
ղոսի, Թագաւորութեանն Սեանտար պալիւն, պարոնութեանն պարոն Դաւ-
թին, յեպիսկոպոսութեանն տէր Սարգսին: Տէր աստուած՝ Յիսուս Քրիս-
տոս ողորմեա գրողաց, կարգացողաց և խողաց, ամէն*:

487

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8366

Գրիչ՝ Գրիգոր Խաթեցի
վայր՝ Յիպնայ վանք

212ա Փառք ամենասուրբ երրորդութեան... որ ետ կարողութիւն տկար
ոգ[ի մա]տնադեղե զրչի հասան[ել յաւա]րտ սորին, որ գրեցաւ [ի
խնդրոյ] Աստուածատուր քահանայի, ձեռամբ Գր[իգորի] պիտակ անուն
րանի խըն[դրողի ի] վանս Յիպնայ, ընդ հովանե[աւ ամե]նազօր սուրբ
նշանի ի Պ |||** Թրականութեանս Հայի |||

488

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Վենետիկ (Հ. Ոսկեան, Վասպուրականի, Վանի վանքերը,
մաս Բ, էջ 388)

Վայր՝ Քաջբերունիք

[Գրեցաւ] ի յերկիրս Քաջբերունայ, ի դուռն կմբեթայարկ տաճարիս
որ յանուն սուրբ Աստուածածնին, առ ռոտս առաջնորդի ուխտիս քաջ հոռ-
տորի Կարապետի եւ տէր Ստեփանոսի դիտապետի, ի դառն ժամանակի
յորում Վասպուրական աւերեալ եղեւ ի Սեանտարէ...***

* Այս հիշատակարանի համառոտությունը, քաղելով Մ. Տեր-Մովսիսյանի Ցուցակից, տպագրել ենք սույն ժողովածուի Ա. մասում (տե՛ս էջ 344—345. հիշատակարան № 364):

** Պահպանվել է թվականի միայն հարյուրավորը (Պ—800). նկատի ունենալով այն հան-
գամանքը, որ գրված է Գր. Խաթեցու կողմից՝ տեղագրում ենք պայմանականորեն 1425-ի թվա-
շարքում (Գր. Խաթեցու նահատակության թվականը), ընայած այն շարագրված պետք է լինի
դրանից մի-երկու տասնամյակ առաջ:

*** Ձեռագիրն ընդօրինակված է 1425 թվականին:

489

Ճ Ա Շ Ո Յ

Բ. Կիլիսեան, Յուդայ Անկիրիոյ, 162, սյուն. 812—813

Ա մասի գրիչ՝ Յոհաննէս*
վայր՝ Կաֆա

ա

476բ—171ա Յայս հրաշափառ մեծի տանիս
Քեզ երանի, որ հանդիպիս
Լուսափթիթ բուրաստանիս,
Հողիաբուիս սրբոյ տառիս,
Երբ լի սրտանց ծունր կրկնես,
Սիրով հոգւոյդ յաստուած հըպիս,
Յայնժամ յիշեա զու զեղկելիս՝
ՉՅոհաննէս անարժան՝ գծողս գրիս,
Չմեղաբ ծածկեալս ի մէջ տղմիս:

Գրեցաւ և կատարեցաւ ի թվականութեան Հայոց ՊԶԴ. (1425), ի մա-
յիս ամսոյ ի՞նչ. (29) օրն:

բ

378ա— Գ. (3) կիրակին կարդա, որ է բարեկենդան սուրբ Յակովբին, և զմե-
379ա ղաւոր գրիչս յիշեցէք՝ ՉՅոհաննէս երէցս, և աստուած զձեզ յիշէ:

490

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Բրիտ. թանգ. 11 օր. 5626, Ֆ. Կոնիքեր, Յուդայ, էջ 18

Յամի Պ.-երորդի ՀԵ. թվականիս Հայոց (1426) վերստին նորոգեցաւ
սուրբ Աւետարանս, որ էր անկեալ ի ձեռս անաւրինաց...

Հստացող Աղանն, և ուր ծնողսն՝ հայրն հանգուցեալ Վարդանն և
մայր իւր Հօ[ւ]մսիմէն, և զկենակիցն իւր Մարգ[ն], և զգուսարն իւր
Յեղսաբեաւն, և զգ[ո]ւրն իւր Հոռոմիւն, զախբոր///

491

ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆ ԵՐԳՈՅ ԵՐԳՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՅԻՈՅ

Երուսաղէմ 1225

Հնթերցող՝ Թովմա Մեծոփեցի
վայր՝ Մեծոփայ վանք

ա

Գիրքս է Մեծոփա վանաց սուրբ Աստուածածնին, լաւ պահօղն և
ընթերցաւորն արհնի յաստուծոյ և յամենայն սրբոց:

* Չեռագրի Բ մասն ընդօրինակել է Սարգիս վարդապետը 1427 թվականին:

9 Հնդ առաջին աշխատողացն յիշել աղաչեմ զպիտ[ակ] անուն վարդապետս Թովմա:

Բ

13 Մեծովայ վանաց սուրբ Աստուածածնին է գիրքս և Թովմա վարդապետին, լաւ պահօղն և ընթերցողն աւրհնի ի յաստուծոյ:

Գ

392— Աղաչեմ զսպասաւորքդ բանի փոքր մի ճաշակեալ ի քաղցրութենէ սորին և ապա գիտասցես զճաշակ քաղցրութեան հոգեւոր պտղին, զի ես ճաշակեցի և ոչ զըտի այլ ճաշակ՝ համեմատ սըմին: ՊԶԵ. (1426) ԹՎ. զասիւ կարգացի հետ վարդապետայ մեկնչին, և զարմանալի տեսայ զմիտք սորին: Քրիստոս աստուած ողորմի, Թովմա վարդապետին և իւր ծնողացն, ամէն*:

492

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 1988

Գրիշ՝ Ղազարոս Դրիմեցի
վայր՝ Երուսաղէմ

315 ... Արդ, ես՝ բազում մեղաւք լցեալս և խնայեալս և շարաւով լցեալ մեռեալ ոգի Ղազարոս Դրիմեցի, որ տխնդծ մատամբ դժագրեցի զսա հրամանաւ երկոյս երանելւ ճգնադգեաց եպիսկոպոսի տէր Մելիքսեթի. որ զնիւթն շնորհեաց, և ես՝ եղիւելիս գծագրեցի: Եւ եղբա զսա յիշատակ մեղ և ծնողաց մերոց // ի սուրբ Փրկիչս: Եւ աղաչեմ երես անկեալ զսուրբ սպասաւորքդ սուրբ Փրկիչդ՝ խնամով պահել զսա, և անյապաղ զաստուած-ողորմին ասել, զի վասն այս յուսոյս դրեցի, և որ լի սրտիւ թողութիւն մեղաց մերոց խնդրեսցէ ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, թողցէ Քրիստոս աստուած զիւր սխալանքն, ամէն:

316 Այլ և աղաչեմ յիշել ի բարի զհոգեւոր եղբարքն մեր զՄարուգէն, որ զթողթն խաղեց, և զՄկրտիչն, որ կրեց, և զփակակալն զՅովաննէս և զԿարապետն, որ բանիւ յորդորեցին, և զկոկող նիւթիս զնեւսէս, որ զկէս կոկեւէն էառ, և զկէսն եթող: Նաև շնորհող աւրինակին Ստեփանոս վարդապետն յիշեցէք ի բարի մասին, աղաչեմ: Գրեցաւ գիրքս ի յԵրուսաղէմ՝ ի սուրբ Փրկիչս, ի ԹՎ. ՊԶԵ. (1426)**:

* Հիշատակարանները գրված են նշված էջերի ստորին լուսանցքների վրա:

** Սուրբ ժողովածուի Ա. մասում, 1426-ի թվաշարքում (էջ 353, հիշատակարան № 371), Մ. Տեր-Մովսիսյանի Ցուցակից քաղելով, տպագրել ենք նաև Գրիգոր Մակվեցու մի արժեքավոր հիշատակարանը, որ պահպանվել է Երուսաղէմի մատենադարանի № 1582 ձեռագրում: Այդ հրատարակության մեջ առկա վրիպակներից կարևորները նշում ենք ստորև. թվականը ՊԶԵ.-ի փոխարեն՝ պետք է լինի ՊԶԵ. (1428). տպագրված է «Բերդն Մակուայ», պետք է լինի՝ «գղնակն Մակուայ», տպագրված է «նոցա ի յԱրտագ», պետք է լինի՝ «նոցա և երարձ իշխանութին նոցա» ի յԱրտագ, տպագրված է «ափաթ», պետք է լինի՝ «կերպիւ անիաթ»:

493

Ճ Ա Շ Ո Յ

Բ. Կիպէսէրեան, Յուցակ Անկիւրիոյ, 162, սյուն. 813—814

Բ մասի գրիչ
վայր՝ Կաֆու

942ա

...Արդ, զրաւ գրութեան սորայ եղեւ ի թուաբերութեանս Հայոց ՊԶԶ. (1427) ամի՝ կշիռ կոշեցելոյ, աշխարհիս Լազարաց, յերկիրս Հոնաց, ի մէջ մայրաքաղաքաց, ի մենաստանս մեծի Կաֆայի աստուածապահ քաղաքի, ընդ հովանեաւ մեծի ճգնաւորի սրբոյն Անտոնի, առ ոտս սրբասիրի մեծի րաբունոյ Սարգսի երջանիկ վարդապետի, ի ժամանակս նեղ և խառնակ, զոր տէր աստուած խաղաղացուցեալ հանտարտեցուցէ ոչորմութեամբն իւր, և ի հայրապետութեանն սրբազանի իմաստուն և խոհեմ հանճարեղի՝ մեծի տեառն Պաւղոսի մարդասիրի, և ի յանկուկոսկոսութեան Կաֆայի, և ի նուիրականութեանն սրբասնեալ և կուսակրան Եպիսկոպոսին տէր Յովսէփին, և հաւատարիմ սպասաւորի տեառն իւրում և ճշմարտասէր կրանաւորի տէր Մելքիսէօ նվիրակի, ձեռամբ նախասացեալ երջանիկ Սարգսի վարդապետի, զի ըզկէս ճաշոցիս մինչ ի յարութիւնն ///.

494

Հ Ա Ի Ա Ք Ա Մ Ո Յ

Կիւնեան, Յուցակ Ղալաթիոյ 248, էջ 1190—1191

Գրիչ՝ Գրիգոր Կապեցի

166

Եւ զանպիտան գրիչս յիշեա՝ զԳրիգոր սուտանուն կրօնաւորս, որ մականուամբ Կապեցի կոչիմ, և զծնողսն իմ զԷլմէլիք և զԳոհար, և զեղբայրն զպարոն Գոգ, և գու յիշեալ լիցիս ի Քրիստոս**:

495

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի Ք Ա Ր Ո Զ Ի Յ

երեսն 734

Գրիչ՝ Յակոբ Համշենցի

197բ Յակոբ ծառայ անպիտանի,
Որ յիշելոյ չ[եմ արժանի],
Զի եմ բնական ես Համշենցի,
Որ բնաւ բարութիւն ///
Ի հայոց մեծ թուականի

* Ա մասն ընդօրինակվել է 1425 թվականին:

** Ձեռագրի 122 էջում, հավանաբար գրչի կողմից, բերված են ժամանակագրական զանազան զուգահեռներ. դրանցից է նաև «Ի ծննդեան Քրիստոսի մինչև առ մեզ, որ թուական ՊԶԶ. (1427) է» հատվածը. Ըստ այդմ ձեռագիրը, ուստի և հիշատակարանը՝ գրված է 1427 թվականին:

Ի ՊԶ. և է.-երրորդի (1428)
էկի ի վանքս այս [հրա]շալի
Տեսի զտէրն իմ ցանկալի,
Ձի վաղուց |||*

496

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 9450

Գերութիւնից ազատող՝ Գրիգոր և Բարսեղ

172ր

Ի թվականիս Հայոց ՊՃՀԹ. (1430) Զահանդէն, որ զԼոռու բերդն հե-
սարեց սուրբ Աւետարանս գերի տնկօ: Ես տէր Գրիգորս և Բարսեղ աբե-
ղայս կանգնեցաք Ռ. (1000) դեկան տուաք, թափեցաք ի գերութենէ. յի-
շատակ մեզ և ծրնողաց մերոց, ամէն:

497

Ճ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երևան 10062

310ր

Ի թվին ՊԶԹ. (1430), որ գնացաք ի սուրբ քաղաքն ի յԵրուսաղէմ:
Ընդ նմին և զՅովաննէս մղտասին յիշեսչիք յաղաւթս ձեր, որ ըստացաւ
զսա ի յարդար ընչից իւրոց՝ գանձ հոգո իւրո, և յիշատակ ծնաւդաց իւրոց,
և ի վայելումն որդոյ իւրոյ Աբրահամ դպրի, և աստուած յիշադացդ որդո-
մեսցի, և Քրիստոսի փառք յաւիտեանս, ամէն:

498

Ճ Ա Շ Ո Յ

Բ. Կիւլէսէրեան,

Ցուցակ Անկիրիոյ, 162, սյուն. 814—815

Յիշատակագիր՝ Կարապետ երէց
վայր՝ Ախֆերման

943—

...Արդ, ի թվաբերութեան Հայոց ի մեծ տաւմարիս ի ՊՃԶ. (1431)

944 ամի բերեալ եղև գիրքս այս ի վաճառ ի յաշխարհս Օլախաց, ի քաղաքս
որ կոչի Ախֆերման:

Արդ, բարէպաշտ և աստուածասէր տանուտէրս այս պարոն Կարա-
պետս ցանկացող եղև այս աստուածաշունչ մատենիս և զնէ զսայ իւր
հալալ արդեանցն ՌԲԺ. (1200) սպ[իտակ], և դրել է զսայ յիշատակ ի
սուրբ Թօրոս եկեղեցի՝ յիշատակ իւր հոգուն, և իւր ծնողացն պարոն պա-
պին Բարեւէ, և իւր հօրն պարոն Սարգսիւն, և իւր հօրեղբօրն պարոն Թօ-

* Սկսվում է էջի ստորին լուսանցքից (որ գրված է երկու տող) և շարունակվում մյուս
լուսանցքներով՝ շուրջանակի, Վերջին տողերը մնացել են կազմի տակ և հաղիվ մի քանի տառ
է կարդացվում:

րոսին, և իւր խաթուն մօրն Մամուշին, և իւր խաթուն կողակցին Կատարինէ, և իւր եղբօրն Յովանէսին, իւր որդուն պարոն Սիմօնին, զոր տղա հասակօ փոխեցօ առ Քրիստոս, և միւս որդոյն Յօլիշին, և իւր խաթուն զստերացն յԱզիզին և Էտիլ-Մելիքին, և իւր քուրդն Նինիֆօրին, և Բաւրմբաւսին, Մարտիրոսին, Գալուստին, և Յետկաւրին, և ամենայն արեան մերձօրաց ողորմի Քրիստոս, ամէն:

Այլ աղաչեմք ի խորոց սրտէ, քանզի տարին Բ. (2) անկամ պարտին քահանայքն ընթեռնուլ զյիշատակ սուրբ դրոցս ի մէջ ատենի եկեղեցոյ, զի հոգի այնոցիկ, որ յիշատակեն սուրբ գրոցս, հանգիցեն միով տէր-ողորմայիւ: Եւ դուք՝ աստուածասէր ժողովուրդք, մի զլանայք յիշել լի բերանով և կատարելով հօտով զյիշատակ սուրբ դրոցս, զպարոն Կա-րապետն, և զիւր ծնաւդսն, և զեղբարսն, և զիւր զօակսն, և զամենայն զիւր արեան մերձօսրս, զկենդանիս և հանգուցեալսն յիշել ի տէր, ամէն:

Այլ և յիշեցելոցդ և յիշողացս,
Եւ զյիշատակս ընթերցողաց,
Եւ բարխէր ունկնդրողաց,
Ընդ քանքարին շնորհողաց՝
Փառանգեսցուք պարգևի բարեաց,
Առ հասարակ տեառնէն բարեաց,
Արժանասցուք մասին շնորհաց
Հանուրց գոյից և ի մասանց,
Այժմ և յանկէտ ժամանակաց, ամէն:

Կրկին անկամ կու աղաչեմ, Առ հասարակ զեղբարս ամէն, Բամեալ սրտով պաղատելով. Աղաչեցէք զտէր ողորմած Պարգևի բարեաց պարգեւելով, զբիւր քանքար պարտսն թողլով: Եւ Կարապետս և անարժան սուտանուն եմ քահանայ, Տէրն ողորմի մեղօ՛ղ յիս և թողութիւն շնորհեսցէ, Երանի թէ ինձ այդ լիւնէր՝ Բաքունին ինձ ողորմէր՝ Երէց որդի զիս անուանէր Յնծալ ի յարկսն և ուրախացնէր:

499

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՅԻՈՅ

Երուսաղէմ 569

Ն. Պողարեան. Յուլի Ե. էջ. III

Ի ՊԶ. (1431) Թվին Աւթման պէկն էառ զՄէրտին:

500

Ո Ս Կ Ե Փ Ո Ր Ի Կ

Վիեննա 29 Յ. Տաշեան, Յուլի, էջ 171

Վայր՝ Մեծօփա վանք

Ի շքնաղ մատենիս հին օրինակն գրեալ էր ի թուականութեանս Հա-յիոց ՊԶ. (1431)-ին ի վանքս Մեծօփա, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուա-ծածնին և սուրբ վարդապետաց գերեզմանացն*:

* Զեռագիրն ընդօրինակված է 1746 թ. Կ. Պոլսում: Հիշատակարանը գրված է «Այլ խրատ հասարակ ազգականաց հոգեկանաց և օրինակաց» բաժնից հետո:

501

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 4265

ա

Գրիշ՝ Թաւրոս

133ա Փառք ... կատարեցաւ հոգիաքնար սուրբ մատնանս մեծի աթոռոյս սուրբ Փրկչիս և սուրբ Երևմանս և սուրբ Նշանիս աթոռոյս, և ի հայրապետութեան աթոռակալէս ի տէր Սաբգէս, և զգծող դրիս զսուտանուարեղաս Թաւրոսս. յիշեցցիք զԶԻՆՆԵՆ, և զիւր որդին զԱՌԱՖԵԼ սարկաւազըն, որ զարինական շնորհեց մեղ:

133բ Դարձեալ և զմեր նախնին, և զհայրն մեր զՄկրտիչն // քահանան, և զիւր ամուսին զՊաւլան յիշեցցէք ի տէր և մեղաց թողութիւն խնդրեցէք, ամէն:

Արդ, բրեցար զՄաշտոցս ի ցուրտ և ի դառն ժամանակ, որ և թանաքն մեցաւ և ոչ եղաւ ողիտոյ, որ ոչ մեղադրէք՝ թէ սղալ կենա, ծեր եմ:

Կրեցաւ Մաշտոցս ի կարդ և ի պատիւ ամենայն հաւատացելոց մանկանց եկեղեցոյ մաւր մերոյ Սիոնի, ի խնդրոյ զաւակի իմոյ Յովանէս սարկաւազի, ի վսեմութեան անձին իւրոյ և զաւակաց իւրոց: Յիշեցցիք և զիւր ծնաւոյն զԽԱՍ-ԽԱՔՈՒՆԵՆ և մեղաց թողութիւն խնդրեցէք:

Արդ, որք աւգտիք ի սմանէ ուսմամբ կամ արինակելով յիշեցէք և մեղաց թողութիւն խնդրեցէք մեղ և ձեզ ամենեցուն: Գրեցաւ հոգիայբնարս ի թվին ԲՃ. և ՁԱ. (1432), ձեռամբ անարժան գրչի Թորոսի:

Բ

13բ Արդ, աղաչեմ զամենեանս որք պատահէք սմա և կարգայք յիշեցէք ի Քրիստոս զանարժան գրչիս Թաւրոսս, և ծնաւոյն իմ, և այլն, ոյ ի յետև յառաջ գրեցար: Ես իմով տգիտութեամբս ժողովեցի զարինակելն յերն աստի և անտի և հաւաքեցի ի մի տուփ: և ձեռն էր և ցուրտ, և թանաքն մեցաւ, և այսչափ էր կար մեր:

Գրեց[աւ] թվին ՊՃՁԱ. (1432):

502

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Նիկոմեդիա 17. Ստ. Յովակիմեան, Յուցակ (անտիպ), էջ 93—94

Գրիշ՝ Յովանէս

վայր՝ Կիրակոս վանք

Փառք ... որ արժանի արար զանարժանս սխեղծ մատամբ և տարտամ ոգով հասանել յաւարտ աստուածարեալ և հոգիաղարդ բուրաստանի Մաշտոց կոչեցեալ, զոր յուսալով յողորմածութիւն բարեբարին սկզբմանըս սորա և աւարտման արժանաւորեցաւ: Արդ գրեցաւ սա ձեռամբ այսմար և թարմատար գրչի Յովանէս պիտականուն աբեղաի, ի վանս սուրբ Կիրակոս, ի թուարեւոթեանս հայկազեանս տոհմի Պ. և Ձ. և ի մինն (1432): Արդ որք պատահիք ամենապէտ տառիս տեսութեամբ կամ ուսմամբ կամ գաղափարելով, յիշման արժանի արարէք զտառապեալ անձն:

և զգծագրող սորայ և զծնաւդսն իմ զԱթաւնաւ և զՄեծխաթուն և զամենայն երախտաւորսն անձին իմոյ ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ, զի տէր հատուցէ ամենեցուն առատապէս ուսուցանողացն իմ և կերակրողացն և զգեցուցանողացն, նաև ամենայն յիշեցողացդ զմեզ, որք բարի խնդրեցէք անձին իմոյ յաստուծոյ զփոխարէն առնուի||*

503

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 1948

Գրիշ՝ Մարգարէ
վայր՝ Աւաք վանք՝

227բ ... Արդ աղաչեմ զամենեւեան որք հանգիպիք սմա կարդալով կամ արինակելով յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զփանաք և տխմար գրիչս զՄարգարէ սուտանուն աբեղայս, և զհոգևոր եղբայրն իմ՝ մաքրամիտ և զսրբասնեալ կուսակրան աբեղայն զտէր Կիրակոս, ||| երախտիբ ունի ի վերայ մեր, նա և յորդորեաց, մխիթարեաց և աւգնական եղև յամենայն նիւթ... Ընդ նմին և զծնաւդսն իմ զփոխեցեալսն առ Քրիստոս՝ զՍարգիս քահանայ, զհայրն իմ զԱւետիքն, և զմայրն իմ զԱնան, և զեղբայրն իմ զՄարգարէն և զՔրիստափորն: Յիշեսցիք զհոգևոր ուսուցիչն իմ զԱրիստակէս ըստանապետն, որ յայսմ ամի փոխեցաւ առ Քրիստոս:

Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թուաբերութիւն Հայոց ի ՊԶԱ. (1432), ի վանքս որ կոչի Աւաք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Կարապետիս, ի լաւ և ընտիր արինակէ, որ գրած էր յԵրուսաղէմ քաղաքի:

504

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6901

ա

137ա Զփանաքի գրիչս յիշեցէք ի տէր աստուած, ո՛վ սուրբ ընթերցողք սուրբ կտակիս, և աստուած զձեզ յիշէ:

Թվ. ՊԶԱ. (1432)**:

F

69ա Տես զբան տ|||ուն, որ գրիչն ||| կորեալ|||***

* Մի թերթ ընկած է: Այս հիշատակարանից երկու տող քաղել ենք Ղ. Փիրղալեմյանի «Նատարք»-ից (տե՛ս «ԺԵ դարի հիշատակարաններ», Ա, էջ 432): Ներկայացնում ենք համեմատաբար լրիվը:

** Թվականը գրված է 76ա էջի վրա:

*** Գրված է լուսանցքի վրա. ձեռագրի նորոգման ժամանակ լուսանցքը՝ վերից վար հատել են, դանակին ղոհ է գնացել նաև այս հիշատակագրության բառերի մի մասը:

505

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երուսաղէմ 1631

Գրիշ՝ Թաղէոս Ավրամենց
վայր՝ Կաֆա

- 541 Ի թվին Հայոց ՊԶԲ. (1433) ամի և ի մարտի ամսոյ Ժ. (10) աւար-
տեցաւ լուծմունք Պէրի արմէնիասին, որ է իմաստ մեծի և անյաղթ փի-
լիսոփայի սրբոյն Դաւթա քաջ իմաստասիրի, և լուծեալ ի մեծ հռետորէ
Յոնաննէսէ Ուռտոնեցոյ, և ի լուսաւոր ընթացեալեալ Գրիգորէ եռամեծէ:
Եւ զմնացեալս զայս ի յիմաստասիրացն գրոց խնդրեալ մեր ի բարեսէր
վարդապետէն մեր՝ ի տէր Սարգիս քաջ ընթացեալ, առ ի կարգալ, և նա
խոնարհեալ յաղաչանս մեր աշխատեցաւ ընդ մեզ և կարդացաք՝ սկսեալ
ի դեկտեմբեր ամսոյն, աւար[տե]ցաք ||| կորովն՝ երկու ատուրն՝ մին
ճառ [կարգա]լով, յայնպէս օր ըստ օրէ գրելով հոգ ի մտի [ու]նէի մի
ինչ բան դժուար[ի]մաց, ծածուկ և անյայտ մնացէ ի սմ[ա]նէ, վասն
որոյ՝ զոր դիւրիմաց արուեստի և բացատելով ի միմեանց գրեցի և ի լու-
սան||| ի դասէն իմացեալս գրող[մեցի] ի վանս [մենա]ստանի մեծի
542 սրբոյն Անտոնի անապատականի, առնթեր մեծի մայրաքաղաքի Կա-
ֆայի, յաշխարհս Հոնաց՝ Գազարիա կոչեցելոյ: [Ե]ւ ի հայրապետութե-
անն տեառն Կոստանդնուս, [ե]ւ եպիսկոպոսութեանն նահանգիս մեր
Կաֆայի և Ղըրմի՝ տէր Կարապետի սրբասիրի, և ի վարդապետութեանն
տէր Սարգիս քաջ հռետորի՝ երջանիկ ընթացեալ մերոյ վարժապետի:
Արդ, որք պատահիք սմա կարդալով և կամ օրինակելով՝ յիշեսցիք
սրտի մտօք ի Քրիստոս ի բարի մասին զանարժանս՝ Թաղէոս Ավրամենց
կոչեց [ե]լ ոյ և ծ[նաւ] զսն իմ:

506

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7305

Վաճառքի գիր

- 209p Յանունն աստուծոյ ես Մարտիրոս Աբրալմամու՝ որդի, Թաղէոս
քահանային եղբարորդի: Յորժամ վաղճանեցաւ հորեղբայրն իմ Թաղէոս
քահանայն, ես՝ Մարտիրոս զնորայ Աւետարանս ծախեցի Յակոբ քահա-
նային Ո. (600) դին.(դեկան), զնին առի մին կով ու մին եզն, ու մատաղ
արարի Թաղէոս քահանային: Ով ոք որ յայսմ հետէ դաւի առնէ այս
Աւետարանիս, կամ յիմ ազգէ կամ յաւտարաց Յովհ. հայրապետացն
անիծած եղիցի և մասն զՅուդաին և զխաչահանուացն և զկայէնին առցէ:
Մուսուլման Մուտամ-Փաշին վկայութեամբ, Եւսկարին վկայութեամբ,
Սատաքիարին՝ Սապալիին որդոյն վկայութեամբ, Կարապետ քահանա-
յին, Մկրտիչ քահանային, Յոնանէս քահանային՝ սոցա վկայութեամբ. և
եւ՝ Բարսեղ քահանայս, որ զգիրս գրեցի՝ վկայ եմ: Այլ և տանուտերացս
վկայութեամբ՝ Տիրատրին վկայութեամբ, Խուրլուպէկին վկայութեամբ,

* Այս անունը գրված է խնամքով քերված մի այլ անվան փոխարեն, այլ ձեռագրով:

Գրիգորին վկայութեամբ, Ամսաջաճին վկայութեամբ, Պապիկին վկայութեամբ, աստուծոյ վկայութեամբ. մեք ամենեքեան վկայ եմք առաջի աստուծոյ, որ այս Աւետարանս գնեց Յակոբ // քահանայն ի Մարտիրոսէն. ի վայելումն անձին իւրոյ և յիշատակ ծնողաց իւրոց:

Եւ ես Յակոբս՝ անարժան քահանայս, յերեսս անկեալ աղաչեմ զամենեւեան, որք հանդիպիք այս սուրբ աստուածային և անապական գանձարանիս կարդալով կամ արինակելով, յիշեսցիք ի բոլոր սրտէ գրծրնողսն իմ՝ զհայրն իմ զՊէսիկ և զմայրն իմ զՆազ, և զեղբարսն իմ զՎարդան, և զՍեալան, զՄէլիքայ, զԱրթուշայ, և զբոյրն իմ զՎախախ, և զբազմեղբարստ հայրն իմ ըստ հոգոյ և զվարդապետն՝ զՍիւրտիշ քահանայն, և զամենայն աստուածային արհնույթեանց արժանաւոր մայր վարպետին իմ զՍամաւ, վասն զի բազում և անչափ երախտիս ունին ի վերայ մեր, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն իմ զոր կան այժմ, և որոյ գնացեալ են առ աստուած, զքեռին իմ զՄարտիրոս, և զմեծ մամն իմ զՍիրամարգ: Յորժամ յաղաթս կայցէք յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զվերոյսացեալքս ի սմա, եւ զիս զՅակոբ քահանայս աղաչեմ յիշատակել առաջի անմահ գառինն, ո՞վ սուրբ ընթերձողք, վասն զի բազում տենչանաւք և բազում փափա[գա]նաւք ըստացայ զսուրբ Աւետարանս յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց, զոր վերոյ գրեցաք...

210բ ... ի թվ. ՊԶԲ.՝ (1433)...

507

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երուսաղէմ 3232

Գրիշ՝ Տիրատու՝
վայր՝ Երուսաղէմ

1078 ... Գրեցաւ սա ձեռամբ մեղապարտ և անարհեստ գրչի Տիրատուոյ ի թվականութեանս Հայոց ՊԶԲ. (1433), ի նոյեմբեր ԻԸ. (28), ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ, ընդ հովանեաւ սուրբ Փրկչիս, որ կափարիճ վէմն է և Քրիստոսի բանտն, ի հայրապետութեան տեառն տէր Կոստան/դեաւ Հայոց կաթողիկոսի, և ի սուրբ քաղաքիս Երուսաղէմայ եպիսկոպոսութեանն տէր Մարտիրոսի, և ի փակակալութեան սուրբ Յակոբայ Գրիգորիսի անյաղթ փիլիսոփայի և անհաս ձայնաւորի, և նորին ձեռնասնունդ աշակերտի փոքր եկեղեցապանի Յովանէս կուսակրան արեղայի, և սուրբ Յարութեան լուսարարին՝ Մարուգէ ճգնազգեաց արեղային, և այլ մանկագոյն վճիտամիտ արեղային՝ Թորոսին, որ ի Յարութենէն մինչ ի վարդաւառն գրեց, աստուած պահէ զինքն, ամէն:

* Թվականի տասնավորը (2.) գրված է քերված մի այլ թվի վրա, այլ թանգրով և ոչ գրագետ գծագրութեամբ. կարելի է կարդալ նաև 4. (60). այդ դեպքում հիշատակարանի գրություն թվականը կլինի 1413:

508

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 4656

Հետ. ստացող՝ Ուլուպէկ
Վալր՝ Ղրիմ

506ա Ձվերջին ստացաւ սուրբ գրոցս զպարոն Ուլուպէկն, որ ստացաւ
զսա ի հալալ վաստակոց իւրոց և ետ յիշատակ ի սուրբ Սարգիս յեկե-
ղեցիս յիշատակ իւր, և ծնաւդաց իւրոց, և եղբարց, հօրն իւրոյ սլարոն
Շանինշային, և մօրն Զումլայ-Խաթունին, և եղբարց իւրոց՝ Տակալպէկին
506բ և Նիկողոս/սին...

Ի Թուիս Հայոց ՊԶԲ. (1433) և դեկտեմբեր ամսոյ ի Ա. (1) գնեյ
պարոն Ուլուպէկն զսուրբ մատենան Ռ. (1000) սպիտակ ի յԱւետիքէն,
և է այս Աւետիքս եղբայր Յովել աբեղին, և սոքա որդիք Յովանէսին, և
նա Սարգիս քահանային, և են սոքա յազգէ նաւերանց:

509

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Արմաշ 145, Յ. Թօփճեան, Յուլի, էջ 237

Գրիշ՝ Յովհաննէս

157ա ...Ողորմեա ստացողի սորա Թումա քահանային և ինձ մեղաւորիս
Յովհաննէս, ի Թվ. ՊՄԲ. (1433) գրեցաւ Զստացող սորայ և զսուրբ Աւե-
տարանիս զԹումայ քահանայ, որ ստացաւ զայս ի հալալ արդեանց իւրոց
յիշատակ իւր, և զծնաւդաց իւրոց՝ հարն իւր Ամիրին և մարն իւր Ալա-
մին, և հարեղբայրն իւր զՏիրատուր, և զոնքանն իւր զԱրզումանն, և
զամուսինն իւր զԱղիզ, ...ի վայելումն որդեաց իւրոց Ղուկաս սարկաւա-
զին և Սուփասին և Վրթանեսին:

510

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Հ. Յ. Քոսեան, Յուլի Կարնոյ գիւղերու 33, ՀԱ, 1964, էջ 331—332

Գրիշ՝ Առաքել

Արդ գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ անարհեստ գրչի Առաքել
իրիցոյ ի լաւ և յընտիր արիւնակէ ի յամուր դղեակս կոշեցեալ անոն||
քաղաք, ընդ հովանեաւ սրբոյն Սա[նի]նոսի նախաձեռնութիւնս Աղաշեմ
զամենէսին որք հանդիպիք սմայ, յիշեսցիք ի մաքրափայլ յազաւթս ձեր
զիս, և զծնողսն իմ, և զուսուցիչն իմ զԹադէոս կրանաւորն, և որ յիշէ
յիշեալ լիցի ի Քրիստոսէ: Նաև զարժանին յիշման զստացող սուրբ Աւե-
տարանիս զԿարապետ ժամայկոյն, և զծնողսն սորին Աւագ Պարոն և
զՄինան, և զամուսին սորին զԵրանուհին, և զաւակ սորին զՏիրապետն,
և զգիսայ սորին զՆուրահատն, և զքոյր սորին զԳարանէն, և զաւակ սո-
ցին զՄելիքիչն, և զայլ արեան մերձաւորք սորին յիշեսցիք յազաւթս ձեր:
Այլ և զԿարապետ ժամայկոյն, որ եռայփափաք սրտիւ ետ գրել զսայ ի

* Քերական է:

հալալ վաստակոց իւրոց՝ զաւակ ի Սիոնի և ընտանի յԵրուսաղէմ, և հոգսայ ի յաստուածապահ գիւղն Քսանթան, ի դուռն սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Կաթողիկէին, և մի ոք իշխեսցէ հանել զսայ ի սուրբ եկեղեցեացս յիմոց կամ յաւտարաց, զի մի պատժեսցի, իսկ կատարողք աղաչանաց մերոց արհնիք յԱստուծոյ և ի մէջն յշ ամէն, եղիցի, եղիցի:

Գրեցաւ ի թվ. ՊԶԳ. (1434):

511

ԼՈՒԾՄՈՒՆՔ ԶԱՌԻՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԱՆԻ

Վիեննա 367, 3. Տաշեան, Տուցակ, էջ 755

Լրացնող՝ Թովմա Մեծոփեցի
վայր՝ Մեծոփայ վանք

Ձեռնաստ վարդապետս Թովմա յիշել աղաչեմ, որ յետոյ գտայ և գրեցի* ի գիրս՝ ՊԶԳ. (1434) թվականիս, ի սուրբ ուխտս Աստուածածնի, որ Մեծոփայ վերածայրի:

512

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 2784

Գրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ Գամաղիէի վանք

ա

645

... Արդ, կատարեցաւ աստուածախօս և տիեզերաքարոզ Աւետարանս ի խնդրոյ աստուածասէր և հաւատարիմ քահանային և ճգնաւորին և մահ-դասին Ֆիւրաւին, և յվերջին անուանն Կարապետին, յիշատակ իւրն, և կողակցին Մառջանին, և իւրեանց զաւակացն՝ Ե. (5) որդոցն և Գ. (3) դստերացն, և ծնաւդացն՝ հաւրն Թաւաւին և մաւն Արդունին, զի որք որ կարդան կամ օրինակեն աստուած-ողորմի ասեն լի բերանով և բոլոր սրտով, և որ ասէ զաստուած-ողորմին և աստուած իւրն ողորմեսցի, ամէն: Հնդ սրբոցս և անսուրբս յիշատակի, զի ողորմածն և ինձ ողորմեսցի, ամէն: Որ Խաչատուր ձաղկողս կոչի, և իւր տեսնուն արժան լիցի, ամէն:

Սայ՝ Կարապետ քահանայս և ճգնաւորս, զհինկ որդին փեսայացու սնուց և զերէք դստերքն հարսնացու, և ի յորդոցն և ի դստերացն զիրկեցաւ, և անմխիթար մնաց, և ամենեքեան տարածամ մահուամբ և տղա հասակաւ փոխեցաւ առ Քրիստոս՝ յոյսն ամենեցուն, դասաւորեցան ի դաս կուսանացն և արդարոցն: Եւ այս ճգնաւոր քահանայս լալոտ աշօք, և բեկեալ սրտիւ, և տրտում կենաւ, և ցաւազնեալ անձամբ աշխատէր ի յորդոցն և ի դստերացն զրկեալ, և ոչ մնաց մի մխիթարիչ սրտի իւրոյ: Այլ ի յաստուած ապաւինելով և վառեալ հաւատովն և սիրով. որ ի

* 2. Տաշեանը հայտնում է, որ Բ. Մեծոփեցին «կտոր մ'ավելցուցել է» հերձվածողների մուրրությունների մասին Գր. Աստուածաբանի «Քրիստոս ծնեալ» ճառի լուծմունքին: Հիշատակագրությունը հենց այդ հավելածին է վերաբերում:

Քրիստոս Յիսուս, ետ գրել զսուրբ Աւետարանս յիշատակ իւրն, և ծնալ-
ղաց իւրոց՝ հաւրն Թաւոսին և մօրն Արղունին, և հինգ որդոցն, և երեք
զստերացն, և ամենայն արեան մերձաւորացն, զոր տէր աստուածն Յի-
սուս Քրիստոս ընկալցի զսայ որպէս զպատարագն Հաբէլին և զԱբրա-
համուն և զայլ ամենայն սրբոցն, և որպէս հայնցաւ ի Հարէլ և ի պատա-
րագ նորայ, նոյնպէս հայնցի հաճեացի, ընդ մահապի Ֆիւրաւն, և ի
կողակիցն՝ ի Մոջանն, և ի զաւակս իւրոց, և ի ծնաւդսն, ամէն:

546

Այս ճգնաւոր քահանայս կարի խիստ քաջ էր ի յառաքինութիւն և ի
սրբութիւն, զի յորմէ հետէ փափագանաւ ընթացաւ ի տեսանել զգերեզ-
ման փրկչին և զտեղիք տնաւրէնութեանն Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ,
հեռացաւ ի մսոյ և ի զանազան մրգոց, ժամանակ ինչ բոկ ընթացաւ,
քառասուն ամ ի միասին բնակեցան մահապիսի ու կինն՝ իբրեւ զեղբայր
զքոյր: Այլ և բազում բարութիւնս ժողովէին իւրոց աշխատանաւք, և զա-
մենայն աղքատաց կերակրէին և բաշխէին, և ինքեանք ոչինչ ճաշակէին,
զհրամանք տեառն կատարէին, թէ՛ Քաղցեայ և ետուք ինչ ուտել, ծաղա-
ւեցի և արբուցէք ինձ, և այլն, որ ի կարգին: Եւ ի միտ ածեալ զիրականն
բանն, թէ՛ Որ ոչ առնու զխաշ իւր և դայ զհետ իմ, չէ ինձ արժանի: Այլ և
ի վերջին ժամանակս ստացան զսուրբ Աւետարանս ի հալալ արգեանց
իւրոց, յիշելով զբանն՝ Երանի, որ ունիցի զաւակ ի Սիոն և ընդանեակք
յԵրուսաղէմ, յիշատակ իւրն, և կողակցին՝ Մոջանին, և ծնաւդացն, և ու-
տեռացն, և զստերացն, և ամենայն արեան մերձաւորացն:

Եւ արդ, ես՝ խաւարեալս մեղաւք և ունայնս ի բարեաց գործոց, հոգս
և մոխիրս, և անարժանի ծառայս աստուծոյ, սպասաւոր բանի տնուն
Յովանէս յորշորջեալ, հոգով կորացեալ և մտաւք մոլորեալ, ըստ իմում
տկարութեանս գրեցի զսուրբ Աւետարանս ի վանքս, որ կոչի Գամաղիէլ,
ընդ հովանեաւ առաքելոյս Գամաղիէլի, որ յեօթանասնիցն, և ամենայն
սրբոց, որք աստ՝ շուրջ զմեօք բնակեալ կան, ի յառաջնորդութիւն վա-
նացս Ստեփանոս եպիսկոպոսի և այլ միաբան կրանաւորացս և սարկաւա-
գացս, զոր տէր աստուած պահեսցէ զսոսա խաղաղական կենաւք, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թուականութեանս Հայոց ՊԶԳ.
(1434), ի ղանութիւն անբաւ չարին թուրքի Սֆանդարի, և մերոյս քուրթ
ամիրիս Դայուղի: Որ և կրկին աղաչեմ զձեզ՝ զկարգացողդ և զլսողդ.
յիշել ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զհայրն իմ զՎարդան, և զմայրն իմ
զԴիլշատ. և զեղբայրն իմ զՀայրապետ՝ զհանգուցեալն ի Քրիստոս: Եւ
աստուած-ողորմի ասացէք, և որ ասէ զաստուած-ողորմին և աստուած
յւրն ողորմեսցի, ամէն:

547

Դարձեալ, կրկին անգամ աղաչեմ զձեզ սրբասէր մանկունք Սիոնի,
յիշեցէք յաղաթս ձեր զՇաբաֆն՝ զեղբայր Ֆիւրալլին, և զորդին զԽորշէն.
և զթոռներն զԵղիմեբախշն և զԳումարն և զՇախփաշէն, և զորդիք Եղիմե-
բախշին՝ զԱմի[ւր]աղիզն և զՖիւրաւն, և զամենայն արեան մերձաւորսն
յիշեցէք և աստուած-ողորմի ասացէք, և աստուած, որ առատն է ի տուրս
բարեաց, ձեզ և մեզ ողորմեսցի յիւր արքայութիւն, ամէն:

Յիշեցէք ի Քրիստոս զՍովտանն, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

Բ

231

... Կարապետ քահանայն կամեցաւ ստանալ զաստուածախաւս սուրբ Աւետարանս, զոր ի վաղուց հետէ փափաքեալ ցանկայր այսմ լուսալրական և հոգիաբուխ մատենիս՝ յիշատակ իւրն, և ծնողացն՝ հայրն Թաճօրն և մաւրն, և զաւակին, զոր տղա հասակաւ փոխեցաւ առ Քրիստոս և մեկ սուգ եթող անմխիթարելի:

Քո ծերացեալ հաւր Ֆխրաւիս
Տուն և դարպաս և սին սրտիս,
Շուտով գնացէր յերկինս երկնից
Եւ մեզ թողեր միշտ ի սգիս:
Արդ, զի՞նչ լինիմ ողորմելիս,
Տարէկուած յաստուորիս,
Որ շունիմ մի ոք մխիթար սրտիս,
Միշտ և հանապազ ողբա գերիս,
Որքան եմ յայս աշխարհիս:
Փառք փրկչին, արարողին,
Մեծին Յորա նահապետին,
Աւրհնեալ անունն իւր սքանչելին.

292 Այժմ ի ներկայս ու յապագին

Եւ յանսպառ յաւիտենին, ամէնն]:

Թաք՝ արքայական, պարծանք անձին իմոյ դու բարձար, ա՛յ,
Թել ոսկի դու շարունակ պսակ գլխոյս իմ վերացար, [ա՛յ]
Գինդ ոսկի՝ ծաղիկ ունգանս՝ ի յականջէս իմ շորթեցար, ա՛յ,
Կամար այտից մարգարտաշար՝ գոյն երեսաց իմ քաշեցար, ա՛յ,
Մանեակ ոսկի շողշողունակ՝ ի պարանոցէս իմ բեկեցար, ա՛յ,
Մահիկ մաղշա լուսնանման՝ ի ծոցոյս իմ հեռացար, ա՛յ,
Մեհանդ անուր բազլիս երակշարժան իմ խոնջեցար, ա՛յ,
Մատանի բիրեղ ակամբ դու ի սիրոյ սրտէս ոստար, ա՛յ,
Կամարակապ գաւտի միջացս՝ իմ զարուկիւն իմ ծախեցար, ա՛յ,
Ասեղնալից ոսկետրտուն ալամ զարդիս կողոպտեցար, ա՛յ,
Միրանի արտաճուրակ դու ի թիկանցս այս աւրար, ա՛յ,
Արտաբերական լապտեր բանի ձայն իմ վստահ նուաճեցար, ա՛յ,
Դրախտ ծառոց բուրաստանաց՝ հողմով մահու թառամեցար, ա՛յ,
Գարնան ծաղիկ աւետարեր՝ շողեալ ամբով թաւթափեցար, ա՛յ,
Աղապարիկ հաւ սիրակուն՝ յանուշ ձայնէդ դադարեցար, ա՛յ,
Լուսին բոլոր լուսով լցեալ՝ թուխ-թուխ ամբով դու ծածկեցար ա՛յ,
Աստղապայծառ մէջ աստեղաց՝ յանկարծակի ի վայր անկար, [ա՛յ],
Ամբ անձրևով դուարթացար՝ սաստիկ հողմով դու ցրուեցար, [ա՛յ],
Աղբէր ջրոյ անուշահամ՝ ծարաւելոյս ցամաքեցար, [ա՛յ],
Մառ կանաչ պտղով լցար՝ սաստիկ կարկտիւ թաւթափեցար, [ա՛յ],
Պարծանք մանկանց քաղցրաբարբառ՝ աստուածասէր և հուրընկալ,

ա՛յ,

Ձո՞ր գովասան ասեմ քեզ յար, դու աստուծոյ ես կամարար, [ա՛յ].

* Զեռագրում՝ Թաք (՝):

Ծաղկող՝ հաշատուր

Գ

11

Զհաշատուր ծաղկող յիշեայ՝:

Դ

44 Ես անպիտանս յամենայնի
Եւ ծովածուփ նաւս ի յերկրի,
Որ զկարգս առի՝ ւ անտես թողի,
Փռչիմանեալ կամ առաջի,
Գլուխս ի կոր ւ մմալթով լի
Զքեզ աղաչեմ զուրբ տիրուհի,
Բարէխաւսեայ առ քոյա որդի,
Զծաղկողս յիշէ և ողորմի:

Ա՛խ աստուածածին, մի մոռանար զծաղկողս, վասն զի բայց ի քէն-
զայլ ոչ ոք գիտեմ**:

Ե

37

Յիշեայ զիս տէր, յորժամ գայս արքայութեամբ քո և ողորմեայ ինձ՝
մեղաւորիս:

Զհաշատուր ծաղկողս յիշեցէք ի Քրիստոս աստուած և ողորմի ասա-
ցէք ամէն***:

513

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 3279

Գրիշ՝ Ստեփանոս
վայր՝ հաբերդ

Ա

473

Եւ ես անարժանս կիսն Մովսէ՛ք ծառայեցի, որ գրեց զԱւետարան:

Եւ ես սուտանուն գրիչս Ստեփանոս քահանայ, զանունս ունիմ և
զգործս ոչ ունիմ, դառն վշտութեամբ գրեցի թքանալք ի զարիպութիւն.
ոչ աւրինակ կամին տալ, և ով զիս յիշեն, մեղաց թողութիւն խնդրեն ի
Քրիստոսէ անարժանիս, նա Քրիստոս իւր տա, ամէն, եղիցի, եղիցի:

Բ

597

... Արդ, ևղև զրաւ գրութեանն սորայ ի թվականի Հայոց ՊԶԳ.
(1435), ձեռամբ յոգնամեղ և անարժան, անարհեստ և փծուն գրչի՝ Ստե-

* Գրված է «Ալլակերպութեան» նկարի վերին մասում, երկաթադիր տառերով:

** Գրված է «Ահեղ դատաստանի» նկարի վրա:

*** Գրված է Աստվածածոր պատկերի աջակողմում և ներքևում: Ավելի ցած, ձախակողմում, նկարված է մի քահանա, ամենայն հավանականութեամբ ստացող Կարապետ-Յիսրայր, ձախս-
կողմում շոքած աշխարհականի պատկերը հավանաբար հենց հաշատուր ծաղկողի ինքնանկարն է: Խաշատուրի մանրանկարները բացառիկ արժեք են ներկայացնում հայ միջնադարյան մանրա-
նկարչության պատմության համար, որպես Վասպուրականի պարոցի զարգացման ամենաբարձր
աստիճանը ներկայացնող ստեղծագործություններ:

փանծոսիս, որ անարժան է մեղաւք լի է, և սուտանուն քահանայի, որ զանունս ունիմ և զգործ ոչ: Գրեցաւ ի նուաղեալ և յետին ժամանակիս, զի ամենայն քրիստոնեայք նեղէին յանաւրինաց, և արտայհալածեալք ի տանց և ի ստացուածոց, որպէս և առ մեզ եղև, զի լցցի ասացեալն, եթէ որ քրիստոնեայն է ի հալածանս կացցէ, բայց յոյսն մեր Քրիստոս է:

Արդ, աղաչեմ զամենեսեան և զսուրբ պատարագաւոր Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ՝ զքահանայսդ և զսարկաւաճունսդ, որք կարդայք զսուրբ Աւետարանս կամ աւգոստինոսի կամ աւրինակէք, յերեսս անգեալ աղաչեմ զձեզ վասն սիրոյն Քրիստոսի յիշխելիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զմեղոցեալ և զանպիտան ծառայս, որ չի արժան քահանայի, զանունս ունիմ և զգործս ոչ ունիմ:

Փօուն գրչովս ես գրեցի
 Եւ ես չի հմուտ, որ գիր գրի,
 Մի մեղայդէք կարդացողքնի
 598 Զայտ առ[աջին] գիրն է ընծի
 Ես [տկ]ար մտուք ի ձեռն առի
 Եւ յիմար սրտիւ զայս գիրս և զծաղիկս
 Ի ձեռն առուք զայս գրեցի:
 Ո՛վ սուրբ արժանաւոր քահանայք սուրբ պատարագի,
 Որ ընդեռնուք յեկեղեցի՝
 Զիս յիշացէք ի յատենի
 Վասն սիրոյ Քրիստոսի,
 Որ աստուած ինձ ողորմի՝
 Փօուն գրչի Ստեփանոսի
 Եւ ծնաւդացն իմոյ, ամէն, ամէն և եղիցի:
 Ո՛վ սուրբ քահանայք և շնորհալի*,
 Որ դուք ծաղիկ էք հոտով լի,
 Զինչ մանուշակն աւելի՝
 Քրիստոս ամբողջ պահէ զձեզ ի յատենի:
 Ես ի յաւտար երկիր էկի
 Զաւրն ես ի լացէս էլ կացի,
 Արտաւսելի կենաւք շրջի,
 Ելնի էրթի ի ժամայտեղի,
 Որ արտաւսելի յաղաւց կենի
 Ի սուրբ խորանն յէկեղեծի,
 Նայ սատանայ յէրէց մտնէր,
 Զարայխաւսին ի յատենի,
 Արտաւսելով ի տուն էրթի.

* Գրիչը, լինելով հավանաբար վասպուրականցի, հաճախ շփոթում է ու չի կարողանում կողմնորոշվել՝ «հ»-«ն»-ով, «խ»-ով պետք է գրել այս կամ այն բառը: Սխալ չկատարելու մտահոգութեամբ, կասկածելի թվացող մի շարք բառեր նա գրում է և՛ այսպես և՛ այնպես: «Շնորհալի» բառի «հ» տառի վերնույթ, տողամիջում գրել է «խ», ցանկանալով ասել, որ այդ բառը գուցե կարդացվելու է շնորհալիս ձևով: Հայրիկ տողում գրել է «խոտով լի», բայց «խ»-ի վերնույթը գրել է «հ» («հոտով լի»): Գրել է «աստուածայլախն» ընդգծված («խ») տառի վրա դնելով «հ» տառը, «խմէր գինի», նաև՝ «հմեր գինի», «հաց», նաև՝ «խաց»:

Դառն կենաւք զայս գրեցի
 Զսուրբ Աւետարանն Քրիստոսի:
 Էս ժողովուրդս Քրիստոսի
 Աստուածայվախին և բարի,
 Վասն սիրոյն Քրիստոսի
 Զիս կու սիրին խիստ ուրախայլի,
 Որ ես չի խմեր գինի,
 Նայ ժողովուրդն ուրախանին,
 Զիս կերակրէին յամէն տեղի:
 Ով որ ընծի հաց է կերակրեր
 Կամ ջուր տուեր ի ծարաւի...

Գ

602

Փառք ամենասուրբ երրորդութեան, որ աստուած ետ համբերութիւն և շնորհ ողորմութեան սուտանուն Ստեփանոս քահանայիս, որ գրեցի թքանաւք ի զարիպութիւն ի Հառքերդ քաղաքիս, ի յամիրութիւն Յաւի-բէկին, ի եպիսկոպոսութիւն տէր Ստեփանոսին, թուայկանիս ՊԶԳ. (1435): Եւ ես սուտանուն Ստեփանոս քահանայ ծախեցի ղԱւետարանս սուրբ ||| (շնչված է եկեղեցու անունը) եկեղեցուն ի յութ Ֆլաւրի. երկունս յիշատեակ թողի իմ հաւրն Մարգարուն և մաւրն իմոյ, Ա. (1) գլուխն յիշատակ է ինձ, և զերեքի գլխուն գին տուին վեց Ֆլաւրի, զմէկին* գլխուն Մուրատն էրեւտ Ֆլաւրի մի յիշատակ իւր և ծնաւդեաց իւրոց, էն կին (") Ա. (1) գլխուն գին էրեւտ Ֆլաւրի մի Մանկայսարի դուստրն Խութան-Մէլիքն և որդին Վարսիլն և կին, յիշատակ իւր և ծնաւդեացն իւրոց, ամէն: Բ. (2) թանկայ էրեւտ Դինարն՝ յիշատակ իւր, Գ. (3) կէս թանկա էրեւտ էգդնիկին Զունար-Խաթուն՝ յիշատակ իւր, և Ֆաղրայդին կանգնեցաւ զպակասորդն ժողովրդենէն, և ժողովեցին Վարդան էրէցն և Մանկտե-ւաքն, որ շատ և որ սակաւ ժողովեցին ու տուին ի յիս զվեց Ֆլաւրին: Եւ որ դրամ է տուեր կամ երկուս կամ Գ. (3) յիշատակ իւր, և ծնաւդեաց իւրոց ի դուռն սուրբ Յակոբեա ի յայս || սուրբ Աւետարանս, և որ շատ և որ սակաւ՝ զվարձս հարուրայպատիկ առցէ, և աստուած իւր ողորմու-թեամբ շնչէ զանցանքն ժողովրդեան, ով որ յիշատակ է դրեր զսուրբ Աւետարանս ամէն կարդացողացդ և լսողացդ զվարձս հարիւրապատիկ առցէ յաւուր դատաստանին, ամէն, եղիցի:

603

514

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Յ. Քոսեան, Յուցակ Արծնեան վարժարանի 50, ՀԱ, 1962,
 սյուն, 340—341

Գրիչ՝ Մկրտիչ
 վայր՝ Զմշկածագի Կարմիր
 վանք

Արդ, գրեցաւ սա ի նահանգիս Փռուգիոյ, ի գաւառս Եռապալեաց.
 որ այժմ մականուամբ կոչի ի հոմանաւանադրութիւն Զմշկիկ Յովանէս

* Զեռագրում՝ «մէկկին» ("):

Թագաւորին, որ սպան զկայսրն Ստրմայօլայ զնիկիփոռ և էառ ըզթագն իւր հնարին*, և տիրեաց բազում քաղաքաց և աշխարհաց՝ մինչև ի գունն Ռադրատայ՝ ժովեղերովն, և հարկատու արար ԳՃ. (300) քաղաք, կոտորեաց և գորսն խալիֆային, և էառ ի նոցանէ իւր. (40.000) ձի և ջորի և ձիւ. (100.000) ծառայս: Եւ յղեաց ԲՌ. (2000) տաճիկ ծառայս և ՄԻ. (50.000) ձիս և ջորիս Հայոց արքային՝ Աշոտ Յոհանիսին, վասն զի Աշոտ Թագաւորն տրեալ էր յօգնականութիւն նմա ՅԻ. (300.000) ձիաւորս և ալ բազում հետեալս:

Արդ, վասն որոյ յիշատակեցաք դառաշին Թագաւորն մեր՝ դարիքն և ըյաղթողքն, դքաշքն և գառաքինիքն և մեծ սպառազէնքն, որ մեծպարանոց և քաջալանջք խիզախէին ի վերայ ալազգեացն և իբրեւ զանուրս երկաթիս հոշովալոր ի վայր մղեալ կոխէին, և ընդ իշխանութեամբ կամացն իւրեանց շրջեցուցանէին: Որ իբրեւ զարեգակունս և զլուսինս ի մէջ բազմայոյզ աստեղացն զլոյս արձակէին և ծածկէին զլոյս անհաղանդեցոցն, և իբրեւ դջահ և անշիջանելի սլայծառ կային ի դրունս սուրբ եկեղեցոյ և ամուր պարիսպ ընտիր հեծելովք ի պարծանս Հայոց ազգիս: Արդ, երանի տամ ժամանակէն այնմիկ, յորս այս գերապատուութիւնս լինէին Հայոց ազգիս, ի վրայ իսմայէլացոց զնդին, որ ի ծառայութիւն վարէին զնոցա և միմեանց աղերս մատուցանէին: Եւ այժմ, և դրա՛ր, հարկ է մեղ ի մէջ բերել զաղբն Երեմիայի և լալագին հառաջմամբ ողբալ դբեկումն ազգիս Հայոց, և զստրկութիւնս ի մէջ ալապետից մահմետականաց, որ ոչ գոյր ի միջի մերում Թագաւոր կամ իշխան, կամ հայրապետ, կամ քահանայ, որք ոչ են ընդ հարկապահանջութեան պլաստեոից...

Արդ, գրեցաւ սուրբ տառս ի թուականութիւնս մերում ՊԶԵ. (1436) ամին, ի հայրապետութեան Կիլիկեցոյ տեառն Կոստանդեայ, և յաշխարհակալութեան Յալիպէկիւն. ի յերկիրս Չմշկածագուց, ի սուրբ ուխտս Կաւմիւր վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետին և աստուածընկալ սուրբ Նշանաց, ի յառաջնորդութեան տէր Մելիքիսեփիւն, և լրացաւ ձեռամբ յոգնամեղ եւ տարտամ ոգւոյ անարհեստ Մկրտիչ սուտանուն կրանաւորի**:

515

Ա Ի Ե Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն

Երեան 9998

Վայր՝ Սորոյ վանք

1430ա

Ողորմեա տէր աստուած բարեպաշտ և աստուածասէր Կաւապետին, որ ցանկացաւ և փափագեաց և ետ գրել զսուրբ Աւետարանս յիշատակ իւր. և ծնաւդացն իւր՝ փոխեցեցոցն ի Քրիստոս՝ հարն իւր Անդրիասին և մարտիրոսաբար Մուրաթին, և հարբերն Մելիքի, և եղբարն իւր Հեռապետին, և կենակցին իւր Աղաթին, և հարեղբօրն Ստեփանոսին, և կենակցին իւր Ղըրշախին...

* Տպագրված է՝ «ըզթագին իւր ի հնութիւն», ուղղում ենք ըստ իմաստի:

** Հիշատակարանի Դ. Փիղղալեմյանի կատարած համառոտագրութիւնը տե՛ս ժողովածուիս Ա մասում, էջ 466:

130բ

Դարձեալ երես անկեալ աղաչեմ անմեղադիր լերուք խոշորութեան և սղախնաց, զի յոյժ անխմաստ եմ և խելագար և ցնորամիտ:

Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, որ ասի Ստոյ վաճմ. և եմք ռախաւ հղրարք ժողովեալ ի դուռս սուրբ եկեղեցոյս, և է հայր վանացս Կառապետ արեղայս, յոյժ աշխատասէր և է պատճառ շինութեան. աստուած դարձուցէ զսա կամակից յիրոյ և տաքէ զլերինն խորհուրդ և առնելու վաճ դառն ժամանակիս, զի ի սիրոյն աստուծոյ ցամաքեալք և պատուհասիւ լցնալք և ոչ ոք է որ !!!

Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի Բելին ի ՊԶԵ. (1438)*:

516

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Տ. Գալեան, Գուցակ Կեսարիոյ, էջ 26

Գրիչ՝ Ստեփանոս
վայր՝ Խաբերդ

...Եւ արդ, ես՝ յետինս ի գրչաց և անարժանս ի կարգաւորաց սուտանուն երէց Ստեփանոս, հրաման առեալ ի պատուիրանադիր առաքելական: հրամանէն, որ ասէ. Յոր կողումն կողեցար ի նմին կացջիրս Եւ արդ իմ ոչ բերելով զայսպիսի վստահութիւն, այլ ունայն յամենայն բարեաց և թափուր, այլ յուսամ ի մարդասիրութիւն աստուծոյ, զի իմ բազում մեղացն թողութիւն արասցէ, և կենակցին իմոյ Ամնայի, և հարն իմ Գրիգորի, և մարն Շնախտի, և եղբարն իմ Յովհաննիսի և Յովսէփի, Յովսափի և Մկրտ յի, և մարքորջն իմ Արուս-եաքունի, և դաւակացն իմոց՝ հանգուցելոցն ի Քրիստոս Յովհաննիսի և Կառապետի, և ընդիւ նորահաս մանկանն, Միլիսեւտի. որ Ժէ. (17)-ամնայ փոխնցաւ ի Քրիստոս և Եթող սուք անմխիթար ծնողացս, և բառերացն, և ամենայն արեան մերձաւորացն՝ կենդանեաց և հանգուցելոց, և ամենեցուն, որ երախտիք ունին ի սուրբ Աւետարանս տալով և կերակրելով՝ ռախս Նէփաւաւուն և կենակից իւրս Արդ աղաչեմ զամենեանս որք հանդիպիք կարգաւոր վամ արինակելով՝ մեղաց թողութիւն խնդրեցէք վերոյ դրելոցդ ամենի, և աստուած զձեր մեղք թողու՝ զխնդրողացդ, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի Բելին Հայոց ՊԶԶ. (1437), յաթոռակալութեան տեառն Կոստընդեայ, և յառաջնորդութեան արհի և երջանիկ, հեղաճողի, քաղցր և արի և ամենայն գովութեանց արժանաւորի տէր Մարտիրոսի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի և սուրբ Թէոդորոսի, յերկիրս որ կոչի Բերդլաւն, ի վանքս սուրբ Տիկնայ. և յիշատակաբան գրեցաւ ի քաղաքս որ կոչի Հաբերդ. ընդ հովանեաւ ամենասուրբ Աստուածածնի, և սուրբ Ստեփաննոսի և սուրբ Սարգսի զաւրավարին, ի յառաջնորդութեան թեմիս Հաբերդու քաջ և արի արհիեպիսկոպոսի տեառն Ստեփաննոսի, որ է երեւելի և իշխան ամենայն եպիսկոպոսաց աշխարհիս այսմիկ Եւ արդ աղաչեմ զձեզ յիշխչիք ի սուրբ յազաւթս ձեր զորդի արհիեպիսկոպոսի տէր Մելիսեփի՝ զտէր Յովսէփս զաւագ քաղաքիս, որ է քահանայից ընդունարան, վարդապետաց ասպընջական, եպիս-

* Գրված է ներքին լուսանցքում կարմիր թանաքով և ապա քերված:

կապուսաց աւթեան, սրբոց դարան, քաղցելոց կերակրիչ, սքաւորաց մխիթարիչ, բանդելոց բազմաց աւգնական, երևելի ի դրունս աւագաց, հերեաց ազատիչ՝ տալով յիրմէ և առնելով յայլոց. լցեալ շնորհաւք անթերի ուսմամբ, յարմատոյ քահանայի և եղբայր անյաղթ փրիստփախ, զոր յուսամբ յաստուած պահել զսալ անփորձ և հասանել ի կարգ քահանայութեան, և մշակ առանց ամաւթո ի դուռն սուրբ եկեղեցւոյս, ամէն:

Ընդ նմին և ղկազմող սուրբ Աւետարանիս՝ ղգեղազարդ և զհնգահոգի կրանաւորս զտէր Թաղէս, որ կազմեաց զսա յիշեսչիբ յաղաթս ձեր, և աստուած զձեզ յիշէ յիւր արքայութեանն, ամէն:

517

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Անթիլիաս 74

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Տփլիս

317բ ... Շնորհիւ տեառն սկսայ և ողորմութեամբն աստուծոյ կատարեցի զսուրբ գիրքս, որ կոչի Գանձարան: Գրեցաւ սայ ի թվականութեանս Հայոց ՊԶԶ. (1437), և ի փոքր թվական 357. (354), և ի հոռոմոցն ՌՃԶԹ. (1189), Թագաւորութիւն վրաց Ալէքսանդրու, ի մայրաքաղաքս Տփլիսիս, ի յանապատս Բեղդահեմ, ի դրան սուրբ Աստուածածնիս, ձեռամբ սուտանուն արեղայի Կարապետի, ըստ անուանս որ ունիմ, ի գործոցն խիստ Թափուր և ունայն գըտանիմ: Արդ, աղաչեմ զամենեանս որք աւդտիբ ի սմանէ եղանակելով կամ արիւնակելով կամ տեսութեամբ՝ յիշեցէք ի սուրբ յաղաթս ձեր գիս, և ղծնաւոյն մեր զՊետրոս քահանայ և ըղՇնաճաւուր, և աստուած զձեզ յիշէ՝:

518

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երուսաղէմ 2479

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Բերկրի, Արգելան անապատ

664 ... Գրեցաւ սա // ի թվականիս Հայոց ՊԶԶ. (1437), ի յերկիրս Տարբերունի, որ այժմ կոչի Բերկրի, ի սուրբ մենաստանիս և ի հրեշտակաբնակ անապատիս Արգելան: Ընդ հովանեաւ մաւր լուսոյ սուրբ Աստուածածնիս, սուրբ Կարապետիս և սուրբ Յարութեան, սուրբ գերեզմանիս պարոն Յուսկայն որդւոյ, եւ սքանչելագործ սուրբ նշանիս Կարմիրակն կոչեցեալ, ի յառաջնորդութիւն սուրբ ուխտիս հնգահոգի և տիեզերալոյս Մկրտիչ վարդապետի, ձեռամբ անիմաստ և փրժուն գրչի Գրիգոր անարժան և սուտանուն կրօնաւորի: Ի խնդրոյ պատուական և սրբասէր կրանաւորին Գրիգորի, որ ստացաւ զսա յիշատակ իւր, և ծնօղաց իւրոց՝

665 հօրն Յովանու և մօրն // ... Էդիլ-Մէլիֆին, և եղբօրն Թադոսին և Մէլիֆ-

* Ձեռագիրը Անթիլիաս է բերված Կիպրոսից: Մ. Տեր-Մովսիսյանի Ցուցակից քաղելով, սույն ժողովածուի Ա. մասում (էջ 475, հիշատակարան № 520), տպագրել ենք այս հիշատակարանի համառոտագրությունը:

զաղին, և քուերցն Շաֆար-Խաթունին և Նարինին, և ամենայն արեան մերձաւորացն՝ կենդանեացն և հանդուցելոցն: Եւ աղաչեմ յիշել ի Քրիստոս աստուած զշնորհալի և զաստուածիմաստ վարդապետն Մկրտիչ, և զեղբայրն իւր զՍտեփանոս զքաջ փիլիսոփայն: Հնդ նոսին աղաչեմ յիշել ի տէր զհօրեզօրորորդին իմ զԱստուածաւուս սրբահոգի քահանայն և զծնողսն իւր, ամէն...

519

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երուսաղէմ 3153

Գրիշ՝ Յովսէփ
վայր՝ Դերձկի վանք

ա

1131 ... Արդ, գրեցի ես Յովսէփ արեղայս զգիրքս զայս ընդ հովանեաւ սուրբ Թէոդորոսի զինաւորի, զոր այժմ Դերձկի կոչի, և այլ բազմայհաւաք նշխարաց, յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս տէր Ներսէսի եպիսկոպոսի և Գրիգորի հայրապետի, որ ետ դրել զգիրքս ի վայելումն իւր, և ծնողաց իւրոց Յովաննիսին և Սիրմային, և ամենայն արեան մերձաւորաց, ամէն:

Յիշեցէք և զվանիցս միաբանքն՝ զՍիմէոն արեղայն և սարկաւազերն՝ զՄաքէոսն, զՍարգիսն, և զտնտես Յովաննէս, և զԿուուսոյն քահանայն, զեղիսէն, և զՏիրացու երէցն: Դարձեալ, յիշելն աղաչեմ զամենեանս զմանկունսդ սուրբ եկեղեցոյ յիշեսցիք ի մաքրափայլ աղաթս ձեր զմեռուցեալ գրիչս զՅովսէփ, և զուսուցիչն իմ զԱրի/ստազէս վարդապետն, և զծնաւղն իմ զՅակոբ քահանայ, և զեղբայրքն իմ զԱսման սարկաւագն՝ զհանգուցեալն առ Քրիստոս, սուրբ էր վարուք, և զեղբայրն իմ Ասման անուն, և ցանկալի:

Զինչ զաղանի էր իւր հոգին
Հնդ ձագայխառն էր ամովին,
Զեռք, որ շառնէր տուրք աղքատի
Կամ բարձրանայ ի յաղաթի,
Թող շորանայ նման գոսի,
Որ ի ծառէն անգեալ ջախի.
Ագահութիւն նման հրի,
Քանի ձգեն կու բորբոքի,
Թէ շատ տաս, թէ սակաւ
Յետոյ դառնայ ամէն փոշի:

Դարձեալ, աղաչեմ զձեզ, սուրբ ընթերցողք, որ իմ եղբաւրն Գրիգորին լի սրտիւ ողորմիս ասես, որ խիստ մահ էր ընդ ամենայն աշխարհս, ՊԶԶ. (1437), և ինքն և Բ. (2) որդին Մուրայէն և Յակոբն փոխեցան առ Քրիստոս՝ յոյսն մեր...

Յիշեցէք զլաւտոին քահանայքն՝ զալօք պատուեալ ծերունին զՅով-

հանձնէս, և զբարի բնութեամբ լցեալն զԴանիէլն, և Փիլիպպոս քաղցրա-
1133 խաւան, և Սարգիս էրէցն, որ զ/զրոցս զաւրինակն տվին...

Ես Գրիգոր արեղայս, որ բազում աշխատութեամբ զգիրքս գրել տվի
իմ հոգոյս, և իմ ծնաւդացն, և դրի զսայ ի յանառիկ ղղեակս ի գեաւոս
ի Կոտաւսիս, ի դուռն սուրբ Վասիլ եկեղեցոյն, որ շունի ոք իշխանութիւն
ոչ յիմոցն, և ոչ յաւտարաց, որ հանէ զդիրքս կամ ծախէ և կամ գրաւէ.
և թէ լինի, որ յաստմանէ շարին կամ հեծելով կամ դողանալով ի յայլ
տեղ երթա, որ պահեն ու շարժուցանեն վերջստին ի սուրբ ուխտս, նա
Գ. (3) ժողովոյն անիծած է և բանայդրած, և ի քրիստոնէութենէն որո-
շած է և ղրկված: Պետրոս էրէց վկայ, Յոհաննէս էրէց, Մարէոս էրէց վկայ,
առ իս Ամիր-Հաճաթն և Ամիր-Մուսէսն, մղտեաի Լիպարիտն, Ամիր-Հե-
թումն վկայ է: Խնամով պահողն արհնի յաստուծոյ և յամենայն սրբոց
նորա ի մէնջ, ամէն: Քրիստոս աստուած արհնէ զձեզ՝ քահանայք և ժո-
ղովուրդք, որ լաթով պահէք և ճենճոտ ձեռաւք շրոնէք:

Բ

1135 Գրիս խոշորութեան և սխալանաց անմեղադիր լերուք, զի խիստ ի
դառնութեան կացի հանապազ ի յահ և ի փախ վասն նաւալիլուկին, որ
սուղանն Մսրա իբրև դառնած գոչելով ելավ բազում զաւրաւք վասն
Աւքմանին, և ոչինչ կարաց առնել, այլ իբրև զգոչիկան ամաթալից դար-
1136 ձաւ և բազում աւերս արար, որ կ/կ/ երկիրս յանմարդա/լ/բնակ եկաց Բ.
(2) տարի. մինչ մէկ էջ կու գրէի ես՝ Ե. (5) տարպա կեկնէի, հայէի, իբրև
զծառի տերև ի դողման կայի հանապազ:

520

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4815

Նորոգող և կազմող՝ Վարդան

280բ Քրիստոս աստուած ողորմի նիկողոսին և իւր ծնողացն, որ վերստին
նորոգել ետուր զսուրբ Աւետար[ը]անս յիշատակ յիւր, և ծնողաց իւրոց՝
հաւրն իւրո Մուրադի, և [մաւ]րն իւրո Կովմեփիքին, և կո[ղա]կցին իւրո
Յուսէփին, և Աւամին, զոր տէր աստուած տացէ սոցա զիւր արքայութիւն,
ամէն:

Եւ զիս՝ զեղկելի հոգս զՎարդան, և զծնաւդսն իմ, զվերջին կազմող
սուրբ Աւետարանիս աղաչեմ յիշել [յա]ղաթս ձ[եր], ո՞վ սուրբ ընթեր-
ցո[ղք]:

Կազմեցաւ ի թվ. ՊԶԷ. (1438):

521

ՈՍԿԵՓՈՐԻԿ ՄՈՎՍԻՍԻ ԵՐԶՆԿԱՅԻՈՅ

Երևան 576

Գրիչ՝ Թումս

164բ ... Եւ արդ ես Մովսէս՝ ծնունդ յետին ժամանակի և սպասաւոր պի-
տակ բանին, ժողովեալ հաւաքեցի սակաւ ինչ ի բանից սրբոց, և եդի

* Ոսկեփորիկ կոչվող ժողովածուի խմբագիր և անվանի մատենագիր Մովսէս Երզնկացի
է (մ. 1322 թ.):

տառս այս վասն բերման ժամանակի և շփոթման համարտութեան ի բազմաց խուճապելոց: Եւ եղև զբաւ գրչութեան այսմ մատենի ի մէջ մայրաքաղաքիս Եգնկու, առ աթոռակալութիւնս տեառն Սարգսի արքեպիսկոպոսի, ընդ հովանեաց սուրբ Կաթողիկէիս, և սուրբ Կարապետիս, և նշխարաց սուրբ Ներսէսիս:

Ես նուաստ վարդապետս Թովմա փափաքեցա գրել զտառս զայս հոգեպատում ի թվաբերութեան հայկազան տօմարիս, որ է յարեթական գրոհի ՊԶԸ. (1439), և ի գալստենէ կենարարին ՌնլԹ. (1439), իսկ ելանելոյն նախնի մարդոյն ի յանուշակ վայրէն*: Որք հանդիպիք յայսմ տառի յիշման առնէք զիս արժանի՝ զթարմատար և զանիմաստ գրիչս զԹովմա զհամբակս բանի, որ բազում աշխատանօք գրեցի զԳիրս թղթոց, որոց ամենայնի ողորմի Քրիստոս աստուած, ամէն**:

522

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 3258

Գրիչ՝ Յոհանէս

503

... [Գրեցաւ] սուրբ Աւետարանս ի թուաբերութեան հայկազան տօմարիս ՊԶԸ. (1439), ձեռամբ անարհեստ և փցուն գրչի Յով[անէս] ար[եւ-դայ]ի, ի վայելումն մաքուր անձանց: Արդ, աղաչեմ զընթերցաւորսդ սուրբ Աւետարանիս անմեղադիր լերուք սղալանաց և խոշորութեան սորա, զի կար մեր այս էր. և մեղաց թողութիւն խնդրեցէք ինձ և ծնողաց իմոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց, ի յամենառատ սլարգեւողէն Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, որ է արհնեալ յաւիտեանս, ամէն:

523

Ճ Ա Շ Ո Յ

Ձմառ (Անտոնեան հաւաքածոյ) 5

Գրիչ՝ Յովանէս

ա

Ձվերստին նորոգող սուրբ Տարէգրոցս զժրաջան մշակն եկեղեցւոյ զնոյն ինքն զխարազնագգեաց ճգնաւորն և զարեւելեան ճառագայթն՝ ըզտէր Յոհանէս յաղօթս յիշեցէք, ընդ նմին և զՄաթէոս գծողս աղաչեմ յիշել ի տէր:

Թվ. ՊԶԸ. (1439):

Բ

... Արդ, աղաչեմք զամհնեսեան, որք հանգիպիք այսմ տառի կարգալով կամ գաղափարելով, զստացող սորա զՍարգիս միայնակեց Գաւառեցի. որ ետ գրել զՃաշոցս յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց, որ յամէն տարի Բ. (2) ժամ առնեն յոր տեղ որ կենայ, եթէ ի վանք, եթէ ի գեղ,

* Արարչագործութեան թվականը չի նշանակված:

** Ձեռագիրն ընդօրինակված է Ժէ դարում. հիշատակարանը գաղափար օրինակինն է. Վերջում կա նաև գուլք նվիրված Մովսես Երզնկացուն:

եթէ յայլ տեղի, որ անյապաղ զխնդիրքս կատարեն, և որք կատարէ՝ Քրիստոս աստուած զիւր խնդրուածսն կատ[ար]է, և զիս՝ զբազմամեղ դժողս յիշման արժանի առնէք, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

Գ

ԶԳրիգոր և զԾնողսն իւր յիշեցէք ի Քրիստոս, զի պատուեաց զմեզ:

524

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երևան 3483

Հետ. ստացող՝ Խաչատուր

318բ Յիշատակ է գիրգս Խաչատուր արեղիս: Ի թվին ՊԶԸ. (1439): Զվերջին ըստացողս Խաչատուր արեղաս յիշեցէք, ո՛վ սուրբ ընթերցողք, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

525

Ա Ս Տ Ո Ի Ա Մ Ա Շ Ո Ի Ն Չ

Ղ. Ալիշան, «Հայապատում», էջ 549

Վենետիկ 12 (1007) Բ. Սարգիսեան Ցուցակ Ա, էջ 128

Վերստին նորոգող և կաղմող՝ Հերապետ վայր՝ Մշոյ Առաքելոց վանք

468ա Այլ և վերջին կաղմող լուսազարդ տառիս և ծաղկաւէտ բուրաստանիս՝ զՀերապետ կրանաւոր աղաչեմ յիշէլ ի տէր... զի խիստ փտեալ էր և բամբակ դարձեալ, ի տեղիս տեղիս ցեցն է ծակոտեալ, հազիւ կարացի ի կապ ածել...

468բ Դարձեալ, յերես անկեալ աղաչեմ սուրբ և պատուական ուսումնասիրացդ և բանասիրաց անձանց, զի որք հանդիպիք սմա տեսանելով կամ օրինակելով, յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղօթն ձեր զառաջնորդ սուրբ ուստիս զտէր Պօղոս եպիսկոպոս, զի ի ժամանակիս այսմիկ, որ էր թիւս Հայոց ՊԶԸ. (1439), էր սա առաջնորդ սուրբ ուստիս Առաքելոց, և ի սորին աւուրքս զքահանայ... ոմն անուն Վարդան՝ եղև գործովն Յուդայի և մատնեաց զամենայն սրբութիւնք եկեղեցւոյն անօրինաց՝ ղխաչ և զսկի, և բազում խաւար էած աղկիս Հայոց. որ և զաղէտ տարակուսանացն և զկսկիծն օվ կարէ ընդ գրով արկանել*:

Զի յայսմ ամի տիեզերալոյս և քաջ րաբունապետն Թովմա փախստական էր եղեալ յազգէն նետողաց ի գաւառէն Արմիշոյ, և եկեալ հանդիպեցաւ ի սուրբ ուստն Առաքելոց երկու վարդապետօք և բազում գրող աշակերտօք. և ետես զպատուհաս ցասման. զի պեղծ ամիրայն Մարաց որ ի Մուշ նստէր՝ յաւուր միում բազում զօրօք եկն ի վանքն, և սուտ քահանայն Վարդան ընդ նոսա, և ըմբռնեցին զքահանայքն. զոմն տանջեցին և զոմն ահաբեկ առնէին. մտին յեկեղեցին և քակեցին զմին կողմին

* Բ. Սարգիսյանը իր ցուցակում բերում է հիշատակարանը մինչև այստեղ, իսկ հետագայ հանգիստը պատմում է իր խոսքերով՝ փակագծերում: Ամբողջացնում ենք հիշատակարանը, շարունակութիւնը մեջ բերելով Ղ. Ալիշանի «Հայապատում»-ից:

շեղ... և հանին բազում խաչ և սկի և սրբոց նշխարք, և տարան ի քաղաքն. քստ այնմ, որ ասէ ի Սաղմոսն՝ Զթիկունս իմ հարին մեղաւորք: Եւ սուրբ վարդապետքն և աշակերտքն և սրբասէր քահանայքն ողբս ի բերան առեալ լային ողբալով. և այնքան կսկծացին՝ մինչ զի զգիշերն ամենայն արթուն կացեալ և խնդրեցին յԱստուծոյ զազատութիւն սրբութեանցն: Եւ ի վաղիւն եկեալ երէց ոմն Մելիքսեղ անուն և եբեր մասն ինչ ի խաչերոյն. և բազում խաչ և սկի կորեաւ. և այսու ամենայնի պաճառ այն պիղծ շքահանայն եղեւ, որ անունն չէ յիշելոյ. որ և զպատասխանին նա տացէ յաւուրն դատաստանի, ամէն:

Այլ և դարձեալ աղաչեմ յիշել ի տէր զվերջին նորոգող և զկազմող տուողն, որ ի վերայ սուրբ գրոցս երախտիք ունի. այլ և զնախախնամողն աղաչեմ յիշման արժանի առնել. և եթէ մին թխթի կամ մին սակաւ իրաց երախտիք ունի ի սուրբ գիրքս՝ զփոխարէն նորա յաստուծոյ առցէ աստ և ի հանդերձեալն. և եթէ ոք զկազմելն տայ՝ լի սրտիւ միոյն հազար աստուած փոխարէն տացէ նմա. և հենց համարի, թող թէ զԱստուածաշունչս բոլոր նա է տուեր գրել. զի թէպէտ նորոգողն է, թէպէտ նոր դրող տուողն՝ ի միասին պիտի պսակին ի Քրիստոսէ: Եւ որ զբարին կամենայ այս գրոց՝ Քրիստոս աստուած զիւր առատ բարին նմա տացէ աստ և ի հանդերձելումն, ամէն: Ո՛հ, զեղկելի անձն իմ աղաչեմ, որ յիշել ի տէր միով ողորմայիս:

526

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Բ. Կիւէսէրեան, Յուցակ Անկիւրիոյ, 181, սյուն. 886

Նորոգող՝ Աբրահամ

վայր՝ Անկիւրիոյ սուրբ Աստուածածնի վանք

563 Ընդ նմին և զԱբրահամ անարժանս աղաչեմ յիշել ի տէր, զի զջնջեալ և զսղալեալսն որ ի սմա ուղղեցի, և աստուած յիշողացտ ողորմեսցի, ամէն:

Եւս առաւել զստացող սուրբ Աւետարանիս, որ ետ նորոգել զսայ առ ի յիշատակ ծնողաց իւրոց և ի վայելումն անձին իւրոյ, և յետ աստեացս փոխելո յիշատակ հոգո իւրո և իւրոցն՝ զԳրիգոր քահանայն յիշեցէք աղաւթիք ի տէր, և աստուած յիշողացտ ողորմեսցի, ամէն:

Եղև նորոգումն սորայ ի թուին Հայոց ՊԶԸ. (1439), ի յուլիս ամսո ի ԻԱ. (21), ի դուռն սուրբ Աստուածածնիս, որ և վանքս իսկ է, ի փառս Քրիստոսի և ի պայծառութիւն սրբո եկեղեցւոյ, ամէն:

527

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Բ. Կիւէսէրեան, Յուցակ Անկիւրիոյ, 312, սյուն. 1315—1318

Գրիշ՝ Սարգիս

վայր՝ Երուսաղէմ

ա

610բ— ...Քանզի գրեցաւ սայ ի աստուածակոխ սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ, 615ա ընդ հովանեաւ ամենայն սուրբ տնաւրինականացս Քրիստոսի աստուծոյ

մերոյ, ձեռամբ նրա ստ ծառայի ծառայիցն աստուծոյ բազմամեղ հող և մոխրիս, որ ամաչեմ կոչիլ ի բարձրագոյն անւանէն արեղայ, զի ի դատապարտութիւն է ինձ անունս այս, այլ լոկ անուամբ կոչիմ Սարգիս: Եւ ես անպիտան և անարհեստ գծաւոս սկիզբն արարի այսմ լուսաբոյժ և կենսակիր աստուածաւանդ սուրբ կտակիս, ի ստոյգ և յընտիր արինակէ: Եւ ըստ կարի իմում գծագրեցի զսա ի լուսաւորութիւն մանկանց եկէղէցւոյ, և առ ի յիշատակ հարկէտր և համեստ, ճգնազգեաց և աղաւթարար մահազասի երիցկնկանն Անտոն իրիցո՛ւ՝ Թուրանտայ անուն ապաշխարողին, որ կայր ի քաղաքս Երուսաղէմ և աղաւթէր յամենայն սուրբ տնօրինականսն Քրիստոսի: Ստացաւ զսա [ի] հալալ արդեանց իւրոց յիշատակ իւրն, և Անտոն իրիցոյն իւրոյ, և դստերն իւրոյ Վարդիսցւարի. և փեսային Դարէշին, և մօր փեսային Խէրխաթունին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց և էրախտաւորացն, ամէն: Դարձեալ, կրկին յիշեցէք ի Քրիստոս զվերոյգրեալս ի սուրբ Աւետարանս՝ զԱնտոն էրէցոս, և զԹուրանտայ ապաշխարողն՝ զկենակից նորին, և զգաւական նոցին՝ զՎարդիսցւարն, և զՇուէնխարն, և զԿատարինէ, և զՄելիխէքն:

Յիշեցէք ի Քրիստոս և զծնողսն Թուրանտայ ապաշխարողին՝ զհայրըն Զօֆօպիւրն, և զմայրն զԹանսուխն, այլ և զսնուցողսն իւր՝ զհոգեւոր հայրն զՅակոբ և զմայրն զԲաղդատ...

Յիշեցէք ի Քրիստոս զԲարսեղ արեղայն, և զհայրն նորա զՅակոբ, և զմայրն իւր զԼըսմաթ, և զեղբարսն, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն և զերախտաւորսն, որ կամակից եղէ և աւղնական Աւետարանիս առնելոյ:

Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թրականութեանս Հայոց ՊԶԸ. (1439), ձեռամբ [Սարգիս արեղայի] (4 և կես տող ջնջված), զսուրբ Աւետարանըս աւարտել ի խնդրոյ ինձ անարժան և մեղաւոր ծառայիս՝ Թուրանտայ ապաշխարողիս՝ յիշատակ ինձ և ամենայն էրախտաւորաց իմոց:

Այլ և յիշեցէք ի Քրիստոս զեղիսաբեղն, զՊլուզ հաւատուորն, և զհայրըն իւր Ամիրբէգ, և զմայրն զՄրջանն, որ զԱւետարանի կապողչէքն նա երէտ:

Մաղկող՝ Գրիգոր Արծկեցի

Բ

Այլ և զանպիտան և զանարժան ծառայս զԳրիգոր ծաղկող և զկալմոզ սուրբ Աւետարանիս յիշման արժանի արարէք և դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոս:

Ով որ զԱւետարանս ի սուրբ Թորոսու դրանէն հանէ, նա ինքն զրկեալ եղիցի ի Քրիստոսէ:

Գ

27ա ԶԳրիգոր ծաղկող սուրբ Աւետարանիս զԱրծկեցիս յիշեցէք ի Քրիստոս:

Դ

481ա ԶԳրիգոր ծաղկող սուրբ Աւետարանիս, որ մականուամբ էլմելիքեց կոչիմ՝ յիշեցէք ի Քրիստոս: Եւ ծաղկեցաւ սուրբ Աւետարանս ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ, ընդ հովանեաւ սուրբ հրեշտակապետացս:

Ե

294ա Ո՛վ մանկունք եկեղեցոյ, աղաչեմ զձեզ որք հանգիսիք սմա յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զհոգեւոր եղբայրն իմ զՅովաքէս հեզահոգի բարի և հաւատարիմ միայնակեացն, որ խաղելոյն աւգնեաց, և զհայրն իւր Գաբրիէլ, և զմայրն իւր զՄարիամ, և զհարազատ եղբայրն իւր զՍիմէոն, և զսիրելի եղբարորդին իւր զՍատաղայ:

Դարձեալ աղաչեմ յիշել յաղաթս ձեր զբարի և հաւատարիմ և կուսակրան մուղտասին Աբրահամ, որ զթուղթս կոկեաց և զծնաւդն իւր*, և Աստուած զձեզ յիշեսցէ ի բարի մասին, ամէն:

528

ՅԻՍՈՒՍ ՈՐԴԻ ՆԵՐՍԻՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

Մ. Աղանունի, Միարանք և այցելուք հայ նրուադէմի, էջ 421

Գրիչ՝ Աբրահամ

Արդ գրեցաւ սա ի թվականութեանս Հայոց ՊԶԸ. (1439), ձեռամբ մեղաւարտ գրչի Աբրահամ արեղի, յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց...

529

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Դուրին, Չեստեր Ռիտի հավաքածու 565^ա.

Գրիչ՝ Խաչատուր
վայր՝ Բաստայ վանք՝

ա

288ա Արդ գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, որ կոչի Բաստայ վանք, ձեռամբ յիմար և մեղսմակարդ մածեալ մեղաւք Խաչատուր խաբեբայի, որ չեմ արժանի կոչել արեղայ, զի վայ է ինձ, զի անունս բարձր է քան զգծողս, զի բնաւ չունիմ գործ բարի, վալ է ինձ:

Արդ յերեսս անկեալ աղաչեմ զձեզ հարք և եղբարք, որք հանգիսիք տեսանելով կամ կարդալով, յիշեցէք և ողորմութիւն խնդրեցէք ի բարեբարէն աստուծոյ զստացողիս սուրբ Աւետարանիս հեզահոգի Թաքէս երիցու, ծնաւդաց իւրոց Մարտիրոսին և Մրբաթին, և ամենայն արեաւ մերձաւորաց իւրոց. զկենդանիսն ի փորձանաց փրկեսցէ և աստուած ննջեցելոցն թողութիւն շնորհեսցէ, ամէն, եղիցի, եղիցի: Կրկին աղաչեմ անմեղայդի լերուք սղալանաց եւ տգիտութեան իմոյ, զի յիմար եմ հոգւով և անիմաստ մարմնովս, յիշեցէք և աստուած-ողորմի ասացէք զչժողի սորա. ևս առանկ բարոյաբարուք Թաղէսի, և հաւր և մաւր իւրոյ, և բեւեցն՝ Մարմնիքի և Նշխունիք և Շարմնիքին, և կողակցին իւրոյ Շամշին. և աստուած յիշեցողացդ և յիշեցելոցս առհասարակ ողորմեսցի, ամէն, եղիցի, եղիցի...

* 187ա էջի հիշատակագրութեան մեջ հիշված են Աբրահամի ծնողների անունները. «զհայրն իւր Սարգիս և զմայրն իւր Աննայ...»:

Բ

289ա Աղաչեմ ձեզ խնդրեցէք յաստուծոյ զթողութիւն յանցան մեղաց Մար-
քաիւն, և զորդի նորին զԳրիգորէն, որ փոխեցաւ առ աստուած և եթող սուգ
անմխիթար վասն սրբութեան նորայ և առ ուսումնայսիրութեան նորայ
գրեցի, զի գրեալ է յորդէգրութիւն հօրն երկնաւորի. եւ զԹաղէսս երէց
յիշեցէք ի յազօթս ձեր յերկնայգնաց, և զծնողսն իւր, որ զստացաւ զսուրբ
Աւետարանս ի վայելումն Թաղէսսի, և ի յիշատակ ամենայն արեան մեր-
ձաւորաց իւրեանց և փոխեցելոցն առ աստուած զՇարմելիքն և զՄար-
գարտիկն, որ յայսմ ամի գնացին առ աստուած և են ի հոգուց կայանքն
և կարգեցան ի կուսանաց դասն. Քրիստոս, որ առատն է ի տուրս պար-
գեւաց, տացէ ամենայն հաւատացելոցս զարքայութիւն. և ստացողի սուրբ
Աւետարանիս Թաղէսսի, և կարդացողաց, և լըսողդ ամեն, եղիցի, եղիցի:
Արդ գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականիս Հայոց ՊԶԸ. (1439), ձե-
ռամբ ամենամեղ գրչի Խաչատուր, ի փառս ամենասուրբ երրորդութեան,
որք արհնեալք յաւիտեանս, ամեն:

Գ

7ա Անարժան ծաղկողս Մկրտիչ աղաչեմ զքեզ հայր սուրբ... յիշեալ դիս
զմեղաւորս:

դ

8ա Թաղէսս քահանայն աղաչէ յԱստուածածինն*:

ե

289բ Յիշեցէք ի Քրիստոս զՅովանէս և զկենակիցն իւր զՄամիսաթուն, որ
ի տես Աւետարանիս երեստ զխացհան. աստուած զիւր տեսն իւրանց տա-
ցէ, իւր տղաոցն. ամէն**:

530

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Վիեննա 600, Հ. Ոսկեան, Յուլիան, էջ 61—62

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Իշողի վանք

216ա Փառք աստուծոյ ... որ զօրացոյց զիս զնուաստ և զանիմաստ ըզմե-
ղուցեալ ծառայս անպիտան զԿարապետ արեղայս, հասանել ի վերջին
գիծ բազմածողով տառիս և ծաղկաւէտ բուրաստանիս շարագրեալ յի-
մաստնոց: Արդ յայսմ ամի յորում թուականն էր Հայոց ՊԶԹ. (1440) ամի
եղեւ զրաւ գրչութեան աստուածաշունչ տառիս, որ Մաշթոց կոչի, ի գա-
ւառս Եզրնկոյ, ի վանս որ Իշողի վանք կոչի, առ ոտս սուրբ Աստուածա-
նիս, ի յառաջնորդութեան վանիցս Մկրտիչ կրօնաւորի, որ յայսմ ամի
հարպետ եղաւ և ժողովեաց յոլով կրաւնաւորս և յոյժ կաշխատի. Քրիս-
տոս որդին աստուածոյ գթայ յիւր հոգին և յիւր ծնողացն, ամէն: Այլ և

* Գրված է Թաղեոս քահանայի պատկերի տակ:

** Հիշատակարանի ընդօրինակութիւնը շնորհակալութեամբ ստացել ենք բանասեր Հ. Քյուրդ-
յանից:

եղև ցանկացող այս սուրբ գրոյս արհնութեանց արժանաւորն և արժանին պարոն Յովնանէսն, և ետ գրել ի հալալ վաստակոց իւրոց յիշատակ իւր, և ծնաւդաց իւրոց՝ հաւրն իւրոյ Աբամելիֆին և մօրն Շնոհորի, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց, որք կան և որք ննջեցեալ են ի Քրիստոս, աստուած թողցէ զիւրեանց յանցանքն, ամէն: Այլ և յիշեցէք զՄխիթար քահանայն, և զԳրիգոր քահանայն՝ զնորին որդի, և զՍարգիս քահանայն՝ զնորին թոռն, որ երեքեանս ի մի տուն են քահանայք, որ կամեցան և յորգորեցին և զիրքս սոցա ձեռքն կենայ յիշատակ պարոն Յովնանիսին: Ընդ նմին յիշեսցիք զիս՝ ղխոցեալ գծող սորին, և զծնողսն իմ: Եւ որ լի և առատ սրտիւ յիշէ զստացող սորա և զգծող՝ Քրիստոս աստուած իւր սուրբ յարութեամբն գթասցի ի հոգիս նոցա, ամէն:

531

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երեան 10051

Գրիշ՝ Օֆսէնդ

ա

107ա Ընդ նմին յիշեսցիք և զստացաւդ գրոցս զհամշիրաք եղբայրն մեյ: զԵսայի կուսակրան արեղայն, որ յոյժ սիրող է գրոց աստուածայնոց նրնթերցող, և ղիս՝ զանարհաստ գրիշս զՕգսէնդ ղսուտանուն արեղայս, ի որ զմեզ յիշէ ի տէր՝ ինքն յիշեալ լիջի առաջի ահեղ ատենին Քրիստոսի, ամէն և եղիցի:

Թվիս Հայոց ՊԶԹ. (1440) ամի գրեցաւ:

բ

228բ Զմեղաւոր եղբայրս զՕգսէնդ արեղայս, և զհամշիրակ եղբայրն ի: զԵսայի արեղայն՝ զստացող գրոցս, ի տէր վարձատրեա միով տէր-ողորմայիւ, և աստուած զձեզ յիշէ յիւր միւսանգամ գալստեանն, ամէն և եղիցի:

Յամի մարդեղութեան տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի Ռնեձ. (1446) և Հայոց տումարիս ՊՂԵ. (1446) գրեցաւ:

532

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 1822

Գրիշ՝ Ֆրա Դովինիկոս
վայր՝ Շահապօն

501 ... Գրեցաւ յամի տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի Ռ.-երորդի շորահարիւրերորդի քառասներորդի, և ի թուականիս Հայոց ութհարիւրերորդի 2. և իններորդի (1440), ի ձեռն անպիտան և սուտանուն գրչի Ֆր. Դովինիկոսի, ի գիւղս որ կոչի Շահապօնս, ընդ հովանեալ սուրբ եկեղեցոյս, որ Աստուածածին կոչիւր:

Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, ղպատուելի պատահողսդ սուրբ Աւետարանիս գրելով կամ կարդալով կամ տեսանելով, յիշեսցիք ի սուրբ և ի

502 մաքրափայլ յաղօթս ձեր զգրող սորայ, և զծնողսն իմ, զհոգևոր և զմարմնաւոր՝ զհանգուցեալսն ի Քրիստոս: Եւ աղաչեմ, զի խոշորութեան և անարհեստութեան գրոյս անմեղադիր լինել, զի այս շափ էր կար մեր... Աւարտ սորա եղև յունիս ԺԳ. (13) օրն:

533

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Անթիխա 84

Վայր՝ Երուսաղէմ

... Արդ, յանգ ելեալ աւարտեցաւ քառախոս և քառավտակ և քառաբողիս սուրբ Աւետարանս ի սուրբ քաղաքիս Երուսաղէմ, ընդ հովանեաւ հրեշտակապետաց Գաբրիէլի և Միքայէլի, և սրբուհւոյ ամենաւրհնեալ Աստուածածնի, ձեռամբ յոգնամեղ և տարտամ ոգոյ Գրիգոր // գրչի Արծկեցւոյ, ի թվին Հայոց ՊՂ. (1441) ամին, ի կաթողիկոսութեանն Կիլիկեցոց՝ տեառն Գրիգորի, և բռնակալութեանն եգիպտացոց սուրբան Չախմախին:

Արդ, որք հանդիպիք սմա կարդալովկամ աւրինակելով, քանզի գրեցաւ սա յընտիր աւրինակէ, և ունի զհամաբարբառսն անսխալ, և տասն խորանաց նշանագիրսն՝ կարմրագրով ի վերայ համարցն իւրաքանչիւր աւետարանչացն, որ ցուցանէ զհամանգամայնս համաբարբառացն, թէ յորում խորանի իցէ աւետարանչացն համաձայնութիւն, ի յայբէն մինչև ի քէն:

Արդ, որք գաղափարէք ստուգապէս և ի վերայ ճշմարտութեան իրացըն հասանիցէք, յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զմեղսամած գրիչս զԳրիգոր, և զծնաւղսն իմ զէլմէլիք, և զԳօնաւ, եւ զվարդապետին իմ զՅովանէս վարդապետն, և զՄանուէլ աբեղայն, որ // վերստին ծնան զմեզ բանին աստուծոյ ի գործս յայս՝ ի յուսումն ընթերցողութեան և ի յարուեստ գրչութեան, որոց տէր աստուած տացէ վարձս վաստակոյ նոցա և գրեսցէ զնոսա ի դպրութիւն կենացն, ամէն:

Եւ դարձեալ յիշեսցիք ի Քրիստոս աստուած զստացող սուրբ Աւետարանիս զնեքսէս կուսակրան քահանայ, որ բաղում աշխատութեամբ ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց ի յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց՝ հարն Սարգսի և մարն Շնորհաւորին, և հոգևոր եղբարն Յովանէս աբեղային՝ փոխեցելոցն ի Քրիստոս, և իւր ծնողաց, և եղբարցն իմոց Թումային, Շահնշահին, և քոերցն իմոց, և ամենայն ազգականացն մերոց՝ հոգևորացն և մարմնաւորացն, և ուսուցչացն մերոց, և ամենայն երախտաւորացն: Նա և զերջանիկ վարդապետն զԹումա Մեծերցին, և զայլ վարդապետքն, որ յորդորեցին զմեզ և ազնական եղեն և // ուղարկեցին յԵրուսաղէմ: Այլ և զԿաբապետ վարդապետն՝ զխոստովանահայրն մեր, որ բազում ժամանակ աթեմիան և հանգիստ եղև մեզ, աստուած պարգևէ նոցա զվերինն Երուսաղէմ: Այլ և զերջանիկ հոգևոր հայրն մեր զտէր Սարգիս եպիսկոպոս Կոիկոսաւ, որ յուրով ժամանակ յաւտարութեանս հանգիստ եղև մեզ: Այլ և հոգևոր և զմիաբան հայր և զեղբարքս մեր զՂազար վարդապետ, և զՍարգիս կրանաւոր քահանայ, և զՅովանէս, և

604

զմուշին դպիր, որ կրկին աշխատեցան ի յուզորդելն, և զմիաբան եղբարքս յիշեցէք ի Քրիստոս սրտի մտաւր: Այլ և ղխոճա խառչէն, որ յորդորեց և աւղնական եղև զարդարելոյն, և զամենայն երախտաւորք յիշեցէք ի Քրիստոս և մեղաց թողութիւն խնդրեցէք, և աստուած ղձեզ յիշէ և ձեզ պարգևեցէ զերկնից արքայութիւն, ամէն*:

534

Ճ Ա Շ Ո Յ

Հոռմ 67, Տիսերան, Յուլիակ, էջ 115—116

Գրիշ՝ Յովսէփ
վայր՝ Դերձկի վանք

ա

529

Արդ, յանգ ելեալ աւարտեցաւ քրիստոսահիմն և առաքելախաւո, մարգարէաշէն և հոգիաբուխ այս տառ ձեռամբ յոգնամեզ և անարհեստ գրչի սուտանուն Յովսէփ արեղի: Արդ, գրեցաւ սա ի թվիս Հայոց ՊՂ. (1441), ի դառնաբեր ժամանակիս, վասն ծովացեալ մեղաց մերոց...

...Արդ, գրեցի ես Յովսէփ արեղայս զգիրքս զայս ընդ հովանեսու սուրբ Թէոփորոսի զինաւորի, զոր այժմ Դերձկի կոչի և այլ բաղմահաւաք իշխարաց, յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս տէր Ներսէսի ուխտունիի եպիսկոպոսի, որոյ արարիչն զերկնից արքայութիւնն տայ ժառանգել, ամէն:

Յիշեցէք և զվանիցս միաբանքն Սիմէոն արեղայն, և զսարկաւագ-ներն՝ զՍարգիսն, զՎարդանն, Ղազարն, տնտես Յովաննէսն: Դարձեալ կրկին աղաչեմ զամենեան զմանկունսդ սուրբ եկեղեցոյ յիշեսջիբ ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զմեղուցեալ գրիշս Յոսէփ, և զուսուցիչն իմ՝ զԱրիսաազէս վարդապետն, և ղծնաւղքն իմ՝ զՅակոբ քահանայ աւտա-րամահ լինելով խարիպութիւն, վասն գնացել եղբարն իմ Միքայէլի, և զգովեալ եղբայրն իմ զԱսման** սարկաւագ՝ զհանգուցեալն առ Քրիստոս, սուրբ էր վարուք, և եղբարն իմ Ասման անուն և ցանկալի:

Ձինչ զաղանի էր իւր հոգին

Ընդ ձագայիսունն երամովին:

Ձեռքդ որ չառէ տուրք աղքատի

Կամ բարձրանայ ի յաղաւթի

Թող չորանայ նման գոսի,

Որ ի ծառէն անկեալ ջախի:

Ագահութիւն նմա[ն] հրի

Քանի ձգեն կու բորբոքի,

Թէ չատ տաս, թէ սակաւ

Յետոյ դառնա ամէն փռչի:

Արդ, որ գայք մեր զկնի

* Այս հիշատակարանից 3 տող տպագրել ենք սույն ժողովածուի Ա. մասում (էջ 529, հիշատակարան № 598), քաղելով Մ. Տեր-Մովսիսյանի Յուլիակից:

** Տպված է՝ Եղմաման:

Եւ հանդիպիք այսմ տառի,
 Զձեզ աղաչեմ արտասուելի,
 Յիշման արէք զմեզ արժանի,
 Քէ տէր Յիսուս քաղցր է և բարի,
 Թող զանցանս զՅովսէփ կրօնաւորին,
 Եւ զմայրն իմ զՅալամ Խաթուն
 Զանազան վշտաւք,
 Լալազին դիմաւք,
 Տառապեալ կենաւք
 Որ զայսպիսի գեղեցիկ որդի |||

Բ

516բ Եկեալ կացի յայս կենցաղի,
 Ի ժամանակիս որ ես հասի,
 Ի թվականիս Հայոց մեծի
 Ութհարիւր իննսունի (1441)*
 Սրտիւ իմով ես բաղձացի,
 Գրի զայս յոյս ինձ պիտանի,
 Քսնդի եղև ինձ յանկ բանի,
 Ի գաւառիս այս Տիւրիկի:
 Արդ աղաչեմ յամենայնի,
 Զձեզ որդիք սուրբ Սիոնի,
 Եւ որ սիրող էք մատենի,
 Եւ ընթերցող այսմ տառի,
 Յիշեսցիք սիրով սրտի
 ԶՅովսէփ աբեղայ[ի],
 Ննջեցելովք իւր համայնի,
 Եւ ծնողաւք իւր և զարմի, ամէն:

535

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Բազմավէպ», 1950, էջ 271—274

Ա

Գրիչ՝ Տէրունական
 վայր՝ Սաւանին

...Արդ ես՝ Տէրունական աբեղայս՝ յետինս ի կարգաւորաց յիշեցի
 զբան Մարգարէին, որ ասէ՝ Երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիոն կամ ընդանի
 յԵրուսաղէմ. ընդ որս և ես մեծաւ յուսով և սուրբ սիրով գրեցի զԱւետա-
 րանս, զի թէսլէտ չէի լաւագոյն հմուտ այսմ արհեստի, այլ սէր կատա-
 րեալ ի բաց մերժէ զերկիրդ: Ապաւինեցայ յամենակարողն աստուած բանն
 հար և շնորհաւք սուրբ հոգւոյն կատարեցի, և ետու ծաղկել Յոնանէս
 վարդապետի՝ տիրական պատկերաւք՝ բոլոր տնօրինականաւք, փառա-

* Գրված է՝ «ՊՂ» (890):

ւոր աւետարանօք և գեղեցկատեսիլ խորանօք, և գիրահայեաց ծաղկաւր և գոյն-երանկ դեղօք, և ծերացեալ ալիօք աշխատեալ և նեղացեալ յուր և կատարեալ կարողութեամբն աստուծոյ: Նոյն և ես Տէրունական ծերացեալ և նեխեալ անձամբ, յետինս աշակերտաց սորա, որով վստահացոյց զիս ի շուք պատկերաց, կատարեցաւ շնորհօք սուրբ հոգւոյն, դառն և դժնեա ժամանակիս, որով էառ զՇամշուտա Ջահանշահ ամիրդէն՝ գերեաց և կոտորեաց, ի թվ. ՊՂ. (1441), ի յերկնահանգէտ ի գերահոյակ սուրբ ուխտս Սանահին, առ դրան մօր լուսոյ Աստուածածնիս, կամակցութեամբ եղբարցս Ներսէս փիլիսոփայի և այլ միաբանիցս:

Արդ, ես Տէրունական՝ հողս և մոխիրս՝ ստացայ զսուրբ Աւետարանըս յիշատակ ինձ, հոգոյ իմոյ, և ծնւալաց իմոց՝ հօր իմոյ Եսայիք և մօր իմոյ Թամբա-Խաթունին, եղբարց իմոց և քերց, և ամենայն արեան մերձաւորաց, որք ի Քրիստոս են հանգուցեալ:

Վասն որոյ յերեսս անկեալ աղաչեմ զհամայդումար դասքդ քահանայից, որք աւգոսիք ի սմանէ ե լուսաւորիք սովաւ, յիշեցէք ի Քրիստոս զիս՝ ըզբազմամեղս զՏէրունական, որ ստացայ զսա յիշատակ ինձ և ի վայելումն, զի մեծ յուսով ստացայ և սիրով Քրիստոսի գրեցաւ և ծաղկեցաւ յոյժ տաժանմամբ:

Այլ և բարերարն աստուած տացէ զիւր առատ ողորմութիւնն մեզ ու ձեզ: Դարձեալ յերեսս անկեալ աղաչեմ զհանդիպողդդ աստուածախօս բուրաստանիս, զի սահման է զգալի աշացս նայել ի գեղեցիկ իր՝ լուսաւորի միտքն և իմաստանա, քաղցրանա կամքն և ուրախանայ: Ապա ախորժի զգայարանքն և տայ ի լեզուն զշահարար սերմն ի լսելիս բազմաց և բերէ զպտուղ անուշ և արդիւնարար, այսինքն՝ զբարի յիշումն և զաստուած-ողորմեայն ի խորոց սրտէ:

Արդ, որք նայիք ի ծաղկազարդ և հոգելից դրախտս յիշեսցիք առհասարակ զգրեալքս ի սմա ի սուրբ աղաւթս ձեր և ձեզ՝ յիշողացդ և մեզ՝ յիշելոցս ողորմի Քրիստոս աստուած և նմա փառք յաւիտեանս, ամէն:

Բ

Ստացող՝ Պետրոս

Ես տէր Պետրոս թողի զԱւետարանս ի հալալ արդեանց իմոց յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց, և կողակցին իմոյ Նիկարին, և որդւոցն իմոց՝ Լուկասին, Հայկազին, Իրիգորին, Անտոնին, և դստերացն իմոց Սառային, և Նդիսաբեաին, և հարսին իմոյ Սիրայ-Խաթունին, Մարիանին, և թոռանց իմոց Պետրոսին, Մելքոնին, Քասպարին, Անտոնին, և միւս այլ Պետրոսին, և դստերաց նորին Մարիանին, Խաթունեանին, Յարուսիին, Սալվինազին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց՝ կենդանեաց ու հանգուցելոց, ամէն: Այլ ոչ ով դաւի չիւնի, ոչ իմոց և ոչ աւտարաց, եթէ քահանայ լինի ազգի իմոյ պաշտելոյ զսուրբ Աւետարանս և եթէ ոչ՝ յիշատակ տանն իմոյ մնասցէ մինչև ի խորին ծերութիւն:

Աստուած ողորմի տէր Տէրունականին, որ գրեաց զսուրբ Աւետարա-

նրս և ծախեաց մեզ, ամէն: Եւ զիս անարժան Մկրտիչ մի բերան յիշեցէ՛ք՝
գրող յիշատակարանիս՝:

536

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ք. Կիւլսէրեան, Յուցակ Անկիւրիոյ, 178, սյուն. 868—870

Գրիշ՝ Ստեփանոս
վայր՝ Անկիւրիոյ սուրբ
Աստուածածնի վանք՝

ա

646բ— ...Ըստ արինակի բազում կարեաց մարդկան՝ բազում են և արինակ
649ա աստուածապաշտութեան, որովք ընտանենայ մարդ աստուծոյ և շահի
ղփրկութիւն անձին: Յորոց մի է և ստանալն զսուրբ եկեղեցիս և զարգա-
րել ամենայն սպասուք, նաև աստուածային սուրբ զրեւնօք՝ ի միխթարու-
թիւն հոգոյ և խրատ աստուածապաշտութեան: Ըստ այսմ մասին աս-
տուածարեալ քահանայս՝ ալ[և]աւք ծաղկեալ ծերունիս սուրբ կրանաւո-
րըս Յակոբ, ստացաւ սուրբ Աւետարանս զայս ի վայելումն քուերորդոցն
Գալիք քահանային, և ղեռաբոյս որդոցն Մովսէս սարկաւագին և Վարդա-
նին, ի պայծառութիւն տաճարին սուրբ Սարգիս իղեցեալ, և խաչին սուրբ
Նշանին Անկուրոյ բերդին, յիշատակ իւր, և ծնաւղին իւրոյ փոխեցելոյն
առ քրիստոս Յովնէս քահանային, և մաւրն իւրոյ Մայրանէ, և ամե-
նայն զարմից իւրեանց:

Բայց եղև զրաւ սորա ի թուիս Հայոց ՊՂ. (1441), ի հայրապետու-
թեան տեառն Գրիգորի: Գրեցաւ ձեռամբ մեղսաթաւալ և անպիտան գրչի
Ստեփաննոսի սուտանուն արեղ[ա]յի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստու-
ծածնին ի վանքս Անկուրիոյ, ի յառաջնորդութեան տէր Յովսեփի, և այլ
միայբան եղբարցս՝ Յովնէս կրանուորի, և Աբրահամ կրա[ւ] լնաւորի, և
քարտէս կոկողի, և այլ սպասաւորաց սուրբ ուխտիս: Յիշեցէ՛ք ի մաքրա-
փայլ աղաւթս ձեր, յիշողացդ և յիշելոցս ողորմեսցի Քրիստոս աստուած,
ամէն:

բ

649ա Արդ, ես նուաստ ծառայս աստուծոյ Աւթիա մղտեսիս, որ ցանկացող
եղէ սուրբ Աւետարանիս, գրել ետու զսայ հոգւոյ իմոյ յիշատակ ինձ, և
հանգուցեալ եղբօր իմոյ Սարգսին, և ծնօղաց իմոց պարոն Նաւին, և
իմ մօրն Շաւարին, և իմ կողակցին Փաշային:

Արդ, որք ընթեռնոյք զսոսկալի սուրբ Աւետարան[ս] յիշեսցիք զպա-
րոն Աւթիան, զի եդ զսուրբ Աւետարանս յիշատակ ի յԱ[ւ] և յԿուրիայ բերթն՝
ի սուրբ Խաչն և ի սուրբ Սարգիս եկեղեցին, սեփական յիշատակ հոգոյ
իւրոյ և կարդացաւղացդ և լսաւղդ, որք լուսաւորիք ի սուրբ լուսաւոր և
հրաշալի սուրբ Աւետարանէս՝ ողորմեսցի Քրիստոս ձեզ և մեզ, և նմա
փառք յաւիտեանս, ամէն:

* Բացի «Բազմավեպ»-ում (1950, էջ 271—274) տպագրվածից, ձեռքի տակ ունեցել ենք նաև այս ձեռագրի հիշատակութիւնների Բաբկէն եպիսկոպոս Վարդապետյանի կողմից խնամքով կատարված ընդօրինակութիւնը, որի օգնութեամբ սրբագրել ենք տպագրի վրիպակները:

Գ

Դարձեալ աղաչեմ, չիշեսչիք ի տէր սրտի մտաւք զեղկելի գրիչս, և զծնաւղքն և զկղերարքն իմ՝ զկենդանիքն և զհանգուցեալքն և զուսուցիցչքն: Եւ որ յիշէ, յիշեալ լիցի ի Քրիստոսէ, ամէն:

Արդ, աղաչեմ որք հանդիպիք սմայ կարդալով կամ աւրինակելով, անմեղայդիւ լերուք սղխալանաց, քանզի աւտար էի ի տեղացս և շունի տեղ առանձին նստելոյ. խալսուպ էր տեղն և ել և մուտ, և ջուլուհակն կու գործէր ու խաղ ալ կու ասէր, և ես տկարամիտ, այս շափ էր կարն իմ, և Քրիստոսի փաւք յաւիտեանս ամէն:

Կ

Կազմող՝ Աբրահամ

Ընդ նմին և զանպիտան կազմողս սուրբ Աւետարանիս՝ զԱբրահամ առաքանուն աբեղայս, և զհայրն իմ, և զմայրն իմ, և զեղբայրսն իմ՝ զկենդանիս և զհանգուցեալս, աղաչեմ խնդրել մեղաց թողութիւն ի բարեբար տեառնէ, որք պատահիք այսմ սուրբ տառիս, և աստուած ձեզ և մեզ առ հասարակ ողորմեսցի, ամէն:

Կազմեցաւ սուրբ Աւետարանս Բիլին ՊՂԱ. (1442):

537

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3892*

Պաշկող՝ Միւնաս
վայր՝ Մեծովիա վանք

Ա

11ա

Ձեղկելիս զՄիւնաս ծաղկող յիշեցէք ի բարին Քրիստոս և աստուած զյիշող յիշէ [յի]ւրում գալըստեան աւուր, ամենայն բանք սպ[ա]ռի՛ և գործք թագաւորեն և զձեզ և ինձ:

Բ

Ստացող՝ Մանդասի պառաւ

10բ

Յիշեցէք ի Քրիստոս զմահդասի պառաւ՝ ստացող սուրբ աւետարանիս:

538

Խ Ա Ձ Գ Ի Ր Ք

Վիեննա 1022, Հ. Ոսկեան, Յուցակ, էջ 612

218ա

Ջստացող մատենիս և զվերստին նորոգողս աղաչեմ յիշել ի տէր ծնօզօվք իմովք, և աստուած յիշողացդ ողորմեսցի, ամէն: Ի թուին ՊՂԱ. (1442), յունիսի ԺԱ. (11):

* Այս մոզովածուի Ա մասում (էջ 521), 1441-ի թվաշարքում, տեղագրված է ձեռագրիս (համարը վերնագրով տպված է՝ 3802) զխավոր հիշատակարանը: Նկարչի ու ստացողի լրացուցիչ հրատարակվող հիշատակագրությանները գրված են ցույց տրված էջերի վրա եղող եկար-նների տակ:

539

Ճ Ա Շ Ո Յ

Բ. Կիւլէսէրեան, Յուցակ Անկիրիոյ, 159, սյուն. 791—792

Գրիշ՝ Վարդան
վայր՝ Անկիրիոյ սուրբ
Հոգի եկեղեցի

ա

«ԵՅՐ Յայս հրաշափառ մեծի տաւնիս
Քեղ երանի, որ հանդիպիս
Հուսափթիթ բուրաստանիս,
Հոգիաբութի սրբոյ տառիս.
Երբ լի սրտաց ծունր կրկնես,
Սիրով հոգւոյդ յաստուած հպիս,
Յայնժամ յիշեա դու զեղկելիս՝
ԶՎարդան գծող գրիս,
Զմեղաւք ծածկեալս ի մէջ տղմիս:

Գրեցաւ սուրբ գիրքս ձեռամբ Վարդան անարժան արեղայիս, ի թուաբերութիւն ՊՂԲ. (1443), ընդ հովանեաւ սուրբ եկեղեցոյս, որ Սուրբ հոգի կոչի, յիշատակ բարիսէր քահանային Նիկալի, և կողակցին իւրոյ Մարիանէի, և ծնաւդացն իւրեանց: Եւ տացէ տէր աստուած զյաւիտենից հանգիստն և զանսպառ ուրախութիւնն, ամէն:

Բ

202բ Զքարոզ պատուիրանիդ կարդայ ի բեմն՝ առաջի ժողովրդեան, բարձր ձայնիւ և հառաչմամբ սրտիւ, և զիս զՎարդան գրիշս յիշեա:

Գ

276բ Զգրող աստուածաշունչ տառիս՝ զՎարդան արեղայս, և զծնաւդսն իմ, և զամենայն արեան մերձաւորս իմ յիշեսչիք ի Քրիստոս աստուած:

դ

353ա Երրորդ կիրակէն աշխարհամատրան է. առաւօտուն կարդա և զՎարդանս յիշեա:

540

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Զմառ (Անտոնեան հաւաքածոյ) 95

Գրիշ՝ Գալուստ
վայր՝ Աղջոց վանք

... Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թուականիս Հայոց ՊՂԲ. (1443), ի հայրապետութեան տեառն Կիրակոսի, և ի թագաւորութեան վրայ Վաղթնակին, և ի ղանութեան Զափանշանին՝ որդոյ Յուսուփին, ի գաւառն Արարատեան, ի ձորս Քեղոյ, ի վանքս Աղջոց, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Կաթողիկէիս, և սուրբ Ստեփանոս նահատակիոյ,
235ա || և սուրբ Աշոյս, և Թրի սուրբ նշանիս, և սուրբ Խաչիս, և Թեառ սուրբ Գրիգորիս, և այլ բազմահաւաք սրբոցս, որ աստ կան հաւաքեալ, ձեռամբ

յոգնամեղ և անիմաստ գրչի Գալստի՝ անուամբ միայն արեղայի և ոչ դործով: Այլ և աղաչեմ զնմենեսեան, որք հանգիպիք այս սուրբ Աւետարանիս տեսանելով կամ կարդալով կամ արինակելով, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զվերոգրեալս ի սմա և աստուած զձեզ յիշէ յիւր ողորմութիւնն ամէն, եղիցի, եղիցի:

Այլ մեք՝ Սամուէլ մահդասի և ամուսին իմ Փաշիկ, ստացաք զսուրբ Աւետարանս յիշատակ մեզ, և ծնաւդաց իմոց՝ հաւրն իմ Վարճամշին և մաւրն իմ Աւսախաթունին, և հղբաւրն իմ Մատուրին, և զաւակին իմոյ փոխեցելոյն ի Քրիստոս Մանուէլին, և այլ ամենայն մերձաւորաց: Եւ տուաք զսուրբ Աւետարանս ի դուռն սուրբ ուխտին Վարդիկ հաւրն, յիշատակ մեզ և ծնողացն մերոց: Եւ հաստատուն պահողք և խնամողք սորս պահէ Քրիստոս աստուած յաւենայն փորձութենէ և իւր տեսլեանն առնէ արժանի:

235բ Եթէ որ հանել ջանա զսուրբ Աւետարանս ի դրանէ սուրբ ուխտին, կամ խլել, կամ ծախել, նայ հանէ զնա Քրիստոս աստուած յիւր տեսլին և յիւր փառաց և յիւր ողորմութենէն, և յամենայն սրբոց նզովեալ լիցի: Եւ սղալանաց և խոշորութեան զիս անմեղադիր լերուք, զի կարն մեք այս էր. աղաչեմ մի մեղադրել:

541

ԺԱՄԱԳԻՐՔ ԵՒ ԽՈՐՀՐԴԱՏԵՏՐ

երևան 2470

ա

Գրիչ՝ Ներսէս
վայր՝ Մեծոփայ վանք

160ա Արդ գրեցաւ սուրբ Խորհրդամատոյցս պատարագի ի յերկիրս Քաջբերունեաց, ի սուրբ ուղիստ Մեծոփայ վանք կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ տիրամօր Սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Յակոբայ հայրապետիս, և սուրբ վարդապետաց գերեզմանացս, ի թվականիս Հայոց ՊՂԲ. (1443), ձեռամբ անարժան և անպիտան և անիմաստ գրչի Ներսէս վարդապետի, առստս տիեզերալոյս և քաջ րաբունապետի Թովմայ վարդապետի, ի խնդրոյ սրբամիտ և կուսակրան քահանային Մէլփսեդի:

բ

Խմբագրող՝ Թովմայ Մեծոփեցի

160ր Արդ, ես մեղապարտս ի ծնունդն եկեղեցոյ Թովմայ պիտականուն վարդապետ, ի Քաջբերունեաց գաւառէ, ի սուրբ ուխտէն Մեծոքայ, ի կարգէ աշակերտաց մեծ վարդապետացն Սարգսի և Վարդանայ // և Գրիգորի Տաթեւացոյն, սրբագրեցի զգիրս հրեշտակաց ազոթից ինն ժամու, որ կատարի ի դէմ երրորդութեանն, ի փառս Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ*:

* Ձեռագիրն ու հիշատակարաններն ընդօրինակված են ԺԷ. դարում:

542

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4941

Գրիշ՝ Կարապետ

286ա

Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս թվականիս Հայոց ՊՂԲ. (1443)...

Արդ, ի վերջին աւուրս և երեկոյացեալ ժամանակիս, տեսեալ զսորս զմեծութիւնս երջանիկ ոմն և աստուածային ձրիւքն բարգաւաճեալ պատուական և նազելի հաւատարիմ և աստուածային արհնութեանց արժանաւոր խոջայ Մէլֆոնն, և ցանկացաւ այսմ աստուածային և փարթամ գանձիս, և ստացաւ զսա յիշատակ բարի հոգոյ իւրոյ, և ծնողաց իւրոց՝ պարոն Ստեփաննոսին, և մաւրն Բուլղան-Խաթունին, և եղբարն իւր խոջայ Խաղալդատին, ողորմելի մահուամբ և երիտասարդ հասակաւ յոխեցաւ առ Քրիստոս և եղև սուգ անմխիթար ծնաւդին իւրոյ և այլ ամենայն ազգականացն:

286բ

Արդ, աղաչեմք զամենեւեան, որք հանդիպիք սմա տեսութեամբ կամ կարդալով և լսելով և կամ արինակ դնելով, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զվերջին ստացող սուրբ Աւետարանիս ղխոջայ Մէլֆոնն, և զծնաւդսն իւր զՍտեփաննոս և զԲուլղան, և զհանգուցեալ եղբարն զԽաղալդա/դադն, և զմեծ պապն զՔրիստոսաւորն, և զՓաշամէլէֆ, և զայլ ամենայն ազգականսն՝ զկենդանիսն և զհանգուցեալսն ի Քրիստոս...

287ա Զձեզ աղաչեմ զամենեւեան

Որ հանդիպիք սմա տեսլամբ,

Զտէր սորա յիշել անուամբ

Յաղաթս ձեր սուրբ մաքրական,

Զխոջայ Մէլֆոնն՝ այր ցանկալի,

Եւ զծնողքն իւր ընտրելի,

Որք են բարիք և զովելի,

Եւ ողորմածք յամենայնի,

Սոքա սիրեն զեկեղեցի,

Պատիւ առնեն քահանայի.

Վեհ մարգարէն մեծն ծսայի

Սոցա տացէ շատ երանի,

Թէ՛ Երանի որ ունիցի

Զաւակ ի նոր եկեղեցի:

Ի գալստեան աւուր մեծի,

Յորժամ աշխարհս կատարի

Սոքա լսեն զերանելի

Զայն արհնութեան և զհրճուալի.

287բ Հանդերձ ծնողաւքն իւր/րեանց բարի,

Ազգատոհմաւքն յամենայնի:

Յիշողքդ զնոսա մի[շտ] ի բարի.

Ասել Խաղալդատին տէր ողորմի,

Փոխարինացդ որ դուք |||

Միով բանիւ անձանձրալի,
Յանճար գանձուցն ձեզ բաշխի,
Յամենառատ պարգւատուի,
Նա և ինձ մեղսպարտի
Գծագրող Կարապետի,
Որ սակաւ գիրս գրեցի,
Եւ ծնողացն իմ ըստ մարմնի,
Ջնոսա յիշել ի յաղաթի,
Ասել նոցա տէր ողորմի...

543

Մ Ա Ն Ր Ո Ի Ս Մ Ո Ի Ն Ք

Երուսաղէմ 3420

Գրիշ՝ Յոնանէւ
Վայր՝ Յովս գիւղ

440

...Արդ, գրեցաւ եղանակաւոր տառս, որ կոչի Մանրուսումն ի գեղս, որ կոչի Յովս* ի դրան սուրբ երրորդութեանն և ի թվականութեան Հայկազան տոհմի ՊՂԲ. (1443), ձեռամբ անարհեստ և փծուն գրչի Յոնանէսի !!!

544

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7734

Հետ. գնող՝ Թադէոս

355p

Արդ, ես յետինս ի յամենայնի՝ ստացող սուրբ Աւետարանիս Թադէոս. որ ի բաղում ժամանակաց սայ ի ձեռս այլոց <էր> անկեալ էր ու մեր հայրական յիշատակ էր: Մեք այլ զմեր հոգոյ բաժին դամէն խարջեցաք, զմեր հայրական յիշատակն՝ Աւետարանս առաք բազում աշխատութեան յիշատակ կրկին մեզ, և ծնողաց մերոց՝ հայր իմոյ Կարապետին և մար իմ Թաւվերէժ-Մելիքին, և հարեղբարն Վարդանա, որ մականուն ճալիկ կոչեցեալ, և եղբարն Պալիկին, և հարնքուրոչ իմ Սուրաթին, և քովերաց իմ Ասլ-Մելիքին և Սաւա-Մելիքին և Ազիզ-Մելիքին, և կենակցին իմ Իկդիշին, և զաւակին իմ Առաքելին, և զստերն իմ Բեկիխաքունին, և հարսին իմ Թաւվերէժ-Մելիքին, և զաւակաց սորայ՝ Հայրապետին և Բէկլարին և Սուրաթ-Խաքունին, և ամենայն արեան մերձաւորաց մերոց: Եւ յիշողացդ և յիշելոցն առհասարակ ողորմեսցի տէր աստուած, ամէն:

Ընդ նմին յիշեցէք և զհայրազատ եղբայրն իմ Անճը, որ փոխեցեալն է առ Քրիստոս: Թվիս Հայոց ՊՂԳ. (1444):

Աստուած ողորմի Գուգումին, որ բազում աշխատանք քաշեց հետ սուրբ Աւետարանիս:

* Ջնրված է, վերծանությունը կասկածելի է:

545

Ճ Ա Շ Ո Յ

Բ. Կիւլէսէրեան, Յուցակ Անկիւրիոյ, 308, սյուն. 1296

Ստացող՝ Թովմա Մեծփեցի
վայր՝ Մեծփայ վանք

ա

479բ Արդ, յերեսս անկեալ պաղատիմ քրիստոսասէր քահանայիցդ և աստուածապատիւ պաշտանէիցդ, որք կարդայք կամ ընթեռնուք ի մեծի և ի հրաշափառ տանիս, յիշեսցիք ի սուրբ և ի մաքուր յաղօթս ձեր զստացաւ աստուածային կտակիս՝ զմեզապարտս ի մանկունս եկեղեցւոյ՝ զահաջնորդս սուտ՝ աստուածաբնակ անապատիս Աստուածածնի, որ այժմ Մեծփայ վանք վերածայնի՝ զվարդապետս Թովմա*, և զորդեակս իւր զՅովնանէս եպիսկոպոս, և զաստուածապաշտ ծնաւդքն մեր՝ զՍտեփանոս և զՍիմէոն քահանայն, և զամենայն արեան մերձաւորսն մեր, և աստուած-ողորմի ասացէք մեզ, և Քրիստոս աստուած ձեզ ողորմեսցի և տացէ ձեզ թողութիւն մեղաց և քաւութիւն յանցանաց, ամէն:

Բ

619բ Քրիստոս, որդի աստուծոյ, անարատ ծնողի քո բարեխաւսութեամբ և ամենայն ընտրելոցն քոց, զցաւդ շնորհեաց ողորմութեան քոյ ցաւդեա ի յոգի և մարմին ասացողի գրոցս՝ Յովնանէս արհեպիսկոպոսին, և ծնողաց նորին՝ Սիմէոն քահանային և Մերեթին:

546

ՄԵԿԵՈՒԹԻՒՆ ԿԱԹՈՂԻԿԵԱՏ ԹՂԹՈՅՆ ՍԱՐԳՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

Երևան 6120

ա

Ոմն՝ Ոնանէս

120ա Զաղքատս կրկին կենօք զՈնանէս սպասաւոր բանի յաղօթս յիշել աղաչեմ:

Բ

Վերջին ստացող՝ Թովմա Մեծփեցի

120բ Ընդ առաջին աշխատողացն և զվերջին ստացողս զպիտականուն վարդապետս Թովմա աղաչեմ յիշել ի տէր հանդերձ ծնողաւք կրկնակի, և ամենայն արեան մերձաւորաւք, և Քրիստոս որդին աստուծոյ զձեզ յիշէ իւր միւս անգամ գալըստեանն, ամէն:

* Թովմա Մեծփեցին վախճանվել է 1446 թվականին, ուստի նրա այս և հաջորդ հիշատակարանները գրված պետք է լինեն ամենաուշը այդ թվականին:

547

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

երևան 744

Գրիշ՝ Մկրտիչ վարդապետ
վայր՝ Մեծոփայ վանք

ա

Արդ՝ ես ունայնս ի բարեաց և լցեալս ի շարեաց Մկրտիչ սուտա-
256ա //նուն վարդապետս ցանկացեալ եղէ աստուածաին գանձիս և անգին
մարգարտիս, եւ մեծաւ տենչմամբ և եռափափակ սիրով խնդրեցի ի վե-
հագոյն պետէն իմմէ և ի ռաբունապետէն Թումայի, որ փայլէ ի յաւուրս
մեր իբրև արեգակն ի մեջարէի յազգս Հայոց, ի յերկիրս Քաջբերունի՝ ի
հրաշափառ սուրբ ուխտս Մեծոփայ: Որ և սա նորոգեաց զաղօթնիս, որ
էր ծեքեալ և եղծեալ ի սղալագիր գրչաց և անմիտ արանց, զոր հոգ յան-
ձին տարեալ ըստ յորում իմաստութեամբ և տեալ շնորհացն և յաւժընդա-
կութեամբ հոգւոյն սրբոյն կատարեաց՝ զսղալն ուղղելով և զաւելորդն
բառնալով և զպակասն ընլով. և եթող գանձ անկողողոպտելի և յիշատակ
բարի ի սուրբ եկեղեցի, յորոյ յիշատակն արհնութեամբ եղիցի:

257ա Զոր և ես ան/պիտանս բազում անգամ աղաչեցի, զի մատամբ իւրով
գրեսցէ: Եւ վասն բնածին բարուցն իւր, զոր պարգեւեալ էր հոգին աս-
տուած, ձեռն ի գործ արկեալ և վասն անկ յարմար նիւթոյն ոչ յաջողեցաւ՝
ետ գրել ձեռնասուն աշակերտին իւրոյ՝ հոմանուն Թումայի*:

Բ

27ա Քրիստոս աստուած... ողորմեա ստացողի սուրբ գրոցս՝ Յովնանէս
արհնպիսկոպոսի, և ծնաւդաց իւրոց՝ հանգուցելոցն ի Քրիստոս Սիմէոն
քահանային և Մեքեթին, և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց, ամէն:

Այլ և երջանիկ հարս մերոյ՝ Թովմա վարդապետին, և եղբարց իւրոց
պարոն Դորգի-Մելիփին, և Յովնանէս քահանային, Յովանիսին, Ռստա-
կիսին, Ամիր-Մելիփին և Սօլթանշին, և աստուած ձեզ**:

548

Ճ Ա Շ Ո Յ

Ղ. Ալիշան «Հայապատում», Բ, էջ 575*

Գրիշ՝ Մինաս

վայր՝ Արապկերոյ երկիր, Փրկչի վանք

Որք աստուծոյ և աստուածայնոցն են ցանկացողք և հետեողք, և յառ
ի նմանէ աստուածաբաշխ իմաստիցն ճաշակեալք, յամենայն աշխար-

* Զեռագիրը ժողովածու է, ընդօրինակված 1638 թվականին, Յովհաննէս քահանայի կողմից, նա, բարեբախտաբար, մեջ է բերել նաև նախագաղափար օրինակի այս հիշատակարանը, որն անթվական է, բայց գրված է Թովմա Մեծոփեցու կենդանության օրոք, ուստի 1446 թվականից առաջ:

** Կան ևս 3 փոքր հիշատակագրություններ:

հազարս խաբէապատիր հոգոց բարեաւ մնալ ասացեալք. որպէս և ամենայն դասք սրբազանիցն ընտրեալք սուրբք, որք զաշխարհ և զամենայն ինչ որ յաշխարհիս առ ոչինչ համարեցան յաշս իւրեանց, այլ միշտ զվերինն խորհելով՝ ուր Քրիստոս նստի ընդ աջմէ հօր... Որոց և նմանող, ընթացող և հետեւող, տինա յաւէտ մի ի նոցանէ տեսանեմք այսաւր զպատուեալս յաստուածայինսն գերալրապէս և ի մարդկայինս արժանապէս՝ զիսկապէս հետեւողս աստուծոյ և աստուածայնոցն, զառաւելեալս յամենայն առաքինական և ի սրբազնական վարս, վեհագոյն գտեալ ամենայն համացեղից՝ եղբարց՝ տէր Կառապետ կաթողիկոս ամենայն Հայոց։ Որ և փառաց արժանաւոր գտեալ և անուն բարի ստացեալ և զործս հրաշագանս կատարեալ, որով աստուած հայր փառաւորեալ, և զթագն արքայական սուրբ արքիաւորչին մերոյ ի գլուխ եգեալ և հրաշալի պատուով պսակեալ, և յաջորդ սուրբ Լուսաւորչին յաթոռ հաստատեալ, և վերստին կրկին նորոգեալ զաթոռ մայրաքաղաքիս Կիւլիկոյ. և զհետ հետոց նախնեացն ընթացեալ, մաքրազարդ այցելուս և պատրիարք առաքելաշնորհ սուրբ աթոռոյս, հաստատեալ ի յաստուածաբնակ սուրբ ուխտս տէր Պաւղոսի, որ կայ ի հարաւակողմն քաղաքիս Սսոյ, ընդ հովանեաւ Վանկոյ սուրբ նշանիս, և սուրբ աշոյն Գրիգորի մեր լուսաւորչին, և մաւրն տիրամաւր Աստուածածնին՝ Աննայի, յորոյ անուն կառուցեալ կայ եկեղեցի։ Զսր նախնեացն հետեւող գտեալ մեծ պատրիարք տէր Կառապետ, հանճարեղ և կորովամիտ, քաջ հոգեւոր և վարդապետ աստուածաբան, անտարակոյս գիտող և խոհեմ, մեկնաւղ հին և նոր աստուածաշունչ կտակարանաց, մանաւանդ առնող և ուսուցանող, տեառն իւրում նմանելով և զարծաթն ի հոգեւոր սեղանս արկանելով։ Սա աստուածարեալ այրս՝ տէր Կառապետ կաթողիկոս՝ ի վերայ իւր անբաւ բարեացն և անմոռանալի յիշատակացն, մանաւանդ տանն աստուծոյ և նորին սպասուցն զարդարմանց, ստացաւ զսուրբ մատեանս աստուածային, որ Տարեգիրք կոչի յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց, և եղբօրն պարոն Առաքելին, և եղբարորորդոյն տէր Գրիգորին, և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց։

Արդ, այս երջանիկ հայրապետս տէր Կառապետ կաթողիկոս՝ եկեալ ի Թօխաթոյ և վերստին հաստատեաց զսուրբ աթոռս Լուսաւորչին ի մայրաքաղաքս Կիւլիկիոյ, զոր Ծ (5) ամ խափանեալ մնաց վասն անյայտ լինելոյ սուրբ Աջին մերոյ լուսաւորչին. և յետոյ գտեալ նորոգեաց զսուրբ աթոռս. և ելեալ զնաց յԵրուսաղէմ, և երկրպագեաց սուրբ տեղեաց տնօրինականացն Քրիստոսի, և տեսեալ զամենայն պակասութիւն Հայոց վանացն սրբոյն Յակոբայ, զի յայնմ ժամանակի եկեղեցին Հայոց սուրբ Յակոբ ի ներքե պարտուց անկեալ կայր, և խաչ և աւետարան և շուրջառ ի ձեռն այլազգեաց յաւանդ կային։ Եւ անտի ելեալ տէր Կառապետ կաթողիկոսն զնացեալ էջ յԵգիպտոս՝ առ սուլտան Տահրեմ, և մեծարեալ պատուեցաւ ի նմանէ. և առեալ խիլայս մեծագինս և պարգևս մեծամեծս, որպէս օրէն է թագաւորաց՝ տալ պարգևս մեծամեծաց ըստ արժանեացն։ Եւ եկեալ կրկին յԵրուսաղէմ, և ազատեաց զեկեղեցին ի պարտուց, և զսրբութիւնսն ի յանաւրինաց։ Եւ անտի եկեալ սեփականեաց զսուրբ աթոռս Կիւլիկեցեաց. ի սուրբ ուխտս տէր Պաւղոսի, զոր տէր աստուած վայելել տացէ նմա զաթոռ և զաստուածաշունչ գիրքս, և անշինչ յիշատակ պահեսցէ նմա, և

ծնողաց իւրոց, և եղբարցն պարոն Առաքելին, և եղբարորդոյն տէր Գրիգորին, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սուրբ մատեանս աստուածային ձեռամբ գրչի Մինաս սարկաւագի, ի յերկիրն Արապկերոյ, ի մեծ հռչակաւոր ուխտն Փրկչին, զոր տէր ի կերպարանս երևեալ եղին եղջեւերաւորի Ապլակիրոսի, և խաչ սառնանման ի յեղջիւրսն. և ելեալ ձայն ի խաչէն առ Ապլակիրոսս և ասէ. Զի հալածես զիս: Եւ նա ի տեսլենէն զարհուրեալ դարձաւ ի տուն իւր, հաւատաց ի Քրիստոս, և մկրտեցաւ ամենայն տամբ իւրով, և անուանեցաւ Ստաթէոս, և շինեաց զտեղին վանս հռչակաւորս և անուանեաց զտեղին Փրկչին վանք: Զոր յանգ ելեալ աւարտեցաւ սուրբ գիրքս ձեռամբ յոգնամեղ և տարտամ ոգւոյ Մինաս սարկաւագի ի թլուականութեան հայկազեան տումարի ՊՂԵ. (1446) ամի, ի հայրապետութեանն Կիլիկեցոց տէր Կարապետի, և ի թագաւորութեանն Եգիպտոսի սօլթան Տահիրի՝ ազգին մահմեդականի...

Այլ և յիշեսցիք ի Քրիստոս զՄինաս սարկաւագ գծող գրոցս, և զծնաւորսն իւր զՍուլտան և զԽեւր-Խաթուն, և զեղբարսն զՆուրադին, և զՅովանէս, զՅովանէս, և զՇահիարն, և զքոյրն Թանկազիգ, և զամենայն արեան մերձաւորսն, ամէն:

Արդ, ես Գրիգոր եպիսկոպոս Հասընֆէֆոյ ետու գրել զգիրքս քրեւորդոյն իմոյ Մինաս սարկաւագին, և ծաղկեցի և կապեցի ձեռամբ իմով, և ետու տէր Կարապետ կաթողիկոսին*:

549

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Կոպենհագեն, Ֆ. Մակեր, Յուլակ, 87, էջ 178

Գրիչ՝ Առաքել

187թ ...Արդ, գրեցաւ հայր Մաշթ[ոց]ս ձեռամբ յոգնամեղ և անար[հ] ետու գրչի Առաքել անուն իրիցու ի թլ. ՊՂԵ. (1446), ի խնդրո Բանարգէս քահանային, որ և ստացաւ ի հալալ արդեանց իւրոց:

550

Հ Ա Շ Ո Յ

Ք. Կիլիկեան, Յուլակ Անկիրիոյ, 164, սյուն. 821—822

Ա մասի գրիչ՝ Թորոս Երուսաղէմացի վայր՝ Նիկիտայ

ա

296ա Ո՞վ պատուական քահանայք և քրիստոսասէր ժողովուրդք, որ յսող ինիք և ընթերցող աստուածաշունչ տառիս, յերեսս անկեալ աղաչեմ զձեղ

* Այս հիշատակարանը քաղված է Զմմառի վանքի մի ձեռագրից (Անտոնյան հավաքածու № 6), որն այժմ բացակայում է: Վանքի արխիվում (Անտոնյան դիվան, տունի 168) պահվում է ձեռագրի նկարազրույթունը, որ կատարել է Հ. Բ. Զատոյանը: Այդ նկարազրույթունից ենք քաղում հիշատակարանի վերջին 3 տարրերույթունները, ինչպես նաև սրբագրում ենք Ալիշանի հրատարակությունը: Նույն այս հիշատակարանի հապճեպ կատարված համառոտությունը, քաղելով Մ. Տեր-Մովսիսյանի ձեռագիր Յուլակից, տպագրել ենք սույն ժողովածուի Ա. մասում (էջ 603. հիշատակարան № 679):

յիշել միով տէր-ողորմայիւ զմեղաւք մեռեալ ոգիս և զանարժանս Թճոռս սուտանուն հպիսկոպոս Երուսաղէմացիս, և զծնողսն իմ՝ զհայրն իմ Ար-
րաճաժ, և զհաւրաքեռն իմ Խէրխաբուն, և զամենայն արեան մերձաւորս
իմ: Նա և զստացող գրոցս զՍտեփաննոս պատուելի սրբասնեալ քահա-
նայն, և զծնողսն իւր, և զամենայն ազգատոհմն իւր, որ ետ զայսչափ
տեւորերս գրել մեղ աստուածապահ քաղաքս Նիկիտայ: Եւ աստուած, որ
առատն է և ողորմած ձեզ՝ յիշողացդ և մեզ՝ յիշելոցս առհասարակ ողոր-
մեսցի յիւր միսանգամ զալստեանն, ամէն:

Ի թուիս ՊՂԶ. (1447), մայիս Ժէ. (17):

Բ

372բ Զայս հրաշափառ մեծ սլասեքիս
Եւ լուսաւոր մեծ հանգիսիս,
Թէ երանի, որ հանգիսիս
Այս գեղազարդ բուրաստանիս՝
Աստուածաշունչ սրբոյ տառիս,
Հողով յիշեալ դու զնղկելիս,
Մըտաւք ասա զտէր-ողորմիս՝
ԶԹճոռս զըծող այսրմ տառիս,
Եւ զծընաւդսն իմ, և զնախնիս.
Եւ ստացողի սուրբ մատենիս՝
Ստեփաննոսի քահանայիս,
Զի և դու յիշեալ լինիս
Ի յապագայսն և յապառնիս՝
Զերանաւէտ ձայնն լըսես
Ի արքայութեան ժառանգ լինիս, ամէն:

Գ

462ա Զաշխատող այս մատենիս զԹճոռս բազմամեղ հպիսկոպոս Երուսա-
ղէմացիս և զծնողսն իմ, նա և զստացող զՍտեփաննոս քահանայն և
զծնողսն իւր աղաչեմ յիշել:

551

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Բ. Կիւլէսէրեան, Յուցակ Անկիւրիոյ 316, սյուն. 1332

539ա ...ի յովթ Ճ. և Ղ. և Զ. Թուականութեանս Հայոց (1447) գրեցաւ սա:
Աղաչեմ յիշել ի բարի զնղկելի գծողիկս, և աստուած յիշողացդ ողորմե-
ցի, ամէն:

Յիշատակ է սուրբ գանձս ի սուրբ Քառասու[ն]ք յեկեղեցոյս. յիշա-
տակ է համարէն ժողովրդեան:

* Նոր բան լավեւացող հիշատակագրութիւններ կան նաև ձեռագրի մի շարք այլ էջերում:

552

Ճ Ա Շ Ո Յ

Գիւան Անտոնեան վանուց, տուի 168

Վաճառող՝ Ստեփանոս Սրսցի
վայր՝ Անկուտիսյ

... Ընդ որում ցանկալի և պատուական, դիւրամիտ և հեզահոգի այրս այս պարոն Աստուածատուրն հռափափաք սիրով գնեաց զմատեանս աստուծային, որ Տարեգիրք կոչի ԻԸ. (28) Ֆի. (Ֆլորի), եղ գանձ անկողոպտելի և յիշատակ անջնջելի ի սուրբ կաթողիկէ և առաքելական եկեղեցի սուրբ Քառասունք, յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց: Ո՛վ պարբ հարբ և եղբարբ, յիշեսցիք ի մաքրափայլ աղաթս ձեր զբարեմիտ զպարոն Աստուածատուրն, և զհանգուցեալ ծերունի հայրն իւր Սիմէովն զմականունն Սաքըլմիշն, և զմայրն իւր զՃիհան-Մէլիքն, զհաւրուրն իւր զԿիրա-լաթ]ուն, զքոյրն իւր զՍառա-Խաթունն, զեղբայրն իւր զպարոն Գրիգորն և զԱւիտն, և զքոյրն իւր Մեծխաթուն, յիշեսցիք և զկենակիցն իմ զԽասեւն, զդուստր իւր զՔամալ-Խաթուն. զորդիքն իւր զԿեցունն և զԱւլանն, և զամենայն արեան մերձաւորքն իւր: Քրիստոս որդին աստուծոյ, որ առաւն է ի տուրս պարգեւացն փոխանակ սորա երկնից սուրբ արքայութեան անթառամ պսակին, անտրտում ուրախութեան, երանաւէտ ձայնին արժանի արասցէ զպարոն Աստուածատուրն, և զծնողս իւր, և զամենայն արեան մերձաւորս իւր, լսել տա, որ ասէ Ծառայ բարի և հաւատարիմ, որով ի սակաւուտ հաւատարիմ եղեր՝ ի վերա բաղմաց կացուցի զբեղ, և թէ Եկայք արհնեալք հաւր իմոյ, ժառանգեցէք պատրաստեալ ձեզ արքայութիւնն:

Այլ և սպասաւորք և ընթերցողք ամենայն աստուածաշունչ սուրբ գրոց, որ կայք ի սպասաւորութիւն սուրբ Քառասնիցդ՝ խնամս տանելով և հեգաբարձութեամբ, դաստառակով ձեռս արկանելով, ընթերցիք և զփոխարենն խնամարկութեանն ընկալցիք յամենառատ պարգեւողէն ղերկնային սուրբ պսակն, զոր պատրաստեալ է սրբոց իւրոց: Եւ թէ ոք յանդգնեցի աներկեղաբար ընդ վայր ձեռս արկցէ, կամ ի ձեռս անմիտ տղայոց տացէ, ղնորին հակառակն ընկալցի: Եւ մի ոք յեղբարց պարոն Աստուածատուրին, կամ ի քեռց, կամ յորդոց, կամ ի թոռանց, կամ յազգականաց մի իշխեսցէ տիրել՝ վաճառելով, կամ գրավկանելով, կամ ումեմն բաշխելով, և մի ոք յեպիսկոպոսաց, կամ ի քահանայից, և այնպէս ի միտ ածողքն, և խորհրդաւորքն ի սրբոց հայրապետացն՝ յառաքելոցն և ի մարգարէից պատիժս կրեսցէ, ընդ յանիծիւք և ի ներքոյ բանադրանաց եղիցի մինչև յետս դարձուցէ, տալա զարժակուան առցէ:

Եւ Անկուտիացի Աստուածատուրս Սաքըլմիշի որդին, որ գնեցի զտարեգիրքս ի Պուրսա ի Ստեփանոս իրիցէ, ի Վարդան իրիցու փեսայէն, ԻԸ. (28) Ֆի. (Ֆլորի), և տուի յԱնկուտիա՝ ի սուրբ Քառասունք, ի յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց:

Գրեցաւ յիշատակարանս ի թվականութեանս Հայոց ՊՂԶ. (1447), ի յուլիս ԻԸ. (28), ի ժամանակս քաջ հովապետին մերոյ տէր Յովակիմայ. որ է այսար վերաւեստուչ նահանգիս Պուլ[ր]սայու և Կոստանդինուպոլսի

և սահմանեալ վիճակիս իւրոյ, և է այր իմաստուն և հանձարեղ, բննող և պատմող հին և նոր կտակարանացն ամենայն աստուածաշունչ սուրբ գրոց, որ և տէր աստուած բարի հովիւ պահեսցէ զսա ի վերայ վիճակին իւրոյ, տեսուչ և խրատատու մինչև ի կէտ կոչման իւրոյ. և յետ աստեացըս ելանելոյ ընդ սրբոց հայրապետացն գասակից, մասնակից և պսա-
[կա]կից արասցէ:

Արդ, աղաչեմ զամենեւեան որք հանդիպիք սմա կարգալով համ աւրինակելով, յիշեսցիք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր զվերոյգրեալսն զպարոն Աստուածատուն, և զծնաւդսն իւր, և զամենայն արեան մերձաւորս իւր, Յիշեսցիք և զիս՝ զանարժանս և զանպիտանս և զմեղաւք լցեալ գերիս զՍտեփանոս էրէց Սրսցիս, որ զգիրքս ծախեցի և զյիշատակարանս գրեցի, յիշեսցիք զհայրն իմ՝ զհանգուցեալն առ Քրիստոս զԹորոս քահանայն, և զմայրն իմ Աննա, և Քրիստոս յիշողացդ և յիշեցելոցդ ողորմեսցի իւր միւսանգամ գալլատեանն, ամէն:

Յիշել աղաչեմ զԿիրակոս պատուելի քահանայն՝ զաւաքերէցն Անկուրիոյ՝ զհովոդ սուրբ Քառասնից եկեղեցոյս, և զհայրն իւր զԱստուածատու քահանայն, և զեղբայրն զմղտեցի Մաւկուսն, և զորդին իւր զՍարգիս սարկաւազն, և զամենայն արեան մերձաւորս իւր, և Քրիստոս աստուած զձեզ յիշէ իւր սուրբ արքայութեանն, ամէն:

553

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

(Տէր Կիրակոսի խմբագրութեամբ)

Երուսաղէմ 1822

Կազմող՝ Յոնանու:

Կազմեցաւ Այսմաւուրքս [լե]առնակողման վանացն և Յովհաննու Մկրտչին, ձեռամբ Յոնանէս սուտ անուամբ արեղայի, ի թվ. ՊՂԷ. (1448):

Արդ, աղաչեմ զամենեւեան որք հանդիպիք սմա յիշեցէք ի Քրիստոս զՅոնանէս ար[եղայ] և զԿիրակոս միայնակեաց, և զտրապիղոնցի մայրն, որ աւղնական եղան, և աստուած զձեզ յիշէ իւր արքայութիւնն, ամէն:

554

ԼՈՒԾՄՈՒՆՔ ԱՐՏԱՔՆՈՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երուսաղէմ 1584

Գրիչ՝ Յոնանէս

վայր՝ Կաֆայ

151բ Ի թուականութեանս Հայոց ութհարիւրերորդի յիսներորդի քառասնե-
րորդի եաւթներորդի (1448), ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի, զոր
նոր երեւալ արեգակն յԱրեւելս, որ զխախտեալ աթոռն և պսակեալն մայր
եկեղեցոյն սուրբ էջմիածինն վերստին հաստատեաց ի վերին խնամոցն,
եւ յառաջին պատրիարգ նստաւ ի Վաղարշապատ՝ կաթողիկոս ամենայն
Հայոց, և եպիսկոպոսութեանն տէր Մաղաֆիայի, և ի աթոռակալութեանն
տէր Թումա ընտանապետի, և ի նւիրակութեանն տէր Մարտիրոսի և
Ստեփանոս կրօնաւորին...

Արդ, գրեցաւ սա ի յաշխարհս Հոնաց, ի մայրաքաղաքս ի Կաֆայս, ընդ հովանեաւ սրբոյ երրորդութեանն, և ի առ ոտս սրբոյն Մինասայ արագահասին, որ ետ կարողութիւն տկարիս և անմար գրչիս ի հասանել
152ա ի զրաւ Լուծմանցս արտաքին իմաստիցս, զոր բազում ջանիւ և աշխատութեամբ բացատրեալ ի վարժումն մանկանց եկեղեցոյ մեծ ռաբունայեանին և կրկին լուսաւորչին Հոոց Գրիգորի հոնտորի, ձեռամբ Յոնանենէս կրանաւորի նորոսումն գրչի, զոր ետ ինձ գրել հեզահոգի և սրբասէր Կիրեղ գրոց աշակերտն, ի վայելումն իւր, և յիշատակ հոգոյ իւրում և համշիրակ եղբարն իմոյ Գրիգոր գրոց աշակերտի, և ամենայն արեան մերձաւորաց մերոց:

Նաև զվարժապետն իմ զԹումայ ռաբունայեան, որ բազում ջանիւ աշխատեցաւ ընդ մեզ և զարինակս շնորհեաց, աղաչեմ յիշել ի աէր սրտի մտաւր: Եւ զիս՝ ծովացեալս մեղօք և զոչս արժանս յիշմամբ Կիրեղ կարաւոս բանի, որ հոգով բաղձանաւ սիրեցի և ետու գրել զվմաստքս վարժապետաց ի ըսբաղումն ինձ և ի վայելս բանասիրաց անձանց* և ի պատճառս յիշման մեղուցելոյս միով տէր ողորմայիւ: Նաև մեր ծնողացն թողութիւն յանցանաց հայցել, և զերեխանոր զեղբայրն իմ զՅոնանենէս գրոց աշակերտն, եւ զիս զՅոնանենէս գծողս աղաչեմ յիշել ի տէր: Նա, որ առատն է ի տուրս ձեզ՝ յիշողացդ և մեզ՝ յիշեցելոցս, առհասարակ, ողորմեսցի, ամէն Ռ. ամէն**:

555

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Յ. Քօսեան, Յուցակ Արձնեան վարժարանի,
ՀԱ, 1961, սյուն. 115

Ստացող՝ Թուման

90բ Զվերչին ստացող սուրբ Աւետարանիս զԹուման և զիւր որդիքն՝ զԱնդրիաս էրէցն, զԳուրգն, զՍլեման, զՏօնապետն, զԱռաքելն, և զԿենակիցն իւր զԹուման, և զայլ արեան մերձաւորք յիշեցէք ի Քրիստոս, ոյ ստաց[ա] ի հալալ արդեանց իմոց, ի յիշատակ ինձ և ծնաւդաց իմոց: Ի թվին Հայոց ՊՂԷ. (1448): Որ կարդայք յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

556

ՄԱՇՏՈՅ ԶԵՌՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

Արմաշ 207, Յ. Բօփենեան, Յուցակ, էջ 397

Գրիչ՝ Ստեփաննոս Երէց Սրսցի
վայր՝ Պուրսա

175բ Փառք ... գրեցաւ Գիրք ձեռնադրութեանս ի քաղաքիս Պուրսա կոչեցեալ, ի թվ. Հայոց ՊՂԷ. (1449), ի մարտի ԺԹ. (19), ի խնդրոյ սրբա-

* Մի տող քերված է:

** Այս հիշատակարանից երեք տող, քաղելով Մ. Տեր-Մովսիսյանի Յուցակից, հրատարակել ենք սույն ժողովածուի Ա. մասում (էջ 621, հիշատակարան № 73):

սընեալ և պատուական... համշիրակ եղբար մերոյ առաքելաշնորհ եպիսկոպոսին տէր Մեղիսէքի, ի վայելումն... անձին իւրոյ և ի յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց: Ընդ նմին յիշեսցիք և զիս... զետինս ի գրչաց... զՍտեփաննոս երէց Սըսցիս, և զպատուական հայրն իմ զԹորոս քահանա... Սղալանաց և անարհեստութեան գրիս անմեղադիր կացիր, զի կար մեր աշխատի է և ոչ այլ աւելի:

557

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 2149

Գրիչ՝ Թաղէոս
վայր՝ Երուսաղէմ

527

Փառք ամենասուրբ երրորդութեանն՝ հաւր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ, որ ետ կարողութիւն տկար անձին Թաղէոսի հասանել յաւարա սորին, յամի ՊՂԸ. (1449) թվականիս մերում և փետրվար ԺԸ. (18): Եւ գրեցաւ սոյ ձեռամբ Թաղէոս կրանաւորի, որ մեծաւ տաժանմամբ և եռատարափ յաւթարութեամբ զծագրեցի զմարգարտաշար բանս իմաստուն... Եւ արդ գրեցաւ սայ ի սուրբ աստուածակոխ քաղաքս յԵրուսաղէմ, ի վանս ընդ հովանեաւ սուրբ Փրկչիս: Արդ, աղաչեմ զամենեան, որք հանդիպիք սմա տեսութեամբ կամ արինակելիլով, կամ այլ ինչ աւգտութեամբ իւրիք, յիշեցէք ի միտս բարիս զԹաղէոս գրծողս, և զծնաւդսն, և զեղբարսըն, այլ և զհոգւոր եղբայրն մեր զՅովնանէն կրանաւոր և սրբամիտ քահանայ, որ աշխատեցաւ և կազմեաց ղգիրքս...

528

558

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երուսաղէմ 3230

ա

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Էջմիածին-Բիւրական

914

Արդ, գրեցաւ սա ի գաւառս Այրարատեան, սկսումն սորա՝ ի սուրբ Էջմիածինն, և կատարում սորա ի Բիւրական, ընդ հովանեաւ սրբոյն Յովհաննու Մկրտչի, ձեռամբ ամենամեղ և թարմատար գրչի Գրիգորի, ի թվականութեանս Հայոց մեծին ՊՂԹ. (1450) ամի. վասն խնդրո վերոգրեալ գովելի և պարծանաց եղբոր մերո Դանիէլի, զի ստացաւ զսա ի յարգար արդեանց իւրոց, ի վայելումն անձին իւր, և յիշատակ ամենայն արիանառու մերձաւորաց իւրոց՝ հօրն Կարապետ քահանային, և մաւրն Համաւորին, և եղբարցն Աղիստակի, Վրդանիսի, Յուսկանն, Գրիգորիսի. Ներսիսի, Սանակայ, Յակոբին, Աբրահամուն, Մելիտոնին, և քեռն մեր Սադաղին, և ծնողաց նորին՝ հօրն Սամուէլին և մաւրն Միքայիլաւորին. և որդոց նորին Մելիտոնին և Սարխաշին, և հոգւոր որդոց մերո Տիւրատուր արեղայի և Ներսէս արեղայի, և բազմերախտ վարպետին՝ Երեմիայի ճգնազգեաց կրանաւորի, և Յովանէս արեղայի, և հաւրեղբարցն Ամրիս-

թին և Գուլիաթին, և որդուց նոցին Հէրադեդին և Ամրիաթին, և այլ երախ-
[տ]աւորացն՝ Ամիրին, և ամենայն արեան մերձաւորացն՝ կենդանեաց և
հանգուցելոցն*:

Արդ, աղաչեմ զամենեանս զհանդիպողքդ այսմ աստուածաշունչ
տառիս յիշել սրտի մտաւք զվերոգրեալսդ, և ուղիղ մտօք աստուած-
ողորմի ասել և աղօթիւք մեղաց թողութիւն խնդրել ի Քրիստոսէ աստու-
ծոյ մերոյ: Ընդ նոսին և մեզ, ծնողաց մերոց և երախտաւորացն՝ կենդա-
նեաց և հանգուցելոցն ի Քրիստոս: Մնուցողին իմո տէր Ստէփանոսի
աթոռակալի սուրբ առաքելոյն Բարդուղիմէոսի, հօրն իմ Զարեաի, և
մօրն իմ Վարդաթիկնա, և ուսուցչին իմո Յովանէս կոստակրօն աբեղայի՝
մականուն Զորիկ կոչեցեալ, և // ամենեցուն որք հոգաբարձութեամբ
խնամք տարան մեզ և խրատեցին ի բարիս. ողորմութիւնն պարգևեացէ
Քրիստոս աստուած ի միւսանգամ զալստեանն իւրում աղօթիւք ամենայն
սրբոց և խնդրուածովք ձեր: Նա և յիշեցէք զյիշման արժանի զեղբայրս
իմ ըստ հոգո զքաջ քարտուղարս զՅովանէս սրբասէր աբեղայս. ծնաւ-
ղաւք իւրով և ամենայն արեան մերձաւորօքն, և զհոգևոր մայրն մեր՝
զԳուլշաբ, որ սպասաւորէր մեզ ի պէտս մարմնականս, զոր տէր աս-
տուած յնտ աստեացս ելանելո զանանց և անսպառ բարութիւնսն տացէ
յիշողացդ և յիշեցելոցս, առհասարակ, կարդացողացդ և լսողացդ, ամէն:

Արդ և ինձ՝ անարժան ծառայի փցուն և անարհեստ, սղալ և տարտամ
գրչի Գրիգորի տառապեալ ճերունո մասն ընդ ձեզ լիցի ի տէր, զի տկար
անձամբ և հեծեծանօք սրտի գրեցի զսա ի դառն և ի պատուհասալից ժա-
մանակիս, զի վասն բազում մեղաց իմոց երեք ամ տարածամ մահ
եղև ի գաւառս Այրարատո, և ողբով և կոծով լի էր ամենայն երկիր և ամե-
նայն մարդ, և ոչ ոք էր, որ հոգայր զմարմնականն և մնային մահու:
Բազում տունք անմարդաբնակ եղեն, և բազումք ապուշ մնացեալ լալով
ան[ց]ուցանէին զաւուրս իւրեանց, և բազումք յուսահատեալք անգործ
մնային: Եւ մեք յերկեղէ ի դողման կայեաք տարտամ և տխուր կենօք,
պանդուխտ և աւտար յայլ և յայլ տեղիս շրջէք, վասն որո եկեալ դա-
դարեցաք ի Բիւրական, ընդ հովանեաւ սրբոյն Յովնաննու Մկրտչի, և
սպասաւորաց սորա սրբասեմալ քահանայից՝ Ստէփանոս աւաբիրիցուն, և
Մարտիրոս իրիցուն, և Մկրտիչ իրիցուն, զոր տէր աստուած ընդ սուրբ
քահանայիցն դասակից և պսակակից արասցէ իւրեանց ծնաւօքն և
ամենայն արեան մերձաւորաւք, ամէն:

Նա և զպարոն Բաբաջանն աւրհնեացէ Քրիստոս աստուած և զկենա-
լից նորա զԹամարն, և զքոյրն զեղիսաբէթն, զի բազում սէր ցուցին մեզ
ի յօտարութեանս, այլ և զայլ գեւղիս զտանուտեալքն ընդ ժողովոյն Նփե-
սոսի, և զկանայսն՝ ընդ կանանցն իւղաբերից, զմանկունսն՝ ընդ ման-
կանցն Բեզդէհէմի, և զամենեանս առհասարակ աւրհնեացէ Քրիստոս
աստուած աստ և ի հանդերձեալն, ամէն, եղիցի:

* Մի քանի տող դատարկ է թողնված, որոնց վրա, այլ ձեռագրով, գրված է. «Ընդ նոսին
յիշեսցիք և զտէր Յովանէս եպիսկոպոս Ախլցիոյ և զՅակոբ աբեղայն՝ զմիջնորդ սուրբ տառիս.
ապա՝ մի այլ ձեռագրով. «Եւ յետ այսմ բանիս յիշեսցիք ի Քրիստոս զանարժան ծառայս ձեր՝
զյեանեալ Տաւադեանս»:

Գրեցաւ ձեռամբ մեղապարտի Գրիգորի, ի թվն. ՊՂԹ. (1450), ի կաթողիկոսութեան տեառն Գրիգորի, ի ղանութեան Ջիհանշահի՝ որդո Ուսուֆի:

Բ

Նուիրատու՝ Դանիէլ

916

Կամաւն աստուծոյ ես՝ պիտակս Գանիէլ վարդապետս, ետու իմ սրտի յաւժարութեամբ զայս անգին մարգարիտս, որ է Տարեգիրք ... Սեվանայ սուրբ առաքելոցն, որ է ի մէջ ծովուն, յերկիրն Գէղամայ, վասն զի շիրիմ ծնաւդացն իմոց անտ են, ընդ հովանեաւ սուրբ Առաքելոցն: Արդ. ով ոք զայս գիրքս խնամաւք պահէ ի սուրբ եկեղեցիքն՝ արհնին յաստուծոյ և ի սրբոց առաքելոցն, իսկ ով ոք, որ ծախէ այլոց, կամ բաշխէ. կամ գրաւ դնէ, թէ յիմ յազգայկանաց իցէ, թէ կամ յատարաց, մեր մեղացն և մեր ծնաւդաց պարտական լիցի...

559

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 3137

ա

Գրիշ՝ Միքայէլ

501

... Եւ ես յետինս բանասիրաց և տրուպս կարգաւորաց Միքայէլ սուտանուն քահանայս ի՛ ... սկիզբն արարի սուրբ Աւետարանիս ի թվականութեանս մեր Պ. և ՂԹ. (1450) ամին, ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի ընդհանուր Հայոց կաթողիկոսի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տաճարի և սրբոյն Ստեփանոսի կաթողիկէի: Դարձեալ կրկին անգամ յերես անկեալ խաչքն զձեզ յիշեցէք ի բարին Քրիստոս զվերոյ-ասացեալ ըստացաւ Աւետարանիս զԿարապետ քահանայն, և զհաւրեղբայրն իւր զՅովնանէս, և զկողակիցն իւր, և զաւակաց նոցին, և դուք և մեք մասն բարեաց ընկալցուք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, ամէն:

Դարձեալ, աղաչեմ յիշել առ Քրիստոս զմեղուցեալ գրիշ, և զծնաւդսն իմ զՅովնանէս քահանայն՝ զհանգուցեալն առ Քրիստոս, և զմայրն իմ զԱզիզ-Մելիֆն, և զամենայն արեան մերձաւորս իմ...

Բ

Նուիրատու՝ Կարապետ
վայր՝ Պաշուածֆ գիւղ

603

Եւ Կարապետ էրէցս գնեցի զսուրբ Աւետարանս յիշատակ ծնողաց մերոց և ամենայն աշխատաւորաց, ետու զսա ի գեաւդս, որ կոչի Պաշուածֆ, առ դրան սուրբ Քառասնից...

560

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երուսաղէմ 1622

Գրիշ՝ Յակոբ

Վայր՝ Արգելան-Կողբ-էջմիսծին-Մակու

ա

106—107 Վայ ինձ հաղար բերան, զի գաղանք դաւր կենաց ծանեան, և ես զիս ոչ ծանեա և ոչ դաւր մահուն:

Բ

131 Զանարժան զԱկոբ վարդապետս յիշեա սուրբ հայր, և զծնողքն իմ, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

Գ

136—157 Վայ ինձ, Մովսէս իւրաւի խորտակեաց զտախտակսն քարեղէն, և ես անիրաւի խորտակեցի այսաւր զտախտակն փայտեղէն ի վերայ աշակերտին իմոյ՝ Կիրակոս նորրնծա արեղայիս: Վայ սոսկանուն Յակոբ վարդապետիս, զի մորմոքացուցի վարդարն: Վայ ինձ,—աղաղակեաց,—Մի հարկանէր զիս, զարիպ եմ և անմխիթար, է՛ր եղար ինձ, ո՛վ մխիթարող վարդապետ:

Դ

280 Վայ զիս հաղար բերան, զի որդին Աթայբեկին մեռաւ, և մեղ մեծ կսկիծ ելաւ, վայ ինձ, աղբերաղեղ (°). թվ. ՊՂԸ. (1449):

Ե

294 Տէր Յիսուս Քրիստոս, բարեխաւսութեամբ քո ծննդեանդ աղորմեայ Մինայաթունին, և պահեայ զորդիքն խօճա Կարապետին, և զՅոնանէսն՝ զեղբայրն իւր: Եւ աստուած-ողորմի ասացէք Հերապետին, և աստուած ձեզ ողորմի, ամէն: Ախ և վայ զիս հաղար բերան, մահն ի գեղս անկաւ՝ զանմեղքն տարաւ, զմեղանշականս եթող. [թ]վ. ՊՂԹ. (1450) այս եղաւ, վայ զիս պիտուական:

Ղ

375—375 Զանարժան և զսոսկանուն զԱկոբ վարդապետս յիշեցէք ի Քրիստոս և զծնողսն իմ, որք յիշէք յիշեալ լիջիք յաստուծոյ:

Լ

380—381 Աստուած ողորմի Խէրխաթունի հոգոյն, որ մեզ ոսպն էրեր և չիւր, որ կերանք և արհնեցինք զկերակրիչն աստուած:

Ր

426 Վայ ինձ, սուտանուն վարդապետիս, որ մեղանշեցի ես ի տետրիս և ապաւինեցա յաստուած-ողորմիս, մի մոռանայք դուք զգերիս:

Ր

520 Աստուած ողորմի Ստեփանոսի ծնողացն, և արհնէ աստուած զնա:

Ժ

572 Աստուած ողորմի Մխիթարին՝ որդոյն Թաթաւին:

Ժա

680 Արդ, աւարտեցաւ Քարոզգիրքս ի ձեռն անարժան և անարհեստ գրչի՝
Յակօբ խնդրող բանին: Աղաչեմ զմանկունքդ եկեղեցոյ, զի որք հանդի-
պիք սմա կարգալով, կամ արինակելով, կամ ի ձեռն առնելով, յիշեցէր
զմեզ և զծնաւդն մեր՝ զհոգևոր, զմարմնաւոր, և լի սրտիւ աստուած-
ողորմի ասացէք և թողութիւն մեղաց մերոց խնդրեցէք, և խոշորութեան
դրոյս անմեղ լերուք, և սխալութեան թողութիւն արարէք, զի կար մեր
այս էր: Զի վասն ժամանակի դառնութեան և հալածանաց ||| (խնամքով
քերված է մեկ տող), Զ. (6) տարին աւարտեցաւ և քարոզն, որ յետոյ
681 և յառաջ || գրեցաւ՝ հէնց հանդիպեցաւ Այլ և յիշեցէք զհայրն իմ գիօն-
դիկ, և զեղբայրն զՀապաշ, և զԷրտաշ, և զՈրդանան, և զԷլտաբ փոքր
եղբայրն իմ, և զքերցն մեր աստուած-ողորմի ասէք, և աստուած ձեռն
ողորմի, ամէն:

Դրեցաւ արարածոց քաղուածուն ի տէր Յուսկան յորդին, ի վանքն
յԱրգիլանայ, յորում առաջնորդ էր Ներսէս վարդապետն, որ զեկեղեցին
շինեաց զտէր Յովսէփի ան որդոյ: Որոյ յիշատակն նորա արհեստեամբ
եղիցի, զի բազում շարչարանս կրեաց ||| (քերված է կես տող): Վայ ինձ:
Եւ յետոյ աւարտեաց զարութեամբ աստուծոյ և յամալք արար զաստա-
նայ: Եւ բառերն գրեցաւ ի վանքն Կաղբայ, որ այժմ ասի Լուսաւորչի վանք
և Սուրբիասանք, որոյ առաջնորդ նոցին Թաթաբ տանուտէրն և եղբայր
նորին Փաւիլ, արհեստաւ եղիցին ընդ պարոն Թաթաբին, ամէն, և սակաւ
մի ի յեջմիածինն՝ ի ժամանակս Կիրակոս կաթողիկոսին, և այլքն ի
յԱրապ գաւառիս, ի գիւղս որ կոչի Մակու, ի վանքս որ կոչի սուրբ Աս-
տուածածնի: Եւ առաջնորդ միւր հոգեւոր և մարմնաւոր անուն ||| (քերված
է 3 տող)*:

Ժբ

680—681 Այլ և յիշեցէք ի սուրբ յաղօթս ձեր զաշակերտքն իմ զԿիրակոս
աբեղայն, և զՈվանէս աբեղայն, և զԽաչիկ սարկաւազն, և զՂուլի սարկա-
ւազըն, և Քրիստոսի փառք:

Ժգ

734 Որոյ ողորմի Քրիստոս աստուած ըստացողի դրոցս Յակօբ սոսկա-
նուն վարդապետի և անարժան և ծոյլ քարոզողիս: Աղաչեմ զձեզ, ո՞վ
մանկունք եկեղեցոյ, ի մաքրափայլ յազալթս յիշման արժանի արա-
րէք զանարժանս ||| յիշման և ողորմի ասելով ծնողաց իմոց՝ հայրն
Մկրտչին, և մայրն ||| և եղբարցն մեր, և քերնն, և ամենայն արեան մեր-
ձաւորացն աստուած-ողորմի ասացէք և դուք ողորմութիւն ||| լսէք, ամէն:
Այլ և յիշեցէք զաշակերտքս իմ զԿիրակոս աբեղայն և [Յն]վան[էս]
աբեղայն: Թվ. ԶԴ. (1455):

* Գլխավոր այս հիշատակարանի Մ. Տեր-Մովսիսյանի կողմից հապճեպ կատարված մի հա-
մառոտութիւնը տպագրել ենք սույն ժողովածուի Բ. մասում (էջ 54, հիշատակարան № 69):

561

Հ Ա Շ Ո Ց

Բ. Կիւլէսէրեան, Յուցակ Անկիւրիսի, 164, սյուն. 822—824

Բ մասի գրիչ՝ Ստեփանոս
վայր՝ Պոլսոս

ա

921բ— ...Ձեռնարկեցի սմա ես՝ նուաստս յամենայնի, բազում և աղգի մե-
923ա ղաւք լրցեալ գերիս Ստեփանոս, որ զկարգ և զաստիճան առեալ զբաճա-
նայի և զգործ բնաւ ոչ կարեմ կատարել, հասի ի զրաւ գրչութեան սորա ոչ
թէ ըստ արհեստիցս և զարութեան անձինս, այլ ի կատարումն ուխտեալ
հրամանի մարդասիրին, թէ Ամենայն որ խնդրէ՝ առնու:

Արդ, աղաչեմ զհանդիպողքդ այսմ տառի յիշման արժանի վարկչիք
ղանարժան գրիչս զՍտեփանոս անուամբ միայն երէցս, և զիմսն ամե-
նայն՝ զհայրն իմ զԹորոս քահանայ, և զաներն իմ զՎարդաւ քահանայ,
զմայրն իմ զԱննայ, զեղբայրն իմ զԱնդրէասն, զԳրիգորն և զՀեթումն,
զփեսայն իմ զԳրիգոր քահանայ, քոյրն իմ Ակաց, զՇնոֆորն, զՃումարն,
զէաիլ-Մէլիքն, զՊուլան, զԽաթուն-Փաշան, զմանկունսն իմ զՎարդանն,
զԽաչերեսն, և զամենայն արեան մերձակեայս իմ՝ զՄարունն, զՀովսիս-
մէն, և զկենդանիսն, և զհանկուցեալս յիշման առնել արժանի առաջի ան-
մահ ղենւոյն Քրիստոսի...

Կատարեցաւ սա ի քաղաքիս Պոլսոս կոչեցեալ, ի վեհագոյն տիրա-
կան իշխանութեան և տէրութեան տեառն Գրիգորի ամենայն Հայոց կա-
թողիկոսի, նստեալ յաթոռ սուրբ էջմիածնի, և ի պետութեանն Մուրաթ-
պէկ խուանդարին, ի թվականութեանս Հայոց ՊՂԹ. (1450), ի յունվար
ամսոյ ԻԶ. (26): Եւ որ ցաւակցաբար յիշեսցէ զի սմայ յիշատակեալս՝ և
ինքն յիշեալ լիցի ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, որ է արհնեալ յաւի-
տեանս, ամէն: Դարձեալ յերես անկեալ աղաչեմք զամենեւեան, առհա-
սարակ, զի սղալանաց և անարհեստութեան և պակասութեան գրիս մի
մեղադրէք, զի ի սբաղմանց և ի ցնորից և ի հոգոց և ի բազում մեղաց մի-
տըս մոլորեալ է ի մէջ ծովացեալ մեղաց աշխարհիս, զի կար մեր այս-
չափ էր և ոչ այլ աւելի: Ո՛հ, ո՛հ, ո՛հ:

Ընդ նմին և զիս զՍարգիս սուտանուն արեղայս՝ զծաղկողս և զկաղ-
մող սորին յիշեսցիք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր, և աստուած յիշողացդ
և յիշելոցս ողորմեսցի, ամէն և եղիցի:

Շապիբն շնորհաւղն առ տէր յիշեա:

Բ

112ա Ո՛վ պատուելի եղբայր իմ, կարծեմ թէ տքուն ես և մախմուր:

Մտաց քննութեամբ ղինքդ կարդա, և զմեղաւոր գրողս զՍտեփանոս յի-
շեա, և զհանկուցեալ հայրն իմ զԹորոս քահանայ, աղաչեմ, աղաչեմ,
ո՛հ, ո՛հ:

562

Գ Ա Ն Ջ Ա Ր Ա Ն

Բ. Կիլէսէրեան, Յուդակ Անկիրիոյ, 221, սյուն. 1008—1010

Գրիշ՝ Աբրահամ
վայր՝ Անկիրիայ

- 310— ...Շնորհիւ Քրիստոսի աստուծոյն մերոյ սկսաւ և ողորմութեամբ նորին կատարեցի զԳանձարանս ի մեծ թվականին Հայոց ՊՂԹ. (1450) յուլիս ամսոյ Լ. (30), ի խնդրոյ պարոն Ասլանին, որ և ստացաւ զսա դանձ հոգոյ իւրո, և յիշատակ ծնողաց և եղբարց, և վասն երկարութեան կենաց որգոյ իւրոյ պարոն Փալատին: Ի վայելումն և ի վարժումն Մեհում քահանայի՝ աւաքիրիցու Անկիրիոյ աստուածապահ քաղաքիս, և դեռարոյս մանկանն իւրոյ Աբրահամի, զոր տէր աստուած վայելի տացէ սոցայ զսայ ընդ երկայն աւուրս, ի հայրապետութեան տեառն Դրիգորի սուրբ և ընտրեալ հայրապետի Արևելեան կաթողիկոսի Վաղարշապատ քաղաքի էջմիածնի աստուածահիմն աթոռոյ, և եպիսկոպոսութեան տէր Ներսիսի. ընդ հովանեաւ Աստուածածնի և սուրբ Գրիգորի Լուսաւորչին, ձեռամբ անարհեստ գրչի Աբրահամ անպիտան աբեղայի, ո՛հ, ո՛հ:
- Արդ, որք հանդիպիք այսմ հոգեւոր խրախճանի, յիշեցէք զվերոգրեալքս ի սմա՝ զկենդանիքս և զհանկուցեալսն, և լի սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք...

563

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Յ. Քոսեան, Յուդակ Արծնեան վարժարանի, ՀԱ, 1961, սյուն. 126

Գնոզ՝ Մարտիրոս և Կիրակոս

- 278ա Փառք... որ արժանի արար զիս զծառայս աստուծոյ զՄարտիրոս և զԿիրակոս, որ սուրբ Աւետարանս գնեց[ի] ի հալալ արդեանց իմոց՝ յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց՝ Յովանիսին և Մելիփին, և եղբարցն իմոց՝ Ստեփանոսին և Աստուածատըրին, և քուրոջն և իմ պապին՝ Յովանիսին, և իմ մամին՝ Նիխաբեքին, և ամենայն արեան [մերձաւորացն]... Նաև Պապաճան Մկրտչին ողորմի աստուած... որ ետ ինչս ի հալալ վաստակոց իւրոց և յիշատակեց գինքն ի սուրբ Աւետարանս, և մեք տրւաք ի գերու գին, որ գերին յանաւրինաց ազատի, և պատճառ լինողն ազատի ի ձեռաց սատանաի և ի դառն դժոխացն, ամէն:
- Գրեցաւ ի թվականութեան Հայոց Պ. և իննսուն և ինն (1450), ի դառն և ի դիժար ժամանակի, որ Հայոց ազգս հալածական էր յամենայն ազգաց և գերի յանօրինաց, զոր տէր աստուած այց արասցէ աղաթիւք ձերովք և դարձուցէ առաջին փառսն, ամէն:

uuu

564

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՂՄՈՍԱՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Յ. Ասֆալզ և Յ. Մոյիսոս, Ցուցակ Գերմանիայի 6, էջ 15

Գրիչ՝ Ալեքսանդր
վայր՝ Հերմոնի վանք

ա

304ա ...Արդ գրեցաւ աստուածային զանձարանս քաղուածու սաղմոսաց Դաւթի, ի յանապատիս որ կոչի Հերմոնի վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Լուսաւորչիս, և աստուածընկալ սուրբ Նշանացս, ձեռամբ բազմամեղ և անարժան, տարտամ և անպիտան, փցուն և անյարմար գրչի Ալեքսանդր արեղայի, որ անուամբ միայն և ոչ գործով, ի թվին Ջ. (1451), ի առաջնորդութեան սուրբ ուխտիս Սարգիս վարդապետի, զոր տէր Աստուած պահեսցէ զսա ընդ երկայն աւուրս ուղիղ վարդապետութեամբ, և սրբասունգ արեղայի Ջաֆար[ի]ա փակակալի, և այլ միաբանիցս՝ մեծի և փոքու, ի ժամանակս անաւրէն բռնակալին Ջեանշայի, զի ոչ դադարի ի կողոպտելոյ և դերելոյ զազգս, զոր յայսմ ամի էառ զանառիկ եզնկան խաբէութեամբ, և շատ աւեր էած: Արդ... յիշել... զԱլեքսանդր գրիչս, և զուսուցիչն իմ և զերախտաւոր հօրեղրայր զՅովանէս արեղա՝ զհանգուցեալս ի Քրիստոս, և զհարազատ եղբայրն իմ զԱնտոն կուսակրօն քահանայ, և զծնօղսն իմ՝ զՄկրտիչ մուղտասի, զմայրն իմ Խոնդիկ, և զեղբայրն մեր Պաւլոս և Պետրոս, և քերցն մեր, և զաւակաց նոցա, և ամենայն արեան մերձաւորք մեր: Դարձեալ աղաչեմ զձեզ... խոշորութեան և սխալանաց սորա անմեղադիր լինել, զթիւրն ուղղել բարի կամօք և եղբայրական սիրով, զի յըշտապէի վասն բազում պատճառի... ամէն:

Բ

158ա Աստի առաջ գիրն օրինակիս փոխեցաւ:

Գ

167ա Օրինակս դժար է, անմեղադիր լեր:

565

ՈՍԿԵՓՈՐԻԿ—ՀԱՎԱՔԱԾՈՅ

Վիեննա 299, Հ. Ոսկեան, Ցուցակ, էջ 932

273ա Աստուածասէր եւ հաւատարիմ խաւջայ Ֆարխատին ստացաւ զաստուածաշունչ կտակս ի հալալ արդեանց և գնեաց ի Թուականութեան Հայոց ի Ջ. (1451) թվին, յիշատակ իւր, և ծնողաց՝ հօրն էվաղըին և մօրն՝ Նարսա-Մելիքին, և կնոջն Գուլգարին, և որդոյն Խաղաղատին, և ամենայն արեան մերձաւորաց, և ետ Յովսէփ արեղին, եւ ով ոք հանդիպիք կարդալով կամ արինակելով յիշեցէք զվերոյգրեալս, և աստուած զձեզ յիշէ յիւր սուրբ արքայութեանն, ամէն:

566

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 6950

Վայր՝ Նորավանդ

124բ Գրեցաւ ի Թվաբերութեանս Հայոց Զ. (1451), ի սուրբ և մեծահռչակ վանս՝ ի Նորավանս, ընդ հովանեաւ Աւագ սուրբ նշանիս և այլ միահամուռ սուրբ նշխարացս, որք աստ կան հաւաքեալ, եւ ի հայրապետութեան տեառն|||*

567

ՄԱՇՏՈՅ ԵՒ ԳԱՆՁԱՐԱՆ

Երևան 6878

Գրիչ՝ Յովանէլ

Վայր՝ Խլար

ա

162ա ... Աստանաւոր յանկ եղեալ կատարեցաւ Մաշթոցս և Գանձարանս ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, որ յանօրինաց հալածիմք ի հարկաբահանջութենէ և ի բազում տրտմութիւն և զքրիստոնեայքն յերերմանի կու պահեն և ի տարտարոս, և մեք յուսալով յողորմութիւնն աստուծոյ, զի նսփրկեսցէ զմեզ ի յանօրինաց և յամենայն փորձանաց, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սուրբ Մաշթոցս և քաղցր Գանձարանս ի Խլաք քաղաքի, ի Թրւականիս մերում Զ. (1451), ընդ հովանեաւ ԺԱ. (11) խորանացս և սուրբ Գէորգ զաւրավարին և խնդրակատար Աստուածածնին՝ / և սուրբ Վարդանին, ձեռամբ յոգնամեղ և մատնադետեւ գրչի Յովանէլ սուտանուն քահանայի, որ գործովս եմ խիստ յոռի, անամբ միայն քահանայի, որ մեծաւ աշխատութեամբ գրեցի զսա ի խնդրոյ պատուական և իմաստուն տանուտրոջն Վարդանիսին, որ ետ մեծաւ փափաղանաւք գրել զսա յիշատակ իւր, և ծնաւոյց իւրոց Յակոբին և Էւատ-Մելիքին, և կողակցին իւրոյ Դիլշատ-Խաթունին, և եղբարց նորին Գրիգորին և Յոնանիսին որ յայսմ ամի փոխեցաւ ի Քրիստոս. աստուած իւրն ողորմեսցի: Եւ ինձ՝ մեղապարտ գրչի Յովանիսի, որ բազում նեղութեամբ գրեցի, և եղբօրն իմ Աստուածատուր քահանայի, և ծնօղաց իմոց Կառապետ քահանայի և Թաղա-Մելիքին, // և եղբաւրն իմ Խաչատուրն, որ երիտասարդական հասակաւ փոխեցաւ ի Քրիստոս, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց...

Եւ դուք, ո՞վ քահանայք և ժողովուրդք, որ սիրով ընդունիք և լաւ պահէք և խնամէք՝ արհնեալ լիջիք յամենաւրհնեալ բերանոյն աստուծոյ, և լսել տայ ձեզ զերանաւէտ բարբառն, որ ասէ՝ Նկայք արհնեալէք հար իմոյ, ժառանգեցէք զկեանսն յաւիտենից, և դասեսցէ զձեզ ընդ ամենայն սրբոցն իւր. եւ որ զաստուած ողորմին ասէ, աստուած իւրն ողորմեսցի, ամէն, եղիցի, եղիցի:

* Հաջորդ թերթն ընկած է:

Բ

250ա Ո՛վ եղբարք, աղաչեմք զձեզ վասն սիրոյն Քրիստոսի, որք կարդայք և ձեռնադրութիւն առնէք, յիշեցէք ի սուրբ պատարագդ զբարէմիտ Վարդանէսն և զծնողսն իւր, և զանպիտան գրիչս զՅովանէս, և աստուած զձեզ յիշէ յիւր արքայութիւնն, ամէն:

568

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 8550

Ի թվականի Հաոց Զ. (1451), տանուտէր շրհոսն, տարուն դիրն Շ. (500), Հոռոմն ժողովաւիկ արօ. ապրիլ ի Զ. (6), ու մեր Հաոց ազգս՝ ապրիլ ||| տրաք յգմէ (") լոյս իոսօորչին ազգին ելօ ||| տուգնեցին || մեր ճշմարիտ |||*

569

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 9841

ա

Գրիչ՝ Վարդան

290ա ...Ուստի և տեսեալ զսորայս անճառ փրկագործութեան խորհուրդ ոմն ի լուսածնեալ զարմից սրբոյն Սիովնի Թումայ անուն, ցանկացաւ եղև կենսաբեր սուրբ Աւետարանիս և ետ գրել զսա եռափափաք սիրով, զի ի վաղուցհետէ ցանկայր այսմ լուսալրական և աստուածախօս մատենիս՝ լինել յիշատակ հոգւոյ իւրոյ և ծնաւդացն:

290բ Եւ արդ ես՝ յետինս ի || մանկունս եկեղեցոյ Վարդան, անարժանս ի կարգաւորաց և ունայնս ի բարեգործոց, հրաման առեալ ի պատուիրանադիր առաքելական բանէն, որ ասէ՝ Կոչումն կոչեցար ի նմին կացջիր...

291ա Այլ և արդ գրեցաւ սուրբ Աւետարանս աստուածախաւս ձեռամբ անարժան և խիմար գրչի Վարդանի. և իմ անընդել գոլով յարուեստ զըրշութեան, և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ, այլ ըստ կարի մերում, զոր պարգևեաց մեղ մարդասէր հոգին, բազում աշխատասիրեալ իմ ի սմա, գրեցի անարժան ձեռաւք իմովք, յընտիր և ի ստոյգ արինակէ կենաւք տառապանաւք և բազում պանդխտութեամբ, և ազգի ազգի տրտմութեամբ: Եւ ի մեծ թուականիս ԶԱ. (1452), ի կաթողիկոսութեան Հայոց Աղքամարցոյ տեսուն Զաքարիայի, ընդ հովանեաւ սուրբ տաճարիս Գէորգեա և սուրբ Նշանի: Քանզի ստացաւ զսա պատուական և հաւատարիմ ծառայս աստուծոյ Թովմայ, և կողակիցն իւր Խաքուն-Մէլէֆ, ետուն գրել յիշատակ իւրեանց և կացցէ սա...*

291բ Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բովորաստանէս և յամենալի սեղանոյս, յիշեսցիք ի Քրիստոս աստուած զստացաւ սորա զԹումայ, և

* Գրված է մաղաղաթյա պահպանակի վրա. գիրը խիստ աղոտ է, շատ բառեր դարձել են անվերծանելի:

** Անգրեւ թողնված է երկու տող:

զծնողսն իւր ըստ մարմնոյ՝ զհայրն իւր զՅակոբ և զմայրն իւր զՋուլար. և զեղբայրքն իւր զՍտէփանոս և զՄէրուն, և զեղբարորդին զԿիրակոս կրօնաւորն, և զքոյրն Շամամ, և զԱնտուն, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն սորա, և Աստուած-ողորմի ասացէք լի բերանով և զուարթ սրբ-տիւ: Ընդ նոսին և զիս փցուն գրիչ զՎարդան յիշեցէք ի Քրիստոս աս-տուած, և զիման ամենայն՝ զհայրն իմ զՍամուէլ քահանայ, և զմայրն իմ զՄիւնայ, և զհոգեւոր հայրն իմ և եղբայր զտէր Մկրտիչ եպիսկոպոս, որ բազում երախտեաց ինձ:

Բ

Ստացող՝ Թումա

292ա Եւ արդ, ես Թումայ և կենակիցն իմ Խաթուն-Մէլէֆ միաբանեցաք սիրովն Քրիստոսի և ետուք գրել զսուրբ Աւետարանս ի յարդար վաստակոց մերոց, վասն սիրոյն // Քրիստոսի և յուսոյ արքայութեան, յիշատակ մեզ, և ծնողաց մերոց, և զաւակացն մերոց Հալիֆին, և Աւետիսին, Զգարհունին, Խորշեպին, և Խոնձին և [ետ] ուր ի դուռն...*

...Ընդ նոսին ողորմեայ Քրիստոս բարեհոգւոցն Լուսեղէնին, և Յոհանէսին, և Հովթուին, և Սաբախին, և Սուլտան-Մէլէֆին, և Յակոբշին, և Տիրանցին, և որդւոյ իւրոյ Ստէփան[ո]ս արեղային... Ընդ նոսին զբարի կրօնաւորն զՍիոն արեղայն, և զՈհանէսա որդին զԹումայ ջուլահարկն:

Գ

1բ Զանարժան Մկրտիչ յիշեցէք ի Քրիստոս աստուած և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն**:

570

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երուսաղէմ 2296

Գրիչ՝ Յովաննէս վայր՝ Վարազ

549 ... Ես Յովաննէս հէրպետս Սիոնեանց տուի զՄաշթոցս վերին Վարազայ սուրբ Նշանիս՝ երկոյտասան սիւն լուսոյ սուրբ տեղացս, որք զսալաւ պահեն և խնամեն յաւրհանիս յաստուծոյ և վարձատրին, և որք հեռացուցանեն ի յայս տեղեացս գողութեամբ կամ անիրաւութեամբ, նա յաստուածաին շնորհացն հեռանան և ջնջին ի դպրութենէ կենաց, ամէն:

550 Ես Յովաննէս վարդապետս՝ գրի գրողս՝ աղաչեմ դձեզ, որք հանդի- [պի]ք սմա կարդալով կամ աւրինակելով, խոշորութեան գրոյս անմեղադիր լերուք, զի յառաջ ուսեալ ի և ոչ առնէի, և տարիս զամէն փախած կացաք ի գեղ և ի քաղաք ի յանօրինաց՝ ի քրդէ և ի թուրքէ, ով զմեզ ի

* Բաց թողնված երեք տողում հետագայում, այլ գրով, ավելացված է «Սուրբ Օվանէսայ, անշինչ յիշատակ, օվ որ անդ ենի (հանի») պա[տ]ի՞թի ամէն»:

** Գրված է նկարի տակ. հավանաբար ծաղկողն է:

բարին յիշէ և աստուած-ողորմի ասէ՝ ինքն յիշեալ լիցի ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ ի յայն Կուր ահեղին, ամէն*:

571

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Անթիլիաս 34

Գրիչ՝ Գրիգոր

ա

121ա Զանարժան հողս զԳրիգոր գծող և նկարողս, որ անուամբ քահանայ կոչիմ և զգործն ոչ ունիմ, աղաչեմ յիշել ի տէր միով տէր ողորմայիւ: Գրեցաւ ի թվիս ԶԳ. (1454):

Բ

253բ ... Նաև բարի կինս Աննայս... ստացաւ զսուրբ Աւետարանս ի հալալ ընշից իւրոց. յիշատակ իւր, և ծնաւդաց իւրոց, մարն իւրոյ Քաղունէ և հարն իւրոյ Մէլիֆշին, ի վայելումն Յոնանէս սարկաւագին: Արդ աղաչեմ զամենեանս որք հանդիպիք սմա կարդալով կամ արինակելով յիշեսցիք ի սուրբ աղաթս ձեր զԱննայն, որ ստացաւ զԱւետարանս, և զմայրն իւր զՔաղունին, և զաստուածապարգև զաւակն իւր զՍիրունն. և զկենակիցն իւր զԿուլ-հաթուն, և զեղբայրն իւր զՄէլիֆշայն /// և զիս զանարժան զգծող դրոյս...

572

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 3235

Գրիչ՝ Աստուածատուր

505 ... Եւ դուք հանդիպողք սորա և տեսողք և արինակողք յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զճշմարիտ ծա//ռայքն աստուծոյ՝ զստացաւող սուրբ Աւետարանիս զԱռաքելն, և զկենակիցն իւր զՄելէֆ, և զիւրեանց ծնաւդքն զՊօղոս և զԱղօբ, զԱսիլն և զՊարծանցն, զՍարգիս քահանայն, և զկենակիցն իւր զԱլամ, և զդեռաբոյս սարկաւագն զՅուսէփ, և զամենայն արեան մերձաւորսն յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած-ողորմի ասացէք և մեղաց թողութիւն խնդրէցէք յաստուծոյ, զի և ինքն ողորմածն <աստուած> և մարդասէրն աստուած ձեզ և մեզ ողորմեսցի, ամէն:

* Այս հիշատակարանի սկզբի մասը, քաղելով Մ. Տեր-Մովսիսյանի Ցուցակից, հրատարակել ենք սույն ժողովածուի Բ. մասում, 1453-ի թվաշարքում (էջ 35, հիշատակարան № 45): Այստեղ տպագրվող շարունակությունը նույնպես արժեքավոր է:

Դարձեալ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թուականիս Հայոց ԹՇ.
 Նորորդի և չորրորդի (1455), ի յանառիկ դղեակս, որ կոչի*, ընդ հովա-
 նեաւ սուրբ Աստուածածնի և աստուածընկալ սուրբ Խաչիս, որ է յաղթող
 և հզար զօրութեամբ ընդդէմ դիւաց, զոր բազում տեսաք աշօք մերովք
 և լսեցաք, և զգիւհաւարսն կախէր յոտից, առանց ուրուք վերանայր ոտն
 յաւդս և գլուխն բարձրանայր ի գետնոյն իբրև Բ. (2) Թիզս, և յայլ բազ-
 մահաւաք նշանացս, որ աստ կան հաւաքեալ, ի կաթուղիկոսութեանն
 Հայոց տէր Գրիգորի, որ է. աթոռակալ՝ սուրբ էջմիածնի և Վաղարշապա-
 տու. Զեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի Աստուածատուոյ սուտանուն
 507 Եպիսկոպոս Ակլայ, որ եմ մեղաւոր և անարժան ի գործս քահանայու-
 թեան, զոր իմ տեսեալ զսէր և զփափաք Առաքելին և զՄեկեֆին, և զաս-
 տուածասիրին Մարիամին, որ զթուղթն երեստ սուրբ Աւետարանիս՝ // յի-
 շատակ հոգոյ իւրոյ և բարեխաւս առ աստուած, ի քաւութիւն մեղաց իւ-
 րոց: Եւ արդ, ես՝ անկարգս ի կարգաւորաց և մեղաւորս յարդարոցդ,
 անյիշելիս ի գրչաց՝ յանձն առի տկար անձամբ և ազնութեամբն աստու-
 ծոյ գրեցի զսուրբ Աւետարանս մեղաւոր ձեռաւքս, այլ և ծաղկեցի և կա-
 պեցի. աղաչեմ զձեզ անմեղադիր լինել խոշորութեան գրիս և սգալա-
 նացս, դի կար մեր այս է և եմ Հ. (70) տարեկան:

Դարձեալ, աղաչեմ զաստուածարեալ դասս քահանայիցդ և զժողո-
 վըրդոցդ յիշեցէք ի Քրիստոս զսուրբ վարդապետն իմ զՅակոբ՝ զքեռին
 իմ, որ է աստուծոյ չափ երախտաւոր իմ, որ է առ զիս և ուսոյց ինձ
 զՍաղմոս, զՇարական, զտետրն բովանդակ՝ զԹագաւորք և զԱլէլուք,
 զԺամամտերն, զՓառերն, զնոնարհեցուքն և զՈւղղեցիքն, զգրագրութիւն,
 զԺաղկել, զկապել, և զամենայն բարեձեռութիւն կարգաց, որ է ի սուրբ
 եկեղեցի, ուսոյց ինձ զամենայն, զոր և ես անընդունակ եղէ հրամանաց
 նորա: Եւ ինքն սուրբ այրն աստուծոյ զամենայն ժամանակս կենաց իւ-
 րոց անհանգիստ տընութեամբ կատարէր զկարգ իւր, աղօթէր հանապազ՝
 զցայգ և զցերեկ բազկատարած առանձնակի կատարէր զաղաւթս իւր,
 զոր ոչ լեզու իմ կարէ ճառել զկողկողագին խնդրութեան ի Քրիստոսէ, և
 արժանի լինել սրբոցն մասին: Զոր և հարեալ եղև ի սիրտն յանաւրէն
 ազդէն մարաց և պսակեցաւ ի Քրիստոսէ մարտիրոսութեան ճանապար-
 հաւ, որ և աղաւթիւք սորա ողորմեցցի Քրիստոս:

Այլ և յիշեցէք ի Քրիստոս զբարի ծնաւոյն իմ զԱռոմ և զՇաբար-
 508 Խաթունն, և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ // յիշել ի տէր սրաի
 մտաւք, աստուած-ողորմի ասել, և մեղաց թողութիւն խնդրել ի յողոր-
 մածէն աստուծոյ, ամէն:

Դարձեալ, յերես անկեալ աղաչեմ զձեզ զդասս լուսերամից յիշե-
 ցէք յաղաւթս ձեր զստացաւոյ սուրբ գրոցս զՍարգիս քահանայն, և զկե-
 նակիցն իւր զԱլամ, և զորդին իւր զՅուսէփ, և զԺնաւդն՝ զԱռաքել և
 զՄեկեֆն. և զՄարիամ կինն բարեպաշտան, որ յուսով և հաւատով երեստ
 զթուղթ սուրբ Աւետարանիս, մասնակից և դասակից արասցէ Քրիստոս
 աստուած ընդ եղաբերից կանացն և սուրբ կուսանացն, ամէն: Եւ աս-
 տուած ձեզ ողորմեցցի, ամէն: Յիշեսցիք ի Քրիստոս զբարեպաշտան և

* Գրչութեան վայրի անունը քերված է:

զհաւատարիմ տանուտէրն զՅակոբ, և զծնողսն իւր, և զկենակիցն իւր
Հովսիսիմէ, և զորդին իւր զՀազարաշայ, և աստուած ձեզ ողորմեսցի,
ամէն:

573

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 3431

Գրիշ՝ Յովանէս
վայր՝ Տփլիս

293ր ... Աղաչեմ զամենեան, որք հանդիպիք այսմ աստուածաշունչ և
կենսունակ սուրբ Աւետարանիս կարդալով կամ արինակելով կամ տե-
սանելով յիշեսցիք առաջի Քրիստոսի զնախասացեալ ստացաւ սորա
զՄարիամ և զայրն իմ Ենիքէկ, և զծնողսն իւր՝ զհայրն Մխիթար և զմայրն
Ղսմաթ, այլ և զծնողսն Ենիքէկին՝ // զՇրվան և զՀրատ, և զեղբայր Մա-
րիամին զՍողովմոն, և զպապն զԱբրահամ, այլ և զՅովանէս, և զՍտեփա-
նոս, և զամենայն արեան մերձաւորս նոցին՝ զկենդանիսն և զննջեցեալ-
սրն: Եւ որք յիշէք բարի յիշմամբ և աներկբայ հաւատով, յիշեցեալ լիջիք
յանմոռաց յիշատակութիւնն Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, որ է արհնեալ
յաւիտեանս, ամէն:

Ընդ նոսին, որք վերոյ գրեցան, յիշեսցիք և զիս՝ զմեղապարտ գրիշ՝
զՅովանէս անամբ քահանայ և ոչ գործով, հանդերձ ծնաւդաւք և ազգա-
կանաւք, այլ և զՄանուէլ հանճարեղ և ձեռնահմուտ քահանայ՝ զնկարող
սորա...

294ա Գրեցաւ սա ի թվաբերութեան հայկազեան տովմարի ԶԳ. (1455), ի
մայրաքաղաքս Տփլիս, ի դրան կամակատար սուրբ Աստուածածնիս //
և Գէորգեայ զարավարիս, ի լաւ և յընտիր Սրսցի արինակէ, ի հայրս-
պետութեան տեառն Գրիգորի Վաղարշապատու պատրիարքի, և ի թա-
գաւորութեան վրաց Գէորգէայ, և ի վերադիտողութեան մերոյ նահանգիս
տէր Ղովասու, զոր պահեսցէ զսոսա տէր աստուած անփորձ հոգով և
մարմնով, ամէն:

574

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 3427, «Սին», 1950, էջ 230—233

ա

Գրիշ՝ Դաւիթ
վայր՝ Արեւշ

...Արդ տեսեալ և իմացեալ զսորա անճառելի աւետիքն և զահագին
սպառնալիքն, և զամենեցուն փրկագործութեանն խորհուրդ, ամէնօր-
նեայն և հոգիացեալն ի գործս ամենայն առաքինութեան, սրբասնեալ քա-
հանայն տէր Խաչատուր, և բարեսնունդ մաքրամիտ որդին իւր տէր Դա-
ւիթ, որ նորընծայ էր ի յաստիճան քահանայութեան, ձեռնարկեալ գրեաց
զսուրբ Աւետարանս, որ և ի սոյն ամի վերափոխեալ առ Քրիստոս և եթող

լանկողողատելի գանձս յիշատակ բարի հոգւոյ իւրոյ, և բարեմիտ ծնողին իւրոյ՝ Խաչատուր քահանային և Շամամ տիկնոջ, այլ և եղբարց իւրոց՝ տարածամ փոխեցելոցն առ Քրիստոս Սերունճի և Սիմէոնի...

Յիշեցէք ի մաքրագիտ յաղօթս ձեր. զվերոյյասացեալ ստացող, նոյն և զգծող սուրբ Աւետարանիս զտէր Դաւիթ, և սրբասնեալ հայրն իւր զտէր Խաչատուր, և զեղբայր նորին զխօջայ էվառէն, և զծագլեալ որդիքն իւր զխոջա Ֆախրատին և զՔարիմաղին, և զմեւս եղբայր տէր Խաչատուրն զխօջայ Յովանէս, և զորդին իւր զԿարապետ՝ զփոխեցեալն առ Քրիստոս:

Եւ արդ. ես յետինս ի կարգաւորաց և անպիտանս և անարժանս ի մանկունս եկեղեցւոյ, և անիմաստս ի գիրս գրչութեան Դաւիթ սուտանուն քահանա... շնորհիւ տեառն սկսայ, և ողորմութեամբ նորին կատարեցի զսուրբ տէրունեան Աւետարանս, ի թուականիս Հայոց մեծաց ԶԴ. (1455) ամին, ի քաղաքիս Արճէշ կոչեցեալ, ընդ հովանեալ սուրբ տաճարի Գէորգեայ զաւրավարի, ի հայրապետութեան տեառն Դրիգորի՝ մեծ աթոռոյն էջմիածնի:

Արդ, որք ճաշակէք յամենալի սեղանոյս, յաստուածային բուրաստանէս, լիակատար սրտիւ և ուղիղ հաւատով՝ աստուած-ողորմի ասացէր ստացաւորի այս մարգարտաշար կտակի՝ Խաչատուր քահանայի, և ծնաւ-դաց իւրոց՝ Յոնանիսին և Ոսկայն, այլ և հոգեւոր մարն իւրոյ՝ Սաղին. և մեծ պապերուն խաւայ Մուսեմին և պարոն Ստեփանոսին, և վարպետաց իւրոց Մարգարայ վարդապետին և էլթանեց տէր Վարդանին. ամէն: Եւ ինձ՝ անարժան գրչի Դաւիթ քահանայի, և ուսուցչին իմոյ Յովանէս քահանայի, և մարմնաւոր ծնողաց իմոց՝ հար իմոյ Խաչատուր քահանայի և մար իմոյ Շամամին, գնացելոյն առ Քրիստոս...

Բ

Նվիրատու՝ Խաչատուր Բաճաւա

Ես Խաչատուր քահանայ ետու զսուրբ Աւետարանս յիշատակ հոգւոյ իմոյ ի դուռն սուրբ Կիրակոսի ի Բաղնշ քաղաքի, ընդ իշխանութեամբ Մարդանեց Կիրակոս քահանայի, որ հոգոյ որդի է մեզ. մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսուրբ Աւետարանս ի դրանէ սուրբ եկեղեցւոյս, ոչ եպիսկոպոս, ոչ վարդապետ, ոչ քահանայ և ոչ իշխան, այլ կացցէ յաւիտենական յիշատակ ի դուռն սուրբ Կիրակոսին, առ ի յընթեռնուլ զսուրբ Աւետարանս հանապազ ի վերայ Դաւիթ նորընծայ քահանայի գերեզմանիս՝ զծողի սուրբ Աւետարանիս, ամէն*:

Գ

Նկայող՝ Միմաս

ՋՄիմաս նկարողս յիշեցէք ի Քրիստոս**:

* Այս հիշատակարանի Ղ. Փիրղալիմյանի կատարած համադրոտութիւնը տպագրված է սույն ժողովածուի Բ մասում (էջ 54—55, հիշատակարան № 71):

** Գրված է նկարի տակ:

575

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Վիեննա 1000, Հ. Ոսկեան, Ցուցակ, էջ 589

Գրիշ՝ Սամուէլ

98բ

Ով սուրբ եղանակաւորք, աղաչեմ դձեղ յիշել յաղօթս ձեր զեղկելի ախմար գրիշս զՍամուէլս, որ վասն դառնութեան ժամանակիս յամէն աճիս յերկրէ յերկիր եմ գնացեալ և գրեալ դՇարակնոցս. անմեղադիր լեռուք պակասութեան սորայ, թվ. ԶԴ. (1455) գրեցաւ:

576

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փարիզ, Ազգային Մատենադարան 18

Գրիշ՝ Խաչատուր
վայր՝ Կոնոց

...եւ դարձեալ աղաչեմ յիշել յաղաթս ձեր զտէր Մինաս քաջ նըկարաւորն, որ յար և նման է Բերսէլիէի հոգիւնկալ առաջին նկարողին տապանակին, և է յաշակերտաց սրբոց վարդապետացն Պումայիւն [և] Մկրտիչ Աւ[ւ]բէկէնց վարդապետին, և է բանիբուն և հոգիւնկալ որպէս զվարդապետքն իւր ամենայն իմաստութեամբ և եաւթնարփեան ջ[ա]հաւքն իւրայէլի, որ և զմեզ արժանի արար իւրն ի ծառայութիւն, և հոգեւոր խրատական և եղբայրական սիրով սիրեաց զըմեզ, և յոլով ժամանակս կացաք ի միասին և վայելեցաք զնորա իմաստութիւն և զխրատն: Տէր աստուած արարիշն ամենայն արարածոց, որ զարդարէ զամենայն արդարսն՝ նոյնպէս լուսապայծառ պատմութեանաւ և աստղալից պսակաւ զարգարեացէ զտէր Մինաս Նաղաշն, և զհայրն իւր Մախքումն, և զմայրն զՄարմնիւն, և զամենայն արեան մերձաւորս իւր՝ զկենդանի և զհանգուցեալսն ամէն, եղիցի, եղիցի*:

577

Մ Ա Շ Տ Ո Յ Ձ Ե Ռ Ն Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Զմատ 59, Մ .Քէշիշէան, Ցուցակ, էջ 33

Գրեցաւ ի թուաբերութեան Հայոց ԶԴ. (1456), ի յապրիլ աստույ:
ԶՄարիոս զմեղաւք գծողս յիշեցէք յարժանաւոր յաղաթս ձեր:
Յորժամ զվեղար դնես՝ զմեղաւք լցեալ զՄարիոս յիշեալ**:

* Հիշատակարանի այս մասը Սիրարփի Տեր-Ներսիսյանը բերում է Թարգմանաբար Մակ-լեբի ֆրանսերեն բնագրից («Սիւն», 1951, էջ 142): Զեռագիրն ընդօրինակված է 1456 թ.:

** Այս տողերը գրված են ձեռագրի 93ր, 58ր և 97ա—91ր էջերի լուսանջրներում:

578

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 9694

ա

Գրիչ՝ Մարգարէ
Վայր՝ Բալու

129 Գրեցաւ սա ի թվին 22. (1457) ի դուռն սուրբ Գէորգա վանիցս ի Բալու: Աղաչեմք զձեզ ով ոք հանդիպիք սմա ձեռնադրել քահանայ, կամ կարգայք, կամ արինակէք՝ յիշեցէք յաղաւթս ձեր զմեղաւք լցեալ սուտանուն Մարգարէ արեղայս, և զծնաւդն իմ, և աստուած, որ առատն է՝ մեզ և ձեզ առհասարակ ողորմեսցի, և սղալանաց և խոշորութեան գրոյս մի մեղադրէք, զի կար մեր այնչափ էր:

բ

Գրիչ՝ Գրիգոր

254բ Ո՛վ մանկունք սուրբ Սիովնի,
Ձձեզ աղաչեմ արտասուալի,
Որք հանդիպիք յայսմ տառի,
Յիշման առէք դուք արժանի
Ջտէր Աւետիս յոյժ գովելի՝
Անձն տկար և քաջ յոգի,
Որ ետ գրել բանս ի կարգի,
Ի յիշատակարան ջնջելի.
Եւ դուք յիշաւդդ յիշեալ լիցիք,
Ի յարարչէն յամենայնի,
Այժմ և յաւուրն ապագայի,
Ամէն կրկին և եղիցի:

Ջսակաւ գծողս մեղաւք լցեալ Գրիգոր յիշեալ...

գ

Գնող՝ Ճանիպէկ

139 ...Գնեցի ի Խարբերք ԺԴ. (14) ֆլորին: Խոճայ Ասլին ձ[ե]ռք, խոճայ շիճուին ձ[ե]ռք, Սարու Տեփանոսին ձ[ե]ռքն՝ մուրէն կայ.
Ի թվին 22. (1457) Ճանիպէկն առաւ:

579

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 1490*

Գրիչ՝ Սարգիս

139բ Եւ արդ քանզի գրեցաւ աստուածաին մատենաս ձեռամբ անիմաստ փանաքի և փծուն գրչի Սարգսի պիտակ բանասիրի լաւ և յընդիր արի-

* Ձեռագիրը տարբեր նյութերի ժողովածու է՝ ընդօրինակված Ժէ դարում. հիշատակարանն արտագրված է 139թ—141ա չընթրում՝ որպէս առանձին մի ընագիր:

նակէ, ի դառն և յանբարի, վըշտաշատ և նեղ ժամանակի. ի թվականի արեդական տոհմի և հայկականն զարմի ինն հարիւրեանի և վեցերորդ թվի (1457): [Ե]ւ աստանաւոր կամիմ սակաւ մի յապաղումն առնել վասն նեղացեալ ժամանակիս: Զի յամի Պ. և Ղ. և Թ.-երորդի (1450) ել ի Դաւրիժու Ճինեանշայն՝ բռնացեալ որդի Ղաւայ-Խաւսիին, բազում և անհուն զօրօք, և եկեալ պաշարեաց զԵգնկայ քաղաքն և զԲաբեբղ, և էառ զնոսայ, և բազում վիշտս հասոյց նոցա, այլ և յաւարի էառ զգաւառն Դաւանաղեաց, և գերեաց զբոլոր երկիրն, և այլ բազում նեղութիւնս հասոյց շրջակայ գաւառացս, զոր ոչ կարեմք այժմ ընդ գրով արկանել զանթիւ շարիս զաւրաց նորա: Եւ առաքեաց զոմն զաւրավար Ընդստամ անուն բազում զօրաւք ի Սիշագետս, // և պաշարեաց զԱմիթ քաղաք, և զԱրդնի. և զՄեհտին, և զՈւռնայ, բայց ոչ էառ զամուրս նոցա, այլ աւերեաց և գերեաց գերկիրս նոցա: Եւ յետ տարոյ միոյ դարձաւ աստի նոյն Ճինեանշայն իւրովք զօրօք, և գնաց ի խորասան, և էառ բազում քաղաքս մեծամեծս և փոքունս, աւերեաց և զմեծ քաղաքն Ասպաճան, և կոտորեաց ի բնակչաց քաղաքին յաւուր միում Ը. և Ի. (120.000) անձն և այլ աւելի, նոյնպէս և յայլ տեղիս նոցա արար բազում շարիս զամս Զ. (6): Եւ յետ այսքան ամաց դարձեալ առաքեաց զնոյն Ընդստամն ի յԱմիթ՝ նոյն առաջին զաւրօք ի վերայ Հասան պարոնին՝ թողին Արքմանայ. և պարտեալ զօրաւք իւրովք սպանաւ ի նմանէ: Եւ դարձեալ, ի սոյն օուրս եղև ահագին շարժ Եգնկայն, և կործանեաց զքաղաքն, և զբոլոր պարիսպն յատակէն տապալեաց, և մեռան ի նմին ժամու ի շարժին անձինք ԲԺ.-ին հազար (12,000)՝ հաւատացեալ և անհաւատ, այր և կիճ, ծեր և տղայ, և սրբ/|անեալ քահանայք, զոր ոչ կարեմք զաղետս և զկսկիծ և զկոծ և զհառաչ նոցա թվել, զի ակամատես եղաք ահագին պատուհասին, զոր արարիչն աստուած մի ցուցէ ծառայից իւրոց այնպիսի փորձութիւն և վիշտ: Եւ այս ամենայն եկն ի վերայ մեր վասն մեղաց մերոց ըստ մարգարէին: Եւ յայսմ ամի էր թվական Զ. և Զ. (1457), ապրիլ ամսոյ ի ԻԳ. (23) յօուր շաբաթու կրկնայգատկին, ի շորրորդ ժամու ցերեկի: Եւ ահայ այս Ը. (8) ամ է, զի յանհանգստութեան կամք և յառաջիկայն աստուծոյ է գիտելի կամեցողին բարեաց ամենայն ստեղծուածոց իւրոց, ամէն:

Եւ արդ, քանզի տնկեաց արարիչն աստուած ի բնութիւնս մարդկան միշտ զբարին սիրել և հետեւիլ շահուց իւրեանց, և զի կրկին է բարին ոմն պիտակ և անցական, ոմն ճշմարիտ և անանց: Պիտակ բարի է յառողջութիւնք և առատութիւնք ամենայն մարմնական իրաց, այսինքն գեղեցկութիւնք զիմաց, կատարելութիւն ամենայն զգայութեանց, վայելչութիւն կանանց, առողջութիւն որդոց և դստ/|երաց, աճումն և ծննդականութիւն անասնոց, առատութիւն ընչից՝ ոսկոյ և արծաթոյ և քարանց պատուականաց, պճնումն և զարդ երպին-երպին որակաց հանդերձից, լիութիւն ցորենոյ և գինեանոյ, և յայլ ամենայն քաղցրաճաշակ կերակրոց, և զանազան պտղոց, և այլ ինչ իրաց, որ ի պէտս մարմնոյ է: Եւ ճշմարիտ բարի է և անանց հաւատ, յոյս և սէր, պահք, աղօթք և ողորմութիւնք հոգևոր և մարմնօր, խոհեմութիւն, արիւնքիւն, ողջախոհութիւն և արդարութիւն, խոնարհութիւն, համբերութիւն, երկայնամտութիւն, աղքատսիրու-

թիւն, հիւրընկալութիւն, սիրել զաստուած և պահել զօրէնս նորա, և սիրել զընկերն առաւել քան զանձն, և այլ բազում նմանք սոցայ բարեգործութիւնք գոն: Դարձեալ, ետ աստուած իմաստութիւն մարդոյս ընտրել զչարն և զբարին, իմանալ զսուտն և զճշմարիտն: Դարձեալ, հեռանալ ի շարէն և հետեիլ բարոյն. շար է ուր տանի ի կորուստն յօխտենից և բարի է, որ տանի ի կեանս յաւիտենականս, այլ և փոփոխել զպիտակ բարին և զկարծեցեալն ի ճշմարիտ և յանանց բարին, որպէս իմաստուն և աստուած:

580

Ժ Ո Ղ Վ Ա Ս Ո Ւ

Երևան 3295

Գրիշ՝ Մաթէոս

320ա

Արդ, սա է մասն ինչ յաշխատութենէ վարժապետին իմոյ Գրիգորի մեծի, և մասն ինչ ի քրտանց հալոցն, և բոլորն իսկ յառատաձիրն տեառնէ, զոր և յոյժ աշխատութեամբ հաւաքեցի առ ի գիւրահասութիւն մանկանց նորածնելոցդ: Զոր և հայցեմ, որք պատահիք այսմ, յիշեսցիք զՄաթէոս սպասաւոր բանի:

Արդ, ոչ թէ լիապէս գրեալ է աստ, այլ մասնաւոր բանից եղև լուծումն, իսկ գերակատարն ի մեծէն Գրիգորէ լուծեալ անդր դտջիր ճշմարտապէս: Դարձեալ, ծանի՛ք, զի մեծն Գրիգոր բազում աշխատանօք և ջերմ սիրով զՅովնանեալ աւետարանս դաս ասաց և քաղուածու շինեալ, մինչև յայն, որ ասէ. Յառաջագոյն քան զսոն զատկին, և փոխեցաւ ի Քրիստոս, և գիրքս թերատ մնաց: Իսկ փանաքիս Մաթէոս զբազուածս յորժամ գրեցի Գ. (3) տետր ի Մատթէոս վարժապետի շինածէն լմնեցի: Աղաչեմ անմեղադիր լինել, զի սէր և փափագ բազում ունէի, վասն այն գրեցի:

Թուին Զէ. (1458)*:

581

Ճ Ա Շ Ո Յ

Տ. Պալեան, Յուլիան Կեսարիոյ, էջ 15—16

Գրիշ՝ Սարգիս

վայր՝ Պարուագրելու վանք

III

492ա

...Փափաքող եղեալ աստուածաշունչ գրոցս և ծաղկազարդ բուրաստանի՝ պարծանաց հոգւոյ և մարմնոյ վայելումն՝ ստացաւ զսուրբ գիրքս ի հալալ ընչից իւրոց ըռայիս Յովնանէ, և եղբայրն իւր պարոն Ավրանք, յիշատակ իւրեանց, և ծնաւդաց իւրոց՝ պարոն Սարգսին և մալին Սարգային, և ամենայն արեան մերձաւորացն, և զաւակաց նոցա՝ զեռաբոյս մանկացն տղայոցն՝ Ամիր-Սարգսին և Իմին-պակի, Մեծիկին և պա-

* Զեռագիրն ընդօրինակված է ԺԸ դարում, գաղափար օրինակի հիշատակարանի հետ միասին:

բռն վարդին, և կենակցաց նոցա Շնորհաբուն, և ինքն արարիչն աստուած վայելել տացէ և յերկար ամաւք պահեսցէ մինչ ի խորին ծերութիւն, և յետ աստեացս յելանելոյ երկնից արքայութեանն. աստուածային լուսոյն և տեսոյն արժանի արասցէ, մանաւանդ զըռայիս Յովանէսն, և զեղբայրն իւր Պլարանըն, և զաւակսն և զծնաւդսն իւրեանց, և ամենայն մերձաւորքն, որում փառք յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

Գրեցաւ սուրբ գիրքս ձեռամբ Սարգիս արքային ի սուրբ ուխտս և ձգնաւորական տեղիքս՝ ի սուրբ անապատս, որ կոչի Պարուագրելու վանքն, ընդ հովանեւս սուրբ Կարապետիս, և սուրբ Լուսաւորչիս, և սուրբ Սարգսին, և սուրբ Նշանացս, որ աստ կան բաղմեալ. ի յառաջնորդութիւն Կառապետ հայրապետին, և ի կաթողիկոսութիւն Կիլիկեցոց տեառն տէր Կարապետի, և սուրբ էջմիածին վերադիտողին տեառն տէր Գրիգորին, ի թվին ԶԷ. (1458):

Քրիստոս աստուած վայելել տացէ ըռայիս Յովանիսին և Սլարանը պէկին, ամէն: Եղին զսուրբ գիրքս յիշատակ իւրեանց ի գեղս Կամիս, ի ձեռս սուրբ բահանայիցն Աստուածատուր երիցու և Սարգիս երիցու, որ կամակից եղնալ սուրբ գրոցս զնելոյ. արարիչն աստուած սուրբ հայրապետացն և սուրբ բահանայապետացն արժանի արասցէ, ամէն, եղիցի-եղիցի:

Բ

194ա Ո՛վ եղբայր, թէ կամիս ուղիղ սաղմոս ուսանիլ, նա դու ի գրոցս ուսիր, քանզի ի ձեռադրէ է արիւնակս Գառնեցոյ. և զսնարժան գրիչ յիշեալ ի տէր:

Գ

235բ Մեղաւոր եմ, մեղաւոր եմ,
Ես իմ անձամբս վկայեմ.
Համարիմ թէ այլ մարդ չասէ,
Ես կու գիտեմ զինչ գործեր եմ:

Դ

273ա Ով իմաստուն ճարտար դիտողք,
Եւ հանճարեղք կարդացողք,
Անարժանիս լերուք յիշողք,
Թէ տէր Յիսուս զիւր մեղքն թող,
Տէրն յիշէ քաջն յաղթող,
Անյիշալար է և խնամող:

Ե

293բ Իմ մեղքն է խաւար կամար, կու բերէ կարկուտ հրեղէն,
Քանի կու յիշեմ զնա՝ կու դողան ոսկերքս իմ ամէն:

Զ

306ա Ընկալ տէր Մեծաս վարպետ՝ յանջըրդի աղբիւրէս և ի մէգ խաւարէ
ընտրեալ մրկէս, և ի յանցաւդ անձրե յամպէս, և ի մշակ անվարձ գրչէս
զսակաւ աշխատողս և զանարհեստս՝ զՍարգիս սուտանուն քահանայս, և

յիշեալ յարժանատր յաղաթս քո, և աստուած զքեզ յիշէ յիւր մաւսանգամ գալուստն, ամէն:

է

357ա Աւիսա՛յ, աւիսա՛յ հազար բերան, վայն քիչ է ինձ յայսմ աւրիկս և յայսմ ժամանակիս որքան կենդանի եմ:

Բ

459ա Ի յերիսացս գրելն յանկարծակի ակն ոչ ունելով և ոչ կուման, նա ձայն մահու եկն առ իս, քանզի լծակիցն իմ տղայովն ի յաւագ-եղբարն ի յաւագ ուրբաթն ելաւ գնաց ողջ ու բարով, եւ ես ի հետ ըղաւորող և ի Սևիծ միգաց կամուրջն գնալով, և ընկերքն նորա, արին առեղէն(“) ինձ և տղայոց իմոյ, տարեալ ի Մամլագրկու ջուրն՝ ջրտար արին և բաղում սուր թողին մեզ:

Ո՛վ եղբարք, քանի որ հեռի կարմունջ նայի կարմունջ գնացք, քանզի և ես ջրգէտ էի և ըստ կարի զարութեան իմոյ զելած գիտերէտ պատէի(“), և այլոց ձեռաւք ջրտար արի՞, զկենակիցն իմ: Աղաչեմ ձեզ, ո՛վ եղբարք, մեղաց թողութիւն խնդրեցէք յաստուծոյ, և աստուած ձեզ ողորմէ:

582

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Վիեննա 850, Հ. Ոսկեան, Ցուցակ, էջ 432

Գրիշ՝ Յովհաննէս կրօնաւոր վայր՝ Ասփստան գիւղ

255բ ...Ի թուիս Հայոց Ջէ. (1458): Արդ ես Յովհաննէս կրանաւոր[ը] ստացա զսուրբ Աւետարանս ի հալալ արդեանց իմոց, յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց, հօրն իմ պարոն Թումաին, և մօրն իմ Բաղդատին, և քեռն իմ Սուլտանին, և զաւակացի իւրոց Մեսրոպի և Ալամշի և Գուլխաթունին, և փեսային իմ Յակոբշի, և մօրն իւրոյ Սաաթին, և հոգեւոր մօրն իմ Գունաշի, և զստերն իւրո Մարթաի, և կենակցին իւրո Զանգիշին, և Մաղթումին որ...^{***} Յամս աստուածապատում վերադիտողի Աղբագո նախանգի երկոտասան գաւազանացս աթոռ Բարդաւղիմէոսի առքելոյս՝ տեառն Հայրապետի արհեսկսկոպոսի, և ստացողի սորա Յովհաննէս կրանաւորի, որո[ց] յիշատակ սոցա աւրհնութեամբ եղիցի: Ո՛վ դասք լուսեւրամից, յորժամ հանդիպիր սուրբ Աւետարանիս յիշեցէք ի սուրբ յաղօթս ձեր զվերագրեալ անուանքս ի սմա և աստուած-ողորմի ասացէք բոլորով սրտիւ և լի հաւատով, և աստուած ձեզ ողորմեսցի ամէն. և որ աստուած-ողորմի ասէ հարիւրապատիկ^{***} առցէ յաստուծոյ: Ես Յովհաննէս արեւդայս ստացա զսուրբ Աւետարանիս յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց, ի դուռն սուրբ Յարութեան, ի գեաւղն Ասփստան կոչեցեալ: Մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել, և որ խնամ տարցէ՛ աւրհնի յաստուծոյ, ամէն:

* Տպագրված է՝ ջրտարարին:

** Երկու տող դատարկ է թողնված:

*** Գրված է՝ չձ պատիկս:

583

ՄԱՇՏՈՅ ԵՒ ԳԱՆՁԱՐԱՆ

2. Քոսեան, Յուդակ Արմենեան վարժարանի 41, ՀԱ, 1962, էջ 46

Ստացող՝ Նեֆրադթ

Փառք... ի թվականութեան ԶԸ. (1459): Արդ, ցանկացող եղև սուրբ գրոցս, որ է բուն Մաշտոց բոլոր և Գանձատետր... ետ գրել զգիրքս զայս յիշատակ հոգոյ իւրոյ Նեֆրադթն հաւետորին, և հարն իւրոյ բարեգործ Դրիգորին, և մօր իւրոյ աստուածասէր Սառային, և սրբասէր եղբարն տէր Յովնանէս քահանային, և հոգեւոր եղբարն իւրոյ՝ քրիստոսասէր և աղքատասէր և քաջ և գիտնական և մաղգասի, որ երեք անգամ սուրբ գերեզմանն Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ ի Երուսաղէմ է գնացել և բազում արդիւնս է արարեալ՝ տէր Յովնանին, և ողորմած տնանկաց և աղքատաց զքուրն իւր՝ զփոխեալն առ Քրիստոս զԵղիսաբեթ, զհամեստ և բարեգործ զհարսն իւր զիրիցակինն զԽաթունշէն, աստուածասէր զքուրն իւր զՈւստիանէ, քրիստոսասէր և բարիհաւատն զհոգեւոր քուրն իւր՝ աստուածապաշտ և աստուածասէր և քահանայասէր զփոխեալքն առ Քրիստոս Յիւղուպշէն, և Խրդրշէն, և ամենայն արեան մերձաւորաց, ամէն:

584

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 7404

Նուիրասուռ՝ Տալ[աթ]–Խաբուն

425ա

... Բաշխաղն առատ պարգեւացն՝ սուրբ հոգին, միշտ և յանապաղ յորդորէ զստեղծութիւն իւր՝ զոմն ի սէր սրտէ, զոմն ի խոնարհ հոգով՝ հեզութեան, զոմն ի գութ ողորմութեան առ աղքատսն, զոմն ի կամաւոր աղքատութիւնն, զոմն խաղաղարարութիւնն ընդ[դ]էմ խռովարարաց, զոմն ի համբերութիւն բազմադէմ վշտաց հալածանաց, զոմն յիշատակ առնելոյ, զոր և մտածեալ զրանն, որ ասէ՝ Երանի, որ ունիցի յիշատակ ի Սիւովն և ընտանի յԵրուսաղէմ Տալ[աթ]–Խաբունն, և ետ գրել զսա ի հալալ արդեանց իւրոց, և եդ ի դրունս սուրբ Ահրոնին, ազատ, ազատ, ոչ ոք չունի իշխանութիւն գրաւելոյ կամ ծախելոյ. եթէ ոք յանգղնի և ձեռնա[նա]մուխ լինի, նա զպատիժն Յուդայի առցէ և խաչահանուացն ևս ԳՃ. և ԺԸ. հայրապետացն անէծքն առնու, ամէն: Թվականին ԶԸ. (1459):

585

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8883

Գրիչ՝ Յովնանէս

7ա

Ո՞վ դասք լուսերամից... որք հանդիպիք [այսմ] աստուածաշունչ աւետարեբ սուրբ Աւետ[արանիս] յիշեցէք ի մաքրափայլ և յերկնաթ[ոխ] ա]ղաւթս ձեր զվերջին ստացող սոր[ին]՝ զբարե]պաշտ և հաւատարիմ

տանուտէրս զ||| և զամուսին իւր զԽասխաթուն, և զծնող[սն իւր և] զփոխ-
եալն առ Քրիստոս զգաւական իւր ||| Մարգարէ. և որ յիշէք և լի [սրտիւ
ող]որմի ասէք, ինքն, որ առատն է ի տու[րս բարե]աց ձեզ, առհասա-
րակ, և վերոյ գրելոցս [ամեն]նեցուն ողորմեսցի աստուածն ամենայնի
յիւր փա[ռաւ]որ և միասնգամ գալստեանն, ամէն:

Թվականութեանս ԶԸ. (1459) գրեցաւ, ձեռամբ մեղապարտ Յովնա-
նէսի և տվաւ ի ||| անշինջ յիշատակ: Աստուած վայելել տացէ, ամէն և
եղիցի*:

586

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 3113

Գրիշ՝ Քրիստոսատու
վայր՝ Եզրեկա

142p

... Արդ եղև աւարտումն աստուածային տառիս, որ կոչի Մաշտոյ
ձեռամբ բաղմամեղ և անսխտան գրչի Քրիստոսատու էրէցու, ի թվ.
ՋԹ. (1460): Գրեցո ի գաւառս Եզրեկայ, ի դրան սրբոյն Սարգսի զաւրա-
վարի: Աղաչեմ զձեզ եղբարք, ով որ հանգի[ւպիք] սմա տեսանելով կամ
աւրինակելով, յիշեսցիք զմեղուցեալ ծառայս:

587

ԼՈՒԾՄՈՒՆՔ ԴԺՌԻԱՐԻՄԱՅ ԲԱՆԻՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՅԻՈՅ

Երուսաղէմ 1210

Գրիշ՝ Նիկողայոս Աղբերմանցի

399

Զսակաւ աշխատողս՝ զնիկողայոս միայն անուամբ և պիսկոպոս
վԱղբերմանցիս, զմեղսամակարդ ըղղմավէր հոգիս, և զսրբազան եպիս-
կոպոսն զտէր Մարտիրոսն, և զտէր Սահակ հեզահոգի կրօնաւորն՝ զգրոց
վերծանողն, որ զաւրինակս խնդրեցին և մեզ ետուն գրել, նայ և զշնոր-
հող օրինակիս զտէր Թորոս աթորակալն յիշեսցիք ի սուրբ աղօթս ձեր, ո՛վ
սուրբ ընթերցողք, և աստուած [զձեզ յիշէ]**:

588

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 2011

Գրիշ՝ Կիրակոս

373p

Փառք ... որ ետ կարողութիւն տկար ոգոյ և դեղեկեալ մատանց Կի-
րակոս սուտ քահանայիս հասանել յաւարտ Գանձարանիս յամի ԶԹ.

* Զեռագրի սկզբի թերթերի աշակողմյան մասն այրվել է, և շատ բառեր զոհ են գնացել
կրակին:

** Հիշատակարանի գրութեան տարեթիվը հայտնի չէ, սակայն նույն Նիկողայոս Աղբերմանցի
գրիչը մի այլ ձեռագիր ընդօրինակել է 1460 թվականին (տե՛ս սույն ժողովածուի Բ. մասում, էջ
150—152):

(1460) թվականիս Հայոց, յուլիս ամսոյ Լ. (30), յաւուր երեքշաբթի, ի խնդրոյ բարեմիտ և հարկեոր տանուտորոջն Կարապետ Կուրդինկարին: Արդ, որ ոք կամենցի խնդիր պիտի մարգարտի ընթանալ մարմնականի կամ հոգեկանի, յանձին բարձեալ կրեցին զամենայն տաժանմունս, զի թերևս հասանել կարիցին ի տենջանս փափագանացն, որում բաղձան: Նոյնպէս և ի խնդիր ելեալ այսմ աստուածաշար մարդարտիս և եղանակաւոր տառիս |||

589

Ա Ի Ծ Ա Տ Ա Ր Ա Ն

Վիկենա 787, Հ. Ոսկեան, Յուցակ, էջ 349

Գրիչ՝ Դալուստ
վայր՝ Աղջոց վանք

ա

242ա— Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թուականութեան Հայոց ԶԹ.
243բ (1460) ի հայրապետութեան Գրիգորոյ ի յաթոռն սուրբ Լուսաւորչին՝ ի սուրբ Էջմիածին, և ի խանութեան Ջահանջանի՝ որդւոյ Ուսուֆին: Գրեալ ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ դրչի Դալուստ արեղայի, ի դառն և ի նեղութեան ժամանակի, ի վանքս Աղջոց, ընդ հովանեաւ սուրբ Ստեփանոս նախատակիս, և հյաշափառ սուրբ Կաթողիկէիս, և սուրբ Աստուածածնիս, և ամենայն սրբոցս, որ աստ հաւաքեալ կան: Ո՛վ ժիր մշակք Քրիստոսի և ապաստուրք Կաթողիկէ եկեղեցւոյ եւ արժանացեալս սուրբ մարմնոյ և արեանն տեառն, որք ժառանգողք էք սուրբ Աւետարանիս՝ յիշեսցիք ըստ հոգւոյ հարազատ եղբաւրն մեր զտէր Մանուէլն, որ ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց յիշատակ իւրոց զսուրբ Աւետարանս, յիշատակ իւրեանց սուրբ աթոռոյն, և Վանստանայ սուրբ Աստուածածնին, նաեւ հօրն սլարոն Միքայիլն, և մաւրն Խոնթըին, և հարեանեղբարն Շուրանըին, և Ամիր-Եղիկին, և ամենայն արեան մերձատրաց առհասարակ ողորմեսցի Քրիստոս աստուած և լսելի արասցէ զերանաւէտ զձայնն, եթէ Եկայք օրհնեալք հօր իմոյ, ժառանգեցէք զարքայութիւնն, ամէն: Նաեւ զմեղապարտ նկարաւոյս զՍտեփանոս արեղէս և զիմ փոքրս՝ զՅովաննէս կաղմող սորա արժանի արասցէ մասին արհնութեան, ամէն:

590

Գ Ի Ր Ք Հ Ա Ր Յ Մ Ա Ն Յ Գ Ր Ի Գ Ո Ր Ի Տ Ա Թ Ե Ն Ա Ց Ի Ո Յ

Երևան 6333 (Յ. Բարադամյան, Յուցակ Վասպուրականի) 374

ա

ԶԹ. (1453) գրեցաւ յօրինակէ Վարդգի Յովանէս արեղայէ և աշակերտէ: Քրիստոս լուսաւորէ զիւր հոգին և զիւրն ամէն:

բ

Ջմեղաւոր յԹ" ցր" ց" չվ" յիշեցէք ի Քրիստոս աստուած մեր և ձեզ յիցի մասն:

Գր[եցաւ] ԶԹ. (1460):

Գ

Գրեցաւ թվ. ԶԹ. (1460) մայիս ԺԶ. (16) և աւարտեցաւ ի ԺԱ. (11) տարի*:

591

Ա Ի Ն Տ Ա Բ Ա Ն

Երևան 9999

Գրիշ՝ Յովհաննէս փակակալ
վայր՝ Սանահին

176ա ...Արդ, ի յոքունց նազելի, գերամաքոր և սրբասէր այրն հոգելից. որ և ի տիս համբակաց սնեալ և վարժեալ առ ոտս երջանիկ րաբունեաց. մինչև ի հասակ ծերութեան կրթեալ ի մամուլս աստուածշունչ գրոց և յերկիւղն աստուծոյ՝ վարդապետն Ստեփաննոս յԱրարադեան գաւառէ, ի յականաւոր և յանմատոյց գրղէկէն Անքերդւոյ, բնակեալ յանապատի նորին, որ կոչի Աւաւնոյ այր՝ առաքինասէր վարուր, և անտի ուշ եղնալ ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, և նաեւ ի Պոնտոս և հռչակաւորն ի Կոստանդնուպոլիս, ի Մեծն յԱսիայ և յԱտտալիայ, ի Կիպրոս և յԱղեփսանդիայ, ի յԵփեսոս, և ի վայրաբնակ անապատաւոր սուրբ հարսն, որ ի նմա՝ Եւ գիմեալ գայ յԵրուսաղէմ երկրպագութիւն աստուածքնակալ սուրբ գերեզմանին Քրիստոսի և ամենայն տնաւրինականացն որ ի նմա և որ զնովաւ Եւ անտի հասեալ յառաքելական աթոռն Հայոց, ի մայրաքաղաքն Սիւս, ի յողջոյն սուրբ կաթողիկոսին Հայոց տեառն Պաղապի. և յերկրպագութիւն շնորհաբաշխ աշոյն մեր սուրբ Լուսաւորչին Գրիգորի։ Ապա ի խոյղ և ի խնդիր եղեալ վասն յիշատակի ստացական աստուածաշունչ գրոց՝ հանդիպի սուրբ Աւետարանիս, և տեսանէ խախտեալ ի կազմէ և պակասեալ ի կարգէ։ Ըստանա զսա ի հալալ ընչից իւրոց, և բերէ յաշխարհս մեր, և հասանէ ի գերահռչակ ուխտս Սանահին, և ետ կրկին նորոգել ձեռամբ մեղապարտ Յովհաննիսի, զպակասն գրել և զթերին լնուլ և կազմել, յիշատակ հոգւոյ իւրոց, և ծնողաց իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց. և ի վայելս անձին եղբարորդոյ իւր, և ձեռնասուն աշակերտի Սարգիս արեղայի։ Վասն որոյ աղաչմբ զամենեւեան, որք աւգտիք ի սմանէ և լուսաւորիք սովաւ, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զվերոյդրեալ ստացող տառիս զՍտեփաննոս վարդապետ իւրայովքն ամենայնի, ասելով թէ Տէր աստուած ողորմեա նոցա։ Ընդ նոսին և զվերջին աշխատող ի սմա զՅովհաննէս անարժան և մեղաւոր յիշեցէք ի մեղաց թողութիւն։ Եւ ինքն, որ առատ է ի տուրս պարգեաց՝ ձեռ յիշողացդ և յիշեցելոցս ողորմեսցի Քրիստոս աստուած, և նմա փառք յաւիտեանս, ամէն։

Բ

Արդ, ես անարժանս ի կարգաւորաց Յովհաննէս փակակալ և սպասաւոր սուրբ Աստուածածնիս Սանահնու, որ ի յայն ժամանակէն մինչև ի

* Այս հիշատակագրութիւնները գրված են առանձին քարոզներից հետո։

177թ յայս ժամանակս, որ ծերացեալ եմ ու ի դուռն գերեզմանին հասեալ, վկա եմ Աւետարանիս, որ հրամանաւ Ստեփանոս վարդապետին զպակասութիւն Աւետարանիս դրել եմ ու կազմել: Միւրանշէն ի մեր վանիցս, որ էր սան և յորդէգիր յաւազանէն վարդապետին ու Սարգիս արեղային, թողին զԱւետարանս մաւո ի Միւրանշէն և ի սանամայրն իւրեանց, և ինքեանք գնացին յայլ տեղիս վախճանեցան, որոյ յիշատակ նոցա || արհնութեամբ եղիցի, և գրեալ ի դիրն կենաց անշինջ յիշատակաւ:

Արդ ես Միւրանշէս՝ ծառայ սուրբ Աստուածածնիս, և իմ մայրս Ոսկեհատս, ընծայեցաք զսուրբ Աւետարանս սուրբ Աստուածածնիս և իւր միաբանիցս, զի և մեզ եղիցի մասն յիշատակի և փրկութիւն հոգւոյ մերոց և ի թողութիւն մեղաց, և պապուն իմոյ Կիրակէտրի և հարն իմոյ Դաւթին: Վասն որոյ երես անկեալ առ [ո]տս սուրբ միաբանիցդ, զի արժանի առնէք յիշատակի միով տէր-ողորմայիւ, և որք յիշէք և դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոս Յիսուս ի տէր մեր, որ է արհնեալ յափտեանս, ամէն:

Մի ոք յիշխեսցէ հեռացուցանել զսուրբ Աւետարանս ի դրանէ սուրբ Աստուածածնիս, և եթէ ոք յանդգնի՝ զվարձս Յուդայի ու զԿայէնի առջէ, և կատարողքն արհնին յաստուծոյ: Եւ էր թուականս Հայոց ԶԺ. (1460)*:

592

Ա Ի Ե Ա Տ Ա Ր Ա Ն

Յ. Քոսեան, Յուլյակ Արծնեան վարժարանի 12, ՀԱ, 1961, սյուն. 128

Գրիշ՝ Կարապետ
վայր՝ Պալախուրու վան՝

Արդ գրեցաւ սուրբ և տիեզերալոյս և տիեզերաց քարոզ սուրբ Աւետարանս ի թուականութեանս Հայոց ԶԺ. (1461), ի գաւառս Խաղտեաց. ի սուրբ անապատս որ սուրբ Գէորգ կոչի, որ Պալախուրու վանք ասի, և խնդրոյ սրբասէր և հեզահոգի և աստուածային արհնութեան արժանաւորի Պարոնին. և զհայր զՄուրա՞տ], զմայրն զՍուրաթն, և զեղբայրն զՍեփանոսն, զքորն զՇուրաբն, և զկողակիցն զԱնանուն, զՇուրաբնին տաքն զՅովնանէսն, զՄանանին որդին՝ զԱմիր-Պշխեք, Պարոնին կողակիցն զԴշխոյն, զԱստուածատրի որդին զՍիմաւուն և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն**:

* Մագաղայայ այս Ավետարանը գրված է ԺԳ—ԺԴ դարերում: Ստեփանոս վարդապետը այն գնել է Սուում 1374—1384 թվականներին՝ Տէր Պոսողի կաթողիկոսության տարիներին: Առաջին հիշատակարանը Հովհաննեսի կողմից գրված է դրանից քիչ հետո՝ այսինքն ԺԴ դարի վերջերին, կամ ԺԵ-ի սկզբներին, Սանահնում, երբ այն լրացվել, կազմվել և նվիրվել է վանքին: Բ հիշատակարանի ժամանակը հայտնի է՝ 1460 թ., երբ մահացած էր Ստեփանոս վարդապետը, իսկ Հովհաննեսը՝ ծերացեալ և ի դուռն գերեզմանին հասեալ: Երկու հիշատակարաններն էլ դնում ենք վերջին (1460) թվականի տակ:

** Շարունակությունը կարդալ «ԺԵ դարի հիշատակարաններին» Բ մասի 166 էջում (№ 209): Հիշատակարանը քաղել էինք Ղ. Փերղալեմյանի «Նստարք»-ից (էջ 206), որը թիրի էր:

593

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Աղեքսանդրիայի Պօղոս-Պետրոս եկեղեցի
«Սիրոն», 1958 թ., էջ 268—270Գրիշ՝ Հայրապետ
վայր՝ Երուսաղեմ

...Քանզի գրեցաւ սա ի աստուածակոխ սուրբ քաղաքս Յրուսաղեմ, ընդ հովանեաւ ամենայն սուրբ տնաւրինականացս Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, ձեռամբ նուաստ ծառայի ծառայիցն աստուծոյ բազմամեղ և անպիտան գրչի, որ ամաչեմ կոչիլ ի բարձրագոյն անուանէն եպիսկոպոս, զի ի դատապարտութիւն է ինձ անունս այս, այլ լոկ անուամբ կոչիմ Հայրապետ: Եւ ես անպիտան և անարհեստ գծողս, սկիզբն արարի այսմ լուսաբիղձ և կենակիր աստուածաւանդ սուրբ կտակիս ի ստոյգ և լրնտիր արինակէ ըստ կարի իմում գծագրեցի զսա ի լուսաւորութիւն մանկանց եկեղեցւոյ և առ ի յիշատակ հարեոր և համեստ և աղաթարայ մահդասի Իկտիշ ապաշխարողին, որ կայր ի քաղաքս Երուսաղեմ, ի վանսրբոյն Յակոբայ և աղաթէր յամենայն սուրբ տնաւրինականսն Քրիստոսի, ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց իւրոց՝ յիշատակ իւր, ծնաւդացն իւրոց և ամենայն արեան մերձաւորացն, հարն իւրոյ Յոհանիսին, և ժաւրըն իւրոյ Մուղալ-Խաթունին, մուղդսի Խաչերեսին, և հարն իւրոյ Ամիր-Ասլանին, և մարն իւրոյ Մեծխաթունին, Խաթունին, և եղբարցն իւրոց Էղկարին, Սինանին և Յոհանիսին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն իւրոց և երախտաւորացն, ամէն:

Դարձեալ կրկին յիշեցէք ի Քրիստոս ի վերոյ գրեալս ի սուրբ Աւետարանս՝ զհոգևոր մայրերն իմ Իկտիշն և Մեծխաթունն, և զհոգևոր եղբայրն իմ զպարոն Խաչերեսն: Եւ դարձեալ կրկնակի ես անպիտան և մեղաւոր ծառայս Իկտիշ, երես անկեալ աղաչեմ զբահանայդ... յիշեսցիք... զմեղաւոր ծառայքս զԻկտիշն, զՄեծխաթունն և զԽաչերեսն, որ ետու զսուրբ Աւետարանս գրել:

Յիշեցէք ի Քրիստոս զմուղդասի Խաչերեսն և զմայրն իւր զՄեծխաթունն, որ կամակից եղեն և աւգնական Աւետարանիս առնելոյ: Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի աստուածակոխ մայրաքաղաքս Երուսաղեմ, ի վանս որ կոչի Փրկիչ և ի մէջ հրեշտակակրան կրանաւորացս: Ի թրականիս Հայոց ԶԺԱ. (1462), ի կաթողիկոսութեան տեառն Կառապետի Կիլիկեցւոյ և ամենայն Հայոց: Արդ, աղաչեմ զամենեսեան որք հանդիպիք այսմ աստուածաւանդ սուրբ Աւետարանիս, յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաթս ձեր զԻկտիշ մղդսի, որ ստացաւ զսա ի հալալ վաստակոց իւրոց յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և ծնաւդաց իւրոց, և ամենայն մերձաւորաց:

Ընդ նմին և զանպիտան ծառայս զՀայրապետ՝ զգրաւդ սուրբ Աւետարանիս և զծաղկող յիշման արժանի առնէք: Այլ և զթղթի կոկող և զկազմող սուրբ Աւետարանիս զԱռաքել զկուսակրան և զձգնաւոր սուրբ արեղայն յիշման արժանի արարէք և դուք յիշեալ լիշիք...

Այլ և ծանուցումն լինի մեր հոգևոր մարն Իկտիշ մղտսին և մղդսի Խաչերեսին և իւր մարն մղդսի Խաթաթունին, քանզի շատէք թէ վար-

դապետն շատ դրամ էառ ի մենէ, հեռի ի ձեր հարկէցդ, աստուծոյ հրամանքն դրած է ի սուրբ Աւետարանդ, թէ գանձեցէք ձեզ գանձս յերկինս, որ ոչ ցեց ուտէ և ոչ ուտիչ ապականէ, այս Աւետարանս այն գանձն է: Դարձեալ, նման է արքայութիւն երկնից առն վաճառականի, որ գտանէ ոյատուական մարգարիտ մի, վաճառէ զամենայն ինչս, որ ունի և զնէ զմարգարիտն զայն. այս Աւետարանս այն մարգարիտն է: Դարձեալ, նման է արքայութիւն երկնից գանձի ծածկելոյ յագարակի, դոր գտեալ մարդոյ թաքոյց, և ի խնդութենէ անտի երթայ վաճառէ զամենայն ինչ, զոր ունի և զնէ զագարակն զայն. ագարակն աշխարհս է, այն գանձն սուրբ Աւետարանս է, որ սուրբ սրտիւ և հաստատուն յուսով գնեցիք ձեր հալալ վաստակաւք, ձեր հոգոյ առաջնորդն և ձեր հոգւոյ փրկութիւն սուրբ Աւետարանս է, որ տանի զձեզ ի կեանս յաւիտենից: Հոգևոր մայրն իմ Լկղիշ, որ խոստացար զպրանէ ասուիքն և յուղարկեցիր, խիստ մերկ էի և աղքատ՝ մեզիկ ծածկոյթ արարաք, արարիչն աստուած զքո հոգիդ զարդարէ լուսեղէն պատմութեանաւ ի հանդերձեալ կեանս, ամէն:

Մղզսի Քրիստոսատուրն որ շատ աշխատեցաւ և զԱւետարանդ բերի ձեզ, արարիչն աստուած իւրն վարձահատոյց լինի, զերանաւէտ ձայնիւ լսէ ինքն և իւր ննջեցեալքն, ամէն:

594

Ա Ի Ծ Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն

երուսաղէմ 1799

Գրիշ՝ Վարդան
վայր՝ Վան

603 ... Արդ, յանկ ելեալ կատարեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի Վարդան սուտանունն էրիցու, ի քաղաքս որ կոչի Վան, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Վարդան զօրավարին, ի թուականութեանս Հայոց ՋԺԱ. (1462), ի հայրապետութեան տեանն Զաւարիայի Հայոց կոթողիկոսի, որ յայսմ || ամի բերաւ աշ

604 սուրբ Հուսաւորչին յԱղթամար, և մերոյ աթոռակալացս տէր Յովաննէս Եղիսկոստացս:

Արդ, ահաշեմ զամենեսեան, որք հանդիպիք սմա յիշեցէք ի Քրիստոս զվերոյիշեցեալն զՍտեփանոս բարեպաշտ տանուտէրն, և զկենակիցն իւր զԹամար, և զորդիքն իւր՝ զփոխեցեալքն ի Քրիստոս, աստուածողորմի ասացէք Սանւլիւն, Մուրադիւն, Էվադիւն, Վարաքիւն, և Մուդամ֊
ֆաշիւն, և իւր տղայոցն Աւետիսիւն, և իւր կողակցին Խալիմ-Խաթունիւն, և իւր զաւակացն Թումիւն, և իւր կենակցին Թանսուխիւն, և որդոյն Մաւնուլիւն, և այլ տղայոցն Մարտիրոսիւն, և իւր կնոջն Խալիմ-Խաթունիւն, և տղայոցն Ատոմիւն, Աւագիւն, Յոնանիսիւն, և Յովանիսիւն, Մկրտչիւն և իւր կենակցին Մախրումչիւն, և որդոցն Մուրադիւն, և Ջանփաշիւն, և այլոցն, և քերցն Մէրիսիւն, և Խամաւորիւն, և Ստեփանոսի քերն Մուրաքիւն, և որդոյն Յովաննէսիւն, և Սօրղանիւն, և հոգևոր հօրն սոցիւն Լիւրակոսիւն, և Ստե֊
փանոսի հոգևոր որդոյն խոջա Խոսրովիւն, որ կամակից || եղև այսմ րարի գործոյս, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորք սոցա յիշեցէք և միամիտ

605

սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք: Եւ ինքն, որ հանգուցիչն է արդարոց՝ հանգուսցէ զսոսա յիւր երկնից արքայութիւնն ի գոգն Աբրահամու, և ղձեզ՝ զլրսողքդ և զկարգացողսդ, ամէն:

Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զՍտեփանոսն, և զամենայն արեան մերձաւորք նորա, և ղիս զմեղապարտ գծողս զՎարդան սուտանուն կրէց, և զիմ ծնողքն զՅովանէս քահանայ և զԶմբուք, և զեղբարքն իմ զԿոխեցեալքն ի Քրիստոս զԿարապետ քահանայն և զըՄէլֆէսէքն, և զըզորդիքն իմ զՆիկողայոս քահանայն, և զՅովանէսն և զԳրիգորն, և զհոգևոր որդին իմ զԿիրակոսն, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորս և ղերախտաւորքն մեր, և միամիտ սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք, և աստուած ձեզ ողորմեսցի, և նմա փառք յաիտեան, ամէն:

595

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4807

Յիշատակագիր՝ Կարապետ

194բ Ջպատուական կրօնաւորն զԱստուածատուր վանից հայրն, որ Ետուր վերըստին նորոգել զսուրբ Աւետարանս և զՏարեգիրքն, ղՄաշթոցն և ըզԳանձատետրն՝ յիշատակս հոգոյ իւրոյ՝ աղաչեմք որք հանդիպիք սոցա աստուած-ողորմի ասացէք Աստուածատուր կրօնաւորին, և իւր ծնողացն, և Վարդան կազմողին, և սակաւ գծողին Կարապետ բազմամեղիս, և աստուած ձեզ և մեզ և առաջին ստացողացն ողորմեսցի, ամէն:

Թվ. ՋԺԱ. (1462) նորոգեցաւ:

596

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ի

Երևան 5128

154բ Ի Թվականին Հայոց ՋԺԲ. (1463), ի կաթողիկոսութեան Սսայ տեառն Կարապետին և յԱղթամարայ տեառն Զափարիայ, որու ժողովեցաւ ի վերայ տեառն Գրիգորի էջմիածնի կաթողիկոսին, և գնաց առ Ճնանդան ղանն՝ տէր Թավրիզու, և ընկեց զտէր Գրիգորն յաթոռոյ էջմիածնին, և փոխեաց զաթոռն յԱղթամար*:

597

Ա Ս Տ Ո Ի Ա Ծ Ա Շ Ո Ի Ն Չ

Գ. Սրուանձտեանց, «Թորոս աղբար», Բ, էջ 300—302

(Կամախ, Ս. Թաղէոս առաքելոյ վանք)

Հետ. ստացող՝ Եգեկիէլ վայր՝ Աւագ վանք՝

Շնորհաւք ամենակալին աստուծոյ... և աջողութեամբ սուրբ տիրամաւր Աստուածածնին, սուրբ Կարապետին և սուրբ Առաքելոցս, և աղաւ-

* Զեռագիրն ընդօրինակված է 1635 թվականին: Այս հիշատակարանը, անտարակոյս, արտագրված է նախագաղափար օրինակից:

Թիւր սուրբ երջանիկ ռաբունայետին Յովանիսի, և նորին աշակերտի Ստեփանոսի, և Յոնան եպիսկոպոսի, և համարէն սրբազան եղբարց մերոց, որ կան ի յայսմ լսարանիս, որոց անուանք սոցա զրեալ են և զրին ի դպրութեան կենաց՝ ի մեծամեծաց մինչեւ դիոքոնոս, որ անղաղար աղաթիւք բաղխեն զգրունս ողորմածին և բարեբարին աստուծոյ:

Ես... վերջինս ի գրոց աշակերտաց՝ Եզեկիէլս, և իմ հոգեւոր որդեակ Սիմէոն ցանդացող եղաք այս սուրբ Աստուածաշունչիս հին և նոր կտակարանաց, և ըստ իմ փափաքանաւք և ջանիւ ստացաք զսա և եղաք ի սուրբ անապատս ի յԱւագ վանք...

Յիշեսցիք զծերունի, զմաքրամեղս, զհեզահոգի և զընտրեալ զԹաղէոս քահանայն, և զպարկեշտ և զբարեմիտ ամուսինն իւր... զմեր հոգևոր ծնողսն, որ և նոքա աշխատ եղեն ի դինս սուրբ գրոցս, և զիւրեանց հոգւոյ բաժինն յիշատակեցին ի սուրբ Աստուածաշունչիս...

Յիշեցէք զխաւճա Սուրբանշահն և զիւր որդին զխաւճա Պակին՝ զԱմասացին, որ կամեցան և շարաւթով վաճառեցին, աստուած յիշէ զնոքա ի բարին*:

598

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 2418

Գրիշ՝ Միգայել
վայր՝ Հունձֆ գիւղ

111 ա Արդ, գրեցաւ եղանակաւոր տառս և լուսազարդ երգարանս ի թուականիս Հայոց** ամի, ի երկիրն Քաջբերունի, ի գիւղս Հունձֆ, ընդ հովանեաւ սուրբ Սարգսի զաւրաւարին և Հստեփանոսի Նախավկաի, ի հայրապետութեան Զաֆաւիայի, ի յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս Մեծորայ Հստեփաննոսի վարդապետի. յուսամք յաստուած, որ պահէ զնայ անփորձ կենաւք մինչև ի խորին ժերութիւն, ամէն, և ետ աստեացս ելանելոյն ընդ սուրբ վարդապետաց գասուն դասակից առնէ, ամէն:

Արդ, աղաչեմ զամենեանս սիրովն Քրիստոսի զընդերձողսդ, յիշման արժանի առնել վերոյ յիշեցեալ ստացող տառիս: Արդ, գրեցաւ ձեռամբ Միգայելի անարժանի և անիմաստ գրչի, և իմ անընդունակ և անիմաստ գոլով յարուեստ գրչութեան և բաղում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ գրեցի անարժան ձեռք իմաւք ընտիր և ըստոյգ արինակէ հուկ կոշեցեալ: Ով զմեզ յիշէ, յիշեալ լիցի առաջի անմահ գաւին Յիսուսի Քրիստոսի:

* Հիշատակադրութիւնն անթվական է, բայց Ավագ վանքում սովորող Եզեկիէլը՝ այս հիշատակարանի շարագրողը՝ հիշատակված է նաև 1464 թվականին, Ավագ վանքում, Ստեփանոս գրչի գրած չափածո հիշատակարանում (տե՛ս ԺՆ դարի հշտկ., Բ, էջ 208):

** Թվականը չնշված է և գրված ՊՄՆ. (1406), որ կեղծիք է: Այստեղ հիշատակված Զաֆարիա կաթողիկոսը՝ նշանավոր Զաֆարիա Աղթամարցի է, որ աթոռակալել է 1434—1464 թթ., ուստի հիշատակարանի գրութիւն հնարավոր տարեթիւր 1464-ն է: Գրչի մյուս հիշատակարանը տե՛ս այս ժողովածուի Բ մասի 178—179 էջերում:

599

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երևան 4211

Գրիչ՝ Խառայել

529ր 3իշատակ է գիրքս Խառայելին, Միֆայելին, Առաֆել վարդապետին: Ես Խառայելս տուաք զգիրքս Սարգիս վարդապետին, յիշատակ մեղ և ծնողաց մերոյ...
Թվին ԶԺԴ. (1465):

600

Ճ Ա Շ Ո Յ

Նփկոմենդիա 19. Ստ. Յովակիմեան, Յուդակ (անտիպ), էջ 112

Գրիչ՝ Ջաւրվար
վայր՝ Տիրիկ

ա

Արդ ի յանգ ելեալ աւարտեցաւ քրիստոսահիմն և առաքելախօս, մարգարէաշէն և հոգիաբոյժ այս տառս ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ զրիչ Ջաւրվար սուտանուն իրիցուն.

Արդ, գրեցաւ սա ի թվ. Հայոց ԶԺԴ. (1465) հոկտեմբեր ամսոյ ի ԺԱ. (11), ի քաղաքիս, որ կոչի Տիրիկ, ի սպասաւորութիւն սուրբ Սարգսի զինաւորին: Արդ աղաչեմք զձեզ, ով սուրբ ուղղափառ մանկունք, որք հանգիպիք սմա կարդալով կամ արինակելով, յիշեսցիք զանարժան զծուղըս, և զծնաւղս իմ զՍտեփաննոս քահանայն և զՆարմէլիֆն: Եւ բաղում երախտաւորութիւն ի վերայ մեր զտէր Գրիգոր* որ աւգտեցաք ի նմանէ զգրոց բովանդակ զկատարիւն և զկապելն: Աստուած ըստ աշխատանացն զերկնից արքայութիւն պարգեւեցէ իւր, ամէն**:

բ

Ես Ջաւրվար հոգով տկար
Եւ մարմնով յոյժ ապիկար,
Ձձեզ աղաչեմ միշտ անդադար
Եւ պաղատիմ շրտասուաբար,
Յորժամ զգիրս ընթեռնուս մտառաբար,
Ձիս յաղաթից մի մոռանար,
Ձտէր ողորմին լիակատար
Տուր ինձ բաժին սրտիդ յաւժար,
Եւ տէր առատ և բարեբար
Ի ձեզ գթութեան իբր հայրաբար:

* Հաջորդ բառը չի կարդացվում:

** Այս հիշատակարանից համառոտ մի հատված, քաղելով Մ. Տեր-Մովսիսյանի Յուդակից, հրատարակել ենք մոդովածուիս Բ մասում (էջ 241):

601

Ա Ի Շ Ա Ր Ա Ն

3. Քոստան, Ցուցակ Արժնեան վարժարանի 13, ՀԱ, 1961, սյուն. 130

Գրիշ՝ Հայրապետ
վայր՝ Նուրագալիք

ա

361ա Աստանաւոր յանկ ելեալ աւարտեցաւ... Աւետարանս այս ի թուարե-
րութեան Հայկազեան տումարիս ԶԺԴ. (1465) ամիս, յանառիկ եւ տիրա-
խնամ քաղաքս ||| Վաճ, ընդ հովանեաւ սուրբ Խաչիս և սուրբ Սարգիս
զօրավարիս, և ի հայրապետութեան տեառն Ստեփաննոսի կաթողիկոսի,
ի դռն և ի վշտալից ժամանակիս, յորում ի խիստ և ի նեղութեան և ի
չար ծառայութեան կամք ազդին նետողաց, զի յոյժ կեղեկ և կեղևրեկ
զազգս քրիստոնէից, Զոր տեսեալ զայս սուրբ աստուածախաւս և զու-
սափայլ և զպատուական մարգարիտս և ցանկացաւ այս հոգեկեցոյց
սուրբ Աւետարանիս աստուածասէր և պայծառացեալ հոգով և վառեալ ի
սէրն աստուածային Ուսիմաֆոս՝ որդի Սահմալորին, և ստացաւ սա յիշա-
տակ հոգոյ իւրոյ, և ծնողաց իւրոց՝ Խարն Սահմալորին, և ի տղաոցն
Փաշարէկուն, և Տիրանց-Հաթունին, և Դունարէկուն, և հարազատ եղբաւ-
րն Դուլիփաշին, և Դուլբուղին, և ամենայն արեան մերձաւորաց՝ կենդա-
նեաց և հանգուցեւոցն ի Քրիստոս:

Արդ, աստուած աստուծոյ և տէր տերանց յորժամ եկեսցէ նստի յա-
թոն փառաց իւրոց և կոչէ Ուսիմաֆոս, և զկողակիցն Խաթունջան, և զուր
հայրն և զմայրն և ըզեղբայրք, առհասարակ, ամէն: Դարձեալ երես ան-
կեալ ազաչեմ զսրբութիւնս ձեր, որ լի բերանով և ուղիղ սրտով և լիակա-
տար միտով և բոլորախաւս լեզուով աստուած-ողորմի ասացէք Ուսիմա-
ֆոսին, և ծնողացն՝ հայր Սահմալորին, և կողակցի Ուրուջանին, ... հա-
րազատ եղբարն Դուլիփաշին, և Դաշրէկին, և ուրանց տղաոց տէր Յովա-
նէսին, և Դսուտոջանին, Խաւալին, Զարգարին, և կողակցին ուրախ յ
Շահգալին, և Դզլարհանին, և Նարգըզին, և հոգորդին՝ Էնկիբէկին, և Մե-
լիսսէն, և հօրեղբարորդին Մէլէֆգատին, Ամինըլջաւալ զուր տղայ, և
ամէն արեան մերձաւորս... Եւ դարձեալ յիշեցէք ընտրայցալքի քահա-
նայք ըզտէր Զաֆարայն և տէր Աստուածատուրն, որ կան ժրաջան ի դուռն
սուրբ Գէորգայ, կարգան և հնամ տանին ի վերայ սուրբ Աւետարանիս, զի
կացցէ սայ ի դուռն Գէորգ զաւրավարիս, ամէն:

Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս Ուսումաֆոսի քվերքն՝ Թեկլիանէն,
և Դայանէ, և զՄարտիանէն, և Շուֆան-Հաթուն, և Ուլիսուլթան, ամէն:

Բ

ԶՀայրապետ մեղաւոր գծողս միով աստուած ողորմի ասա և աս-
տուած քեզ ողորմեսցի, ամէն:

* Այս հիշատակարանից միայն երեք տող արտատպել ենք "ԺԵ" դարի հիշատակարաննե-
րի» Բ. մասում (էջ 239)՝ քաղելով Ն. Ակինյանի «Գաւազանագրքից», Այժմ ներկայացնում
ենք լրիվ:

602

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

«Սիրոն», 1866 թ., 1—2, էջ 99

Վալր՝ Դէմ յանդիման գեղջն
յԱրամու սր. Դէորգ

...Ի յաշխարհս Շամեայ ի յերկիրս Սաղունեանց ի վանս սուրբ Աստուածածնի, ընդ հովանեաւ սրբոյն Գէորգայ՝ դէմ յանդիման գեղջն յԱրամու, Թվին ԶԺԵ. (1466), Թումա եպիսկոպոս և Սիմէօն քահանայ Մանգեանց եկեղեցոյ:

603

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 9858

ա

Գրիչ՝ Գրիգոր Աթաբեկենց
Վալր՝ Արգելան

...Ուստի և տեսեալ զսորա անճառ փրկագործութեան խորհուրդ, և զանճառելի աւետիքն, և զահագին սպառնալիքն՝ ամենախմաստ և հանճարեղ գիտնականն // Մի՛նաս ծաղկաւղն, որ յար և նման է Բերսելիէլի նկարողին տապանակին, որ և ստացաւ զսա ի հալալ՝ և ի քրտնաջան վաստակոց իւրոց՝ յիշատակ իւր, և ծընաւղաց իւրոց՝ հարն Մախքումին և մարն Մըսը-Մէլիֆին, և քրւերն Խուքլու-Մէլեֆին, և զաւակին Յակոբ կրանաւորին, և Դովլաքիւն, և քեռուն իւրոյ ուսուցչին Յակոբ եպիսկոպոսին, և քրւերն նորին Դովլաքիւն, և Գրիգոր կրանաւորին, եւ ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց: Արդ, որք վայելէք յամէնառատ սեղանոյս, լիակատար սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք Մի՛նաս ծաղկաւղին, և Յակոբ // կուսակրան արեղային, և ամենայն վերոգրելոցս, որ ի սմա գրեցաւ, ամէն:

Եւ արդ ես՝ յետինս ի կարգաւորաց և անարժանս ի մանկունս եկեղեցւոյ և անխմաստս ի գիրս գրչաց Գրիգոր Աթաբեկենց, շնորհիւ տեսուն սկսայ և ողորմութեամբ նորին կատարեցի զսուրբ Աւետարանս ի թուականիս Հայոց ԶԺԵ. (1466), ի վանքս որ կոչի Արգելան, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Ստեփանոս վարդապետի Յուսկան որդւոյ, և այլ սրբոց, որ աստ կան հաւաքեալ:

Դարձեալ, յիշեցէք զՄկրտիչ վարդապետն մեր զԱլբեկէնցն, որ բաղում երախտիք ունի ի վերա մեր, և զԹումայ ռաբունապետն, որ բաղում սէր ու/նէր ի վերա իմ, և զմիւս Մկրտիչ վարդապետն՝ զընկերակիցն իմ, և զԽաչատուր արեղայն, որ շատ սիրով հոգւոյն ի միասին կացաք և ծառայէր մեզ միամտութեամբ, և զՍտեփանոս կրանաւորն, որ առնէ մեղսէր և ընդունելութիւն, և զայլ ամենայն երախտաւորն մեր յիշեցէք ի Քրիստոս:

Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և զամէնալի սեղանէս, լի սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք Մի՛նաս ծաղկողին, և ծնաւ-

ղացն նորին Մախքումին և Մըսըր-Մէլէֆին, և Յակոբ կրահաւորին, և ամենայն արեան մերձաւորաց նոցին, ամէն:

Բ

Ծաղկող՝ Միքայիլ

365ր Դարձեալ ես՝ Միքայիլ ծաղկողս՝ ստացող սուրբ Աւետարանիս ևրես ի գետին գնելով աղաչեմ զմանկունսդ || սուրբ Եկեղեցոյ, որք սպասաւորէք անգին մարգարտիս կարգալով կամ արինակելով, լավ սրտով և վասն սիրոյն Քրիստոսի պահեցէք զաստուածային գանձս, զի բազում շարժարանաւք և աշխատութեամբ լըմնեցաւ* և զաստուած-ողորմին յովով և անխափան ասացէք, զի և զձեզ ողորմեսցի Քրիստոս իւր միտ անգամ գալուստն: Ամէն եղիցի, և զիցի:

Գ

Կազմող՝ Վարդան

Եւ դարձեալ յիշեցէք աղաւթս ձեր զՎարդան վարդապետն՝ զկազմաւ սուրբ Աւետարանիս, որ յար և նման է կազմողի տապանակին, զի լաւ և զեղեցիկ կազմեց զսա տկար և ծեր անձամբն. և ուղիղ սրտիւ և ի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք Վարդանին և ծնաւդացն նորին ամէն: Եւ զեաշատուրս մեղաւորս սակաւ գրիս:

604

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Յ. Քօսեան Յուլի Կարնոյ գիւղերու, 7, ՀԱ, 1963, էջ 34

Գրիչ՝ Մկրտիչ

վայր՝ Խլաթ, Մատենադարան

Որոյ ցանկացաւ եղեալ բարեմիտ և ողջախոհ տանուտէրն Մկրտիչ, և եղբայրն Աստուածատուրն, և Յովնանէս եղբայրն, որ փոխեցեալ է ի Քրիստոս, և Մկրտիչն, և Սաղղաթ-Խաթունն՝ կողակիցն իւր, և ծննաւդաց նոցին՝ Ամիր-Սարգսին և Նունոյֆարին, և եղբարն Մելքեսեդիկն, և քուրոջն Դովլաթին, և հօրեղբարն Կիրակոսին, ...և Մկրտիչ ծնողացն, ...և Հրոնիսիմին, և զաւակաց նոցին Մխիթարին, Խոթլու-Խաթունին և Հեռապետին, որ քարով նախատակեցաւ, և Մկրտիչն, և Յովնանէսին, և որդոյ նորա Ստեփանոսին, զոր տէր աստուած ընդ երկայն աւուրս անէ: Եւ Աստուածատուր յուն, և հօրն Ղազարին, և կողակիցին Փաշա-Մելիֆին, և զաւակաց նոցին՝ Իգնատիոսին, և Միքայելին, և Յովնանէսին, և քուրոջն Մարգրետին:

Եւ արդ, աղաչեմք զամենեան, որք հանդիպիք սուրբ Աւետարանիս կարգալով կամ արինակելով, յիշեցէք յաղաւթս ձեր ստացող սուրբ Աւետարանիս զՄկրտիչն, և զկողակիցն իւր Սաղղաթ-Խաթունին...

Եւ արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի Խլաթ քաղաքի, ընդ հովանեաւ Մատենադարանի սուրբ Աստուածածնին, սուրբ Սարգսին և սուրբ Գէորգոսն,

* Ձեռագրից հանված և այլ նկարիչի կողմից նկարված ու տեղադրված են առաջին երեք ավետարանիչների նկարներն ու ավետարանների առաջին թերթերը: Բացակայում են նաև սկզբի տերունական նկարները: Միասին պահպանվել են Հովհաննես ավետարանիչի նկարը, լուսանցազարդեր ու լուսանցանկարները:

ձեռամբ յոգնամեղ և անիմաստ գրչի Մկրտչի սուտանուն քահանայիս, յամի ԶԺԵ. (1466) թուականի, ի հայրապետութեան տեառն Ստեփաննոսին էջմիածնի կաթողիկոսի, որ այս ամ հաստատեցաւ շնորհաւ աստուծոյ:

Արդ աղաչեմք զամենեան, որք հանդիպիք սմա կարդալով, յիշեցէք յաղաթս ձեր արարող սուրբ Աւետարանիս զՄկրտիչն. և Սաղղաթ-Խաւրուն, և զարեան մերձաւորք իւրեանց, և արհեստակոպոսիս մերոյ տէր Յովաննիսին, և ... տէր Կիրակոսին, տէր Վարդանին, տէր Սարգսին, տէր Յովաննիսին, տէր Յոնանին, և սարկաւազ Յովաննիսին, այլ և զիմ արքինաւոր վարպետն զՅովաննիս քահանան յիշեցէք ի Քրիստոս, որ բազում աշխատութեամբ ուսոյց զիս: Հնդ նմին և զիս զմեղաւք լցեալ գրիչս զՄկրտիչ սուտանուն քահանայ, այլ և զիմ ծնողսն յիշեցէք ի Քրիստոս: Ով որ կարդա ու զաստուած-ողորմին ևս է՝ Քրիստոս իրեն ողորմի ամէն:

Եւ արդ ևս Մկրտիչ և Կողակիցն իմ Սաղղաթ-Խաւրունն տիւրն զԱւետարանս սուրբ Աստուածածնի ի դուռն, որ կենա ի ձեռն տէր Կիրակոս հերպետին, և տէր Վարդանին, և տէր Սարգսին, և տէր Յովաննիսին, և տէր Յոնանին, և ով ծախէ կամ գրաւկանէ՝ զմասն զՅուգային աւցէ և զխաչահանացն և զկայենին, ամէն:

Եւ արդ աղաչեմ զձեզ, ո՛վ եղբայրք, անմեղադիր լերուք, զի կարս մեր այս է, Քրիստոսի մարգասէրին փառք յաւիտեանս ամէն:

605

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երուսաղէմ 1784

Գրիչ՝ Յակոբ

վայր՝ Գովիստան, ու է վարդաւտ գիւղ

- 408 ... Շնորհիւ տեառն Յիսուսի Քրիստոսի սկսայ և նորին ողորմութեամբն կատարեցի զքրիստոսահիմն և զառաքելաշէն հոգիաբույր նուագս յանուն Մաշտոց վարդապետին, ի թվականիս Հայոց ԶԺԵ. (1466), ի լաւ և լընտիր արինակէ, ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի Յակոբի՝ ծոյլ և մեղսասիրի, ի գելոս որ կոչի Գովիստան, որ է վարդաւտ ի հայրապետութեան տեառն Թումայի Աղուանից կաթողիկոսի, ի խնդրոյ Բարիոզ կրանաւորի՝ հեղահոգի, բարեմիտ և աղքատասիրի և ժիր մշակի, յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց, և ամենայն ի ընդանեաց իւրոց՝ մեծի և փոքու, կենդանեաց և նշեցելոց իւրոց, և Քրիստոսի փառք յաւիտեանս, ամէն*:

* Սուրբ Ժողովածոյի Բ. մասի 306 համարի տակ (էջ 246) տպագրված է այս հիշատակարանի համառոտագրութիւնը:

606

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղիմ 3133

Նորոգող՝ Հայրապետ
վայր՝ Տաութայ գիւղ

- 511 Վերրատ[ին] նորոգեցաւ աշխարհալուր և աստուածախաւս սուրբ Աւետարանս ձեռամբ Հայրապետ եպիսկոպոսի, ի թվականութեանս Հայոց ԶԺԶ. (1467), քանզի հնացեալ ի վաղուց ժամանակաց ի յանաւրինաց ձեռն էր անկեալ, քակել էին և ցրուն և կեղեցուց մէջն՝ ի գեղոս, որ կոչի Տաութայ և հրեշտակապետին աշուն և կեղեցին: Այլ տաջիկ քակել էին և իջուցել դարսինսն, և մեք հանդիպեցաք և վերստին նորոգեցաք զԿ[եղ]եցին և զԱւետարանս և եղաք ի Սիրոն, յաղագս փրկութեան հոգւոյ իմոյ և յիշատակ ծնողաց իմոց: Ո՛վ սուրբ մանկունք և կեղեցոյ, որք հանդիպիք այսմ կենսաբեր սուրբ Աւետարանիս տեսանելով կամ || տեսանելով՝ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զմեղաւոր ծառայս, վասն զի բաղում աշխատանաւք կարացար շինել, և բնակիչք գեղջիս, որ կերակրեցին զմեզ ի բաղում աւուրս: աստուած, որ մաքրասէր է, առատ է ի տուրս՝ վարձահատոյց լինի և պահեսցէ ընդ երկայն ամուրս, հանդերձ զաւակօք իւրեանց:
- 512

607

Հ Ա Շ Ո Յ

Նիկոյեմիա 19, Ստ. Յովակիմեան, Ցուցակ (անտիպ), էջ 106

Ստացող՝ Ճովաճ
վայր՝ Սեբաստիոս

Ի թվ. ԶԺԶ. (1467) բերաւ աստ: Յիշատակ է սուրբ գիրքս մղտնսի Ճովանին, ի քաղաքին Սեբաստիոյ, ի Շուկայի մահալայս, ի դուռն սուրբ Լևոնտաճաճին և կեղեցոյ, անշինջ յիշատակ իւր և իւրոցն ամենայնի: զստեբացն Պաղտատին և Մըսէ, և եղբարն Մելիքշին, և եղբար որդոցն Ակնեւին և Միքայելին և Ամիր-Սարգսին և Ամիր պեկին, և թոռին Հայոցին և Ուռումին, Իկտիշին և ամենայն հանգուցելոց առ աստուած: Եւ խնամով պահողքն արհնին յաստուծոյ և ապականաւորն սորայ ապակ[ան]ին ի կենաց դրոյն ամէն**...

608

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Զ. Ոսկեան, Տրապիզոնի վանքերը, ՀԱ, 1961, սյուն. 275

Գրիչ՝ Աւետիք
վայր՝ Պոնտոս

Գրեալ ի թվին ԶԺԵ. (1468), ի Պոնտոս, որ այժմ Տրապէզ, ընդ հովանեաւ Ամենափրկչի, Յովհաննու Մկրտչի և սուրբ Խաչի, ի պարոհնու-

* Կրկնված է:

** Սույն ժողովածուի Բ. մասում տե՛ս այս հիշատակարանից երկու տող (էջ 265, հիշատակարան № 338):

թեան խոնդքարին, ի հայրապետութեան Արքստագէսի էջմիածնի. յեպիս-
կոպուստութեան տեառն Յովնանիսի, որ այսմ ամի փոխեցաւ:

Գրիչ Աւետիք աբեղայ, որդի Առաքել ոսկերչի և Մարիանէի. ստա-
ցող պարոն Վարդան, որդի Եւաչէի և Շահնուբարի:

609

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Տ. Պալեան, Յուցակ Կեսարիոյ, էջ 73

Հիշատակագիր՝ Վարդան
վայր՝ Սիւս

ա

145ա Զատացաւդ սուրբ Աւետարանիս զԳրիգոր Տաւրեկեց և զԺնաւդս
իւր յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած զձեզ յիշէ, որ զնեաց այս սուրբ
Աւետարանս ի յանարէնաց ձեռաց, ի թվին 201է. (1468):

բ

235բ Զվերջին ստացաւդ սուրբ Աւետարանիս զԳրիգոր Տաւրեկեց, ի
զԺնաւդս իւր, և զորդին իւր զՀեթումն յիշեցէք ի Քրիստոս, և աստուած
զձեզ յիշէ, որ զնեց զայս սուրբ օետարանս ի յանարէնաց ձեռամբ, և
դարձեալ կը դնէ ի սուրբ Ընամանոս: Աղաչեմ զհանդիպողք յիշել ի տէր
զվերոյգրեալդ՝ զԳրիգոր Տաւրեկեց, և զիս՝ զՎարդան դպիրս, որ զսակո
դիրս գրեցի և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

610

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 10283

ա

Կաղմող՝ Արամ
վայր՝ Պաւնդս

225ա Զվերջին կաղմաւդ սուրբ Աւետար[ան]իս զաստուածասէր և դբարե-
պաշտ մանուկն զՇամշատին ոսկէդործն, որ ետ վերստին նորոգել զցան-
կալի սուրբ Աւետարանս մեծաւ յուսով և եռափափաք սիրով, ի պահպա-
նութիւն աստուածապահ կենաց իւր և զաւակաց, և բարեխաւս հոգոյ և
մարմնոյ իւրոյ, եւ յիշատակ ծնաւդացն իւր՝ հարն Ֆախրատինին և մաւ-
րըն Համա-խաթունին** և ամենայն արեան մերձաւորացն:

Արդ, որք հանդիպիք սուրբ Աւետար[ան]իս և դրիս յիշեցէք յաս-
տուածահաճոյ աղաւթս ձեր զոսկէգործ Շամշատին Բաբերդացին, և
ծնաւդսն իւր, և դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, որ է
աւրհնեալ յաւիտեանս, ամէն:

* Զեռագրի 145բ էջի հիշատակագրութիւնից (1601 թ.) պարզվում է, որ այդ եկեղեցին
գտնվում էր Սիւս քաղաքում:

** Մնողների անվան տեղերը բաց էր թողնված, լրացրել ենք Բ. հիշատակարանից:

Հնդ նմին յիշեսցիք և զԱլէխանոս քահանայն, զորդի նուրայել աղաին, որ յորդորելով մասնակից եղև կազմութեան և պայծառութեան սուրբ Աւետարանիս:

Կազմեցաւ ցանկալի սուրբ Աւետարանս ձեռամբ յոգնեղկելի և անարժան Արամ կրանաւորի և պիտականուն վարդապետի, ի քաղաքիս Պաւնդուի, ի դրան սուրբ Ամենափրկչի: Յիշողքդ զմեզ ի բարի յիշեալ լիջիք առաջի Յիսուսի: Թվին ՋԺԷ. (1468), և յամսեանն յունիսի և Հոտոյ մեհնկի:

F

Ստացող՝ Շամշատին Բաբերդացի
վայր՝ Կողոմնիայ

225բ

Զվերջին ստացաւ սուրբ Աւետարանիս զպարոն Շամշատինն աղա-
ւելմ յիշել յաղաւթս ձեր, ո՞վ մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, որ ստացաւ
զԱւետարանս ի հալալ արդեանց և յարդար վաստակոց իւրոց, և բերեալ
ի քաղաքս Կողոմնիայ, որ արդ ասի Ղաւաւսար, և ետ եկեղեցի սուրբ Աս-
տուածածնին՝ յիշատակ իւր, և ծնաւոյցն իւրոց՝ Ֆախրատինին և Հումա-
հաթունին, և կենակցին իւրոյ Կուլֆանին, և ամենայն արեան մերձաւո-
րաց իւրոց: Եւ մի ոք իշխեսցէ հանել զսուրբ Աւետարանս ի դրանէ սուրբ
Աստուածածնիս՝ յիմոց և կամ յաւտարաց՝ իմ է ասելով, ծախելով կամ
զրաւելով, կամ այլոց բաշխելով: Եւ ով ոք յանդգնի և ձեռնամուխ լինի
ազահութեամբ ի սուրբ Աւետարանս՝ զպատիժն Յուդայի և զԿայենի առ-
ցէ:

Արդ խնամով պահողքն արհնեն յաստուծոյ ի սուրբ Աստուածած-
նէն և յամենայն սրբոց, ամէն:

611

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Անթիլիաս 83

Գրիչ՝ Յակոբ
վայր՝ Խարբերդ

199ա

... Կատարեցաւ Մաշտոցս ի թվ. ՋԺԷ. (1468), ձեռամբ բազմամեղ
և անարժան քահանայիս Յակոբայ, ընդ հովանեաւ սրբոյն Սարգսի զաւ-
րավարին և որդւոյ նորա Մարտիրոսի, ի թաղս [որ] կոչի Սինամուտ. ի
քաղաքիս Խարբերդ. ի կաթուղիկոսութեանն տեառն Արիստակիսի, և յե-
պիսկոպոսութիւնն տէր Սիմէոնի և տէր Առաքելի: Արդ, աղաւելմ զձեզ
զամենեան, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զՅակոբ քահանայս,
և զծնաւոյն իմ զԳրիգորն և զԹանսուխն, և զեղբարքն իմ զԿաւապետ բա-
հանայ և զՄուրատ, և զերկու Յովանէսն, և զերիցակիւնն զԹուրվանդայ, և
զորդին մեր զԴիւռոյի, զՄկրտիչ, զՍարգիս, զԳրիգոր, զՄաքիմէն, զՈւս-
տիանէն, զՊօղոս, և զՄկրտիչ և աստուած-ողորմի ասացէք բոլորով սրտիւ:
Եւ Քրիստոս աստուած զձեզ յիշէ յիւր միւսանգամ զալուստն, ամէն: Եւ
յիշեցէք զվարդապետն իմ զտէր Աստուածատուր եպիսկոպոսն:

612

ԱՂԵՐՍ ՄԱՂԹԱՆԱՅ Ի ՍՐԲԱՏԵՂԻՍՆ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ
ՎԱՐԴԱՆԱՅ ՄԱՐԱԹԱՅԻՈՅ

Երուսաղէմ 1662

Գրիշ՝ Մանէլ
վայր՝ Երուսաղէմ

ա

163բ ... Արդ, գրեցաւ սա ի սուրբ և յաստուածակոխ քաղաքս Երուսաղէմս, ընդ հովանեաւ սուրբ հրեշտակապետաց Գարբիէլի և Միքայէլի և ամենայն երկնաւոր դարաքնն, որ է տեղի շարշարանաց փրկչին, ուր վառաջինն ապտակեցօ, այլ և աստ էջ Քրիստոս երկնաւոր դարաքնն ի փոխումն տիրամար և վասն [այդ] ասի սուրբ Հրեշտակապետք: Կրդ, գրեցաւ սայ ի թվիս Հայոց ԶԺԵ. (1466), ձեռամբ մեղաթափ և անարժան և ախմար գծողիս անսլիտան Մանելի, ի խնդրոյ Աբրահամ քահանայ[ի]՝ հար վանից սուրբ Յովաննու յ Մրկրրտշին Լեոնակողմանն, ի սլաւոճառս աղաթից և ի մխթարութիւն հոգեւոր:

բ

217բ ... Քանզի դրեցաւ սայ ի սուրբ և յաստուածակոխ քաղաքս Երուսաղէմ, առ դրան սուրբ Հրեշտակապետացս, ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի Սարգիս անսլիտան ծառայի՝ սպասաւոր սուրբ Հրեշտակապետացս, ի յիշատակ և ի վայելումն սրբասէր կրանաւորին Աբրահամ արեղին՝ սպասաւոր սրբոյն Յովաննու Լեոնակողմանն, զոր և վայելիլ, տայլ նմա տէր աստուած երկարեալ ամաւք և առաքինասէր վարուք և մաքուր մտաւք յ և սրբամիտ [խոր] հրդով և լուսափայլ աղաթիւք՝ ի փառս Քրիստոսի աստուծոյ, ամէն:

218ա Ո՛վ մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, աղաչեմ զձեզ որք հանդիպիք սմա տեսանելով, ուսանելով և կամ արինակելով, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զԱբրահամ քահանայ՝ հանդերձ ծնաւդաւք, և զիս՝ զանսլիտան գրիշս՝ հանդերձ ծնաւդաւք, ամէն:

Ի թվականիս ԶԺԸ. (1469), մայիսի ԺԵ. (15):

613

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 3427

Գրիշ՝ Յովանէս Մանկասարեց
վայր՝ Արեւել

...Եւ արդ տեսեալ զսորա անճառելի աւետիքն և զահագին սպառնալիքն և զամենեցոսն փրկագործութեան խորհուրդ աստուածասէր և հաւատարիմ ծառայքն աստուծոյ Ամիր-Սարգիսն և Հայ-Խաթունն, և

ստացաւ զանառիկ մեծութիւնս և զփարթամ հարստութիւնս զմարգարտաշար սուրբ Աւետարանս՝ զլուսատուս հոգւոց և զբաւիշխ մեղաւորաց, յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և բարեպաշտ ծնաւդաց իւրեանց՝ հարցն Յովանիսին և Ստեփաննոսին, և մարն նոցա Շամշա-Խաթունին, Ղադամ-Ղուրլուին և ամենայն արեան մերձաւորացն։ Վասն որոյ, որք վայելէք և տեսանէք զտէրունեան սուրբ Աւետարանս, ուղիղ սրտիւ և լի բերանիւ աստուած-ողորմի ասացէք ստացողի սուրբ Աւետարանին՝ իմաստուն և ոյատուական ծառային աստուծոյ Հայ-Խաթունին, և ի ոյարժանաց եղբարցն քաջ և արի բարունոյն Ներսէս վարդապետին, և աէր Ռստակէս իմաստուն և բանիրուն կրօնաւորին, այլ և հանգուցեալ եղբարցն Արամին և Վրթաւնիսին, և իւր բարի դաւակացն Խալիֆին և Բեկուն, և մօրն Եղիսաբէթին։

Եւ արդ ես՝ յետնեայս ի կարգաւորաց և անարժանս ի քահանայից և անիմաստս ի գրչաց Յովանէս աշխարհի երէց, ոչ ունելով իշխանութիւն հսկի ի սուրբ Աւետարանս, այլ յուսալով ի ներողութիւնն աստուծոյ, ահիւ և երկիւղիւ սկսայ զսուրբ Աւետարանս, և բազում զգուշութեամբ աւարտեցի կաման աստուծոյ և աւգնականութեամբ հոգոյն սրբոյ, յորում է մեծ թուականն Հայոց ԶԺԸ. (1469)։ Եւ է թաղաւոր աշխարհիս Ուզուն-Հասսան, որ [սպան] սուլթան Զահանջան փաթշահն և յայս աւուրքս փախոյց զՀասսան-Ալին և կոտորեաց զքաղաթէն և սպան զսուլտան Բուսայիդն, և տիրեաց աշխարհիս՝ ի Շամսա ղոննն մինչև ի Խոռասան արար ընդ իւրում իշխանութեան։ Եւ է կաթողիկոս ի սուրբ էջմիածինն տէր Ռստակէս քաջ և արի հովին Հայոց։

Յայսմ ամի աւարտեցաւ սուրբ Աւետարանս յիշատակ Ամիր-Սարգրսին, և կողակցին Հայ-Խաթունին, և եղբարցն Դանաբէկին և Շաֆաբէկին, և ամենայն արեան մերձաւորացն։

...Այլ ես անարժան գրիչս զիմ երեսս ի գետին ղնելով աղաչեմ աստուած-ողորմի ասել ինձ, և ուսուցչին իմոյ աշխարհալոյս վարդապետին Թումայի, և ծնաւդաց իմոց Մանգասարին և Փաշամէլիին, և կենակցին իմոյ՝ ղնացելոյն առ աստուած Շուֆրանին, և ամենայն երաւտաւորաց իմոց, և Քրիստոս աստուած, որ առատն է ի տուրս բարեաց, ձեզ տացէ զիւր առատ ողորմութիւնն, ամէն։

Գրեցաւ և աւարտեցաւ սուրբ տերունական Աւետարանս յերկիրս Քաջբերունի, յԱրնէջ քաղաքի, ի ղուռն սուրբ տաճարիս Գէորգայ զաւրաւորիս, ի փառս հաւր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ։ Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս յիշատակ բարի տանուտորոջն Ամիր-Սարգսին, և բարի ամուսնոյն Հայ-Խաթունին, և տուաւ ի ձեռն տէր Արիստակէս կրօնաւորին և աստուածաբան վարդապետին Ներսէսի, որոց տէր աստուած վայելել տացէ մինչև ի խորին ծերութիւն։

F

Ծաղկող՝ Մինաս

1ր

ԶՄինաս նկարողս յիշեցէք ի Քրիստոս։

614

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Նիկոմեդիա 24, Ստ. Յովակիմեան, Յուցակ (անտիպ), էջ 131—134

Գրիշ՝ Կիրակոս Տրապիզունցի
վայր՝ Նիսսա գիւղ

Գրեցաւ այս ի թուաբերութեան [Հայոց] ՋԺԸ. (1469), ձեռամբ ամեն[|||] անարհեստ դրշի Կիրակ[ի] Սուտան[ուն] եպիսկոպոսի Տրապիզունցայ, ի գաւառիս Կենարիոյ, ի դիւղս, որ կոչի Նիսիա, ընդ հովանեաւ սուրբ հայրապետիս Գրիգորի, եղբար Բարսղի և այլ բազմահաւար սրբոցս, որ բնակեալ աստ կան ... ի խնդրոյ սրբասէր և հեղահոգի Խաչատուր քահանայի, որ ետ գրել զսուրբ մատեանս ... ի վայելումն անձին իւրոյ և յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և մարմնատր ծնողաց իւրոց՝ հաւրն Մարտիրոսի և մաւրն Մարթայի, և հարեղբարն Ստեփաննոսի, և վասն արեւաշատութեան ծաղկեալ եղբար իւր Բալատրին, Մէլիքշին, և քունքն Ջուհարին, Խաթունին, Ջիմանին, եւ եղբարորդոցն իւրո Սիմաուն դսրի և դեռաբուսիկ միւս եղբարորդոյ Հազարշին, զոր տէր աստուած պահեսցէ զամենեւեան երկարեալ ամաւք, մինչև ի խորին ծերութիւն, ամէն:

Արդ յերես անկեալ աղաչեմ զսուրբ հանդիպողսդ այսմ մատենի յիշել մտաւք և աստուած ողորմայիւ վերոյ ասացեալ Խաչատուր քահանայն հանդերձ ամենայն դարմաւք՝ կենդանեաւք և ննջեցելաւքն: Այլև աղաչեմ զմանկունդ նոր Սիովնի առնել յիշման արժանի զուսուցանողսն մեր ամենայնի, նաև վարպետն մեր զՅովանէս նախաշն Եղգացի, որ եմք պանդու[խտ] յերկիրս այս, և սղալանաց և պակասութեան անմեղադիր լերուք, զի յոյժ ժամանակս ձմեռնային էր և զնիւթսն պաղեցնէր, և ձեռ յիշողացդ և մեզ յիշեցելոցս առհասարակ ողորմեսցի Քրիստոս աստուած ի միւս անգամ գալստեան իւրում*:

615

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Բ. Կիւէսէրեան, Յուցակ Ղալաթիոյ, 172, էջ 1042

Գրիշ՝ Արիստակէս
վայր՝ Սանահին

ա

728

Գրեցաւ եղանակաւոր տառս որ կոչի Շարականոց, զի են ի շարակունք, ձեռամբ Արիստակէս աբեղայի, ի դրանն սուրբ Աստուածածնի. որ Սանահին այժմ յորջորջի, ի թվականիս Հայոց ՋԺԸ. (1469): Ի կաթողիկոսութեանն տէր Արիստակիսի, և յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս տէր Բարսեղի, ի խնդրոյ սրբազան եպիսկոպոսին տէր Աստուածատուայ, և եղբորորդոյն իւրոյ տէր Յովանէս եպիսկոպոսին՝ տեսուչ և առաջնորդ սուրբ ուխտիս Հաղբատայ մեծի:

* Այս հիշատակարանի համառոտագրութիւնը, քաղված Մ. Տեր-Մովսիսյանի Յուցակից, տե՛ս սույն ժողովածուի Բ մասում (էջ 295):

Արդ, ո՞վ դասք լուսերամից և մանկունք նորոյս Սիովնի, յորժամ վայելէք ի սմանէ իմանալի և զգալի աշար և կամ աւգուտ ինչ լինիցի ձեզ ուամամբ կամ գաղափարելով, յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զստացող[//]

Բ

548

Ո՞վ պատուական և սրբասէր եղբարք, զի անմեղադիր կացիք, զխիստ կու ցաւէր ատամս, զմեղաւք ի լի առտանունք հա (")։ Եւ զստացող սորին սարկաւաքն Առաքել անուն։

616

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 5313

Գրիշ՝ Դանիել

ա

593

...Որոյ աղաթիւքն ողորմեսցի Քրիստոս աստուած Աւետիս քահանային, և Մկրտիչ քահանային, և Պէկի-Խաթունին, և ամենայն արեան մեր-ձաւորացն։ Ընդ նոսին և Դանիել գծողին, և իւրոցն ամենայնի։

Եւ արդ ես Դանիել տեսի զփափաք աստուածասէր քահանայի Աւետիսի, որ ունէր առ նահատակիս սիրուն, զի յախմար գրչէ սղալեալ էր ճառս, ետ վերջստին սրբագրել ի պատիւ քաջ նահատակին, ի փառս Աստուծոյ։

Բ

598բ

Արդ գրեցաւ ճառս ի Թազաւորութեան Հասան պարնին, ի շրջագայութեան տօմարիս Ջի. (1471)։ Արդ Հասան պէկն այս Գ. (3) տարի է, որ Թազաւորեաց ի Պարս և ի յԱրեւելս, և ի Միջագետս, ի հարաւ և ի հիւսիս խաղաղութեամբ կամաւն Աստուծոյ*։

617

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3505

Գրիշ՝ Մելիքսէր

133բ

Փառք... որ հասոյց զիս ի յաւարտ Գանձարանիս, զոր փափաքանաւր սրբագրել էրեւ Ղարաճա Յոհաննէսն, յիշատակ իւր և ծնաւդաց իւրոց, որք հանդիպիք և եղանակէք յիշեցէք ի սուրբ յաղաթս ձեր զքցուն գրիչս Մելիքսէր, և զստացող սորա զՂարաճա Յոհաննէսն, և զծնաւդս իւր, և աստուած զձեզ յիշէ իւր յարքայութիւն, ամէն։

Գրեցաւ Գանձարան[ս] ի թվիս Ջ[ի.]. (1471**):

* Տե՛ս սույն ժողովածուի Բ մասի № 493 հիշատակարանի ծանոթագրութիւնը (էջ 391)։

** Թվականի տասնավորը ջնջած է, երևում է միայն ուղղահայաց մի գծիկ, որ կարող է լինել և՛ «ի» և, թի՛ս տառերի աշակողմյան ելուստը։ Այսպիսով, հիշատակարանը կարող է սրված լինել նաև Ջիս, այսինքն 1491 թվականին։

618

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Այստեղի վանք, ՀԱ, 1964, էջ 159—166

Գրիշ՝ Նիկողայոս
վայր՝ Պոնտոս Բաղախ

ա

...Արդ այսր լուսախղճ մարգարտի փափագաւղ եղեալ սրբազնեալ և պատ[ու]ելի քահանայն Պետրոս, որ ստացաւ զսա յարդար վաստակոց իւր զաւակ ի Սիովն և ընտանի յերուսաղէմն, երկնաւոր ուրախութիւն և յոյս հոգոյ և պսակ և փառք և յիշատակ զկնի մահու Ո՛վ քահանայք աստուածասէրք և պատուականք, յորժամ ընթեռնուք և լուսաւորիք յաւուրս տանից տարեկանաց, անմոռաց յիշմամբ յիշեցէք յարժանաւոր յաղաւթս ձեր զյառաջասացեալ շնորհազարդ Պետրոս երէցն, և զբոյրն իւր Միքիկարն, նաև զծնաւդսն իւր՝ զհայրն իւր զՋանիպէկն և զմայրն իւր Մարիմելիքն, այլ և զպապն իւր զՆերկերար Աբրահամն և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն իւր, որք ի կեանս և որք ի հոգի... Աղաչեմ յիշել ի տէր զմարքեւր որդին իւր զՄեսրոպ քահանայն, որ եղև պատճառ և յորդորիչ և միջնորդ սուրբ Աւետարանիս, նաև մեզ եղբայր և սիրելի և աւգնական յամենայնի:

Բայց գրեցաւ տառս աստուածախաւս ի մայրաքաղաքս Պոնտոս և ի հոշակավոր անապատս, որ կառուցեալ կա յանուն տեառն մերոյ և փրկելչին, ի սուլթ[ա]նութեան բռնակալին մերոյ Խոյանդաբի, որ բազում աւերս արար աշխարհիս քրիստոնէից ընդ ծով, ընդ ցամաք և է արեսոս ծարաւի քրիստոնեա ազգիս, ընդ որս և մեզ հհաս թիւնք դառնութեան իւրոյ և բազում չարիս արար քաղաքիս մերոյ, զի գիշատեաց և բաժանեաց զգառիս ի ծնաւդացն և արար բաժին սատանայի: Այլ և ի կաթողիկոսութեան տեառն մերոյ սուրբ հայրապետին տէր Ռատակիսի, և յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս մերոյ տէր Մկրտչին, որդի խոճա Շամշադին, որ է մեզ մխիթարք և աւգնական յամէն գիմի: Դոր տէր աստուած ընդ երկայն աւուրս արասցէ զսա, ամէն: Նա և զմիաբանք սուրբ ուխտիս զծերունի տէր Յակոբն, զտէր Ստեփաննոսն, և զփոքրագուն մալազն իմ զՄարտիրոսն, որ աւգնական եղև կոկել նիւթիս և զայլ ամենայն միաբանքս՝ զմեծ և զփոքրն:

Եւ գրեցաւ ի թվականութեանս Հայոց ԶԻԱ. (1472) ձեռամբ մեզսամակարդ և մեղաւոր հոգոյ Նիկողայոսի՝ բիւր քանքարոյ պարտպանի, որ գրեցի բազում ջանիւ և աշխատութեամբ ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, որ ոչ կա հանգիստ և դադար ումեք. իւրաքանչիւր ոք տանջի կրկնակի կենալ՝ մարմնական և հոգեկան վշտով. և առաւել մեք տանջիմք ըստ մեղաց մերոց և տարաշխարհիկ եմք եղեալ ի յանապատէն մերմէ, անկեալ կամք ի քաղաքամիջիս իբր ի փողոցի: Աղաչիմ զսուրբ հանդիպողսդ, զի աղաթիւք ձերովք խաղաղասցի մերիկ դառնութեանս և ողորմութեանն աստուծոյ արժանի եղէց այնմ աւուր, ուր բանք սպառին և գործք թագաւորէն: Դարձեալ աղաչեմ երես անկէալ զդասդ լուսեւրամից

անմոռաց յիշել զստացող սորին՝ զվերոյասացեալն, և զանարժան Նիկոդայոս գծողս, հանդերձ ծնաւդովք մերովք: Եւ սխալանաց և անարհեստութեան սորա անմեղադիր լինել զի կար մեր այսչափ էր և վիշտ և ահա փախստական բազում: Աղաչեմ զձեզ զպակասութիւն սորա դուք լցէք և զաւելին ի բաց գնացէք և զմեզ թողէք առանց բանբասելոյ, զի և ձեր թողցի ամենեցունդ, ամէն:

Բ

280ա

Այլ և ի թուարբրութեանս հայկազան սեռի ՋԻՐ. (1473) ամի սուրբ Աւետարանս գերեալ եղև իսմայէլացոց՝ ի գաւառէ Բայրերդոյ, ի ձեռանէ Պետրոս իրիցոյ և բերեալ եղև ...*աւնայ: Այլ և հարադատ եղբայր երկուք որդիք Հայրապետ քահանայի՝ պր. Թաթուլն և պր. Յակոբն. ցանկացեալ եղեն յայսմ աստուածախաւս սուրբ Աւետարանիս, ետուն զգանձս կողոպտելիս և ստացան զանկողոպտելիս՝ զսուրբ Աւետարանս յիշատակ իւրեանց և ծնաւդացն. և է յիշատակ պրն. Թաթուլին, և ամուսն[ոյ] իւրոյ, և աստուածապարգև զաւակին իւրեանց Հա[յ]րապետ մանկանն, և այլոցն, և պր. Յակոբին, որ զգինն ետ և ետ ծաղկել և կազմել և արծաթապատ յարինել, և ետ յիշատակ ի դուռն սրբոյ Սարգսի զարաւարին զսուրբ Աւետարանս և այլ մի Այսմաւուրք աղատեալ ի գերութենէ, և է այժմ յԼստրմպօլս՝ և յեայաթաւասիայի մահալան՝ ի սուրբ Սարգսի տաճարն, և է յիշատակ... համեստ ամուսնոյն իւրոյ, և ծնաւդաց իւրեանց, և աստուածապարգև զաւակին իւրեանց Թուրվանտայ-Խաթունին. զոր տէր աստուած քնդ երկայն աւուրս արասցէ, ամէն:

Գ

11ա

[Ո՞]վ դասք լուսերամ քահանայից հանդիպողք, որք տեսանէք զսուրբ Աւետարանս կարդալով կամ աւրինակելով, յիշեցէք ի սուրբ և յերկնաբացիկ յաղաթս՝ ձեր ղմահդասի Յակոբն, որ զԱւետարանս ստացեալ էր և փափա[զա]նաւքն զԴ. (4) խորանսն գլխոցն ոսկով զարդարեաց. արարիչն աստուած՝ տէրն ամենեցուն զիւր ծնողաց հոգիսն լուսաւորէ, և զիւր հոգին պայծառ պահէ:

Այլ և յիշեսցիք զկենակիցն իւր զՈսկիմատն և զդուստրն զԹուրուանդայն, որ բազում աշխատեցան, մեզ սպասաւորեցին մինչ ոսկելն վճարեցաւ, զոր տէր աստուած խաղաղութեամբ պահեսցէ զսոսա և զիւրեանց ամենայն խնդիրսն կատարեացէ զհոգոյ և ղմարմնոյ, ամէն:

619

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երուսաղիմ 1684

ա

283

Զսակաւ նորոգեաւդս, գրիչս և խաղաւդս յիշեցէք ի սուրբ յաղաթս ձեր, ո՞վ երդող քաղցր ձայնիւ, և ասացէք տէր աստուած ողորմի աշխատողի սոցա և ստացողիս, ամէն:

* Հրատարակիչը հայտնում է, որ 3—4 տառ չնշված ու անընթեքներն են դարձած:

Բ

505

Ձմեղուցեալ գծողս վրալիք արեղայս, հանդերձ ծընաւղաւք և ամենայն ազգականաւք, յիշեցէք ի Քրիստոս, և առատ սըրտիւ աստուածողորմի ասացէք ի Քրիստոս... ո՞վ ընթերցող ուսումնական, վա՛յ ինչ մեղաւորիս, ախ, վա՛յ:

Գ

505

զՍահաւ Շարակնոցի խազողս զԱստուածատուրս յիշեա ի սուրբ յաւաթս ձեր, թվ. ՋԻԲ. (1473) կատարեցաւ:

Կ

759

Աւրհնեալ է քո սուրբ յարութիւնդ աստուած, որ զիս զերծուցիր ի յայսմ դառն և դժար բանատեղէս: Ոչ թէ իմ կամաւ զպակասորդն լըմնեցի, այլ դժուարաւ ի յիս յանձնեցուցին:

620

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ներադէմ 3242

Գրիշ՝ Մելփիսէր

վայր՝ Գուգարք, Ուխտիք ղդեակ

569

... Արդ, այսմ անմահական ըմպելոք և անգիւտ մարգարտիս փափաքող եղեալ սրբասէր և աստուածահաճ* և ետ գաղափարել զսա ի ձեռն Մելփիսէթի անարժան գր||չի և փանաքի և անարհեստի: Ի ժամանակս վերջինս ի թուականութիւնս Հոռոց ՋԻԲ. (1473), ի գաւառիս Գուգարս, ի ղդեակս Ուխտիք կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Կարապետիս և սուրբ Սիոնիս:

Արդ, աղաչեմք զամենեանեան որք ընթեռնուք զսուրբ Աւետարանս զայս կամ գաղափարէք կամ հանդիպիք՝ յիշեսցիք ի սուրբ յաղաթս ձեր զգրիշս սորա՝ զսուտ իրիցուկս, և զծնաւղսն իմ՝ զփոխեցեալք առ Քրիստոս՝ զՍիմէոն քահանայն, և զմայրն իմ զԼաւեաթն, և այլ զամենայն առուարեան մերձաւորքն իմ, և աստուած զձեր մեղքն ոչ յիշէ, ամէն:

570

Այլ ի ծունկս անկեալ աղաչեմ զձեզ անմեղադիր լինիք խոշորութեան և սղալանաց գրիս... զի գրեցաւ սա կենաւք տուայտանաւք ե բազում աշխատանաւք ի դառն և յանբարի ժամանակիս, յորում էր արգարութեան կողմն հակեալ և անկարգութիւնն ամենայն || ուրեք զաւրացեալ...

Արդ, բարերարն և ողորմածն աստուած տացէ զիւր առատ ողորմութիւնն և զերկնից արքայութիւն ստացողի սուրբ Աւետարանիս զՅովնանէն, և զՇիրիշէն, Ուստիանիւն, Ասլի-Խաթունիւն, և զամենայն արեան մերձաւորսն՝ զկենդանիքս և զհանգուցեալսն, զի ստացան զսա ի հալալ արդեանց իւրեանց յիշատակ յաւիտենից...

* Մեկ տող դատարկ է թողնված՝ ստացողի անունը լրացնելու համար:

621

ԺԱՄԱԳԻՐՔ ԵՒ ՊԱՏԱՐԱԳԱՄԱՏՈՅՑ

Վիեննա 691, Ղ. Ոսկեան, Յուցակ, էջ 181

Գրիշ՝ Յովսէփի
վայր՝ Տգանց վանք

156բ Աղաչեմք, աղաչեմ և զարձեալ աղաչեմ, ո՛վ եղբարք իմ, յիշեսցիք զմեղապարտ գծաւղս ի ժամ սուրբ պատարագիս խնդրելով զթողութիւն յանցանաց: Փառք փրկչին, յիշատակ գրչին, փրկիչն ողորմի ստացողի սորին, ամէն: Գծազրեցաւ Աղօթամատոյց ձեռամբ անարժան և անարհեստ գրչի Յովսէփի աղի. (աբեղայի՞) լաւ և յնտիր արիւնակէ, ի թվին ԶԻԴ. (1474), ի գաւառս Սպերոյ, ի յանապատս, որ կոչի Տգանց վանք, ի դրան սուրբ Հրեշտակապետիս. անմեղադիր լերուք ամենայն ինչ սղալանաց, որ ի սմա, զի կար մեր այս էր:

156ա Ո՛հ դառն ժամանակս, որ ցուրտ է պահս:

622

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երևան 10051

Վայր՝ Ամասիա Բաղա՛

222ա Ի թվին ԶԻԴ. (1475) և յունուար ժԳ. (13) ի Ամասիայ քաղաքս էար՝ ի սուրբ Նիկաւլայոս եկեղեցին:

Ասլուաին տղայ մանուկ,
է՛ր շէս բերել մեղի մխրուկ:

623

Ճ Ա Ծ Ո Յ

Երևան 2781

Ծաղկող՝ Աբրահամ

Իր Զտէր հաշատուր հոգով բարի,
Յիշեալ յաղօթս, ո՛վ երիցանի,
Եւ զԱբրահամ մեղօք իլի
Յիշեալ ի տէր, ո՛վ սիրելի,
Զի զխորանս ծաղկեցի,
Մեղ մի զնէք, թուղթ էր Թավրէժի*:

* Զեռագիրը գրված է ժԳ դարում: Նորոգման հիմնական հիշատակարանը տպագրված է սույն ժողովածուի Բ մասում՝ 1476-ի թվաշարքում (հիշատակարան Ք 502, էջ 400):

624

ԱԻԵՏԱՐԱՆ

«Միաբանք և այցելութեան Երուսաղէմի», էջ 475

... Ի թվիս Հայոց ԶԻԴ. (1475), յորում գրեցաւ սուրբ Աւետարանս, առին զԿաֆա տաճիկն, և արարին բազում գերութիւնս և աւերումն, և եղև յոյժ տրտմութիւն և սուգ քրինտոնէիցս. և այս ամենայն եկն ի վերայ մեր վասն մեղաց մերոց:

Եւ ի միւսում ամի ԶԻԵ. (1476) թվին առին վրացիքն զԳողգոտա ի Հայոց. և ի նոյն ամի հայերն գնացին ի սուլտանն, և առեալ հրաման եկին և շինեցին զնոր Գողգոտայի սանդուխտն և ուրախացան...*

625

ՇԱՐԱԿՆՈՅ

Մ. Աթոռ, 222, «Էջմիածին», 1964, XII, էջ 57

Գրիչ՝ Սողոմոն
վայր՝ Երուսաղէմ

ա

368բ

Փառք... որ ետ կարողութիւն տկար և մատնադեղ, փծուն և անարհեստ սուտանուն գրչի Սողոմոնի ելանել յաւարտ այսմ տառի, նմա փառք և գոհութիւն յեկեղեցի, և յամենայն յիրական արարածոց, ամէն:

Արդ, գրեցաւ Շարակնոցս և որ կայ ի սմա ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ, ի վանքս սուրբ մենաստան անապատիս, որ կոչի սուրբ Փրկիչ, ընդ հովանեաւ կափարիչ Բ վիմիս գերեզմանին Քրիստոսի և սուրբ Բանտիս, ի թվին Հայոց ԶԻԵ. (1476), ի կաթողիկոսութեանն Արսոյ Հայոց տեառն Ստեփաննոսի, և էջմիածնին տեսուն Սարգսի, և յնայիսկոպոսութեան սուրբ աթոռոյս առաքելական Երուսաղէմի Հայոց սրբազան և քաջ փրկիստփայի տէր Մկրտչի Ներսէսի, ի փակակալութեան սուրբ ուխտիս տէր Տաւնական ալեալք պատեալ և սրբասնեալ կուսակրան սուրբ արեւելայի և տէր Յովնէս անարծաթ անստացուած եպիսկոպոսի, որ մականունն Տաւիլ կոչի, և ճգնազգեաց սուրբ ծերունոյ Թաղէտի աւագ սարկաւագի յոյժ իմաստուն գիտնականի հին և նորոյ սրբոց տառի, կուսակրան և անստացուած միշտ ի մարմնի և այլ համշիրակ եղբարց|||

բ

285ա

Հաղորդս արա ղիս վերստին, ըստ առակի անառակին, ուտել ըղհայ կենարարին, ըմբել ղրաժակ քո երկնային: Ով դասք լուսեռամից և սպասաւորք որդոյն աստուծոյ և բաշխաւղք կենտրար հացին, յերես անկեալ աղաչեմ զձեզ յիշել ի Քրիստոս ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր ղՄարխաթուն և ղփոխեցեալ զաւակքն իւր ի Քրիստոս զԿառապետ մանուկն, և ղգետեր-

* Այս Ավետարանի հիշատակարանը, բացի վերջին պարբերութիւնից, տպագրված է սույն ժողովածուի Բ. մասում (էջ 390, հիշատակարան № 491): Լինելով Երուսաղէմում ստուգեցինք հիշատակարանը, և այստեղ, լրացման կարգով, տպագրում ենք 1476 թվականին վերաբերող հատվածը:

քրն իւր զկուլիկն և Շնոֆորն, որ ստացաւ զսայ ի հալալ ընչից իրոց ի վայելումն եղբարորդոյն իւրոյ տէր Յուսիկ կրանաւորին, և յիշատակ իւր, ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց, և աստուած զյիշողքդ և զյիշեցեալքն յիշէ ի միւսանգամ զալստեան իւրոյ և տայ լսել զձայնն երանաւետ, ամէն, ամէն:

626

Ա Ի Ե Ա Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 9792

Ա

Գրիշ՝ Զափաւայ
վայր՝ յանապատս, որ կոչի
Ոմավանս:

- 329ր ...Արդ ես նուաստ ամենայնի,
Անձամբ իմով մեղաւք իլի,
Զափաւայ գրիշ անուն կոչի,
Մեղա ձեզ աստ և առաջի
Անմահ բանին տեառն Յիսուսի՝
Անզննելի և անքննելի,
Յաղագս իմոյ յիշատակի,
Գրեալ մուտամբ մեղաւքս իլի,
ԶԱւետարանս կենսաբերի
Բարեխաւս առ միածնի,
Միթէ թողցէ զբազում շարի:
Այլ դուք խղբարքս աւազանի,
Երես անկեալ առ ոտս ձեր
330ա Զիս յիշեցէք սուրբ աղ || աւթի
Աստուած յիշէ զձեզ բարի,
Նւ դու յիշեալ զմեզ ընդ նմին,
Ամէնաւրհնեալ Աստուածածնի
Զձեզ արհնեացէ ամէն տաւի,
Արդ, ես գրիշ ողորմելի
Զձեզ կու աղաչեմ ամենայնի:

- Ընդ նմին վարդապետն իմ ուսուցիչ զտէր Բարսեղ, ի հայրապետութեան տեառն Աղուանից կաթողիկոսի տէր Ներսէսի, որ այս ամի հաստատեցաւ կաթողիկոս, թվին ՋԻԵ. (1476), ի արհնայիսկոպոսութեան ձեռաւքն տէր Ալեքսիանոսի Ամարասա, ի երկրիս Վարդնդոյ, ի անապատս որ կոչի Ոմավանս, զոր ինչ գտի զայն գրեցի: Ո՞վ պատուական սուրբ ընթերցողք, յորժամ կարգայք զսուրբ կենսաբեր Աւետարանս՝ յիշեցէք և ծնողսն իմ: Արդ ես նուաստ գծող սորա, կու աղաչ||եմ զձեզ, ո՞վ դասք բահանայիցդ, որ զմեր երախտաւոր հայրս տէր Ալեքսիանոս, և եւմ անպիտան ծառայ՝ գծող սորա անուամբ արեղայ և դատարկ ամենայն բարի դործոց, սեւերես եմ առտուծոյ պատուիրանէն և յիմ կարգէ, վա՛յ ինձ
- 330բ

հարիւրապատիկ և հազարապատիկ յաւուրն դատաստանի, կու աղաչեմ
զձեզ յաղաւթս յիշեցէք և ծնողս իմ ի Քրիստոս, և աստուած զձեզ յիշէ
իւր միւս անգամ զախտեան[ն], ամէն:

Բ

Ստացող՝ Տէր Ալեքսիանոս
վայր՝ Քթիշոյ վանք

- 331ա Կամաւ ամենակալին յաստուծոյ ես տէր Ալեքսիանոս գնեցի զսուրբ
Աւետարանս ի հալալ ընչից և աշխատանաց իմոց՝ ի տէր Զաւարիայ,
կուսակրան արեղայէ և մուգդասոյ, յիշատակ ինձ, և ծնաւոյց իմոց՝
հաւրն իմ ճանազիգայ և մարն իմ Սալթանայ, և եղբարն իմ Կոստան-
դիանոսայ, և հարեղբարն իմ և վարպետին Մանուէլայ Ամարստա եպիս-
կոպոսին, և ամենայն արեանառու մերձաւորաց, և եղբարորդոյս իմոյ
նորաբողոք քահանայի Դրիգորիսի, և այլոցն ամենեցուն ալ զգականաց
յիշենալք ի Քրիստոս և աստուած զձեզ յիշէ: Յայսմ ամի եղև կորուստ
վնաստան*, որ և գնաց Ուզուն-Հասան ի վերա և աւար և գերի արար
առհասարակ, զմեծ մարդն՝ զէրեց, զսարկաւագունքն, զաշխարհ/հաւկան-
քըն կոտորեաց, զկին, զգոռատր և զորդի գերի վարեաց և ցան և ցիր արար
աշխարհի, զողբ և զկսկիծն լեզու ոչ կարէ պատմել:

- Աղաչեմ յիշել ի տէր զիս՝ զտէր Ալեքսիանոս, և զսիրելի եղբայրս իմ
դուէր Մաթէոս, որ միաբանեցաք և եկաք ի Քթիշոյ վանքըս, դի թուրք
ազգս բազմացեալ է, և հայս նուազեալ, և շարիքն շատացեալ: Եւ մեր
յոյսն Քրիստոս է, զի պանդըխտինք ի միասին սակաւ աւուրցս: Առ ոտս
անկեալ աղաչեմք ըզտեսանողք սուրբ Աւետարանիս, կարդացողք և զա-
ղափարողք, զի կարող է աստուած ի ձեռն այլում այլոց ողորմի, որ մէկ
բերան լիայսրտութեամբ ասասցիք, թէ Աստուած թողու ձեր մեղքն և
332ա Քրիստոս որդին աստուծոյ զձերն ոչ յիշէ: // Խնամաւոյ պահաւոյն արհնու-
ին յաստուծոյ և յամենայն սրբոց, և ով ոք որ զյիշատակարանս կտրել
ջանաւ՝ ՅԺԲ. (318) հայրապետացն անիծաց եղիցի, մասն և բաժինն
Յուդայի և Խաչայհանուացն, և ջնջեսցի ի դպրութենէ կենաց:

Թվին ԶԻԶ. (1477):

627

Վ Ի Ճ Ա Կ Ա Յ Ո Յ Յ

Երեան 3884

Գրիչ՝ Ստեփանոս

- 76ա Գրեցաւ տետրիկս ԶԻԷ. (1478) թվին, ձեռամբ անարհեստ և փծուն
գրչի Ստեփանոս խաբեղի՝ և ոչ արեղի**:

* Իմա՝ սկզբատանս:

** Այս ձեռագրի մի մասն ընդգրկեալոված է 1461 թվականին Ալդ մասի հիշատակարանը
ստացրոված է սույն ժողովածոյի Բ. մասում (էջ 166—167, հիշատակարան № 211):

628

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Ց

Երուսաղէմ 2470

Գրիշ՝ Մելիքսնյ
վայր՝ Առեստ զիւղ

749 ...Արդ, կատարեցաւ հոգելից եղանակաւոր մատենաս ի թվականիս
Հայոց ՋԻԸ. (1479), ի յրնդիր արինակէ առաջին վարժապետին և քաջ
քարտուղարին Գրիգորի մականունն հռչկող յոշեցելոյ, ի յերկիրս Տաւրե-
րունոյ, ի գելդս Առեստ, որ կոչի Բանդումանի, ընդ հովանեաւ սուրբ
տաճարիս Գէորգեայ և Անտոնի և հրաշագործ Գևորգիւի սուրբ նշանի.
750 և կէսն գրեալ եղեւ ի յընծանիս՝ // ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս
Տիրամօր լուսոյ և սուրբ Առաքելոյս Բագէասի, քանզի փախեալ էաք ի
յանաւրինաց, զի Հասան-բէգն մեռաւ, և թագաւորեաց որդին Սօլթան-
հալիլին. և միւս որդին Աղուր-բէգն յարեաւ բազում զարաւք ի վերայ
եղբօրն, և էսպան զնա, և ինքն թագաւորեաց ամենայն աշխարհի. և այժմ
զնացեալ է բազում զօրօք ի յարեակս՝ դէմ ջաղաթին, և զոր աստուած
կամի՝ այն լինի:

Արդ, ես յետինս ի մանկունս եկեղեցւոյ և անպիտանս յամենայնի, և
թափոր յամենայն բարեաց Մելիքսէդ սուտանուն քահանայ, ըստ իմում
կարի գրեցի զսա ի վայելումն մաքրամիտ և սրբասնունդ կրանաւորին,
տէր Մկրտչի. և յիշատակ բարի իւրն, և ծնաւոյց իւրոց՝ Ներսիսին և Թաւ-
թիփշին, և եղբաւրն Յովանէսին, և հանգուցելոցն ի Քրիստոս Բախախա-
րին, Մկրտչին, Մխիթարին, Ստեփանոսին, և քերն Հռաքմախին, և Մեն-
րինգարին՝ հանգուցելոյն ի Քրիստոս, և հաւրեղբօրն Խօսրով կրօնաւորին՝
զնացելոյն առ Քրիստոս, և միւս հաւրեղբօրն Մանուկային, և կողակցին
Հաղիային, և տղայոցն Յովանէսին, և Ղաւթալ-խաթունին, Ամնաղնին,
Կիրակոսին, և եղբարորդաց տէր Մկրտչին՝ Մխիթարին, Ստեփանոսին,
Խօսրովին և Ջօնարին, և հարսինն՝ Նադարին, և հաւրքերն էլխաթունին,
և մեծ պապուն Ղազարին, և Մկրտչին, և հանկացն՝ Ամէնտիկին և
Խօսրով-Մելիքին, և հաւրքեր զստերն Սուրաթին, և որդոյն Մուսէլին.
և մօրքունն Նսեֆ-խաթունին, և որդոցն Կարապետին և Շուքրանին: Որք
հանգիպիք սմա կարդալով կամ արինակելով յիշեցէք ի պատուական
յաղաւթս ձեր զտէր Մկրտիչ կրանաւորն, և զծնաւոյն իւր, և զամենայն
արեան մերձաւորսն, և զվերոյգրեալքս ի սմա, և աստուած-ողորմի ասա-
ցէք լի բերանով և ուղիղ մտաւք, և աստուած, [որ] ողորմած է և առաս
յամենայնի՝ ձեզ յիշողացդ և յիշեցելոցս, առհասարակ, ողորմեսցի և
միւսանգամ դալստեանն, ամէն:

Ընդ նոսին աղաչեմ յիշել ի տէր զՄարտիրոսն, և զԿարապետն, ըզ-
Շրուաղէն, զՅակարբն, և զՆուրադինն, և աստուած-ողորմի ասացէք նմա,
ամէն*:

* Հիշատակարանի սկզբի (պատմական) մասը, քաղելով Մ. Տեր-Մովսիսյանի Ցուցակից, տպագրված է սույն ժողովածուի Բ. մասում (էջ 436, Հիշատակարան № 553): Նկատի ունենալով, որ այնտեղ կան սխալ վերծանումներ՝ նպատակահարմար դտանք, անտիպ շարունակության հետ մեկտեղ, վերահրատարակել նաև տպագրված մասը:

629

Ա. Ի. Ե. Տ. Ա. Ր. Ա. Ն.

Երևան 10169

Վաճառի գիր

314ա Ես տէր Գրիգորս, և իմ եղբայր Ալադադս, և մեր որդիքս ծախեցաք սուրբ Աւետարանս վերայ Ճավի որդացդ Վարձիգուլիդ, և ձեր ախրացդ՝ Սիմէոնիդ, Ամիրգուլիդ, Ղարիպշիդ, և ձեր որդացդ, առաք զգինն անպակաս, ոչ ով դավի չունի ոչ հակառակ; մեր սրտի առատութեամբ ծախեցաք: Այսոր վկայ է Մաթէոս եպիսկոպոս, տէր Անտոն, տէր Զաքարէ, տէր Գրիգոր, տէր Բարսեղ, Մլխամն, Շապանն:

Ես Ճավի որդիքս՝ Վարձիգուլս, Սիմէոն, Ամիրգուլս, Ղարիպշիս, 314բ Մղաբսուէլս գնեցաք սուրբ Աւետարանս յիշատակ // մեզ, և ծնողայ մերոց՝ հաւր մերոյ Ճավիին, մեր մաւրն Քա[ն]խարունին, մեր որդոցն Սվանէսին, Հէրապետին, Զանուն, Խոցաղեղին, Քարիմաղինին, Միտիչին, Գրիգորին, Լամիսգուլին, Գուլիսգուլին: Ով որ կարդէք կամ արինակէք յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաւթո ձեր և աստուած գձեզ յիշէ, ամէն:

Գրեցաւ ի թվաբերութեանս Հայոց ԶԻԹ. (1480), հոռի. ԻԾ. (25):

630

ԱՆԳԻՏԱՅ ԱՆՊԷՏ

Ր. Կիլիսերան, Յուդակ Անկիրիոյ, 99, սյուն. 508—509

Հեղինակ՝ Ամիրդովլաթ Ամասիացի:

Եւ անպիտան ծառան բիշ մը յիշեցնեմ վասն մատնէհար կաւուն: Ի թվականութեան Հայոց... ԶԻԹ. (1480) ամին, ի թագաւորութեան սուրբան Մուհամմատ խանին, որ կայսր էր նստել ի Կոստանդինուպոլիս, և զրուց եղաւ վասն մատնէհար կաւին, որ գտնուին դինքն. և զրկեցին ի սարայկինոսաց աղգէն Ա. (1) բժիշկ մարդ մի ի այն կղզին, որ Լիմնաւս անուանի, որ երթար գտնուր դան տեղն, ուր մատնէհար կաւն է. և գնաց և ոչ գտաւ ի յայն կաւէն, և այլ գտաւ ի ան Ա. (մէկ) ալ ազգ կաւէն, որ գտնն կու ելանէր. և երբ թագաւորին, և տեսան բժրշկնին և ոչ ընդունեցան: Եւ այլվի հրամայեց թագաւորն մեր Գ (3) մարդու, որ երթան գտնուն զմատնէհար կաւն. և այն Գ. մարդուն Ա. (1) բժիշկ էր Հոռոմ և Ա. (1) այլ՝ ի այն տեղաց մարդկանցն էր, որ ունէր վարուեստն նկարայկերպութեան. և գնացին ելան ի յայն կղզին, և գտան ի հաւն՝ ձեր մարգիթ, և հարցան և գտան գրեանք վասն պատմութեան մատնէհար կաւին. և գտնողն որ կու ելանէր՝ գտան, և փորեցին և հանին ի յայն կաւէն, որ էր մատնէհար կաւն, և բերին թագաւորին մերոյ, և առին պարգեւ ի թագաւորէն. և այն տեղն, որ այն կաւն կու լինէր, դուռ դրին, և պահապան դրին, և չնն ձրի տար ի յայն կաւէն մարդու: Եւ ի յայտ կաւէս թագաւորն մեր շինեղ երեստ շատ փարշեր, որ ջուր կու խմին, և դայլն ի խապնան եղիր և պահեց. հիմայ մերձ է մեղ, և հեշտութեամբ կու գտնունք զկաւն: Եւ ի վերայ այսոր տարի մի անցաւ, և թագաւորն մեռաւ, և ի Կոստանդինուպոլիսն շատ վնաս և թաղթան եղաւ, և յետոյ խաղաղութիւն. և Քրիստոսի փառք յաւիտեանս, ամէն:

631

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 1620

Գրիշ՝ Գրիգոր

վայր՝ Ակաւնց գեաւաւաւաւաւ

397ա Արդ, գրեցաւ եղանակաւոր վարդափթիթ աստուածային սուրբ տառնոր կոչի Շարակնոց, ի երկիրս Քաջբերունի, ի գեաւաւաւաւաւաւաւ Ակաւնց կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ գեղեցկաշէն տաճարիս Թաղէոս առաքելին և սուրբ Յակովբ հայրապետի, ի յառաջնորդութիւն երկիրս և մերս զաւաստի բաջ և արի յարունապետի և ուղղափառ քարոզողի Յովանէս վարդապետի և տէր Յովանէս եղիսկոպոսի, զոր տէր աստուած հաստատուն ուսնացէ ըրնոսա, ամէն:

397բ Դարձեալ գրեցաւ ի թուականութեանս մերում Ջ. և ԼԱ. (1482) ամի, ի խնդրոյ հնդահոգի և սըշասէր, մաքրամիտ և իմաստուն կրանաւորի Տիրատուր քահանայի, որ ետ զրել զսա եռափափազ սիրով՝ ի վայելումն անձին իւրոյ, և յիշատակ բարի հոգոյ իւրոյ, և ծնաւորացն իւրոց՝ հարն Յովանէսին և մօրն հարունչին, և եղբարն Զանբիկին, և քեներն Փաշա-հարունին, և Սօլքան-հարունին, և հարբիին, և զհոգեոր հայրն իւր զՄխիթարէ, և զհոգեոր մայրն՝ զՔաւար-հարունին, և աստուած-ողորմի ասացէր նոցա և ինքն՝ ողորմածն աստուած ողորմեսցի ամենեցուն, ամէն:

Արդ, աղաչեմ զմանկունսդ սուրբ եկեղեցոյ, որք վայելէր յաստուածային սեղանոյս ուսանելով, կամ արինակելով և կամ առնանելով, յիշեցիր ի սուրբ և մաքրափայլ յաղօթս ձեր զմեղուցեալ և զանարժան գրիշս Գրիգոր, որ զանունս միայն ունիմ և զործովք թափուր եմ, և զհայրն իմ զՅովանէս քահանայն, և զմայրն իմ զԵղիմէլիքն, և զամենայն աղակիցսն իմ, ով որ միով տէր ողորմայիւ զմեզ յիշման արժանի առնէք, զնայ և որդին աստուծոյ յիշեսցէ ի միւսանկամ պալատեանն իւրոյ, ամէն: Այլ և ես, անարժանս յամենայնի, երեսս անկեալ աղաչեմ զամենեսեան զմանկունսդ սուրբ եկեղեցոյ, յիշեցիր ի սուրբ և յաստուածահաճոյ յաղօթս ձեր զՏիրատուր արքայն, և զծնաւորսն իւր, և զամենայն վերոգրեալսն ի սմա, և աստուած-ողորմի առաջէք և մեղաց թողութիւն խնդրեցէք...

Դարձեալ կրկին աղաչեմ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զուսուցիշն իմ զՄխիթար քահանայն, և զկողակիցն իւր զԽօհար մուղասին, և ի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք, ամէն:

198բ Եւ՝ առաւել աղաչեմ յիշել ի տէր զպատուական կրանաւորն զտէր Տիրատուրն, և զծնաւորսն իւր, և զեղբարի որդին զՅովանէս Դպիրն, և զղուստրն զԲէգիբան, և զբուր որդիքն // զՄիւրանէն և զԱսպանանէն, զՍաեփանոսն և զՅովանէսն, և զբուր զղուստրն զԲեգին, նաև ամենայն արեան մերձաւորացն՝ կենդանեաց և հանգուցելոցն, ի և առատ և բոլոր սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք, և Քրիստոս աստուած, որ առաւուն է ի տուրս բարեաց, ամենեցուն առհասարակ ողորմեսցի, ամէն:

* Այսահայից ձեռագիրը փոխվում է:

632

ՅԱՂԱԳՍ ՀՈԳՈՅՆ ԵՒ ԶՕՐՈՒԹԵԱՆՑ ՆՈՐԻՆ

Երուսաղիմ 1259

Գրիշ՝ Աստուածատուր

- 213 Կատարեցաւ գիրքս Յաղագս հոգւոյն և զօրութեանց նորին և առաքինութեանց՝ ի Թուականութեանս Հայոց ՋԼ. (1481), ձեռամբ Աստուածատուր սարկաւազի, ի խնդրո Ամիրդովլաք բժշկին, յիշատակ հոգւոյ իւրո, ի վայելումն զաւակաց իւրոց: Աղաչեմ զձեզ, եղբարք, որք հանդիպիք ի սմա կարգալով կամ արինակելով, յիշեսցիք ի մաքրափայլ աղօթս ձեր զվարպետ Ամիրդովլաք բժիշկին, և լի բերանով ասէք աստուած-ողորմի. այլ և անմեղադիր լերուք խոշորութեան և սխալանաց զրիս, զի դեռ առաջին գիրս է, և միով ողորմայիս յիշեցէք յաղօթս ձեր զԱստուածատուր սարկաւաքս. և որ յիշեն յիշեալ լիցի ի Քրիստոսէ, ամէն:
- 214

633

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղիմ 3287

Գրիշք՝ Վրդանէս և Արիստագէս վայր՝ Խուլաու վանք

- 482 ...Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի վանքս Խուլաու, ի դրան սուրբ Գէորգայ, ձեռամբ նուաստ և անարհեստ գրչի Վրդանիսի և Արիստագիսի՝ հարազատ եղբարք, ի գաւառէն Այրարատայ, ի թվին ՋԼԱ. (1482): Եւ զառաջնորդ ուխտիս մեր զբաշ րաբունապետս զԳրիգոր արդու: անուն, որ ըզտիւ և զգիշեր ի խորս աստուածաին տառից դեգերելով վասն մեր՝ առնելով և ուսուցանելով: Եւ դարձեալ, ո՛վ մանկունք եկեղեցոյ, որք հանդիպիք սուրբ Աւետարանիս կարդալով կամ արինակելով, յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր ըզվերոգրեալդ ի սմայ:

634

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5908

Կազմող՝ Աստուածատուր

ա

- 233բ Ո՛վ հոգևոր եղբայր տէր Կիրակոս, յորժամ ընթեռնուք զսուրբ Աւետարանս և զԳործք առաքելոցն և զԳործք կաթողիկէին, աղաչեմ յիշել ի սուրբ աղաւթս զմեղապարտ ոգիս Աստուածատուր էրէցս, միայն զանունըս ունիմ և ոչ ըստ գործոց: Ընդ նմին յիշողացս և յիշեցելոցս, առհասարակ, ողորմեսցի Քրիստոս աստուած, ամէն:

բ

- 160ա Զվերջին կազմող սուրբ Աւետարանիս զԱստուածատուր էրէցս յիշեցէք||* ի թվ. Հայ[ոց] ՋԼԱ. (1482), յուլիս մասոյ ԺԳ. (13) ամեն:

* Տառերի վրայից Թանաքը Թափվել է և դարձել անընթեռնելի:

635

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երուսաղէմ 1958

- 867 Ի թուականիս Հայոց ՋՂԳ. (1484), ի յուլիս ամսուն իէ. (27) հանգաւ ի Քրիստոս Սարգիս քահանայն, Սէթ իրիցուն որդին: Աստուածողորմի իւրեանց հոգիս, որ զամէն ասէ, աստուած իւր հոգոյն պատրաստէ հաղար, ամէն*:

636

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երևան 721

Գրիշ՝ Խաչերես

ա

- 2ա Յիշատակ է Աստուածատուր[իւն]: Գրեցաւ գիրս աստուծով ՋՂԳ. (1484), արգոստոսին ին. (25), ձեռամբ Խաչերես[ի]:

բ

- 177բ Յիսուս Քրիստոսն պահէ զխոճա նիկողոսն, զայս թուխտս Աստուածատուրին էրես. աստուած ողորմի խոճա նիկողոսին հարն հոգուն, աստուած ապրեցնէ զինքն:

637

ՅԻՍՈՒՍ ՈՐԴԻ ՆԵՐՍԻՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

Երևան 8477

Հետ. ստացող՝ Ովանէս Լաճկանց

- 151ա Դարձ[ե]ալ աղաչեմք զձեզ, ո՛վ սուրբ մանկունք եկեղեցոյ, յիշեցէք ի մաքրափա[յ]լ յաղաթիւ ձեր զՈվանէս սուտանուն կրանաւ[ո]րին, որ մականունն Լաճկանց կոչի:

Ի յինն հարուր թվականին

Քառասուն երեք** յաւելուածին (1494),

Որ յիշատակս գրեցին

Մեր ծնաւղին ու ամենին,

Ով ոք կարգան ու միտ առնին

Բանք նէրսէսին՝ զՅիսուս որդին,

Որ մականունն Կրլայեցին:

638

Տ Ա Ղ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 1647

Գրիշ՝ Մովսէս Արծկեցի
վայր՝ Ամիթ

- 398 Գրեցաւ գեղեցիկ Տաղարանս պատմութեան ձեռամբ Մովսէս երիցու Արծկեցոյ ի քաղաքս Ամիթ, ընդ հովանեաւ կաթողիկէ սուրբ Թէոդորո-

* Դրանից հետո այլ ձեռագրով գրված է. «Ի թուականիս Հայոց ՊՂԳ. (1444) մայիս 2. (5) հանգաւ ի Քրիստոս Սէթ քահանայն: Անշուշտ, վերը հիշատակված Սարգիս քահանայի հայրն է:

** Գրված է՝ «ԽԳ» (43):

սին, ի 217. (1485) ամին, ի վայելումն համշիրաք եղբոր մերում տէր Յովաննիսին. և զաւակացն Հապիպշին և Դաւթին, որ յայսմ ամի ծնաւ. զոր տէր աստուած ընդ երկայն տուրս պահեսցէ, ամէն. Եւ զի շնորհացի զտեւորակս եղբորս իմ Յովաննէս երիցու, առ ի յիշողութիւն անկեղծ սիրոյն մերոյ, զոր ունիմք առ իրարս: Եւ որք օգտիք ի սմանէ|||²⁴⁶

639

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Ծրուաղւմ 1657

Գրիշ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Տփխիւ:

ա

228

... Գրեցաւ եղանակաւոր տառս որ կոչի Շարակնոց ձեռամբ յողնամեղ և անարժան գրչի Մկրտիչ յիրիցի, ի թուի Հայոց 217. (1485)-ի գրեցաւ սուրբ երգարանս ի քաղաքս Տրփխիւ, ընդ հովանեաւ սուրբ Կաթուղիկէիս և բժիշկ ցաւոց Մաւղնոյ սուրբ Գէորգիս: Արդ, ցանկացող եղև այսմ աստուածաշունչ երգարանիս տէր Տիրատուր քահանայ, եւ ետ դժագրել մեծաւ ծախիւք ի վայելս վայելուչ անձին իւրոյ, և յիշատակ իւր, և ծնաւդաց իւրոց՝ հաւր իւր Թաթէոսի և մօր իւր Աւրտու-Մելիքի, և կենակցին իւր Ասանթենոյ, և նորաբողբոջ զաւակաց իւր՝ Աստուածատրին և Զեկելին և Դանիէլին, և այլ որդի Միւրիջանին և Ուսեփին, և հարազատ եղբարց իւրոց:

729

Արդ, եղև աւարտ գրչութեան այս մեծահանդէս ոսկիազարդ և հոգելից տառիս և շրջագայութեան հայկազեան տումարի 217. (1485), ի դառն և ի շար ժամանակի, որով նեղիմք ի բռնութենէ յանօրինաց, ի դանութեան Հասան-բէկին, որ և գերեաց զՎրացտուն, և աւերեաց յքաղաքն Փայտակարան: // ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի յառաքելական աթոռն ի սուրբ էջմիածինն, որ ի վաղարշապատ, ի խնդրոյ և յարդեանցս երիցս, երանեալ Տիրատուր քահանայի, վասն որոյ յերեսս անկեալ աղաշեմք զամենեսեան, որք լուաւորիք սովաւ ուսմամբ կամ զաղափար առնելով, յիշեցէք ի Քրիստոս զվերոյգրեալ ստացողք տառիս Տիրատուր քահանայ, հանդերձ ծնողաւք և ամենայն արեան մերձաւորօք... ասելով ի խորոց սրտէ, թէ տէր աստուած ողորմեա նոցա և ջնջեա զձեռագիր յանցանաց նոցա, ամէն:

Բ

Ծաղկող՝ Ստեփանոս Առընջեցի

Նկարեցաւ Շարակնոցս ձեռամբ Ստեփանոս եպիսկոպոսի յԱռընջեցոյ, ի խնդրոյ Տիրատուր աւաքիրիցոյ: Աստուած վայելել տացէ իրն և որդոց իւրոյ, ամէն. թվ. 212. (1487) ծաղկեցաւ:

Գ

246

Զտէր Տիրատուր անկեալ առ ոտս գերեզմանին յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած զձեղ յիշէ, ամէն:

* Թերթ է ընկել:

մերձաւորացն: Արդ, աղաչեմ զաստուածասէր հանդիպողքս, որ եղանակէք կամ կարգայք կամ արինակէք յիշեցէք ի սուրբ և յարժանաւոր աղաւթըս ձեր զստացաւ[ը] սորին զտէր Զաւարեա ընդիր և պատուելի քահանայն, // և զծնաւոյ սորին զԱստուածատուր քահանայն, և զմայրն իւր զԱրխանտիսայն... Եւ զիս զանարժան գրիչս զԱստուածատուր տգէտ և անարժան սարկաւագս Կաֆանցի, զհայրն իմ զԿարապետն, և զմայրն իմ զԵմին-Մելիքն, և զմեծ պապն իմ զԱստուածատուր քահանայն, և զհաւորեղբայրն իմ զՅովանէս քահանայն՝ զփոխեցեալն ի Քրիստոս, և զեղբայրն իմ զԼազար քահանայն, և զփոքր եղբայրն իմ զԽաչատուրն, և զքուերն իմ զՏիրումին, և զԹամթայ-Խաթունն, և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ աղաչեմ յիշեցէք և թողութիւն մեղաց հայեցեցէք յաստուծոյ, զի թերևս ի ձեռն սրբամաքուր աղաւթից ձերոց դո՞ւք թեթևութիւն ծովացեալ և անշափ մեղաց իմոց, զի յոյժ զարաւոր են աղաւթք ար/զարոցդ յաւնականութիւն, և ինքն առատապարգևն և ողորմածն Քրիստոս ներեացէ մեզ յիշելոցս և ձեզ յիշողացդ յիւր ահեղ ատենին, ամէն:

Դարձեալ կրկին աղաչեմ անմեղադիր լինել սղալանացն և խոշորութեան գրիս, զի անհմուտ եմ արուեստիս:

Եւ արդ, գրեցաւ սայ ի թուականիս Հայոց ՋԼԵ. (1486), նոյեմբերի ժե. (15), յաստուածապահ քաղաքս ի Քալթայ, ընդ հովանեաւ սուրբ տաճարացս սրբոյն Թէոդորոսի, և սուրբ Աստուածածնի, և սրբոյն Ուրգըսի զարաւարին, զորս անխախտելի պահեսցէ Քրիստոս հանդերձ աստ բնակեալ քրիստոնէիւքս, ամէն, եղիցի:

F

Ստացող՝ Ֆարման տիկին:

Ջայս Գանձատետրս Զաւարեայ էրէցն գրել երես, գիրն երբ գրուեցօ, որ դեռ կապած չէր, նայ ես Ֆարմանս լսեցի, որ նայ գրել տվել էր, խիստ փափաքէի գանձ լսելոյ, խնդիրք արի ի դարմէ, նայ զխարճն ասաց ՃԼ. (130) սպ[իտակ], տվի ու առի, յետոյ ծաղկել ու կապել տվի, Ա. (1) աշրաֆի առի, Խէ. (47) սպ[իտակ] ու ծաղկել ու կապելէ տվի: ՃՁԲ. (182) սպ[իտակ] եղաւ շումլայ գիրքս այս:

Ես Ֆարմանս յիշատակ դրի զայս Գանձատետրս ի սուրբ Աստուածածինն յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց՝ հաւրն Ուլուպակին և մաւրս Տովլաթին: Աղաչեմ զձեզ, որք եղանակէք քաղցր/լաճայնիւ, յիշեսցիք յաղօթս ձեր զանարժան Ֆարմանս, և զծնաւոյս իմ զՈւլուպակն և զՏովլաթն, և զիմ կողակիցն զդերձակ Սարգիսն, նայ որ յիշէ և ողորմիս ասէ, նայ ինքն յիշեալ լիցի ի Քրիստոսէ Յիսուսէ, ամէն:

643

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 3398

Գրիչ՝ Սարգիս
վայր՝ Արգունի վանք

Փառք ... որ ետ կարողութիւն տրեկար անձին իմոյ Սարգսիս հասանել յաւարտ սորին յամի ՋԼՁ. (1487) թուականիս մերում, որ գրեցաւ ի

720 վանքս Արզումիս, ընդ հովանեաւ սուրբ Յարութեանս և սուրբ Աստուածածնիս, և // սուրբ Կարապետիս, և սուրբ Սարգսիս, և սուրբ Թագաւորիս, և սուրբ Նշանիս և այլ ամենայն սրբոցս, որ աստ կան հաւաքեալ, ի յառաջնորդութիւն վանիցն Ներսէս եպիսկոպոսին, ի հարպ[ետ]ութեանն Մկրտիչ աբեղին, որ բազում աշխատութեամբ ջանայր ի գործս վանացս, և եղբարորդոյն իւրոյ տէր Սարգսին կուսակրան կրանաւորին, տէր Կարապետին, և այլ միւս տէր Կարապետին, և այլ միաբան եղբարցս՝ տէր Սիմէոնին, և տէր Պետրոսին, և տէր Թորոսին, և Լեոն սարկաւագին, որ զթու[ղ]թս նշայէր և կոկէր և խաղէր ///*

644

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երուսաղէմ 3440

Գրիչ՝ Գրիգոր

վայր՝ Եկեղեաց և Դարանաղեաց գաւառ

332 Փառք քեզ կիռնի քող արդեսագոյն կիսազնդի և դմեմորի արարիչ, ամէն: Արդ, գրեցաւ սա ի թուականութեանս Հայոց ՋԼԶ. (1487), ի մէջ երկուց գաւառաց Եկեղեաց և Դարանաղեաց, յերկնահանգէտ, և յաստուածաբնակ լեռոս Սեպում, ընդ հովանեաւ դամբարանի սուրբ Լուսաւորչիս մերոյ Գրիգորի, և սուրբ Փրկչիս, և սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Կարապետիս, և Մանեա կուսին սուրբ գերեզմանիս, և այլ բազմահաւաք սրբութեանցս: Այլ ո՛վ քրիստոսասէրք, որք հանդիպիք այսմ ձեռն // 333 Մաշտոցիս, աղաչեմ յիշել ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զամենայն առաքինութեամբ զարդարեալն զԱւետիք րաբունապետն, որ բազում աշխատութեամբ ուսուց զիս, և զառաջնորդ սուրբ ուխտիս զտէր Աւետիք եպիսկոպոսն, իոր տէր աստուած տացէ նոցա աշխատանացն վարձս՝ զիւր երկնից արքայութիւն, ամէն: Այլ և յերես անկեալ աղաչեմ զհանգիպողսդ յիշել ի բարի զվերոյասացեալսդ, նայ և զմեղաւք մեռեալ և զպարտապան բիւր քանքարոյ զլցեալս մեղաւք և զթափուրս յամենայն բարեաց զԳրիգոր սուտանուն աբեղայ, որ զանուն ունիմ, զգործն ոչ: Այլ և աղաչեմ անմեղադիր լինել սղալանաց և խոշորութեան գրիս, զի կար մեր այս է:

645

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երուսաղէմ 1677

Գրիչ՝ Յովանէս

277ա ... Գրեցաւ եղանակաւոր տառս ի թու. Հայոց ՋԼԶ. (1487), ձեռամբ բազմամեղի գրչի Յովանէսի, ի վայելումն անձին իմոյ, և յիշատակ հոգւոյ իմոյ և ծնաւոցս իմոց: Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, որք հանդիպիք այսմ տառի և աւգտիք ի սմանէ, յիշեսցիք սրտի մտաւք ի սուրբ և ի մեղսաբաւիչ աղաթս ձեր զբազմամեղ գրիչս և զուսուցիչն իմ զԱւետիք վարդապետ, և զՅովանէս մեծ րաբունապետն, և զհոգեւոր հայրն իմ զտէր Ներսէսն: Եւ աստուած յիշողացդ և յիշեցեցիցս ողորմեսցի ի միւսանգամ

* Թերթ է ընկել:

զալստեան իւրում, և նմա փառք յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն: Եւ վասն խոշորութեան և սղալանաց, որ են ի սմա, աղաչեմ, անմեղադիր լինել. զի կար մեր այս է:

646

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3336

ա

73բ Դարձեալ յիշեցէք զՇոռոթեցի կին Մամէրն, որ սուրբ Աւետարանիս թուխթն նայ ետուր, աստուած իւրն ողորմի, ամէն:

Բ

204ա Յիշեցէք զՋուղայեցի միակից Մինաս, որ զթուխթս նա կոկեաց:

Գ

248 Այս է առաջին թիւն ՋԼԵ. (1487)-ին*:

647

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7638

Գրիշ՝ Սարկաւազ
վայր՝ Սպեռու երկիր, Կորնկան գիւղ

ա

314բ ... Արդ, այսմ անմահական ըմպելոյ փափաքող հղեալ բարեպաշտ և հոգեսէր և իմաստուն Գրիգոր երէց զորոյ և զսա ի բաղում ժամանակաց ցանկացող եղեալ այսմ անգիւտ մարգարտիս և ամենագով արինա-
315ա կիս... Զորոյ տեսեալ պայծառութիւն Աւետարանիս այս Գրիգոր երէցս և ետ գեղափարել զսա ի ձեռն քահանայի անարժան Սարկաւագի և փա՛նաքի գրչի, և ժամանակս վերջին, որ էր թուականս Հայոց ՋԼԸ. (1489), ի վերադիտողութեան Հայոց տեառն Սարգսի և Յոհաննէսի, և վերականգնութեանն Գրիգոր վարդապետի, եւ իշխանութեանն պարոն Դաւթի, որ տէր էր Համշէնի, զոր եղև պանդխտանալ նմա և բնակել ի երկիրս Սպե-
րու, ի յազգէն չիթախին, զոր շատ քրիստոնեա իշխանք և թագաւորք պանդուխտ եղեն ի յաւտարութիւն ի ձեռաց նոցա, զորոց զսուրս նոցա աստուած խորտակեացէ ամենազաւր աջովն իւրով, ամէն:

Զոր և ես մեղսամած և անիմաստ գրիշս գրեցի զսա ի պանդխտութեան մերում ի երկիրս Սպեռու, ի գեաւղս Կորնկանց, ընդ հովանէաւ սրբոյն Դաւթի, իշխանութեանն տաճկաց Դատային, և սուլթանութեանն Եաղուպին, որ տիրէր տանս Արևիլից:

Արդ, խնդրեմք ի ձեզնէ հեղինակէ և արենսապատում եկեղեցոյ մանկունք, որք յաստուածային պտղոցն խորհրդի գիտէք ճարակել, յուր-
ժամ ի ձեռն առեալ զփափաքելի սուրբ Աւետարանս ի ձերում անգրբարե-

* Գլխավոր հիշատակարանը չի պահանջել. թվականով այս տողն օրինակել է կորած այդ հիշատակարանից հետագա ստացող Սարգիսը:

լի ուրախութիւնդ, յիշեսցիք զստացող զսորա* ԳԳԻԳՈՐ երէց, և զկալա-
կիցն իւր զՇահանուշն, և զմայրն իւր զԳուլիշատն, և զհայրն իւր զտէր
Առաքելն, և զդուստրն իմ զՄէլիքն, և զուստերքն իմ զՄերոնն, և զկարս-
պետն, և զԱռաքելն, և զԱլէքսն, և զամենայն արեան մերձաւորքն իմ,
ամէն:

Դարձեալ, աղաչեմ յիշատակել զմեղապարտ գրիչս զքահանայ Սար-
կաւագս, և զծնաւդն իմ ըստ հոգոյ զտէր Յովսէփն, և զմարմնոյ զԻրս-
տագէսն, և զմայրն իմ զՆիկիտաբեքն, և ի յանաւրինաց կատարեալն սրով
զհարեղարարն իմ զՆաչատուրն, և աստուած զձեզ յիշէ յիրում գալստեա-
նքն, ամէն:

Բ

Ստացող՝ Գրիգոր

315բ Մի ոք իշխեսցէ յորդոց իմոց և ի մերձաւորաց ծախելով կամ գրաւ
դնելով կամ ի բալթինք արկանելով, ալ ով որ յորդոց իմոց և ի թոռանց
կարգաւոր լիցի՝ ի ձեռս նորա լինի, յիշատակ ինձ և կողակցին իմոյ Շա-
հանուշին:

648

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5469

Հետ. ստացող՝ Ստեփաննոս

251ա Արդ, աղաչեմք զձեզ, ո՞վ մանկունք եկեղեցոյ, յիշեսցիք սուրբ յա-
ղաթս ձեր զհեղահոգի քահանայն զտէր Ստեփաննոս մաղտասին, որ ստա-
ցաւ զսուրբ Աւետարանս յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և ծնողացն, և ազգակա-
նացն||**

Խմբ. ՋԽ. (1491):

649

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 334

145ա Ի թվականին ԶԽԲ. (1493) յիշատակ ետ Աւետարանս Շահկան և
Ջահալին, ի նոցա յազգէն Շահ-Մէլիք անուն |||***

650

Ս՝ Ա Շ Տ Ո Յ

Ջմառ (Անտոնեան հաւաքածոյ) 85****

ա

202ա ... Արդ, գրեցո սուրբ գիրքս, զոր արարեալ է սուրբ հաւրն Մաշտոց
վարդապետի, զոր հաւաքեալ ունի յինքեան ղեթն խորհուրդ եկեղեցոյ,

* Շարունակութիւնը՝ մինչև այս պարբերութեան վերջը, ինչպես և հիշատակարանի սկիզ-
բում ստացող Գրիգոր Երեցի անունը՝ գրված է ալ ձեռագրով:

** Ինք տող՝ չնշված է:

*** Շարունակութիւնը չնշված է:

**** Վերջին թերթերը (ձեռագրի մեկ-երրորդ մասը) կրկնագիր են:

ի թուականին Հայոց ՋԽԴ. (1495) ամին: Եւ գրեցաւ ի յանապատս, որ կոչի Կոսից անապատ, սուրբ Աստուածածնի տաճարին և սրբոց առաքելոց նշխարացս՝ Թաթ/էոսի առաքելոյն, ի հայրապետութեան տեառն Սարգսի, և առաջնորդի սուրբ ուխտիս տէր Մաթէոսի, ի թափառութեան Ուռուտամի, զոր ի սորա աւուրքս առաջացան շար զաղիք և բաղում վիշտք և նեղութիւնք հատուցին քրիստոնէիցս, և ամենայն քրիստոնաքս ի մեծ տարակուսի կանք և յապօրինեալ եմք յապէնիազն աստուած, դի ինքն լինի նոցա վրէժխնդիր:

Արդ, և յայս դառն ժամանակիս, ցանկացա այս պատուական գանձիս և լուսափայլ մարգարտիս: Եւ արդ ես անպտուղս ի բարեաց և մեղաւորս յարդարոց, անկատարս ի կա[տարելոց]||

F

182ա Ո՛վ ընթերցողք սուրբ գրոց, յիշեսչիք ի սուրբ յաղօթս ձեր զԱկոր վարդապետն և զԱստուածատուր տնտեսն և զվկայն, հանդերձ ծնողաւքն:

Գ

44ա Ո՛վ սուրբ ընթերցողք, յիշեսչիք ի յաղաւթս ձեր զԽոնդշահ հաւրաբուր մեր, և դուք յիշեալ լիշիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ:

651

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7344

Գրիչ՝ Յովաննէս
վայր՝ Տիրիկ

299ա Եւ գրեց[աւ] ի թուականութեանն Հայոց ՋԽԵ. (1496), ի քաղաքիս Տիրիկ, ձեռամբ անարժ[ան գր]չի Յովհաննէ[էս իրի]ցու, և ծնաւաւոյ իմոց Զորվար իրիցու, ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանի, սուրբ Սարգսի տաճարիս: Արդ, աղաչեմք ըզձեզ, ո՛վ մանկու[նք սուրբ] Սիովնի, որք հա[նդի]պիք այս սուրբ և աւե[տ]աքարող Աւետարա[նիս], կարդայք և աւկտիք և արիւնակէք ի սմանէ [յիշեցէք սր]տի մտաւք ի մ[աքրա]փայլ յաղաւթս ձեր:

Այլ և յիշեսչիք ||| ունի ի վերայ մեր զԿարապետ վարդապ[ետն]՝ դառաջնորդ ուխտիս: Այլ և Տիրիկցի Աստուածատուր...*

652

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3557

վայր՝ յերկիրս Եղեկիայ, ի
գիւղն Կոմախայ

ա

290բ ... Արդ, գրեցաւ [սուրբ Ա]ւետարանս [ի թ]վականիս Հայոց ՋԽԶ. (1497), որ ստացաւ սայ ի [հ]ալալ հնչից ի[ւրոց] ||| յիշատակ ||| ծնաւ-

* Խոնավութիւնից քայքայվել և հիշատակարանը դժվարեթեւեւի է դարձել:

դաց իւրոց՝ հաւրն իւրոյ Ումիտին, և մաւրն Մովսէսար[իւն, և] զբարցն ///
կուսանաց ապաշխարողացն Աննա-Խաթունին, և Ոսկիկին, Ճանաթունին.
Կուլումին, և հարսներուն՝ Մարգ[ար]տին, Վառիկ Սալքանին /// Ի Եր-
տէր Խաչատուբն, զաւակաց և տղոցն Ստեփաննոսին, Մաթիոսին /// Ի Եր-
կիրս կողմանս Նիգիկիայ, Ի գիւղն [Կո]մանայ, Ի դուռն [Կ]ենսատու
սուրբ Նշանին և լուսաբո[րբ] սուրբ գերեզմանացն*:

Բ

131ա Ես Դեսպիւնայ քոյրն Յոհաննէս քահանային ետու Ի գին սուրբ Աւե-
տարանիս Գ. (3) ոսկի, որ եղաք Ի գուռն և Ի գիւղն Կոմանայ սուրբ Խա-
չին, և սուրբգերեզմանացն Յոհան Ոսկիաբանին, և Գրիգոր Աստուածա-
բանին, և Քրիստոսի փառք յաւիտեանս, ամէն:

653

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երուսաղէմ 3348

Գրիչ՝ Մխիթար:

... Գրեցաւ աստուածախումբ տառս, որ կոչի Մաշդոց, զոր արարեալ
է մեծ թաբունապետին սրբոյն Մեսրոպայ թարգմանչին, որ գաղափա-
րեալ ունի յինքն զխումբս առաքելական և մարդարէական և աւետարա-
նական և վարդապետական ... Որում փափաքաւ եղաւ հոգևոր հայրս մեր
վարպետ Ամիրս՝ աստուածային աւրինացն և սուրբ գրոցս, և ըստացաւ
դսայ Ի հալալ ընչից իւրեանց, ետուր զանցաւորն և էառ զանանցն: Եւ ետ
գրել զսայ Ի լաւ և յընտիր յաւրինակէ, որ այլ պակաս չկայ: Բայց գրեցաւ
Ի թվիս հայոց ԶԽԸ. (1499), ձեռամբ մեղասլարտ անձին իմոյ Մխիթար
իրիցուն՝ ծառայս ծառայիցդ աստուծոյ: Արդ, անկեալ աղաչեմ զձեզ իմ
բաղում յանցանաց միանգամ թո[ղու]թին խնդրեցէք ձեր սուրբ բերա-
նովդ, աստուած գձեզ Ի յիւր միւսանգամ գալուստն յիշէ, ամէն: Մանա-
ւանդ աղաչեմ գձեզ, ո՞վ եղբարք, որք հանդիպիք սմայ կարգալով կամ
աւրինակելով, յիշեցէք յաղաթս ձեր զըստացող գրոցս զԿովնցի Ամիրն,
և զծնողս նորա, և զամենայն արեան մերձաւորս, և զկարդացողս, և
զլսողս, և զամէն ասացողս, ամէն:

Յանկացաւ սուրբ գրոցս և ետ յիշատակ անչինք իւր հոգոյն համար
Ի գեղս ///

654

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 3380

Գրիչ՝ Գրիգոր:

վայր՝ Նկեղեաց և Դաւաճաղեաց գաւառ

619 ... Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս Ի թուաբերութեան ԶԽԸ. (1499),
ձեռամբ սուտանուն արեղայի Գրիգորի, Ի մէջ երկուց դաւառացս՝ Նկեղ-
եաց և Դաւաճաղեաց, առ գամբարանի սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչիս, և

* Ձեռագիրը և հիշատակարանը խիստ քայքայված են:

620

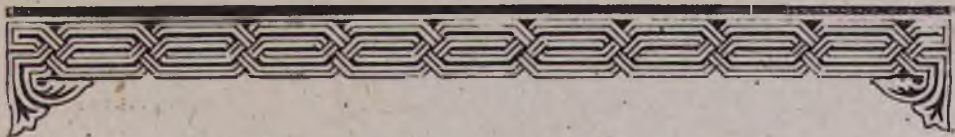
սուրբ Փրկչիս, և սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Կարապետիս, և Ման-
 եայ կուսին սուրբ գերեզմանիս՝ ի լեառս Սեպուհոյ, ի յառաջնորդութեան
 սուրբ ուխտիս տէր Յովհաննիսի, զոր տէր Յիսուս սլահեսցէ զնա յերկար
 ամաւք, ամէն: Եւ արդ աղաչեմ զձեզ, ո՞վ մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, որ
 հանդիպիք այս սուրբ Աւետարանիս կարդալով կամ արինակելով, յիշե-
 ցէք սրտի մտաւք յաղ/լաւթս ձեր զԱւետիք վարդապետն՝ զուսուցիչն իմ.
 և զիս զանարժան գրող զԳրիգոր աղաչեմ յիշել ի տէր, և դուք յիշեալ լի-
 ցիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, և այլ աղաչեմ զձեզ խոշորութեան և
 սղալանաց մի մեղադրէք, զի կար մեր այս է:

Բ

ԺԵ ԳԱՐԻ

ԱՆԹՎԱԿԱՆ ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

Հայ հնագրության զարգացման արդի վիճակում հնարավոր է ձևա-
ազիր տառաձևերի ուսումնասիրությամբ հաստատապես որոշել այս-
կամ այն հիշատակարանի գրանցման ստույգ տասնամյակը։ Շատ
հնարավոր է ուստի, որ ժեղարի անթվական հիշատակարանների հա-
վելվածային այս բաժնում տեղ են գտել մի շարք հիշատակարաններ՝
ինչպես նախորդ ժ. դարի վերջերից, այնպես էլ հաջորդ ժ. դարի
սկզբներից։

ԺԾ

XV

655

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7700

Հիշատակագիր՝ Աբրահամ

141ա

Զվերչին ստացաւդ սուրբ Աւետարանիս... տէր Թորոս քահանայն, և զկենակիցն զՍառայն, և զամստուածաբաշխ որդին զՄեծատուր, և զկողակիցն զՆաղաշն, և միւս որդին Յովանէս սարկաւազն, և զղուստրն Ջոհրիկ, և զՇնոֆորն, և զղուստրն, որ փոխեցաւ առ աստուած զՄեհրիկն, և զԽանիկն, և զհաւրեղբարորդին Արղուն քահանայ, որդին Մարտիրոս, և եղբայրքն տէր Թորոս քահանային, որ աստի կենացս փոխեցսն առ աստուած՝ զԱստուածատուրն, Մարտիրոս, և զԿիրակոսն, և զհայր Թուրոս քահանային զՍտեփաննոսն, և զկողակիցն Մեհրիկն, և այլ արեսն, մերձաւորքն՝ զկենդանիքն և զհանգուցեալքն ի Քրիստոս...

Գրեցաւ յիշատակարա[նս ի դառ]ն և դժար ժամանակիս մերոյ ():

Ի թվական /// յիշողացդ և յիշեցելոցս, ամէն:

Ես Աբրահամ մեղաւը տառապեալ ///

656

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Յ. Քօսեան, Յուցակ Արժնեան վարժարանի, 37, ՀԱ, 1962, էջ 42—43

Ստացող՝ Ազատ

Ողորմեայ ամենայն հաւատացեալ ննջեցելոց. եւս առաւել ա՛յլ ննջեցելոցս, և ստացողի գրոցս Ազատին, և կողակցին Նուբարին, և իւր ծնաւդացն Հարպետին, Մրուան, ամէն:

657

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 6394

Գրիչ՝ Ազարիայ

ա

178բ

ԶԱզարիայ* գրող սորին աղաչեմ յիշել ի տէր:

* Ամենայն հովանականությամբ Ազարիան միաժամանակ ձեռագրի ծաղկողն է: Ուշագրավ են 71բ (եկեղեցու կառուցում), 102բ (ձեռնադրութիւն) և 123ա (եպիսկոպոսի թաղում) էջերի ռեալիստական նկարները:

Բ

Յր Ողորմի Քրիստոս աստուած ստացալի գրոցըս Ստեփաննոս վարդապետին, և ծնողաց նորին Ատոմին և Խուբլու-Մելեֆին, և Եղբարն Գառնիշին, և ինձ մեղապարտ գրչիս:

Գ

14ա Եղբարք, անմեղադիր լերուք, քանզի օրինակս երկու է, հետ մէկ մէկի չերթայր:

Դ

101բ Ողորմի Քրիստոս... Ստեփաննոս վարդապետին, և ծնողաց նորին՝ Ատոմին և Խուբլու-Մելեֆին, և Եղբօրն Գառնիշին, և Յովանէս բահաւային, և Նեկեղոսին, և քուերցն Խաբիբին, Խալին, և Նեֆղագիւն*, և ինձ մեղապարտ գծողիս, և իմ ծնողացն, և ձեզ լսողացդ, ամէն**:

658

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեւան 9112

Նորոգող՝ Ազիզ-Մելիփ

Աղաչեմք յիշել ի տէր սրտի մտաւք զվերստին նորոգող և զարդարող սորա՝ մարմնաւոր ընչիւք՝ զԱզիզ-Մելիփ/ֆն, որ ետ ի հալալ արդեանց զարծաթն վասն կօճակին, որ և զինքն զարդարեսցէ Քրիստոս և զննչեցեալքն իւր լուսեղնն սգեստին, ամէն...

659

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ե. Լալայան, Ձուցակ Վասպուրականի, 220,

սյուն. 535—536, Կտուց անապատ 232

Գրիչ՝ Ալէքսիանոս
վայր՝ Կարմիր վանք

Յիշատակ է սուրբ Աւետարանս Բասեցի Ալէքսիանոս աբեղիս, ի դուռս սուրբ Կարապետիս, և սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Հրեշտակապետացն Գաբրիէլի և Միքայէլի, և այլ բազմահաւք սրբոցս, որ ասուկան հաւաքեալ:

Ես՝ Ալէքսիանոս գրեցի զսուրբ Աւետարանս և եղի յիշատակ ինձ, և յնաւղաց իմոց՝ Մարտիրոսին և Սղիսաբեթին: Եւ ոչ ոք չունի իշխանութիւն ի վերայ Աւետարանիս, որ ծախէ կամ աւժտէ կամ գրաւական գնէ, և կամ այլ ինչ պատճառ որ լինի և թաղատայ (°) հասանի Աւետարանիս: Այն մարդն, որ խոտէ ի կորստեան սորայ՝ թէ եպիսկոպոս է, թէ կաթո-

* 76բ էջի համանման բովանդակությամբ հիշատակագրութեան մէջ հիշվում են նաև ստացողի Մուղալ և Շամշիդամար անվամբ քուրերերը:

** Վերջում, նույն ձեռագրով, ավելացված է՝ «Ռադնին և զաւակաց նորին»:

դիկոս, թէ կրանաւոր, թէ երէց, թէ սարկաւազ, թէ աշխարհական լինի՝ բանադրած է, և զմասն Յուդայի առջէ և պատիժն Կայենին կրեսցէ և ընդ խաչհ[անո]ղացն դատեսցի և ընդ Արիոսի և ընդ Սաբելի շարչարի ի ձեռն սատանայի:

Դարձեալ, եթէ ոք կտրէ գլխատակարանս՝ կտրի իւր արքայութեան ձանապարհէն, աստուծոյ տեսոյն կարաւո մնաւ: Եթէ որ քերէ կամ սրբէ գլխատակարանս՝ քերւի և սրբի իւր ողորմութեան և վարձուց կտակն, ամէն:

Դարձեալ, աղաչեմ զձեզ, առաջնորդք և միաբան սուրբ ուխտիս Կարմիր վանիցս, որ խնամածէք սորա և լաւ բռնէք, կատարողք աղաչանաց մերոյ արհնեալ եղիցի[ն]: Աղաչեմ զձեզ եղբարք, եթէ ի յարկածից շարին ելանէ Աւետարանս ի Կարմիր վանացս և երթայ ի յայտեղ, թէ ի մատու դարձուցանէք ի վանքս: Աստուածային արհնութեամբն արհնի բերաւոյն ի վանքն: Զի Կարմիր վանքս ի վերայ ապառաժ քարի է. հողն կարմիր է. յարեւից կողմն Ագրակն է և Պաւլանն. յարեւմտից դեհն՝ սուրբ էհան, Հագարին և Աղկալն, հարաւային կողմն Զմրկածազ քաղաքն, հիւսիսային կողմն Ակնեբն և Սեղրնկայ լեռն: Ո՛վ դասք սրբաղան քահանայից, յորժամ ընթ[ե]ռնուք զսուրբ Աւետարանս կամ ի վերայ հիւանդաց՝ յիշեսցիք առաջի ահեղ և սոսկալի յատենին Քրիստոսի զԱստուծոյ քարտողն, որ մեղապարտ ձեռաւք հոյեցա ի սուրբ Աւետարանս:

660

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեան 5803

Ստացող՝ Ամիր-Սարգիս

ա

...Արդ, ստացաւ զսուրբ Աւետարանս բարի և հաւատարիմ Ամիր-Սարգիս ի հա[լաւ ընչ]ից իւրոց, յիշատա[կ իւր], և ծնաւուցն՝ հաւրն Աթանիսին և մ[ա]ւրն /// իկին, և ամուսն /// որդոցն /// քահանային, աւագ որդոյն Թումին, Ըսպառանդին, Դաւթին, Աթանիսին, Վրթանիսին, Պետրոսին, և զստեբրացն Թրուանդին, Վառիկին, հարսնեոյն՝ Ասիլին, Շահիսլումին, Մրվաթին, Թոռնեոյն՝ Ըոքստամին, Կալիարին, Ղանիասին, Խաթունեանին, Մելիքսեթին, Հակագին, Ղուկասին, Աղաբէկին, Սիմիկին, Կուլալամին, Խոնտիկին, Ինչուին և միւսս ա[մ]սոյն Շահգաւտի, [և աս]ացէք ի բերանով զ[աստուած] ողորմին ու զքահանայիք կարդալ կամ տեսանելով:

Ես Ամիր-Սարգիս լալալին աջօք և ողորմելի սրտիւ կու աղաչեմ զձեզ, որ եմ պարտական բաղում մեղաց, յիշեցէք զվերողորեալս և իմ մեղացն թողութիւն խնդրեցէք...

Բ

1ր Զնկարող զՍահակ սուտանուն արեղայ աղաչեմ յիշել ի սէր և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն...

661

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4615

Ստացող՝ Ամիր-Սարգիս
վայր՝ Սիւնի՝

108բ

Արդ, ես Ամիր-Սարգիս, որդի Միւրատին, թոռն Ամիրին՝ առի սուրբ Աւետարանս յիշատակ հոգոյ իմոյ, և ծնողաց իմոց՝ հաւրն իմ Մուրատին, և որդոյն իմ հանգուցեալ Յովանիսին, կողակցին Մարգարտին, դստերն իմ Էթարին, որդին իւր Մարտիրոս, Հրեմելվարդին, թոռն իմ Սեթն, և հանգուցեալ հարեղբայր իմ Ճանիկն, հանգուցեալ Ամիր-Եւստոն, հանգուցեալ որդին իւր Ղաւազուզն, և ծաղկեալ որդին Ղազարն, և դուստրն իմ Նղիսաբեթն, և կողակիցն Մատարն, և հորեղբայրն իմ Մատուրն, և կողակիցն պարոն Գիւնազանն, և դուստր Մահպուլն, և որդին տէր Սարգիսն...

662

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6846

Գրիշ՝ Անանիա
վայր՝ Ագուլեաց վանք

ա

199ա

Ձմեղսամած գրիշս Անանիա տառապեալ, հանդերձ ծնաւղաւք և ամենայն զարմաւք յիշեցէք ի բարի:

բ

257ա

...Արդ այսմ երանաւետ ցնծութեամբ և անվաղճան և անզրաւական ուրախութեամբ ցանկացող եղեալ աստուածային պատուիրանիս քահանայ ումն կրանաւոր ճգնայտեսակ տէր Կոստանդ...

257բ

... Բայց գրեցաւ Աւետարանս աստուածային ի վանքս Ագուլեաց, ընդ հովանեաւ սուրբ Թումայի առաքելոյն:

663

Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն

Երևան 4853

Գրիշ՝ Անտոն

ա

276բ

Քրիստոս աստուած, յորժամ նորոգես զարարածս քո յաւուր ութն-որորդին՝ նորոգես զբազմամեղ անձն գծողի սուրբ մատենիս, և զնախնեաց մերոց՝ զհաւրն իմոյ Աստուածաւորի, և մաւրն Շեռֆոր տիկնայ, և զզաւակաց մերոց՝ զՄարգարիտ լուսազարդ մանուկն և զՍահակ եղբայր նորին՝ զհրաշալի գրագիրքն և ծաղկաւղբ սուրբ մատենից աստուծոյ, նաև զայլ եղբարս նոցին՝ զՅակովբ շնորհալին, և զՄելիսեդեկ պատա-

նին, և դմայր սոցին՝ զԹագուհին, և զշնորհաւոյ աւրինակիս զՅովաննէս արեղայն, և զեղբայր նորին զՅովաննէս արեղայն յիշեսչիք ի սուրբ աղաթս ձեր...

Բ

318ա ... Յիշեալ զբազմամեղ անձն՝ զգրիչ սորա Անտոն և զծնաւոյս և զզաւակր սորա յարքայութեան քում ... Նաև զխաչատուր յատարն, և զաւրինակիս շնորհաւոյն զՅովաննէս արեղայն, և զեղբայր նորա, և թողութիւն շնորհեա, և քեզ փառք, ամէն:

Գ

397ա ... Ողորմեա գծողի մատենիս Անտովնի, և զաւակաց շնորհազարդից Մաղաֆիա սարկաւազի և Սահակ դպրի՝ փոխեցելոցն յաստեացս, և պսակեալ զնոսա տէր ընդ արդարս քո, և զեղբարս սոցին, որ աստ կան իմաստնացո վերին իմաստութեամբդ, և զամենեսեան զմեզ արժանացո քո արքայութեանդ, տէ՛ր: Նաև զշնորհաւոյ աւրինակիս զՅովաննէս արեղայն, և զեղբայր նորին զառաքինի ճգնաւոր զՅովաննէս, և զծնաւոյս սոցին արժանացո տէր արքայութեանդ երկնից, և կարգացողաց և լսողաց ողորմեա տէր, և քեզ փառք յաւիտեան:

664

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 331

Գրիչ՝ Աստուածատուր
վայր՝ Եղեգեաց գաւառ

Ա

242ա ... Շնորհիւ ամենակալին աստուծոյ և ողորմութեամբ նորին և գործակցութեամբ հոգոյն յանգ ելեալ աւարտեցաւ սուրբ Աւետարանս ի յանապատիս Եղեգեաց, ձեռամբ Աստուածատուր անարժան ծառայ///

Արդ, ցանկ[ացող եղ]եալ այս սուրբ Ա[ւետարան]իս բարեմիտ և սրբասէր կին [ո՛մն] Գոհար՝ յիշա[տակ] իւր հոգոյն և ծ[նաւդաց]*:

242բ Եւ ստացեալ զսայ ի հալալ ընչից իւրոց զլուսաւոր և մաքրափայլ Աւետարանս բժիշկ հոգոյ իւրոյ՝ կցորդ, յոյս և ապաւէն առ Քրիստոս, և ճար ճանապարհին վերջին, և բանալի դրանն արքայութեան, և գանձ յերկինս անկողոպտելի, և առ [սա՞] միջնորդ և բարէխաւս իւրն, և իւր ծնաւդացն Իւանէի [և Փա]շայ-Խաթունին, [որ փո]խեցան առ Քրիստոս ///, և որդոցն և դստերացն, նաև Գալըստին, և ամուսնոյն իւրոյ Շահմուլփին: Այլ և Ղազիկ և ամուսինն իւր զԹաւրվանդէն, այլ և զԳրիգորն, նայ և զդստերքն իւր Ուստիանէն և Ուլուաճն:

Բ

72բ ԶՍահակ նկարող սուրբ Աւետարանիս և զվարպետն իմ զԱրքանաժ վարդապետն Լաւրենց յիշեցէք ի Քրիստոս, ո՛վ սուրբ ընթերձողը աղա-

* Ստացողի և նրա ազգականների անվանց հիշատակութեամբ տողերը գրված են այլ ձեռագրով (կամ գուցե նույն ձեռագրով, բայց այլ գրչով):

չեմք զձեզ, և աստուած զձեզ յիշէ իւր միւսանգամ գալըստեան, ամէն,
թողութիւն արարէք, ազաչեմ լալով հանդիպողդք:

665

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Վիեննա 213, Յ. Տաշեան, ծուցակ, էջ 543—544

Գրիչ՝ Աստուածատուր

ա

48ա

... Յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթն ձեր զԱստուածատուր գրիչս և
զհայրն իմ զտէր Սարգիսն: Մանաւանդ զսրբազնամաքունն զԱզարիայ.
Վարդապետն, և զծնօղն իւր զՊօղոս, և զմայրն իւր զՈւլանփաշայն, և
զամենայն արեան մերձաւորսն:

բ

137բ

Ողորմեա Քրիստոս աստուած ստացողի գրոցս Ազարիայ վարդա-
պետին, և ծնօղաց նորին Պօղոսին, և մօրն Ուլանփաշին, և եղբարցն
Աղուպշին, Փաշին, Վալիջանին, Անանիային, և Աստուածատուր գրիչին:

666

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6795

Հետ. ստացող՝ Աստուածատուր

133բ

... Դարձեալ յիշեցէք || ի Քրիստոս զվերջի ստացող սուրբ Աւետա-
րանիս զպարոն Աստուածատուրն և աստուած-ողորմի ասացէք իւր հոգ-
ւոյն, և իւր ծնաւողացն, և իւր կենակցին և բարի և շինարար տիկնոջ՝
Ղփշախ-Խաթունին, և իւրեանց զաւակացն Խաբիպշին, Դուլաթխարին, և
շնորհալի սարկավազն իւր հայր Յուսէփին, և Խումարին, և Ստեփանոս
սարկաւագին՝ իւր փեսային, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն իւրոց:
Ողորմի Քրիստոս և որդոցն, որ տարածած մահուամբ փոխեցան յաշ-
խարհէս և խառնեցան ի գունդ զարթնոց և յերամս արդարոց, ամէն:

Եւ զթողնիկն իւր՝ զԶաքարայն աստուած յերկար ամօք պահէ, ամէն:
Բ. (2) Աւետարանս ի ձեռն Ստեփանոսին, մարգկան և Աստուծոյ վկայու-
թեամբն, ոչ ոք չունի իշխանութիւն, զատն Ստեփ[անոս]///

667

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6498

Գրիչ՝ Աստուածատուր

35բ

Զտառապեալ գծողս զԱստուածատուր անխմաստ յիշեցէք ի տէր:

668

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Երևան 3782

Նորոգող՝ Աստուածատուր Թէոթոյալիլ

246ր

Ո՛վ մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, յորժամ ընթեռնուք զՏաւնականս ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր յիշեցէք զտէր Աստուածատուրս Թէոթոյալիլ, որ զգիրքս նորոգեցի, կարկատեցի և կազմեցի, ընդ նմին և զնախնիսն մեր զտէր Գրիգ[որ] /// Թա՛ն]կ-Խաթուն, և զեղբար իմ զՔէմիլն ///

669

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 309

Գրիշ՝ Աստուածատուր Պալախաւոցի վայր՝ Արարատեան գաւառ

65ր

Աստուածատուր Պալախաւոցիս
Եւ անարժան բռնաւղ գրչիս,
Մեղաւք իլի ողորմելիս,
Եւ թողութիւն խնգրեմ անձինս,
Ո՛վ հանդիպաւք Աւետարանիս.
Աղաչեցէք զտէր ծառայիս
Այս սուտանուն սարկաւազիս
Եկեալ գաւառն Այրարատիս*:

670

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5057

Գրիշ՝ Ատոմ

292բ

... Որոյ ցանկացող եղեալ սուրբ Աւետարանիս սրբասէր հայրն մեր մահգասի Մկրտիշ, և ջանաց ստանալ զանառիկ մեծութիւնս և ըզգանձս անկողոպտելի, յիշատակ բարի և բարէխաւս առ Քրիստոս վասն Մկրտիշ մահգասուն ///

Ես՝ անպիտանս յամենայնի մեղուցեալ գրիշս Ատոմ տեսի դեռափափագ սէր և զջան հոգեւոր հօրս մերոյ Մկրտիշ մահգասուն ///**

* Ձեռագիրը ԺԵ դարի վերջում, կամ, ավելի հավանական է, ԺՁ դարում, ինչ-ինչ պատճառներով խիստ տուժել է, շատ թերթեր ոչնչացել են ու վնասվել, վերջում պահպանված հիշատակագրութունից պարզվում է, որ ձեռագրի պակաս մասերը լրացրել, նորոգել և կազմել է ոմն Մկրտիշ արեղաս Նա գրում է «Արդ, ես՝ վերջին կապաւղ սուրբ Աւետարանիս Մկրտիշ սուտանուն արեղաս. յիշատակ ինձ և ծնաւուդաց իմոց՝ հաւրն իմոյ Մկրտիշ քահանային և մարն իմոյ Ազիզ-Մելիքին...» (էջ 229բ):

** Թերթեր են ընկած:

671

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 2625

Գրիչ՝ Ատումի

ա

159ա Քրիստոս աստուած քո սուրբ ծնողի բարեխօսութեամբդ և ամենայն սրբոց ողորմեա ստացողի սուրբ գրոցս Աբրահամ վարդապետի և ծնողաց իւրոց, և ինձ մեղուցեալ սուտ գրչիս Ատումի և իմ[ոցն]։

բ

292ա Աւա՛ղ, կուռնս կու ցաւի։

գ

351բ Կատարեցաւ Գիրք դժոխոցն ձեռամբ մեղապարտ գրչի Ատումի, յիշեցէք յաղօթս ձեր և զՈհանէս, որ բազում աշխատեցաւ ի տուն տալն էս ցրտովս։

672

ԳՐՈՒԹԻՒՆՔ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԱՅԳԵԿՑԻՈՅ

Երևան 6800

Գրիչ՝ Արիստակէս

ա

222բ Յիշատակաբան սուրբ գրոցս.

Փառք ամենասուրբ երրորդութեանն՝ հաւր և որդոյ և հոգոյն սրբոյ յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն։

Եւ արդ, սկսայ զհոգէկեցոյց և զխրատական բանքս ես՝ յիմարբս և տարտամս՝ մեղաւոր գծողս, և ողորմութեամբ տեառն կատարեցի զբանս սուրբ վարդապետին Վարդանայ, որ է վասն Ը. (8) ազգ գլխօր մեղացն՝, և վասն պատկերակցութեան մարդոյս***, և վասն Զ. (6) մարդիկք առ աստուած***, և այլ խրատական առակս Ժէ. (17)****, և դաւանումն ամենասուրբ երրորդութեան*****։ Եւ այլ խրատս վասն քրիստոնէից, զոր

* Խոսքը Վարդան Այգեկցու հետեւյալ ութ ճառերի մասին է. 1. Վասն հպարտութեանն (սկ. էջ 84ա), 2. Վասն իրակալութեան (էջ 90բ), 3. Վասն լեզուանութեանն (էջ 96բ), 4. Վասն որովայնամոլութեան (էջ 103բ), 5. Վասն զրկանաց (էջ 111ա), 6. Վասն շնութեան (էջ 124բ), 7. Վասն կախարդութեան (էջ 133ա), 8. Վասն անզղջութեան և շնորհի զղջմանն (141բ—154ա)։

** Ակնարկվող աշխատությունը ձեռագրում կրում է հետեւյալ խորագիրը. «Շարքումն տեառն Միքայելի Անտիոքա եպիսկոպոսին, թէ որպիսի արինակաւ է մարդս պատկեր աստուծոյ, եւ պատասխանի Վարդանայ վարդապետի Այգեկցոյն» (154բ—169ա)։

*** Խորագիրն է «Ճառ վասն Զ. (6) աստիճանաց որով եւանն մարդիք առ աստուած ի ձեռն բարի գործոց» (169ա—183ա)։

**** 17 առակները (տե՛ս Н. Марр, Сборники притч Вардана. ч. III стр. 83—93) մեծ կարևորություն ունեն Վարդան Այգեկցու իսկ կողմից հորինված առակները միջնադարյան առակագրքերից զատելու համար։

***** «Խոստովանությունն սուրբ երրորդութեանն եւ միոյ աստուածութեանն» (209բ—215բ)։ Շարունակությամբ ընդօրինակված է նույն Վարդան Այգեկցու «Վասն անքուն որդանցն աշխատությունը» (215բ—222ա), որի մասին գրիչը լռում է։

արարեալ է սուրբ և երանաշնորհ վարդապետն Յոհանէս Եզնկայցին՝
ի կրօնական սահմանեաց առաքել[ոց] |||

Բ

222ր Քրիստոս աստուած ողորմեայ յայն սոսկալի յաւուրն ստացողի
գրոցս Գաբրիէլ եպիսկոպոսին, և որդոյ նորա Անդրիասին, և հաւր Գրի-
գորին, և մարն Տիրունէ, և հանգուցեալ եղբարցն Յովանիսին և Յակո-
բին, և մեղաւոր գծողիս Արիստագէս էրէցուս, և հաւրն իմոյ Թորոս քա-
հանային, և մարն իմոյ Շնվորին**:

673

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ւ

Երևան 4630

Գրիշ՝ Աւետիս

ա

24ա ... Ողորմեայ զմեղաւք մեռեալ յԱւետիս սուտանուն գրչիս, ևս
առաւել ծնաւղսն իմ և յամենայն յարեամբ մերձաւորացն իմոց: Եւս
առաւել ստացողի գրոցս, կարգացողաց և լսողաց:

Բ

15ա ... Եւս առաւել զմեղապարտ գրչիս, և զծնաւղսն իմ, և զեղբայրսն
իմ՝ կենդանացն և մեռելոցն, և մայրն իմոյ Մարգարտին, եւս առաւել
ստացողի գրոցս մասն բարեացն պարգեւեցէ, արքաութիւն աստուծոյ
արժանի արասցէ իւր աստուածաին տեսլեանն, և Քրիստոսի փառք յա-
փտեանս, ամէն:

674

Պ Ա Տ Ա Ր Ա Գ Ա Մ Ա Տ Ո Յ Յ

Երևան 5440

Գրիշ՝ Աւետիս

ա

183 Զստացող սորին զՅովանէս կրօնաւորն յիշեցէք ի Քրիստոս և աս-
տուած ողորմի ասացէք նմա, և ինձ՝ ամենամեղ շարագործ Աւտի:

Բ

233բ Զստացող սուրբ տառիս զՅովանէս հերպետն յիշեցէք ի Քրիստոս,
որ մականունն Չաղար կոչի:

* Յովհ. Երզնկացու «Խրատ հասարակաց քրիստոնէից» աշխատութիւնն ընդօրինակված է
ձեռագրի սկզբում:

** Համանման բովանդակութեամբ հիշատակագրութիւններ կան ձեռագրի չափ էջերում
(124ա, 141բ, 183ա և այլն և այլն), որոնք բոլորն էլ շնչված են (բայց ոչ անընթեռնելի) ձե-
ռագրի հետագա ստացող Սարգիս քահանայի կողմից:

Գ

105ա Նսեր եմ՝ աշից երակն ի սրտի մէջն կու լինի. երբ սիրտն մաժողուլ լինի՝ աչք լոյսն՝ պակաս կու տեսնի: Սրտի տարեկուսանացս, ա՛հ, զամէն զալատ գրեցի:

Դ

Աւա՛ղ, որ զթուխտն զամէն չի երկուտկեցի, որպէս զայս Բ. (2) Թուխթս՝ որ լաւ լինէր: Վա՛յ ինձ հազար բերան:

675

ՎԱՐՔ ՀԱՐԱՆՑ

Երեան 787

Գրիշ՝ Աւետիս

Ա

267ա Ոհ, աղաչեմ զմեղապարտ գրիշս յիշել ի տէր: ԶԱւետիս յիշ[եա]***:

Բ

23բ Աւաղ զգեղեցիկ վարս սոցա, ու ես ունայն ի բարեաց:

Գ

247բ Աւաղ անիծած քունս, թէ քանի նեղ կու առնէ, որ կու մոլորինք ի գրեւս:

Դ

282բ ||| աղաչեմ համառատիս անմեղադիր լերուք, թուղթս սակաւ էր և բա |||***

Ե

348բ Տէր աստուած, ողորմեա Գրիգոր փրկիսոփային՝ իմ վարդապետին...

676

Ո Ս Կ Ե Փ Ո Ր Ի Կ

Վենետիկ 254, Բ. Սարգիսեան, Ցուցակ, էջ 756

Գրիշ՝ Աւետիս

159բ Զապիկար և զանարժան գրիշս [Աւետիս միակեցս] յաղաթս ձեր յիշեսցիք, ո՛վ դասք լուսերամից, և տխմարութեանս մի մեղադրէք, դի

* Գրված է 116 (բ) և 117 (ա) թերթերի ներքին լուսանցքում: Այդ թերթերը, իրոք, կազմված են խնամքով միմյանց փակցված երկու սովորական թերթերից, ուստի և ավելի հաստ ու դիմացկուն են: Գրիշը ցավ է հայտնում այն մասին, որ ոչ բոլոր թերթերն են դրանց նման:

** Այս տողը գրված է ստորին լուսանցքի վրա: Բերեա այս Ավետիսը հենց ձեռագրի գրիշը լինի:

*** Գրված է ստորին լուսանցքի վրա, որը կազմելու ժամանակ կտրել են, կտրվել է նաև հիշատակագրության մի մասը:

վաճառք ունեի և գրամ ոչ. և ես աղերսելով յեղբարցն ղթուխտն և ղթանաքն, ղգրիչն և ղայլն, որ այգչափ եղև:

677

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Յ. Քոսեան, Յուդակ Արծնեան վարժարանի 23,
2Ա, 1961, սյուն. 323—324

Գրիչ՝ Աւետիք

ա

106բ Զառածեալ մեղաւք ղԱւետիք ղրիչս եւ զստացողս սորա յիշել ի տէր աղաչեմ:

բ

336բ Ո՞վ սուրբ ընթերցողք, յիշեցէք ի սուրբ աղաւթս ձեր զմաքուր և սուրբ կրանաւորքն՝ զտէր Խաչատուրն և զտէր Յուսիկն, որ ի թղթի կուկելն աշխատել են. արարիչն աստուած իւրեանց աւգնական լինի, ամէն:

678

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Աթոռ 21, «Էջմիածին», 1950, IX—X, էջ 84

Գրիչ՝ Բասիլ

ա

69բ Զսուտանուն գծողիկս յիշել աղաչեմ ի մեղաց թողութիւն յաւուր սոսկալի յարութեան Փրկչին մերոյ, ղի թերեւս գտայցեմ |||

բ

113բ Զթարմատար և ղկարեմէր, փանաք և սուտանուն գծողիկս Բասիլ յիշել աղաչեմ ի մեղաց թողութիւն առաջի ղենլոյն և միշտ կենդանոյն և յուսոյն իմոյ Քրիստոսի, ո՞վ սրբասէր մանկունք նաղելի մարն մերոյ Սիրովնի, և ղուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոս:

679

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Երևան 4929

Գրիչ՝ Բարսեղ

ա

71բ Ողորմեա... ստացողաց սուրբ գրոցս բարեպաշտ և աստուածասէր տանուորոջն Բէրամին, և որդւոցն Նեկիբէկին, և կողակցին Խոնդաւր-Խաթունին, և Կարապետին, և Միւրիջանին, և Խոջաջանին, և քեւերց նու-

պար-Փաշին, և զՍարախ-Մելիքին, և հարազատ քեռիքն զԽալիֆին. և որդուցն Այտողմիշին, և Գալզալդաւին, և զհոգևոր մայրն իւրեանց զՇարմէլէֆին, որ բազում աշխատեցաւ, և ինձ՝ մեղապարտ գրչիս Բարսեղ սարկաւազիս:

Բ

36ր ... Եւս առաւել զստացողաց սուրբ գրոցս Կարապետին, և կենակցին Մարգարիտ-Խաթունին, և որդուցն Ենկիբէկին, և Կարապետին, և Միրիջանին, և Խոջաջանին, և մայրն իւրեանց զԽալխաթուն. և հոգևոր մայր Շարմէլէֆին, և Բարսեղ գրչիս*:

680

ՄԱՏՏԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՅԻՈՅ

Երևան 1562

Հետ. ստացող՝ Բարիմ

3ա Կաման աստուծոյ և ողորմութեամբ նորին, ես՝ Բարում միակեցս, ստացայ զգանձս աստուածային՝ զգիրքս ցանկալի, ի վախելումն անձին իմոյ, և յիշատակ հոգոյ իմոյ, և ծնողաց իմոց՝ Թումայի և Փոֆր-Տիկնալ. և զնացելոյն ի Քրիստոս իմ հարազատացն՝ եղբօրն Սանէլ արեղային, և քուրոջ Խուրլու-Խաթունին: Աղաչեմ զձեզ որք պատահէք սմա տեսութեամբ և կամ աւգտութեամբ ինչ իւրիք, յիշեցէք զմեզ ի միտս բարիս և ի պատկանաւոր խնդրածս, մանաւանդ զդեռաբոյս պատանին զՅովանէս, որ է արեանառու յետ ///** Բարիմֆին և Ժառանգ գրոցս, որոյ տէր աստուած վայելել տացէ ընդ երկայն աւուրս, ամէն և եղիցի:

681

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք .

Երևան 9388

Գրիչ՝ Դաւուստ

2բ ... Ողորմի Քրիստոս աստուած ստացողի գրոցս խոճայ Աղուպին, և եղբարցն Ախիճանին և Առաքելին, և հօրն Ուսուֆին, և մօրն Ռանին, և ալլոցն, որ աւգնական եղեն ի գին գրոցս՝ տէր Մկրտչին, և Ֆուսկչին, Բ. (2) Գրիգորին, և Մանկասարին, Այուատին, և Պետրոսին, և Ճանիպէկին, և մեղսամած գրչի Գալստի, [և ծնողաց իմոց Զօրվար քահանային և Թանսուխին]***:

* Նման և ավելի համառոտ հիշատակագրություններ կան նաև ձեռագրի ալլ էջերում:

** Մի բառ անընթեռնելի է:

*** Գրչի ծնողների մասին հատվածը լրացնում ենք 12ա էջի հիշատակագրությունից:

682

ԿԱՆՈՆՔ ԵՒ ԽՐԱՏՔ

Երևան 625

Գրիշ՝ Գրիգոր

ա

64ր Ո՛վ մանկունք սուրբ եկեղեցոյ և դասք լուսերամից որք հանդիպիք
աւստ զուաբթածաղիկ բաներոյս, որք ակնարկէք և հոտոտիք՝ թող/լուծիւն
խնդրեցէք ի մարգասիւրէն աստուծոյ մեղուցեալ, անարժան և կոխումն
ոտից ամենայնի Գրիգոր կրանաւորիս, ծնաւդաց իմոց՝ հօրն իմոյ Դրի-
գորիսին, և մարն իմոյ Կովվարդին, և ամենայն արեան մերձաւորացս...

բ

120 Փրկեսցէ զմեզ Քրիստոս աստուած յայնպիսի անքօելի մեղացն, ևս
առօել զստացօղ գրոցս զՅակոբ հպիսկոպոսն, և զԳրիգոր կրանօորս, և
զծնօղացն մերոց, ամէն:

683

ՔԱՐՈՁԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 4639

Գրիշ՝ Գրիգոր

536ա ... Որք ճաշակէք աստուածային բուրաստանէս ընթերցմամբ կամ
ածանցմամբ՝ յիշեցէք զստացօղ սուրբ գրոցս՝ զհեղահոգի և զառաքելա-
շնորհ զԴաւիթ վարդապետն Զուղայեցի, որ բաղում աշխատանօք և քանիւ
ստացաւ զսա ի յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և ծնօղացն՝ Նուրէ և Մէրիկին, և
հղբարցն Մարգարեանցն, և քեռն Եղիսաբեթին, և ամենայն արեանառու-
ին... Ընդ նոսին և զանյիշելի Գրիգոր գրիշս յիշեսցիք և դուք յիշեալ լիջիք
ի Քրիստոսէ:

684

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՂՄՈՍԱՅ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԱՐԵՒԵԼՅԻՈՅ

Երևան 1186

Գրիշ՝ Գրիգոր

ա

34ր Զանպիտան և զամենամեղ գրիշս զԳրիգոր և զծնողսն իմ յիշեցէք...

բ

41ա Ստացաւ սորա զԳրիգոր և զՎահական և զծնաւդսն իւր յիշեցէք ի
Քրիստոս, և զպատանեակ զաշակերտն իմ զԳրիգոր բարիբարոյ յիշեցէք
ի Քրիստոս...*

* Զեռագրի 40ր, 91ր, 105ր, 116ր, և 180ա էջերի լուսանցքներում կան ուշադրաւ գրա-
նկարներ: 116ր էջի լուսանցանկարի վրա պատկերված է Քրիստոսը՝ կանգնած, և ձեռագրի ստա-

685

Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն

Երևան, պատահիկ 829

Ստացող՝ Դրիգոր Քարազումերեցի

Ես՝ Դրիգոր երէցս Քարազումերեցի ըստացայ զՏաւնականս յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց՝ հաւրն իմ Փառովսին և մաւրն իմ Բաղտատին, և եղբաւրն իմ Աստուածատուրին, և կողակցին իմ Կուլամին, և որդոց իմ՝ Մէլքիսէղին, և Ազարիային, Անանիային, Մուսային, Իսրայէլին, Տէրտէրին, և դստերն իմ Խոստումլայթղթին, և ամենայն արեան մերձաւորայ իմոց...

686

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4202

Գրիչ՝ Դրիգոր

216ա Զերիցս երանեալ և զարժանապատիւ զսրբասէր զՅովանէս սրբակրան աբեղայ՝ ստացաւդ սուրբ Աւետարանիս, հանդերձ ծնաւդաւքն և ամենայն արեան մերձաւորաւք, և զիմ անարժանութիւնս՝ Դրիգորի զծողի սորա յիշեցէք ի Քրիստոս:

687

Ա Ի Ծ Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6507

Գրիչ՝ Դրիգոր

97ա Ո՛վ սուրբ աւետարանիչ և առաքեալ Քրիստոսի, աղաչեալ զառաքողն զքեզ յաշխարհ թողութիւն շնորհել բազմաժեղ և անարժան ծառայիս Դրիգորի և ծնողաց իմոց և որ զամէնն ասեն, ամէն:

688

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Երևան 4733

Գրիչ՝ Դաւիթ

91

67ա Տէր Յիսուս, բարեխաւսութեամբ սրբոց առաքելոցն ողորմեա ստացողի սուրբ գրոցս հաւատարիմ կնոջն Փաշայբէկուն, և ծնաւդացն՝ հաւրն Ասլանին և մաւրն Նիգարին, որդոցն Յակոբին, Յովանիսին, և դստերն Մարգարտին, և այրոջն Մարտիրոսին, և նախնեացն ամենայնի, և Դաւիթ

ցողը՝ ծնկի շոքած Քրիստոսի ոտքերի մօտ: Քրիստոսի գլխից վերև գրված է «Վրացի է օրինակ պատկերիս Յիսուսիս»: Այսինքն, գրիչն ընդօրինակել է այդ պատկերը վրացական մի ձեռագրից:

բաղմամբնդ գծողիս, կարդացողացդ և լսողացդ և աստուած-ողորմի ասացողացդ, ամէն:

Բ

51ա

... Որոց բարեխաւսութեամբ և աղաթիւք ողորմութիւն և մեղաց թողութիւն շնորհեսցէ Քրիստոս աստուած ստացողի սուրբ գրոցս խաթուն Փարաբէկուն, և ծնաւդաց նորին՝ պարոն Ասլանին և Նիգար-Խաթունին, և եղբարն պարոն Ամիրին, և Ղաւթաթին, [որ տարածամ մահուամբ փոխեցաւ առ Քրիստոս*], և դստերն Մարգարտին, և որդոցն Յակոբուն և Յովանիսին:

Գ

75ր

Քրիստոս աստուած, քո անճառ մարդասիրութեամբդ ողորմեա ամենայն հաւատացեալ քրիստոնէից, ևս առաւել ստացողի սուրբ գր||ոցս տէր Կարապետ սրբասէր քահանային, և ծնաւդաց նորին՝ հարն Կարապետին**, և մարն Աննային, և կողակցուն Գովաղին, դստերն Խաթունաղին, և եղբարն Վարդանիսին, և հարեղբարցն Յովսէփին, որդոյն Ստեփանոսին, Գրիգորին, Գառնիբէկին, տէր Յովանիսին, Բարսեղին, Սիրունին, և ազգա[յ]նոցն ամենայնի, կարդացողացն և լսողացն***:

689

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 4561

Գրիչ՝ Դաւիթ

78ր

... Ողորմեա Քրիստոս աստուած ստացողի սուրբ գրոցս մահաւոր սրբասէր տէր Ատոմ քահանային, և ծնաւդաց նորին՝ ուսթայ Փաղշանին և Շաֆար-Խաթունին, և եղբարցն նորին՝ Աւետիսին, Խըլդաթին, Մուրաղին, Յովանէսին, Կարապետին, և կողակցուն Նազանփաշին, և բուերն Գալուստիաշին, և ինձ՝ Դաւիթ մեղսաթաւ գծողիս և իմ ծնաւդացն՝ Մրկրտչին, Էթարփաշին, և գրոցս լաւ պահողաց, եկեղեցի շինողացն, և ժամատուն շէն պահողացն, և ամենայն հայկազան ազգիս՝ մեծի և փոքու, ամէն****:

* Դաւթի մահական մասին տվյալը մեք ենք բերում 271ա էջի հիշատակագրությունից:

** Այլ էջերի հիշատակագրություններում ստացողի հայր Կարապետը հիշատակված է սրպեւս «պարոն Կարապետ» (տե՛ս էջ 34բ):

*** Նման հիշատակագրություններ (կամ ստացող Կարապետի անունից, կամ մյուս ստացող փաշարեկի անունից) կան բոլոր ճառերից հետո, ըստ բովանդակության մյուսներն ավելի ազքատ են կամ մեր բերածի սոսկ կրկնությունն են:

**** Նման և ավելի համառոտ հիշատակագրություններ կան ձեռագրի բաղմամբիվ էջերում, գրեթե բոլոր վարքերից հետո: Դրանցից մի մասի վրա ԺԸ. դարի ստացող Աբուլեյի Բումանը թուղթ է փակցրել ու գրել իր անունը:

690

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 4569

Գրիչ՝ Դավիթ

14բ ... Ողորմեա ստացողի գրոցս պարոն Ալբուլիե, Ջեանշիե, և Դուլա-
միե, Շանշիե, և Ամիր-Հէնուպիե, և ամենայն արեանառու մերձաւորացն,
և Դավիթ գրչի, կարդացողացն և լսողաց, և քեզ փառք*:

691

Ա Ս Տ Ո Ի Ա Մ Ա Շ Ո Ի Ն Չ

Վենետիկ 9 (1270), Բ. Սարգիսեան Ցուցակ. Ա. 100

Գրիչ՝ Եզեկիէլ

ա

103ա Ջմեղապարտ գրիչ Եզեկիէլ սարկաւագ բարի մտօք յիշել ի տէր՝ յե-
րեսս անկեալ աղաչեմ զընթերցողդ:

բ

190բ Մեծ դիտապետն սրբազան
Եւ քաւչապետն արհիական,
Որ զօրինակս ետ մեզ ի բան,
Քրիստոս պահէ զինքն անսասան,
Հանդերձ իւրովք միաբան,
Այժմ և յաւէտ և յապագայն:
Նա և զրիչս տրէք արժան
Բարի կամօք ի տէր յիշման:

692

Գ Ա Ն Ջ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4854

Գրիչ՝ Եղիա

ա

78ա ՋՅնծայքդ** ասա լաւ և զմեղօք մեռեալսն առ տէրն յիշեալ, զի թուրք
այսօր շատ եկօ ի մօտս:

բ

103բ Աւաղ, ափսոս զմեր դատաւորն, որ մեռօ.կալի կարկտի կրկին
ըռահմաթն իւրն:

* Համանման բովանդակությամբ հիշատակագրութիւններ կան բոլոր վարքերից հետո:

** Խոսքը «Տաղ Յարութեան»-ի մասին է, որ ընդօրինակված է այս էջի վրա և ունի «Յըն-
ձան այսաւր երկինք...» սկզբնավորութիւնը:

Գ

147ա Զմբղղըսի Սալթանըն յիշեցէք ի Քրիստոս, որ ղշիբիրոնս շալկով
Լբեր ի ԼԴեծովայ վանիցն այսօր:

դ

287բ-- Սուրբ Յովաննէս և սուրբ Լուսաւորիչ, փառաց մերոց արէք կցորդ
288ա զՅովաննէս նոր մուղղսին, որ ղմնացեալ թուղթն կոկեց, և ղեկիւս գրիչս
ընդ սայ:

է

327բ Վա՛յ ղեղկելիս: Տէր Յովաննէս, ոչ շամիչ կու յոգրկես՝ որ ուտեմ, և ոչ
թուղթ՝ որ գրեմ: Ողջ լեր ի տէր, պատ կու շարեմ՝:

693

ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԱԹԷՈՍԻ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Նիսվկայ 90, ՍՏԱ

Վաճառող՝ Նղիա

ա

268ա Ո՛վ սրբազանդ բարունի,
Որք հանդիպիք այսմ մարգարտի,
Զեզ աղաչեմ աղերսալի
Եւ պաղատիմ արտասուալի,
ԶՆղիայ մեղօք իլի
Յիշել յաղօթս ձեր բարի:

բ

268բ Ես նուաստս յամենայնի Նղիա վարդապետս վասն մեր եղբար աղա-
չանացս՝ Մաթէոս գրոց աշակերտիս, որ եկն առ մեզ փափաքմամբ վասն
Աւետարանի քաղուածոյս, և մեր այլ զսորա խնդրուածքն կատարեցաք
ու տվաք զգիրքս ի չորս հարիւր վաթսուն դկ. (դահեկան) ու զայլ բա-
ղին: Ով որ կարդա՝ մեղ այլ մասն և մեր ծնողացն: Եւ որ կարդէք կամ
աւրինակէք՝ զտէր Մաթէոսին և զմեր ծնողին յիշեցէք յաղաթս ձեր վասն
սիրոյն Քրիստոսի. և աստուած զձեր մեղքն թողու:

694

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4023

Հետ. ստացող՝ Ըսմանդար

631 ... Արդ, ես Ըսմանդարս՝ որդի խոճա-Ղարիպշին, զբարին մտաւ ածի
և յիշեցի զայն, որ ասէ թէ Երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիովն և ընդունալ

* Բոլոր հիշատակագրութիւնները գրված են նշված էջերի լուսանցքներում:

632 յԾրուսաղէմ, և ետու կապել զկենսունակ սուրբ Աւետարանս յիշատակ ինձ և ծնողաց ||| ի սուրբ Աստուածածնիս դուռն. Աստուած գրէ զինքեանք ի դպրութիւն յինաց սուրբ Աւետարանս, սրբէ ի մեղաց և կարգէ ի դասս հրեշտակաց...

Արդ, որչափ Աստուածածին շէն կենա և եկեղեցին ի պատարագի՝ մի՛ ոք իշխեսցէ հանել ի վանացն, և մի՛ խորել, մի՛ գրաւկնել, և մի՛ ծախել, ո՛չ հայրպետ, ո՛չ արեղայ, ո՛չ գործաւոր, ո՛չ յազգականաց և ո՛չ յաւտարաց, ո՛չ մեծ և [ո՛չ] փոքր: Եւ թէ ոք յանդգնի զոր գրեցաքն ||| հասարակեսցէ զաւուրս իւր, ո՞վ որ զյիշատակարանս կտրէ դա[տի] և նզովի յաստուծոյ:

Արդ, աղաչեմ ձեզ որք հանդիպիք կարդալով՝ յիշեցէք ի սուրբ աղաւթըս ձեր զառաջինն և զվերջին յիշատակողսն: Դու[ք] յիշեալ լինիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ: Խնամով պահողքն արհնին յաստուծոյ և յամնայն սրբոց նորա, ամէն, եղիցի*:

695

Ա Ի Ն Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8308

Հետ. ստացող՝ Թաղևու

335ա Փառք ... որոյ ցանկացեալ հեղահոգի և ճգնայգգեաց այրն աստուծոյ Հորստայգէս քահանայ՝ ստացաւ սայ յիշատակ իւր անջնջելի, և ծնաւդաց իւրոց, և դաւակաց իւրոց... վասն յիշատակ անարժանիս Թաթէոս սուտանուն քահանայի, թէ արժանի համարիք դանարժանս յիշման...:

335բ Արդ, որք աւգտիք ի սմանէ ուս||մամբ կամ արինալիւով յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զվերոյգրեալ ըզստացող կտակիս զՀոստաղէս քահանայ, զնուաստըս՝ զԹաթէոս, և զմայրն իմ զՄարթայն, և զերեւրքն իմ զԱղիտան և զՏիրամայրն և զՃաշն և զԽերխաթունն, զհանգուցեալսն ի Քրիստոս զԱննա խաթունն, և դեռաբունն իմ զՏէրպապ, զաշխատաւ սորա ի ծաղսն զՏաւայն և զՈսկիհատն...

336ա ԶՄաղափիաս սուտանուն կրանաւորս յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր՝ զծաղկաւղս և զկապիւ կազմողս:

696

Ա Ի Ն Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5786

ա

Հետ. ստացող՝ Թաւրասան

341ա ... Եւ Թաւրասան-Խաթունն, դուստր Ամիր-Թաղայիք ստացայ զսուրբ Աւետարանս ի հալալ արդեանց իմոց, և կարմիր ոսկով գնեցի զսա և ետու յաստուածաբնակ տաճարն ի սուրբ Խաչն Աղթամարայ...

* Զեռագիրն ընդօրինակված է, հավանաբար, Ժ. դարում: Գրիչը 490 էջի վրա թողել է մի հիշատակագրութիւն. «Յիշեցէք և զՎարդան կրանաւոր, յայսմ ատենի եկն առ մեզ և շնորհեաց մեզ գրչի հարթիչ»:

Բ

Հետ. ստացող՝ Աստուածատու

312ա

Ես Աստուածատու Յորդանանայ որդիս, որ է երկրորդ անունն Բաբլո, ստացայ զսուրբ Աւետարանս զկէսն ի հալալ և ի յարդար վաստակոց իմ և զնեցի կարմիր ոսկով և տուի զսայ ընծայ ի սուրբ հաշն Աղթամարայ...

697

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ե. (ալալեան, Յուդայի վասպուրականի 131, էջ 282—284 (վարագ)

Գրիշ՝ Թովմա
վայր՝ Կառավանդար

Փառք... ըստ նմին արինակի և ես՝ յողնամեղս և ընկզմեալս ի խորս մեղաց ծովուս, որ զանունն միայն ունիմ և ոչ զործս բարիս, սուտանուն կրանաւոր և անարժանս՝ Թովմա գրչակս, ոհ, ոհ, ոհ, տրամութիւն ողոյս մինչև ցմահ և զվախճանն իմ վասն մեղաց իմոց, ստացայ գտիեզերաքարով, քառավտակ սուրբ Աւետարանս և ըստ բանաւոր բարուց բարոյն, ախորժական կամաւք, մեծաւ տենչմամբ ստացա զսա ինձ անջնջելի արձան ի մխիթարութիւն անձին իմոյ և յոյս փրկութեան հոգւոյ իմոյ և առաջնորդ կենացն յաւիտենից, ամէն, յոյսն ամենեցուն:

Արդ, աղաչեմ դամենեսեան սիրովն Աստուծոյ, յիշեսցիք զբուր իմ, և զկենակիցս իւր, զՇաբար-Խաթուն, և զծաղկեալ զաւակս նոցա զԿառավանդար և զԱսագ-Արտուն, որ մասամբ ազնական եղեն ի քարտէսս սուրբ Աւետարանիս: Տացէ նոցա տէր Յիսուս հանգիստ և ողորմութիւն ի միւսանգամ զալստեան իւրում. և ծնողաց իրեանց հանգիստ և ողորմութիւն, ամէն:

Դարձեալ, աղաչեմ զձեզ սուրբ հարք և եղբարք, յիշեսցիք և վարեան մերձակայ զեղբայրն իմ զԱկովբ սրբասնունդ /// հայրական գթով գթայ ի վերայ իմ: Գթասցի տէր Յիսուս ի հոգի իւր: Աղաչեմ յիշեսցիք ի Քրիստոս և զծնողն իմ, և զեղբայրն իմ զՍարգիս՝ զփոխեցեալն ի Քրիստոս, և զամենայն արեան մերձակայսն իմ, զԾեռ[ուն] քահանայ, և զՊարտունիւս, զԴանիէլ, և զքոյրն իմ զՇեռնիկ-Տիկի: Եւ Աստուած յիշողացդ և յիշեցիւոցս պարգեւեցէ զկեանսն յաւիտենից, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սա յանապատիս ծովահայեաց, որ Կառավանդար կոչի, ընդ հովանեաւ աստուածաբնակ խորանացս /// և սուրբ Սիովնի: Տեղոյս առաջնորդի Գրիգորի րաբունոյ վարդապետի հեղ[ի] և խոնարհ[ի], և Ստեփանոս ///*:

* Թերթ է ընկած:

698

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3850

Գրիշ՝ Թումայ
վայր՝ Մատենավանք

255ր Ես՝ Թումայ մահադասի սուտանուն քահանայ, գրեցի զՂուկաս զլուխ Աւետարանս ի յայգիս Մատենավանից Աստուածածնին՝ շարչարանաւք։ Եղբայրք, սղալանաց և խոշորութեանն գրոյս անմեղադիր լերուք և լի բերանով աստուած-ողորմի ասցէք, զի խիստ մեղաւոր եմ։

699

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5526

Հետ. ստացող՝ Թումա

291ր Զվերջին ստացաւոս աստուածախաւս և տիեզերաքսրոզ սուրբ Աւետարանիս զկուսակրան քահանայ զԹումա, և զծնաւոյն իմ զՍ[տ]եփանն քահանայ և զԹանկագիզ, և զեղբարսն՝ զփոխեալն առ Քրիստոս զԹաղէոս և զՄաթէոս, և զքեռսն իմ զԱննէն, զՍառէն և զՍարաթէն աղաչեմք յիշել սեռն սիրով ի միտս բարիս և ի պատկանաւոր խնդրուածս, և Քրիստոս աստուած յիշողացտ և յիշեցելոցս առհասարակ ողորմեսցի, ամէն...

700

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 2456

Գրիշ՝ Իգնատիոս

257ա Զառ ի բարեաց գործոց տարտամ
Եւ ի շարեաց տեսակ փարթամ,
Մաղթեմ յիշել դասք սրբազան։
Խոշոր գրոյս և սխալման
Մի պարսաւէք զիս բամբասամբ,
Զի կար մեր այս էր ի լման,
Հայցեմք ասել զտէր ողորմայն։

701

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Յ. Քոսեան, Յուդակ ձեռագրաց Արժնեան վարժարանի,
22, ՀԱ, 1961 թ., սյուն. 322—323

Գրիշ՝ Խաչատուր
վայր՝ Քաջքերունիք. վարդենիս
մենաստան

... ի խնդրոյ սրբասէր և պատուական կրանաւոր քահանայի Յովնան-
նու, որ ստացաւ զսա յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց։ Արդ, աղաչեմ դամե-

նեսեան որք լուսաւորիք ի սմանէ կամ գաղափարէք յիշեսցիք զՅոնան կրանաւոր և զԺնոզսն և զեղբարս իւր ի տէր, ընդ նմին և զփցուն գրիչ խաչատուր և զհարսն ամենայն. և որք յիշէք՝ յիշեալ լիջիք յանյիշաչար տեառնէ մերմէ, որ է արհնեալ յաւիտեանս, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սա ի գաւառիս Քաջքերունայ, ի մենաստանիս որ կոչի Վարդեմիս՝ մակսնուն Պապղայ վանս, ընդ հովանեաւ Նորոգուց սուրբ Նշանիս և սուրբ մաւրն լուսոյ Աստուածածնիս և այլ սրբոց, որ են ի տեղուջս յայսմիկ: Յիշեսցիք և զառաջնորդ սուրբ Ռիտիս զՀայրապետ պատուական քահանայ, որ եղև առիթ գործառնութեանս. յիշեսցիք և զխաչատուր քահանայ սուրբ և ընտրեալ կրանաւոր, որ զարինական շնորհաց, և զՓոխանակ միայնակեաց, որ զարինական էր ստացեալ: Յիշեսցիք և զՍիմէոն քահանայ՝ ընտիր քերող, որ զգաղափարն էր քերել. զորս և յիշողացդ և յիշեցելոցս ողորմեսցի մարդասէրն աստուած, և նմա փառք յաւիտեանս, ամէն: Ի թվիս |||*:

702

ԳԻՐՔ ՅՈՐԱՅ ԵՒ ՏԵՍԻԼՔ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆ ՄԱՐԳԱՐԷԻՅ

Երևան 5603

Գրիչ՝ խաչատուր
վայր՝ Գամաղիէլի վանք

ա

72բ Գրեցաւ Յորս և Դանիէլս ձեռամբ յոգնամեղ խաչատուր, որ հոգևոր որդի էր Կիրակոս վարդապետին, ի վանելումն և ի վարժումն Յոնանիսին, ի յիշխանութիւն Յոնանէս վարդապետին, ի դուռն սուրբ Գամաղիէլի առաքելոյն:

Արդ, աղաչեմ յիշել ի մաքրափայլ յազաւթս ձեր և աստուած զձեղ յիշէ յիւր արքաութիւնն, ամէն:

Բայց սխալանաց և խոշորութեան անմեղադիր լերուք, դի կար մեր այս էր:

բ

268բ Աւարտեցաւ երկոտասան մարգարեութիւնս ձեռամբ ախմար և տառապեալ ոգո Յոնանիսի, ի վարժումն տկար անձին իմո և որոց պատահէ զկնի մեր: Աղաչեմ շմեղադրել խոշորութեան և սխալանաց, զի առաջին դիրն իմ այս էր: Ես չկամեցայ գրել, բայց վարդապետն հարկեաց, որք ընթեռնուք կամ արինականէք յիշեսցիք զիս և զԺնաւոյսն իմ |||:

* Հրատարակիչը հայտնում է, որ շարունակութիւնը քերված է: Զեռագիրը, հնագրական տվյալներով զրված է համարում ԺԴ—ԺԵ դարերում:

Գ

- 231ր Ո՛վ բարեմիտ ընթերցող յիշեա զաշխատողս սորա ի բարի և սխա-
լանացս անմեղադիր լեր, զի յոյժ անարհեստ էի յարուեստ գրչութեան:

Դ

- 126ր Քունն տարաւ, նա գրիչն սողաց, անմեղադիր լեր սխալանաց²:

703

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Երևան 5406

Գրիչ՝ Խաչատուր

- 28ր Քրիստոս աստուած, քո սուրբ ծննդեանդ բարեխօսութեամբ ողորմեա
ստացողի գրոցս բարէմիտ քահանայի Ներսէսի, և ծնողաց նորին Առումին
և Թանկ-Մելեֆին, և զաւակացն Խաչատրուն և Մարտիրոսին, և ամենայն
արեան մերձաւորաց իւրոց. և ինձ՝ մեղապարտ գրչի Խաչատրոյ, և ծնողաց
իմոց, և կարդացողաց և լսողաց, և որ զամէն ասէ:

704

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 4784

Գրիչ՝ Կարապետ

Վայր՝ Նղեգիս, ի ձորն Խնձորուտ

- 227ա Փառք... որ ետ կարողութիւն տկար և մեղսամած անարժանիս հա-
սանել յաւարտ տառիս զԿարապետ մեղօք իլի, որ զանունս ունիմ և ըզ-
գործս ոչ, եւ զգրծող սուրբ տառիս որ Մաշթոց ասի՝ զտէր // Յակոբ քաջ
և արի ճգնաւոր կրաւնաւորն, որ ըստացաւ զսա ի հալալ յընչից իւրոց յի-
շատակ բարի հոգոյ իւրոյ, և ծնաւդացն՝ հօրն Արեւին և մօրն Մասխաւմին,
և եղբօրն Սմբատին, և քերն Ագիգին ...² և ամենայն արեան մերձաւորաց
նոցին, կենդանեացն՝ կեանք և առողջութիւն և ննջեցելոց՝ մեղաց թողու-
թիւն պարգևէ, ամէն:

- 228ա ... Այլ ասացէք դուք զողորմիս մեղսամածեալ Կարապետիս: Զերեսս
ի գետնի դնեմ և զոտս ձեր համբուրեմ, զի ասէք զաստուած-ողորմին
ինձ, և ծնողաց իմոց Յոնանէս քահանային և Վարդին, և իմ կենակցին
Հաթունին, և զեղբարն իմ Գրիգորիսին, և պապուն իմ Ստեփանոս քահա-
նային, և մամուն իմ Շամամին, և հօրեղբարոցն իմոց տէր Գրիգորին, և
Յովանէսին, և Յովասափին, և կանաց նոցին Նդիսին և Խանադին և Բադ-
ջին, և որ ասէ աստուած-ողորմին...

* էջի վերջին տողից դեպի լուսանցք է իջնում մի թեք գիծ: Գրիչն այդ առթիվ է ներո-
ղութիւն խնդրում:

² Թվարկվում են ստացողի բազմաթիվ աղգականները:

228ր

... Դարձեալ, կրկին անգամ աստուած-ողորմի ասացէք տէր Յակոբ հեզահոգի կրանաւորին, որ ետուր զսուրբ Մաշթոցս նըւէր ի դուռն սուրբ Գէորգ զաւրավարին, ի ձորն որ ասի Խնձորուտ, ի յերկիրն որ կոչի Եղն-գիս, ի վայելուչ վանքն: Ի գրանէ սուրբ Գէորգ զաւրավարէն մի ոք իշխես-ցէ զսա հեռացուցանել, կամ գրաւ դնել, կամ գողանալ, կամ նենգու-թեամբ տեսանել, եթէ ոք յանդգնի և լրբանայ՝ նա զանէծքն զԿայնին և ղՅուդային և դայլ խաչհանողացն ժառանգեսցէ, և ի վերջին աւուրն ընդ աստանայի և ընդ կամարարաց նորա տանջի:

Այլ անջինջ յիշատակ կացցէ և մնասցէ ի գուռն սուրբ Գէորգա ղօ-րավարին, լաւ պահօղքն և խնամ տանաւղն յաստուծոյ արհնի, ամէն:

705

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երեան 4267

Գրիչ՝ Կարապետ Եպիսկոպոս

Ա

202ա

Քրիստոս աստուած... լուսաւորեա զհոգի և զմարմին զուսթայ Այլա-դաւիթն, և զհիւր ծնաւդացն, և ղորդոյն՝ զՍաւլթան-Խաւչիւն, ղէզլւանիւն, և ղամէն ասողին, ամէն, և ինձ մեղապարտ գրչիս Կարապետ եպիսկոպոս, ամէն:

Բ

140ր

Քրիստոս աստուած... լուայ ի յաղտոյ մեղաց զհոգի Ալայդայդիւն, ղՍաւլթան-Խաւչիւն, ղԵզլւանիւն, և ամենայն նախնեաց սոցին, ամէն: Նայ և ինձ մեղապարտիս՝ Կարապետ եպիսկոպոսիս, և մեր ծնաւդացն, ամէն:

706

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻԻՆ ՍԱՂՄՈՍԱՅ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԱՐԵՒԵԼՅԻՈՅ

Երեան 3513

Գրիչ՝ Կարապետ

Ա

124ա

Զհոգիազարդ ///ն ըստ հոգւոյ, զանփորձն ի կորստական սխալմանէ զմոլութն (՝) և զբարեպաշտ այրն զԿախարբերն՝ ղյիշման արժանինն, զՄարգարէ վարդապետ յիշեցէք ի բարի մասին առաջի Քրիստոսի, խընդ-րելով ի նմանէ զթողութիւն և զմեծ զողորմութիւն, և ինձ ամենամեղ ծրո-ղիս Կարապետի, և ծնաւդաց իմոց:

Բ

136ա

ԶՄարգարէ վարդապետ ստացող և ղԿարապետ գծողս յիշեցէք ի Քրիստոս:

Գ

189բ. Զփծուն գրիչ և զհոգևոր մայր իմ զԱրդուն-Մէլէֆ յիշեցէք ի Քրիստոս:

դ

103ա Ո՛վ եղբայր, թէ սխալ բան հանդիպի ինձ անմեղադիր լեր, գինչ աւրինակն էր ես նոյնպէս եմ գրել:

Ե

109բ Վա՛յ գլխոյս ցաւէս*:

707

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 7351

Գրիչ՝ Կարապետ

189բ Զվերչին ստացաւդ սուրբ Աւետարանիս զՅովանէս կուսակրան աբեղայ, որ ստացաւ զսուրբ Աւետարանս ի հալալ արդեանց իւրոց՝ յիշատակ իւր, և ծնաւդաց իւրոց՝ հարն Գրիգորի և մարն Թագմանոյ, և քվերն Հոփսիմէ, և եղբարն Մարշին, և դեռաբոյս որդոյ իւրոյ Ներսիսի: Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, որք հանդիպիք սմայ տեսութեամբ կամ աւրինակելով յիշեցէք ի սուրբ յաղաթս ձեր զՅովանէս արեղայս և զծնաւդսն իւր, և զհարեղբայրքն իւր զՆերսէս քահանայն, զՆորշայն, և զԿիրակոսն, զՎարդան, զԳրիգորն, զԲանեղզէսն, և զդուստրն իւր զՍուլթան-Խաթունն, և զքվեր որդիքն իւր զՆարին-Դաւիթ և զՆարին-Խոնէն, և զամենայն արեան մերձաւորք սորա՝ զկենդանիս և զհանգուցեալս յիշեցէք ի Քրիստոս... Զսակաւ ծրող սորա զԿարապետ անարժան արեղայ յիշեցէք ի Քրիստոս, և աստուած զձեզ յիշէ:

708

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Ծրեան 5113

Գրիչ՝ Կարապետ

ա

320ա Եւ զիս՝ զբազմավէր հիւանդս աղաչեմ յիշել ի տէր՝ զանպիտանս ի կարգաւորաց սուտանուն Կարապետ:

բ

99ա Ո՛վ եղբայր, անմեղադիր լեր, զի միտքս սխալեցաւ, վատ մի ասէ, և զաղէկն դու գիտես, բաւ է:

* Գլխի ցավից Կարապետը գանգատվում է նաև ձեռագրի այլ էջերում. այսպես, օրինակ, 117բ էջի լուսանցքում գրել է. «Ո՛հ, ո՛հ ի գլխոյս ցաւէս» և այլն:

Գ

22բ

ՁԱզիզ և զծնաւոյն իւր զՍարգիս յիշեցէք ի տէր, ո՛վ բարի ընթերցողք, և ասացէք թէ աստուած ողորմի նոցա, ամէն, ամէն:

709

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 5403

Գրիշ՝ Կարապետ

285ա

Ո՛վ լուսեւրամ դասք քահանայից, որ ընթեռնուք ղսուրբ գիրքս յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զԹումայ քահանայ՝ զստացող գրոցս, և զծնողսն իւր, և ղամենայն ազգայինսն, և ղիս՝ մեղսամած և ղթագծեալ գրիշս Կարապետ. և ձեզ և մեզ ողորմեսցի ողորմածն աստուած, ամէն*:

710

ՄԱՏԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՅԻՈՅ

Երևան 1854

Գրիշ՝ Կարապետ

Ա

27բ

Յիշեա Քրիստոս աստուած զԳրիգոր և զՍահակ, և զՄածուր՝ հաւրեղբայր նոցա, և զծնաւոյն, և ղմեղուցեալ գրիշ, և ղմերսն:

Բ

37բ

Քրիստոս աստուած բարեխաւսութեամբ սրբոյն Գրիգորի նարեկայ վանականի յիշեա յարքայութեան քում զստացող սորա զԳրիգոր կրանաւոր, և զծնաւոյն ղվարդան // և ղԱւտար-Տիկիւն, և ղքոյրն ղՏիւրանց, և ղանյիշելի Կարապետ գրիշս և ղմերսն, և քեզ փառք:

Գ

437ա

...Յիշեցէք յաղաթս ձեր զստացող սորա զԳրիգոր կրանաւոր, և զծնաւոյն, և ղՅովանէնէս գարուակն, և ղանյիշելի գրիշս, և ղերախտաւորքըն մեր...

711

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 8919

Գրիշ՝ Կարապետ

61ա

Փրկեսցէ Քրիստոս աստուած... զստացող գրոցս ղմահտեսի Յակոբ եպիսկոպոսն, և զծնողսն՝ ղՂուլիմանն և ղՄարգարիտն, և ղեղբարսն՝

* Ձեռագրում կան ուղագրով առասպելական լուսանցազարդեր (օրինակ1 131բ էջի վրա):

զՍարգիսն, զՊէկինանն, զԽորանն, և զՎարդանն, և զՄելիքն, և զքրտնոսն՝
զԽալիպն, զԹուրվանտէն, և զմեղապարտ գրիշս զԿար[ապետ]*:

712

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 10128

Նկարող՝ Կարապետ

5բ Ո՞վ դասք լոյսերամից, աղաչեմ յիշման արժանի առնել զԿարապետ
նկարող սորին, ով զմեզ յիշէ յիշեալ լիցի առաջի անմահ գա[ռին] Յիսու-
սի Քրիստոսի**:

713

Ո Ս Կ Ե Փ Ո Ր Ի Կ

Վենետիկ 255 (104), Բ. Սարգիսեան Յուդակ Բ, էշ 760

Գրիշ՝ Կարապետ Հիզանցի

103բ ...Ողորմեա Քրիստոս աստուած ամենայն հաւատացեալ քրիստո-
նէից և մեղուցեալ և եղկելի գրչիս՝ սուտանուն Կարապետ Հիզանցոյ, որ
զանունս ունիմ արեղայի և գործաւքս շար մեղաւք իլի...

714

Կ Ա Ն Ո Ն Գ Ի Ր Ք

Երևան 5610

Գրիշ՝ Կարապետ Պուլդաւակցի

ա

51ա Զմեղաւք վարանեալ հոգիս՝ զգծող տառիս՝ զԿարապետ Պուլդաւակ-
ցիս, զձեզ աղաչեմ զողորմելիս, որ զմեզ անփոյթ շահէք յայս նիշ տե-
ղիս. յառաջն Յոնանէս քահանայիս և ապայ ինձ՝ Կարապետիս, որ արժան
չեմ այս սուրբ կարգիս:

բ

134բ Երանի աշաց մարդկան,
Որ ի մարմնի զքեզ տեսան
Տէր Յոհան Մանդակունեցի***,
Նստեալ յաթոռս սուրբ լուսաւորչի,

* Զեռագրում գրված է այսպես՝ «զԿր.ն»:

** Զեռագրից պահպանվել է միայն 4 ավետարանիչների և մեկ տերունական նկար: Հիշատա-
կարանք գրված է Ղուկաս ավետարանչի նկարի տակ:

*** Հիշատակագրությունն արված է «Նորին Յոհան Մանդակունո Հայոց կաթողիկոսի Թարղ-
մանչի, աշակերտելո մեծին սրբոյն Սահակա Հայոց հայրապետին՝ բան կանոնական» հոդվածի
վերջում:

Եւ Կարապետս եմ անպիտան,
 Չարեաւք լցեալ եմ ապայքան,
 Զիս մի թողուր ի շար զընդան,
 Իմ յոյսն դու ես՝ տէր Յոհան
 Եւ միւս Յոհան Ոսկիբերան:

715

ՔԱՂՈՒԱԾՈՅ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԱՏԹԷՈՍԻ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երեան 9470

Գրիշ՝ Կարապետ

79ր

Եւ զիս եղկելի գրիշս յիշեցէք ի Քրիստոս զԿարապետ սուտանուն
 վարդապետս, որ զանուն ունիմ եւ գործս ոչ, նման եմ անկենգան պատկե-
 րի, ի մէջ ալեաց եմ ընկղմեալ, մտօքս մրրկիմ, անձամբս կոծիմ, ծուլու-
 թեամբ ծանրանամ եւ զնաւահանգստին չգտանեմ:

Երկիր կամ օտար,
 Մարմնովս կամ շիւար,
 Մտօքս եմ յիմար:
 Այլ զձեզ աղաչեմ,
 Յաղօթս ձեր յանձնեմ,
 Զի ողորմութիւն գտցեմ:
 Տառիս սակաւ գրողի դայս բան,
 Զձեզ աղաչեմ սուփերական,
 Ստանալ զգանձս աղերսական
 Եւ յիշատակ անջնջական:

716

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեան 5517

Ստացող՝ Կիրակոս

112ա

Ես Կիրակոս՝ ետու գրել զսուրբ Աւետարանս յիշատակ հոգւոյ իմոյ,
 եւ ծնողաց իմոց, եւ ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց, ամէն: Եւ ետու
 զսուրբ Աւետարանս Բերդաձորոյ սուրբ Աստուածածնիս անջինջ յիշատակ
 հոգւոյ իմոյ. եւ ոչ ինձ ազգ եւ ոչ աւտար չունի իշխանութիւն ծախելոյ, կամ
 գրաւ դնելոյ, կամ տանելոյ. եւ ով յանդգնի՝ զայս Աւետարանս ի յայս
 սուրբ Աստուածածնի դռնէս հեռացուցանի՝ նա զմասն Յուդային առնու եւ
 դայլ խաշահանացն, ամէն, եւ ինքն նզովեալ եղիցի, ամէն:

* Մի բառի տեղ դատարկ է թողնված, հավանաբար, Կիրակոսի հոգևոր աստիճանը որոշող բառի համար: Այդ հանգամանքը, ինչպես նաև զիրը վկայում են այն մասին, որ հիշատակագրութիւնը Կիրակոսի անունից գրել է ձեռագրի գրիչը:

717

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 2538

Հետ. ստացող՝ Կոստանդ

176ա

Կաման. աստուծոյ Կոստանդ մահդասիս առայ սուրբ Աւետարանս ի հալալ ընչից իմոց իմ կամաւորութեամբ, և տվի իմ հոգոյ որդոյն՝ տէր Լեւոնակիսին, ո՛չ ազգոյ, ո՛չ ակտարականի, այլ մարդոյ բան շկայ, ետեւ առաջ ինչ մարդոյ տաւոյ անէ ՅՃԺԸ. (318) հայրապետաց նզոված է, և մասն ընդ Յուգայի առցէ աստուծոյ դատաստանին:

Ես Կոստանդ մահդասիս լուսարար ծղիշէի սուրբ առաքելոյն, և տրվեալ եմ Աւետարանիս գինն առաջի աստուծոյ տէր Մարկոսին ԺԲ. (12) մառչիլ, Ա. (1) փեթակ*, յետոյ տաւոյ արաւ, տվի Ե. (5) խոն բիրինձ, Ա. (1) չուխայ, էլ մին փեթակ՝ Սուրբ երեք մանկունքն: Վկայ է Իգնատիոս եպիսկոպոս, վկայ է տէր Ակորբ, վկայ է Ոսկան եպիսկոպոս, <վկայ է>: Ինչ մարդ որ այլ և այլ խաւսէ դատի աստուծոյ:

718

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 8538

Ստացող՝ Հայրապետ

174ա

Ես՝ Հայրապետ եպիսկոպոս, ստացա զՇարականոցս զայս ի հալալ արդեանց իմոց՝ յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց՝ Ստեփանոսին և Զաւլին, զի որք տեսանէք և կամ զաղափարէք և կամ աւգտութիւն ինչ իւրք և լինիցի, յիշեցէք ի յերկնաթոիչ յաղաւթս ձեր զվերոյգրեալքս ի սմա, և մեղաց թողութիւն խնդրեցէք ի պարդեաց բաշխաւդէն Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, և սմա փառք յաւիտեանս, ամէն:

Զկազմող սորա զՄկրտիչ խաբեղայս յիշեցէք...

719

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 3600

Գրիշ՝ Հայրապետ

ա

119ա

Զստացաւ սուրբ ձեռնադրութեանս զՅովնանէս արքեպիսկոպոսն Սեհունեաց եւ ընդ նմին զբազմամեղ գծողս Հայրապետ յիշեցէք ի տէր:

բ

159բ

Զմեռեալս ոգով յիշեա, ո՛վ ընթերցող, եւ ժառանգող արքեպիսկոպոս տէր Յովնանէս Սեհունեաց նահանկի**:

* «Փեթակ» բառի առաջին՝ «փ» տառը գրված է այնպես, որ կարող է կարդացվել նաև «ֆ»:

** Այս հիշատակագրութիւնները կարող են գրված լինել նաև ԺԴ դարում:

720

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ծրևան 4845

Գրիշ՝ Հերապետ

ա

85ր Քրիստոս աստուած քո սուրբ Աւետարանչիս բարեխաւսութեամբ ողորմեայ ստացողի սուրբ Աւետարանիս տէր Մարտիրոս արեղային մականուն Գովաճէնց կոչեցեալ, եւ իւր ծնա[ւղա]ցն տէր Մխիթար քահանային, եւ իւր կողակցին Նշխուն-Խաթունին, եւ զաւակացն՝ փոխեցելոցն առ աստուած...

բ

133ա Զստացաւ սուրբ Աւետարանիս զՄարտիրոս մահդասի կրանաւորն, եւ զծնաւղսն իւր՝ զտէր Մխիթար քահանայն եւ զՆշխուն յիշեցէք ի Քրիստոս...

Մանաւանգ զՀերապետ գծաւղս ի հետ,
Որ լոկ անուամբ եմ վարդապետ:
Եւ զիմ ծնաւղքն յիշէք ի հետ՝
Զպապն Վարդան, ղեռնղխորն ի հետ:

ԶՄկրտիչն եւ զտէր Կարապետն, զՄուսիկ եւ զտէր Մովսէսն, զտէր Մխիթարն, եւ զՆշխունն, եւ զամենայն զաւակսն սոց[ա], ամէն:

գ

133ա ... Յիշեցէք ի սուրբ աղաւթս ձեր զՄարտիրոս մահդասի արեղայն, որ բոլոր սրտիւ եւ մեծ հաւատով ետ գրել զսուրբ Աւետարանս յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, եւ ծնաւղացն՝ տէր Մխիթար քահանին եւ Նշխուն մամուն եւ զաւակացն, եւ ամենայն արեան մերձաւորացն, ամէն:

դ

212ա Այլ եւ զգծաւղըս անպիտան
Ողորմի քսել առնէք արժան՝
ԶՀերապետս՝ թափուր ու ունայն,
Արքայութեան լինել արժան:
Ես յոյս ունիմ յանմահ արքայն՝
Իւր տեսութեան առնէ արժան,
Սուրբ Յոհաննէսն պատուական՝
Իւրոյ փառացն մասնական:

ե

Ծաղկող՝ Վարդան Բաղիշեցի

1բ [ԶՎարդան Բա]ղիշեցի,
Որ ցընորեալ եմ յաշխարհի,

Մատամբ իմով մեղսամածի
Աւետ[արանս ծաղկեցի"]
... .. բարի
Ինձ ասացէք տէր-ողորմի,
Եւ տէր աստուածն ամենայնի
Ձեզ և մեզ /// ողորմեսցի, ամէն:

2ա Եւ զտէր Սարգիս /// յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած ողորմի ասացէք
նմա, որ զդեղ /// ես եղկելի վարդաւնի /// զի ինձ ծաղկի և գրի ուսուցիչ
նայ էր ///*:

Գ

7բ Տէր աստուած, քո սուրբ յարութեամբդ յարոյց ի յաւուրն դատա-
տանին զՍարգիս վարդապետ եղիցնցին, եւ զՎարդան Բաղիշեցին** և կա-
րող աւետարանիս յիշեցէք ի Քրիստոս աստուած***:

Է

Ստացող Մարտիրոս

88ա Զանաժան սուտանուն Մարտիրոս սարկաւազս և զհայրն իմ պա-
տուական, որ /// խորանս հանի յիշեցէք ի Քրիստոս, և աստուած գձեղ
յիշէ****:

721

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4967

Գրիչ՝ Ղազար
վայր՝ Գամաղիէի վանք

260ա Փառք... որ տրամադրեաց զմեղսամած մատունս տասանց անար-
ժան և տկար ոգոյ Ղազարի՝ նուաստ և անաժապէտ կրանաւորի՝ գրեալ և
կարգեալ զճառս երախտեաց աստուածագործ սքանչելեացն...

Արդ, կատարեցաւ աստուածախաւս և տիեզերաքարոզ Աւետարանս
ի խնդրոյ աստուածասէր և հաւատարիմ [Սարգսին, յիշատակ իւրն, և
զաւակացն Անձրեկն և Գագին, և ծնաւդացն Կառապետին և մօւրն, եղ-

* Շարունակութիւնը՝ 5 տող, բոլորովին անընթեռնելի է: Կարդացվում են միայն առանձին
րառեր «ի յայսմ ամի», «ի թվականիս» և այլն, բայց թե ո՞ր թվին է արձանագրվել հիշատա-
կարանը, հնարավոր չէ որոշել:

** Ձեռագրի ծաղկող Վարդանը նկարել է իրեն պատկերը Քրիստոսի պայծառակերպության
պատկերի ձախ կողմում՝ «մեղապարտ ծաղկող Վարդան խաբերայ...» մակագրությամբ: Նույն
պատկերի աջ մասում նկարված է «Մարտիրոս կրօնաւորն» Աւետարանի տէրն:

*** Հիշատակագրութիւնը գրված է Քրիստոսի հարստության նկարի 1,5 սմ լայնութիւն ունեցող
երիզի վրա՝ երկաթազիր տառերով:

**** Ձեռագրի գրութեան վայրն անհայտ է, սակայն այն գրված կամ պահված պետք է լինի
մի վայրում, ուր կա սուրբ Քառասնից անունով վանք: Ձեռագրում կան մի շարք նվիրաբերական
արձանագրութիւններ այդ վանքի անունով:

բարն Յովանիսին, և հարեղբարն Յոհանիսին, Թաւափաին, և Աղ-
բուացիին]*...

Եւ արդ, ես՝ ունայնս ի բարեաց գործոց սուտանուն գրչակս, որ
անուամբս եմ և եթ և ոչ արդեամբք, և երկեակ, որ և հոգով կորացեալ և
մտաւք մոլորեալ ըստ իմում տկարութեանս, գրեցի զսա՝ զսուրբ Աւե-
տարանս ի վանքս, որ կոչի Գաւաղիէլ. ընդ հովանեաւ առաքելոյս Գաւա-
ղիէլի և ամենայն սրբոցս, որ աստ՝ շուրջ զմիաւք բանակեալ կան, ի
լառաջնորդութիւն վանացս բաբունոյս մերո Յոհանէս վարդապետի և
Դաւթի թի ///**.

722

ԳԻՐՔ ՀԱՐՅՄԱՆՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԼԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 854

Դրիշ՝ Ղազար

ա

6ա Աւդեհա ինձ հոգի աստուած և զսկսեալս իմ դու կատարեալ

բ

248բ Եւ զիս՝ զեղկելի դժողակս զՂազար յթշեայ, եղբա՛յր, ի բարի մասին

723

ԳԻՐՔ ՀԱՐՅՄԱՆՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԼԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 855

Դրիշ՝ Ղազար

225ա Ամեղադիր լերուք ծրողիս, զի գիրքս կազմած էր, և զՂազարս
յիշեցէք:

724

Մ Ա Ե Տ Ո Յ

Երևան 4195

Հետ. ստացող՝ Ղաշի՝

313բ Յանուն աստուծոյ ես Ղաշին Մկուչայ որդի[ի] գնեցի զսուրբ Մաշ-
տոցս իմ հալալ արդեամբ ի յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց՝ հօրն իմոյ
Մկրտչին, և մօրն իմոյ Խերիկին, և ամենայն մերձաւորաց իմոց, և իմ
սրտի յօժարութեամբ տվի ///***

* Փակագծերի մեջ առած՝ ստացողներին վերաբերող պարբերութիւնը գրված է նախօրոք
դատարկ թողնված տողերի վրա՝ հետագայում, թերեւ նույն Ղազար դրչի կողմից, բայց ալ
գրչով ու թանաքով:

** Ձեռագրից թերթ է ընկել:

*** Հիշատակարանը մաշված ու դժվարեթեւեղի է. «Ղաշին Մկուչայ որդի» անունները կար-
դացվում են երկրաչափամբ, իսկ վերջից մի բառ բոլորովին չի վերծանվում:

725

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ԳՐՈՑ

Երևան 4132

Գրիշ՝ Մարգարէ վարդապետ

ա

- 194բ Զպատահողքդ այսմ տաղի* աղաչեմ յիշել զՄարգարէ վարդապետ և անպարսաւ զմեզ առնել, զի եղանակս ձմեռն էր և ես անյարկ և անցորեան, այլ օքն և յերեք տեղ փոխեցաւ և ապա գրեցի զԲնութեանց լուծմունս, զորս՝ ողորմութիւն առցեն յաստուծոյ ողորմածքն և կերակրողքն մեր՝ աստ հարկւրապատիկ, և հազարապատիկ՝ յարքայութիւնն արդարոց, որում փառք յ[ա]ւ[իտեանս]։

բ

- 226բ Եւ ես Մարգարէ վարդապետս՝ տրուպս ի սպասաւորաց բանին սկսայ ղբնայլութումս յԱրեւելից գաւառն, և եղև դարձ ի բնիկ գաւառս մեր՝ մնալով անկատար, զոր վերստին սկսայ յետ է. (?) ամաց, և տկարացելոյ տեսութեանս, զոր մարմնաւոր հոգ և յերկար խռովութիւնք խափանիցին, զոր աղաչեմ անմեղսդրելի առնել և մեղաց [թողութիւն հայցեմ]։

գ

- 352բ Փառք... որ ետ կարողութիւն հասանել յաւարտ Քրիստոս ծնեալ լուծմանցս գրոցս, ձեռամբ տկար և ամենամեղ անձինս Մարգարէ վարդապետի։ Արդ, աղաչեմ, որք հանգիպիք և աւգտիք ի սմանէ մեղաց թողութիւն խնդրեցէք յաստուծոյ և անմեղադիր լերուք, զի ծեր եմ և կար մօր այս է։

դ

- 30ա Ա՛խ, ա՛խ Թումայ, քո խորամանկութիւնդ շատ վնասեաց զմեզ, զոր լցաւ սիրտ մեր արեւ[ամբ]։

726

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՂՄՈՍԱՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՑ

Երևան 1194

Գրիշ՝ Մարկոս

- 54ա Զմեղաւոր գծող սորին զՄարկոս աղաչեմ յիշել, ո՛վ սուրբ ուսումնասէրք, և աստուած զձեզ յիշէ։ Ո՛վ եղբայր իմ թողութիւն շնորհեաւ և մի մեղադիր լինել խոչորութեան գրոյս, զի տունս խիստ ցուրտ էր, և ես անշափ տրտում վասն հոգոյս իմում, զի մեղաւոր եմ և մանաւանդ վասն մարմնոյս, զի ոչ ունիմք առաջնորդ բ[արի]։

* Իմա՝ «տաղի»։

727

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

ԵՐԼԱՆ 8956

Գրիչ՝ Մաքսիմով

W

467 *///* ելով և ուսմամբ՝ յիշեցէք զեղկելիս՝ զՄարտիրոս դպիրս, և զհայրն իմ զՍահակ քահանայ, եւ զմայրն իմ զՍիւնայ, եւ զեղբայրն իմ զԻսաիք կուսակրօն արեղայն, եւ զհայր հայրն իմոյ՝ զՍարգիս քահանայ, եւ զհայր մայրն իմոյ զԹորոս քահանայ, եւ զմայր մայրն իմոյ՝ զՀովնաթ-Խաթունն։ Ո՛վ սուրբ հարք եւ եղբարք, յիշեցէք ի մաքրափայլ ազօթս ձեր զՊեգեղոր հայրն իմ զաէր Յովնանէս աւագերէցն, և զկենակիցն իւր զԽաթուն-Մելիքն, եւ զայլ ամենայն արեան մերձաւորքն՝ զմերի և զսոցայն...

Ո՛վ եղբարք և հարք, մի մեղադրէք ազգի ազգի պակասութեան:

Ո՛վ սուրբ հարբ և եղբարբ, յիշեցէք ի սուրբ աղօթս ձեր դժաղկաւոյն՝
 զ'Իրիգոր արեւդայն, եւ զկաղմոզն զԹաթլնոս արեւդայն, ամմէն և հագար,
 ամէն:

467ր Ո՛ւ սուրբ հարք, յիշեցէք ի սուրբ աղաւթս ձեր զհեղահոգին՝ զՊաւ-
ղոս քահանայն, որ զարինակն շնորհեաց, և զայլ արեան մերձաւորքն
իւր...

Ո՛վ սուրբ հարք և եղբարք յիշեցէք ի սուրբ աղաւթս ձեր ||* դպիրն
և աստուած զձեզ յիշէ յիւր արքայութիւնն, ամմէն և յամենայն ժամ:

/// п. п. п. п. п. у. н. н. д. д. д. д. д. н. о. о. н. ч,

/// ու. ու. ի. ի ? ? . ու. ծառայ, Քրիստոսի^{*x}.

F

145ր Ո՛ղ սուրբ Հարք և վարդապետք, մի մեղադրէք ինձ, քանզի ի միւս
արինակին զայս գանձս էր զյորած:

¶

149բ Ո՛վ բնթերցողք, զայս տունս ի յայս տեղս էր դրրած ի լաւրինակն:

728

7 4 1 4 4 0 3

Երևան 7146

Գրիշ Մարտիրոս

100ա Զգծողս՝ զՄարտիրոս անունս յիշեցէք ի Քրիստոս, և զծնողսն իմ՝
զՄկրտիչն և զՃրճանն, և զեղբարն իմ զՄխիթարն, և զբրւերքս իմ զԱն-
նայն և զՈղիտայն, և զորդիքն իմ զՃրճանն և զՎարդիկ, զղեռաբողս

Անունը քերված է: Հատ նախորդ տողերի լինելու է Մարտիրոս:

*** Մաժկագիրը բռնում է երկու տող: Տողերի ձախ եզրերը մաշվել են և մի քանի տառա-
նիշներ ընեն կարգապիում: Մաժկագիրն այս վիճակում յի վերձանվում:

մանուկն զՄխիթարն, և զմայրն իւրեանց զՄանուշակն. և լի քերանով աստուած-ողորմի ասացէք, ո՛վ ընթերձողք, յորժամ երգէք զայս երգ արհնութեան. և աստուած ողորմի մեզ՝ զըծողիս և ձեզ՝ ողորմացողացդ, ամէն:

729

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

. Երեան 8237

Հետ. ստացող՝ Մեծատուր

196ր Ես Մեծատուրս, որ գնեցի վԱւետարանս ի հալալ վաստակոյ իմոյ, յիշատակ ինձ, և ծնաւդայ իմաց, և ամենայն արեան մերձաւորաց, և զաւակին իմոյ Ստեփանոս իրիցու, ի վայելումն անձին իւրոյ: Աղաչեմ ղէնզ քահանայք, որք կարդայք և աւեսանէք յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր և աստուած զձեզ յիշէ յիւր միութանգամ զալուստն, ամէն: Յիշեցէք և զԱմիր-Սարգիս ոսկերիչն, որ զխաչն շինեց՝ և շինելէ իսկ և զօհտալ լա յնդ զարդարեց. աստուած ողորմի իւր հոգոյն, ամէն:

780

ԼՈՒԾՄՈՒՆՔ ՍՈՒՐՔ ԳՐՈՑ ՎԱՐԴԱՆԱՅ
ԱՐԵՒԵԼՅԻՈՅ

Երեան 750

Հետ. ստացող՝ Մըծղին

170ա Զստացող գրոցս զՄըծղին ոսկերիչն և զիւր կողակիցն յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած-ողորմի ասացէք, և աստուած ձեզ և մեզ ողորմեսցի, ամէն: Այլ և զայնոսիկ, որք ունին երախտիք ի սուրբ գիրքս, ամէն**:

781

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Բարխուդարեանց «Արցախ», էջ 139

Նկարող՝ Միւնաս

ԶՄիւնաս նկարող յիշեցէք ի բարին Քրիստոս և աստուած զձեզ յիշէ***:

* Ամիր-Սարգիս ոսկերիչ շինած խաչը լի պահպանվելու:

** Այս հիշատակարանը ըստ հնագրական տվյալների գրված է ԺԵ—ԺԶ դարերում:

*** Գրված է 9ր էջի նկարի տակ. ձեռագիրը, որ գտնվում էր Նուշի քաղաքում (տե՛ս «Արցախ», էջ 139—140), այժմ Նյու-Յորքի Pierpont Morgan թանգարանին է պատկանում և պահվում է 749 համարի տակ: Հիշատակարանը տե՛ս «ԺԵ դարի հիշատակարաններ», մասն Բ, էջ 164:

782

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Երևան, պատահիկ 943

Հետ. ստացող՝ Հոկտեմբերի 15-ին
Վաշի՝ ի գեղեցիկ Աւերապի

... Արդ ես՝ ընդ Արգիշտի, տեսի զսուրբ տառա, որ կոչի Գանձա-
ր-սն, զի անկեալ էր զերի ի ձեռն այլազգաց և ըստացա զսա ի հալալ
ընչից իմոց. ետու վերստին կազմել և սակաւ ինչ զպակասն լնուլ. և եղի
յիշատակ ի գեղեցի մեր Աւերապի, ի դուռն սուրբ Ստեփաննոս Նախա-
վկային, անջինջ յիշատակ հոգւոյ իմոյ և ամենայն ննջեցելոց իմոց...

733

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4385

Գրիշ՝ Մխիթար Եպիսկոպոս

68ր

Ո՞վ հանդիպող ևղբայր, աղաչեմ յիշել ի սուրբ աղաթս ձեր առ
յոյսն ամենեցուն ի Քրիստոս աստուած մեր՝ զմեղապարտ անձն Մխիթար
Եպիսկոպոսի, որ միայն եմ անամբս կոչեցեալ և ոչ գործով. Այլ յա-
րարիչն իմ ապաւինելով կամ տարակուսեալ, և աստուած յիշողաց
ողորմի, ամէն:

734

Հ Ա Շ Ո Յ

Յ. Քոսեան, Յուդակ Կարնոյ գիւղերու Զ
(Երկնիստ գիւղ) ՀԱ, 1963, էջ 215—216

Գրիշ՝ Մխիթար, Գալուստ

... Զոր տեսեալ զայսպիսի գանձս... և մեծ փափաքմամբ ստացար
զսայ յիշատակ հոգոց մերոց, ինձ՝ Զաւարիս, և կենակցի իւրում (իմոյ)
Իննարին, և հաւրն իմոյ Սարգսին, և մաւրն իմոյ Տիկնայ, և եղբարդն
Սարգսին և Պալիկին, և քրեւրն իմոյ Թէլուին և Նազխաբունին, և եղ-
բարորդոյն իմոյ Ազիզբէկին, և քրեւր որդոյն իմոյ Մելիքսէթ սարկաւա-
գին, և Ազիզբէկի կենակցին Էսաւքենոյ...

/// Աստուածածն[ի] /// եւ սուրբ... նահատակիս, և սուրբ Աշոյն, և
Թրի սուրբ Նշանիս, և Արամունից սուրբ խաչիս, և Թեաւոր սուրբ Գրի-
գորիս, և այլ բազմահաւաք սրբոցս, որ աստ կան հաւաքեալ:

Գրեցաւ ձեռնտուութեամբ և բազում աշխատութեամբ Մխիթարի եւ
Գալուստի արեղայից, անուամբ միայն և ոչ գործով, և հարազատ եղբարդ
փծուն և անարուեստ և մեղապարտ և անարժան գծողի:

Եւ աղաչեմ զձեզ, ո՞վ սուրբ հարբ և եղբարբ, խոշորութենէ և սխա-
լանաց գրիս անմեղադիր լերուք, զի ի դառնութենէ ժամանակիս և ի

ցանկութեանց աշխարհիս... շտապեցայ, զի կարն այս էր... Հաստատուն պահողք և խնամողք արհնիք յաստուծոյ... Եւ սպիտակ լաթով բռնէ՞ր և փառաւոր պահէք, և աստուած ըզձեզ ամբողջ պահէ հոգով և մարմնով: զի ամէն գրի մէկ աչք է սպիտակացուցած և ապա գրած: Կատարողք աղաշանացս արհնենք աստուծոյ, ամէն:

785

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7451

III

Հետ. ստացող՝ Մխիթար՝

344բ ... Զվերջին ստացաւ սուրբ Աւետարանիս զՏէրուն քահանայն, որ ստացաւ զԱւետարանս ի հալալ արդեանց իւրոց՝ յիշատակ իւր, և ծնաւդաց իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց, ի վաելումն զաւակաց իւրոց Առաքելին և Դասապետին և Յակոբին և Դրչին, որք փոխեցան ի Քրիստոս, զորո[ց] տէր աստուած ընդ առաքելոցն դասեսցէ զնոսա:

Արդ, Աւետարանս ի Տէրուն իրիցուն անգաւ ի յորդին իւր՝ ի Դասապետն. ի Դասապետէն անգաւ յաղբարորդին՝ ի Մխիթար էրէցս, ի Մխիթար իրիցուն ինգաւ յորդիքն իւր՝ նորաբողբոջ ծաղկանցն Յոնանիսին և Յակոբին և Յովանիսին, զոր տէր աստուած վաելել տացէ նոցա ընդ երկայն աւուրս:

345ա Յիշեցէք ի Քրիստոս զՍիրմէն զՄխիթար իրիցու տղանց մէր*, որ է բարեպաշտ և հաւատարիմ և աստուածասէր ծառայ աստուծոյ, զոր տէր Աստուած ընդ իւղաբերից կանանցն և ընդ սրբոց Հոփսիմեանց դասէ զնա, յարքայութիւն երկնից և իւր սուրբ տեսլեանն արժանի առնէ, ամէն:

F

Գերությունից ազատող՝ Թադրիվէրան

345ա Դարձեալ յիշեցէք ի սուրբ յազօթս ձեր զԹադրիվէրան, և դծնողս իւր զՍանասարն և զՓաշէն, և զկողակիցն իւր զԽաբիրն, և զորդին իւր զՄիրաշէն, որ սուրբ Աւետարանս ազատեցաք ի Սաֆու գերութենէն, որոյ տէր Աստուած զերկնից արքայութիւնն իւր տացէ, և իւր ծնողաց, ամէն:

786

Մ Ա Ե Տ Ա Յ

Երևան 3490

Գրիչ՝ Մխիթար

45բ ԶՄխիթար եպիսկոպոս գծող տառիս յիշեալ:

* Իմա՝ «մայրն»:

787

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երևան 1722

ա

Գրիշ՝ Մկրտիչ

4ա Քրիստոս աստուած, սրբոյն Վարդանայ փիլիսոփայի բարեխօսութեամբն ողորմեա ուսթայ Ներսէսին, և իւր ծնողաց՝ հաւրն Յովանիսին և մօրն Լոյս-Տիկնէն, և եղբօրն Մկրտչին, և կենակցին Խաթուն-Մելէֆին, և որդոցն Մելֆէսէթին և Բուսկէն, ամէն:

բ

36ա ԶՅովաննէս քահանայն յիշեցէք ի Քրիստոս, զի այսօր ԺԵ. (15) [աւր] է որ մեռաւ, աղաչեմ զձեզ՝ բոլորով սրտիւ աստուած-ողորմի [ասացէք]:

գ

39ա ԶՅովաննէս քահանայն յիշեցէք ի Քրիստոս, և զԽաչատուրն, և զիւր զեղիելի գրիշս զՄկրտիչ յիշեցէք ի Քրիստոս:

դ

50ա Բարեխօսութեամբ և աղօթիւք սրբոյն Նիկողաոսի ողորմեա Քրիստոս աստուած Յովաննէս քահանային, և Արուս-Խաթունին, և ինձ Մկրտչի մեղապարտ գրչի սուտանուն քահանայի, և իմ ծնողացն, և ամենայն արեան մերձաւորաց:

ե

140բ Զստացող պատմութեանս զուսթա Ներսէսն, և զհայրն իւր զՅովաննէս, և զմայրն զԼոյս-Տիկին, և զեղբայրն Մկրտիչ, և զկենակիցն զԽաթուն-Մելէֆն, և զորդիսն զՄելֆէսէթն, և զԲուսիկ յիշեցէք ի Քրիստոս, և զՄկրտիչ գծողս:

զ

167բ Քրիստոս աստուած, քո սուրբ առաքելոց բարեխօսութեամբդ ողորմեայ Ներսէսին, և ծնողաց նորա՝ հաւրն Յովանիսին և մօրն Լոյս-Տիկնէն, և եղբօրն Մկրտչին, և կենակցին Խաթուն-Մելէֆին, և ամենայն արեան մերձաւորացն: Եւ ինձ՝ մեղաւոր գրչի սուտանուն Մկրտչի և անարժան քահանայի, հօրն իմ Անդրէաս քահանայի, և մօրն Սիմէլէֆի, և ամենայն արեան մերձաւորացն իմ, աստուած զիշողսն յիշէ, ռիւս*:

* Այսինքն՝ «ամէն» (փոխարինագիր ծածկագրով):

788

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Երևան 933

Գրիշ՝ Մկրտիչ

III

14ա Յորոց և ղմեղ փրկեսցէ Քրիստոս աստուած ի հնարից սասանայի: Մանաւանգ զստացող գրոցս՝ զՄերուն քահանայն, զՓաշա-Խաբունն, և զՍուլտան-Մելիքն, և զԿաբապետ քահանայն*:

F

16բ Ողորմի ստացողի գրոցս ... և Մկրտիչ գծողիս, և իմ ծնողացն, և կարգացողաց, և լսաւղացն, ամէն:

789

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3866

Գրիշ՝ Մկրտիչ

257բ Փառք... որ ետ կարողութիւն մեղսաներկ և տրկար անձին Մկրտիչ լուկանուն արեղայի՝ անարհեստ գրչի հասանել յաւարտ սորին:

Գրեցաւ եղանակաւոր տառս մեծաւ ջանիւ և փափաքանաւք... ի լաւ և յընդիր արիւնակէ ի Մերենց մատամբ գրչէ:

Այլ և յիշեսցիք զհեղաճոյս և զպատուական ծերունին զՅակոբ արեղայն, որ լուեալ ի սուրբ և յաստուածաբան գրոց զերանական բանն, որ ասէ՝ Երանի որ ունիցի ղաւակ ի Սիոն և ընդանեակ յԵրուսաղէմ, վասն որոյ ետ գրել զսայ ի հալալ արդեանց իւրոյ և եղ ի դուն սուրբ Կիրաւ կոսու տիւրք նահատկակին և այլ սրբոց, որ աստ կան հաւաքեալ, յիշատակ իւր, և հաւրն Կարապետին, և մարն իւրոյ Գայիանեա, և եղբաւրըն իւրոյ Գալըստին, և ամենայն արեան մերձաւորացն՝ կենդանեաց և հանգուցելոց, զոր տէր աստուած ողորմեսցի ամենեցուն, ամէն:

Այլ և յիշեսցիք զծաղիկն անթառամ՝ զարհնեալն յազգէ՝ զտէրութիւնն ի Քրիստոսէ՝ զտեսուչ [փառ]աւոր հաւտին Քրիստոսի՝ զարհեպիսկոպոսըն մեր զտէր Յովանէս, և զհայրն իւր զպարոն Պէկքամուր, և զեղբայրն իւր զպարոն Խոնանանն, որ երախտաւոր** են և կամակից այսմ բանիս...

258բ Այլ և յիշեսցիք զառաջնորդ վանկացս սուրբ Կիրակոսու զտէր Մարտիրոս եպիսկոպոս, և զԳալուստ երէցն, և զսիրայսնունգ եղբարքս մեր զԹորոս արեղայն, և զտէր Ալէքսանոս, և զտէր Կիրակոսն, և զտէր Յովանէս, և զտէր Ներսէս, և զայլ ամենայն գործաւոր վանացս, զոր տէր ողորմեսցի ամենեցուն, ամէն:

* Նման հիշատակագրութիւններ կան բոլոր հատվածների վերջում: Դրանցից շատերում սույն Կարապետը նշված է որպես «գծող», այսպես. «...զՄերուն քահանայն, և զկենսակիցն իւր զՍուլտան-Մելիքն, և զորդին իւր զԿաբապետ գծողն, ամէն» (էջ 247ր):

** Գրչի կողմից գրված է «երազտաւոր», մեկ ուրիշը՝ կարմիր թանաքով «ղսն դարձրել է թխ»:

Դարձեալ, մի ոք իշխեսցէ վաճառել կամ գրաւ դրնել կամ գողանալ
և կամ հանել ի գրանէն սուրբ Կիրակոսու, և թէ ոք յանդրքնի և հանէ՝
կամ առաջնորդ կամ արեղայ և կամ այլ ինչ՝ զմասն խաչահանւացն առ-
ցէ և զՅուդայի: Դարձեալ աղաչեմ զձեզ եկեղեցապան և արեղայք՝ խնամ
տարէք և լաւ պահեցէք, որ աւրհնիք յաստուծոյ և յամենայն սրբոց նորա,
ամէն:

740

Հ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Երևան 4950

Գրիշ՝ Յակոբ

ա

18ա Զանպիտանս յամենայնի
ԶԱկօք գրծող՝ անձն եղկելի,
Յիշման տրէք զիս արժանի,
Որ զայս բաներս գրեցի
Վասն աւկտոթեան ամենայնի:

բ

67բ ... Որոց աղաւթիւքն ողորմի ստացողի գրոցս պարոն Սահակին, և
ծնաւդաց նորին Յոհաննիսին և Աղուծին, և Կենակցին իւրոյ Սուրաթին, և
զաւակացի Յովանիսին, Մկրտչին, և Կարապետին, և Կաբալին:

գ

106բ ... Մանաւանդ զստացող գրոցս զՍահակն և զԱստուածատուրն, ո
սուրբ Կարապետին բարեխաւսութեամբ ողորմի Քրիստոս զաւակաց Սա-
հակուն՝ Կարապետին, Մկրտչին և Յովանիսին և Կաբալին և Թումայ բա-
հանային, և անպիտան գրչիս Յակոբ սարկաւազիս և ծնաւդացն իմոց:

դ

253բ Յիսուս Քրիստոս՝ տէրդ ամենի
Եւ արարիչդ հանուրց ազգի,
Սուրբ աղաւթիւքն Գրիգորի՝
Լուսաւորչին Հայոց ազգի,
Ողորմեա գրոցս ստացողի՝
Սահակ անուն տանուտէրի,
Եւ ամուսնոյն իւր Սուրաթի:
Մանաւանդ սորին գրչի
Յակոբ անուն սարկաւազի,
Որ եմ գործովս յոյժ աղտեղի,
Եւ տաղտկացեալ յոյժ մեղօք լի,
Եւ տառապեալ ի մէջ ախտի,
Աղաչանօք սուրբ Գրիգորի
Տէր և աստուածն յիս զթաւցի,

Եւ լըսողացդ ամենայնի,
Եւ Յովանէս քահանայի*,
Որ մարմնաւոր հայր ինձ կոչի,
Որ ուսուցեալ է ինձ զարուեստ գրչի:

741

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Վիեննա 295, 3. Տաշեան, Յուլի, էջ 723—724

Գրիշ՝ Յակոբ

338ր.— Փառք... որ տրամադրեաց զմատունս վերջացեալ տկար հոգւոյ Յա-
340ր կոբ [ան]արժանի գրել և կարգել զճառս երախտեաց աստուածագործ
սքանչելեացն...

Արդ, այսմ աստուածեղէն և երկնապարգեզ գանձիս և լուսափալլ
մարգարտիս ցանկացող եղեալ սրբասէր և աստուածասէր խօջտյ Բաղ-
տասարն ... ստացաւ զսա ի վայելումն անձին, և յիշատակ հոգոյ իւրոյ,
և ծնաւդացն իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորացն, ամէն:

Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զպարոն Բաղդասարն, և եղբայրն պա-
րոն Յովանէսն, և սոցա ծնողքն պարոն Յակոբն և Խաթունն, որ հանգու-
ցեալ են ի Քրիստոս, աստուած-ողորմի ասացէք, ամէն:

Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զպարոն Բաղտասարն, և կողակիցն
իւր զՄարիտատն, և որդիքն դեռաբուսիկ Սարգիսն, Յակոբջանն, Սահ-
րատն, և հանգուցեալ որդիքն Գրիգորն և Մարտիրոսն, և դստերքն Միւնա-
խաթունն, Խանումաղէն, հանգուցեալ դստերքն՝ Հռոմսիմէն, Խանումա-
ղէն, զՍիմէն...

Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զպարոն Բաղտասարն, և եղբայրն
պարոն Յովանէսն, և զսորա կողիկիցն Նդիսաբեթն, և որդիքն Մանուկն,
Յեալբիւն, և զհանգուցեալ որդին Մկրտիչն, և զդստերքն Վարքիսաթունն,
Ռէկումն, Խաթունն, Սիսիլէն:

Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զպարոն Բաղտասարն, և զպարոն
Յովանէսն, և զսորա պապն զպարոն Բայրամն, և Հանիկն, Խանումաղէն
և սոցա որդիքն Յակոբն, Աւետիսն, Դատտն, պարոն Բաբէն, զՄեխնն,
Դասպարն, որ հանգուցեալ են...

Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զպարոն Բաղտասարն, և զպարոն
Յովանէսն, և սոցա եղբայրն Յեալբիւն...

Դարձեալ յիշեցէք... սոցա հօրեղբորորդիքն՝ զՂազարն և զՍաֆարն,
և միւս հօրեղբորորդին զԹասալուն, և զմիւս հօրեղբորորդին Բայրամն,
Ջիւլուն:

* Զեռագրի մի փոքր մասն ընդօրինակել է Յակոբ գրչի հայրը՝ այս Յովանէս քահանան:
Նա թողել է նաև մի երկու հիշատակագրութիւն ստացողների և իր անվան հիշատակութեամբ.
«Յիշեցէք ի Քրիստոս և զՅովանէս գծաւդ» (էջ 284ր) և այլն: Յակոբ գրիչը բացի բերածներից
ունի բազմաթիւ այլ հիշատակագրութիւններ, որոնցում նույն ձևով ու բառերով թվարկում է
ձեռագրի ստացողների անունները: 151ր էջի հիշատակագրութեան մէջ նա հայտնում է նաև իւր
մոր անունը, այսպես. «և զծնողսն իմ զՅովանէս քահանայն և զՄարթայ-Խաթունն»:

Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զպարոն Բաղտասարն, և զպարոն Յովաննէսն, և ամենայն կենդանի և հանգուցեալ սոցա. և որ յիշէ՝ յիշեալ լիցի առաջի սոցա, ամէն:

742

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 278, Ն. Պողարյան, Յուցակ, Գ, էջ 96

Գրիշ՝ Յակոբ
վայր՝ Արձոյ քաղաք

557ա Յիշեցէք յաղաթըս ձեր յերկնային
Զթըմրեալըս մեղաւք ի յաղտըս կրկին,
Քաղաքէն Արձոյ՝ զՆեքսէսի որդին,
ԶՅակոբ մեղուցեալ գրիշըս վերջին:

748

ՀԱՄԱՌԱՒՏ ԺՈՂՈՎՈՒՄՆ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՍՈՒՐԲ ՄԱՐԳԱՐԷԻՆ
ԵՍԱՅԵԱՅ... ՀՐԱՄԱՆԱԻ ՏԵԱՌՆ ՀԱՅՈՅ ՀԵԹՄՈՅ Ի
ԳԷՈՐԳԵԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԼԱՄԲՐՈՆԱՅԻՈՅ*

Երևան 4949

Գրիշ՝ Յակոբի եղբայր

ա

* * * * *

370ա Շատ աղաչեալ զտէր մատեան,
Մինչև ի գութ շարժեալ ինքեան,
Որպէս Գրիգորէսն խալիֆայն,
Զկայսրն սեռիցըն յունական,
Առեալ և գայր յոյժ ցնծական
Եւ հասանէր յիւր մենարանն:
Եւ ես լուայ զլուր գալստեանն,
Ելեալ գնացի յոյժ բերկըրմամբ:
Զայնէր, ձայնէր ընդելական,
Գիրկս արկանէր համբուրական.
Առ զքո զխնդիրըն ըղձական,
Որում բաղձիր դու մեծ տարփմամբ:
Զանձս եմ եղեալ ես գրական
Եւ քեզ բերեալ ակն պատուական,
Նիստ և գրեալ անձանձրական,
Քան զյիշատակ մնացական,

* Մեկնութիւնը քաղվածն է, կազմված եփրեմ Ասորու, Հովհ. Ոսկերերանի, Կյուրեղ Աղեքսանդրացու և Սարգիս վարդապետի մեկնութիւնների շարահարութիւնով:

** Պակաս է, հավանաբար, մի ամբողջական թերթ:

Զի վերաբերիչ է մտաց մարդկան
 Վերժանողացըն սորին բան:
 Ինքն իրութապէս առեալ վախճան
 Եւ ինձ եթող սուգ անթվական,
 Զի տարաժամ էր մահ սորայն,
 Վասն իմ շարեացն անեզրական.
 Ոչ նմանեալ Արրահամեան,
 Անհամեմատ Իսահակայն,
 Զի ծերացեալ ին երկոքեան
 Եւ մերձեցեալ ի գերեզման,
 Վասն այն կսկիծ էած այնքան,
 Զի չէ ումեք բաղդատական,
 Հատոյց զպարտսն նախնական,
 Դառնալ ի հող յորմէ ստեղծան,
 Խոնարհեցաւ ի հող մահուան
 Եմուտ յարգանդն տարրական,
 Ել ի հովտէս նա տրտմական,
 Ի կենցաղոյս պատրողական
 Յուխտեալ տեղին տէրունական
 Ի խոստացեալն որգոց մարդկան,
 Խառնեալ է ի ջոկս անմարմնական
 Եւ միշտ ցնծայ անվրաւական.
 Սպասեալ մնայ տեսուն խոստման
 Ի նորոգեալ զազգս մարդկան:
 Եւ ես այրիմ հրոյ նման
 Եւ տոչորիմ տռանց կիզման,
 Ողբս յօրինեմ յարմարական
 Որպէս Դաւիթն Յովնաթանեան,
 Կամ տեսանողն ղէտական
 Ի դէմս որդոց ժողովրդեանն:
 Աղաւտացաւ լոյս գիշերին,
 Եւ արուսեակն առաւոտին,
 Խաւարեցաւ ի մէջօրեայն
 Արեգակն ամարանեայն,
 Գօսացաւ տունկն անթառամ
 Յամաքեցաւ գետն յորդահամ,
 Խըցաւ աղբիւրն ցրտական
 Պասքեալ ոգոյս որ դիմեալ կամ,
 Եղուկ և վայ հազար անգամ,
 Որ զրկեցայ դէմ յանդիման.
 Զէ յերկարելն յարմարական,
 Զի մի լսողքն ձանձրանան:
 Այլ ճար շունիմ քան գոհանամ
 Իմ արարչին փառք յաւիտեան:
 Բայց ես նստեալ գծագրեցի

370ր

Տրկար անձանք արտասուալի,
 Տրամեալ հոգով և վշտալի,
 Թշառակաւնս յամենայնի,
 Զի յիշատակ սայ եղիցի
 Մեզ և մերոցն ամենայնի,
 Նաև ծնաւդաց մերոց բարի,
 Որք ի ժողովն են այնմ երկնի,
 Այլ և եղբօրս իմ Յակոբի,
 Դեռաբուսիկ կրօնաւորի,
 Զի մահ սորա անօրհասի
 էր պատուհաս վասն իմ շարի.
 Արդ պատահողք այս մատենի
 Եւ ընթերցողքս սուրբ տառի՝
 ԶՅակոբ եղբայրն իմ նազելի,
 Զընդրեալ արին յամենայնի
 Զեզ ի յանձին լիցի յազդի
 Յիշել առ տէր զսորայ զհոգի,
 Եւ յիշողացտ և յիշելոցս ամենայնի
 Առհասարակ ողորմեսցի,
 Յորժամ բազմի ի մեծ բեմի
 Յիսուս փրկիչն ամենայնի՝
 Զեզ հատուցէ մասն բարի
 Ի յօթեվանսն երանելի,
 Եւ որով չափով չափէք՝ ձեզ չափեսցի
 Յարդարամէտն կշըռի,
 Եւ ինքն աւրհնեալ և եղիցի
 Այժմ, յաւիտեանս յաւիտենի:

Բ

114ր Աւաղ, ղնաղելի գելբայրն իմ զՅակոբ, որ փոխեցաւ առ Քրիստոս
 եւ ինձ անտանելի սուգ էած և կսկիծ:

Գ

121ա Զյոգնամեղ գրողս յղաչեմ յիշել ի տէր, եւս առաւել զՅակոբ կրաւ-
 նաւորն՝ ղյանգուցեալն առ Քրիստոս, ամէն:

Դ

205ր Մասնակից և փառակից աջագահ դասուն և երանելի հանգստեանս
 արժանի արա Քրիստոս զլերդակից եղբայրն իմ զՅակոբ կրաւնաւորն,
 Եւ զիս՝ զտառապեալ և ղթախծեալ գրիչս մխիթարեա հոգովտ քո սրբով,
 որ սփոփիչն և մխիթարիչն է ամենայն տրտմելոց, և քեզ փառք յարա-
 ւածոցս*:

* Զեռագրի վերջին (371ա) էջի վրա՝ հին նոտրգրով, որ հնադրական տվյալներով Ժն-
 դարի վերջից կարող է լինել, հետագա ստացողներից մեկի կողմից գրված է մի չափածո հիշա-

744

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6795

Հետ. ստացող՝ Յոհան

159ա Յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած-ողորմի ասացէք զվերջին ստացող սուրբ Աւետարանիս՝ աթմաքչի մղտեսի Յոհանին, և կողակցուն իւրոյ՝ Սուլդանին, և կողակցուն մօրն՝ Մելիքաւի, և այլ ամենայն զարմից նորին, որ ստացաւ զսուրբ Աւետարանս ի հալալ վաստակոյ իւրոյ ի թվակա//նութեանս Հայոց ի (ջնջված) ննջեցելոցն հոգոյն շուրջ ածեն, հիվանդաց առողջութիւն տացէ, և ինքն զվարձն ի Քրիստոսէ առցէ, ամէն: Հայր մեր որ յերկինս*:

745

ՀԱՐՑԱՆՑ ԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 4005

Գրիշ՝ Յոհանէս

354ա Եւ անարժան գծող սորին զՅոհանէս յանցաւոր յերես անկեալ աղաշեմ յիշել միով տէր ողորմախ և յիշողքն յիշեալ լիցին ի Քրիստոս, ամէն**:

746

ԿԱՆՈՆԳԻՐՔ ՀԱՅՈՅ

Երևան 10137

Գրիշ՝ Յոհանէս

ա

108ա Ո՛վ եղբայր, Յոհանէս զսակաւագիծս վասն սիրոյն Քրիստոսի մի մոռանայք:

տակարան: Ստորե բերում ենք այդ հիշատակարանի պատմական արժեք ներկայացնող մասը.
«...Ով հանդիպի այսմ ծրի,
Յաւժար կամօք զսայ ընթերցցի
Յիշման առնէ զիս արժանի
Ջարարողս դուզնաքեայ բանի՝
Ջնիմեովեղս փանաքի
Այլ և զընկերքս իմ նազելի՝
Աշակերտեալք տեառն բանի
Առ Յովանէս քաշ բարունի,
Որ է յերկրէն Ըղջունի.
Ջտէր Բարսեղն հեղահոգի,
Ջտէր Ստեփաննոսն պանծալի
Ջտէր Յովանէսն առաքինի...»

* Հնագրական տվյալներով հիշատակարանը գրված է ԺԵ—ԺԶ դարերում:

** Նման հիշատակագրություններ կան նաև այլ էջերում:

Բ

112բ Ո՞վ հեղահոգի հզբայր, ընկալ զսակաւ լոմայս և յաղոթից մի մո-
ռանայր, զի վասն յիշատակի [գրեցի]:

Դ

280ա Անմեղագիր լերուք, նեղացանք, արերս ամբ է և ցուրտ և սրտերս
մալուլ*:

747

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երևան 6608

Գրիշ՝ Յոհաննէս օսկերչի որդի

Ա

314բ ... Շնորհաւք ամհնակալին աստուծոյ սկսայ և ողորմութեամբ և
աւգնականութեամբ նորին յանգ ելեալ կատարեցաւ յոյժ պիտանի և ան-
տակար հոգոյ և մարմնոյ գիրքս այս Վարդան վարդապետի ասացեալ**,
որ է բուրաստան ծաղկաւէտ և դրախտ ամհնալի պտղովք, ի յիշատակ
Յոհաննէս գրծագրիս, և ծնողաց իմոց օսկերիչ Ամիրալէկի և արն իմոյ
Նասիսաթունի***, և ամհնայն արեան մերձաւորի, և ի պատուեր անլուելի,
արծան անջնջելի և ծառ կենաց պտ[ղ]ով իլի, կամուրջ իմանալի, մահ ի,

Բ

153բ Ընդ որս ե ինձ՝ թարմատարի
Եւ սուտանուն տըխմար գրչի,
Յոհաննէսի մեղապարտի,
Ինձ թողութիւն ի ձէնջ լիցի.
Իւ այսմ մեղաւքս կամ տառապելի
Եւ ի զագիր և շար գործոցս եմ աղխտալի:
Յաւղ պարգեաց իւր կողածի՝
Յոգիս նսեմ անձրեասցի,
Բրիսել զբոյսն ուրախալի՝
Տալ զպտուղն ցնծալի,
Զի ըստ ցաւդոյն, որ յիս շնորհի՝
Հովիտ մտացս կանանչ ասի:
154ա Որդիք ի՛ յուսոյ նոր Սիովնի
ԶՅոհաննէս սուտ քահանա յիշեցէք յայսմ տեղի,
Զի հոգիք ձեր արժանասցի
Ի յառազաստ երկնաւորի:

* Գրված է ստորին լուսանցքում, մի այլ գրչի կողմից:

** Ձեռագրի նյութերի մեջ զգալի տեղ են բռնում Վարդան Այգեկցու քարոզները:

*** 164ր էջի հիշատակագրութեան մեջ հայտնում է, որ մայրը՝ Նասիսաթունը՝ «հանգուցեալ է առ Քրիստոս»:

Գ

159 ա Ընդ նոսին և ինձ մեղապարտիս
 Եւ սուտանի՛ուն քահանայիս,
 Որ մականունն կոչի Ոսկերչի որդիս
 Եւ յոյժ տըխմար կամ ի չարիս,
 Որ ոչ հնազանդիմ սլատուիրանիս,
 Եւ զիս յիշեցէք յայսմ տեղիս...

748

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 999

Գրիշ՝ Յոհանէս
 Վայր՝ Շառիկի վաճօճ

Ա

235 բ Ո՛վ սրբազան քահանայք և կարդացողք, յիշեցէք Յոհանէս սուտա-
 նուն աբեղա՝ զանպիտան գծողս, որ ոչ աստուծոյ եմ պիտոյ և ոչ մար-
 դոյ, նայ և զծնաւոյն իմ՝ զհայրն իմ էլբէկ, և զմայրն իմ Մարգարիտն. և
 զեղբարսն իմ, և զամենայն արեան մերձաւորսն, ամէն:
 Եւ աւարտումն գրոյս՝ ի վաղն վարդավառ է:

Բ

236 ա ///* զՄէլիքէք աբեղէն, և զԴէտայ տնտեսն, և առհասարակ միա-
 բանքսն: Տէր աստուած անսասան և հաստատուն պահեսցէ միաբանք
 վանիցս մինչև իւրեանց մահուանն, և նմայ փառք յաւիտեանս, ամէն:
 Դարձեալ յիշեցէք զԳրիգոր եպիսկոպոսն, որ է Շառիկի վանքի
 առաջնորդ, բազում հարկիս արար, որ գիրս գրի. ի մի բերան աստուած-
 ողորմի ասացէք, ամէն:

Գ

51 բ Յիշեցէք Մանուէլ աբեղէն, որ էր մալազ. եբեր շատ նուշ ու խնծոր:

Դ

122 ա Յիշեցէք զԳրիգոր եպիսկոպոսն, որ հայրական դթով և մայրական
 խնամով հարկիս արար:

Ե

216 բ Յիշեցէք զԴադոսն, որ երեկ՝ մեզ բալ եբեր՝ կերանք:

* Գլխավոր հիշատակարանի վերջին մասն է: Սկիզբը (հավանաբար մեկ ամբողջ թերթ)
 չի պահպանվել:

749

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան, պատահիկ 946

Նուիրատու՝ Յովանէս
վայր՝ Սալեապատ

Ես՝ ոսկերիչ Յովանէսս և կենակիցս իմ Թովանդայ՝ ետուր զսուրբ Աւետարանս ի դուռն սուրբ Կարապետին և սուրբ Աստուածածնին, ի վանքն որ կոչի Սալեապատ, յիշատակ մեզ և մեր ննջեցելոցն. և մի ոք իշխէ հեռացուցանել զսուրբ Աւետարանս ի դրանէ սուրբ եկեղեցեացս ոչ ի մերոց յազգականացն և ոչ ի յօտարաց, ոչ ի քահանայից և ոչ ի յաշխարհականաց, և ով ոք որ յանդրգնի և մոռանայ զերկիւղն աստուծոյ, հեռացուցանել ջանայ զսա ի սուրբ եկեղեցեացս՝ հեռացի ինքն յողորմութենէն աստուծոյ և զմասն զՅուդային առցէ և զանէծքն զխալազանողացս և զկայենին ժառանգեացէ, ամէն: Իսկ խնամողքն և կարգացողքն արհնին յաստուծոյ և յամենայն սրբոց, ամէն:

750

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան, պատահիկ 933

Գրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ Վայոց-ձոր:

Փառք... որոյ շնորհաւք և ողորմութեամբ յարմարեաց զմատունս մեղուցեալ գծագրիս Յովանէս սուտանուն քահանայի, որ անամբ յորջորջիմ և գործովք և ոչ իմիք, և հարազատ որգույս իմոյ Յակոբ դպրի հասանել յաւարտ այսմ հոգենորոգ և աստուածայարմար տառիս, որ ասի Յայսմաւոր...

Արդ, զայսպիսի հոգենորոգ և զանուշահոտ բուրաստանս տեսեալ սրբասնեալ և հոգիրնկալ կրանաւորս տէր Սարգիս ճգնաւորս, ի գաւառէն Վայոց-ձորոյ, ի սուրբ ուխտէն Հերմոնի վանաց, և ցանկացաւ այսմ երանաւետ մեծութեանս և փարթամ |||:

751

Տ Օ Ն Ա Պ Ա Տ Ժ Ա Ռ

Երևան 5443

Գրիչ՝ Յովանէս վարդապետ

64ր

Զստացող սուրբ դրոցս զՍահակ եպիսկոպոսն, և զծնողսն իւր՝ զհայրըն զԿիրակոսն և զմայրն զՄարիամն, և զեղբայրքն զԱրմահամն և զՊարտիմոն, և զայլքն յիշեցի ի տէր և լի բերանով և ուղիղ մտաւք աստուածողորմի ասացէք նոցա: Ընդ յիշման սոցին մաղ[թ]եմ մոխրամած ևրեսաւք յիշել և զիս զբազմամեղս զՅովանէս, որ ունիմ զանունս վարդապետաց և գործով նմանեալ յետոյ ռամկաց, որ եմ ազգակից և եղբայր-

որդի սոյն Սանակ եպիսկոպոսիս ըստացողի գրոցս, որ աշակերտեցս, քաջ և արի վարդապետին Ներսէսի, որ էր յաշակերտաց քաջ ըարունոյն Գրիգորի՝ մականունն Չորթան կոչեցելոյ. և եմք հայրենի ազգաւ Մամիկոնիկ, և բնիկ գաւառաւ ի ///*:

752

Հ Ա Շ Ո Յ

Երևան 4791

Գրիչ՝ Յովանէս

ա

391բ Քրիստոս աստուած... զցօղ շնորհաց ողորմութեան քո ցօղեա ի հոգի և ի մարմին ստացողի գրոցս Յակոբ քահանային, և ծնաւդաց նորին Դաւթին**, և Ոսկինատին, և եղբօրն Յովսէփին, և ինձ մեղապարտ գրչիս Յովանիսի, և ծնողաց իմոց Մկրտիչ քահանային և Շամամին, և որդոցն՝ Մկրտիչ քահանային:

բ

175ա Վայ ինձ՝ եղկելոյս և մեղաւոր ծաղկողիս Վարդանի, որ զանունս ունիմ և զ[գործս ոչ]***:

753

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Վիեննա 228, Յ. Տաշեան, Յուլիս, էջ 591

Գրիչ՝ Յովանէս

ա

4բ Տէր Աստուած... ողորմեա ստացողի սորա, և մեղապարտ գրչիս սարկաւազ Յովանէիսի, և ծնողաց իմոց Մելեֆին և Մկրտչին, և Սարգիս քահանային, և կարդացողացն:

բ

181բ ...Ողորմեա ստացողի սորա Սարգիս քահանային, և ծնողաց իւրոց, և ինձ զանաթան գրչի Յովնանիսի, և ծնողաց իմոց, և ամենայն հաւատացելոց, ամէն:

* Մեկ բառ չնշված է:

** Ստացողների նկարները՝ «Տէր Դաւիթ և իւր որդին տէր Յակոբ» մականորությամբ, գտնվում են ձեռագրի 162բ էջում, Քրիստոսի պայծառակերպության նկարի միջին մասում:

*** Վարդան ծաղկողի մեծաքանակ լուսանցազարդերը և մի քանի խոշորագույն նկարները ինչնատիպ են և ուշագրավ իրենց բովանդակությամբ և կատարողական հատկանիշներով:

754

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 1647.

Գրիշ՝ Յովանէս

253բ ԶՅովանէս սուտանուն աբեղայ, և զմեղուցեալ գրչակս ի Քրիստոս աստուած յիշեայ, և աստուած դձեպ յիշայ յիւր երկնից արքայութիւն, ամէն:

755

ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՅ

Երևան 820

Գրիշ՝ Յովանէս

ա

127ա Զմեղուցեալ գծողս և զստացողս զՅովանէս սպասաւոր բանի յիշեցէր ի տէր, հանդերձ ծնողօք իմովք և ամենայն մերձաւորօք...

բ

325բ Զամենամեղ և զեղկելի գրիչս զՅովանէս գծող հանդերձ ծնողօքն իմովք յիշեցէք ի տէր:
Գնա ձեռս հողացեալ
Եւ մնա գիրս սեպեալ:

756

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 7410

Գրիշ՝ Յովանէս

ա

105բ ... Ողորմեսցի Քրիստոս աստուած ստացողի գրոցս մահտեսի Աբրահամին և ծնողին իւրոյ Ոսկէծամին, և մաւրն իւրոյ Մաբեմ-Տիկնա, և եղբարն իւրոյ Յովանէսին, և նուէրն իւրոյ Նուր-Խաթունին, և կողակըցին իւրոյ Մամուշ-Խաթունին, և ամենայն արեան մերձաւորացն, և մեղապարտ գրչի Յովանէս սարկաւագի, կարդացողաց և լսողաց:

բ

230բ Եւ զստացող գրոցս յիշեա զմահտեսի Աբրահամն, և զծնողն իւր զՈսկէծամն, և զմայրն Մաբեմ-Տիկինն, և զեղբայրն զՅովանէսն, և զքոյրն զՆուր-Խաթունն, և զկողակիցն // զՄամուշ-Խաթունն, և զամենայն արեան մերձաւորսն՝ զփոխեցեալսն առ Քրիստոս:

Եւ սպասաւորաց սուրբ տաճարիս տէր Թորոս աւագիրիցու և իւր որդոյն՝ տէր Ներսէս իրիցու, և այլ պաղի քահանայից և ժողովրդոց, առհասարակ, ողորմեացի Քրիստոս, և ինձ անարհեստ գրչի Յովաննէսի:

Գ

Միս Գրիչ

98ր ... Ողորմի Քրիստոս աստուած Ամիրխանին, և քոջն Սելագին և փեսին Ճերմակին, ծնողացն մահտեսի Աստուածատրին և մահտեսի Կուկպահարին, կնոջն Խանիին, եղբարցն Յուսէփին, և Մոգային, Գրիգորն և Միսգարին, և ամենայն արեան մերձաւորաց*:

757

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Նրեան 4961

Գրիչ՝ Յովաննէս

ա

62ա Եւ զմեղաւոր գրիչս Յովաննէս յիշեցէք ի Քրիստոս:

Բ

220ա Աւուրս շնորհիւ ողորմեա տէր աստուած ստացողի սուրբ գրոցս՝ աստուածասէր տանուտրոջն Թումասին, և իւր ծնողացն, և անարժան գրչիս Յովաննէսին, և ծնողաց իմոց:

758

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նրեան 5511

Գրիչ՝ Յովաննէս

132ա Քրիստոս աստուած, քո սուրբ աւետարանչացս բարեխաւսութեամբ ողորմեա ստացող սուրբ Աւետարանիս Մարգարայ միակեցին, և հօրն Քէմրիին, և մօրն Մինայի, և ամենայն արեան մերձաւորացն:

Նախ և ինձ մեղապարտ գրչի Յովաննէսի,

Եւ հօրն իմոյ յոյժ սիրալի,

Որ Մարտիրոս անուն կոչի,

Եւ հաւրեղբաւրն, որ ըստ կարգի,

Որ Յովաննէս անուն կոչի,

Վիհ և ընտիր յոյժ ի բարի,

Յերկրորդն եմուտ ի յայս ամի,

Որ փոխեցան իւրեանք ի բարի

Սուգ մեզ թողին անանցելի:

Կարճեալ աւուրք են և ոչ լի,

Որք հանդիպիք այսմ շնորհի,

* Այս գրիչը, որ ունի նաև այլ հիշատակարաններ, ձեռագրի սկզբի մասի (1—98 թերթերի) ընդօրինակողն է:

Մի մոռանալք զմեզ ի բարի.
 Զերեսս դնեմ ձեզ ի մոխրի
 Եւ աղաչեմ սրտովս լի
 Զմեզ յիշեցէք զուր ի բարի*:

759

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Երևան 4676

Գրիչ՝ Յովաննէս

ա

20ա Լենքաժանելի սուրբ երրորդութիւն պարգեւեա զողորմութիւն և զթո-
 զութիւն մեղաց ասացողաց և յսողաց, և ստացողի սորայ Յովաննէս
 կրանաւորի, և ծնաւդացն, և ազգացն, և եղբարցն Եզեկիելի և Սիոնի, և
 փոխեցելոյն ի Քրիստոս Յակոբի, և մեղապարտ գրչի Յովաննէս կրանա-
 ւորի, և մեր ծնաւդացն, և քեզ փառք յաւիտեանս, ամէն:

բ

23ա ԶՅովաննէս ըղկոկող թղթիս յիշեցէք և աստուած յձեզ յիշէ:

գ

37ա ...Թողութիւն շնորհեալ ստացողի սուրբ գրոցս Յովաննէս կրանա-
 ւորի, և ծնաւդացն, և ազգացն ամենեցուն, և եղբարց Եզեկիելի և Սիոնի,
 և փոխեցելոյն ի Քրիստոս Յակոբ կրանաւորի, և ինձ մեղսսյաժած Յո-
 վաննէս գրչիս, և մեր ծնաւդացն և ազգացն, և թղթի կոկողիս Յովանիսի.
 որ մականունն Բաւրտ կոչի, և քեզ փառք յաւիտան, ամէն:

760

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 10271

ա

Գրիչ՝ Յոնաննէս

Քրիստոս աստուած ողորմեա ստացողի սուրբ Աւետարանիս Հովի-
 սիմիւն, և ծնողացն իւրոց՝ հարն Սաղոմիւն և մօրն Թաճխաթունիւն, և ինձ

* Զեռագիրք Վանի զպրոցի առաջնակարգ ու փառահեղ արտադրանքներից մեկն է՝ իր բազ-
 մաթիւ տերունական նկարներով (էջ, էջ 1բ, 2ա, 2բ, 3ա, 3բ, 4ա, 4բ, 5ա, 5բ, 6ա, 6բ, 7ա,
 7բ, 8ա, 8բ, 9ա), խորաններով (9բ, 10ա, 10բ, 11ա, 11բ, 12ա, 12բ, 13ա), աւետարանիչներ՝
 նկարներով (15բ, 96բ, 154բ, 252բ), կիսախորաններով (16ա, 97ա, 155ա, 253ա) և բազմաթիւ
 լուսանցադարձերով:

Կենցաղային ուշագրաւ գծերով հատկապես արժանի է ուշագրութեան 9ա էջի նկարը, ուր
 հավանորեն պատկերված են ձեռագրի գրչութեան հետ առնչվող հոգևոր անձինք՝ եկեղեցական
 արարողութեան պահին:

Իր վեհութեամբ աչքի է զարնում «Աւետումը» (էջ 1բ) «Մկրտութիւնը» (էջ 3ա), և մի շարք
 այլ նկարներ:

մեղապարտ գծողիս, և ծնողացն իմոց՝ հաւրն Վարդանին և մօրն Դիլ-
շատին, և ամենայն արեան մերձաւորացն:

F

Քրիստոս-աստուած քո սուրբ աւետարանչացս բարեխաւսութեամբ,
ողորմեա ստացողի սուրբ Աւետարանիս Հովփսիմին, և ծնաւդաց իւրոց
ամէն, և ինձ մեղապարտ գծողիս Յոհաննիսի, և ծնաւդաց իմոց ամէն:

761

ՀԱՐՅՄԱՆՅ ԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 819

Գրիշ՝ Ներսէս

157բ Զմեղաւք մեռեալ ոգիս զՆերսէս սպասաւոր բանի յիշեցէք ի յոյսն
կենդանի, ո՞վ սուրբ ընթերցաւդք և գաղափարաւդք:

762

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

ՎԵԱՆ. Շ—36

Գրիշ՝ Նեկեղոս

... Ողորմեա մեղուցեալ Նեկեղոս գծողիս, և ծնողացն իմ Աղովմ
բահանային, և Գուլբահրին, և կնոջ իմ Նուբարի, և որդոցն իմ զտէր Յով-
հաննեսին, որ թուղթս կոկեց, և զկիւնն իւր զԳուլաղին, և զորգիքն իւր ...
և պապուն իմ Ագատին, և [քեռն իմ] Գուլբաղին, կարդացողաց և լսո-
ղաց:

763

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 3509

Գրիշ՝ Նիկողոս

199բ /// գրեցաւ... ձեռամբ սու[տանուն գրչ]ի Նիկողոս իրից[ու /// ի
գիւղն, որ կոչ]ի /// ի Սարուղայ ան[ո՞ւն, ընդ հովան]եաւ սուրբ եկեղե-
ցոյս /// և սուրբ Լուսաւորչ[իս /// անկեալ աղաչեմ [ո՞վ դասք]. լուսեռա-
մից, որ հանդիպիք սուրբ գրեցս, յիշեալիք ի սուրբ և ի մաքրափայլ յա-
ղաւթս ձեր [ինձ], և զծնաւդքս իմ՝ զհայրն իմ զտէր Ղուկասն, և զմայրն
իմ զԽաթուն, և զուսուցիչն իմ ///:

* Վարդանի և Դիլշատի որդի Յոհաննէս գրչից հայտնի է Մատենադարանի № 8933 ավե-
տարանը՝ գրված 1437 թ.՝ Խիզանի ս. Գամաղիէլի վանքում, և մի թաշոց՝ ընթերինական ձեռն
վանքում 1442 թ. (տե՛ս Ժն դարի հիշատակարաններ, մասն Ա, էջ 479 և 538):

764

Ա Ի Կ Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7650

Ստացող՝ Շահինջալ

3⁴ Զվերչին ստացող սուրբ Աւետարանիս զպարոն Շահինջալ, և զծնող-սրն իւր, և զԼգբայրն իւր զպարոն Քաղվորջան՝ զփոխեցեալքն ի Քրիստոս յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր, սուրբ սրտիւ ողորմութիւն խնդրելով ի Քրիստոսէ: Արդ, դարձեալ յիշեսցիք զվերողրեալ պարոն Շահինջալիս ուրբն պարոն Ուլուպէկին, և զպարոն Տուկալպէկին, և զպարոն Նիկօլայասն, և զմայրն սոցայ զՋումլայ-Խաթուն զփոխեցեալն աւ Քրիստոս, և զբոյրն զՍովիւնջ-Մելիքն, և զամենայն արեան մերձաւորսն:

Արդ, ստացաւ զսուրբ Աւետարանս պարոն Շահինջալ և հալալ արդեանց իւրոց, և ետ զսայ սուրբ Աստուածածնին յիշատակ անջնջելի և աղատապէս. և ոչ ոք իշխեսցէ սմայ՝ յորդոց կամ ազգականաց պարոն Շահինջալին ծախել, կամ գրաւել, կամ հանել ի սուրբ եկեղեցւոյս, ալ պահել զսուրբ Աւետարանս յիշատակ և պարծանք կենդանեաց և հանդուցելոցն ի Քրիստոս, որ է արհնեալ յաւիտեանս, ամէն*:

765

ՎԱՐՔ ՀԱՐԱՆՑ

Վիեննա 128, Յ. Տաշեան, Յուդակ, էջ 415—416

Գրիշ՝ Պետրոս

ա

4^ր Տէր Յիսուս... ողորմեայ Կառապետ քահանայի, և մեղապարտ գրչի, և [ս]տաց[ող]ի ոգեշահ գրոցս Պետրոսի, և տէր Աւագի, և Յոհաննիսի. և միւս ալ Յոհաննիսի քահանայի, և ծնաւդաց իմոց, և եղբարց, և քուերց, և երից կանաց, որ տարածամ մահուամբ փոխեցան ի Քրիստոս**:

բ

5^ր Եւ ես՝ բազմամեղ գրիշս Պետրոս անարժան ծառայ ձեր յերես անկեալ աղաչեմ զաստուածասէր կարդացողսդ յիշել սրտի մտաւք զիս, և զկենակիցն իմ, և զծնաւդսն իմ, և զեղբայրս, ևս առաւել զվարպետն իմ ղնեցուէս կրանաւոր...

* Հիշատակարանն ամենայն հաւանականությամբ զրված պետք է լինի ԺԵ. դարի կեսերին, որովհետեւ ստացող պարոն Շահինջալի թոռ Սատար-Խաթունը՝ ՋՄԲ. (1503) թվականին Ավետարանը «վերստին ետ նորոգել» «ձեռամբ Քաղվոր վարպետին նզկակցեցան»:

Բերեա հնարավոր է հավանական ենթադրություն անել հիշատակարանի գրության վայրի մասին. Ձեռագիրը ընդօրինակվել է 1329 թ. Գրիգոր երեցի ձեռքով և ծաղկվել է նշանավոր Ավագ նկարչի կողմից: Ստացողն է ոմն Ասլան, որ նվիրում է «ի ձեռն Սարգիս Քօրիսկօյօսի... Որոտրազարի մեծի եկեղեցւոյս սրբոյ Սարգ[ս]ի զօրավարին» (էջ 353բ): Օրոտրազար էր կոչվում իլդանների մայրաքաղաք Սուլթանիան, ուստի կարելի է ենթադրել, որ պարոն Շահինջալը նույնպես Սուլթանիայի կամ Թեքեա Քավրիզի բնակիչ է եղել:

** Այս և մյուս բոլոր հիշատակագրությունների վերջում հետագա ստացող Բաղդասարի անունից կցված է տեղեկություն. «և վերջին ստացողիս Բաղդասարիս և ծնողաց իւրոյս»:

Գ

41ա Տէր աստուած... ողորմեա ստացողի սուրա Պետրոսի, և տէր Աւագի, և Յովնանիսի, և յիւս ալ Յովնանիսի Աստուածշինոյ, որ է մեր եղբայր, և Կարապետ քահանայի, և Մելքիսեղեկի, և Անդրիասի, և ալ համարէն նախնեացն մերոց...

Դ

46ա Տէր Աստուած... ողորմեա գծողի և ստացողի սուրբ գրոցս Պետրոսի, և Կարապետի քահանայի, և վարպետին մերոյ Ներսիսի, և ծնողաց իրոց, և եղբարց, և Դշուռին, և Մելքիսեղեկին, և ծնողաց իւրոց...

766

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 2815

Ստացող՝ Զանգուլայ

215բ ///*...գոր և տեսեալ զսորայսն անճառ փրկագործութեան խորհուրդ բարեմիտ և երկիւղած աստուծոյ Զան[բ] յաղէն և Մովսէլենս, ստացար ըզ ///** և զաւակ[աց իմ]ոց Մովսէղիենին, [Աւե]տիսին, Շաբուղադիին, պարոն Սարգըսին, Տէրտէրին, Միւրջանին, Անդրունիկին, Անէշէին և Զունարին, Կարապետին, Դուլբա[նին]///

767

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Շ Ո Ի

Երևան 3140

Գրիշ՝ Սաղաթել

214ա Զովնանես կաթողիկոս՝ և որդի պարոն Մահրապին և թոռն մեծիշ պարոն Զալալին յիշեցէք ի Քրիստոս։ Ընդ նմին և ղանարժան գծողս ըզմեղապարտ արեղա Սաղաթելս յիշեսցիք ի տէր ...

768

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԱՏԹԷՈՍԻ

ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Երևան 1304

Գրիշ՝ Սարգիս

Զբազմամեղ անձն զՍարգի[ս] պիտականուն յիշել մաղթեմ սիրողացդ բանի, ամէն։

* Հիշատակարանի պատմական բաժնի տողերի մեծ մասը խունացել, շնչվել ու դարձել են անընթեռնելի։

** 13 տող անընթեռնելի է։

174բ

Արդ, գրեցաւ շորրորդ հատորի գրոցս Քաղուածոյս Աւետարանի ընդ հոգնանեաւ մաւրս լուսոյ Սիոնի և սուրբ Նշանիս տնրունականի, դի բժիշկի են օձահարի, ով որ զմեզ յիշման առնէ արժանի՝ սորա լինին նոցա պսոհասպան յաժմուս և յառաջացի...

769

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4420

Գրիշ՝ Սարգիս

ա

85ա

Ձմեղապարտ դժողս զՍարգիս աղաչեմ յիշել ի տէր և դուք յիշեալ լիջիք, ամէն: Երկնաւոր արքայ և տէր յաւիտենից... ողորմեա Թումա քահանային, և հաւրն իւրոյ Մարտիրոսին, և իւր մերձաւորացն, և դրէ դանուն նոցա ի գիրն կենաց:

Բ

143ա Ձտռապեալ անձն գերոյս,

Որ դէմ ելայ արաքացոյս,

ՁՍարգիս՝ տկար ի մէջ մարմնոյս,

Եւ շարաւով լցեալ հոգոյս,

Եւ ի աստեացս ելանելոյս՝

Ինձ զերծանել ի մեծ պատժոյս:

770

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6366

Գրիշ՝ Սարգիս

ա

6բ

ՁՍարգիս աղաչեմ յիշել ի տէր և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն.

Բ

61ա

Թողութիւն արէք, ես եմ զալատ, աւրինակ չունէի. զինչ որ ճարեցի այս շափս էր՝ ծրեցի, բայց դու ի տեղն հրամէ:

Գ

62բ

Գրիտ պալասութիւնդ շատ է, բայց դուք Թողութիւն արէք, ծեր եմ և ձեռս ի դողման ու աշօք բնաւ չեմ տեսնուլ, այնոր համար գիրդ ձաղուծու է, մերն այդ շափդ է, աստուած լաւ գիտէ:

771

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Յ. Քօսեան, Յուդակ Արծնեան վարժարանի, 43,
ՀԱ, 1962, էջ 180—181

Գրիչ՝ Սարգիս

200ա Յայսմ մեծի տաւնիս զստացող մատենիս զտէր Մխիթար՝ զառաջ-
նորդ մեծ մենաստանիս, յիշեսչիք առհասարակ, զի տէր տաւնիս ողոր-
մեսցի յիւրում գալստեան:

Տէր Յիսուս, որ համբարձար առ հայր, յիշեա զստացող գրոցս զտէր
Մխիթար, և զանարժան Սարգիս սուտ գրիչ:

Ճառիւ արինակս յոյժ անպէտ է և սխալ:

772

ՍԱՂՄՈՍԱՐԱՆ, ԱՂՕԹԱԳԻՐՔ, ՏԱՂԵՐ

Copenhagen Bibliothecae Cod. arm. add. 2.

Գրիչ և ծաղկող՝ Սարգիս

Ո՛վ սուրբ ընթերցողք յիշեսչիք զաղբատն ի բարեաց և զփարթամս ի
չարեաց զՍարգիս գծաւզս և ծաղկողս, և զաշակերտն իմ էսայիէն, և զմայ-
րըն իւր զապաշխարողն, որ զթուխտս կոկեց, և յիշեցեալք լիցիք ի Քրիս-
տոսէ, ամէն, եղիցի:

778

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻԻՆ ՊԱՐԱՊՄԱՆՅ ԳՐՈՅ ԿԻՐՂԻ ԵՒ ԱՅԼ

ԳՐՈՒԹԻԻՆՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 1410

Ստացող՝ Սիմէոն

119բ Զստացող սորա զՍիմէոն վարդապետ և զհլբայրն իւր զԴեղիկ սուրբ
միայնակեաց, ծնողօք իւրեանց հանդերձ յիշեցէք ի տէր, ո՛վ ընթեր-
ցողք...

774

Ք Ա Ր Ո Ձ Գ Ի Ր Ք

Երևան 2153

Գրիչ՝ Սիմէոն

ա

132ա Ո՛վ ուսումնասէր մանկունք, յորժամ ուսանիք կամ արինակէք՝ զսա-
կաւ գրող սորա՝ զՍիմէոն անուանեալ վարդապետս յիշեցէք ի տէր...

Բ

143բ Քրիստոս աստուած քաղցր և բարի,
Մ'առնե՛ր նման զիս շար ծառի,
Որ ոչ բերէ պտուղ բարի,
Եւ զքանքար շահեկանի,
Այլ արժանի արայ վերջին
Ընդ մշակացն և վարձկանին:

Գ

128բ Ո՞վ սուրբ վարդապետք և աշակերտեալ մանկունք սուրբ Սիովնի,
Յովաննէս վարդապետ, որ մականունն Բրկութենց կոչի, աստուած-ողորմի
ասացէ՛ք նորին:

դ

Բ. մասի դրիչ՝ Դաւիթ

197ա Զմեղաւք լցեալ Դաւիթ անուամբ էրէցս, և զիմ ծնողքս, և զիմ քե-
ռիքս, և զիմ մաւրբորս յիշեցէ՛ք միով աստուած-ողորմիւ և աստուած
շէնք յիշէ:

292բ Ար[դ, որ]ք աւգտեալ ի սմանէ շահեսցին՝ յիշատակեսցն առաջի զեն-
լոյ ||| և զբաբունապետն Գրիգոր, որ զաւրինակն շնորհեաց և զամբարեալ
իմաստութիւն մտաց իւրոց քաղցրութեամբ և հեզաւրէն արբուցանէ սպա-
սաւորացն բանի, զոր տացէ նմա աստուած զտրիտուր՝ փոխարինին նաև
ըզԳէորզ վանական քահանայ, որ զօրինակն վդն. (վարդապետն) երեստ:

Յիշեսցիք և զկուսակրան քահանայն Հայրապետ, որ աւգնական եղև
մեզ ի Թղթիս կոկիլն: Այլ և զհամարէն համշիրակ եղբարքս, որք կան
յ[ը]նթերցումն աստուածազէն տառից և իմաստութեան, առ ոտս պա-
տուական հանճարայնոց բաբունապետիս Գրիգորի, և աւգնական եղեն
մեզ ի յուղղելն զսա, եւ զտառապեալ անձն իմ մեղսաներկ՝ զնախասա-
ցեալ գրողս, և զծնօղն իմ աղաչեմ յիշել, և զամենեսեան, որ աւգնական
եղեն մեզ ի գրելն սորա, նաև զառաջին իմաստասէր վարդապետս, որ
բազում աշխատեցան ի սա: Արդ, գրեցաւ սա ընդ հովանեաւ մօրս լուսոյ
Աստուածածնիս, որ կոչի Աւագ անապատ, և սքանչելագործ սուրբ Նշա-
նիս:

775

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 4299

Գրիչ՝ Ստեփաննոս

220բ Ո՞վ դասք լուսերամից և կաճառք աստեղափայլ սուրբ հանդիսից,
որք նստիք յակճիւղս երախանս մանզունք սուրբ Սիովնի մաւրն լուսոյ՝

* «Զտրիտուր» բառը բռնում է տողի վերջին մասը, նրա տակ հաջորդ տողի վրա գտնվում է «երեստ» բառը: Դրանց արանքում (տողամիջում) գրված է «իւր հոգոյն», որի ճիշտ տեղը զմպարանում ենք որոշել:

զգծողս սորայ յիշման արժանի արարէք՝ զՍտեփաննոս անուն, ընդ նրմին և զուսուցիչըն մեր զնետէս վարդապետն հանդերձ ծնողօրն, և գուք յիշեալ լիջիք առ աստուած, ամէն*:

776

Ա Ի Ե Տ Ա Ռ Ա Ն

Երևան 8164

Գրիշ՝ Ստեփաննոս
վայր՝ Սուրխար

273ա ...Բայց գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի մայրաքաղաքիս, որ կոչի Սուրխար, հռչակաւոր վանքս, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, որ կոչի Քեմնակ, յառաջնորդութիւնն սուրբ հաւրն մերոյ խոտէճարակ Աւետիս վարդապետին: Արդ, գրեցաւ [ձեռամբ] մեղապարտ և սուտանուն կրանաւորիս Ստեփաննոսի:

777

ՄԵԿԵՈՒԹԻԻՆ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆ ՄԱՐԳԱՐԷԻՅՆ
ՆԵՐՍԻՍԻ ԼԱՄԲՐՈՆԱՅԻՈՅ

Երևան 1269

Գրիշ՝ Ստեփաննոս Սեւագլխոնց

210բ Զստացաւդ աստուածային մատենիս՝ զսրբամաքուր քահանայն զԿարապետն, և զծնողս նորին, և զգաւակս նորին, և զամենայն արեան մերձակայս նորին. ընդ նմին և զեղկելի գրիչս զՍտեփաննոս մականուն: Սեւագլխոնց, և զիման ամենայն յիշեսցիք առաջի ատենին Քրիստոսի, որ է արհնեալ յաւիտ[եանս]:

778

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ԳՐՈՅ

Երևան 1766

Գրիշ՝ Ստեփաննոս
վայր՝ Ավագ վանք

292բ ...Արդ. ես՝ մեղաւոր հողս, փծուն գրիչս Ստեփա[նոս], առ ոտս ձեռնակեալ աղաչեմ որք հանդիպիք սմա՝ թողութիւն արարէք ինձ վասն սղալանացս, որ ի սմա, զի այս շափ էր կար մեր: Բայց գրեցի զսա յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց, և ամենայն //զարմից՝ ի լաւ և յընտիր արեանակ:

* Ձեռագրի մեջ կան բազմաթիւ հետաքրքիր ըստ բովանդակութեան և արժեքովոք իրենց արվեստով լուսանցադրոյն: Հատկապես ուշագրավ են Դաւիթ մարգարեն տալիղ նվաղելիս (էջ 38բ), Հովհան Կարապետի կտրված գլուխը ոկոտեղի վրա բռնած Սալոմեն պարելիս՝ վարձակի քնորոշ հագուստով (էջ 179բ) և ուրիշներ:

779

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5601

Նկարող՝ Ստեփաննոս
Վախր՝ Խորանաշատ

ա

137բ Նկարող Ստեփաննոս եպիսկոպոս յիշեցէք ի Քրիստոս:

բ

307բ ...Աւարտեցաւ ... ի սուրբ և ի գերահռչակ ուխտս Խորանաշատայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս:

780

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 7545

Գրիշ՝ Ստեփաննոս

ա

70բ Արդ, յերես անգեալ աղաչեմ զամենեսեան՝ զկարդացողքդ և լսողք, որք հանդիպիք սմա յիշեցէք յաղօթս ձեր զստացողք սուրբ գրոյս՝ զպատաական քահանայքն զՆերսէս և զԱւետիս, և զամենայն արեան մերձաւորս իւրեանց, և զիս զանարժան զպիտակս ի գործոց բարեաց՝ գծող սուրբ գրոյս Ստեփաննոս արժանի արարէք, յիշելո, և զիմ ծնողսն և զամենայն երախտաւորս մեր: Եւս յառաւել զՆերսէս վարդապետն, և Ստեփաննոս եպիսկոպոսն, շատ երախտիք ունին հոգեւոր և մարմնաւոր՝ հաստուցէ նոցա աստուած ըստ իւրեանց վաստակոցն, եւ ձեզ յիշողացդ ողորմեսցի ողորմածն աստուած, ամէն, ամէն:

բ

71բ [Աղաչ]եմ զձեզ անմեղադիր լերուք ինձ՝ անվարժ անիմաստ գրչի, զի առննս մու[թ] /// թո՞ղթս վա՞տ] նշաւս և անձեռնառու, և ես ան[խա]փտեան, ամէն:

գ

77ա Տէր Յիսուս, բարեխաւառութեամբ սուրբ հայրապետին Իդնաափոսի ողորմութիւն և թողութիւն շնորհեայ ստացողի գրոցս Յովաննիսի կրաւորի և ծնաւդաց իւրոց, և եղբարցն Եգեհիէլի և Սիոնի. և որդւոց սորին Յերոնի և Սիմէոնի, ի վայելումն անձանց իւրեանց և փոխեցելոյն ի Քրիստոս Յակով[բ] կրաւնաւոր[ի], և Յովաննէս գրչի, և մեր ծնաւդացն, և բեղ փառք յաւիտեանս, ամէն: Եւ Թումայիս, որ սակաւ մի թուղթ կոկեց:

դ

113բ Եղբարք յայսմ վայրի տրտում է անձն իմ:

Ե

161բ Քրիստոս՝ որդի աստուծոյ, որ ողորմեցար նինուէացոցն՝ ողորմեա ամենայն հաւատացելոց քրիստոնէից, ևս առաւել ստացողաց գրոցս Յովանէս կրանաւորին, և Յակոբայ, որ առ աստուած փոխեցաւ, և Եզեկիէլի և Սիմէի պատուական քահանայից, և ծնաւդաց նոցին Հայրապետ քահանայ և Յուսէփեայի, և ինձ մեղաւոր գրչի Ստեփանոսի, և իմ ծնաւդացի Գրիգոր քահանայի, որ առ աստուած փոխեցաւ, և կարդացողաց և լսողաց, և քեզ փառք:

Գ

171ա ...և ինձ մեղաւոր Ստեփանոս գրչի, և իմ ծնաւդացի՝ Գրիգոր քահանայի, որ առ աստուած փոխեցաւ, և Խուքլու-Մելէֆի, և ամենայն ազգականացն, և կարդացողաց և լսողաց, և քեզ փառք յաւիտեանս, ամէն:

781

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 3762

Գրիչ՝ Ստեփանոս

478 Տէր աստուած, ողորմեա ստացաւդի գրոցս Սարգիս վարդապետին, և ծնողաց նորին, և եղկելի գրչի Ստեփանոսի, և կարդացողաց և լսողաց, ամէն*:

782

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր — Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն

Վիեննա 1—2, Յ. Տաշեան, Յուդակ, էջ 7 և 14

Գրիչ՝ Ստեփանոս

Ա

14ա Քրիստոս աստուած քո սուրբ ծնընդեամբդ ողորմեա հոգւոց և մարմընոց տէր Աւագին եւ մանկտաւազ Մերչերին**, տիկին Մինասքերին, և քահանայուհի Մամայխաթունին, կարդացողին և հաւատով լսողաց, ամէն:

Բ

131ա Քրիստոս աստուած գթայ ի հոգի Մերչէր մանկտաւագին և Մինասքերին, և երկայն ժամանակաւ պահպանեա զգեռաբոյս զաւակսն իւր զտէր Ալազ քահանայ և զերիցակինն զՄամայխաթունին:

Գ

139բ Քրիստոս... ողորմեա Մինասքերին, զի դեռ երևք ար է, որ փոխեալ է ի Քրիստոս...

Դ

Յր Բարեխաւուքեամբ Դազարու՝ բարեկամին քո, Քրիստոս աստուած ողորմեա տէր Աւագին, և ծնողաց իւրոց Մերչերին և Մինասքերին, և երի-

* նման հիշատակագրութիւններ կան ձեռագրի համարյա բոլոր հատվածներից հետո:

** Տպված է «Մերձերին», ուղղում ենք մյուս հիշատակագրութիւնների համաձայն:

ցականոջն Մամախաբունին, և զաւակաց իւրոց Քարիմին և Նեֆէմատին, ընթերցողին և հաւատով լսողաց*:

788

ԸՆԴԴԷՄ ԵՐԿԱՐՆԱԿԱՅ

Երևան 3679

Գրիշ՝ Ստեփանոս

49ր

Բարեխաւսութեամբ սրբոյն Գրիգորի Հայաստանեայց սուրբ Լուսաւորչի ողորմեսցի Քրիստոս աստուած Մէլիէսէք կրօնաւորին, և ծնաւդաց նորին, և ինձ՝ մեղապարտ գրչի Ստեփանոսի:

Այլ է Կառապետի՝ սրբագրողի սորին և կարդացողին**:

784

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 9454

Գրիշ՝ Ստեփանոս

109ր

ՁՍտեփանոս գծողիս աստուած ողորմի ասէք, և աստուած ձեզ ողորմի, ամէն:

Մեղայ աստուծոյ Ռ. (1000) բերան:

785

ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Երևան 853

Գրիշ՝ Ստեփանոս

ս

39ա

Որք աստուածային խորոցն հետազոտող և պատմիչ են լեալ նորա մաննայն աշխարհի հեշտութեանց և մարմնական զբաղմանց բարով մնալ ասացին եւ նաւարկեալ ընդ համատարած ծովու ծփանաց դիզադէզ յեղեղուկ փրփրացեալ երփն երփն ղերանկս շարշրջեն, ըստ սաստկութեան ալեացն զմիմեանց զկնի կարգեալ տողեսցին յաւաղածիր սահմանս բարձրացելոցն, ընդդէմ հասեալ ի ցամաքակէտն ծիծաղեսցին, իբր թէ գտեալ ղինքն նոր կրկին կենդանի, եւ ղինչսն շահիւք բազմացեալ և ուրախարար խնդութեամբ լցեալ: Եւ այլ ոմանք յաղագս դուտի ալանց պատուականաց զանաղանից մերկանան և քօղ արկանեն ղերեսաւք և ձէթ բշտով ի ձևոս ունելով իջանեն յատակս անդընդայտոյտ ծովուն եւ ի խոռոջս խաւարային ձորոցն խորխոջելովն ահափետ արարեալ զօր մահուն դուշակեալ: Զի թէպէտ ղինքեանս ի շարժմանս տեսանիցեն ի վերայ սաւանելոցն սարսափելոցն, սակայն զգիւտ պատուաւիսն ջօհարին և զտնդին սկանցն՝ դատրդհոնեն և զկարկեհանն, զմրուխտն, զթափանցն, ուր

* Վերջին հիշատակագրութիւնը ձեռագրի երկրորդ մասից է, որ կազմված լինելով առանձին՝ կրում է այլ (№ 2) համար:

** Այլ վերջին տողը գրել է ինքը՝ սրբագրող Կարապետը:

դեղ է առողջութեանն, զտպազիոնն, յասպիսն, սուտակն, յալիւնդն, ոսկեակն, եղուկն, գոճազն, բիւրեղն, որ է շօշրահն, և դահանն, լաւ համարելով զմահ անձանցն, քան թէ ունայն ձեռք զվատացն ժառանկելով զանուն:

Այսպէս և զԵսայի վարդապետն* ցանկացեալ այսմ անհաս իմաստից և ետ գրել յիշատակ իւր և ամենայն արեան մերձօրաց իւրոց:

Եւ դուք մանկունք սուրբ եկեղեցոյ յորժամ ընթեռնուք կամ օրինակէք լի սրտիւ ասացէք աստուած-ողորմի զԵսայի վարդապետին և զծնողացն իւր պարոն Մկրտչին և Մլխ-հաթունին, և եղբարցն՝ Աբրահամին և Սարգսին, և քվերն Սաղղաթին:

[Ե]ւ աստուած շօզն է պէմրաթին:

Բ

...Եւ դուք մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, որք հանգիպիք կարդալով կամ օրինակելով յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զԵսայի վարդապետն, և զամենայն արեան մերձաւորսն իւր՝ զհայրն զպարոն Մկրտչին, և զմայրն զՄլխ-հաթուն, և զեղբայրքն զԱբրահամ և զԱսրգիսն, և զքոյրն զՍաղղաթ//ք-հաթուն, և զամենայն արեանառիւս ինր: Բնդ իմին զգինաքի գրիչ զՍանվաճոս և զմեր ծնողսն, և լի սրտիւ ասացէք զաստուած-ողորմի և աստուած յիշողացդ ողորմեսցի յիւր միւսանկամ զալուստն. ամէն:

Գ

Աղաչեմ անմեղադիր լեւուր, պի այս էր կար մեր, վասն դատնացեալ ժամանակիս և փութով գրեցա:

Եւ անխափան ասա զաւեր-ողորմին
Ստեփաննոսի մեղապարտին,
Միթէ խղճա տէրն ամէնին,
Թողու զկամայն և զակամին:

786

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երեան 427

Գրիչ՝ Ստեփաննոս

Ա

31բ— Ո՞վ եղբայր, տանուտէրքս երեք են**, զեղանակ դանձիւ յերկու փոխ
32ա և զստացող սուրբ գրոցս զԳրիգոր իրօնաւորն յիշեցէք, և զՍտեփաննոս անաբժսն՝ զծող սբբա:

* Ձեռագրի հետագա ստացողներէց Միւսայ և պիսկոպոսը, ե՛ւ այստեղ ե՛ւ մյուս յիշատակող-գրութիւններէ մեջ (բացի 61բ էջի հիշատակագրութիւնից) խնամքով քննել է ստացող Ծոսայի վարդապետի անունը, տեղը յրացնելով իր, իսկ որոշ տեղերում նաեւ ոմն Բումա՝ վարդապետի անուններով:

** Այսինքն ընդօրինակվող զանազան պատկանում է երեքի՝ Բարդուղիմէոս, Յուլիա և Քաղկոս առաքյալներին:

Բ

90բ— ...Ջանպիտան գրիչս՝ զՍտեփանոս յիշեա և զԳրիգոր քահանայն՝
91ա ստացաւ այս սուրբ վարդափթիթ մատենիս՝ հանդերձ ծնողաւք յիշեցէք
ի տէր*։

Ա

Գլխագիր հանդ

154բ Ջմեղայաբարտ ղլխագիր հանդս յիշեցէք ի Քրիստոս**։

787

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս Ա Ր Ա Ն

Երևան 3412

Հետ. ստացող՝ Ստեփանոս

298ա Ես Ստեփանոս վարդապետս յուսով դիմեցի ի սուրբ քաղաքն Նոու-
սաղէմ երկրպագութիւնն ս[ուրբ] տնաւորինսնանցն Քրիստոսի աստու-
ծոյ մերոյ, և ստացայ զսուրբ Սաղմոսարանս ի հալալ արդեանց իմոց յի-
շատակ [հո]գսյ իմոյ, որք աւգտիք ուսմամբ կամ արիւնակակով յազաւթս
յի[շեցէք]։

788

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Ջմատ 69, Մ. Քէշիշյան, Ցուցակ, էջ 110

Գրիչ՝ Վարդան

Ո՞վ դասք լուսեւրամից, յորմամ հանդիպիք սմա կարողալով կսմ օրի-
նակելով զմեղաւոր Վարդան դրիչս յիշեցէք և թողութիւն մեղաց խնդրե-
ցէք, և դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ։

789

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 6918

Գրիչ՝ Վարդան

Տէր և ստեղծող ամենայնի
Հի՛ր պահապան քում ծառայի՝
Վարդանի յոյժ պղերբի,
Որ հասանի յաւարտ գրի։

* Համանման բովանդակութեամբ լուսանցագրութիւններ կան համարյա բոլոր զանձնէր
ստորին լուսանցքներում։ Նրանցում գրիչը հաճախ խրատներ է տալիս երգողներին («եղանակող-
ներին») տվյալ զանձի կամ տաղի լալ կատարման մասին։ Այսպես, օրինակ, 41ա էջի ստորին
լուսանցքում կարդում ենք. «Ջձայնդ յիստակէ, որ զմեղէղո եղանակս յորոյ բերէ, լօ (այսինքն
լաւ) ասա»։

** «Գլխագիր հանել» տվյալ դեպքում նշանակում է գրչի կողմից չգրված պարբերությունը
սկզբնատառերի գրութիւնը։ Այս սկզբնատառերը գրված են կարմիր թանաքով և բոլոր
երկաթագիր տառերով։

790

Ո Ս Կ Ե Փ Ո Ր Ի Կ

Վենետիկ 249 (646), Բ. Սարգիսեան, Յուդակ. Բ, էջ 702

Գրիշ՝ Վարդան
վայր՝ Լեհտաւան

- 99ր ...Աստանիւր անկեալ աւարտեցաւ Ոսկեփորիկս. յերկիրն իյալովայ, ի գիւղն՝ ի Քարձին, որ կոչի Լալատարայ: Արդ անկեալ աղաչեմ, ո՞վ եղբարք, ղամենեսեան որք հանդիպիք սմայ տեսանելով, կամ արինալեւելով, կամ կարդալով՝ յիշեցէք ի մաքրափայլ ի յաղաւթս ձեր՝ զմեղայպարտ գրիչս սուտանուն Վարդեգոյն սակաւարգս, և զուսուցիչս իմ՝ հայրն իմ զտէր Յովակիմն, և աստուած-ողորմի կենդանի հոգ[ոյն] ասէք:

791

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 3763

Գրիշ՝ Վրթանէս

ա

- 97 ...Որոց աղաւթիք ողորմի Քրիստոս աստուած ստացաւոր գրոցս Գրիգոր աբեղաի և ծնաւղաց նորին Կարապետին, Մինաին և Վրթանէս գրչի:

բ

- 124 ...Ողորմի Քրիստոս աստուած ստացողի գրոցս Գրիգոր աբեղային, և ծնաւղաց նորին, և Մարտիրոս միայնակեցին, և Ասիլին, և Դաւոստ մահդասին, և ծնաւղաց նոցին, ամէն:

գ

- 797 ...Որ և բարեխաւս լիցի ստացաւոր գրոցս Գրիգոր բարեմիտ կրօնաւորի, և ծնաւղաց նորին, նաև վարդապետին իմոյ Խաչատուր քահանային և մերոցն, ամէն:

դ

- 1277 Յայս տեղս հասար, ահի ձայն լսեցար և խոշորեցուցար զգիրս:

792

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 10116

Ստացող՝ Փախան

- 17ր Եւ ոսկեփետուր մեղուք // ման[կունք] սուրբ եկեղեցոյ, յիշեցէք ի Քրիստոս ղեղբարթոռն զՍտեփանոս քահանային՝ զՓախան, որ Աւետարանս այս ի գերութիւն անկաւ և սա ի հետ գնաց և թափեաց և եբեր և կըրկին նորոգել երեսո՝ եւ եզի ի դուռն տաճարի սրբոյն Ստեփաննոսի Աղաչեմ զձեզ, ո՞վ սուրբ քահանայք և աստուածասէր ժողովուրդք, աստուած-

ողորմի ասացէք Փռխանին, և ծնողաց նորին՝ Կիրակոսին և Ընուզին, և բրւներն Սուլտանին, և որդոցն Կիրակոսին, Նուրհաւին, և Իրիգորին: Այլ և փեսային իւրոյ Շիրինին, և ծնողաց նորին Ստեփանոսին և Հովսիսին. և եղբարն Յոհաննիսին, և որդոցն Ստեփանոսին, Կիրակոսին և Զօհաբին. և ամենայն երախտաւորաց սուրբ Աւետարանիս աստուած-ողորմի ասացէր, և աստուած ձեզ ողորմեսցի յահեղ աւուրն դատասանի, ամէն:

793

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿԵՒՅ ԹՂԹՈՅ ՍԱՐԳՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

Երևան 1673

100

378ա Ո՞վ հարբ և եղբարբ, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զվերջին ստացող սուրբ գրոցս զխոջայ Սաղաղէն, և զծնողսն իւր զՅովանէս, և զմայրն իւր զՂան-Խաթունն, և զեղբայրն իւր զԹուման-բէկն, և զմեծ պապն զՂնձեկէնց Կարապետն, և զԴուհար-Մէլիքն, և կենակից Սաղաղին. զՄէլէք-Խաթունն, և զկենակից Թուման-բէկ[ի] զԱլի-Փաշէն, և զբոյր Սաղաղին և զՋանփաշէն, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորքն՝ զկենդանիքն և զհանգուցեալսն, և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք, որ ստացաւ զգերեալ գիրքս ի հալալ արդեանց իւրոց, և եղ ի դուռն սուրբ Առաքելոցս, որոյ Քրիստոս աստուած զերկնից արքայութիւնն սոցա պարգեւէ, և ձեզ կարգացողացդ և լսողացդ ողորմեսցի Քրիստոս աստուած, և նմա փառք յաւիտեանս, ամէն:

378բ Դարձեալ յիշեցէք ի սուրբ յաղօթս ձեր զվերջի յիշեալս զվերջին ստացող սուրբ գրոցս զխոջայ Սաղաղէն, [և զորդին զՄիրաբն]*, որ զարդարեաց զգուռն սուրբ Առաքելոցս, և եղ ի դուռն սուրբ Սարգիս գիրքս, և զեղեցիկ շուրջառ, պատուական ծածկոյթ բեմբին, որոյ Քրիստոս աստուած զերկնից արքայութիւնն սմա պարգեւէ, ամէն:

Դարձեալ յիշեցէք ի սուրբ յաղօթս ձեր զԱւետիս քահանայն և զԿարապետ քահանայն, որ աշխատեցան ի պատճառս գրոցս երթալով և զալով և զսուրբ գիրքս բերելով ի դուռն սուրբ Առաքելոցս, ի վայելումն տէր Ստեփանոսին, որ սպասաւոր է սուրբ եկեղեցոյս և սա յաջողաց զայս րարի բանս, որոյ Քրիստոս աստուած զերկնից արքայութիւնն սոցա պարգեւէ, ամէն**:

Բ

378բ Դարձեալ աղաչեմ զձեզ, ո՞վ սուրբ մանկունք եկեղեցոյ, յիշեցէք ի մաքրափայլ աղօթս ձեր զխօճա Մէլիքաւանէն, և զեղբայրն իւր զԿարապետն, և զորդին իւր զխօճա Էմնատինն, և զեղբարորդքին զՊարոնշէն, և զխօճայ Ասլանն, որ ազատեցին սուրբ գիրքս ի յանաւրինաց, որոյ տէր աստուած հատուցէ փոխարէն զերկնից արքայութիւնն և նմա փառք յաւիտեանս:

* Միրաբի հիշատակութիւնը այլ ձեռագրով է:

** Ըստ հնագրական տվյալների հիշատակարանը գրված պետք է լինի ԺԵ դարի սկզբին:

Դարձեալ յիշեցէք ի սուրբ և մաքրափայլ յաղաթս ձեր, ո՞վ սուրբ քահանայք, զՍիրունն, և զկենակիցն իւր զՆաւրին-Խարսուն. և զորդեակն իւր զՄխիթարն, որ ետուն զաղիւսն ի նորոգումն սուրբ եկեղեցւոյս յիշատակ իւրեանց, որո տէր աստուած վարձս բարեաց պարգևեցէ, ամէն:

Դարձեալ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զԼաւշկանց Յովսէֆն, և զհարն Մկրտիչ քահանայ, և զմարն ըզնսէֆ-Հաթուն. և զեղրարն ըզԼաւրայպետ քահանայ, որ զտուն քակեց և զուղիսն՝ էրեա և շինութիւն սուրբ Առաքելոցսն, որոյ տէր աստուած ողորմի իւրն և իւր նրնքեկայց. ամէն**:

794

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

երևան 334

307 ր ...Բայց զրեցաւ լուսազա[րդ] *** թուականիս Հայոց ||| աւար]-տեաց ի գեղաքաղ[աքս] ||| առ[] դրան սուրբ Յակոբի ||| կաւ զԲերդակա զ|||փեցի, սուրն քաշեց ||| ակեց զտընտես և զայլ ամենայն ||| որ ոչ ով հաղորդի շարժան աւ ||| Ես գծողս Աւետարանիս ||| ուան ի դէմ ելայ Բ. (2) նետաձիք ||| գ]նացի, նայ այն կրակն ի վանքն ||| եցաւ. զվանքն այրեցին ու զինչ ||| վար կար տարան: Հանց ըս|||իք եղաւ, որ այն հարամիքն ի ||| ըին առ հասարակ սատ[ակեցին] ||| Ա. (1) ի յիւր տունն շասաւ ||| սուրբ Աւետարանս պար ||| ատարիչ ամենայն կարգաց ||| պ]այ-ծառութիւն սրբոյն ||| մխիթա]րիչ մանկանց Սիո[նի] ||| և ուղղիչ հաւատոյ ||| ծախիւք և ար[դեամբք] |||

795

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

երևան 4277

ա

308 ա Ո՞վ վերժանողք, յիշման արժանի արարէք զստացող Գանձարանիս զԵրեմիայն կրանաւորն և զանպիտան գրչակս ||| և դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ:

Բ

283 ա Շատ զրուցելն սխալանաք է****:

* Իմա «զաղիւսն»:

** Ըստ հնադրական տվյալների գրված պետք է լինի Ժե դարի վերջերին: Ձեռագրի մեջ կան նաև բազմաթիվ արժեքավոր կալվածագրեր, որ գրված են ԺԳ և ԺԶ դարերում:

*** Բերթր վերից վար՝ աչ կողմից պատուված է. հիշատակարանի տողերի մեկ երրորդ մասը, այսպիսով, չի պահպանվել:

**** Գրված է ստորին լուսանցքում:

796

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ի

Երևան 4231

24ր Զոր և տալէ տէր աստուած ստացողի գրոցս Մէլէսէք քահանային, և եղբարց իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց, և զտէր Պաւղոսն, և զծնաւսն իւր, և զիս զանարժան գրիչս, և զծնաւսն իմ յիշեցէք ի Քրիստոս, և աստուած զձեզ յիշէ՝ կարգացողացդ և լսողացդ:

797

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 1046

223ր ...Արդ, ես թափուլս ի բարի գործոց և փարթամս ի շարեաց սկսայ շնորհիւ տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի և նորին ողորմութեամբն՝ աւարտեցի սուրբ Մաշտոց[ս] յիշատակ [ու]տայ Յովանիսին, և կողակրցին իւր |||, և ծաղկեալ զաւակացն՝ Մաթէոս սարգաւաքին |||, և ծնողացն իւր՝ հաւրն ||| յիշեցէք ի Քրիստոս և լի սրտիւ աստուած-ողորմի ասացիք...

798

Կ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6317

ա

2ա Գանձ եւթներորդ սուրն ասա և փոքր տիրին առողջութիւն խնդրեալ:

բ

151ա Վայ ինձ հաղար բերան
 Խիստ տխմար եմ անյիմա,
 Խաղողն արսր՝ դայս վնաս*:

գ

223ր Բ. (2) տողս է տէր Յովանիսին, որ մականուն Մժիկ ա:

դ

245ա Վա՛յ ինձ հաղար բերան ի քնոյ ձեռին, որ շատ կու տանցէ զիս**:

799

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5241

150ր ԶԱւետարանս դողացան, Գ. (3) տարի կորուսած մնաց, յետոյ գտայք: Կրկին գնեց Խլղաք զսուրբ Աւետարանս: Յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած-ողորմի ասացէք նմա, ամէն:

* էջը մի քիչ կեղտոտված է:

** Ընդ որ հիշատակագրութիւններն էլ գրված են լուսանցքներում: Երրորդը գրված է կարմիր թանաքով:

Աստուած ողորմի պարոն Խլղաթիւն, և Կողակցին Խանաղիւն. և քուերն Թուրվանդիւն, և Բաղ ///, ամէն:

451ա Յիշեցէք ի Քրիստոս զբարեմիտ տանուտէրն զպարոն Խլղաթ և աստուած-ողորմի ասացէք նմա, որ զՓռս արտն գնեց Բ. (2) անգամ ի հալալ վաստակոց իւրոց և ետ ռխֆ ի գուռն սուրբ Ստեփանոսին...

451բ ...Ինչ մարդ որ հակառակի և դաւի անէ և աւելի և պակաս զրուց առնէ, նա զանէժքն Կայէնին առնէ և զպատիժն Յուդայի ժառանգեսցէ, ամէն: Էն ճոթն վերև Կածօենց արտին, և ներքև Քրմանենց արտին ռխֆ է, ով որ հակառակի պատժի յաստուծոյ, ամէն*:

800

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5554

278ա ԶԳրիգոր ստացող սուրբ Աւետարանիս և դամուսին նորին և որդիւնոցին յիշեսցիք ի Քրիստոս, ընդ նոսին և զՍիմէոն կր[անւ]աւոր՝ պատճառ գործոյս և զառաջնորդ սուրբ Ռիստիս Զարեհնանի զեղիսէ հայր, և զՎարդան փակակալ, և զԽաչայտուր գործակից, զՍտեփաննոս, և զՂուկաս, զՎարդոս միայնաւոր և զայլ համարէն միաբանք սուրբ Նշանիս որում սուրբ Աւետարանս է խայրի և ընծայ աւանդեալ ի վերագրելոցս. և

278բ մի ոք իշխեսցէ դրժել զսա ի Կաթողիկէէս և ի սուրբ // Նշանէս, զի մի պատժեսցի սոցունց, այլ և զզարդարիչք սորա՝ զԹալիկ աղախին Քրիստոսի և զ///անմոռաց յիշման արժանի արասցիք, ընդ որս և դուք ընկալչիք մասն բարի ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, որ են աւելնեալ յաւիտեանս, ամէն:

801

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5510

273ա ...Սուրբ աւետարանչաց բարեխօսութեամբդ, ողորմեա վերջին ստացողի սուրբ Աւետարանիս հաւատարիմ և հեղահոգի և բարեմիտ տանուտէրոջն Իգնատոսի, և իւր Կողակցին Շամսի, և Եղբարցն Աւետիսի և Արգարի և Ֆախրունի, և իւր ծնողացն՝ հօրն Յովաննէսի և մօրն Յաբիբին, որ սուրբ Աւետարանս ի ձեռն ալլազգեացն գերի էր և սոքա տուին Հ. (70) շաւուրի, և ի ձեռն ալլազգեացն ազատեցին...

802

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 313

/// զըռէս Թումայ Աղաղցին յիշեցէք ի Քրիստոս, որ ջերմեռանդ սըրտիւ և փափաքելի հոգով յաւժարեցաւ գնել զսուրբ Աւետարանս ...յիշա-

* Հիշատակարանը կարող է գրված լինել ԺԶ դարում:

տակ հոգոյ իւրոյ, և ծնաւդաց իւրոց Մուսիսին ու Հեմմաթին, ու Մարտիրոսին, և Եղբարց իւրոց Յակոբին, և Խերապետին, Յօրդոբին, Գորգին, և Նրեմիային, և Հռուս-Խաթունին, և Կենակցին իւրոյ Մարգարտին, և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց, ամէն...

803

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5363

247ր ...Ուստի և տեսնել սոյնայ մեծութիւն և դանձառ փրկագործութեան խորհուրդ ոմն պատուական տանուտէր Դրիգոր անուն ի վաղուց հետէ դանկացաւ այսմ աստուածախօս սուրբ Աւետարանիս յորդեանդ սիրով և ետ գրել զսա յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և ծնողացն իւրոց՝ հարն Լուսկա և մարն Ուղիտայի, և տուին զսա ի նա |||*

804

Կ Ա Ն Ո Ն Գ Ի Ր Ք

Երևան 8459

214ա Քրիստոս աստուած քո անձառ խոնարհութեամբդ և մարդասիրութեամբդ ողորմեա ստացողի գրոցս՝ բարեմիտ և աստուածաւէր Մամլա-
ֆաթին, Կողակցոյն Բէկին, և որդոցն Խաչատուրին, Մըկըրտչին, Շաղավա-
թին և դստերացն Թուրանդին և Աղաբէկին, և ծնողացն Բունիաթին և Խա-
թուն-Աղին, և Եղբօրն Շաղաւաթին, և ամենայն արեան մերձաւորաց նո-
ցին, ամէն:

805

Ո Ս Կ Ե Փ Ո Ր Ի Կ

Վենետիկ 257, Բ. Սարգիսեան Յուցակ, Բ, էջ 792—793

449ա Փառք... որ ...ետուր զարութիւն ... փցուն գրչի Մխիթար պիտակա-
նուն վարդապետի, անյիշելի և անպիտան քո ծառայի: Եւ անձառ ներո-
ղութեամբ քով բազմապատիկ շարեաց իմոց համբերեցեք, երկայնա-
մըտեալ հասուցեք զիս ի վերջ գրիս:

...Բազում բանս շահաւէտս և խրատականս գոյ ի սմայ. որպէս որ իմաստուն ի ժամանակս գարնանային՝ ի հովիտս լերանց շրջելով զգեղե-
ցիկ ծաղիկսն ժողովէ և մի փունջ կապեսցէ, նմանապէս երիցս երանեալ
և սուրբ վարդապետն Մովսէս Նզրեկացին՝ ի յամենայն սուրբ գրոց ժո-
ղովեալ զլան և զգեղեցիկն ի միում տըփի եղեալ: Եւ կոչի անուն սուրբ

* Շարունակութիւնը չի պահպանվել: Ձեռագրի 1ա էջի վրա նկարված են Գրիգորն և Կենակից իւր և տղայքն իւրեանց: Ձախ կողմում կանգնած է Կինը՝ Եւթիմիէք, ապա՝ որդին Եօն-
վանէս, ինքը Գրիգորը և մյուս որդին՝ Եւթիմիէք (լավ չի կարդացվում):

Ընտանիքի ձախ կողմում՝ ավելի բարձր կանգնած է Քրիստոսը՝ ձախ ձեռքն ուղղած դեպի
ստացողները: Նրա գլխավերևում գրված է Եփեսոս Քրիստոս արհնէ Գրիգորը:

Էջի վերին մասի աջ կողմում ևս նկարված են ստացողները (՝), ըստ այլ զիրքով ու կեց-
վածքով:

գրոցս Ոսկեփոր. վասն զի քան զամենայն ոսկի և արծաթ և ակունս պատուական է և զեղեցիկ սա* :

Ո՛վ մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, յորժամ հանգիսիք սմա կարդալով կամ արիւնակելով յիշեսցիք ի սուրբ և յերկնաբացիկ յաղաթս ձեր զստացաւ սուրբ գրոցս զԽղաթն, և զկողակից նորա զՆսէֆն, և զհայրն զՄելքիսէթն, և զմայրն զՍալպաճն, և զԴուրդանէն, և զԴուլադէն, և զԳուլիզարն, զԹուրուանդէն, և զԿարապետն, զԽալիֆէն, և զտէր Յովանէսն, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն՝ զկենդանիսն և զհանգուցեալսն....

Եւ առաւել Մկրտիչ քահանային, որ միջնորդ և յորդորիչ եղև այս աստուածային տառիս և վարդափթիթ բուրաստանիս, աստուած տայ նմա զերկնից արքայութիւն, և զինքն ընդ ԻԴ. (24) քահանայիցն դասակից և պսակակից արասցէ, հանդերձ ծնաւդաւքն իւրովք, ամէն:

806

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 4162

39բ Զստացող սորա զՅովանէս քահանայն, և զծնաւդքն իւր զԱռամ և զԽուրլումէլիֆ, և զկենակիցն իւր զԽոնձախաթուն, և զամենայն արեան մերձաւորք նոցա յիշեցէք յաղաթս ձեր և աստուած-ողորմի ասացէք, և աստուած ձեզ ողորմեսցի:

807

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4090

240 Արդ, աղաչեմք զամենեանեանդ որք հանգիսիք սուրբ Աւետարանիս լի բերանով աստուած-ողորմի ասէք ստացողի սորայ Յովանէս քահանային, և եղբարցն Սարգսին, և Ասլան-Մէլէֆին, և զաւակին Մխիթարին, և Կենակցին Բաղդատ-Խաթունին, և զաւակացն Վարսին, և Կենակցին Զանփաջին, և եղբարցն Ասլանին, և Կաֆաւին, և Դրիգորին, և Տէրաւէրին, և քուերցն Թաթարին, և Բէկիջանին՝ հանգուցելոցն ի Քրիստոս, [զի ի]նքն Քրիստոս, որ առաւտն է [ի տուր]ս բարեաց ողորմի ձեզ [զ յիշ]ողացդ և մեզ՝ յիշեցելոցս, և] որ զաստուած-ողորմին [ասէ]:

808

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4023

299 Սայ յիշատակ է պարոն Աբայմելիֆին, և իւր կենակցին Ճոնտր-Խաթունին, և ծնողաց իւրոց, և ամենայն զարմից, ամէն: Վկայ է այս բանիս սուրբ Լուսայվորիչն, որ հաստատուն կենայ ի վանքն ի մայր լոյսոյ Աստուածածինն:

* Մովսէս Երզնկացին Ոսկեփորիկը կազմել է 1310 թվականից առաջ:

809

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3832

273ա

...Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի վանքս սուրբ Մարտիրոս: Առաջ-
նորդն տէր Սեակ, և հոգևոր միակիցն Մարգարէն և Վարդանն և Էտկար,
վանաց տնտէս Հրեմնազն էր, աստուած թողու նոցա ամենիցունց մեղքն:

810

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4824

102ա

ԶԳիլշատ և զորդին իւր զՍահակ յիշեցէք ի բարին:

811

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5240

299ա

Տէր, աստուած [ողորմեա] ապաշխարող Շայումին, որ սպասաւոր էր
սուրբ Աստուածածնին, աստուած լուսաւորէ զիւր հոգին, ամէն:

812

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5332

Դարձեալ աստուած-ողորմի ասացէք մահգասի Աւետիսին, և իւր
ծնօղացն՝ հօրն Զանիբէկին, և մօրն և կողակցին Գուհարին, և զստերցի
Խումարին, և որդոցն Սրապիոնին, Դրիգորին, և Ինայի մահգասոյն, և
ամենայն արեան մերձաւորաց սոցա, որ ազատեաց ղԱւետարան ի գողե-
րոյն, զի ղԱւետարանս ղողացան և Շիրեհից վանացն և տարան ի Մոզս,
և Պետրոս եպիսկոպոս իմաց[աւ] և գնաց, առեց ղԱւետարանս, բայց
Աւետիս մահգասին ետուր ղմսխանքն՝ զինչ և իցէ, և ղարձոյց ի տեղի իւր,
և ղոր տէր աստուած ողորմեսցի նմա, և որ ղողորմին բոլոր սրտիւ ասէ՝
աստուած իւրն ողորմեսցի, ամէն:

818

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 6745

III

Տր

Զստացաւ զհոգիաբուղիս աստուածաշունչ սուրբ տառիս ղՄարտիրոս
Կրէցն, և զիւր զաւակն զտէր Սամուէլն, և զամենայն արեան մերձակա-
յիւր, և ղփոխեցեալսն ի Քրիստոս յիշեսցիք...

Բ

1ա ...Զեղկելիս յիշեա՛ զգրիչս:

814

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ւ

Երևան 1712

164ա Զաշխատող սորին զՍահակ կրօնաւոր, որ քրտնաջան երկաւք ի չանս
և ի վաստակս աստուածաշունչ կտակարանաց խոկացեալ ի տուէ և ի
գիշերի և այսքան բարեաց ուրտնառ մեղ եղեալ յորժամ ընթեոնուք յի-
շեցէք ի Քրիստոս: